

محمد بن سعد کاتب واقدی

طبقات

جلد چهارم

انصار در جنگ بدر

و

مسلمانان قدیم از مهاجر و انصار که در جنگ بدر نبوده اند

ترجمه

دکتر محمود مهدوی دامغانی

طبقات

جلد چهارم

انصار در جنگ بدر

و

مسلمانانِ قدیم از مهاجر و انصار که در جنگ بدر نبوده‌اند

محمد بن سعد کاتب واقدی

(۲۳۰ — ۱۶۸ هـ.ق.)

ترجمه

دکتر محمود مهدوی دامغانی

انتشارات فرهنگ و اندیشه

تهران، ۱۳۷۵

این اثر ترجمه‌ای است از:

محمد بن سعد کاتب الواقدي، الطبقات الكبير،

القسم الثاني: في البدرين من الانتصار عنى بتصحيحه و
طبعه ادوارد سحر ناظر مدرسه اللغات الشرقيه بمدينة
برلين، طبع في مدينة ليدن، مطبعه بريل، ١٣٢٢ هـ.ق.

و

في المهاجرين والانتصار ممن لم يشهد بدرأ و لهم،
اسلام قديم، عنى بتصحيحه و طبعه البروفسور الدكتور
يوليوس ثيرت استاد اللغة العربيه بمدرسه اللغات
الشرقيه بمدينة برلين، طبع في مدينة ليدن، مطبعه بريل،
١٣٢٢ هـ.ق.

انتشارات فرهنگ و اندیشه

تهران - خیابان استاد نجات‌اللهی، کوچه پیمه، پلاک ۱۲+۱ تلفن: ۸۸۰۸۳۹۶

محمد بن سعد کاتب واقدي

طبقات

جلد چهارم

ترجمة دکتر محمود مندوی دامغانی

چاپ اول: ۱۳۷۵، تهران

۲۲۰۰ نسخه از این کتاب در چاپخانه چاپگستر به چاپ رسید.

این کتاب با استفاده از تسهیلات حمایتی معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به چاپ رسیده است.

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

شابک ۹-۰۰-۹۰۳۶۷-۹۶۴ (دوره ۸ جلدی)

ISBN 964-90367-0-9 (8 vol. set)

Printed in Iran

فهرست مطالب

طبقه دوم از مهاجران و انصار که اسلام ایشان قدیمی و بیشتر ایشان به حبشه هجرت کرده بودند و در جنگ احد و جنگهای دیگر شرکت کرده‌اند، عباس عبدالمطلب / ۱ جعفر بن ابی طالب / ۲۷ عقیل بن ابی طالب / ۳۴ نوفل بن حارث / ۳۶ ربیعہ بن حارث / ۳۸ عبدالله بن حارث / ۴۰ ابوسفیان بن حارث / ۴۰ فضل بن عباس بن عبدالمطلب / ۴۵ جعفر بن ابوسفیان / ۴۶ حارث بن نوفل / ۴۶ عبدالمطلب بن ربیعہ / ۴۷ عتبہ بن ابی لہب / ۴۹ معتب بن ابی لہب / ۵۰ اسامہ الحب بن زید / ۵۱ ابو رافع آزاد کرده رسول خدا (ص) / ۶۱ سلمان فارسی / ۶۴ خالد بن سعید بن عاص / ۸۲ عمرو بن سعید / ۸۸ ابو احمد بن جحش / ۹۰ عبدالرحمن بن رقیش / ۹۱ عمرو بن محسن / ۹۲ قیس بن عبدالله / ۹۲ صفوان بن عمرو / ۹۲ ابو موسی اشعری / ۹۲ معیقیب بن ابی فاطمه دوسی / ۱۰۳ صبیح آزاد کرده ابی اخیحه سعید بن عاص بن امیہ بن عبد شمس / ۱۰۵ سائب بن عوام / ۱۰۵ خالد بن حزام / ۱۰۵ اسود بن نوفل / ۱۰۶ عمرو بن امیہ / ۱۰۶ یزید بن زمعه / ۱۰۷ ابوالروم بن عمیر بن هاشم / ۱۰۷ فراس بن نصر / ۱۰۷ جهم بن قیس / ۱۰۸ ابو فکیهه / ۱۰۸ عامر بن ابی وقاص / ۱۰۹ مطلب بن ازهر / ۱۱۰ طلیب بن ازهر / ۱۱۰ عبدالله اصغر / ۱۱۰ عبدالله بن شهاب / ۱۱۱ عتبہ بن مسعود / ۱۱۱ شرحبیل بن حسنہ / ۱۱۲ حارث بن خالد / ۱۱۳ عمرو بن عثمان / ۱۱۳ عیاش بن ابی اربیعہ / ۱۱۴ سلمہ بن هشام / ۱۱۴ ولید بن ولید بن مغیره / ۱۱۶ هاشم بن ابی حذیفہ / ۱۱۹ ہبار بن سفیان / ۱۲۰ عبدالله بن سفیان / ۱۲۰ یاسر بن عامر بن مالک / ۱۲۰ حکم بن کیسان / ۱۲۱ نعیم نخام بن عبدالله بن اسید / ۱۲۲ معمر بن عبدالله / ۱۲۳ عدی بن نضلہ / ۱۲۳ عروہ بن ابی اثاثہ / ۱۲۵ مسعود بن سوید / ۱۲۵ عبدالله بن سراقہ / ۱۲۵ عبدالله بن عمر / ۱۲۶ خارجه بن حذاقه / ۱۶۹

عبدالله بن حذاقه / ۱۷۰ ﴿﴾ برادرش قیس بن حذاقه / ۱۷۲ ﴿﴾ هشام بن عاص / ۱۷۲ ﴿﴾ ابوقیس بن حارث / ۱۷۵ ﴿﴾ عبدالله بن حارث / ۱۷۵ ﴿﴾ سائب بن حارث / ۱۷۶ ﴿﴾ حجاج بن حارث / ۱۷۶ ﴿﴾ تمیم یا نمیر بن حارث / ۱۷۶ ﴿﴾ حجاج بن حارث / ۱۷۶ ﴿﴾ تمیم یا نمیر بن حارث / ۱۷۶ ﴿﴾ سعید بن حارث / ۱۷۷ ﴿﴾ معبد بن حارث / ۱۷۷ ﴿﴾ سعید بن عمرو تمیمی / ۱۷۷ ﴿﴾ عمیر بن رثاب / ۱۷۷ ﴿﴾ محمیه بن جزء / ۱۷۸ ﴿﴾ عمیر بن وهب بن خلف / ۱۷۹ ﴿﴾ حاطب بن حارث / ۱۸۱ ﴿﴾ خطاب بن حارث / ۱۸۱ ﴿﴾ سفیان بن معمر / ۱۸۲ ﴿﴾ نبیه بن عثمان / ۱۸۲ ﴿﴾ سلیط بن عمرو / ۱۸۳ ﴿﴾ برادرش سکران بن عمرو / ۱۸۳ ﴿﴾ مالک بن زمعه / ۱۸۴ ﴿﴾ ابن ام مکتوم / ۱۸۴ ﴿﴾ سهل بن بیضاء / ۱۹۱ ﴿﴾ عمرو بن حارث بن زهیر / ۱۹۱ ﴿﴾ عثمان بن عبدالغنی بن زهیر / ۱۹۲ ﴿﴾ سعید بن عبد قیس / ۱۹۲ ﴿﴾ عمرو بن عبسه / ۱۹۲ ﴿﴾ ابوذر / ۱۹۷ ﴿﴾ طفیل بن عمرو / ۲۱۵ ﴿﴾ ضماد ازدی / ۲۱۸ ﴿﴾ بریده بن حصیب / ۲۱۹ ﴿﴾ مالک و نعمان پسران خلف / ۲۲۱ ﴿﴾ ابورهم غفاری / ۲۲۱ ﴿﴾ عبدالله و عبدالرحمان پسران حبیب / ۲۲۲ ﴿﴾ جعال بن سراقه ضمیری / ۲۲۲ ﴿﴾ وهب بن قابوس مزنی / ۲۲۴ ﴿﴾ عمرو بن امیه / ۲۲۵ ﴿﴾ دحیه بن خلیفه / ۲۲۶ ﴿﴾ خالد بن ولید / ۲۲۸ ﴿﴾ عمرو بن عاص / ۲۳۰ ﴿﴾ عبدالله بن عمرو بن عاص / ۲۳۸ ﴿﴾ سعید بن عامر بن حذیم / ۲۴۴ ﴿﴾ حجاج بن علاط / ۲۴۵ ﴿﴾ عباس بن مرداس / ۲۴۷ ﴿﴾ جاهمه بن عباس بن مرداس / ۲۴۹ ﴿﴾ یزید بن اخنس بن حبیب / ۲۵۰ ﴿﴾ ضحاک بن سفیان بن حارث / ۲۵۰ ﴿﴾ عتبه بن فرقد / ۲۵۰ ﴿﴾ حفاف بن عمیر بن حارث بن شریذ / ۲۵۰ ﴿﴾ ابن ابی العوجاء سلمی / ۲۵۱ ﴿﴾ ورد بن خالد بن حذیفه / ۲۵۱ ﴿﴾ هودّه بن حارث بن عجره / ۲۵۱ ﴿﴾ عریاص بن ساریه سلمی / ۲۵۲ ﴿﴾ ابو حصین سلمی / ۲۵۲ ﴿﴾ نعیم بن مسعود بن عامر / ۲۵۲ ﴿﴾ مسعود بن رخلیه بن عائذ / ۲۵۴ ﴿﴾ حسیل بن نویره اشجعی / ۲۵۵ ﴿﴾ عبدالله بن نعیم اشجعی / ۲۵۵ ﴿﴾ عوف بن مالک بن اشجعی / ۲۵۵ ﴿﴾ جاریه بن حمیل بن نشبه / ۲۵۶ ﴿﴾ عامر بن اضبط اشجعی / ۲۵۶ ﴿﴾ معقل بن سنان بن مظهر / ۲۵۷ ﴿﴾ ابو ثعلبه اشجعی / ۲۵۸ ﴿﴾ ابومالک اشجعی / ۲۵۸ ﴿﴾ مغیره بن شعبه بن ابی عامر / ۲۵۸ ﴿﴾ عمران بن حصین / ۲۶۱ ﴿﴾ اکثم بن ابی الجون / ۲۶۵ ﴿﴾ سلیمان بن صرد بن الجون / ۲۶۵ ﴿﴾ خالد الاشعر بن خلیف / ۲۶۶ ﴿﴾ عمرو بن سالم بن حضیره / ۲۶۶ ﴿﴾ بدیل بن ورقاء بن عبدالعزی / ۲۶۷ ﴿﴾ ابوشریح کعبی / ۲۶۷ ﴿﴾ تمیم بن اسد بن عبدالعزی / ۲۶۸ ﴿﴾ علقمه بن القعواء بن عبید / ۲۶۸ ﴿﴾ برادرش عمرو بن القعواء / ۲۶۸ ﴿﴾ عبدالله بن اقرم خزاعی / ۲۶۹ ﴿﴾ ابولاس خزاعی / ۲۶۹ ﴿﴾ اسلم بن افسی بن حارثه / ۲۷۰ ﴿﴾ جرهد بن رزاح / ۲۷۰ ﴿﴾ ابوبرزه اسلمی / ۲۷۰ ﴿﴾ عبدالله بن ابی اوفی / ۲۷۳ ﴿﴾ اکوع / ۲۷۴ ﴿﴾ عامر بن اکوع / ۲۷۴ ﴿﴾ سلمه بن اکوع / ۲۷۶ ﴿﴾ اهبان بن اکوع / ۲۸۰ ﴿﴾ عبدالله بن ابی حدرد / ۲۸۱ ﴿﴾ ابو تمیم اسلمی / ۲۸۱ ﴿﴾ مسعود بن هنیده وابسته و آزاد کرده ابی تمیم اسلمی / ۲۸۱ ﴿﴾ سعد وابسته و

آزاد کردهٔ اسلمی ها / ۲۸۳ ﴿﴾ ربیعہ بن کعب اسلمی / ۲۸۳ ﴿﴾ ناجیہ بن جندب اسلمی / ۲۸۴ ﴿﴾ ناجیہ بن
 اعجم اسلمی / ۲۸۵ ﴿﴾ حمزہ بن عمرو اسلمی / ۲۸۵ ﴿﴾ عبدالرحمان بن اشیم اسلمی / ۲۸۶ ﴿﴾ محجن
 بن ادرع اسلمی / ۲۸۶ ﴿﴾ عبدالله بن وہب اسلمی / ۲۸۶ ﴿﴾ حرمله بن عمرو اسلمی / ۲۸۷ ﴿﴾ سنان بن
 سنہ اسلمی / ۲۸۷ ﴿﴾ عمرو بن حمزہ بن سنان اسلمی / ۲۸۷ ﴿﴾ حجاج بن عمرو اسلمی / ۲۸۸ ﴿﴾ عمرو
 بن عبد نہم اسلمی / ۲۸۸ ﴿﴾ زاهر بن سودبن مخلع / ۲۸۹ ﴿﴾ هانی بن اوس اسلمی / ۲۸۹ ﴿﴾ ابومروان
 اسلمی / ۲۸۹ ﴿﴾ بشیر اسلمی / ۲۹۰ ﴿﴾ هیثم بن نصر بن دهر اسلمی / ۲۹۰ ﴿﴾ حارث بن حبال / ۲۹۰ ﴿﴾
 مالک بن جبیر بن حبال / ۲۹۰ ﴿﴾ اسمابن حارثہ / ۲۹۱ ﴿﴾ برادرش هند بن حارثہ اسلمی / ۲۹۱ ﴿﴾
 ذؤیب بن حبیب اسلمی / ۲۹۲ ﴿﴾ هزال اسلمی / ۲۹۲ ﴿﴾ ماعز بن مالک اسلمی / ۲۹۳ ﴿﴾ ابوهریره / ۲۹۳ ﴿﴾
 ابوالروی دوسی از قبیلہ ازد / ۳۰۸ ﴿﴾ سعد بن ابی ذباب دوسی / ۳۰۸ ﴿﴾ عبدالله بن بحینہ / ۳۰۹ ﴿﴾ برادر
 تنی او، جبیر بن مالک / ۳۰۹ ﴿﴾ حارث بن عمیر ازدی، از قبیلہ لہب / ۳۰۹ ﴿﴾ عقبہ بن عامر بن عبس
 جہنی / ۳۱۰ ﴿﴾ زید بن خالد جہنی / ۳۱۱ ﴿﴾ تمیم بن ربیعہ بن عوفی / ۳۱۱ ﴿﴾ رافع بن مکیت بن عمرو
 / ۳۱۱ ﴿﴾ برادرش جندب بن مکیت بن عمرو / ۳۱۲ ﴿﴾ عبدالله بن بدر بن زید / ۳۱۳ ﴿﴾ عمرو بن مرہ بن
 عبس / ۳۱۳ ﴿﴾ سبرہ بن معبد جہنی / ۳۱۴ ﴿﴾ معبد بن خالد / ۳۱۴ ﴿﴾ ابوضبیس جہنی / ۳۱۴ ﴿﴾ کلیب
 جہنی / ۳۱۴ ﴿﴾ سوید بن صخر جہنی / ۳۱۵ ﴿﴾ سنان بن وبر جہنی / ۳۱۵ ﴿﴾ خالد بن عدی جہنی /
 ۳۱۵ ﴿﴾ ابو عبدالرحمان جہنی / ۳۱۶ ﴿﴾ عبدالله بن خبیب جہنی / ۳۱۶ ﴿﴾ حارث بن عبدالله جہنی /
 ۳۱۷ ﴿﴾ عوسجہ بن حرمله بن جذیمہ / ۳۱۸ ﴿﴾ بته جہنی / ۳۱۸ ﴿﴾ ابی حدیدہ جہنی / ۳۱۸ ﴿﴾ رفاعہ
 بن عراده جہنی / ۳۱۸ ﴿﴾ رویف بن ثابت بلوی / ۳۱۹ ﴿﴾ ابوالشموس بلوی / ۳۱۹ ﴿﴾ طلحہ بن براء بن
 عمیر / ۳۱۹ ﴿﴾ ابوامامہ بن ثعلبہ بلوی / ۳۱۹ ﴿﴾ عبدالله بن صیفی بن وبرہ / ۳۲۰ ﴿﴾ خالد بن عرفطہ /
 ۳۲۰ ﴿﴾ جمرہ بن نعمان بن ہوذہ / ۳۲۰ ﴿﴾ ابوخرامہ عذری / ۳۲۱ ﴿﴾ ابوبردہ بن قیس / ۳۲۱ ﴿﴾ ابو عامر
 اشعری / ۳۲۱ ﴿﴾ پسرش عامر بن ابی عامر / ۳۲۲ ﴿﴾ ابومالک اشعری / ۳۲۲ ﴿﴾ حارث اشعری / ۳۲۳ ﴿﴾
 علاء بن حضرمی / ۳۲۳ ﴿﴾ شریح حضرمی / ۳۲۷ ﴿﴾ عمرو بن عوف / ۳۲۷ ﴿﴾ لبید بن عقبہ / ۳۲۷ ﴿﴾
 حاجب بن بریدہ از اہل رابخ / ۳۲۸ ﴿﴾ براء بن عازب / ۳۲۸ ﴿﴾ برادرش عبیدبن عازب / ۳۳۲ ﴿﴾ اسیدبن
 ظہیر / ۳۳۲ ﴿﴾ عرابہ بن اوس / ۳۳۲ ﴿﴾ علیہ بن یزید حارثی / ۳۳۳ ﴿﴾ مالک و سفیان پسران ثابت /
 ۳۳۴ ﴿﴾ یزید بن حارثہ / ۳۳۴ ﴿﴾ مجمع بن حارثہ / ۳۳۵ ﴿﴾ ثابت بن ودیعہ / ۳۳۶ ﴿﴾ عامر بن ثابت /
 ۳۳۷ ﴿﴾ عبدالرحمان بن شبل / ۳۳۷ ﴿﴾ عمیر بن سعد / ۳۳۷ ﴿﴾ عمیر بن سعید / ۳۳۸ ﴿﴾ جدی بن مرہ /
 ۳۳۹ ﴿﴾ اوس بن حبیب / ۳۳۹ ﴿﴾ انیف بن وائلہ / ۳۴۰ ﴿﴾ عروہ بن اسماء بن صلت سلمی / ۳۴۰ ﴿﴾
 جزء بن عباس / ۳۴۰ ﴿﴾ خزیمہ بن ثابت / ۳۴۰ ﴿﴾ عمیر بن حبیب / ۳۴۳ ﴿﴾ عمارہ بن اوس / ۳۴۳ ﴿﴾

عبدالله بن سعد / ۳۴۴ ﴿﴾ محصن بن ابی قیس / ۳۴۴ ﴿﴾

طبقات انصار که در جنگ بدر شرکت کرده‌اند / ۳۴۹ ﴿﴾ سعد بن معاذ / ۳۵۰ ﴿﴾ عمرو بن معاذ / ۳۶۴ ﴿﴾ حارث بن اوس بن معاذ / ۳۶۴ ﴿﴾ حارث بن انس / ۳۶۵ ﴿﴾ سعد بن زید / ۳۶۶ ﴿﴾ سلمه بن سلامه / ۳۶۷ ﴿﴾ عباد بن بشر / ۳۶۸ ﴿﴾ سلمه بن ثابت / ۳۶۹ ﴿﴾ رافع بن یزید / ۳۶۹ ﴿﴾ محمد بن مسلمه بن سلمه / ۳۷۰ ﴿﴾ سلمه بن اسلم / ۳۷۳ ﴿﴾ عبدالله بن سهل / ۳۷۳ ﴿﴾ حارث بن خزیمه / ۳۷۴ ﴿﴾ ابوالهیثم بن تیهان / ۳۷۴ ﴿﴾ عبید بن تیهان / ۳۷۶ ﴿﴾ ابوعبیس بن جبر / ۳۷۶ ﴿﴾ مسعود بن عبدسعد / ۳۷۷ ﴿﴾ ابوبرده بن نیار / ۳۷۸ ﴿﴾ قتاده بن نعمان / ۳۷۸ ﴿﴾ عبید بن اوس / ۳۸۰ ﴿﴾ نصر بن حارث / ۳۸۰ ﴿﴾ عبدالله بن طارق / ۳۸۰ ﴿﴾ معتب بن عبید / ۳۸۱ ﴿﴾ مبشر بن عبدالمنذر / ۳۸۲ ﴿﴾ رفاعه بن عبدالمنذر / ۳۸۲ ﴿﴾ ابولبابه بن عبدالمنذر / ۳۸۲ ﴿﴾ سعد بن عبید / ۳۸۳ ﴿﴾ عویم بن ساعده / ۳۸۴ ﴿﴾ ثعلبه بن حاطب / ۳۸۵ ﴿﴾ حارث بن حاطب / ۳۸۶ ﴿﴾ رافع بن عنبده / ۳۸۶ ﴿﴾ عبید بن ابی عبید / ۳۸۷ ﴿﴾ عاصم بن ثابت / ۳۸۷ ﴿﴾ معتب بن قشیر / ۳۸۸ ﴿﴾ ابوملیل بن ازعر / ۳۸۹ ﴿﴾ عمیر بن معبد / ۳۸۹ ﴿﴾ انیس بن قتاده / ۳۸۹ ﴿﴾ معن بن عدی بن عجلان بن حارثه / ۳۹۰ ﴿﴾ عاصم بن عدی / ۳۹۱ ﴿﴾ ثابت بن اقرم / ۳۹۱ ﴿﴾ زید بن اسلم / ۳۹۲ ﴿﴾ عبدالله بن سلمه / ۳۹۲ ﴿﴾ ربیع بن رافع / ۳۹۳ ﴿﴾ جبر بن عتیک / ۳۹۳ ﴿﴾ حارث بن قیس بن هیشه / ۳۹۴ ﴿﴾ مالک بن نمیله / ۳۹۴ ﴿﴾ نعمان بن عصر بن عبید وائله / ۳۹۵ ﴿﴾ سهل بن حنیف / ۳۹۵ ﴿﴾ منذر بن محمد / ۳۹۷ ﴿﴾ ابوعقیل / ۳۹۷ ﴿﴾ عبدالله بن جبیر / ۳۹۹ ﴿﴾ خوات بن جبیر / ۴۰۱ ﴿﴾ حارث بن نعمان / ۴۰۲ ﴿﴾ ابوضیاح / ۴۰۲ ﴿﴾ نعمان بن ابی خذمه / ۴۰۲ ﴿﴾ ابوحنه / ۴۰۳ ﴿﴾ سالم بن عمیر / ۴۰۳ ﴿﴾ عاصم بن قیس / ۴۰۴ ﴿﴾ سعد بن خثمه / ۴۰۵ ﴿﴾ منذر بن قدامه / ۴۰۶ ﴿﴾ مالک بن قدامه / ۴۰۶ ﴿﴾ حارث بن عرفجه / ۴۰۶ ﴿﴾ تمیم وابسته خاندان غنم بن سلم / ۴۰۶ ﴿﴾ ابویوب انصاری / ۴۰۷ ﴿﴾ ثابت بن خالد / ۴۰۹ ﴿﴾ عماره بن حزم / ۴۰۹ ﴿﴾ سراقه بن کعب / ۴۱۰ ﴿﴾ حارثه بن نعمان / ۴۱۰ ﴿﴾ سلیم بن قیس / ۴۱۱ ﴿﴾ سهیل بن رافع / ۴۱۲ ﴿﴾ مسعود بن اوس / ۴۱۲ ﴿﴾ ابوخریمه بن اوس / ۴۱۲ ﴿﴾ رافع بن حارث / ۴۱۳ ﴿﴾ معاذ بن حارث / ۴۱۳ ﴿﴾ معوذ بن حارث / ۴۱۴ ﴿﴾ عوف بن حارث / ۴۱۴ ﴿﴾ نعیمان بن عمر / ۴۱۵ ﴿﴾ عامر بن مخلد / ۴۱۵ ﴿﴾ عبدالله بن قیس / ۴۱۵ ﴿﴾ عمرو بن قیس / ۴۱۶ ﴿﴾ قیس بن عمرو / ۴۱۶ ﴿﴾ ثابت بن عمرو / ۴۱۶ ﴿﴾ عدی بن ابی الزغباء / ۴۱۷ ﴿﴾ ودیع بن عمرو / ۴۱۷ ﴿﴾ عصیمه / ۴۱۷ ﴿﴾ ابوالحمراء / ۴۱۸ ﴿﴾ ابی بن کعب / ۴۱۸ ﴿﴾ انس بن معاذ / ۴۲۲ ﴿﴾ اوس بن ثابت / ۴۲۳ ﴿﴾ ابوشیخ / ۴۲۳ ﴿﴾ ابوطلحه / ۴۲۴ ﴿﴾ ثعلبه بن عمرو / ۴۲۷ ﴿﴾ حارث بن صمه / ۴۲۷ ﴿﴾ سهل بن عتیک / ۴۲۸ ﴿﴾ حارثه بن سراقه / ۴۲۹ ﴿﴾ عمرو بن ثعلبه / ۴۲۹ ﴿﴾ محرز بن عامر / ۴۳۰ ﴿﴾ سلیط بن قیس / ۴۳۰ ﴿﴾ ابوسلیط / ۴۳۰ ﴿﴾ عامر بن امیه / ۴۳۱ ﴿﴾ ثابت بن خنساء /

۴۳۱ قیس بن سکن / ۴۳۱ ابوالاعور / ۴۳۱ حرام بن ملحان / ۴۳۲ سلیم بن ملحان / ۴۳۳
 سواد بن غزیه / ۴۳۳ قیس بن ابی صعصعه / ۴۳۴ عبدالله بن کعب / ۴۳۵ ابوداود / ۴۳۵
 سراقه بن عمرو / ۴۳۵ قیس بن مخلد / ۴۳۶ عصیمه / ۴۳۶ نعمان بن عبد عمرو / ۴۳۶
 ضحاک بن عبد عمرو / ۴۳۷ جابر بن خالد / ۴۳۷ کعب بن زید / ۴۳۷ سلیم بن حارث / ۴۳۷
 سعید بن سهیل / ۴۳۸ بجیر بن ابی بجیر / ۴۳۸ سعد بن ربیع / ۴۳۸ خارجه بن زید / ۴۴۰
 عبدالله بن رواحه / ۴۴۱ خلاد بن سوید / ۴۴۶ بشیر بن سعد / ۴۴۷ سماک بن سعد / ۴۴۸
 سبیع بن قیس / ۴۴۸ عبادة بن قیس / ۴۴۸ یزید بن حارث / ۴۴۹ خبیب بن یساف / ۴۴۹
 سفیان بن نسر / ۴۵۱ عبدالله بن زید / ۴۵۱ حرث بن زید / ۴۵۲ تمیم بن یعار / ۴۵۲ یزید
 بن مزین / ۴۵۳ عبدالله بن نمیر / ۴۵۳ عبدالله بن ربیع / ۴۵۳ عبدالله بن عبس / ۴۵۴
 عبدالله بن عرفطه / ۴۵۴ عبدالله بن عبدالله بن ابی / ۴۵۴ اوس بن خولی / ۴۵۶ زید بن ودیعہ /
 ۴۵۷ رافعة بن عمرو / ۴۵۷ معبد بن عباده / ۴۵۸ عقبه بن وهب / ۴۵۸ عامر بن سلمه / ۴۵۹
 عاصم بن العکیر / ۴۵۹ عباده بن صامت / ۴۵۹ اوس بن صامت / ۴۶۰ نعمان بن مالک / ۴۶۱
 مالک بن دخشم / ۴۶۲ نوفل بن عبدالله / ۴۶۳ عتبان بن مالک / ۴۶۳ ملیل بن وبره / ۴۶۴
 عصمه بن حصین / ۴۶۴ ثابت بن هرّال / ۴۶۴ ربیع بن ایاس / ۴۶۵ وذقه بن ایاس / ۴۶۵
 مجذربن زیاد / ۴۶۵ عبده بن حسحاس / ۴۶۶ بحاث بن ثعلبه / ۴۶۶ عبدالله بن ثعلبه / ۴۶۶
 عتبه بن ربیعہ / ۴۶۷ عمرو بن ایاس / ۴۶۷ منذر بن عمرو / ۴۶۷ ابودجانه / ۴۶۸ ابواسید
 ساعدی / ۴۷۰ مالک بن مسعود / ۴۷۱ عبد رب بن حق / ۴۷۱ زیاد بن کعب / ۴۷۱ ضمیره بن
 عمرو / ۴۷۲ بسبس بن عمرو / ۴۷۲ کعب بن جمار / ۴۷۲ عبدالله بن عمرو بن حرام / ۴۷۲
 خراش بن صمه / ۴۷۶ عمیر بن حرام / ۴۷۶ عمیر بن حمام / ۴۷۶ معاذ بن عمرو / ۴۷۷ معوذ
 بن عمرو / ۴۷۷ خلاد بن عمرو / ۴۷۸ حباب بن منذر / ۴۷۸ عتبه بن عامر / ۴۷۹ ثابت بن
 ثعلبه / ۴۸۰ عمیر بن حارث / ۴۸۰ تمیم آزاد کرده خراش بن صمه / ۴۸۰ حبیب بن اسود / ۴۸۱
 بشر بن براء / ۴۸۱ عبدالله بن جد / ۴۸۲ سنان بن صیفی / ۴۸۲ عتبه بن عبدالله / ۴۸۲
 طفیل بن مالک / ۴۸۳ طفیل بن نعمان / ۴۸۳ عبدالله بن عبد مناف / ۴۸۳ جابر بن عبدالله بن
 رثاب / ۴۸۴ خلید بن قیس / ۴۸۴ یزید بن منذر / ۴۸۵ معقل بن منذر / ۴۸۵ عبدالله بن
 نعمان / ۴۸۵ جبار بن صخر / ۴۸۶ ضحاک بن حارثه / ۴۸۶ سواد بن رزن / ۴۸۶ حمزه بن
 حمیر / ۴۸۷ عبدالله بن حمیر / ۴۸۷ نعمان بن سنان / ۴۸۷ قطبه بن عامر / ۴۸۸ یزید بن
 عامر / ۴۸۹ سلیم بن عمرو / ۴۸۹ ثعلبه بن عنمه / ۴۸۹ عبس بن عامر / ۴۹۰ ابوالیسر / ۴۹۰

سهل بن قیس / ٤٩٠ عترة / ٤٩١ معبد بن قیس / ٤٩١ عبدالله بن قیس / ٤٩١ عمرو بن
 طلق / ٤٩٢ معاذ بن جبل / ٤٩٢ قیس بن محسن / ٥٠٠ حارث بن قیس / ٥٠٠ جبیر بن
 ایاس / ٥٠٠ ابو عباده / ٥٠١ عقبه بن عثمان / ٥٠١ ذکوان بن عبد قیس / ٥٠١ مسعود بن
 خلد / ٥٠٢ عباد بن قیس / ٥٠٢ اسعد بن یزید / ٥٠٣ فاکه بن نسر / ٥٠٣ معاذ بن ماعص /
 ٥٠٣ عائذ بن ماعص / ٥٠٤ مسعود بن سعد / ٥٠٤ رفاعه بن رافع / ٥٠٤ خلاد بن رافع / ٥٠٥
 عبید بن زید / ٥٠٥ زیاد بن لبید / ٥٠٥ خلیفه بن عدی / ٥٠٦ فروه بن عمرو / ٥٠٦ خالد بن
 قیس / ٥٠٧ رخلیه بن ثعلبه / ٥٠٧ رافع بن معلی / ٥٠٨ هلال بن معلی / ٥٠٨ نقیبان
 دوازده گانه ای که پیامبر (ص) از انصار در شب بیعت عقبه در متی برگزیدند / ٥٠٩ نام و نسب و صفات و
 تاریخ وفات نقیبان / ٥١٠ اسید بن حضیر / ٥١٠ ابوالهیثم تیهان / ٥١٣ سعد بن خثیمه / ٥١٤
 اسعد بن زراه / ٥١٤ سعد بن ربیع / ٥١٨ عبدالله بن رواحه / ٥١٨ سعد بن عباده / ٥١٩
 منذر بن عمرو / ٥٢٣ براء بن معرور / ٥٢٤ عبدالله بن عمرو / ٥٢٦ عباده بن صامت / ٥٢٦
 رافع بن مالک بن عجلان / ٥٢٦ کلثوم بن هدم / ٥٢٧ حارث بن قیس / ٥٢٨ سعد بن مالک /
 ٥٢٩ مالک بن عمرو نجاری / ٥٣٠ خلاد بن قیس / ٥٣١ عبدالله بن خثیمه / ٥٣١

طبقه دوم از مهاجران و انصار که اسلام ایشان قدیمی و بیشتر ایشان
به حبشه هجرت کرده بودند و در جنگ اُحُد و جنگهای دیگر
شرکت کرده اند

از مهاجران، از خاندان هاشم بن عبد مناف

عباس بن عبدالمطلب

ابن هاشم بن عبد مناف بن قُصَی بن کلاب بن مُرّه بن کعب بن لُوی بن غالب بن فهر بن مالک
بن نضر بن کنانه بن خزیمه بن مدرکه بن الیاس بن مُضَرّ بن نزار بن مَعَدّ بن عَدنان. مادر عباس،
تُیله دختر خباب بن کَلَب بن مالک بن عمرو بن عامر بن زید مناة بن عامر است. این عامر
همان ضحیان و پسر سعد بن خزرج بن تیم الله بن یَمَر بن قاسط بن هِنَب بن اقصی بن دُغمی
بن جدیله بن اسد بن ربیع بن نزار بن مَعَدّ بن عدنان است. کنیه عباس، ابوالفضل است.
واقعی از خالد بن قاسم بیاضی، از شعبه آزاد کرده ابن عباس نقل می کند که می گفته
است از عبدالله بن عباس شنیدم که می گفت: * پدرم عباس سه سال پیش از آمدن اصحاب
قبل متولد شد و از پیامبر (ص) سه سال بزرگتر بود. گفته اند، فرزندان عباس به این شرح
بوده اند: فضل که بزرگترین پسر اوست و کنیه عباس از نام اوست و بسیار زیبا بوده و
پیامبر (ص) در سفر حج خود، او را بر مرکوب و پشت سر خود سوار فرمود. او در طاعون

عمواس در شام درگذشت و اعتنایی از او باقی نمانده است.^۱ عبدالله که دانشمند بود و هموست که به حَبَر مشهور است و پیامبر (ص) برای او دعا فرمودند و او در طائف درگذشته و اعتاب او باقی هستند.^۲ عبیدالله که مردی بخشنده و سخاوتمند و توانگر بود و در مدینه درگذشته است و نسل او باقی است. عبدالرحمن که در شام درگذشته است و نسلی از او باقی نیست. قُثْم که شبیه پیامبر (ص) بود و برای جهاد به خراسان رفت و در سمرقند درگذشت و نسلی از او باقی نیست. مَعْبُد که در افریقا شهید شد و نسل او باقی هستند و ام حبیبه دختر عباس که مادرشان لُبَابَةُ کُبُرُی دختر حارث بن حزن بن بُجَیر بن هُزَم بن رُوَیْبَة بن عبدالله بن هلال بن عامِر بن صَعَصَعَة بن معاویه بن بکر بن هوازن بن منصور بن عکرمه بن خَصَفَة بن قیس بن عیلان بن مُضَر است و به کنیه خود ام الفضل مشهور است.

در باره این فرزندان ام الفضل از عباس، عبدالله بن یزید هِلَالی^۳ چنین سروده است: «هیچ بانوی نجیبی از مردی در کوه و دشت نمی‌شناسی که همچون این شش فرزند ام الفضل زاییده باشد، گرامی باش به آن از نرینه و مادینه.»^۴

هشام بن محمد بن سائب کلبی از قول پدرش برای ما نقل کرد که می‌گفته است: «هرگز ندیده‌ایم فرزندان پدر و مادری گورهایشان از یکدیگر دورتر از گورهای فرزندان عباس و ام الفضل باشد.»

عباس فرزندانی هم از غیر ام الفضل داشته است که عبارت‌اند از: کثیر که مردی فقیه و محدث بوده است و تمام که از نیرومندان روزگار خود بوده است و دو دختر به نام‌های صَفِیّه و اُمَیْمَة که مادرشان کنیز بوده است و حارث که مادرش حُجَیْلَة دختر جُنْدَب بن ربیع بن عامِر بن کعب بن عمرو بن حارث بن کعب بن عمرو بن سعد بن مالک بن حارث بن تمیم بن سعد بن هُذَیْل بن مدرکه بن الیاس بن مضر بن نزار است. نسل حارث باقی هستند و از جمله ایشان سَری بن عبدالله فرماندار یمامه است؛ امروز از نسل کثیر و تمام کسی باقی

۱. طاعون عمواس که از نواحی شام است، در سال هجدهم هجرت به روزگار عُمر اتفاق افتاده و شرح آن در غالب کتابهای تاریخ آمده است - م.

۲. شرح حال عبدالله بن عباس به تفصیل در صفحات آخر جلد دوم ضمن شرح حال جمع‌کنندگان قرآن آمده است - م.

۳. نام او را در معجم مرزبانی و المولف والمختلف آمدی و الشعر و الشعرای ابن قتیبه پیدا نکردم. در عند الفرید، ج ۲، ص ۴۶۸ می‌نویسد فرماندار ارمینیه بوده است - م.

۴. مَا وَلَدَتْ نَجِیَّةٌ مِنْ مَخْلُ بَجِیلٍ تَعْلَمُهُ اَوْ سَهْلٍ
کَتَمَهُ بَيْنَ بَطْنِ اِمِ الْفَضْلِ اَكْرَمَ بَنِي مِیْنِ کَهْلَةٍ وَ کَهْلٍ

نمانده است.

واقدی از عبدالله بن یزید هذلی، از ابوالبداح بن عاصم بن عدی بن عبدالرحمن بن عویم بن ساعده، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * چون به مکه آمدیم سعد بن خثیمه و معن بن عدی و عبدالله بن جُبیر گفتند: ای عویم ما را به حضور رسول خدا ببر که بر او سلام دهیم، زیرا به او ایمان آورده‌ایم و هنوز او را ندیده‌ایم. من همراه ایشان بیرون آمدم و گفتند که پیامبر (ص) در خانه عباس بن عبدالمطلب است. پیش عباس رفتیم و سلام دادیم و به او گفتیم چه هنگامی با پیامبر ملاقات خواهیم کرد. عباس گفت: کسانی از اقوام شما همراه شمایند که با شما مخالف‌اند، اکنون کار خود را پوشیده دارید تا این حاجیان برگردند و ما بتوانیم با شما ملاقات کنیم و کار برای شما روشن شود و در کاری روشن و آشکار درآید. پیامبر (ص) با آنان شب آخر اقامت حاجیان (دوازدهم یا سیزدهم ذیحجه) را قرار گذاشت که پایین گردند (عقبه) همان‌جا که امروز مسجد است، جمع شوند و فرمود: هیچ خفته‌ای را بیدار نکنند و منتظر هیچ غایبی هم نشوند.

همچنین واقدی از عبید بن یحیی، از معاذ بن رفاعه بن رافع نقل می‌کند که می‌گفته است: * در آن شب که شب دوازدهم بود، انصار آن‌جا رفتند و پیامبر (ص) پیش از آنان آن‌جا حاضر شده بودند و فقط عباس همراه ایشان بود و هیچ‌کس دیگر از مردم همراه آن حضرت نبود. پیامبر (ص) در تمام کار خود به عباس اعتماد می‌فرمود. چون انصار جمع شدند، نخستین کس که سخن گفت عباس بود که گفت: ای گروه خزرج و معمولاً به اوس و خزرج کلمه خزرج اطلاق می‌شد، شما محمد (ص) را دعوت کرده‌اید به آنچه خود می‌دانید و بدانید که محمد (ص) میان قوم خود بسیار گرامی است و به خدا سوگند کسانی از ما که بر آیین و گفتار اویند از او دفاع و حمایت می‌کنند و کسانی هم که با او هم عقیده نیستند به تعصب و شرف قومی از او دفاع و حمایت می‌کنند، و همانا همه مردم از پذیرفتن تقاضای محمد (ص) غیر از شما سربر تافته‌اند. اکنون اگر شما اهل نیرو و چابکی و آشنا به امور جنگ هستید و دشمنی تمام عرب را با خود اندک می‌شمردید که آنها به زودی همگان از یک کمان بر شما تیر خواهند زد؛ درست بیندیشید و در کار خود رایزنی کنید و پراکنده مشوید و هماهنگ باشید و بدانید که نیکوترین سخن راست‌تر آن است. دیگر آنکه برای من توصیف کنید که با دشمن خود چگونه جنگ می‌کنید. گوید، انصار همه سکوت کردند و عبدالله بن عمرو بن حرام چنین گفت: به خدا سوگند ما اهل جنگیم برای آن پرورش یافته و در آن

ورزیده شده‌ایم و آن را از پدران خود بزرگی از پس بزرگی به میراث برده‌ایم. نخست چندان تیر می‌اندازیم تا تیرها تمام شود و سپس چندان نیزه می‌زنیم که نیزه‌ها شکسته شود. آن‌گاه با شمشیر آخته پیش می‌رویم و چندان شمشیر می‌زنیم تا هر کدام که مرگش فرارسیده باشد، زودتر کشته شود، چه از خود ما و چه از دشمن ما. عباس گفت: آری شما مردان جنگ‌اید، آیا شما زره هم دارید؟ گفتند: آری همگان. در این هنگام براء بن معرور به عباس گفت: آنچه گفتی شنیدیم، به خدا سوگند اگر در دل‌های ما چیز دیگری غیر از آنچه گفتیم باشد، می‌گفتیم. بلکه ما طالب راستی و وفا و جانبازی در راه سول خدا (ص) هستیم. آن‌گاه پیامبر (ص) برای ایشان قرآن تلاوت فرمود و آنان را به سوی خداوند فرا خواند و به مسلمانی ترغیب و تشویق فرمود و یاد آور شد که برای چه کاری جمع شده‌اند. براء بن معرور در پاسخ پیامبر (ص) ایمان و تصدیق انصار را به عرض رساند و پیامبر (ص) با ایشان بیعت فرمود و عباس دست پیامبر را در دست گرفته بود و در آن شب درباره بیعت آن حضرت با انصار تأکید می‌کرد.

واقعی از ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبرة، از حارث بن فضل، از سفیان بن ابی العوجاء نقل می‌کند که می‌گفته است: * کسی که در شب بیعت عقبه حاضر بوده است برایم گفت که در آن شب عباس بن عبدالمطلب دست پیامبر را در دست گرفته بود و می‌گفت: ای گروه انصار آهسته و پوشیده سخن گوید که بر ما جاسوسانی گماشته‌اند و بزرگان و سالخوردگان خود را پیش فرستید که آنان سخن ما را بشنوند که ما از قوم شما بر شما بیم داریم و چون بیعت کردید پراکنده شوید و به جایگاه خویش بازگردید و کار خود را پوشیده بدارید و چه بهتر که تا پایان این موسم حج آن را آشکارا نکنید که شما مردانی هستید که برای پس از این خواهید بود. براء بن معرور گفت: ای ابوالفضل اکنون سخن ما را بشنو و عباس سکوت کرد. براء گفت: به خدا سوگند آنچه را دوست داری پوشیده داریم ما هم بر همان عقیده‌ایم و پوشیده می‌داریم و آنچه را دوست داشته باشی اظهار کنیم آشکار می‌سازیم و جانبازی می‌کنیم و طالب خشنودی خداوند خود هستیم و ما دارای سلاح فراوان و اهل عزت و دفاع هستیم. قبلاً که در بدبختی پرستش بتان سنگی بودیم از لحاظ دفاع و نیروی سلاح آن‌چنان بودیم، تا چه رسد به امروز که خداوند متعال ما را به کاری بینا ساخته است که بر دیگران آن‌را پوشیده داشته است و ما را به وجود محمد (ص) تأیید فرموده است. ای رسول خدا دست فراز آر و نخستین کس که دست در دست پیامبر (ص) نهاد براء بن معرور بود و هم

گفته شده است نخستین کس ابوالهیثم بن تیهان یا اسعد بن زاره بوده‌اند.

واقدی از ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبرة، از سلیمان بن سُحَیم نقل می‌کند که می‌گفته است: «دو قبیلهٔ اوس و خزرج در بارهٔ اینکه شب بیعت عقبه کدام کس نخست با پیامبر (ص) بیعت کرده است با یکدیگر تفاخر می‌کردند، سرانجام گفتند هیچ کس به این موضوع دانایتر از عباس بن عبدالمطلب نیست و از او پرسیدند. او گفت: آری، هیچ کس در این باره از من دانایتر نیست. نخستین کس که در آن شب دست بر دست رسول خدا نهاد اسعد بن زاره بود. پس از او براء بن معرور و پس از او اُسَید بن حُضَیر.^۱

عبدالله بن ثُمَیر و اسباط بن محمد و اسحاق بن یوسف ازرق از زکریاء بن ابی زائدة، از عامر شعبی نقل می‌کنند که می‌گفته است: «پیامبر (ص) برای بیعت با هفتاد تن انصار در عقبه و زیر درختی که آن جا بود با عباس بن عبدالمطلب که مردی خردمند بود تشریف فرما شد. عباس گفت: سخنگوی شما سخن بگوید و خطبه را مختصر کند که جاسوسانی از مشرکان بر شما گمارده‌اند، و اگر بر این کار شما آگاه شوند، شما را رسوا می‌کنند. سخنگوی انصار که ابوامامه اسعد بن زاره بود گفت: ای محمد (ص) نخست آنچه برای خدای خود از ما می‌خواهی بخواه و سپس برای خود هر چه می‌خواهی بگو و پس از آن آنچه برای اصحاب خود می‌خواهی بیان فرمای. آن گاه به ما خبر بده که اگر چنان کنیم، خداوند چه ثوابی به ما عنایت می‌فرماید و شما برای ما چه پاداشی منظور می‌دارید؟ پیامبر فرمود: برای پروردگار خود از شما می‌خواهم که او را پرستید و هیچ چیزی را شریک و همتای او قرار ندهید و برای خودم و یارانم از شما می‌خواهم که ما را پناه و یاری دهید و از آنچه خود و خاندان خود را حفظ می‌کنید ما را هم حفظ و از ما دفاع کنید. اسعد بن زاره گفت: چون این چنین کنیم برای ما چه خواهد بود؟ فرمود: بهشت. اسعد گفت: آنچه فرمودی برای تو خواهد بود. اسحاق بن یوسف می‌گفته است، شعبی هرگاه این سخن را نقل می‌کرد می‌گفت: هرگز پیران و جوانان خطبه‌ای به این کوتاهی و به این بلاغت و رسایی نشنیده‌اند.

علی بن عیسی بن عبدالله بن حارث بن نوفل از پدرش عیسی، از عمویش اسحاق، از پدرش عبدالله بن حارث بن نوفل بن حارث بن عبدالمطلب نقل می‌کند: «چون قریش برای جنگ بدر حرکت کردند و به مَرَّالظهران رسیدند، ابوجهل از خواب برجست و فریاد

۱. اسعد و براء از قبیلهٔ خزرج‌اند و اُسَید از قبیلهٔ اوس است. شرح حال هر سه در تقییان دوازده گانهٔ انصار گذشت — م.

بر آورد که ای گروه قریش وای بر شما و اندیشه شما. چه کار بدی کردید که بنی هاشم را پشت سر خود در مکه باقی گذاشتید که اگر محمد (ص) بر شما پیروز شود، آنان هم در صدد پیروزی بر مکه برمی آیند و اگر شما به محمد پیروز شوید، آنها از نزدیک انتقام خود را از فرزندان و خاندان شما خواهند گرفت. آنان را در شهر مهم خود باقی نگذارید و رها کنید که کنار خانه های شما باقی بمانند. بلکه باید آنان را با خود بیاورید هر چند کاری در این جنگ از ایشان ساخته نباشد. قریش به مکه برگشتند و عباس بن عبدالمطلب و نوفل و طالب و عقیل را به زور و اجبار با خود آوردند.^۱

هشام بن محمد بن سائب کلبی^۲ از پدر خود، از ابی صالح، از ابن عباس نقل می کند که می گفته است: «افراد خانواده بنی هاشم و کسانی از مکه که در مکه بودند غالباً مسلمان شده بودند، ولی اسلام خود را پوشیده می داشتند و می ترسیدند آن را آشکار سازند که مبادا ابولهب و قریش ایشان را بگیرند و به بند وزندان اندازند. چنانکه بنی مخزوم، سلمه بن هشام و عباس بن ابی ربیع و کسان دیگری را چنان کرده بودند، و به همین جهت پیامبر (ص) روز جنگ بدر به یاران خود فرمود: هر کس از شما با عباس و طالب و عقیل و نوفل و ابوسفیان^۳ روبه رو شد ایشان را نکشد که آنان را به زور و اجبار بیرون آورده اند.

رؤیم بن یزید مقرئ از هارون بن ابی عیسی شامی و احمد بن محمد بن ایوب از ابراهیم بن سعد و همگی از ابن اسحاق، از حسین بن عبدالله بن عبیدالله بن عباس، از عکرمه، از قول ابورافع آزاد کرده و خدمتکار پیامبر (ص) نقل می کنند که می گفته است: «من غلام عباس بن عبدالمطلب بودم و اسلام در خانه ما آمده بود. عباس و همسرش ام الفضل و من مسلمان شده بودیم. ولی عباس از قوم خود می ترسید و دوست نمی داشت با ایشان مخالفت کند، و اسلام خود را پوشیده می داشت و اموال او میان قریش پراکنده بود. او با ایشان در جنگ بدر بیرون آمد و حال آنکه عقیده اش همچنان بود.

همچنین رؤیم بن یزید مقرئ از هارون بن ابی عیسی و احمد بن محمد، از ابراهیم بن

۱. طالب و عقیل پسران جناب ابوطالب و برادران امیرالمؤمنین علی (ع) هستند. نوفل پسر حارث پسر عبدالمطلب است. شرح حال عقیل و نوفل به زودی خواهد آمد - م.

۲. از دانشمندان بزرگ قرن دوم و آغاز قرن سوم هجری، درگذشته ۲۰۴ یا ۲۰۶. واقعی و محمد بن سعد با او معاصر بوده اند. برای اطلاع از شرح حال او در کتابهای فارسی، رک: به مقدمه فاضلانه استاد سید محمد رضا جلالی نائینی بر کتاب الاصلنام، تهران، ۱۳۴۸. ص ۷۵ - ۳ - م.

۳. ابوسفیان برادر نوفل و پسر حارث و نوه عبدالمطلب است، شرح حالش به زودی در صفحات بعد خواهد آمد - م.

سعد، از ابن اسحاق، از عباس بن عبدالله بن معبد، از یکی از خویشاوندان خود، از ابن عباس نقل می‌کردند که می‌گفته است * پیامبر (ص) روز جنگ بدر به یاران خود فرمودند: می‌دانم برخی از مردان بنی‌هاشم و دیگران را به زور به جنگ آورده‌اند و آنان نیازی به جنگ کردن با ما ندارند. هریک از شما با هرکس از بنی‌هاشم رویاروی شد او را نکشد و هرکس عباس بن عبدالمطلب عموی پیامبر را دید او را نکشد که به یقین او را به اجبار و زور با خود بیرون آورده‌اند. گوید، ابوحنیفه پسر عتبۀ بن ربیعۀ گفت: در این جنگ پدران و پسران و برادران و خویشاوندان خود را باید بکشیم، ولی عباس را رها کنیم؟ به خدا سوگند اگر من با او روبه‌رو شوم شمشیر را در گوشت و استخوانش فرو می‌نشانم. گوید، این سخن ابوحنیفه به اطلاع پیامبر (ص) رسید و به عمر بن خطاب فرمود: ای ابوحنفص؛ و عمر می‌گوید به خدا سوگند نخستین بار بود که پیامبر مرا با کینه‌ام مورد خطاب قرار دادند، آیا بر چهرۀ عموی پیامبر شمشیر کشیده می‌شود؟ و بر روی او شمشیر می‌زنند؟ عمر گفت: بگذارید تا گردن ابوحنیفه را با شمشیر بزنم که به خدا سوگند منافق شده است. گوید، ابوحنیفه هم از این سخن خود پشیمان شد و می‌گفت: به خدا سوگند هرگز از این سخن خود که آن روز گفتم از عذاب خدا ایمن نیستم مگر اینکه خداوند کفاره آن را با شهادت و کشته شدن من بپذیرد. ابوحنیفه در جنگ یمامه شهید شد.

محمد بن کثیر از کلبی، از ابی صالح، از ابن عباس نقل می‌کند که می‌گفته است * روز جنگ بدر همین که پیامبر (ص) با مشرکان رویاروی شد، فرمود: هرکس فردی از بنی‌هاشم را دید و با او رویاروی شد، او را نکشد، زیرا آنان را به زور آورده‌اند. ابوحنیفه پسر عتبۀ گفت: به خدا سوگند با هیچ مردی از ایشان رویاروی نخواهم شد مگر اینکه او را خواهم کشت. این سخن به اطلاع پیامبر (ص) رسید و به او فرمودند: تو چنین گفته‌ای؟ گفت: آری ای رسول خدا بر من سخت و گران آمد که دیدم پدر و عمو و برادرم کشته شدند و آن سخن را گفتم. پیامبر (ص) به او فرمودند: پدر و عمو و برادر تو به طور جدی برای جنگ با ما بیرون آمدند و خود می‌خواستند و کسی ایشان را مجبور نکرده بود، و حال آنکه آنان را به زور آورده‌اند و خودشان به میل و رغبت نیامده‌اند.

علی بن عیسی بن عبدالله نوفلی از پدرش، از عمویش اسحاق، از پدرش عبدالله بن حارث نقل می‌کند که می‌گفته است * روز جنگ بدر قریش افراد خاندان هاشم و همپیمانان ایشان را در خیمه‌ای جمع کردند و آنان را بیم دادند و کسانی را گماشتند که با شدت از

ایشان مواظبت کنند که از جمله ایشان حکیم بن حزام بود.

واقدی از محمد بن صالح، از عاصم بن عمر بن قتاده، از محمود بن لبید، از قول عبید بن اوس مُقَرَّن که از بنی ظفر است نقل می‌کند که می‌گفته است: * روز جنگ بدر عباس بن عبدالمطلب و عقیل بن ابی طالب و دوتن از همپیمانان عباس را که فهری بودند، اسیر کردم و عباس و عقیل را در یک بند و ریسمان بستم و چون پیامبر (ص) آن دو را در آن حال دیدند، به من لقب مَقَرَّن دادند و فرمودند: در اسیر کردن آن دو فرشته بزرگواری به تو کمک کرده است.

رُؤَیْم بن یزید از هارون بن ابی عیسی شامی و احمد بن محمد از ابراهیم بن سعد و همگان، از محمد بن اسحاق نقل می‌کنند که می‌گفته است یکی از مشایخ ما از قول مِقْسَم پدر قاسم، از ابن عباس نقل می‌کنند که: * عباس را کعب بن عمرو معروف به ابوالیسر که از خاندان بنی سلمه است اسیر کرد. ابوالیسر شخص کوچک‌اندازی بود و عباس مردی تناور و نیرومند. پیامبر (ص) پرسیدند ای ابوالیسر عباس را چگونه اسیر کردی؟ گفت: مردی که شکل و هیأت او چنین و چنان بود و من قبلاً او را ندیده بودم و بعد هم ندیدم یاری‌ام داد. پیامبر (ص) فرمودند: فرشته بزرگواری تو را بر ضد او یاری داده است.

کسی غیر از محمد بن اسحاق در همین باره می‌گوید: * روز جنگ بدر ابوالیسر به عباس بن عبدالمطلب رسید که همچون مجسمه و بتی ایستاده بود. ابوالیسر به او گفت: جزا دهندگان جزای تو را بدهند، آیا با پسر برادرت جنگ می‌کنی. عباس گفت: محمد چه کرد آیا کشته شده است؟ ابوالیسر گفت: خداوند گرمی‌تر و یاری‌دهنده‌تر است. عباس گفت: آری هر چیز جز محمد تباهی است. اکنون می‌خواهی چه کنی؟ گفت: رسول خدا (ص) از کشتن تو منع فرموده است. عباس گفت: این نخستین نیکی و پیوند او نیست.

رُؤَیْم بن یزید مقری و احمد بن محمد بن ایوب با همان اسناد، از ابن اسحاق، از عباس بن عبدالله بن مَعْبُد، از یکی از بستگان خود، از ابن عباس نقل می‌کنند که می‌گفته است: * چون مسلمانان روز بدر را به شب آوردند و اسیران در بند و زندان بودند، پیامبر (ص) آن شب نتوانستند بخوابند. یاران آن حضرت گفتند: ای رسول خدا شما را چه می‌شود که نمی‌خوابید؟ فرمود: صدای ناله عباس را در بند شنیدم. برخاستند و بندهای عباس را گشودند و رسول خدا (ص) خوابیدند.

کثیر بن هشام از جعفر بن برقان، از یزید بن أَصَم نقل می‌کند که می‌گفته است: * عباس

میان اسیران بدر بود، پیامبر (ص) آن شب نتوانستند بخوابند و بیدار ماندند. یکی از اصحاب گفت: ای رسول خدا چه چیز موجب بیدار خوابی شما شده است؟ فرمودند: صدای ناله عباس. مردی برخاست و بندهای عباس را بست کرد. پیامبر فرمودند: چه شده است که ناله عباس را نمی شنوم. آن مرد گفت: من اندکی ریسمانهای او را باز و بست کردم. فرمودند: این کار را نسبت به همه اسیران انجام بده.

واقدی از محمد بن صالح، از عاصم بن عمر بن قتاده، از محمود بن لبید نقل می کند که می گفته است: * هنگامی که عباس بن عبدالمطلب را با اسیران به مدینه آوردند، برای او در جستجوی پیراهنی برآمدند و در تمام مدینه پیراهنی که به تن او اندازه باشد نیافتند، جز پیراهن عبدالله بن اُبی، که آن را بر عباس پوشاندند و همان بر تن او بود.

واقدی از سفیان بن عیینة، از عمرو بن دینار، از جابر بن عبدالله هم نقل می کند که می گفته است: * چون عباس بن عبدالمطلب اسیر شد، پیراهنی که به تن او اندازه باشد، نیافتند، جز پیراهن عبدالله بن اُبی.

رؤیم بن یزید متری از هارون بن ابی عیسی و احمد بن محمد بن ایوب از ابراهیم بن سعد و همگی، از ابن اسحاق نقل می کنند: * چون پیامبر (ص) از بدر به مدینه رسیدند، به عباس فرمودند: فدیة خودت و برادرزادگانت عقیل پسر ابوطالب و نوفل پسر حارث و همپیمان خودت عتبة بن عمرو بن جَحدم را که از خاندان حارث بن فهر است پرداز که تو مردی توانگری. عباس گفت: ای رسول خدا من مسلمان بودم و مسلمانم و قریش مرا به اجبار و زور آوردند. فرمودند: خداوند به اسلام تو داناتر است. اگر آنچه می گویی درست باشد، خداوند تو را بر آن پاداش می دهد، اما ظاهر کار تو چنین است که بر ضد ما بوده ای. پیامبر (ص) بیست و قیه طلا از او غنیمت به دست آورده بودند. عباس گفت: ای رسول خدا آن طلا را به حساب فدیة من منظور فرمای. فرمودند: نه، آن چیزی است که خداوند به ما ارزانی فرموده است. عباس گفت: من مالی و ثروتی ندارم. فرمودند: آن مالی که هنگام بیرون آمدن از مکه به ام الفضل دختر حارث (همسر عباس) پرداختی و هیچ کس جز شما دوتن با شما نبود و گفתי اگر در این سفر کشته شدم این مقدار به فضل و این مقدار به عبدالله پرداز کجاست؟ عباس گفت: سوگند به کسی که تو را برحق مبعوث فرموده است، هیچ کس این موضوع را جز من و او نمی دانسته است و من به درستی می دانم که تو فرستاده خداوندی. عباس فدیة خود و برادرزاده و همپیمانانش را پرداخت.

اسماعیل بن عبدالله بن ابی اویس از اسماعیل بن ابراهیم بن عقبه برادرزاده موسی بن عقبه، از ابن شهاب، از انس بن مالک روایت می‌کند: * مردی از انصار به رسول خدا گفت: به ما اجازه فرماید که فدیة برادرزاده خود عباس بن عبدالمطلب را ببخشیم. فرمود: نه حتی یک درم آن را هم اجازه نمی‌دهم.

علی بن عیسی نوفلی از پدرش، از عمرو بن اسحاق بن عبدالله، از عبدالله بن حارث نقل می‌کند که می‌گفته است: * عباس فدیة خود و برادرزاده‌اش را هشتاد و قیه طلا پرداخت کرد و هم گویند هزار دینار پرداخت. گویند: عباس به مکه برگشت و فدیة خود و برادرزاده‌اش را فرستاد، ولی فدیة همپیمان خود را نفرستاد. پیامبر (ص) حسان بن ثابت را احضار فرمود و این خبر را به او گفت. ابورافع هم که از سوی عباس فدیة را آورده بود، پیش عباس برگشت. عباس از او پرسید پیامبر به تو چه فرمود؟ او داستان را گفت. عباس گفت: چه سخنی از این سخت‌تر است؟ پیش از آنکه زین مرکوب خود را پیاده کنی سوار شو و باقی مانده فدیة را ببر و فدیة همپیمان خود را هم پرداخت کرد.

محمد بن کثیر از کلبی، از ابی صالح، از ابن عباس درباره این آیه که خداوند می‌فرماید: «ای پیامبر به کسانی از اسیران که در دست شمایند بگو که اگر خداوند در دل‌های شما نیکی را بداند به شما بهتر از آنچه از شما گرفته شده است می‌دهد و شما را می‌آمزد و خداوند آمرزنده مهربان است.»^۱ می‌گفته است: * این آیه درباره اسیران جنگ بدر نازل شده است که عباس بن عبدالمطلب و نوفل بن حارث و عقیل بن ابی طالب هم از ایشان بودند. عباس هم از اسیران بود و بیست و قیه طلا داشت که از او گرفته شد. ابوصالح آزاد کرده ام‌هانی می‌گفته است، از عباس شنیدم که می‌گفت: بیست و قیه طلای مرا گرفتند. من با پیامبر سخن گفتم که آن را از فدیة من حساب کنند و ایشان پذیرفتند. خداوند متعال به جای آن بیست و قیه طلا بیست برده به من عنایت فرمود که همگان برای من بازرگانی می‌کردند، و خداوند سرپرستی چاه زمزم را به من ارزانی فرمود که آن را از تمام اموال مردم مکه بیشتر دوست می‌دارم، و انگهی از پروردگارم آرزو و امید مغفرت دارم. پیامبر (ص) پرداخت فدیة عقیل را هم برعهده من نهادند و گفتم: ای رسول خدا در این صورت مرا در حالی رها خواهی فرمود که از این پس اگر زنده باشم مجبور خواهم بود از مردم گدایی کنم. فرمود:

۱. آیه ۷۱ سوره هشم - انفال - ۱ در تفاسیر هم نقل شده است که این آیه در باره عباس و یاران او نازل شده است. رک: ابوالفجاء رازی، تفسیر، ج ۵، چاپ مرحوم آقای شعرانی، ص ۴۴۲-م.

ای عباس آن طلاها کجاست؟ گفتم: کدام طلا؟ فرمود: همان طلا که روزی که از مکه بیرون آمدی به ام الفضل دادی و گفתי نمی دانم در این سفر چه بر سرم خواهد آمد و این برای تو و فضل و عبدالله و عبیدالله و قثم باشد. گفتم: ای رسول خدا چه کسی این خبر را به شما داد؟ به خدا سوگند جز من و همسر من هیچ کس از این موضوع آگاه نبود. فرمود: خداوند مرا آگاه کرد. گفتم: من گواهی می دهم که تو رسول برحق خدایی و راستگویی و گواهی می دهم که پروردگاری جز خداوند نیست و تو رسول اوئی و این شأن نزول همان آیه است و خداوند متعال به جای آن بیست و قیه طلا، بیست برده به من ارزانی فرمود و من انتظار آمرزش از پروردگار خود دارم.

هاشم بن قاسم پدر نصر از سلیمان بن مغیره، از حمتید بن هلال عدوی نقل می کند که می گفته است: «علاء بن حضرمی از بحرین برای پیامبر (ص) هشتاد هزار^۱ فرستاد و هیچ گاه نه پس از آن و نه پیش از آن چنین مالی برای پیامبر (ص) نرسیده بود. دستور فرمود آن را روی بوریایی ریختند و ندای دعوت همگانی دادند و پیامبر (ص) کنار آن بویا ایستادند و مردم چون مال را دیدند آمدند و در آن روزگار هنوز وزن و شمار معمول نبود و هر کس فقط مثنی برمی داشت. عباس آمد و گفت: ای رسول خدا من در جنگ بدر فدیة خودم و عقیل را پرداختم و عقیل مالی نداشت. اکنون از این مال به من ارزانی فرمای. فرمود: بردار. عباس با گلیمی که بر دوش داشت نشست و چندان از آن مال در دامن خود ریخت که از سنگینی آن نتوانست از جای برخیزد. سر خود را به سوی رسول خدا بلند کرد و گفت: ای رسول خدا کمکم فرمای. پیامبر چنان لبخند زدند که دندانهای ایشان نمودار شد و فرمودند: در این مال رعایت دیگران را هم بکن و چندان که یارای برخاستن داشته باشی بردار. عباس چنان کرد و آن مال را برداشت و می گفت: خداوند متعال وعده نخست خود را بر آورد و نمی دانم در مورد وعده دوم چه خواهد فرمود. مقصودش این بود آنچه اکنون به من رسید بیشتر از آن است که از من گرفته شده بود و نمی دانم در مورد آمرزش چه می فرماید.

هشام بن محمد بن سائب از پدرش، از ابوصالح، از ابن عباس نقل می کند که می گفته است: «تمام اشخاص خاندان بنی هاشم که در جنگ بدر همراه مشرکان بودند، مسلمان شدند و عباس فدیة خود و برادرزاده اش عقیل را پرداخت کرد و همگان به مکه برگشتند و

۱. معدود حذف شده ولی ظاهراً باید دینار باشد نه درم - م.

سپس به مدینه هجرت کردند.

علی بن عیسی نوفلی از اسحاق بن فضل، از قول مشایخ خود نقل می‌کند: * عقیل پسر ابوطالب به پیامبر (ص) عرض کرد: کسانی از اشراف قریش و مکه را که به حضور می‌پذیری و عذرشان را قبول می‌کنی آیا ما هم از ایشانیم؟ پیامبر فرمودند: حالا که ابوجهل کشته شده است. عقیل گفت: راه برای شما صاف و هموار شد و انگهی هیچ‌کس از اهل بیت تو نمانده است مگر اینکه مسلمان شده است. فرمود: اگر چنین است به آنان بگو به من ملحق شوند و چون عقیل این سخن را برای آنان گفت همگی بیرون آمدند و به مدینه رفتند. و هم گفته شده است که عباس و نوفل و عقیل به مکه برگشتند و به ایشان چنین دستور داده شد که بتوانند امور مربوط به آب‌رسانی و میزبانی و سرپرستی حاجیان را عهده‌دار باشند و این پس از مرگ ابولهب بود. در دوره جاهلی هم آب‌رسانی و میزبانی و سرپرستی حاجیان بر عهده بنی‌هاشم بود. آنان بعدها همراه زنان و فرزندان خویش به مدینه هجرت کردند.

علی بن عیسی بن عبدالله از برادرش عباس نقل می‌کند که می‌گفته است پیرمردان قرشی مکه و کسان دیگری غیر از ایشان نقل می‌کردند که * عباس بن عبدالمطلب و نوفل بن حارث هنگام جنگ خندق از مکه بیرون آمدند تا به حضور پیامبر برسند. ربیع بن حارث بن عبدالمطلب آن دو را تا آبواء^۱ بدرقه کرد و چون خواست به مکه برگردد، عمویش عباس و برادرش نوفل بدو گفتند: کجا، به مرکز شرک که با رسول خدا جنگ می‌کنند برمی‌گردی، آنان پیامبر را تکذیب می‌کنند و حال آنکه پیامبر نیرومند و شمار یارانش بسیار شده‌اند، همراه ما بیا. ربیع هم همراه ایشان رفت و هر سه در حالی که مسلمان و مهاجر بودند به حضور پیامبر (ص) رسیدند.

اسماعیل بن عبدالله بن ابی‌اویس مدنی از قول پدرش، از عباس بن عبدالله بن معبد بن عباس نقل می‌کند که می‌گفته است: * عباس بن عبدالمطلب و ابوهریره در کاروانی که به آن کاروان ابی‌شمر می‌گفتند بودند و روز فتح خیبر در جحفه فرود آمدند و به پیامبر (ص) خبر دادند که آنان در جحفه‌اند و می‌خواهند به حضور ایشان بیایند و پیامبر (ص) برای عباس و ابوهریره سهمی از غنایم خیبر پرداخت فرمودند.

محمد بن سعد می‌گوید: این سخن را به واقدی گفتم. گفت: اشتباه است، هیچ‌یک از

۱. آبواء، نام جایی در راه مکه و مدینه، میان آن و جحفه بیت و سه میل است. اسپرنگر می‌گوید: آبواء همان جایی است که امروز به آن مستوره می‌گویند. رک: دائرة المعارف الاسلامیه، ج ۱، ص ۳۰۷-م.

اهل علم و روایت در این شک ندارد که هنگام فتح خیبر عباس در مکه بوده است و چون پیامبر (ص) خیبر را گشودند، حجاج بن علاط سلمی به مکه آمد و به قریش اخباری را که آنها دوست می داشتند و حقیقت نداشت گفت و اظهار داشت که یهودیان خیبر بر پیامبر پیروز شده و گروهی از یاران رسول خدا کشته شده اند و قریش شاد شدند. عباس هم که پنداشت این خبر صحیح است ناراحت شد در خانه خود را گشود و پسرش قثم را گرفت و بر سینه خود نهاد و می گفت:

«ای قُثم، ای قثم ای کسی که شبیه دارنده کرامتی». [در چند صفحه قبل ملاحظه فرمودید که گفت قُثم شبیه پیامبر بوده است.] تا اینکه حجاج بن علاط به خانه عباس آمد و به او از سلامتی پیامبر (ص) و فتح خیبر و اینکه خداوند اموال آن را به ایشان غنیمت داده است خبر داد و عباس سخت خشنود شد. جامه خود را پوشید و صبح زود وارد مسجد الحرام شد و طواف کرد و به قریش خبر داد که حجاج خبر سلامتی پیامبر و فتح خیبر و غنیمتها را داده است و مشرکان دل شکسته شدند و ایشان را خوش نیامد و دانستند که حجاج به ایشان راست نگفته است. مسلمانانی که در مکه بودند شاد شدند و به خانه عباس آمدند و سلامتی پیامبر را به او شادباش گفتند و عباس پس از این به مدینه رفت و به پیامبر (ص) پیوست و رسول خدا سالیانه دو یست خروار از محصول خیبر را برای او قرار دادند. عباس در فتح مکه همراه پیامبر (ص) بوده و سپس در جنگهای حنین و طائف و تبوک هم همراه بوده است و در جنگ حنین که مسلمانان نخست گریختند، عباس همراه دیگر افراد خاندان پایداری کردند.^۱

اسماعیل بن عبدالله بن ابی اویس از عبدالعزیز بن محمد، از محمد بن عبدالله، از عمویش ابن شهاب، از کثیر بن عباس بن عبدالمطلب، از پدرش نقل می کند که می گفته است: * در جنگ حنین همراه رسول خدا بودم. ابوسفیان پسر حارث بن عبدالمطلب هم با من بود و ما از پیامبر (ص) جدا نمی شدیم و آن حضرت سوار بر استری سپید بود که فروة بن نفاثه جذامی تقدیم کرده بود. چون مسلمانان و کافران رویاروی شدند و مسلمانان روی به گریز نهادند، رسول خدا (ص) استر خود را برای حمله به سوی کافران راند. من لگام را گرفته بودم و آن را می کشیدم که استر رم نکند و ابوسفیان بن حارث رکاب پیامبر (ص) را گرفته بود.

۱. در این صورت روایت قبلی که مربوط به جنگ خندق و پیش از خیبر است نیز نمی تواند درست باشد - م.

پیامبر (ص) به من فرمودند: عباس ندا بده که ای یاران بیعت شجره. عباس گوید: من مردی بلند آوایم و با تمام قدرت خود بانگ برداشتم که یاران و اصحاب بیعت شجره کجایید؟ و به خدا سوگند همین که یاران پیامبر صدای مرا شنیدند همگان همچون ماده گاوی که به صدای گوساله اش به آن توجه می کند بانگ برداشتند که گوش به فرمانیم، گوش به فرمان. و با کفار شروع به جنگ کردند. انصار نخست یکدیگر را با شعار ای گروه انصار، ای گروه انصار فرامی خواندند و سپس خاندان حارث بن خزرج یکدیگر را فرامی خواندند و پیامبر (ص) همچنان که سوار بر استر خود بود و برای جنگ با کافران خود را به هر سو می کشاند، فرمود: اکنون آتش و نور جنگ تافته شد، و سپس مشتی شن برگرفت و بر چهره کافران پاشاند و فرمود: سوگند به خدای محمد باید بگریزید و پراکنده شوید. عباس می گوید: تا آن لحظه چون می نگریستم جنگ همچنان بر شدت و هیأت خود بود و به خدا سوگند همین که پیامبر (ص) آن سنگ ریزه ها را بر روی ایشان پاشاند حدت و شدت کافران فرو نشست و کار پشت به ایشان کرد و خدایشان به هزیمت راند.

عبد الوهاب بن عطاء از سعید بن ابی عروب، از قتاده نقل می کند که می گفته است: * در جنگ حنین همین که مردم نخست گریختند عباس کنار پیامبر (ص) بود و به او فرمودند: مردم را ندا بده، و عباس مردی بلند آوا بود. پیامبر فرمودند: بگو ای گروه مهاجران، ای گروه انصار و عباس شروع به صدا کردن خاندانهای انصار کرد. پیامبر (ص) فرمودند: بگو ای یاران بیعت رضوان و درختی که زیر آن بیعت کردید، ای یاران سوره بقره و همواره عباس جار می زد تا آنکه مسلمانان همگان باز آمدند.

زید بن یحیی بن عبید دمشقی می گوید سعید بن عبدالعزیز، از ابو عبدالله ایلی نقل می کرد: * در تبوک استغفر غزه پیش پیامبر (ص) آمد و گفت: ای رسول خدا، هاشم و عبدشمس که هر دو بزرگان بودند، در خانه من درگذشتند و این اموال ایشان است. پیامبر (ص) عباس را فراخواندند و فرمودند: اموال هاشم را میان بزرگان خاندانش تقسیم کن، و ابوسفیان بن حرب را فراخواندند و فرمودند: اموال عبدشمس را میان بزرگان خاندانش تقسیم کن.

علی بن عیسی بن عبدالله نوفلی از اسحاق بن فضل، از سلیمان بن عبدالله بن حارث بن نوفل نقل می کند: * چون عباس بن عبدالمطلب و نوفل بن حارث به مدینه آمدند پیامبر (ص) میان ایشان عقد برادری بستند و به هر دو در یک محله زمینی برای احداث خانه دادند و

میان آن دو دیواری بود و همسایه بودند. آن دو در دوره جاهلی هم شریک در اموال یکدیگر و هم سخن و دوست بودند. زمین خانه‌ای که پیامبر (ص) به نوفل داده بودند در محل میدان قضا تا حدود مسجد پیامبر بوده و امروز در میدان قضاست و روبه روی دارالاماره است که به آن خانه مردان می‌گویند. زمینی هم که به عباس داده شده بود، کنار آن و همان است که در فاصله خانه مروان تا مسجد قرار گرفته و همان دارالاماره یا خانه مروان است. همچنین زمین خانه دیگری را که در محل بازار و معروف به جایگاه ابن عباس است به او دادند.

اسباط بن محمد از هشام بن سعد، از عبیدالله بن عباس نقل می‌کند که می‌گفته است: * عباس در خانه خود ناودانی داشت که بر مسیر راه عمر بن خطاب بود. روز جمعه‌ای برای عباس دو جوجه کشته بودند و آب ریخته و آن را شسته بودند و آب آمیخته با خون از ناودان فرو ریخت. اتفاق را عمر هم جامه تمیز پوشیده و عبور می‌کرد و از آن آب بر او ریخت و عمر دستور داد آن ناودان را کنند و برگشت و آن لباس را بیرون آورد و لباسی دیگر پوشید و آمد و با مردم نماز جمعه گزارد. عباس پیش او آمد و گفت: به خدا سوگند آن ناودان را پیامبر (ص) همان جا نهاده بودند. عمر به عباس گفت: و من از تو به جد می‌خواهم که بر پشت من سوار شوی و آن را همان جا نصب کنی که رسول خدا نصب فرموده بودند و عباس چنان کرد.

محمد بن ربیعہ کلایی و عبیدالله بن موسی عقی هر دو گفتند موسی بن عبیده، از یعقوب بن زید نقل می‌کند: * عمر بن خطاب روز جمعه برای نماز بیرون آمد و از ناودان خانه عباس چند قطره آب بر لباس او چکید، عمر دستور داد آن ناودان را که در راه او بود بردارند و کنند. عباس به او گفت: ناودان مرا کنده و حال آنکه به خدا سوگند آن را رسول خدا (ص) همان جا نهاده بود و به دست خویش آن را نصب فرموده بود. عمر گفت: اکنون برای نصب آن نردبانی جز من نخواهی داشت و کسی جز خودت و به دست خودت آن را نصب نخواهد کرد. گوید: عمر، عباس را بر دوش خود گرفت و عباس پاهای خود را بر شانه‌های عمر نهاد و ناودان را آن جا که بود نصب کرد.

یزید بن هارون از ابوامیة بن یعلی، از سالم پدر نصر نقل می‌کند که می‌گفته است: * چون به روزگار عمر شمار مسلمانان بسیار و مسجد بر ایشان تنگ شد، عمر خانه‌های اطراف مسجد جز خانه عباس و حجره‌های همسران پیامبر (ص) را خرید. آن گاه عمر به

عباس گفت: ای ابوالفضل مسجد مسلمانان برای ایشان تنگ و کوچک شده است، من خانه‌های اطراف آن را خریدم که مسجد مسلمانان را توسعه دهم غیر از خانه تو و حجره‌های همسران پیامبر (ص)؛ در مورد حجره‌های ایشان چاره‌ای ندارم و مرا بر آن راهی نیست، اما تو خانه‌ات را به من بفروش و بهای آن از بیت‌المال مسلمانان پرداخت خواهد شد، تا آنکه خانه‌ات را ضمیمه مسجد کنم و مسجد مسلمانان گسترش و توسعه یابد. عباس گفت: هرگز چنین کاری را نخواهم کرد. عمر به او گفت: یکی از سه پیشنهاد مرا پذیر، نخست اینکه آن را به هر قیمتی که می‌گویی به من بفروش و بهای آن از بیت‌المال پرداخت خواهد شد، یا آنکه قطعه زمینی از هر جای مدینه که بخواهی به تو می‌دهم و آن را برای تو به هزینه بیت‌المال مسلمانان می‌سازم، یا آنکه خانه‌ات را در راه خدا به مسلمانان ببخش که آن را ضمیمه مسجد کنیم. عباس گفت: نه و هیچ کدام از سه پیشنهادت را نمی‌پذیرم. عمر گفت: در این مورد هرکس را می‌خواهی حکم قرار بده. گفت: اُبَی بن کعب. هردو پیش اُبَی بن کعب رفتند و داستان را برای او گفتند. اُبَی گفت: اگر بخواهید برای شما دوتن حدیثی را که از پیامبر (ص) شنیده‌ام بگویم؟ گفتند: بگو. گفت: از پیامبر (ص) شنیدم می‌فرمود که خداوند متعال به داود وحی فرمود برای من خانه‌ای بساز که در آن مرا یاد کنند. داود نقشه و محل بیت‌المقدس (مسجد اقصی) را تعیین کرد و قضا را خانه مردی از بنی اسرائیل در محدوده آن قرار گرفت. داود از آن مرد خواست که خانه را به او بفروشد و او خودداری کرد. داود با خود گفت: خانه را با زور از او خواهم گرفت. خداوندش وحی فرمود که ای داود دستور دادمت که برای من خانه‌ای بسازی که در آن یاد کرده شوم، اکنون اراده کرده‌ای در خانه من زمین غصبی داخل کنی، و حال آنکه غصب شایسته و سزاوار من نیست و عقوبت تو این خواهد بود که موفق به ساختن آن نمی‌شوی. داود عرضه داشت: پروردگارا آیا فرزندانم موفق می‌شوند؟ حق تعالی فرمود: آری یکی از پسرانت موفق می‌شود. عمر یقۀ جامۀ اُبَی بن کعب را گرفت و گفت: مسأله‌ای را پیش تو طرح کردم و تو مسأله دشوارتری را طرح کردی و باید از عهده اثبات آنچه گفתי بر آیی. او را با خود به مسجد آورد و کنار گروهی از یاران پیامبر (ص) که ابوذر هم میان ایشان بود نگاه داشت و گفت: شما را به خدا سوگند می‌دهم هر مردی که از پیامبر (ص) موضوع بیت‌المقدس را که خداوند به داود دستور فرموده شنیده است، بگوید. ابوذر گفت: من آن را از پیامبر شنیدم و دوتن دیگر هم گفتند از پیامبر شنیده‌ایم. در این هنگام عمر، اُبَی بن کعب را رها کرد و او رو به عمر کرد و

گفت: ای عمر آیا به من در مورد جعل حدیث پیامبر تهمت می‌زنی؟ عمر گفت: ای ابو منذر نه به خدا سوگند تو را متهم نمی‌سازم، ولی خوش نمی‌داشتم و ظاهراً نمی‌توانستم باور کنم که این حدیث نبوی باشد.

در این هنگام عمر به عباس گفت: برو که متعرض تو و خاندات نمی‌شوم. عباس گفت: اکنون که چنین کردی من هم خانه‌ام را به مسلمانان بخشیدم. آن را ضمیمه مسجد کن ولی اگر می‌خواستی با من مخاصمه و دشمنی کنی نه. گوید: عمر زمین خانه امروزی عباس را برای او تعیین کرد و آن را از درآمد بیت‌المال مسلمانان بنا کرد.

سلیمان بن حرب و عارم بن فضل از حماد بن سلمه، از علی بن زید، از یوسف بن مهران، از ابن عباس نقل می‌کند که می‌گفته است: * عباس خانه‌ای کنار مسجد مدینه داشت. عمر گفت: این خانه را به من ببخش یا بفروش تا آن را ضمیمه مسجد کنم. عباس نپذیرفت. عمر گفت: مردی از یاران رسول خدا را میان من و خود حکم قرار بده و به حکم اُبی بن کعب راضی شدند. اُبی به زبان عمر حکم کرد و عمر گفت: میان یاران پیامبر نسبت به من هیچ‌کس گستاخ‌تر از اُبی نیست. اُبی گفت: آیا برای تو خیرخواهی نکنم؟ مگر داستان آن زن را نمی‌دانی که چون داود می‌خواست بیت‌المقدس را بسازد، خانه زنی را بدون رضایت و اذن او ضمیمه زمین آن کرد و چون دیوارها به قامت مردی رسید توفیق بنای آن از داود سلب شد. داود عرض کرد: پروردگارا اکنون که توفیق آن را از من سلب فرمودی، فرزندانم پس از من این توفیق را داشته باشند. پس از آن عباس به عمر گفت: آیا به نفع من حکم شد؟ گفت: آری. عباس گفت: اکنون آن خانه از توست و من آن را برای خداوند قرار دادم.

محمد بن حرب مکی از سفیان بن عیینه، از عمرو بن دینار، از ابو جعفر محمد بن علی (ع) نقل می‌کند: * عباس پیش عمر آمد و گفت: پیامبر (ص) بحرین را در اقطاع من قرار داده‌اند. عمر گفت: این موضوع را چه کسی می‌داند؟ عباس گفت: مغیره بن شعبه و او را آورد و گواهی داد. ولی عمر شهادت مغیره را نپذیرفت و آن را برای عباس قبول نکرد. عباس با عمر تندخویی و درشتی کرد و عمر به عبدالله پسر عباس گفت: ای عبدالله دست پدرت را بگیر. [او را از این کار بازدار]. سفیان در مورد روایت بالا از کس دیگری غیر از عمرو بن دینار نقل می‌کند که عمر به عباس گفت: ای ابوالفضل به خدا سوگند من از مسلمانی تو بیشتر از آن خشنود شدم که پدرم خطاب مسلمان می‌شد و تسلیم فرمان پیامبر می‌گردید. اسماعیل بن عبدالله بن ابی اُوَیس از محمد بن طلحة بن عبدالرحمن بن طلحة بن

عبدالله بن عثمان بن عبیدالله قرشی ثیمی، از اسحاق بن ابراهیم بن عبدالله بن حارثه بن نعمان، از پدرش، از عبدالله بن حارثه نقل می‌کند که می‌گفته است: * چون صفوان بن اُمیه بن خلف جمحی به مدینه آمد، پیامبر (ص) به او فرمودند: ای اباهب به خانه چه کسی وارد شده‌ای؟ گفت: به خانه عباس بن عبدالمطلب. فرمودند: به خانه کسی از قریش وارد شده‌ای که قریش را از همگان بیشتر دوست می‌دارد.

همان راوی از عبدالعزیز بن محمد، از یزید بن عبدالله، از هند دختر حارث، از ام‌الفضل همسر عباس نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) به خانه ایشان آمده‌اند و عباس بیمار و دردمند بوده و در محضر رسول خدا آرزوی مرگ کرده است، و پیامبر (ص) به او فرموده‌اند: ای عمو تقاضای مرگ مکن که اگر نیکوکار باشی چون مرگت به تأخیر افتد بر نیکی خود می‌افزایی و برای تو بهتر خواهد بود، و اگر گنهکار باشی در صورتی که مرگت به تأخیر افتد، فرصت معذرت خواهی و پوزش از گناهت خواهی داشت و مرگت را آرزو مکن. مالک بن اسماعیل نه‌دی از کامل، از حبیب، یعنی پسر ابی ثابت نقل می‌کند که می‌گفته است: * گوش عباس از همه مردم به آسمان نزدیکتر بود. [کنایه از بزرگی و برآمدگی گوش بیرونی است].

عبدالله بن نمیر از اسرائیل، از عبدالاعلی، از سعید بن جبیر، از ابن عباس نقل می‌کند که می‌گفته است: * میان عباس و گروهی از مردم کدورت خاطری بود. پیامبر (ص) فرمودند: همانا عباس از من و من از عباسم.

عبیدالله بن موسی عُبَیسی و محمد بن کثیر از اسرائیل، از عبدالاعلی نقل می‌کنند که از سعید بن جبیر شنیده که می‌گفته است ابن عباس برایم نقل کرد: * مردی به یکی از نیاکان عباس که در دوره جاهلی می‌زیسته است، دشنام داده و عباس به صورت آن مرد سیلی زده است. قوم آن مرد جمع شده‌اند و گفته‌اند به خدا قسم که به عباس همان‌گونه سیلی خواهیم زد، و سلاح پوشیده‌اند و چون خبر به پیامبر (ص) رسید، آمدند و به منبر رفتند و نخست نیایش و ستایش خدا را به جا آوردند و سپس فرمودند: ای مردم چه کسی را در محضر خداوند از همه گرامی‌تر می‌دانید؟ گفتند: شما را، فرمود: عباس از من است و من از عباسم. مردگان ما را دشنام مدهید که موجب آزار زندگان ما شوید. آن قوم آمدند و گفتند: ای رسول خدا از غضب شما به خدا پناه می‌بریم و برای ما طلب آمرزش فرمای.

عبدالوهاب بن عطاء از اسرائیل، از عبدالاعلی، از سعید بن جبیر، از ابن عباس نقل

می‌کند که می‌گفته است * پیامبر (ص) به منبر رفتند و پس از نیایش و ستایش خداوند فرمودند: ای مردم چه کسی از اهل زمین در محضر الهی گرامی‌تر است؟ گفتند: شما. فرمودند: عباس از من و من از عباسم، عباس را می‌زارید که مرا آزرده‌اید، و فرمودند: هرکس به عباس دشنام دهد مرا دشنام داده است.

یزید بن هارون از داود بن ابی‌هند، از عباس بن عبدالمطلب نقل می‌کند * مردی از مهاجران عباس بن عبدالمطلب را دید و به او گفت: ای ابوالفضل آیا می‌دانی و اعتقاد داری که خداوند عبدالمطلب و غَیْطَلَّة زن کاهنه بنی‌سهم را در جهنم با یکدیگر جمع خواهد فرمود؟ عباس از او گذشت کرد و پاسخی نداد. آن مرد مهاجر بار دیگر عباس را دید و همان سخن را گفت، باز هم عباس گذشت و سکوت کرد. آن مرد برای سومین بار که عباس را دید، همان سخن را تکرار کرد. عباس دست برآورد و چنان سیلی به او زد که بینی او درم شکست. آن مرد به همان حال به حضور پیامبر (ص) رفت و چون حضرت او را دیدند، پرسیدند چه خبر است؟ گفت: عباس. پیامبر (ص) به عباس پیام دادند به حضورشان آمد. پرسیدند از این مرد مهاجر چه می‌خواستی و این چه کاری است که نسبت به او کرده‌ای؟ عباس گفت: ای رسول خدا من می‌دانم که عبدالمطلب در دوزخ است، ولی این مرد چون مرا می‌دید می‌گفت: ای ابوالفضل آیا اعتقاد داری که عبدالمطلب بن هاشم و غَیْطَلَّة کاهنه بنی‌سهم را خداوند با یکدیگر در دوزخ انداخته است؟ و من چندبار از او گذشت کردم و به خدا سوگند این بار نتوانستم خودداری کنم و منظور او عبدالمطلب نیست، بلکه مقصودش آزار من است. پیامبر (ص) فرمودند: چرا باید کسی از شما برادر خود را در کاری که برحق و درست هم باشد برنجاند؟

قَبِیْصَةُ بن عُبَّه از سفیان، از موسی بن ابی‌عایشه، از عبدالله بن ابی‌رؤین، از پدرش، از علی (ع) نقل می‌کند که می‌فرموده است * به عباس گفتم: از پیامبر (ص) پرده‌داری خانه کعبه را برای ما بخواه و او از پیامبر چنان استدعایی کرد. فرمودند: بهترین چیز برای شما سقایت و آبرسانی است که آن را به شما وامی‌گذارم و براین کار خرده و خشم مگیرید.

انس بن عیاض لثی و عبدالله بن نمیر هَمْدانی از عبیدالله بن عُمَر، از نافع، از ابن عُمَر نقل می‌کنند * عباس بن عبدالمطلب از پیامبر (ص) اجازه خواست که شبهایی را که حاجیان در منی هستند او برای عهده‌داری سقایت و آبرسانی در مکه بماند و آنجا باشد و پیامبر (ص) اجازه فرمودندش.

محمد بن فضیل از غزوآن، از لیث، از مجاهد نقل می‌کند که می‌گفته است * پیامبر (ص) در حالی که سوار بر ناقه خود بودند طواف کردند و چوبدستی در دست داشتند که هرگاه کنار حجرالاسود می‌رسیدند با آن حجر را استلام می‌فرمودند. آن‌گاه کنار ظرفهای آب آمدند که آب بنوشند، عباس گفت: ای رسول خدا آیا برای شما آبی که دست‌نخورده باشد بیاوریم؟ فرمودند: آری و آوردند و نوشیدند. آن‌گاه کنار چاه زمزم آمدند و فرمودند: برای من یک سطل آب از چاه بالا بکشید. چنان کردند و رسول خدا مقداری از آن آب را مضمضه فرمودند و در سطل ریختند و فرمودند: این آب را در چاه بریزید. آن‌گاه فرمودند: شما عهده‌دار کاری شایسته‌اید، و سپس فرمودند: اگر نه این است که ممکن است با شما در این باره بگویم و بگویند، شخصاً پیاده می‌شدم و همراه شما از چاه آب بیرون می‌کشیدم.

فضل بن دُکَین از مندل بن علی، از حسین بن عبدالله بن عبدالله بن عباس، از جعفر بن تمام نقل می‌کند که می‌گفته است * مردی پیش ابن عباس آمد و گفت: این آب مخلوط با کشمش و مویز که به مردم می‌نوشانید، آیا سستی است که از آن پیروی می‌کنید یا آنکه این کار را از پذیرایی با شیر و عسل بر خود آسان‌تر و سبک‌تر می‌بینید؟ ابن عباس گفت: پیامبر (ص) پیش عباس که مشغول آب دادن به مردم بود آمدند و فرمودند: به من هم آب بده. عباس کاسه‌هایی از همین آب مخلوط با کشمش و مویز پیش آورد. پیامبر (ص) کاسه‌ای برداشتند و نوشیدند و فرمودند: بسیار خوب است همین‌گونه بسازید. ابن عباس می‌گوید: اگر به جای آن شیر و عسل باشد هرگز نمی‌تواند جای گفتار رسول خدا را بگیرد که فرموده‌اند بسیار خوب است همین‌گونه انجام دهید.

محمد بن فضیل از غزوآن، از حجاج، از حکم، از مجاهد نقل می‌کند که می‌گفته است * از آبی که خاندان عباس می‌دهند بپاشید که از سنت حج است.

سعید بن منصور از اسماعیل بن زکریای اسدی، از حجاج بن دینار، از حکم، از حُجَّیة بن عدی، از علی بن ابی طالب (ع) نقل می‌کند * عباس بن عبدالمطلب از پیامبر (ص) پرسید که آیا می‌تواند زکات خویش را پیش از موقع آن بپردازد؟ و پیامبر (ص) در این مورد به او اجازه فرمودند.

یزید بن هارون از حجاج، از حکم بن عثیبة نقل می‌کند * پیامبر (ص) عمر را برای جمع کردن زکات گسیل فرمود. عمر پیش عباس آمد و زکات مال او را خواست، عباس

گفت: زکات دو سال خود را به پیامبر (ص) پیش پرداخت کرده‌ام. عمر موضوع را به عرض پیامبر ساند و آن حضرت فرمودند: آری عمویم راست می‌گوید، ما زکات دو سال او را از پیش دریافت کرده‌ایم.

فضل بن دُکین گوید ابواسرائیل، از حکم نقل می‌کرد که * پیامبر (ص) عمر را برای جمع کردن زکات گسیل فرمودند. او پیش عباس آمد و از او زکات مطالبه کرد. عباس به او درشتی کرد. او پیش علی (ع) آمد و به وسیله او از پیامبر (ص) یاری خواست. پیامبر به عمر فرمودند: دستهای تو کم برکت باد [خداوند به دستهای برکت دهد] ^۱ مگر نمی‌دانی عموی انسان برادر و همتای پدر اوست؟ عباس زکات امسال خود را پیشاپیش به ما پرداخته است. عنان بن مسلم از حماد بن سلمة، از ثابت، از ابو عثمان نه‌دی نقل می‌کند * پیامبر (ص) به عباس فرمودند: بیا اینجا بنشین که تو همتا و برادر منی.

محمد بن حمید از میمَره از قتاده نقل می‌کند * بین عمر بن خطاب و عباس بگو مگوی بود و عباس از اندازه فرون گفت. عمر پیش پیامبر (ص) آمد و گفت: آیا می‌بینید که عباس به من چنین و چنان می‌کند؟ می‌خواستم پاسخش دهم منزلت او را پیش شما به یاد آوردم و از او دست برداشتم. پیامبر فرمودند: خدایت رحمت کند. عموی انسان همتا و برادر پدر اوست.

عبد الوهاب بن عطاء از شعبه، از عماره بن ابی حفصه، از ابی مجلز نقل می‌کند * پیامبر (ص) فرمودند: عباس همتا و برادر پدر من است، هر کس او را بیازارد چنان است که مرا آزرده است.

عبدالله بن جعفر رقی از ابوالملیح، از عبدالله وراق نقل می‌کند * پیامبر فرمودند: عباس جسد مرا غسل ندهد که او همچون پدر من است و پدر بر بدن برهنه پسرش نباید بنگرد.

قیصة بن عقبه از سفیان، از موسی، از ابی عایشه، از عبدالله بن ابی رزین، از ابی رزین، از علی علیه السلام نقل می‌کند که فرموده است * به عباس گفتم: از پیامبر بخواه که تو را برای جمع آوری زکات بگمارند و او خواست. پیامبر (ص) فرمودند: تو را بر چیزی که آب شستشوی گناهان مردم است نمی‌گمارم.

۱. عبارت عربی «تربت یداکده» است و این عبارت هم برای مدح و تعجب و هم برای نکوهش به کار می‌رود، گرچه قرینه موجود است که برای ستایش نیست، ولی خواستم هردو معنی شده باشد - م.

محمد بن عبدالله اسدی و قبیصة بن عتبة هردو از سفیان، از محمد بن منکدر نقل می‌کنند: «عباس به پیامبر عرض کرد: ای رسول خدا آیا مرا به امیری جایی نمی‌گمارید؟ فرمودند: نفی که آن را نجات دهی بهتر از امارتی است که آن را حفظ نکنی. ابوسفیان حمیری واسطی کفشدوز هم از ضحاک بن حمزه نظیر همین را نقل کرده است.

عنان بن مسلم از حماد بن سلمه، از شعیب بن حبیب، از ابوالعالیه نقل می‌کند که می‌گفته است: «عباس برای خود حجره‌ای ساخت. پیامبر فرمودند: ویرانش کن. گفت: اجازه می‌فرمایید معادل ارزش آن را در راه خدا بدهم؟ فرمودند: ویرانش کن.

محمد بن عبدالله انصاری و عبدالله بن بکر سهمی از ابویونس حاتم بن ابی صغیره قشیری، از قول مردی از خاندان عبدالمطلب نقل می‌کردند که می‌گفته است: «علی بن عبدالله بن عباس پیش ما آمد و گفت: پدرم از قول پدرش عباس نقل می‌کرد که به حضور پیامبر (ص) رفته و گفته است ای رسول خدا من عموی توام، سال من افزون و مرگم نزدیک شده است چیزی به من بیاموز که خداوند در قبال آن بهره‌ای به من عنایت فرماید. فرمودند: ای عباس تو عموی منی، ولی من نمی‌توانم در قبال امر خداوند و وظایف تو برای تو کاری کنم و چاره‌ای بسازم. ولی از پروردگار خود تقاضای عفو و عافیت کن.

عالم بن فضل از حماد بن رید، از ایوب نقل می‌کند: «عباس گفت: ای رسول خدا به من دعایی بیاموز و از خدا چه بخواهم، فرمودند: از خداوند عفو و عافیت بخواه.

واقدی از عبدالله بن جعفر زهری، از عثمان بن محمد اخنسی و اسماعیل بن محمد بن سعد بن ابی وقاص نقل می‌کند که هردو می‌گفته‌اند: «به هر کس از مردم که برخوردیم عباس بن عبدالمطلب را از لحاظ عقل در دوره جاهلی و اسلام بر همگان ترجیح می‌داد.

عثمان بن یمان بن هارون مکی از ابوبکر بن ابی عون، از عبدالله بن عیسی بن عبدالرحمن بن ابی لیلی، از جدش نقل می‌کند: «در کوفه شنیدم علی (ع) دوبار پیایی فرمود: ای کاش از عباس اطاعت می‌کردم. گوید: عباس به علی (ع) گفته بود بیا پیش رسول خدا برویم که اگر خلافت از ماست معلوم شود وگرنه در مورد ما به مردم سفارش فرماید. به حضور پیامبر رفتند و شنیدند در حالی هستند که می‌فرمایند خداوند یهود را لعنت کند که گورهای پیامبران خود را سجده گاه خویش قرار دادند و از محضر آن حضرت برگشتند و چیزی نگفتند.

محمد بن عبدالله انصاری از قول پدرش، از ثمامه بن عبدالله، از انس بن مالک نقل

می‌کند که می‌گفته است * به روزگار حکومت عمر هرگاه گرفتار قحطی و بی‌بارانی می‌شدیم عمر با عباس بیرون می‌آمد و به وسیله او طلب باران می‌کرد و عمر می‌گفت: پروردگارا در گذشته هرگاه خشکسالی بود به وجود مقدس پیامبرت به تو توسل می‌جستیم و برای ما باران نازل می‌فرمودی، اکنون با عموی پیامبر خود به تو متوسل شده‌ایم، خدایا ما را سیراب فرمای.

عبدالوهاب بن عطاء از عمرو بن ابی مقدم، از یحیی بن مقله، از پدرش، از موسی بن عمر نقل می‌کند که می‌گفته است * مردم گرفتار خشکسالی شدند. عمر بن خطاب برای طلب باران بیرون آمد، دست عباس را گرفت و روی به قبله ایستاد و گفت: پروردگارا این عموی پیامبرت (ص) است، آمده‌ایم و با او به تو توسل می‌جویم برای ما باران فرو فرست. گوید؛ هنوز برنگشته بودند که برای ایشان باران آمد.

واقدی از عبدالله بن محمد بن عمر بن حاطب، از یحیی بن عبدالرحمن بن حاطب، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است * عمر را دیدم که دست عباس را گرفت و برخاست و گفت: خدایا ما عموی پیامبرت را که سلام و درود خداوند بر او باد، به پیشگاهت شفیع آورده‌ایم.

واقدی از داود بن عبدالرحمن، از محمد بن عثمان، از ابن ابی نجیح نقل می‌کند * عمر بن خطاب برای عباس در دیوان بیت المال هفت هزار درم مقرری سالیانه معین کرد. واقدی می‌گوید: برخی هم گفته‌اند برای او به مناسبت خویشاوندی نزدیک‌اش با پیامبر (ص) همان پنج هزار درمی را معین کرد که برای شرکت‌کنندگان در جنگ بدر مقرر ساخته بود و هیچ‌کس جز همسران رسول خدا (ص) را بر اهل بدر ترجیح نداد.

یزید بن هارون و عفان بن مسلم و سلیمان بن حرب همگی از حماد بن سلمه، از علی بن زید، از حسن بصری، از احنف بن قیس نقل می‌کنند که می‌گفته است از عمر شنیدم که می‌گفت * قریش سران و سالارهای مردم‌اند کسی از ایشان از دری وارد نمی‌شود مگر اینکه مردم یا گروهی از مردم با او وارد می‌شوند [هرکاری را شروع کند با او شروع می‌کنند]، و من نمی‌دانستم معنی سخن او چیست، تا آنکه او را ضربت زدند و چون محضر شد دستور داد صُهیّب سه‌روز با مردم نماز گزارد و دستور داد برای مردم سفره و غذا آماده دارند و آنان را اطعام کنند تا آنکه کسی را به خلافت برگزینند، گوید، چون از دفن جنازه او برگشتند و سفره نهادند و مردم از اندوهی که داشتند دست به سوی سفره و خوراک دراز

نکردند. عباس بن عبدالمطلب گفت: ای مردم رسول خدا (ص) رحلت فرمودند و ما پس از آن حضرت خوردیم و آشامیدیم، ابوبکر مرد و پس از او خوردیم و آشامیدیم. و از مرگ چاره نیست. از این خوراک بخورید و عباس دست دراز کرد و خورد و مردم دست دراز کردند و خوردند و آن گاه معنی سخن عمر را فهمیدم که می گفت قریش سران مردم اند.

مُعلی بن اسد از وُهیب، از داود بن ابی هند، از عامر نقل می کند * عباس در کاری نسبت به عمر اصرار و پافشاری کرد و به عمر گفت: ای امیرمؤمنان اگر عموی موسی (ع) پیش تو بیاید نسبت به او چه می کنی؟ گفت: به خدا سوگند نسبت به او نیکی خواهم کرد. عباس گفت: من عموی محمد پیامبر (ص) هستم. عمر گفت: ای ابوالفضل نظر تو چیست؟ و حال آنکه سوگند به خدا پدر تو در نظر من محبوب تر از پدر خودم هست، و به خدا می دانم که او در نظر رسول خدا محبوب تر از پدر من بوده است و به همین جهت است که محبت رسول خدا را بر محبت خود برمی گیریم و ترجیح می دهیم.

عالم بن فضل از حماد بن سلمه، از علی بن زید، از حسن بصری نقل می کند * یک بار پس از اینکه عمر بیت المال را میان مردم بخش کرد، چیزی از آن باقی ماند. عباس به عمر و مردم گفت: اگر عموی موسی (ع) میان شما بود آیا او را گرامی می داشتید؟ گفتند: آری. عباس گفت: من به گرامی داشت سزاوارترم زیرا که عموی پیامبر نامم. عمر با مردم در این باره گفتگو کرد و بقیه ای که مانده بود به او پرداختند.

فضل بن دُکین از زهیر بن معاویه، از لیث، از مجاهد، از علی بن عبدالله بن عباس نقل می کند که می گفته است * عباس به هنگام مرگ خود هفتاد برده آزاد کرد.

واقدی از خالد بن قاسم بیاضی، از شعبه آزاد کرده ابن عباس نقل می کند که ابن عباس می گفته است * عباس تا هنگام مرگ کشیده قامت بود. [پشتش خمیده نشده بود.] و می گفت هنگامی که عبدالمطلب درگذشت از من راست قامت تر بود. عباس روز جمعه چهاردهم رجب سال سی و دوم هجرت به روزگار حکومت عثمان بن عفان در سن هشتاد و هشت سالگی درگذشت و او را در بقیع در مقبره خاندان هاشم دفن کردند. خالد بن قاسم می گوید: علی بن عبدالله بن عباس را هم راست قامت و خوش اندام دیدم و با آنکه پیر سالخورده ای بود، خمیدگی در قامت نداشت.

واقدی از ابن ابی حبیب، از داود بن حصین، از عکرمه، از ابن عباس نقل می کند که می گفته است * عباس پیش از آنکه پیامبر (ص) به مدینه هجرت فرمایند، مسلمان شده بود.

واقدی از ابن ابی سبرة، از حسین بن عبدالله، از عکرمه، از ابن عباس نقل می‌کند که می‌گفته است: * عباس در مکه پیش از جنگ بدر مسلمان شد. ام‌الفضل همسرش هم همان‌هنگام مسلمان شد و مقیم مکه بود و تمام اخبار را برای پیامبر (ص) می‌نوشت و گزارش می‌داد. او در مکه مایهٔ تقویت و یار و یاور مسلمانان بود و ایشان در کارهای خود به او مراجعه می‌کردند. عباس از پیامبر کسب اجازه کرد که حضور ایشان برود و پیامبر برایش مرقوم فرمودند که بودن تو در مکه بهتر است و او به فرمان رسول خدا مقیم مکه بود.

واقدی از علی بن علی، از سالم آزادکردهٔ ابوجعفر محمد بن علی، از قول ایشان نقل می‌کند: * پیامبر (ص) روزی در جلسه‌ای در مدینه ضمن گفتگو دربارهٔ بیعت عقبه فرمودند: در آن شب من به عمویم عباس موید شدم که او تعهداتی از انصار می‌گرفت و در قبال آن تعهداتی می‌کرد.

واقدی از عبدالعزیز بن محمد، از عباس بن عبدالله بن معبد نقل می‌کند: * چون عمر بن خطاب دیوان پرداخت مقرری مسلمانان را مدون ساخت، نخست اسامی خاندان هاشم را نوشت و نخستین نام از بنی‌هاشم نام عباس بود و این ترتیب همین‌گونه در تمام مدت حکومت عمر و عثمان رعایت می‌شد.

واقدی از موسی بن محمد بن ابراهیم، از عباس بن عبدالله بن معبد، از ابن عباس نقل می‌کند که می‌گفته است: * در دورهٔ جاهلی هم عباس سرپرست بنی‌هاشم بود.

واقدی از یحیی بن علاء، از عبدالمجید بن سهیل، از نملة بن ابی نملة، از پدرش نقل می‌کند: * چون عباس بن عبدالمطلب درگذشت، بنی‌هاشم موزن و بانگ‌زنی را فرستادند که برای مردم مناطق بالای مدینه جار بزنند که خداوند رحمت کناد هر که را به تشییع جنازهٔ عباس بن عبدالمطلب بیاید. گوید، مردم جمع شدند و از آن مناطق آمدند.

واقدی از ابن ابی سبرة، از سعید بن عبدالرحمن بن رفیش، از عبدالرحمن بن یزید بن حارثه نقل می‌کند: * در منطقهٔ قبا نخست جازنی در حالی که سوار بر خری بود آمد و خبر درگذشت عباس را برای ما گفت. پس از او جازن دیگری هم آمد و او هم بر خر سوار بود. گفتیم: آنکه اول آمد که بود؟ گفتند: اولی از وابستگان بنی‌هاشم و دومی فرستادهٔ عثمان بود. او به تمام دهکده‌هایی که انصار در آنها سکونت داشتند رفت و خبر داد تا به محلهٔ بنی‌حارثه و اطراف آن رسید و مردم جمع شدند. زنها هم آمدند و چون پیکر عباس را درجایی که جنازه‌ها را می‌گذاشتند آوردند، به واسطهٔ ازدحام مردم جا تنگ بود، ناچار

جنازه را به بقیع بردند. آن روز که ما بر جنازه عباس در بقیع نماز گزاردیم، هرگز جمعیتی آن چنان ندیده بودم و هیچ کس از مردم نمی توانستند به تابوت نزدیک شوند. حتی بنی هاشم هم از آن جدا مانده بودند و چون کنار گور بسیار ازدحام شد خودم دیدم که عثمان به گوشه ای رفت و پاسبانان را فرستاد تا مردم را کنار بزنند و برای بنی هاشم راه بگشایند و جنازه تسلیم بنی هاشم شد و آنان وارد گور او شدند و جسدش را در گور نهادند. بر سریر او برد سیاه رنگی دیدم که از شدت ازدحام مردم قطعه قطعه شده بود.

واقدی از عبیده دختر نابل، از عایشه دختر سعد نقل می کند که می گفته است: * ما در کوشک خود در ده میلی مدینه بودیم که فرستاده عثمان آمد و گفت عباس در گذشته است. پدرم سعد و سعید بن زید بن عمرو بن نفیل و ابوهریره حرکت کردند. عایشه می گفته است، پدرم روز بعد برگشت و گفت: از بسیاری مردم نتوانستیم به جنازه نزدیک شویم و ما را کنار زدند و حال آنکه دوست می داشتم تابوت او را بر دوش بکشم.

واقدی از یعقوب بن محمد، از محمد بن عبدالرحمن بن عبدالله بن ابی صُفْصَعَة، از حارث بن عبدالله بن کعب، از ام عماره نقل می کند که می گفته است: * ما زنان انصار همگی در تشییع جنازه عباس حاضر شدیم و از نخستین کسانی بودیم که بر او گریستیم. زنان مهاجران نخستین که همگان مسلمان و بیعت کننده بودند، نیز همراه ما حاضر بودند.

واقدی از ابن ابی سبرة، از عباس بن عبدالله بن سعید نقل می کند: * چون عباس درگذشت عثمان به بازماندگانش پیام داد که اگر میل داشته باشید به من اجازه دهید در مراسم غسل او حاضر باشم و آنان به او اجازه دادند. حاضر شد و گوشه خانه نشست و جنازه عباس را علی علیه السلام و عبدالله و عبیده و قثم پسران عباس غسل دادند، و زنان بنی هاشم یک سال عزادار بودند.

واقدی از عبدالعزیز بن محمد، از عباس بن عبدالله بن معبد، از عکرمه، از ابن عباس نقل می کند: * عباس وصیت کرد او را در بُردی یمنی کفن کنند و گفت: پیامبر (ص) هم در چنان بُردی کفن شدند.

واقدی از ابن ابی سبرة، از عبدالمجید بن شهیل، از عیسی بن طلحه نقل می کند که می گفته است: * عثمان را دیدم در بقیع بر جنازه عباس تکبیر می گوید و نماز می گزارد و بقیع گنجایش مردم را نداشت و مردم به منطقه حشان هم رسیده بودند و هیچ یک از مردان و زنان و کودکان از شرکت در تشییع جنازه عباس خودداری نکرده بودند.

جعفر بن ابی طالب

نام ابوطالب، عبدمناف و پسر عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف بن قصی است. مادر جعفر فاطمه دختر اسد بن هاشم بن عبدمناف بن قصی است. جعفر دارای سه پسر است. عبدالله که کنیه جعفر هم از نام او گرفته شده و نسل جعفر هم از او باقی مانده است و محمد و عون که از این دو نسلی باقی نمانده است. این هر سه پسر جعفر در حبشه و به هنگام هجرت او به آن سرزمین متولد شدند و مادرشان اسماء دختر عُمَیس پسر معبد بن تَیم بن مالک بن قحافه بن عامِر بن ربیعۀ بن عامِر بن معاویۀ بن زید بن مالک بن نسر بن وهب الله بن شهران بن عفرس بن أَقْل است و تمم نسب قبیله خثعم به او می‌رسد و او پسر انمار است.

اسماعیل بن عبدالله بن ابی اَویس از قول پدرش، از عبیدالله بن محمد بن عمر بن علی، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * سه پسر جعفر، عبدالله و عون و محمد و دو برادر مادری ایشان یحیی پسر علی (ع) و محمد پسر ابوبکر، مادرشان اسماء بنت عُمَیس خثعمی است.

واقدی از محمد بن صالح، از یزید بن رومان نقل می‌کند: * جعفر بن ابی طالب پیش از آنکه پیامبر (ص) به خانه ارقم بروند و آن جا مردم را به اسلام دعوت کنند مسلمان شد. واقدی می‌گوید: جعفر در هجرت دوم مسلمانان به حبشه هجرت کرد و همسرش اسماء بنت عمیس همراهش بود و برای او عبدالله و عون و محمد را همان جا زایید و جعفر همچنان در حبشه بود تا آنکه پیامبر (ص) به مدینه هجرت فرمودند و در سال هفتم هجرت هنگامی که رسول خدا در خیبر بودند به حضورشان آمد. محمد بن اسحاق هم همین گونه می‌گوید. واقدی می‌گوید: برای ما روایت شده است که امیر مهاجران به حبشه جعفر بن ابی طالب بوده است.

عبدالله بن نمیر از أَجْلَح، از شعبی نقل می‌کند: * چون پیامبر (ص) از فتح خیبر بازگشتند جعفر به دیدار ایشان آمد. رسول خدا او را در آغوش گرفتند و میان چشمانش را بوسیدند و فرمودند: نمی‌دانم از کدام یک بیشتر شاد باشم آمدن جعفر یا فتح خیبر.

فضل بن دکین و محمد بن ربیعۀ کلابی هر دو از سفیان، از أَجْلَح نقل می‌کنند که از قول شعبی می‌گفته است: * همین که جعفر از حبشه باز آمد پیامبر (ص) او را استقبال فرمودند

و میان دیدگانش را بوسیدند. فضل می‌گوید: پیامبر (ص) او را در آغوش گرفتند و محمد بن ربیعہ می‌گوید: با او معانقه کردند. [گردن به گردنش ساییدند و نهادند.]

یزید بن هارون و فضل بن دکین هردو از مسعودی^۱، از حکم بن عتیبه نقل می‌کنند * چون جعفر و یارانش از حبشه بازگشتند. پس از فتح خیبر بود و پیامبر (ص) به ایشان هم سهمی از غنایم خیبر عطا فرمودند. محمد بن اسحاق می‌گوید: پیامبر (ص) میان جعفر و معاذ بن جبل عقد برادری بستند. واقدی می‌گوید: این سخن اشتباه و سست است، زیرا مسألة ایجاد عقد برادری پس از آمدن پیامبر به مدینه تا هنگام جنگ بدر بوده است و در جنگ بدر آیه میراث نازل و ایجاد عقد برادری قطع و متوقف شده است و در آن هنگام جعفر در مدینه نبوده و مقیم حبشه بوده است.

فضل بن دکین از حفص بن غیاث، از جعفر بن محمد، از پدرش نقل می‌کند * دخترکی از حمزه میان مردان آمد. علی (ع) دست او را گرفت و در کجاوه فاطمه (ع) نشاند و در مورد سرپرستی از او علی (ع) و جعفر و زید بن حارثه با یکدیگر اختلاف نظر و بگو و مگو داشتند، به طوری که صدای ایشان بلند و پیامبر (ص) از خواب بیدار شدند و فرمودند: بیایید در این باره میان شما قضاوت کنم. علی (ع) گفت: دختر عموی من است و من او را بیرون کشیدم و سزاوارتر به سرپرستی اویم. جعفر گفت: دخترک عموی من است و خاله‌اش همسر من است. زید گفت: دخترک برادر من است [یعنی برادر شیر]، پیامبر (ص) نخست با هر سه ایشان سخنی فرمودند که خشنود شدند و سپس حکم فرمودند پیش جعفر باشد و افزودند: خاله همتای مادر است. جعفر برخاست و گرد پیامبر گشت. فرمودند: این چه کاری است؟ گفت: کاری است که در حبشه دیده‌ام و نسبت به پادشاهان خود انجام می‌دهند. خاله آن دختر اسماء بنت عمیس و مادرش سلمی بنت عمیس است.

اسماعیل بن عبدالله بن خالد سگری رقی از محمد بن سلمه، از محمد بن اسحاق، از یزید بن عبدالله بن قُسیط، از محمد بن اسامة بن زید، از پدرش اسامه نقل می‌کند که می‌گفته است * شنیدم پیامبر (ص) به جعفر می‌فرمودند: چهره و اندام تو چون چهره و اندام من و خلق و خوی تو شبیه خلق و خوی من است و تو از من و تبار منی.

عبیدالله بن موسی از اسرائیل، از ابی اسحاق، از هبیره بن یریم و هانی بن هانی از

۱. در جلد قبلی توضیح داده شد که این مسعودی در قرن دوم هجری می‌زیسته است و با مسعودی مورخ معروف اشتباه

علی (ع) نقل می‌کند که ضمن نقل حدیث مربوط به دخترک حمزه می‌گفته است * پیامبر به جعفر فرمودند: از لحاظ ظاهر و خلق و خوی شبیه منی. عبدالله بن موسی از اسرائیل، از ابی اسحاق، از براء بن معرور، از پیامبر (ص) هم نظیر همین را نقل می‌کند.

هوذة بن خلیفه از عوف، از محمد بن سیرین نقل می‌کند * چون علی (ع) و جعفر و زید در باره سرپرستی دخترک حمزه گفتگو داشتند، پیامبر به جعفر فرمودند: هیأت ظاهری بدن و خلق و خوی تو شبیه من است.

عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از ثابت نقل می‌کند * پیامبر (ص) به جعفر فرمودند: از لحاظ آفرینش و خلق و خوی شبیه منی.

معن بن عیسی از هشام بن سعد، از جعفر بن عبدالله بن جعفر نقل می‌کند * جعفر بن ابی طالب انگشتر در دست راست خود می‌کرده است.

و هب بن جریر می‌گوید پدرم می‌گفت از محمد بن ابی یعقوب شنیدم، از حسن بن سعد، از عبدالله بن جعفر نقل می‌کرد که می‌گفته است * پیامبر (ص) لشکری گسیل فرمودند و زید بن حارثه را به فرماندهی گماشتند و گفتند: اگر زید کشته و شهید شد، امیر شما جعفر بن ابی طالب است و اگر جعفر کشته یا شهید شد، فرمانده شما عبدالله بن رواحه است. مسلمانان با دشمن رویاروی شدند، پرچم را زید گرفت و چندان جنگ کرد که شهید شد و جعفر پرچم را گرفت و چندان جنگ کرد تا شهید شد و پس از او عبدالله بن رواحه پرچم را گرفت و چندان نبرد کرد که شهید شد. آن‌گاه خالد بن ولید پرچم را گرفت و خداوند برای او پیروزی نصیب فرمود. چون خبر به پیامبر رسید پیش مردم آمدند و نخست نیایش و ستایش خداوند را به جا آوردند و فرمودند: برادران شما با دشمن رویاروی شدند، زید بن حارثه پرچم را گرفت و نبرد کرد تا شهید شد، و پس از او جعفر پرچم را گرفت و نبرد کرد تا شهید شد، و پس از او عبدالله بن رواحه پرچم را گرفت و نبرد کرد تا شهید شد. آن‌گاه پرچم را شمشیری از شمشیرهای خداوند یعنی خالد بن ولید به دست گرفت و خداوند به دست او فتح و پیروزی نصیب فرمود.

پیامبر (ص) سه روز به خاندان جعفر مهلت عزاداری دادند و آن‌گاه به خانه جعفر آمدند و فرمودند: پس از امروز دیگر بر برادرم جعفر مگر بید، و فرمودند پسران برادرم را پیش من بیاورید. عبدالله بن جعفر می‌گوید: ما را همچون جوجگان به حضور آن حضرت آوردند. فرمودند: سلمانی بیاورید و چون آمد سرهای ما تراشیده شد و پیامبر فرمودند:

محمد شبیه عموی ما ابی طالب است اما عبدالله از لحاظ خلقت و خوی و عادت همچو من است. در کتاب ابن معروف به جای نام عبدالله نام عون آمده است. گوید، پیامبر (ص) دست عبدالله را در دست گرفتند و آن را بلند کردند و عرضه داشتند: پروردگارا خودت سرپرست خاندان جعفر باش و در دست عبدالله برکت بده و این دعا را سه بار تکرار فرمودند. آن گاه مادرمان به حضور پیامبر آمد و از بی پدر شدن ما یاد کرد و در عین حال به احترام حضور رسول خدا تظاهر به شادی کرد. پیامبر فرمودند: آیا از فقر و تنگدستی بر ایشان بیم داری و حال آنکه من در دنیا و آخرت ولی ایشانم.

عبدالله بن ادریس از محمد بن اسحاق، از یحیی بن عباد، از پدرش نقل می کند که می گفته است: * پدر شیری من که از بنی قره است، برایم می گفت: گویی هم اکنون در جنگ موته به جعفر می نگریم که از اسب سرخ خود پیاده شد و آن را پی کرد و سپس چندان نبرد کرد تا کشته شد.

واقدی از محمد بن صالح، از عاصم بن عمر بن قتاده و عبدالجبار بن عماره، از عبدالله بن ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حزم و یکی از ایشان با تفصیل بیشتری نقل می کرد: * چون جعفر در جنگ موته پرچم را به دست گرفت، شیطان پیش او آمد و زندگی را در نظرش جلوه گر و مرگ را برای او ناخوشایند نشان داد، جعفر فرمود: هم اکنون که باید ایمان در دل مؤمنان استوار شود تو برای من زندگی این جهانی را آرزو می کنی؟ و پای پیش نهاد تا شهید شد. پیامبر در مدینه بر او درود فرستادند و برای او دعا کردند و به مسلمانان فرمودند: برای برادران جعفر طلب آمرزش کنید که او شهید شده است و وارد بهشت شد و او با دو بال یا قوت نشان به هر جای بهشت که بخواهد پرواز می کند.

واقدی از عبدالله بن محمد بن عمر بن علی، از پدرش نقل می کند: * پیامبر (ص) فرمودند: جعفر را به صورت فرشته ای در بهشت دیدم که پرواز می کرد و از جلو بالهای او خون فرو می چکید. و زید را در مرتبه ای پایین تر دیدم، با خود گفتم نمی پنداشتم رتبه زید پایین تر از جعفر باشد. جبرئیل از جانب حق تعالی آمد و گفت: مرتبه زید پایین تر از جعفر نیست، ولی جعفر را به واسطه خویشاوندی نزدیک او با تو برتری دادیم.

فضل بن دُکین و محمد بن عمر واقدی هر دو از ابو جعفر، از ابن عمر نقل می کنند که می گفته است: * در قسمت قدیمی بدن جعفر میان دو شانه اش نود ضربه نیزه و شمشیر یافت شد یا خودمان یافتیم. واقدی گوید: نود و دو ضربه بود.

اسماعیل بن عبدالله بن ابی اُوَیْس می گفت پدرم، از عبدالله بن عمر بن حفص، از نافع، از ابن عمر نقل می کرد که می گفته است: * من در جنگ موته حاضر بودم چون جعفر را از دست دادیم به جستجوی او میان کشتگان پرداختیم و او را پیدا کردیم که در قسمت قدیمی بدنش نود و چند ضربه نیزه و تیر بود.

واقعی می گوید یحیی بن عبدالله بن ابی قتاده، از عبدالله بن ابی بکر نقل می کرد که می گفت: * در بدن جعفر بیش از شصت زخم یافت شد و نیزه ای در بدنش بود که از سوی دیگر سر برآورده بود.

همچنین واقعی از عبدالله بن محمد بن عمر بن علی، از پدرش نقل می کند که می گفته است: * مردی از رومیان جعفر را ضربتی زد که پیکرش دو نیم شد، نیمی از آن روی شاخ تاکی افتاده بود و در همان نیمه سی یا سی و چند زخم دیده شد.

یزید بن هارون از اسماعیل بن ابی خالد، از قول مردی نقل می کند: * پیامبر (ص) فرمودند: جعفر را در بهشت دیدم دارای دو بال خون آلوده بود و دستها و پاهایش [با جلو بالهایش] نیز خون آلوده بود.

اسماعیل بن عبدالله بن ابی اُوَیْس از حسین، از عبدالله بن حمزه، از پدرش، از جدش، از علی بن ابی طالب علیه السلام^۱ نقل می کند که می گفته است: * پیامبر (ص) فرمودند: برای جعفر بن ابی طالب دو بال است که در بهشت همراه فرشتگان پرواز می کند.

سلیمان بن حرب و عارم بن فضل هر دو از حماد بن زید، از عبدالله بن مختار نقل می کنند: * پیامبر (ص) فرمودند: امشب جعفر بن ابی طالب با گروهی از فرشتگان از کنار من گذشت. دو بال آغشته به خون داشت و جلو آنها سپید بود.

اسماعیل بن عبدالله بن ابی اویس از حسین بن عبدالله بن ضمیرة، از پدرش، از جدش، از علی بن ابی طالب علیه السلام نقل می کند: * پیامبر (ص) فرمودند: جعفر بن ابی طالب را دو بال است که با آن دو همراه فرشتگان در بهشت پرواز می کند.

احمد بن عبدالله بن یونس از ابو شهاب، از هشام، از حسن نقل می کند که می گفته است: * برای جعفر دو بال است که در هر جای بهشت بخواهد پرواز می کند.

سلیمان بن حرب از حماد بن زید، از ایوب، از حمید بن هلال، از انس بن مالک نقل

۱. هرجا که «علیه السلام» ثبت شده در متن عربی طبقات بوده است و هرجا (ع) نوشته ام، کمترین عرض ادب این بنده است - م.

می‌کند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) پیش از آنکه خبر شهادت جعفر و زید برسد خبر شهادت آن دو را با چشم گریان اعلان فرمود.

محمد بن عبید و فضل بن دکین هردو از زکریاء بن ابی زائدة، از عامر نقل می‌کنند: * چون جعفر بن ابی طالب در جنگ مؤنه در بقاء^۱ شهید شد. پیامبر (ص) عرض کردند: پروردگارا جانشین جعفر در خاندان او باش به بهترین نوعی که برای یکی از بندگان نیکوکار خود باشی.

عبدالله بن نمیر و محمد بن عبید از اسماعیل بن ابی خالد، از عامر نقل می‌کنند: * چون جعفر شهید شد پیامبر (ص) به همسرش پیام دادند پسران جعفر را پیش من بفرست. چون آنان را آوردند پیامبر فرمودند: پروردگارا همانا جعفر با بهترین پاداش به حضورت آمد، خداوند خود جانشین او برای فرزندانش باش به بهترین گونه که نسبت به بنده‌ای از بندگان نیکوکار رفتار می‌فرمایی.

عبدالله بن نمیر از یحیی بن سعید، از عَمْرَة، از عایشه نقل می‌کند که می‌گفته است: * چون خبر شهادت جعفر و زید و عبدالله بن رواحه رسید، پیامبر (ص) در خانه نشست و آثار اندوه در چهره‌شان دیده می‌شد. عایشه می‌گوید: من از لای در سرمی‌کشیدم و می‌نگریستم. مردی آمد و گفت: ای رسول خدا زنان جعفر همچنان می‌گیرند. فرمودند: برو آنان را از این کار منع کن. گوید، آن مرد رفت و برگشت و گفت: من آنان را نهی کردم، ولی نپذیرفتند. پیامبر فرمودند: برای بار دوم برو آنها را نهی کن. او رفت و باز آمد و گفت: به خدا سوگند گوش نمی‌دهند و نمی‌پذیرند. فرمودند: برو آنان را نهی کن. عایشه می‌گوید، رفت باز هم برگشت و گفت: نپذیرفتند. خیال می‌کنم پیامبر (ص) چنین فرمودند: که برو و بر دهانشان خاک پاش [با پر خاش آرامشان کند]. عایشه گوید، به آن مرد گفتم: خداوند بینی تو را به خاک بمالد. مثل اینکه از عهده این کار بر نمی‌آیی، و من هم نمی‌خواهم رسول خدا را ترک کنم و در این حال ایشان را تنها بگذارم.

عبدالله بن ثَمیر از محمد بن اسحاق، از عبدالرحمن بن قاسم، از پدرش، از عایشه نقل می‌کند که می‌گفته است: * چون خبر شهادت جعفر رسید آثار اندوه را در چهره پیامبر (ص) دیدیم. مردی پیش ایشان آمد و گفت: ای رسول خدا زنها می‌گیرند. فرمود: پیش ایشان

برگرد و آنان را ساکت کن. آن مرد دوباره آمد و همان سخن را گفت. فرمودند: برگرد و ایشان را ساکت کن، بار سوم آمد و همان سخن را گفت. فرمودند: برو و اگر نپذیرفتند به آنان پرخاش کن. عایشه می گوید: با خود گفتم به خدا سوگند نفس خود را رها نمی کنی مگر اینکه مطیع و فرمانبردار رسول خدا باشی.

فضل بن دکین و احمد بن عبدالله بن یونس، از محمد بن طلحة، از حکم، از عبدالله بن شداد بن هاد، از اسماء بنت عمیس نقل می کنند که می گفته است * چون جعفر شهید شد پیامبر (ص) به من فرمودند: سه روز آرام بگیر و بعد هر چه می خواهی بکن. واقدی می گوید: پیامبر (ص) برای جعفر سالیانه پنجاه خروار از محصول خیبر را مقرر فرمودند.

عبدالله بن نمیر و محمد بن عبید هر دو از زکریاء بن ابی زائدة، از عامر نقل می کنند * چون علی (ع) با اسماء بنت عمیس ازدواج فرمود، روزی دو پسر اسماء محمد بن جعفر و محمد بن ابوبکر به یکدیگر فخر فروشی می کردند و هریک به دیگری می گفت: من از تو گرامی ترم و پدرم از پدر تو بهتر است. علی (ع) به اسماء فرمود: میان ایشان داوری کن. اسماء گفت: میان اعراب جوانی بهتر از جعفر و کامل مردی بهتر از ابوبکر ندیده ام. علی (ع) فرمودند: چیزی برای من باقی نگذاشتی. اسماء گفت: به خدا آن سه تنی که تو کهنترین ایشان باشی هر سه برگزیدگانند. فرمود: اگر چیز دیگری می گفتی از تو دلگیر می شدم.

عفان بن مسلم از وهیب بن خالد، از خالد کفشدوز، از عکرمه، از ابوهریره نقل می کند که می گفته است * پس از پیامبر (ص) هیچ کس کفش برپای نکرد و نعلین نپوشید و بر شتران راهوار سوار نشد و دستار بر سر نبست که برتر از جعفر باشد.

معن بن عیسی از ابن ابی ذئب، از ابوسعید مقبری، از ابی هریره نقل می کند که می گفته است * بهترین مردم برای بینوایان جعفر بن ابی طالب بود، ما را با خود می برد و آنچه در خانه اش بود به ما می خوراند. گاهی مشک روغن را برای ما می آورد، چیزی در آن نبود. آن را بازگونه می کرد و با چوب آنچه در آن بود بیرون می کشید و ما به آن انگشت می زدیم.

عقیل بن ابی طالب

برادر تنی جعفر و بزرگترین پسر ابوطالب پس از طالب است که از طالب نسلی باقی نمانده است و او ده سال از عقیل بزرگتر بوده و عقیل ده سال از جعفر و جعفر ده سال از علی (ع) بزرگتر بوده است. علی (ع) کوچکترین پسران ابوطالب و از لحاظ مسلمانی نخستین ایشان است.

عقیل بن ابی طالب پسری به نام یزید دارد که کنیه اش از نام او ابو یزید است و پسری دیگر به نام سعید. مادر این دو، ام سعید دختر عمرو بن یزید بن مدلیج از خاندان عامر بن صعصعه است. و جعفر اکبر و ابوسعید احوّل که نامش همین است و مادرشان ام البنین دختر ثغر است. ثغر همان عمرو بن هصار بن کعب بن عامر بن عبد بن ابوبکر است و این ابوبکر همان عبید بن کلاب بن ربیع بن عامر بن صَعَصَعَة است. مادر ثغر، اسماء دختر سفیان و خواهر ضحاک بن سفیان بن عوف بن کعب بن ابوبکر است و ضحاک از اصحاب رسول خدا (ص) است. و مسلم بن عقیل، همان کسی است که حسین بن علی علیهما السلام او را از مکه به کوفه اعزام فرمود که برای ایشان از مردم بیعت بگیرد و او در کوفه به خانه هانی بن عروة مرادی وارد شد و عبیدالله بن زیاد، مسلم بن عقیل و هانی بن عروه را گرفت و هر دو را کشت و به دار کشید و شاعر در این باره چنین سروده است:

«اگر نمی دانی مرگ چیست در بازار به هانی و پسر عقیل بنگر، جسدی را می بینی که مرگ رنگ آن را دگرگون ساخته است و جریان خونی که در هر سو روان است.»^۱

پسران دیگر عقیل عبارت اند از: عبدالله و عبدالرحمن و عبدالله اصغر که مادرشان کنیزی به نام خلیله است. و علی که مادر او هم کنیز است و نسلی از او باقی نیست. و جعفر اصغر و حمزه و عثمان و محمد و دخترانی به نامهای رَمْلَة و ام هانی و اسماء و فاطمه و ام قاسم و زینب و ام نعمان که مادران ایشان کنیزکان هستند.

گویند، عقیل بن ابی طالب از کسانی از بنی هاشم است که آنان را مشرکان به زور با خود به جنگ بدر آوردند و او در آن جنگ حضور داشت و اسیر شد و مالی نداشت و

إلى هانی فی السوق و ابن عقیل
و نضح دم قدّ سال کل میل

فَإِنْ كُنْتَ لَا تَدْرِينَ مَالَهُ فَانْظُرِي
تَرَى جَسَدًا قَدْ غَيَّرَ الْمَوْتُ لَوْنَهُ

عباس بن عبدالمطلب فدیة او را پرداخت.

علی بن عیسی نوفلی از ابان بن عثمان، از معاویة بن عمار ذہبی نقل می کند که می گفته است از ابو عبدالله جعفر بن محمد (ع) شنیدم که می گفت: «پیامبر (ص) روز جنگ بدر فرمودند: بنگرید چه کسانی از خاندان من و بنی هاشم با مشرکان اند. علی (ع) آمد و عباس و نوفل و عقیل را دید و برگشت. عقیل فریاد برآورد که ای پسر مادر علی همانا به خدا سوگند ما را دیدی؟ و علی (ع) پیش پیامبر برگشت و گفت: ای رسول خدا من عباس و نوفل و عقیل را دیدم. پیامبر (ص) آمدند و کنار عقیل ایستادند و فرمودند: ای ابایزید، ابو جهل کشته شد. گفت: در این صورت در تهمنه دیگر نزاعی نخواهد شد. اگر می خواهی این قوم را بکش و گرنه بر دوشهایشان سوار شو.

علی بن عیسی از اسحاق بن فضل، از مشایخ خود نقل می کند: «همان روز بدر عقیل به پیامبر گفت: چه کسانی از اشراف و بزرگان قریش را کشته اید؟ فرمودند: ابو جهل کشته شده است. گفت: هم اکنون دامنه برای تو هموار شد.

گویند، عقیل به مکه برگشت و همان جا مقیم بود تا آنکه در آغاز سال هشتم هجرت به حضور رسول خدا (ص) هجرت کرد، و در جنگ موته همراه مسلمانان بود و سپس بیمار شد و از او در فتح مکه و طائف و خیبر و حنین نامی برده نشده است^۱ و پیامبر (ص) برای او سالیانه یکصد و چهل خروار از محصول خیبر را مقرر فرمودند.

فضل بن دکین از قیس بن ربیع، از جابر، از عبدالله بن محمد بن عقیل نقل می کند که می گفته است: «در جنگ موته عقیل انگشتی به دست آورد که بر آن تصویرهایی کنده شده بود، آن را به حضور پیامبر آورد و ایشان آن را به او بخشیدند. قیس می گفته است: بعد هم من آن انگشت را دیدم.

محمد بن حمید از معمر، از زید بن اسلم نقل می کند: «عقیل بن ابی طالب نخ و سوزنی آورد و به همسرش گفت: جامه های خود را با این بدوز. چون پیامبر (ص) دستور فرمودند منادی ندا دهد که نباید هیچ کس نسبت به سوزنی غل و غش کند تا چه رسد به بیش از آن، عقیل به همسرش گفت: سوزن را از دست دادی.

فضل بن دکین از عیسی بن عبدالرحمن سلمی، از ابو اسحاق نقل می کند: «پیامبر (ص)

۱. در صورتی که هجرت عقیل در سال هشتم بوده بدیهی است که نامی از او در جنگ خیبر نباید باشد که فتح خیبر پیش از آن بوده است - م.

به عقیل فرمودند: ای ابایزید من تو را به دو جهت دوست می‌دارم و دوستی من برای تو دوبرابر است، یک دوستی برای خویشاوندی تو و دوستی دیگر به مناسبت اینکه می‌دانم عمویم ابوطالب تو را دوست می‌داشت.

محمد بن بکر برّشانی از ابن جُرّیج، از عطاء نقل می‌کند که می‌گفته است: «عقیل بن ابی طالب را دیدم که پیری فرتوت شده و گویی پیرمرد اعراب بود و در همان حال با سطلهای بزرگ از چاه آب می‌کشید.

گوید: در آن جا آبشخورها و دلوهایی بود و گروهی از مردان ایشان را پس از آن دیدم که خدمتکاری با ایشان نبود، رداهای خود را جمع می‌کردند و می‌پیچیدند و درحالی که پیراهن به تن داشتند آب می‌کشیدند و پایین دامن پیراهنهای ایشان خیس و آکنده از آب بود، پیش از حج و روزهای منی و پس از آن همچنان آب می‌کشیدند.^۱ گویند، عقیل بن ابی طالب پس از اینکه کور شده بود به روزگار حکومت معاویه درگذشت. فرزندزادگان و نسل او امروز هم (قرن سوم هجری) باقی هستند و خانه‌ای کنار بقیع از او باقی مانده که بزرگ و فراخ است و گروه زیادی در آن زندگی می‌کنند.

نوفل بن حارث

ابن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف بن قُصی، مادرش غزیه دختر قیس بن طریف بن عبدالعزی بن عامره بن عمیره بن ودیعه بن حارث بن فهر است. نوفل فرزندی به این شرح داشته است: حارث که کنیه نوفل هم از نام اوست. به روزگار پیامبر (ص) حارث مردی بوده است که پسرش عبدالله در زمان حیات رسول خدا متولد شده است. حارث از اصحاب آن حضرت شمرده می‌شود و روایاتی نقل کرده است. عبدالله پسر نوفل که شبیه پیامبر (ص) بوده است و نخستین کسی است که در حکومت معاویه قضاوت مدینه را برعهده داشته است، و ابوهریره می‌گوید این نخستین قاضی است که در اسلام دیده‌ام. عبدالرحمن و ربیع و دوتن دیگر از پسران نوفل هستند که نسلی از آن دو باقی نمانده است. و سعید که مردی فقیه بوده است و مغیره و أم سعید و أم مغیره و أم حکیم که مادر همگی ظریّه دختر سعید بن

۱. چنین تصور می‌کنم که برشانی صحیح باشد نه برشانی. رک: جُمُهرُ انساب العرب، ص ۳۱۷ و فهرس آن کتاب که ظاهراً بر شاء لقب بانویی بوده که فرزندانش منسوب به آن کلمه‌اند - م.

قُشَيْب است. نام قُشَيْب جُنْدُب است و نسب او را چنین گفته‌اند: جندب پسر عبدالله پسر رافع پسر نَضَلَة پسر مِخَضَب پسر صعب پسر مُبَشَّر پسر دُهْمَان پسر نصر پسر زهران پسر کعب پسر حارث پسر کعب پسر عبدالله پسر مالک پسر نصر پسر ازد. مادر ظریبه هم ام حکیم دختر سفیان بن امیه بن عبدشمس بن عبدمناف بن قُصی. او خاله سعد بن ابی وقاص است. گروه بسیاری از فرزندان نو فل امروز در مدینه و بصره و بغداد باقی هستند.

هشام بن محمد بن سائب کلبی از قول پدرش نقل می‌کند: * چون مشرکان مکه افراد بنی هاشم را به زور برای جنگ بدر با خود بیرون بردند، نوفل هم با آنان بود و چنین سرود: «جنگ با احمد بر من حرام است که پیوند خویشاوندی او به من نزدیک است. اگر قبیله فھر بر ضد او دسته‌بندی و اجتماع کرده است، بدون تردید خداوند ناصر محمد(ص) خواهد بود.^۱»

هشام می‌گوید: معروف بن خَرَبُوذ هم برای نوفل بن حارث چنین سروده است: «به قریش بگو بر ضد محمد(ص) دسته‌بندی و اجتماع کنند که بدون تردید خداوند ناصر اوست.^۲»

نوفل بن حارث هنگامی که مسلمان شد این ابیات را سرود: «به خود باشید آیین شما برای خودتان، من از شما نیستم و از آیین پیرمردان بزرگ بیزاری جستم. سوگند به جان تو دین من چیزی نیست که آن را بفروشم و اکنون که مسلمان شده‌ام هیچ‌گاه کافر نخواهم شد. گواهی می‌دهم که پیامبر محمد(ص) هدایت و بینشها را از جانب خدای خود آورده است. و رسول خدا به پرهیزگاری فرامی‌خواند و رسول خدا شاعر نیست. براین اعتقاد زندگی می‌کنم هم براین یقین و اعتقاد مبعوث خواهم شد و با همین عقیده در گور جای خواهم گرفت.^۳»

۱. حَرَامٌ عَلَيَّ حَرْبُ أَحْمَدَ إِنِّي
أَرَى أَحْمَدًا مِنِّي قَرِيبًا وَأَوَّيْرُهُ
عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ لَا شَكَّ نَاصِرُهُ

۲. از شرح حال معروف بن خربوذ نتوانستیم چیزی پیدا کنیم. در الشعر و الشعراء و عقد الفريد و الموتلف والمختلف آمده و معجم الشعراء مرزبانی و الاعلام زرکلی و اسد الغابه نامش نیامده است - م.

۳. قَفَّلَ لِقُرَيْشٍ أَيْلَبِي وَ تَحْزَبِي
الْيَكْمُ الْيَكْمُ إِنِّي لَسْتُ مِنْكُمْ
لَفُشْرُكُ مَا دِينِي بَشِيءٌ أَبْعَدُ
شَهِدْتُ عَلَى أَنْ النَّبِيَّ مُحَمَّدًا
وَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ يَدْعُو إِلَى التَّقَى
عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ لَا شَكَّ نَاصِرُهُ
تَبَرَأْتُ مِنْ دِينِ الشُّيُوخِ الْأَكَابِرِ
وَمَا أَنَا إِذَا سَلَمْتُ يَوْمًا بِكَافِرٍ
إِنِّي بِالْهُدَى مِنْ رَبِّهِ وَالْبَصَائِرِ
وَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ نَبِيُّ بَشَائِرِ

علی بن عیسیٰ نوفلی از قول پدرش، از عمویش اسحاق بن عبدالله بن حارث، از قول عبدالله بن حارث بن نوفل نقل می‌کند که می‌گفته است: * چون نوفل بن حارث در جنگ بدر اسیر شد پیامبر (ص) به او فرمودند: فدیہ خود را پرداز. گفت: مالی ندارم که فدیہ خود را پردازم. فرمودند: با نیزه‌هایی که در جده داری فدیہ خود را پرداخت کن. گفت: گواهی می‌دهم که تو رسول خدایی و فدیہ خود را با همان نیزه‌ها که هزار نیزه بود پرداخت.

نوفل هنگامی که مسلمان شد مسن‌ترین مرد بنی‌هاشم بود، از عموهایش حمزه و عباس بزرگتر بود و از برادرانش ربیعہ و ابوسفیان و عبدشمس پسران حارث هم بزرگتر بود. نوفل پس از مسلمانی به مکه برگشت و سپس او و عباس به هنگام جنگ خندق به حضور رسول خدا هجرت کردند. پیامبر (ص) میان او و عباس بن عبدالمطلب عقد برادری بستند و در دورۀ جاهلیت هم آن دو شریک یکدیگر و دوستان هم بودند و نسبت به یکدیگر صفا داشتند. پیامبر (ص) قطعه زمینی کنار مسجد مدینه به او و عباس دادند و میان آن دو فقط دیواری فاصله بود. خانۀ نوفل در محل دارالتضای مدینه به جانب مسجد و مقابل دارالامارۀ امروز که به خانۀ مروان معروف است قرار داشته است.

همچنین پیامبر (ص) زمین خانۀ دیگر نوفل را که در راه دروازۀ مدینه و نزدیک بازار بوده است به او بخشیدند که محل نگهداری شتران نوفل بود و در زندگی خود آن را میان پسران خویش بخش کرد و بازماندگان و اعتبار نوفل تا به امروز همان جازندگی می‌کنند. نوفل همراه رسول خدا در جنگهای فتح مکه و حنین و طائف شرکت داشت و در جنگ حنین با رسول خدا پایداری کرد و در جانب راست پیامبر بود و هم در جنگ حنین سه هزار نیزه در اختیار پیامبر گذارد و آن حضرت به او می‌گفتند: گویی می‌بینم که نیزه‌های تو بر پشت دشمنان فرو می‌نشیند. نوفل یکسال و سه ماه پس از حکومت عمر درگذشت. عمر بر جنازه‌اش نماز گزارد و تا بقیع او را تشییع کرد و او را در گورستان بقیع دفن کردند.

ربیعہ بن حارث

برادر تنی نوفل است و کنیه‌اش ابوازوی بوده است. فرزندانش عبارت‌اند از: محمد، عبدالله،

عباس، حارث که از حارث نسلی باقی نمانده است و اُمّیّه و عبدشمس و عبدالمطلب و اَروئ یا هند بزرگ و هند کوچک که مادر ایشان ام حکیم دختر زیربن عبدالمطلب است. و اروئ کوچک که مادرش کنیزی بوده است. و آدم پسر ربیعہ که دوران شیرخواری و کودکی خود را میان قبیلهٔ هذیل سپری کرد و در جنگی که بنی لیث با هذیل کردند، سنگی به آن کودک که جلو خیمه‌ها بود برخورد و سرش را درم کوفت و کشته شد. او همان کسی است که پیامبر (ص) روز فتح مکه فرمودند: همانا تمام خونهای دورهٔ جاهلی زیرپاست و نخستین خونی که آن را رها می‌کنم خون پسر ربیعہ بن حارث بن عبدالمطلب است.

هشام بن محمد بن سائب می‌گوید: پدرم و بنی هاشم نام این کودک را در کتاب خود نیاورده‌اند، بلکه همین اندازه گفته‌اند که پسرک کوچکی بوده است و نام او ثبت نشده است و خیال می‌کنیم کسانی که نام او را آدم نوشته‌اند در کتابها خوانده‌اند که پیامبر فرموده است: دم (خون) پسر ربیعہ را رها می‌کنم و الفی برای آن افزوده‌اند و پنداشته‌اند آدم بن ربیعہ صحیح است. یکی از راویان نام او را تمام و دیگری اباس گفته‌اند و خداوند داناتر است. گویند: ربیعہ بن حارث هم دو سال از عمویش عباس بزرگتر بوده است.

هنگامی که مشرکان قریش از مکه برای جنگ بدر بیرون آمدند، ربیعہ در شام بود و به این جهت با آنان در جنگ بدر شرکت نکرد و پس از آن به مکه آمد؛ و چون عباس و نوفل برای هجرت به حضور رسول خدا حرکت کردند و این هنگام جنگ خندق بود، ربیعہ آن دو را تا منطقهٔ ابواء بدرقه کرد و خواست از آن جا به مکه بازگردد. آن دو به او گفتند کجا، به خانهٔ شرک بر می‌گردی؟ که با رسول خدا جنگ می‌کنند و او را تکذیب می‌نمایند، و حال آنکه پیامبر نیرومند شده است و شمار یارانش بسیار شده‌اند. با ما باش و او هم همراه ایشان در حالی که هرسه مسلمان بودند، در مدینه به حضور پیامبر پیوست و هجرت کرد. پیامبر (ص) برای ربیعہ بن حارث سالیانه یکصد خروار از محصول خیبر را مقرر فرمودند.

ربیعہ در فتح مکه و جنگ حنین و طائف همراه پیامبر بود و روز حنین از کسانی بود که با پیامبر (ص) ایستادگی و پایداری کرد. او در مدینه در محله بنی حَذِیْلَه برای خود خانه ساخت و از پیامبر (ص) روایت نقل کرده است. ربیعہ هم به روزگار حکومت عُمر بن خطاب و پس از مرگ دو برادرش نوفل و ابوسفیان در مدینه درگذشت.

عبدالله بن حارث

او هم برادر تنی ربیع و تَوْفَل است و نام او نخست عبدشمس (بنده خورشید) بوده است. علی بن عیسی نوفلی از پدرش، از عمویش اسحاق بن عبدالله، از جدش عبدالله بن حارث بن نوفل و از اسحاق بن فضل، از قول مشایخ خود نقل می‌کند: «عبدشمس پسر حارث بن عبدالمطلب پیش از فتح مکه از آن شهر هجرت کرد و مسلمان شد و به حضور پیامبر رسید و ایشان نام او را به عبدالله تغییر دادند. او در یکی از جنگهای پیامبر (ص) که همراه ایشان بود در منطقه صَفْرَاء^۱ درگذشت و پیامبر (ص) پیراهن خود را کفن او کردند و او را به خاک سپردند و فرمودند: سعادتمندی بود که سعادت او را فراگرفت، از عبدالله نسلی باقی نیست.

ابوسفیان بن حارث

او هم برادر تنی عبدالله و ربیع و تَوْفَل است. فرزندان ابوسفیان عبارت‌اند از: جعفر که مادرش جَمَانَة دختر ابوطالب است. و ابوالهتاج که نامش عبدالله است و جمانه و حفصه یا حمیده که مادرشان فَئِمَة دختر هَمَام بن أَفْقَم بن ابی عمرو بن ظَوَیْلَم بن جُعَیْل بن دُهْمَان بن نصر بن معاویه است و هم گفته‌اند که مادر حفصه هم جمانه دختر ابی طالب بوده است. و عاتکه که مادرش ام عمرو دختر مقوم بن عبدالمطلب است. و اُمَیَّة (در اینجا نام زن است). که مادر او کنیزکی بوده است و هم گفته‌اند مادر او هم فغمه است. و ام کلثوم که مادرش کنیزکی است. اعقاب ابوسفیان بن حارث از میان رفته‌اند و هیچ‌کس از ایشان باقی نمانده است. ابوسفیان شاعر بود و یاران پیامبر (ص) را هجو می‌گفت و سخت از مسلمانی دوری می‌کرد و نسبت به هرکس که مسلمان می‌شد سخت‌گیری می‌کرد و برادر شیری پیامبر (ص) بود که حلیمه چند روزی او را هم شیر داده بود. او چون هم‌سن و سال پیامبر بود، نخست با آن حضرت مهربان بود و چون ایشان مبعوث شدند، با آن حضرت دشمنی ورزید و پیامبر و

۱. صفراء، دهکده‌ای آباد و پرآب و نخلستان که میان آن و بدر یک منزل فاصله است. رک: یاقوت، معجم البلدان، ج ۵،

یاران را هجو گفت و بیست سال همچنان دشمن رسول خدا بود و از هیچ جنگی از جنگهای قریش برضد پیامبر غیبت و تخلف نکرد و چون اسلام بحران قریش را پشت سر گذاشت و رسول خدا سال فتح مکه به سوی آن شهر حرکت فرمود، خداوند محبت اسلام را در دل ابوسفیان افکند. او می گوید: پیش همسر و فرزندانم رفتم و گفتم آماده بیرون رفتن از مکه بشوید که به زودی محمد فرا خواهد رسید. آنان گفتند: فدای تو شویم چرا بینا نمی شوی و نمی بینی که عرب و عجم از محمد (ص) پیروی کرده اند و تو همچنان در دشمنی او موضع گرفته ای و حال آنکه از همه مردم به یاری دادن او سزاوارتری. گوید: به غلام خود که نامش مذکور بود گفتم شتابان برای من چند شتر و اسبم را آماده کن. آن گاه از مکه بیرون آمدم و آهنگ تشریف به حضور پیامبر کردیم و به راه خود ادامه دادیم تا به ابواء رسیدیم و فرود آمدم. در آن هنگام مقدمه سپاهیان پیامبر (ص) که آهنگ مکه داشتند به ابواء رسیده بودند. من ترسیدم جلوتر بروم که پیامبر (ص) خون مرا حلال اعلان فرموده بود. من از راه کناره گرفتم و درحالی که دست پسر جعفر را گرفته بودم پیاده راه افتادیم و همان روزی که پیامبر به ابواء رسیدند، حدود یک میل پیاده رفتیم و رویاروی پیامبر قرار گرفتیم و ایشان چهره خود را سوی دیگر برگرداندند، من به آن سو رفتم باز چهره خود را برگرداندند و این کار را چندبار تکرار فرمودند. همه کسانی که دور و نزدیک بودند مرا دریافتند و فرو گرفتند و با خود گفتم پیش از آنکه به پیامبر ملحق شوم کشته خواهم شد، ولی رحمت و نیکی او را متذکر شدم و همین موجب شد خوددار باشم و گمان می کردم پیامبر از خبر مسلمان شدن من خوشحال خواهند شد. مسلمان شدم و همراه ایشان بودم و در فتح مکه و حنین شرکت کردم و روز حنین همین که با دشمن رویاروی شدیم، من در حالی که شمشیر آخته در دست داشتم، از اسب خود پیاده شدم و پیامبر (ص) به من نگاه می فرمود و شاید تصور نمی کرد که می خواهم جان خود را فدای او کنم. در این هنگام عباس گفت: ای رسول خدا این برادر و پسر عموی شما ابوسفیان بن حارث است از او راضی شوید. پیامبر فرمود: چنین کردم خداوند همه دشمنیها و ستیزه هایی را که نسبت به من انجام داد بخشید؛ و سپس به من توجه فرمود و گفت: برادرم، و به جان خودم سوگند که پایش را در رکاب بوسیدم.

عبدالله بن موسی از عمرو بن ابی زائدة، از ابواسحاق نقل می کند که می گفته است

* ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطلب، اصحاب پیامبر (ص) را هجو می گفت و چون مسلمان شد این ابیات را سرود:

«سوگند به جان تو آن روز که پرچم بر دوش می کشیدم تا سواران بت لات بر سواران محمد(ص) پیروز شوند، همچون شبروی بدم که سرگردان در سیاهی شب خود بود و امروز آغاز رهنمون شدن و هدایت پذیرفتن من است. راهنمایی غیر از نفس من مرا به خدا هدایت و راهنمایی کرد همانی که گفته بودم دور کردم تمام دور کردن را.^۱» پیامبر فرمودند: بلکه ما شما را دور رانديم.

عبيدالله بن موسی از اسرائیل، از ابواسحاق، از براء نقل می کند: «کسی از او پرسید. ای ابوعمار شما روز حنین گریختید؟ براء گفت: گواهی و شهادت می دهم که رسول خدا(ص) نگریخت. ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطلب لگام قاطری را که پیامبر سوار بود به دست داشت و همین که مشرکان پیامبر را احاطه کردند، از استر پیاده شد و شروع به گفتن این کلمات فرمود:

«من پیامبری هستم که دروغ نگفته است من پسر عبدالمطلب»

و در آن روز دیده نشد که هیچ کس از مردم پایدارتر و استوارتر از خود پیامبر باشد.

علی بن عیسی نوفلی از پدرش، از اسحاق بن عبدالله بن حارث، از پدرش عبدالله بن حارث بن نوفل نقل می کند که می گفته است: «ابوسفیان بن حارث شبیه پیامبر بوده است و چون به شام می آمد، هر کس او را می دید می گفت: این پسر عموی محمد(ص) است و این برای شباهت او بود.

ابوسفیان هم در شعر خود می گوید:

«راهنمایی غیر از نفس من مرا راهنمایی کرد و همان کس که او را سخت دور راندم مرا به خدا دلالت فرمود. از او می گریزم و از محمد دوری می جویم در عین حال اگر نسبت خود را به او پنهان کنم و نگویم باز مرا به نام او می خوانند.^۲» یعنی به سبب شباهت به او شناخته می شوم. و گوید: ابوسفیان بن حارث و پسرش جعفر درحالی که عمامه های خود را به روی خود بسته بودند، به سوی پیامبر(ص) حرکت کردند و چون به حضورش رسیدند، گفتند: ای

۱. لَعَنْتُكَ اَنْتَ يَوْمَ احْمِلُ رَايَةً

دکا لم يلج الحيران اظلم ليّله

هدانی هاد غیر نفسی و دَلّنی

هدانی هاد غیر نفسی و دَلّنی

أَفر و أنای جاهدا عَنْ مُحَمَّد

لنغلب خيل اللات خيل محمد

فهذا او انی اليوم أُهدى و اهتدى

عَلَى اللّهِ مِنْ طَرْدَتْ كُلُّ مَطْرِدٍ

عَلَى اللّهِ مِنْ طَرْدَتْ كُلُّ مَطْرِدٍ

و أَدْعَى و إِنَّ لَمْ انتسب بمحمد

رسول خدا سلام بر تو باد. پیامبر (ص) فرمودند: چهره‌های خود را بگشایید تا شناخته شوید. آنان نسب خود را گفتند و چهره‌های خود را گشودند و گفتند: گواهی می‌دهم که خدایی جز خداوند یکتا نیست و تو رسول خدایی. پیامبر فرمودند: ای ابوسفیان کجا و چه هنگام توانستی مرا طرد کنی و برانی؟ ابوسفیان عرض کرد: ای رسول خدا سرزنی نیست. فرمودند: آری ای ابوسفیان هنگام سرزنش نیست. و سپس به علی بن ابی طالب فرمودند: به پسر عمویت چگونگی وضو گرفتن و سنت را بیاموز و او را پیش من بیاور. علی (ع) چنان کرد و سپس او را به حضور پیامبر برد و ابوسفیان همراه ایشان نماز گزارد و پیامبر به علی دستور فرمودند میان مردم ندا دهند که خدا و رسول خدا از ابوسفیان راضی شدند، از او راضی شوید.

گوید: ابوسفیان و پسرش جعفر در فتح مکه و جنگ حنین و طائف همراه پیامبر (ص) بودند و در جنگ حنین هنگامی که مردم گریختند آن دو ایستادگی و پایداری کردند. آن روز بر تن ابوسفیان چند جامه کوتاه از برد بود و بر سرش عمامه برد بود و بردی هم بر کمرش بسته بود و لگام استر رسول خدا را در دست داشت و چون گرد و غبار فرو نشست پیامبر به او توجه فرمودند و پرسیدند: این کیست که لگام استر را گرفته است؟ ابوسفیان گفت: برادرت ابوسفیان است. پیامبر فرمودند: خدا را آری تو برادر منی.

پیامبر (ص) مکرر می‌فرمودند: ابوسفیان برادر و از خویشاوندان نیک من است و خداوند متعال در عوض حمزه او را به من عنایت فرموده است و پس از آن به ابوسفیان شیر خدا و شیر رسول خدا می‌گفتند.

ابوسفیان در جنگ حنین اشعار بسیاری سروده است که به مناسبت بسیاری آن از نقل همه آن خودداری کردیم و از جمله اشعاری است که به این مضمون سروده است. «همانا گروه‌های کعب و عامر در بامداد جنگ حنین که در ماندگی همگانی شده بود به خوبی دانستند که من مرد جنگم و بر آن سوارم و پیشاپیش رسول خدا ایستادگی کردم و تکان نخوردم به امید پاداش الهی و خداوند واسع است و همه چیز به زودی به سوی خداوند متعال بازمی‌گردد.»^۱ گویند، رسول خدا (ص) برای ابوسفیان بن حارث سالیانه یکصد خروار

غداة حنین حين عمّ التضيُّعُ
أمام رسول الله لا أتنع
إليه تعالي كل امر سيجع

لقد علمت افناء كعب و عامر
بأنّي اخو الهيجاء اركب حدها
رجاء ثواب الله والله واسع

از محصول خیبر را مقرر فرموده بودند.

عفان بن مسلم و عارم بن فضل از حماد بن مَسْلَمَة، از علی بن زید، از سعید بن مسیب نقل می‌کنند که می‌گفته است: * ابوسفیان بن حارث نیمی از روز را نماز می‌گزارد تا هنگامی که نماز گزاردن در آن هنگام مکروه بود و باز از ظهر تا هنگام نماز عصر همچنان پیوسته نماز می‌گزارد. روزی علی (ع) او را دید که زودتر برگشته است. به او فرمود: چه شده است که امروز زودتر از روزهای دیگر برگشته‌ای؟ گفت: پیش عثمان بن عفان بودم و دختری از دخترهایش را خواستگاری کردم، پاسخی نداد ساعتی پیش او نشستم باز هم پاسخ نداد. علی فرمود: من کسی را که از او به تو نزدیک‌تر است به ازدواج تو درمی‌آورم و دختر خود را به همسری او درآورد.

یزید بن هارون و عفان بن مسلم هر دو از حماد بن سَلَمَة، از هشام بن عروة، از پدرش نقل می‌کردند: * پیامبر (ص) فرموده‌اند: ابوسفیان بن حارث سید جوانمردان بهشت است. ابوسفیان در سالی حج گزارد و چون سلمانی در منی سرش را تراشید زگیلی بر سرش بود که بریده شد و ابوسفیان درگذشت. یزید بن هارون می‌گفت: معتقد بودند که منزلت او چون شهید است. عفان بن مسلم می‌گفت: درگذشت و امیدوار بودند اهل بهشت باشد.

فضل بن دُکَیْن می‌گفت سفیان، از ابواسحاق نقل می‌کرد: * چون مرگ ابوسفیان بن حارث فرا رسید به خویشاوندان خود گفت: بر من گریه مکنید که من از هنگامی که مسلمان شدم آلوده به گناهی نشده‌ام. و گفته‌اند، ابوسفیان در مدینه پس از مرگ برادرش نوفل بن حارث درگذشت و فاصله مرگ آن دو سه ماه و هفده روز بود و هم گفته‌اند در سال بیستم درگذشته و عمر بر او نماز گزارده است. او را کنار خانه عقیل بن ابی طالب در گورستان بقیع دفن کردند. ابوسفیان سه روز پیش از آنکه بمیرد شخصاً گور خویش را کند و روز سوم گفت: پروردگارا مرا پس از مرگ رسول خدا و پس از مرگ برادرم زنده مگذار و مرا از پی ایشان ببر و آن روز هنوز آفتاب غروب نکرده بود که درگذشت. خانه ابوسفیان نزدیک خانه عقیل بن ابی طالب بود و آن همان خانه‌ای است که به دارالکراحی معروف است و دیوار به دیوار خانه علی بن ابی طالب علیه السلام بوده است.

فضل بن عباس بن عبدالمطلب

ابن هاشم بن عبدمناف بن قُصَی. کنیه اش ابو محمد است و مادرش ام الفضل که نامش لبابة کبری و دختر حارث بن حزن بن بُجَیر بن هُزَم بن رُؤیبة بن عبدالله بن هلال بن عامر بن صَعَصعة بن معاویة بن بکر بن هوازن بن منصور بن عکرمه بن خَصَفة بن قیس بن عیلان بن مُضَر است. فضل بن عباس فقط دختری به نام ام کلثوم داشته است که مادرش صَفیه دختر مَحْمِیة بن جزء بن حارث بن عُرَیج بن عمرو زیدی از قبیله سعدالعشیره مذحج است. فضل بن عباس بزرگترین فرزند عباس بود و در فتح مکه و جنگ حنین همراه پیامبر بود و در حنین هنگامی که مردم گریختند، او از جمله خویشاوندان و یارانی بود که پایداری کردند. در حجة الوداع هم همراه پیامبر بود و آن حضرت او را پشت سر خود بر ناقه سوار کرده بودند و به او ردیف پیامبر می گفتند.

عثمان بن مسلم از سُکَین بن عبدالعزیز، از قول پدرش نقل می کرد که می گفته است از عباس شنیدم که می گفت: * در عرفات پسرم فضل پشت سر پیامبر (ص) سوار بود و از زیر چشم به زنها نگاه می کرد و پیامبر (ص) چندبار با دست خویش چهره او را برگرداندند و آن جوان همچنان به زنان می نگریست. پیامبر به او فرمودند: ای برادرزاده امروز روزی است که هرکس گوش و چشم و زبان خود را از گناه حفظ کند، گناهانش آمرزیده می شود.

هشام بن عبدالملک پدر ولید طایلسی از قول عکرمه بن عمار، از عبدالله بن عبید نقل می کرد که: * پیامبر (ص) روز عرفة فضل را که مردی خوش اندام و زیبا بود و بر زنان از فتنه او بیم می رفت پشت سر خویش سوار فرمود. گوید، فضل می گفت: پیامبر (ص) پیوسته تا به هنگام سنگ زدن عقبه آخر لبیک می گفت.

کثیر بن هشام از ضحاک بن مَخْلَد، از فرات بن سلمان، از عبدالکریم، از سعید بن جبیر، از ابن عباس، از فضل بن عباس نقل می کند: * در حجة الوداع پشت سر پیامبر بر ناقه سوار بوده و می گفته است که پیامبر (ص) پیوسته تا هنگامی که جمره عقبه را رمی فرمود لبیک می گفت.

ضحاک بن مَخْلَد پدر عاصم شیبانی از ابن جریج، از عطاء، از ابن عباس نقل می کند که می گفته است: * پیامبر (ص) از مشعر تا مِنی فضل بن عباس را پشت سر خود سوار

فرمودند. همو می‌گوید که فضل برایم نقل کرد که پیامبر (ص) پیوسته تا هنگام رمی جمره لبیک می‌گفتند.

گویند: فضل بن عباس از کسانی است که در مراسم غسل پیامبر (ص) شرکت داشته است و هم در دفن آن حضرت حضور داشته است و پس از رحلت پیامبر برای جهاد به شام رفت و در منطقه اردن در طاعون عموّاش در سال هیجدهم هجرت و به‌روزگار خلافت عمر بن خطاب درگذشت.

جعفر بن ابوسفیان

ابن حارث بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف بن قصی. مادرش جُمَانَة دختر ابوطالب است و مادر جمانه فاطمه دختر اسد بوده است. جعفر بن ابوسفیان دختری به‌نام ام‌کلثوم داشته که همسر سعید بن نوفل بن حارث بن عبدالمطلب است و برای او فرزند آورده است. از جعفر بن ابوسفیان اعقابی باقی نمانده است.

جعفر بن ابوسفیان همراه پدرش بود که به حضور پیامبر (ص) آمدند و هر دو مسلمان شدند. او هم در فتح مکه و جنگ‌های حنین و طائف همراه پیامبر (ص) بود و در جنگ حنین هنگامی که مردم گریختند او پایداری کرد و از کسانی از خویشاوندان و یاران پیامبر است که ایستادگی کردند. جعفر تا هنگام رحلت رسول خدا همراه پدرش در التزام آن حضرت بود و در اواسط حکومت معاویه بن ابی سفیان درگذشت.

حارث بن نوفل

ابن حارث بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف بن قصی. مادرش ظربیه دختر سعید بن قشیب است. نام اصلی قشیب، جُنْدُب بن عبدالله بن رافع بن نُضَلَة بن مِحْصَب بن صعب بن مبشر بن دُهمان از قبیله اَزْد است. حارث بن نوفل دارای پسری به‌نام عبدالله است که مردم بصره به او لقب بَبَّة داده بودند و به‌روزگار عبدالله بن زبیر او را به فرمانداری خود برگزیدند. پسر دیگری هم به‌نام محمد اکبر و دو پسر دیگر به‌نام‌های ربیع و عبدالرحمن دارد، و دخترانی به‌نام‌های رَمْلَة و اُم‌الزبیر که مادر مغیره است، و ظربیه داشته است که مادر

همه ایشان هند دختر ابوسفیان بن حرب است. پسران دیگری هم به نامهای عتبہ و محمد اصغر و حارث و دو دختر دیگر به نامهای رَیْطَةُ و ام الحارث داشته است که مادر ایشان ام عمرو دختر مطلب بن ابی وداعه بن ضبیره سهمی است. پسر دیگری به نام سعید داشته است که مادرش کنیزی بوده است.

حارث بن نَوْفَلْ به روزگار رسول خدا (ص) مردی بالغ بود و از اصحاب پیامبر است و هنگامی که پدرش اسلام آورد او هم مسلمان شد و از آن حضرت روایاتی نقل کرده است. پسرش عبدالله بن حارث به روزگار پیامبر (ص) متولد شد و او را به حضور ایشان آورد و ایشان کام طفل را برداشتند. پیامبر (ص) حارث را به فرمانداری برخی از نواحی مکه گماشتند و سپس ابوبکر و عمر و عثمان او را به فرمانداری مکه منصوب کردند.

حفص بن عمر بصری حوضی از همام بن یحیی، از لیث، از علقمه بن مرثد، از عبدالله بن حارث، از قول پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: «پیامبر (ص) چگونگی دعا برای میت در نماز میت را به آنان آموخته و فرموده‌اند چنین بگویید: «پروردگارا مردگان و زندگان ما را بیا مرز. خدایا میان ما را اصلاح فرمای و دل‌های ما را مهربان فرمای. پروردگارا این بنده تو فلان پسر فلان، ما از او جز خوبی چیزی نمی‌دانیم و تو داناتر به اوئی خدایا ما را و او را بیا مرز.» حارث می‌گوید، گفتم: من کوچکترین فرد قوم هستم و اگر خیری نمی‌دانستم چه کنم؟ فرمودند: چیزی جز آنچه می‌دانی مگو.

علی بن عیسی از پدرش نقل می‌کند: «حارث بن نَوْفَلْ به بصره رفت و برای خود آن جا خانه‌ای ساخت و به هنگام حکومت عبدالله بن عامر بن کریز ساکن بصره شد و در آخر حکومت عثمان در همان بصره درگذشت.

عبدالمطلب بن ربیعہ

ابن حارث بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف بن قصی. مادرش ام‌الحکم دختر زبیر بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف بن قصی است. عبدالمطلب بن ربیعہ پسر بی‌نام محمد داشته است که مادرش ام‌البنین دختر حمزه بن مالک بن سعد بن حمزه بن مالک معروف به ابوشعیره بن منبه بن سلمه بن مالک بن عذر بن سعد بن دافع بن مالک بن جُشَم بن حاشد بن جُشَم بن خیوان بن نَوْف بن همدان است. این ام‌البنین خواهر قیس بن حمزه است، حمزه بن

مالک از افرادی است که از طرف معاویه به هنگام رأی حکمین حضور داشته است. هاشم بن محمد بن سائب می‌گوید: پدرم به من خبر داد که حمزه بن مالک از یمن همراه چهارصد برده به شام کوچ کرد و همه را آزاد کرد و تمام ایشان در شام مدعی بودند که نسب ایشان به همدان می‌رسد و به همین جهت عراقیها خوش نمی‌داشتند که با شامیها ازدواج کنند، زیرا دغل‌کاری می‌کنند و بسیاری از افراد نسب خود را بیهوده به آنان می‌رسانند. عبدالمطلب بن ربیعہ دختری هم به نام آروئ داشته است که مادرش دختر عمّیر بن مازن است.

هاشم بن محمد بن سائب می‌گوید: پدرم محمد بن سائب، محمد پسر عبدالمطلب را دیده است و از قول او روایت نقل کرده است. عبدالمطلب بن ربیعہ هم به روزگار پیامبر (ص) مردی بالغ بوده است و از آن حضرت روایت نقل کرده است.

یعقوب بن ابراهیم بن سعد از پدرش، از صالح بن کیسان، از ابن شهاب، از عبدالله بن عبدالله بن حارث بن نوفل بن حارث بن عبدالمطلب نقل می‌کند: * عبدالمطلب بن ربیعہ بن حارث بن نوفل می‌گفته است: ربیعہ بن حارث و عباس بن عبدالمطلب با یکدیگر گفتند مناسب است این دو نوجوان یعنی من و فضل بن عباس را به حضور پیامبر فرستیم تا آن دو را به سرپرستی جمع‌آوری زکات بگمارد و آنچه مردم می‌پردازند بپردازند و سودی هم به ایشان رسد. گوید: در همان حال که ایشان در این باره گفتگو می‌کردند، علی بن ابی طالب علیه‌السلام رسید و پرسید چه کاری می‌خواهید انجام دهید؟ گفتند: چنین تصمیمی داریم. فرمود: این کار را مکنید که رسول خدا (ص) به خدا سوگند این کار را نخواهند کرد. گفتند: چرا این کار را نکند و این سخن تو از رشک بردن تو بر ماست. و به خدا سوگند تو خود با رسول خدا چندان مصاحبت کردی که به دامادی ایشان نائل شدی و ما بر تو رشک نبردیم. علی (ع) فرمود: من ابوالحسن هستم، بفرستیدشان. و علی (ع) خوابید. و چون پیامبر (ص) نماز ظهر را گزاردند ما زودتر از ایشان خود را بر در حجره رساندیم و ایستادیم و چون پیامبر (ص) آمدند با محبت گوشهای ما را گرفتند و فرمودند: آنچه در دل دارید بگویید. پیامبر وارد حجره شدند و ما هم وارد شدیم و در آن روز در خانه زینب دختر جحش بودند. گوید: با ایشان سخن گفتیم که ای رسول خدا به حضورتان آمده‌ایم که ما را بر جمع‌آوری زکات بگمارید و آنچه مردم از زکاتی که جمع می‌کنند می‌پردازند ما هم می‌پردازیم و آنچه به ایشان سود می‌رسد به ما هم سود برسد. گوید: پیامبر (ص) سکوت

فرمودند و چون خواستیم دوباره سخنی بگویم به سقف حجره نگریستند و سرشان را بالا گرفتند. زینب از پشت پرده اشاره کرد و ما را از سخن گفتن نهی کرد. آن گاه پیامبر (ص) روی به ما کردند و فرمودند: زکات و صدقه شایسته محمد (ص) و خاندان او نیست که کثافات و چرک دست مردم است. سپس فرمودند: مَحْمِيَّةُ بْنُ جَزْءٍ را که سرپرست عشریه های زمینها بود و ابوسفیان بن حارث را احضار کنید و چون آن دو آمدند به محمیه فرمودند: دخترت را به ازدواج فضل پسر عباس درآور. و به ابوسفیان فرمودند: دخترت را به همسری عبدالمطلب بن ربیعہ درآور و چنان کردند و به مَحْمِيَّة فرمودند: کابین هردو را از خمس بپرداز.

محمد بن عمر و علی بن عیسی بن عبدالله نوفلی می گویند * عبدالمطلب بن ربیعہ تا روزگار حکومت عُمر در مدینه ساکن بود و سپس به دمشق کوچک کرد و آن جا خانه ای برای خود ساخت و به روزگار حکومت یزید بن معاویه مُرد، و یزید بن معاویه را وصی خود قرار داد و او هم وصیت او را پذیرفت.

عُتْبَةُ بْنُ أَبِي لَهَبٍ

نام اصلی ابولهب عبدالمطلب است و پسر عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف بن قصی است. مادر عُتْبَةُ، ام جمیل دختر حرب بن اُمیة بن عبدشمس بن عبدمناف بن قصی است. عتبه دارای پسران و دخترانی به این شرح است: ابوعلی و ابوالهثم و ابوخلیط که مادرشان عُتْبَةُ دختر عوف بن عبدمناف بن حارث بن متقد بن عمرو بن معیص بن عامر بن لُوی است. عمرو و یزید و ابوخدش و عباس و میمونه که مادرشان ام عباس دختر شراحیل بن اوس بن حبیب بن وجیه از قبیله جَمِیْر و از خاندان ذوالکلاع است و از کنیزان اسیر شده دوره جاهلی است. عبیدالله و محمد و شیهه که در کودکی درگذشته اند و ام عبدالله که مادرشان ام عکرمه دختر خلیفه بن قیس از خاندان جَدْرَة اَزْد است که همپیمان بنی دیل بن بکر هستند. عامِر که مادرش هَالَة از قبیله حمربن حارث بن عبدمنات بن کنانه است. ابووائله که مادرش از خَوْلان است و عبید که مادرش کنیز است و اسحاق که مادرش کنیزی سیاه بوده است و ام عبدالله که مادرش کنیزی به نام خَوْلَة بوده است.

علی بن عیسی بن عبدالله نوفلی از حمزه بن عتبه بن ابراهیم لهبی، از ابراهیم بن عامِر

بن ابی سفیان بن معتب و مشایخ دیگری از بنی هاشم، از ابن عباس، از عباس نقل می‌کنند که می‌گفته است: «چون پیامبر (ص) هنگام فتح مکه وارد آن شهر شدند به من فرمودند: عباس دو برادرزاده ات عتبه و معتب کجایند آنها را نمی‌بینم؟ گفتم: آنان با دیگر مشرکان قریش از شهر بیرون رفته و کناره گرفته‌اند. فرمودند: برو آن دو را پیش من بیاور. من سوار شدم و به عُرْنة^۱ رفتم و گفتم: رسول خدا شما را فرا خوانده‌اند. آن دو شتابان سوار شدند و به حضور پیامبر آمدند. رسول خدا آن دو را به اسلام دعوت کردند و پذیرفتند و مسلمان شدند. آن‌گاه رسول خدا برخاستند و دست آن دو را به دست گرفتند و درحالی که میان آن دو حرکت می‌فرمودند آنان را به مُلتَزِم یعنی فاصله میان در کعبه و حجرالاسود بردند و ساعتی دعا فرمودند و برگشتند و در چهره ایشان شادی نمایان بود. عباس می‌گوید، گفتم: ای رسول خدا، خدایت شاد و مسرور بدارد که در چهره شما شادی می‌بینم. فرمودند: آری از خداوند متعال مسألت و استدعا کردم که گناهان این دو پسر عموی مرا ببخشد و آن دو را به من عفو فرمود.^۲

حمزة بن عتبه می‌گوید: آن دو هماندم همراه رسول خدا به جنگ حنین رفتند و در آن جنگ همراه افراد خانواده و یارانی که پایداری کردند، آن دو هم مقاومت و ایستادگی کردند و چشم معتب آن‌روز صدمه دید. هیچ‌کس از مردان بنی هاشم پس از فتح مکه در آن شهر غیر از عتبه و معتب باقی نماندند.

معتب بن ابی لهب

برادر تنی عتبه است. معتب فرزندی به این شرح داشته است: عبدالله و محمد و ابوسفیان و موسی و عبیدالله و سعید و خالدة که مادرشان عاتکه دختر ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطلب است و مادر عاتکه هم ام عمرو دختر مقوم بن عبدالمطلب بن هاشم است. ابومسلم و مسلم و عباس که از مادرهای مختلف بوده‌اند و عبدالرحمن که مادرش از حمیر است. داستان مسلمان شدن معتب را ضمن داستان مسلمان شدن برادرش عتبه نوشتیم.

۱. عُرْنة، صحرائی کنار صحرای عرفات است و گفته شده است به محل مسجد عرفات عُرْنة اطلاق شده است. یاقوت،

معجم البلدان، ج ۶، ص ۱۵۹-م.

۲. بنابراین روایت ابوبکر احمد بن حسین بیهقی در دلائل النبوة، ج ۲، ص ۷۴ در مورد عتبه صحیح نیست و شاید همان

عتبة صحیح باشد -م.

أسامة الجب بن زيد

ابن حارثه بن شراحيل بن عبدالعزى بن امرؤ القيس بن عامر بن نعمان بن عامر بن عبدود بن عوف بن كنانة بن عوف بن عذرة بن زيد اللات بن زفيدة بن ثور بن كلب.

اسامه مورد محبت بسیار پیامبر (ص) بوده است. کنیه او ابو محمد و مادرش أم ایمن پرستار و کنیز پیامبر (ص) است که نام اصلی او برکة بوده است. پدر اسامه یعنی زید بن حارثه به روایت برخی از دانشمندان نخستین مسلمان است و او هیچ گاه از پیامبر (ص) جدا نشد. اسامه در مکه متولد شد و همان جا رشد و نمو کرد و دینی جز اسلام را نمی شناخت و به آیین دیگری توجه نکرد و با رسول خدا به مدینه هجرت کرد و پیامبر (ص) اسامه را سخت دوست داشت و مانند یکی از افراد خانواده آن حضرت بود.

عنان بن مسلم و هاشم بن عبدالملک یعنی ابوالولید طرابلسی و یحیی بن عباد می گویند شریک، از عباس بن ذریح یعنی بهی، از عایشه نقل می کنند که می گفته است: * پای اسامه به چهارچوبه درگیر کرد و به زمین خورد و پاشنه در چهره اش را درید. پیامبر به من فرمودند: خون از چهره اسامه پاک کن. عایشه می گوید: پیامبر (ص) شروع به مکیدن محل زخم اسامه کردند و آب دهان خود را بیرون انداختند [یا بر محل زخم آب دهان خود را مالیدند]. و فرمودند: اگر اسامه دخترکی می بود او را جامه می پوشاندم و زینت می کردم تا بتوانم او را بفروشم [شاید اشاره به زشتی چهره اسامه است و پیامبر با محبت چنین شوخی می فرموده اند].

یحیی بن عباد از یونس بن ابی اسحاق، از ابوالسفر نقل می کند که می گفته است: * روزی رسول خدا با عایشه نشسته بودند و اسامه هم حاضر بود. پیامبر (ص) به چهره اسامه نگریستند و خندیدند و فرمودند: اگر اسامه دختر بود می توانستم بر او زیور بپوشانم و او را بیاریم تا بتوانم او را بفروشم [شوهر دهم].

هوذ بن خلیفه از سلیمان تیمی، از ابو عثمان نهدی، از أسامة نقل می کند که می گفته است: * پیامبر (ص) من و حسن [یعنی حضرت امام حسن مجتبی] را می گرفت و می گفت: خداوندا من این هردو را دوست می دارم این دو را دوست بدار. عارم بن فضل هم از معتمر بن سلیمان، از پدرش، از ابو عثمان، از أسامة همین گونه نقل می کند.

عازم از معتمر، از پدرش، از ابوتمیمه، از ابوعثمان نهدی، از ابوعثمان، از اسامه نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) مرا روی یک زانوی خود و حسن بن علی (ع) را روی زانوی دیگر خود می‌نشانند. سپس هردو را در آغوش می‌گرفتند و می‌گفتند: پروردگارا به این دو مهر و محبت فرمای که من نسبت به هردو مهربانم.

عبدالله بن زبیر حمیری از سفیان بن عیینة، از اسماعیل بن ابی خالد، از قیس بن ابی حازم نقل می‌کند: * پیامبر (ص) چون آگاه شدند که در جنگ موته [پس از شهادت امیران سه گانه] پرچم به خالد بن ولید سپرده شده است، فرمودند: ای کاش پرچم به مردی داده می‌شد که پدرش کشته شده است، یعنی اسامه بن زید.

یزید بن هارون از اسماعیل بن ابی خالد، از قیس بن ابی حازم نقل می‌کند: * پس از شهادت زید بن حارثه، اسامه در محضر پیامبر برخاست و از چشمهای اشک فرو می‌ریخت. فردای آن روز هم آمد و همان جا ایستاد. پیامبر (ص) فرمودند: امروز هم از تو همان را خواهم دید که دیروز دیدم؟ [ظاهراً منع اسامه از گریستن است].

سفیان بن عیینة از زُهری، از عروة، از عایشه نقل می‌کند که می‌گفته است: * مجزز مُدَلجی به حضور پیامبر آمد، اسامه و زید را دید که خوابیده‌اند و بر سرشان قطیفه‌ای کشیده‌اند و پاهای آنها از قطیفه بیرون است. مجزز گفت: این پاها بسیار شبیه یکدیگر است گویی یکی از دیگری است. عایشه می‌گوید: پیامبر (ص) از این سخن بسیار شاد شدند و پیش من آمدند در حالی که از شادی چهره ایشان می‌درخشید.

هشام بن عبدالملک طیالسی از لیث بن سعد، از ابن شهاب، از عروة، از عایشه نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) پیش من آمدند شادان بودند و چهره‌شان از شادی می‌درخشید و به من فرمودند: می‌دانی هم‌اکنون مجزز به زید بن حارثه و اسامه بن زید نگریست و گفت: این پاها چنان شبیه یکدیگر است که گویی یکی از آن دیگری است. محمد بن سعد می‌گوید، کس دیگری غیر از هشام می‌گفت: یعنی پیامبر (ص) از شباهت زیاد میان اسامه و زید خوشحال شدند.

یزید بن هارون از حماد بن سلمة، از هشام بن عروة، از پدرش نقل می‌کند: * پیامبر (ص) حرکت از عرفات به مشعر را به خاطر منتظر ماندن برای رسیدن اسامه قدری به تأخیر انداختند، در این هنگام پسری سیاه و دارای بینی پهن (اسامه) آمد، یمنیها گفتند: برای خاطر همین ما معطل شده‌ایم. گوید، اهل یمن از همین جهت بعد کافر شدند. ابن سعد

می‌گوید، به یزید بن هارون گفتم: یعنی چه که اهل یمن به این سبب کافر شدند؟ گفت: از دین برگشتن آنان به روزگار ابوبکر برای این بود که فرمان رسول خدا (ص) را کوچک شمرده بودند.

عفان بن مسلم از حماد بن سلمة، از قیس بن سعد، از عطاء، از ابن عباس، از أسامة بن زید نقل می‌کند که می‌گفته است: * هنگامی که پیامبر (ص) در حجة الوداع از عرفات به مشعر حرکت فرموده‌اند، اسامه پشت سر ایشان بر ناقه آن حضرت سوار بوده است. اسامه می‌گوید: پیامبر (ص) چنان لگام ناقه را کشیده بودند که نزدیک بود گوشهای حیوان به جلو زین برسد و می‌فرمودند: ای مردم بر شما باد به آرامش و وقار که نیکی و خوبی در تندراندن شتر نیست.

عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از علی بن زید، از یوسف بن مهران، از ابن عباس نقل می‌کند که می‌گفته است: * رسول خدا در حجة الوداع در حالی که اسامة بن زید پشت سر ایشان سوار بود پیش ما آمدند و از همین شربت به ایشان دادیم نوشیدند و فرمودند: آفرین بر شما خوب ساخته‌اید همین‌گونه بسازید.

عفان بن مسلم از همام بن یحیی، از قتاده، از عروة، از عامر شعبی نقل می‌کند که: * اسامة بن زید به او گفته است غروب روز عرفه که پیامبر به مشعر حرکت فرموده‌اند، اسامه پشت سر ایشان بر ناقه سوار بوده است و می‌گفته است: تا رسیدن به مشعر الحرام شتر پیامبر حتی یک قدم تند و به حالت دویدن قدم برنداشته است.

یحیی بن عباد از حماد بن سلمه، از ایوب، از نافع، از ابن عمر نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) روز فتح مکه در حالی وارد شهر شدند که أسامة بن زید پشت سرشان بر ناقه سوار بود، و شتر را در سایه کعبه خوابانند. ابن عمر می‌گفته است: جلو رفتم و دیدم که پیامبر (ص) و بلال و أسامه وارد کعبه شدند، به بلال که پشت در کعبه ایستاده بود گفتم: پیامبر (ص) کجا نماز گزاردند؟ گفت: همین رویاروی تو میان دو ستون نماز گزاردند.

عبد الملک بن عمرو و ابو عامر عقیدئ و موسی بن مسعود و ابو حذیفه نهدئ همگان از زهیر بن محمد، از عبدالله بن محمد بن عقیل، از پسر اسامة بن زید، از أسامه نقل می‌کنند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) جبة پنبه‌ای مصری که نسبتاً ضخیم بود و از چیزهایی بود که دحیه کلبی به ایشان داده بود به من پوشانند، من آن را به همسرم پوشاندم. پیامبر به من فرمودند: چرا آن جامه مصری را نمی‌پوشی؟ گفتم: ای رسول خدا آن را به زنم پوشانده‌ام.

فرمودند: به او بگو زیر آن چیزی قرار دهد و بپوشد که می ترسم برآمدگیهای بدنش را نشان دهد. اگوید: عبدالله بن جعفر رقی هم از عبیدالله بن عمر، از ابن عقیل، از محمد بن اسامه، از پدرش همین روایت را نقل کرده است.

ابوالولید هشام طرابلسی از لیث بن سعد، از عبیدالله بن مغیره نقل می کند: * حکیم بن حزام حله ای را که از سیف ذی یزن بود برای رسول خدا هدیه فرستاد و در آن هنگام حکیم بن حزام هنوز مشرک بود و آن را به پنجاه دینار خریده بود. رسول خدا فرمودند: ما از مشرکان هدیه ای نمی پذیریم، ولی اکنون که آن را فرستاده ای، به بهایی که خریده ای می خریم، آن را به چند خریده ای؟ گفت: به پنجاه دینار و پیامبر با پرداخت بها، آن را گرفتند و یک روز آن را پوشیدند که جمعه بود و برای خطبه بر منبر نشستند و چون از منبر فرود آمدند آن را به اسامه بن زید پوشاندند.

معن بن عیسی از مالک بن انس و ابوبکر بن عبدالله بن ابی اُوَیْس و خالد بن مخلد از سلیمان بن بلال و عبدالله بن مسلمة بن قعنب از عبدالعزیز بن مسلم و همگی، از عبدالله بن دینار، از قول عبدالله بن عمر نقل می کنند که می گفته است: * پیامبر (ص) لشکری را روانه فرمود و أسامة بن زید را برایشان فرماندهی داد. برخی از مردم درباره فرماندهی أسامة اعتراض کردند. پیامبر فرمودند: اگر در باره فرماندهی اسامه اعتراض می کنید قبلاً هم در باره فرماندهی پدرش اعتراض داشتید و حال آنکه به خدا سوگند که پدرش از محبوب ترین مردم در نظر من و شایسته برای فرماندهی بود و این اسامه هم پس از پدرش از محبوب ترین افراد در نظر من است.

عفان بن مسلم از وَهَّاب بن خالد و معلى بن اسد، از عبدالعزیز بن مختار، از موسی بن عقبه، از سالم، از قول پدرش [یعنی عبدالله بن عمر] نقل می کند که می گفته است: * چون پیامبر (ص) أسامة را به فرماندهی منصوب فرمود، مطلع شد که مردم این کار را عیب دانسته و در باره فرماندهی او اعتراض دارند. سالم می گفته است، پیامبر (ص) میان مردم به پا ایستادند و فرمودند: شما از اسامه خرده گیری و در باره فرماندهی او اعتراض می کنید. قبلاً هم این کار را در مورد پدرش کردید و حال آنکه او برای فرماندهی شایسته و محبوب ترین مردم در نظر من بود و این پدرش هم پس از او از محبوب ترین مردم در نظر من است. نسبت

۱. در متن عربی «غلايه» است که به معنی تشکجه هایی است که زنهای زیر لباس می پوشیده اند که لباس آنان گشاد و دور از بدنشان باشد - م.

به او خیراندیش باشید که او از نیکان شماست. سالم می‌گفته است، هیچ‌گاه نشنیدم عبدالله بن عمر این حدیث را نقل کند، مگر اینکه می‌گفت: منظور از محبوب‌ترین مردم یعنی غیر از فاطمه (ع).^۱

محمد بن عبدالله انصاری از صالح بن ابی‌اخضر، از زهری، از عروة، از اسامة بن زید نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) او را به فرماندهی لشکری به ناحیه‌ای مأمور فرمودند. ولی پیش از آنکه حرکت کند و برود پیامبر (ص) رحلت فرمودند و ابوبکر خلیفه شد. گوید، ابوبکر به اسامة گفت: پیامبر با تو در این مورد چه عهدی فرمودند؟ اسامة گفت: دستور فرمودند که صبح زود بر اُبنی^۲ حمله کنم و بلافاصله بازگردم.

عبدالوهاب بن عطاء از عُمَری^۳، از نافع، از ابن عمر نقل می‌کند: * پیامبر (ص) لشکری را روانه فرمود که ابوبکر و عمر هم در آن لشکر بودند و اسامة بن زید را به فرماندهی گماشتند و مردم به مناسبت نوجوانی اسامة به فرماندهی او اعتراض کردند. چون این خبر به رسول خدا رسید، به منبر رفتند و نخست ستایش و نیایش خدا را به جای آوردند و فرمودند: مردم در باره فرماندهی اسامة بن زید اعتراض می‌کنند و همانا قبلاً هم در باره فرماندهی پدرش اعتراض کردند و حال آنکه هر دو شایسته فرماندهی هستند و او از محبوب‌ترین مردم در نظر من است و پدرش هم همچنان بود و غیر از فاطمه از محبوب‌ترین مردم در نظر من بود، در باره اسامة به شما سفارش به خیر و نیکی می‌کنم.

فضل بن دُکَین از حَنَس^۴، از قول پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) اسامة بن زید را در حالی که هیجده ساله بود به فرماندهی گماشتند.

ابو اسامة حماد بن اسامة از هشام بن عروة، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است

۱. حضرت خنسی مرتبت فرموده‌اند از بهترین و محبوب‌ترین مردم، و بدیهی است که محبت شخص نسبت به مردم قابل مقایسه با محبت شخص نسبت به افراد خانواده و فرزندان نیست؛ و اصلاً از این گفتار رسول خدا نمی‌توان بهره‌برداری کرد که اسامة از ام سلمه رضوان الله تعالی علیها برتر و محبوب‌تر باشد تا چه رسد به حضرت فاطمه زهرا و حضرت امیرالمؤمنین علی و حسنین علیهم السلام - م.

۲. اُبنی، بر وزن حَبْلَی، نام جایی در بلقاعی شام است و دهکده‌ای از دهکده‌های موته است. رکن: یاقوت، معجم البلدان، ج ۱، ص ۹۲ - م.

۳. پانزده تن از دانشمندان با لقب عُمَری در الاعلام زرکلی ذکر شده‌اند، احتمالاً عبدالرحمن بن عبدالله عمری درگذشته بعد از ۱۹۴ هجری است که در الاعلام، ج ۴، ص ۸۵ آمده است - م.

۴. حَنَس صناعی دمشق، از تابعیه‌های شجاع و فرمانده بوده و در سال صدم هجرت در افریقیه درگذشته است. رکن: ذهبی، میزان الاعتدال، ذیل شماره ۲۳۶۹ - م.

* پیامبر (ص) اسامه را به فرماندهی منصوب فرمودند و به او دستور دادند که به ابنی در ساحل دریا حمله کند. هشام می گوید: هرگاه پیامبر (ص) کسی را فرماندهی می دادند به او اعلام می فرمودند و مردم را همراه او گسیل می داشتند. گوید، سران و گزیدگان مردم از جمله عمر همراه اسامه بیرون رفتند، و مردم درباره فرماندهی اسامه اعتراض کردند. پیامبر (ص) سخنرانی کردند و فرمودند: مردم درباره فرماندهی دادن به اسامه اعتراض کرده اند همان گونه که در مورد پدرش اعتراض کردند، و هر آینه او شایسته برای فرماندهی است و محبوب ترین مردم پس از پدرش در نظر من است، و امیدوارم از نیکان شما باشد در باره او خیراندیشی کنید. گوید، پیامبر (ص) بیمار شدند و همواره می فرمودند لشکر اسامه را حرکت دهید، لشکر اسامه را روانه کنید. گوید، اسامه حرکت کرد تا به منطقه جُزْف^۱ رسید. همسرش فاطمه دختر قیس به او پیام داد شتاب مکن که حال پیامبر (ص) وخیم شده است و او از جای خود حرکت نکرد^۲، تا آنکه پیامبر (ص) رحلت فرمودند و او پیش ابوبکر آمد و گفت: هنگامی که پیامبر (ص) مرا روانه فرمودند وضع دیگری بود، اکنون می ترسم که اعراب مرتد شوند و اگر ایشان از دین برگردند باید نخست با ایشان جنگ کرد و اگر مرتد نشوند من خواهم رفت که سران و گزیدگان مسلمانان با من هستند. گوید، ابوبکر خطبه خواند و ستایش و نیایش خدا را به جا آورد و گفت: به خدا سوگند اگر پرندگان شکاری مرا در ربایند بهتر از این است که پیش از اجرای فرمان رسول خدا به کار دیگری اقدام کنم. و ابوبکر، اسامه را به آیل^۳ گسیل داشت و از اسامه اجازه گرفت که عمر را اجازه دهد پیش ابوبکر بماند و او اجازه داد. گوید، ابوبکر به اسامه دستور داد در جنگ دست و پا و کمر دشمن را ببرد و قطع کند تا دشمنان را بترساند. اسامه رفت و بر آنان حمله کرد و گروه بسیاری را زخمی کرد و آنان را سخت به بیم انداخت و به سلامت و در حالی که غنیمت به دست آورده بودند بازگشتند. گوید، عمر می گفت: به حضور هیچ کس غیر از اسامه به عنوان امارت نرفته ام و این به آن جهت بود که به هنگام رحلت رسول خدا (ص) اسامه امیر بود. گوید، چون اسامه و

۱. جُزْف، نام جایی در سه میلی مدینه به سوی شام است. عمر بن خطاب آنجا مزارعی داشته است. رکن: یاقوت، معجم البلدان، ج ۳، ص ۸۷-م.

۲. خوانندگان عزیز ملاحظه می فرمایند، لشکری که پیامبر مکرر دستور به اعزام آن می دهند با پیام همسر اسامه که لابد سوگلی او هم بوده است، باید متوقف شود و فرمان آن حضرت اجرا نشود و تو خود حدیث مفصل بخوان از این مجمله-م.

۳. آیل، نام چهار منطقه و در این جا مقصود جایی در اردن است. یاقوت، معجم، ج ۱، ص ۵۲-م.

همراهانش حرکت کردند و نزدیک شام رسیدند مه بسیار شدیدی ایشان را فرو گرفت، آنچنان که از انظار پوشیده ماندند و توانستند حمله کنند و آنچه می خواستند، انجام دادند. گوید، خبر رحلت رسول خدا (ص) و حمله أسامه به سرزمینهای روم در یک روز به اطلاع هرقل رسید و رومیان گفتند حتی مرگ پیامبرشان آنان را از هجوم به سرزمین ما باز نمی دارد.

عُروه در دنباله سخنان خود می گفت: هیچ سپاهی دیده نشد که از سپاه اسامه سالم تر بازگردد. یزید بن هارون هم از حماد بن سلمة، از هشام بن عروة، از پدرش روایتی همین گونه آورده است و افزوده است که ابوبکر و عمر و ابوعبیده جراح هم در آن سپاه بودند و پیامبر (ص) أسامه را برایشان فرماندهی داد.

گوید، فاطمه دختر قیس که همسر اسامه بود برای او نوشت حال پیامبر (ص) و خیم شده است و نمی دانم چه پیش آید، اگر مصلحت می بینی که بمانی بمان. أسامه همچنان در جُرف ماند تا آنکه پیامبر (ص) رحلت فرمودند. گوید، به اسامه دستور داده شده بود با دشمن سخت برخورد کند و پای ایشان را از آن منطقه قطع و کوتاه کند، و در همین هنگام اعراب هم مرتد شدند.

واقدی از عبدالله بن یزید بن قسیط، از پدرش، از محمد بن اسامة بن زید، از قول پدرش أسامه نقل می کند که می گفته است: « به پیامبر (ص) خبر رسید که مردم اعتراض می کنند که چرا أسامه را به فرماندهی مهاجران و انصار گماشته اند. آن حضرت از خانه بیرون آمدند و بر منبر نشستند، نخست ستایش و نیایش خداوند را به جا آوردند و سپس فرمودند: ای مردم لشکر أسامه را روانه کنید و به جان خودم سوگند اگر درباره فرماندهی او سخنی گفته اید پیش از آن هم درباره فرماندهی پدرش سخن گفتید و حال آنکه او شایسته برای فرماندهی است، پدرش هم شایسته فرماندهی بود. گوید، لشکر اسامه در جُرف اردو زد و مردم جمع شدند و بیرون می رفتند. در این هنگام حال پیامبر (ص) و خیم شد. اسامه و مردم توقف کردند که ببینند خداوند در مورد پیامبر چه تقدیری می فرماید. أسامه می گوید: چون حال پیامبر و خیم شد از اردوگاه بیرون آمدم و مردم هم همراه من آمدند و پیامبر (ص) سخت بی حال بودند و سخن نمی گفتند، دستهای خود را به آسمان بلند کردند و سپس

به سوی من اشاره فرمودند و فهمیدم که برای من دُعا می فرمایند.^۱
 کثیر بن هشام از جعفر بن بُرقان، از قول حَضَرَمی که مردی از یمامه است نقل می کند
 که می گفته است: * پیامبر (ص) اسامه را دوست می داشتند و پیش از او هم پدرش را دوست
 می داشتند و همین که اسامه در کار جنگ ورزیده شد او را به فرماندهی گروهی منصوب و
 اعزام فرمودند و او با دشمن برخورد و جنگ کرد و شجاعت و شهامتی از او نقل کردند.
 اُسامه می گوید: قبلاً مژده رسان خبر فتح را برای پیامبر (ص) آورده بود و چون من به حضور
 رسیدم چهره ایشان از شادی می درخشید. مرا نزدیک خود فراخواندند و گفتند: بگو و من
 شروع به سخن گفتن کردم و گفتم همین که دشمن گریختند به مردی از ایشان رسیدم و با نیزه
 به او حمله ور شدم گفت لا اله الا الله، من به او نیزه زدم و کشتمش. در این هنگام چهره
 پیامبر (ص) دگرگون شد و به من فرمودند: ای اُسامه وای بر تو چرا با شنیدن لا اله الا الله چنان
 کردی و این سخن را تکرار فرمودند و مرتب می گفتند، به طوری که دوست می داشتم که ای
 کاش تا آن روز هرکاری انجام داده ام به حساب نیاید و آن روز تازه مسلمان می شدم و به
 خدا سوگند پس از شنیدن آن سخن از پیامبر (ص) هرگز با کسی که لا اله الا الله بگوید جنگ
 نخواهم کرد.

عُفان بن مسلم از ابو عوانه، از سلیمان اعمش، از ابراهیم تیمی، از پدرش نقل می کند
 * اسامه بن زید می گفت: من هرگز با مردی که لا اله الا الله بگوید جنگ نخواهم کرد. سعد بن
 مالک گفت: به خدا سوگند من هم هرگز با مردی که لا اله الا الله بگوید جنگ نخواهم کرد.
 مردی به آن دو گفت: مگر خداوند نفرموده است «با آنان جنگ کنید تا فتنه ای باقی نماند و
 تمام دین از آن خداوند باشد.»^۲ گفتند: ما آن قدر جنگ کرده ایم که فتنه ای باقی نماند و
 دین از خداوند باشد.

فضل بن دکین از حفص بن غیاث، از جعفر بن محمد، از پدرش نقل می کند * اسامه به
 حضور پیامبر می آمد و درباره کارهایی شفاعت می کرد و پیامبر شفاعت او را می پذیرفتند.
 یک بار در مورد اجرای حدی سخن گفت و پیامبر فرمودند: درباره اجرای حد شفاعت مکن.
 هشام بن عبدالملک پدر ولید طایلسی از لیث بن سعد، از ابن شهاب، از عروه، از
 عایشه نقل می کند * زنی دزدی کرده بود و مسأله از نظر قریش بسیار مهم بود و گفتند چه

۱. آیا از رفتار حضرت ختمی مرتب چنین استنباط نمی شده است که امر به تعجیل می فرمایند؟! - م.

۲. بخشی از آیه ۱۹۳ سوره دوم - بقره - م.

کسی درباره او با رسول خدا (ص) سخن بگوید و سرانجام گفتند کسی جز اسامه بن زید جرأت این کار را ندارد. اسامه با پیامبر سخن گفت و پیامبر به او فرمودند: برای چه و به چه مناسبت در مورد اجرای حدی از حدود خداوند شفاعت می کنی؟ سپس پیامبر (ص) برخاستند و خطبه ای ایراد فرمودند و گفتند: همانا پیش از شما کسانی که تباه و نابود شدند به این جهت بود که اگر شخص قدرتمند و خانواده داری دزدی می کرد رهایش می کردند و هرگاه شخص ضعیفی دزدی می کرد درباره او حد را اجرا می کردند، و به خدا سوگند می خورم که اگر فاطمه دختر محمد دزدی کند دستش را قطع خواهم کرد.

محمد بن اسماعیل بن ابی فدیك از هشام بن سعد، از زید بن اسلم نقل می کند: * عمر بن خطاب در پرداخت مقرری مهاجران نخستین و فرزندان ایشان را بر دیگران برتری داد و به اسامه بن زید بیشتر از عبدالله بن عمر پرداخت. عبدالله بن عمر می گوید، مردی به من گفت: امیر مؤمنان کسی را بر تو برتری داده است که سن او از تو بیشتر نیست و پیش از تو هجرت نکرده است و در هیچ جنگی هم که تو شرکت نداشته باشی شرکت نکرده است. عبدالله می گوید، با پدرم گفتگو کردم، گفت: او چه کسی است؟ گفتم: اسامه بن زید. گفت: به خدایی خدا سوگند راست می گویی. این کار را کردم، زیرا زید بن حارثه در نظر پیامبر (ص) از عمر محبوب تر بود و اسامه بن زید هم از عبدالله بن عمر محبوب تر بود و به این جهت چنین کردم.

خالد بن مخلد بجلي از عبدالله بن عمر، از نافع، از ابن عمر نقل می کند که می گفته است: * عمر بن خطاب برای اسامه بن زید همان مقدار مقرری تعیین کرد که برای شرکت کنندگان در جنگ بدر یعنی چهار هزار درهم و برای من سه هزار و پانصد درهم. گفتم: چرا برای اسامه بیش از من تعیین کردید و او در هیچ جنگی حضور نداشته مگر اینکه من هم حضور داشته ام. گفت: او در نظر رسول خدا از تو محبوب تر بود و پدرش هم در نظر رسول خدا از پدرت محبوب تر بود.

مسلم بن ابراهیم از قرة بن خالد، از محمد بن سیرین نقل می کند که می گفته است: * به روزگار عثمان خرمابن به هزار درهم ارزیابی می شد، اسامه خرمابنی را سوراخ کرد و شیره آن را بیرون کشید و برای مادرش برد. به او گفتند: تو که می بینی خرمابن هزار درهم ارزش پیدا کرده است چرا چنین کردی؟ گفت: مادرم خواسته بود و او هرچه از من بخواهد که بتوانم انجام دهم، انجام می دهم.

کثیر بن هشام از جعفر بن برقان نقل می‌کند که می‌گفته است از یزید بن اسلم شنیدم که می‌گفت: * میمونه خویشاوندی داشت و متوجه شد که لنگ او پایین‌تر از ناف و شکمش بسته شده است. میمونه او را سخت سرزنش کرد. آن مرد گفت: من اسامة بن زید را دیدم که شکمش از لنگ او بیرون افتاده بود. میمونه گفت: دروغ می‌گویی البته اسامة شکمش چاق و بزرگ بود و ممکن است گاهی لنگ او پایین‌تر از شکمش افتاده باشد [توصیه شدید شده است که ازار و لنگ مرد از زیر سینه او باشد تا ساق پایش].

عبدالوهاب بن عطاء عجلی از هشام دستوایی، از یحیی بن ابی‌کثیر، از عمر بن حکم بن ثوبان، از قول برده‌ای از بردگان قدامة بن مظعون نقل می‌کند یکی از بردگان اسامة بن زید برایش نقل کرده است که: * اسامة مزرعه‌ای در وادی القری داشت و گاه سوار می‌شد و آن‌جا می‌رفت و روزهای دوشنبه و پنجشنبه روزه می‌گرفت. به او گفتم: با آنکه پیر و سالخورده شده‌ای باز هم در سفر روزه می‌گیری؟ گفت: پیامبر (ص) را دیدم که روزهای دوشنبه و پنجشنبه روزه می‌گرفتند و می‌فرمودند: اعمال روزهای دوشنبه و پنجشنبه عرضه می‌شود.

علی بن عبدالله بن جعفر از سفیان بن عیینة، از عمر، از قول ابوجعفر محمد بن علی (یعنی حضرت باقر علیه‌السلام) نقل می‌کند که می‌فرموده‌اند حَرَمَلَةُ آزاد کردهٔ اسامة نقل می‌کرد که: * اسامة مرا به حضور علی (ع) فرستاد و گفت: به ایشان سلام برسان و بگو اسامة می‌گوید اگر شما در کام شیر بروید دوست می‌دارم همراه شما باشم، ولی این کاری که می‌خواهید انجام دهید اعتقادی به آن ندارم. حرملة گوید: به حضور علی رفتم و چیزی به من عنایت نکرد و بعد که پیش حسن و عبدالله بن جعفر رفتم از بخشش خود ناقة مرا گران‌بار کردند.^۱

هشام بن محمد بن سائب کلبی از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * اسامة بن زید با هند دختر فاکه بن مغیره بن عبدالله بن عمرو بن مخزوم و درّه دختر عدی بن قیس بن حذافة بن سعد بن سهم ازدواج کرد که برای او محمد و هند را زاید، همچنین با فاطمه دختر قیس و خواهر ضحاک بن قیس فہری ازدواج کرد که برای او جبیر و زید و عایشه را زاید، و هم با

۱. با آنکه بنا بر سنت بی‌مهریها مورد بررسی قرار گیرد، ولی ملاحظه می‌کنید که امثال اسامة دستور رسول خدا را برای حرکت آن‌گونه انجام می‌دعد و نسبت به باری دادن علی (ع) آن هم در مقابل طلحه و زبیر یا معاویه این‌گونه پیام می‌دعد - م.

ام‌الحکم دختر عتبه بن ابی وقاص و دختر ابی حمدان سهمی و برزّه دختر ربیع که از بنی عذره است و از خانواده بنی زراح ازدواج کرد و او برای اسامه حسن و حسین را زایید. واقدی از یعقوب بن عمر، از نافع عدوی، از ابوبکر بن عبدالله بن ابی جهم نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) اسامه بن زید را دوست می‌داشتند و چون چهارده ساله شد با زنی به نام زینب دختر حنظله بن قسامه ازدواج کرد و سپس او را طلاق داد. پیامبر (ص) بعدها می‌فرمودند: چه کسی حاضر است او را راهنمایی کنم به زنی زیبا و کم‌خوراک و خودم به منزله پدرزن او خواهم بود؟ پیامبر (ص) در این هنگام به نُعیم بن عبدالله نحام نگاه کردند. او گفت: مثل اینکه منظورتان این است که من با او ازدواج کنم؟ فرمودند: آری. و نُعیم با او ازدواج کرد و ابراهیم بن نُعیم را برای او زایید و ابراهیم در جنگ حره کشته شد. [یعنی لشکرکشی یزید بن معاویه به مدینه منوره] واقدی می‌گوید: هیچ‌گاه از فرزندان اسامه از زن و مرد در هیچ دوره بیش از بیست تن نبوده‌اند و می‌گوید، هنگام رحلت پیامبر (ص) اسامه بیست سال داشته است.^۱

انس بن عیاض از یونس بن یزید، از ابن شهاب نقل می‌کند که می‌گفته است: * هنگامی که اسامه در جُزف درگذشت جنازه‌اش را به مدینه آوردند. واقدی می‌گوید: اسامه پس از رحلت پیامبر (ص) در وادی القری^۲ زندگی می‌کرد، بعد به مدینه آمد و در جُزف زندگی می‌کرد و همان‌جا در اواخر حکومت معاویه بن ابی سفیان درگذشت.

ابو رافع آزاد کرده رسول خدا (ص)

نامش اَسْلَم و برده عباس بن عبدالمطلب بود که او را به پیامبر (ص) بخشید و چون مرده مسلمان شدن عباس را به پیامبر (ص) دادند او را آزاد فرمودند.

زُؤیم بن یزید مقرئ از هارون بن ابی عیسی و احمد بن محمد بن ایوب، از ابراهیم بن سعد، از محمد بن اسحاق نقل می‌کنند که می‌گفته است، حسین بن عبدالله بن عبیدالله بن عباس، از قول عکرمه آزاد کرده ابن عباس، از قول ابو رافع نقل می‌کرد که می‌گفته است

۱. در روایات قبلی دیدید که من او را به هنگام انعام لشکر اسامه هجده سال نقل کردند - م.

۲. وادی القری، از دشتهای میان مدینه و شام که از اعیال مدینه شمرده می‌شود و دارای دهکده‌های بسیاری است، در سال هفتم با جنگ گشوده شده است. رکذ: باقوت، معجم البلدان، ج ۸، ص ۳۷۵ - م.

* من برده عباس بودم و اسلام در خانه ما آمده بود، عباس و همسرش مسلمان شده بودند. من هم مسلمان شدم، ولی چون عباس از قوم خود بیم داشت و خوش نمی داشت که با ایشان مخالفت کند، اسلام خود را پوشیده می داشت و بسیاری از اموال او در دست قومش پراکنده بود. و ابولهب دشمن خدا از شرکت در جنگ بدر خودداری کرده بود و به جای خود عاص بن هشام بن مغیره را روانه کرده بود و همه کسانی که نرفته بودند کسی را به جای خود فرستاده بودند. چون خبر کشته شدن قریشیان در بدر که خداوند ایشان را خوار و زبون فرماید به مکه رسید ما در خود احساس نیرو و قدرت کردیم و من مردی ناتوان بودم و کنار چاه زمزم تیر می تراشیدم و به خدا سوگند همچنان که نشسته بودم و تیر می تراشیدم و ام الفضل همسر عباس هم کنار ما نشسته بود و خبر شکست قریش ما را خشنود کرده بود، ناگهان ابولهب فاسق که گویی برای فتنه انگیزی گام برمی داشت آمد و بر روی طنابهای حجره زمزم نشست و پشت او به پشت من بود و در همان حال مردم بانگ برداشتند که ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطلب از بدر رسیده است. ابولهب خطاب به او گفت: ای برادرزاده پیش من بیا که به جان خودم سوگند خبر درست پیش تو است. ابورافع می گوید: ابوسفیان بن حارث کنار ابولهب نشست و مردم هم ایستاده بودند. ابولهب پرسید ای برادرزاده برای من بگو که کار چگونه بود؟ گفت: به خدا سوگند چیزی جز این نبود که چون با مسلمانان رویاروی شدیم چنان شانه های خود را در اختیار ایشان گذاشتیم که به هرگونه خواستند ما را کشتند و اسیر کردند و به خدا سوگند با وجود این مردم را سرزنش نمی کنم که مردانی سپیدچهره را میان آسمان و زمین سوار بر اسبهای ابلق می دیدیم که هیچ چیز یارای ایستادگی در برابرشان نداشت.

ابورافع می گوید، ریسمانهای خیمه را با دست خود بلند کردم و گفتم: به خدا سوگند آنان فرشتگان بوده اند. ابولهب دست بلند کرد و ضربه سختی به چهره من زد. من به او حمله ور شدم. او مرا بلند کرد و بر زمین زد و روی بدنم نشست و شروع به زدن من کرد و من مردی ضعیف و ناتوان بودم. در این هنگام ام الفضل برخاست و چوبی از چوبهای حجره زمزم را برداشت و چنان بر سر ابولهب کوفت که شکاف بزرگی در سر او ایجاد کرد و گفت: اکنون که مولای او حضور ندارد، او را ناتوان شمرده ای؟ و ابولهب برخاست و خوار و

زبون رفت و به خدا سوگند هفت شب بیشتر زنده نبود که خداوند او را گرفتار عدسه^۱ کرد و آن بیماری او را کشت و دو پسرش دو یا سه شب جسدش را انداخته بودند و دفن نمی کردند. آن چنان که لاشه اش در خانه متعفن شد و قریش از عدسه و مسری بودن آن به اندازه طاعون می ترسیدند. سرانجام مردی از قریش به آنان گفت: شرم نمی دارید که جسد پدرتان در خانه متعفن شده است و او را دفن نمی کنید؟ گفتند: از سرایت این بیماری می ترسیم. گفت: حرکت کنید ما هم با شما هستیم. و از دور مقداری آب بر بدن ابولهب پاشاندند و به او دست زدند و سپس بردند و در منطقه بالای مکه کنار دیواری نهادند و چندان سنگ بر او ریختند که زیر سنگها پوشیده شد. گویند، پس از جنگ بدر ابورافع به مدینه هجرت کرد و همراه پیامبر (ص) زندگی می کرد و در جنگهای احد و خندق و دیگر جنگها همراه آن حضرت بود. پیامبر (ص) کنیز خود سلمی را به ازدواج او درآوردند و سلمی در جنگ خیبر همراه شوهرش بود، و برای او عبیدالله بن ابی رافع را زایید و او دبیر علی بن ابی طالب علیه السلام بود.

فضل بن دُکَین از حمزه زیات، از حکم نقل می کند که می گفته است * پیامبر (ص) ارقم پسر ابی الارقم را به سرپرستی کارگزاران زکات گماشتند. او به ابورافع گفت: آیا موافقی با من همکاری کنی و مرا یاری دهی و برای تو سهم کارگزاران زکات را تعیین کنم؟ ابورافع گفت: باید به عرض پیامبر برسانم و چون موضوع را به ایشان گفت، فرمودند: ای ابورافع برای خاندان ما زکات حلال نیست و آزاد کرده خانواده از خانواده شمرده می شود. محمد بن عبدالله اسدی و قبیصة بن عقبه نقل می کنند سفیان، از عبدالله بن عثمان بن خثیم، از اسماعیل بن عبیدالله بن رفاعه زرقی، از پدرش، از پدر بزرگش نقل می کرده است که پیامبر می فرموده اند * خلیفه ما و آزاد کرده ما و خواهرزاده ما از خود ما شمرده می شوند.

واقعی می گوید: ابورافع در مدینه پس از کشته شدن عثمان بن عفان درگذشت و اعتاب او باقی هستند.

۱. عَدْسَةُ یا عُدْسَةُ بسیاری جلدی که به صورت دانه هایی چون عدس ظاهر می شده و کشنده و بسیار مسری بوده است. رکت: ابن درید، جمهرة اللغة، ج ۲، چاپ حیدرآباد دکن، ۱۳۴۵ قمری، ص ۲۶۲-م.

سَلْمَانِ فَارِسی

ابومعاویه ضریر از اعمش، از ابوظبیان، از جریر بن عبدالله، همچنین اعمش، از ابوسفیان، از قول مشایخ خود نقل می‌کند: * کنیه سلمان، ابو عبدالله بوده است.

اسماعیل بن ابراهیم اسدی از عوف، از ابو عثمان نهدی نقل می‌کند: * سلمان به او گفته است: آیا رامهرمز را می‌شناسی؟ گفتم: آری. گفت: من از مردم آن شهرم. محمد بن عبدالله اسدی از سفیان، از عبید، از عامر بن واثله، از قول سلمان نقل می‌کند که می‌گفته است: * من از مردم جَی^۱ هستم.

یوسف بن بُهلُول از عبدالله بن ادریس، از محمد بن اسحاق، از عاصم بن عمر بن قتادة، از محمود بن لبید، از ابن عباس نقل می‌کند که می‌گفته است: * سلمان داستان و سرگذشت خود را شخصاً برای من چنین گفت:

من مردی اصفهانی و از روستایی به نام جَی^۱ بودم و پدرم دهقان و سالار سرزمین خود بود و من در نظر پدرم از محبوب‌ترین بندگان خدا بودم و چندان به من محبت داشت که مرا در خانه نگهداری می‌کرد، همچنان که دوشیزگان را در خانه نگه می‌دارند. در آیین مجوسی چندان کوشش کردم تا به مقام مواظبت از آتشی رسیدم که همواره آن را برافروخته می‌داریم. پدرم مزرعه‌ای داشت و چون در آن هنگام سرگرم ساختمان تازه‌ای در خانه خود بود مرا خواست و گفت: پسرکم می‌بینی این ساختمان مرا سخت گرفتار کرده است، تو به مزرعه برو و زود بازگرد که اگر دیر برگردی دلگیری می‌شوم و تو برای من از همه چیز مهم‌تری.

من بیرون آمدم و از کنار صومعه مسیحیان گذشتم و صدای نیایش ایشان را شنیدم و وارد صومعه شدم تا ببینم چه می‌کنند و همچنان آن‌جا درنگ کردم و آنچه از نیایش ایشان دیدم مرا خوش آمد و با خود گفتم این آیین برتر و بهتر از آیین ماست، و تا هنگام غروب خورشید همچنان پیش آنان بودم و نه به مزرعه پدرم رفتم و نه به خانه برگشتم. آن چنان که پدرم کسی را به جستجوی من فرستاده بود. همین‌که از نیایش و نماز آنان خوشم آمد

۱. جَی، به گفته ابن حوقل از روستاهای بسیار آباد اصفهان است. رکت: صورة الارض، چاپ بیروت، ص ۳۰۹-م.

پرسیدم منطقه اصلی این آیین کجاست؟ گفتند: در شام. سپس بیرون آمدم و نزد پدرم برگشتم. پرسید پسرکم کجا بودی؟ من که با تو گفته بودم که تأخیر نکنی. گفتم: از کنار مردمی گذشتم که در صومعه‌ای نماز می‌گزاردند از کار و نماز آنان خوشم آمد و چنین دانستم که آیین ایشان از آیین ما بهتر است. پدرم گفت: پسرکم آیین تو و نیاکانت از آیین ایشان برتر و بهتر است. گفتم: به خدا سوگند هرگز چنین نیست. پدرم بیمناک شد و زنجیر برپای من نهاد و مرا زندانی کرد. من به مسیحیان پیام دادم که آیین ایشان را پسندیده‌ام و گفتم: هرگاه کاروانی از شام رسید مرا آگاه کنید. اتفاقاً گروهی از بازرگانان شام آمده بودند و چون هنگام عزیمت ایشان فرا رسید به من خبر دادند و بند از پای خود گسستم و بیرون آمدم و با ایشان به شام رفتم. چون به شام رسیدم پرسیدم عالم ایشان کجاست؟ به من گفته شد اسقف که در صومعه زندگی می‌کند و سرپرست آن است. من پیش او رفتم و داستان خود را به او گفتم و افزودم که دوست دارم در خدمت تو باشم و همراه تو نماز بگزارم و آموزش ببینم که به آیین تو راغب شده‌ام. گفت: همین جا باش و من همراه او بودم و او مردی بددین بود که به مسیحیان دستور پرداخت صدقه می‌داد و چون اموال جمع می‌شد برای خود اندوخته می‌کرد به طوری که هفت کوزه درم و دینار اندوخته بود.

چون او درگذشت و مسیحیان جمع شدند تا او را دفن کنند، گفتم: می‌دانید که این دوست شما مرد بدآیینی بود؟ و به آنان خبر دادم که در مورد صدقات ایشان چگونه رفتار می‌کرد. آنان گفتند: نشانه و دلیل این گفتار تو چیست؟ گفتم: آن را به شما نشان خواهم داد و گنجینه او را بیرون آوردم که هفت کوزه انباشته از زر و سیم بود؛ و چون ایشان آن گنجینه را دیدند گفتند: به خدا سوگند هرگز جسدش را دفن نمی‌کنیم و جسدش را بر چوبه‌ای به دار کشیدند و سنگبارانش کردند و کشیش دیگری آوردند و به جای او نشانند. سلمان می‌گوید: مردی را ندیده بودم که نمازهای پنجگانه را به خوبی او بگزارد. او سخت راغب به آخرت و در دنیا بسیار زاهد و پارسا بود و همه آداب و عبادات شبانه و روزانه را چنان که شاید و باید انجام می‌داد و من آن چنان او را دوست می‌داشتم که پیش از او هیچ کس را چنان دوست نداشته‌ام. و چون مرگش فرا رسید، به او گفتم: می‌بینی که فرمان خدا در مورد تو فرامی‌رسد به من چه فرمان می‌دهی و در مورد چه کسی به من سفارش می‌کنی؟ گفت: پسرکم هیچ کس از مردم را که به راه و روش من باشد نمی‌شناسم مگر مردی در موصل و دیگر مردمان دگرگونه شده‌اند و هلاک گردیده‌اند. و چون درگذشت نزد آن مرد به موصل

رفتم و به او گفتم که آن کشیش به من سفارش کرده است که به او پیوندم و همراه او زندگی کنم. مدتی هم با او بودم و او هم چون دوست خویش بود و چون مرگ او فرارسید، گفتم: می‌بینی که فرمان خدا برای تو فرا می‌رسد، مرا به چه کسی سفارش می‌کنی؟ گفتم: پسرکم کسی را که بر آیین ما باشد نمی‌شناسم جز مردی در نصیبین^۱ که فلانی است به او ملحق شو. من نزد او رفتم که در نیکی همچون دوتن دیگر بود و داستان خود را به او گفتم و مدتی با او بودم و چون مرگ او فرارسید، گفتم: فلانی مرا به فلان و او به تو ارجاع داد. اکنون تو چه کسی را سفارش می‌کنی؟ گفتم: پسرکم به خدا سوگند کسی را که بر آیین ما باشد نمی‌شناسم مگر مردی را در عمُوریه^۲ که از سرزمین روم است. اگر می‌توانی پیش او برو؛ و چون او درگذشت به آن مرد که در عمُوریه بود پیوستم و داستان خود را به او گفتم. گفتم: همین جا باش و نزد او ماندم که او هم مانند دوستانش بود. برای من اندکی مال فراهم شد و توانستم چند ماده گاو و چند گوسپند برای خود فراهم کنم و چون مرگ او نزدیک شد، گفتم: مرا به چه کسی سفارش می‌کنی؟ گفتم: پسرکم به خدا سوگند به روی زمین کسی را نمی‌شناسم که بر آیین ما باشد تا بگویم که پیش او بروی. ولی زمان ظهور پیامبری که به آیین حنفی ابراهیم مبعوث خواهد شد فرا رسیده است. او در سرزمینی که دارای نخلستان است ظهور خواهد کرد و محل هجرت و استقرار او هم سرزمینی است دارای نخلستان که میان دو منطقه شوره‌زار و سنگلاخ قرار دارد، اگر بتوانی پیش او بروی برو و او را نشانه‌هایی است که پوشیده نخواهد ماند از جمله اینکه خوراکی صدقه را نمی‌خورد و هدیه را می‌خورد و میان دو کتف او مهر نبوت قرار دارد که چون آن را ببینی خواهی شناخت.

چون آن مرد درگذشت، گروهی از مسافران قبیله کلب را دیدم و از سرزمین ایشان پرسیدم و چون به من خبر دادند، گفتم: این گوسپندان و ماده گاوها را به شما می‌دهم که مرا با خود به سرزمین خویش ببرید. پذیرفتند و مرا با خود آوردند ولی همین که به وادی القری رسیدیم بر من ستم کردند و مرا به عنوان برده به مردی یهودی فروختند. چون در سرزمین ایشان نخلستانها را دیدم امیدوار شدم همان سرزمینی باشد که برای من وصف

۱. نصیبین، از شهرهای بزرگ جزیره [میان دجله و فرات] و مرکز اصلی قبیله بزرگ ربیع است که رودخانه همراس از وسط آن شهر می‌گذرد. رک: ابن فقیه، مختصر البلدان، ص ۲۹-م.
 ۲. عمُوریه، شهری بزرگ و دارای دژ استواری است، بیشتر مردمش ترک هستند. چند چشمه و نهر در آن جاری است و به دست معتمد گشوده شد. رک: تقویم البلدان، ترجمه عبدالمحمد آینی، ص ۴۳۵-م.

کرده‌اند و پیش همان مرد یهودی بودم تا آنکه مردی از یهود بنی قریظه آمد و مرا از او خرید و با خود بیرون و به مدینه آورد. به خدا سوگند همین که سرزمین مدینه را دیدم شناختم و دانستم همان شهری است که برای من وصف کرده‌اند و نزد همان مرد یهودی بودم و در نخلستانهای بنی قریظه کار می‌کردم. در این هنگام خداوند متعال پیامبر خود را مبعوث فرموده بود. ولی من آگاه نشدم تا هنگامی که به مدینه هجرت کرد و در منطقه قباء منزل فرمود و میان قبیله عمرو بن عوف ساکن شد. روزی که من بالای درخت خرما می‌بودم و صاحب من پایین درخت نشسته بود یکی از پسرعموهای یهودیش آمد و کنارش ایستاد و گفت: فلانی خداوند بنی قبیله را نابود کند که هم اکنون در قبا اطراف مردی را گرفته‌اند که از مکه آمده است و می‌پندارند که پیامبر است، به خدا سوگند همین که این سخن را شنیدم چنان به لرز افتادم که درخت خرما به لرزه درآمد و بیم آن بود که روی صاحب خود سقوط کنم. شتابان از درخت فرود آمدم و به آن مرد گفتم: چه می‌گویی چه خبر است؟ صاحب من دست بلند کرد و سیلی سختی به صورتم زد و گفت: تو را با این خبر چه کار است؟ بر سر کار خود برگرد. گفتم: منظوری نداشتم خواستم خبری را که از او شنیدم پیرسم. گفت: به کار خود مشغول باش و من به کار خود پرداختم و از او کناره گرفتم.

چون غروب شد آنچه خوراکی داشتم جمع کردم و بیرون آمدم و خود را به حضور رسول خدا رساندم. ایشان در قباء همراه تنی چند از یاران خود نشسته بود، گفتم: شنیده‌ام شما چیزی ندارید و یاران شما هم با شما نیستند و همگی غریب و نیازمندید، مقداری خوراکی صدقه داشتم و چون از وضع شما آگاه شدم چنین فهمیدم که از همه سزاوارترید و آن را برای شما آوردم و آن را حضور ایشان گذاشتم. پیامبر (ص) به یاران خود فرمود: بخورید و خود دست نگه‌داشت. با خود گفتم این یک نشانه و برگشتم.

پس از آنکه پیامبر (ص) به شهر مدینه منتقل شدند باز چیزی جمع کردم و به حضورش رفتم، سلام دادم و گفتم: چنین دیدم که شما از خوراکیهای صدقه چیزی نمی‌خورید اکنون هدیه‌ای فراهم ساختم و فقط برای بزرگداشت شما تقدیم می‌کنم و صدقه نیست. پیامبر (ص) خود و یارانش از آن خوردند و من با خود گفتم این دو نشانه و برگشتم. مدتی گذشت و به حضور آن حضرت رسیدم که در بقیع برای تشییع جنازه‌ای بود. یارانش هم اطراف ایشان بودند و پیامبر دو برد برتن داشت یکی را ازار کرده بود و دیگری را ردا. من سلام دادم و برگشتم که بر شانه ایشان نگاه کنم، متوجه شدند که چه منظوری دارم و

ردای خود را از دوش کنار زدند و من به مهر نبوت نگریستم و همان‌گونه بود که دوستم برای من تعریف و توصیف کرده بود. من در حالی که می‌گریستم لبهای خود را بر آن نهادم و می‌بوسیدم. فرمود: برگرد و بازگشتم و برابر ایشان نشستم و داستان خود را همین‌گونه که برای تو گفتم برای ایشان نقل کردم که آن را بسیار خوش داشت و دوست می‌داشت که برای یاران خود بیان فرماید. و من مسلمان شدم، ولی بردگی و کار مرا از حضور آن حضرت بازداشت. آن‌چنان که در جنگهای بدر و احد نتوانستم شرکت کنم. آن‌گاه پیامبر (ص) به من فرمودند: با صاحب خود قراردادی برای آزادی خود بنویس و از صاحب خود خواستم و چندان اصرار کردم که با من قراردادی نوشت که سیصد خرما بن برای او بکارم و چهل وقیه نقره پردازم تا آزاد شوم. آن‌گاه پیامبر (ص) به مسلمانان فرمودند: برادر خود را با دادن نهال خرما یاری دهید و هرکس هرچه توانست به من نهال خرما داد. سی نهال و بیست و پانزده و ده نهال. هرکس هرچه یارا داشت. پیامبر به من فرمودند: برای نهالها گودبرداری کن و چون آماده شد خودت آنها را در گود مگذار و مرا آگاه کن تا خودم آنها را بنشانم و من به گودبرداری پرداختم. یاران یاریم دادند و سیصد گود آماده شد و مردم نهالهایی را که گفته بودند، آوردند. آن‌گاه رسول خدا به تن خویش بیامد و نهالها را در گودها نشاند و به دست خویش خاکها را هموار فرمود و از نشاندن تمام سیصد اصله فارغ شد. سوگند به کسی که جان سلمان در دست اوست که حتی یک نهال هم نمرد و خشک نشد. پرداخت پول برعهده من باقی بود. روزی همچنان که پیامبر میان یاران خود نشسته بود مردی از یاران، طلایی به اندازه تخم مرغی به حضور ایشان از بابت زکات تقدیم کرده بود و آن را از معادن به دست آورده بود. پیامبر (ص) فرموده بودند: این مرد بینوای فارسی که قرارداد آزادی خود را نوشته بود چه کرده است؟ او را پیش من بیاورید و مرا فراخواندند. چون به حضور ایشان رسیدم فرمودند: با این طلا آنچه برعهده داری پرداز. گفتم: ای رسول خدا این چگونه کفایت تعهد مرا می‌کند؟ فرمودند: خداوند به زودی با همین آن را پرداخت خواهد فرمود.

ابن اسحاق می‌گوید: یزید بن ابی حبیب در مورد این حدیث می‌گفته است که پیامبر (ص) آن قطعه زر را روی زبان خود گذاشتند و سپس به من فرمودند: برو تعهد خود را پرداخت کن. و سپس دنباله حدیث در روایت ابن عباس و یزید بن ابی حبیب یکسان است که سلمان می‌گفته است سوگند به کسی که جانم در دست اوست. آن طلا معادل همان چهل

وقیه بود که بر عهده داشتیم و پرداخت خود را پرداخت آزاد شد و در جنگ خندق و دیگر جنگهای رسول خدا در حالی که مسلمان آزاده‌ای بود شرکت کرد تا آنکه خداوند جانش را بستاند.

یوسف بن بُهلُول از عبدالله بن ادریس، از محمد بن اسحاق، از عاصم بن عمر بن قتاده، از قول مردی از قبیله عبدالقیس، از قول عمر بن عبدالعزیز نقل می‌کند که می‌گفته است: * کسی برای او از قول خود سلمان نقل کرده است که ضمن بیان سرگذشت خود برای پیامبر (ص) گفته است که آن کشیش عموریه به او گفته است اگر مردی را در فلان سرزمین شام دیدی که در هر سال فقط یک شب از بیشه‌ای بیرون می‌آید و به بیشه مقابل آن می‌رود و باز سال دیگر در همان شب بیرون می‌آید و مردم به او متوسل می‌شوند و برای ایشان دعا می‌کند و بیماریهای آنان شفا و بهبود می‌یابد، اگر توانستی او را ببینی از او در مورد آنچه می‌خواهی پرس. سلمان گوید: من هم همراه مردم میان آن دو بیشه نشستم و چون شب موعود فرا رسید آن مرد از یک بیشه بیرون آمد و مردم بر من پیشی گرفتند و او وارد بیشه دیگر شد و نزدیک بود به او دسترس نیابم و فقط دستم به شانه‌اش رسید که گرفتم. او به سوی من برگشت و فرمود: چه نیازی داری؟ گفتم: می‌خواهم درباره آیین ابراهیم حنیف از تو پرسم. گفت: از چیزی می‌پرسی که مردم از آن نمی‌پرسند همانا به زودی پیامبری از ناحیه کعبه ظهور می‌کند، خود را به او برسان. و من برگشتم. سلمان می‌گوید: چون این قسمت را برای پیامبر (ص) عرض کردم، فرمود: اگر راست گفته باشی عیسی بن مریم (ع) را ملاقات کرده‌ای.

عنان بن مسلم از حماد بن سلمه، از علی بن زید، از ابو عثمان نهدی، از سلمان نقل می‌کند که می‌گفته است: * با صاحب خود قراردادی نوشتم که اگر پانصد نهال خرما برایش بکارم که نخشکد آزاد باشم؛ و این موضوع را به پیامبر (ص) گفتم. فرمودند: چون خواستی بکاری مرا خبر کن و ایشان را آگاه ساختم و آن حضرت به دست خود نهالها را کاشتند و فقط یک نهال را من کاشتم. تمام نهالها غیر از همان نهالی که به دست خود کاشته بودم گرفت و سرسبز شد و خوشه بست.

عبیدالله بن موسی از اسرائیل، از ابواسحاق، از ابوقره کندی، از سلمان فارسی نقل می‌کند که می‌گفته است: * من از فرزندان بزرگان و سرداران ایرانی بودم، در مکتبخانه دو پسر بچه دیگر هم با من بودند که چون از پیش معلم خود بر می‌گشتند نزد کشیشی می‌رفتند.

من هم با ایشان رفتم. کشیش گفت: مگر شما را از اینکه کسی را پیش من بیاورید نهی نکرده بودم؟ ولی من همچنان پیش او آمدوشد داشتم. آن چنان که در نظرش از آن دو بهتر و محبوب تر شدم. به من گفت: اگر خانواده‌ات پرسیدند چرا تأخیر کردی بگو معلم مرا معطل کرد. و اگر معلم پرسید بگو خانواده‌ام مرا معطل کردند. گوید، آن کشیش از شهر ما کوچ کرد، گفتم من هم با تو خواهم بود و همراه او رفتم و او در دهکده‌ای فرود آمد و زنی هم پیش او آمد و شد داشت. چون مرگش فرار سید و محتضر شد، گفت: ای سلمان بالای سرم را حفر کن. حفر کردم و کیسه‌ای انباشته از درم بیرون آوردم. گفت: روی سینه‌ام بریز. چنان کردم و او درگذشت. من نخست به فکر افتادم که آن پولها را در کیسه‌اش بریزم و از روی سینه‌اش بردارم، ولی به فکر رسید که راهبان و کشیشها را آگاه کنم و چون آمدند به ایشان گفتم از این مرد مالی باقی مانده است. جوانانی از آن دهکده گفتند: این مال از پدر ما بوده است که کنیز او پیش این مرد آورده است و آن را برداشتند.

من به رهبانان گفتم: مرد عالمی را به من معرفی کنید که از او پیروی کنم. گفتند: امروز در سراسر زمین مردی را عالم تر از مردی که در جمّص است نمی‌شناسیم. من پیش او رفتم و داستان خود را برای او گفتم. گفت: چیزی تو را جز طلب علم به اینجا نیاورده است، ولی من مردی دانشمندتر از کسی که سالی یک بار به بیت المقدس می‌آید، نمی‌شناسم و اگر هم اکنون بروی خواهی دید که خر او بر در مسجد الحرام است. گوید، رفتم و همچنان دیدم که خرش بر در بیت المقدس بسته است. من بر در مسجد الحرام نشستم و چون آمد داستان خود را به او گفتم. گفت: چیزی تو را جز طلب علم اینجا نیاورده است. گفتم: آری. گفت: بنشین و رفت و تا سال دیگر نیامد و چون سال بعد آمد، گفتم: ای بنده خدا در باره من چه کردی؟ گفت: تو هنوز این جایی؟ گفتم: آری. گفت: به خدا سوگند امروز من در همه عالم مردی دانشمندتر از کسی که در سرزمین تیماء ظهور کرده است، نمی‌شناسم و اگر هم اکنون بروی او را خواهی یافت و سه نشانه دارد. غذای هدیه‌ای را می‌پذیرد و می‌خورد و خوراک صدقه را نمی‌خورد و کنار غضروف شانه‌اش در سمت راست خاتم نبوت قرار دارد که به اندازه تخم کبوتری است و رنگ آن همرنگ پوست اوست.

گوید، افتان و خیزان بلندیها و پستیها را در نور دیدم و چون از کنار قومی از اعراب گذشتم، مرا به بردگی گرفتند و فروختند و زنی از مدینه مرا خرید و آن جانشیدم که درباره پیامبر (ص) گفتگو می‌کنند. زندگی همراه با سختی و کمبود بود. روزی به آن زن که صاحب

من بود گفتم یک روز به من مرخصی بده. موافقت کرد. من یک پشته هیزم جمع کردم و فروختم و خوراکی فراهم ساختم. گرچه بسیار کم بود به حضور پیامبر بردم و پیش او نهادم. فرمود: این چیست؟ گفتم: صدقه است به یاران خود فرمود بخورید و خود از آن چیزی نخورد. گفتم این یک نشانه از نشانه‌ها. پس از آن مدتی صبر کردم و باز به صاحب خود گفتم یک روز به من مرخصی بده. گفت: آری، و باز پشته‌ای هیزم جمع کردم و به بیشتر از پشته قبل فروختم و خوراکی فراهم ساختم و به حضور پیامبر بردم و برابر ایشان که با یاران خود نشسته بود نهادم. فرمود: این چیست؟ گفتم: هدیه است. پیامبر (ص) دست به سوی آن دراز کرد و به یاران خود فرمود با نام خدا شروع کنید و بخورید. آن‌گاه پشت سر آن حضرت ایستادم، چون ردای خود را کنار زد و مهر نبوت آشکار شد، گفتم: گواهی می‌دهم که تو رسول خدایی. فرمود: چگونه؟ و من آنچه را که آن مرد گفته بود گفتم و سپس پرسیدم ای رسول خدا آیا آن مرد به بهشت خواهد رفت؟ با توجه به اینکه او برای من نقل کرد که شما پیامبر هستید. فرمود: هرگز جز نفس مسلمان و تسلیم فرمان الهی وارد بهشت نخواهد شد.

اسماعیل بن ابراهیم اسدی از یونس، از حسن بصری نقل می‌کند: * پیامبر (ص) فرموده است: سلمان نخستین مسلمان ایرانی است [سلمان پیشگام ایرانیان است].

محمد بن اسماعیل بن ابی فدیك از کثیر بن عبدالله مزنی، از پدرش، از جدش نقل می‌کند: * پیامبر (ص) در جنگ احزاب حدود حفر خندق را از محل کوشک شیخان به سوی محله بنی حارثه تا منطقه مذاد تعیین فرمودند و حفر هر چهل ذراع را به ده نفر واگذار فرمودند. انصار و مهاجران در مورد سلمان فارسی که مردی نیرومند بود با یکدیگر گفتگو داشتند. مهاجران می‌گفتند: سلمان از ماست، و انصار می‌گفتند: سلمان از ماست. پیامبر (ص) فرمودند: سلمان از خاندان ماست.

عمرو بن عوف می‌گوید: من و سلمان و حذیفه بن یمان و نعمان بن مقرن مزنی و شش تن از انصار در ناحیه ذباب شروع به کندن خندق کردیم با آنکه به خاک مرطوب رسیدیم، ولی از کف خندق سنگ سپید آتش‌زنه‌ای آشکار شد، به طوری که تیشه آهنی ما شکست و کار بر ما سخت شد. عمرو بن عوف می‌گوید، به سلمان گفتم: برو بالای خندق و موضوع را به پیامبر (ص) بگو و برای پیامبر (ص) خیمه‌ای ترکی زده بودند. سلمان به حضور پیامبر رفت و گفت که ای رسول خدا سنگ آتش‌زنه سپیدی از دل خاک آشکار شده و تیشه ما را

شکسته است و کار بر ما سخت و دشوار شده است یا باید از آن نقطه بگذریم و دور بزنیم و فاصله اندکی خواهد بود یا آنکه خودتان دستوری صادر فرمایید. و ما دوست نداریم خندق از خط سیر و نقشه‌ای که شما داده‌اید تغییر کند. پیامبر فرمودند: کلنگ خودت را به من بده و کلنگ سلمان را گرفتند و پیش ما آمدند. ما بر لبه خندق ایستاده بودیم. پیامبر (ص) برای کندن سنگ وارد خندق شدند و ضربتی به سنگ زدند که شکاف برداشت و برقی زد که میان دو کرانه مدینه را روشن کرد و پیامبر (ص) تکبیر گفتند و ما هم تکبیر گفتیم. سپس ضربه دوم را زدند و برقی از آن سنگ بیرون جست که همچون چراغی که در خانه تاریکی روشن کنند میان دو کرانه مدینه را روشن کرد، و رسول خدا (ص) تکبیر گفت و ما هم تکبیر گفتیم. سپس ضربه سوم را زد و همچنان برقی از آن جست و تکبیر گفت و ما هم تکبیر گفتیم. و پیامبر (ص) از خندق بالا آمدند و چون رسول خدا نزدیک سلمان رسیدند، سلمان گفت: ای رسول خدا چیزی دیدم که هرگز نظیر آن را ندیده‌ام. پیامبر (ص) به مردم توجه فرمودند و پرسیدند آیا شما هم چیزی دیدید؟ گفتند: آری پدر و مادرمان فدای تو باد. دیدیم که شما ضربه می‌زدید و برقی همچون موج بیرون می‌جهد و شما تکبیر می‌گویید و ما هم تکبیر گفتیم، پرتو و نور دیگری ندیدیم. فرمود: راست می‌گویید ضربه نخست را که زدم برقی جهید که دیدید و در اثر آن برق کاخهای حیره و مدائن خسرو برای من همچون دندانهای سگ آشکارا شد و جبریل به من خبر داد که امت من بر آنها حیره خواهد شد. آن‌گاه ضربه دوم را زدم و برقی جست که آن را دیدید و در اثر آن کاخهای سرزمین روم همچون دندانهای سگ برای من آشکارا شد و جبریل به من خبر داد که امت من بر آنها دست خواهد یافت. سپس ضربه سوم را زدم و برقی جست که آن را دیدید و در اثر آن کاخهای صنعا همچون دندانهای سگ برای من آشکارا شد و جبریل به من خبر داد که امت من بر آنها دست خواهد یافت و مژده باد بر شما که پیروزی خواهد بود، مژده باد. و این سخن خود را سه بار تکرار فرمودند و مسلمانان شاد شدند و گفتند: وعده‌ای است که راستگوی نیکوکار می‌دهد وعده پیروزی و گشایش پس از محاصره. و چون لشکرهای احزاب را دیدند چنین گفتند که خداوند از قول ایشان فرموده است: «و چون مؤمنان احزاب را دیدند، گفتند این همان چیزی است که خدا و رسولش به ما وعده داده‌اند و نیفزود ایشان را مگر ایمان و تسلیم، از مؤمنان مردانی هستند که آنچه را با خداوند پیمان بسته بودند به

راستی بر آوردند... تا آخر آیه.^۱

واقدی از قول سفیان بن عیینة، از ایوب، از ابن سیرین نقل می‌کند * پیامبر (ص) میان سلمان فارسی و ابوالدرداء عقد برادری بستند.

ابوعامر عقیدی از شعبه، از سلیمان بن مغیره، از حمید بن هلال نقل می‌کند که می‌گفته است * میان سلمان و ابودرداء عقد برادری بسته شد. ابودرداء در شام ساکن شد و سلمان در کوفه سکونت کرد.^۲

واقدی می‌گوید سفیان بن عیینة، از عاصم احول، از انس نقل می‌کند * چون پیامبر (ص) به مدینه آمدند میان سلمان و ابوحذیفه عقد برادری بستند.

واقدی از موسی بن محمد بن ابراهیم بن حارث، از پدرش، همچنین واقدی از محمد بن عبدالله، از زهری نقل می‌کند * هر دو هرگونه عقد برادری بعد از جنگ بدر را انکار می‌کرده‌اند و می‌گفته‌اند جنگ بدر میراث بردن از یکدیگر را قطع کرد و سلمان پیش از جنگ بدر و پس از آن برده بوده است و پس از آزادی در سال پنجم هجرت در جنگ خندق (احزاب) شرکت کرد.

عبدالله بن نمیر از اعمش، از ابوصالح نقل می‌کند که می‌گفته است * سلمان فارسی در خانه ابوالدرداء ساکن شد و هرگاه ابوالدرداء می‌خواست نماز مستحبی گزارد یا روزه مستحبی بگیرد سلمان او را منع می‌کرد. ابوالدرداء گفت: آیا مرا از اینکه برای پروردگار خودم روزه مستحبی بگیرم و نماز مستحبی بگزارم منع می‌کنی؟ سلمان گفت: همانا چشم تو را بر تو حقی است و خانواده‌ات را بر تو حقی است هم روزه مستحبی بگیر و هم گاهی افطار کن و هم نماز شب بگزار و هم گاهی بخواب. چون این خبر به عرض پیامبر (ص) رسید، فرمودند: سلمان آکنده از علم است.

اسحاق بن یوسف ازرق، از ابن عؤن، از محمد بن سیرین نقل می‌کند که می‌گفته است * سلمان روز جمعه‌ای به منزل ابوالدرداء رفت، گفتند: خواب است. گفت: او را چه شده

۱. آیات ۲۴-۲۳ سوره سی و سوم - احزاب - م.

۲. عؤمر بن زید بن قیس، از خاندان بلحارث خزرج و از انصار است. صوفیه او را از اصحاب صفه دانسته‌اند و معروف به زهد و پارسایی است. در سال ۳۲ هجرت در دمشق درگذشت. نشانه‌ای از گور او و همسرش ام درداه کنار یکی از دروازه‌های دمشق باقی است. برای اطلاع از منابع و مآخذ رکن: مقاله چغیری در دانشنامه ایران و اسلام، ص ۱۰۳۳ - م.

است؟ گفتند: شبهای جمعه تا صبح عبادت می‌کند و روز جمعه را روزه می‌گیرد. سلمان دستور داد روز جمعه‌ای غذایی تهیه کردند و پیش ایشان رفت و به ابوالدرداء گفت: بخور، گفت: روزه دارم. چندان اصرار کرد که ابوالدرداء روزه خود را گشود و غذا خورد. آن‌گاه به محضر رسول خدا آمدند و موضوع را گفتند. پیامبر (ص) به ابوالدرداء فرمودند: عُوَیْمِر، سلمان از تو داناتر است و درحالی که دست به زانوی ابوالدرداء می‌زدند سه بار این سخن را تکرار فرمودند، و گفتند: هیچ‌گاه از میان شبها، شب جمعه را به نمازگزاردن مستحبی و شب‌زنده‌داری و روز جمعه را به روزه مستحبی گرفتن اختصاص مده.

عُفَّان بن مُسَلَّم از ابو عَوَّانده، از قتاده نقل می‌کند: * سلمان به خانه ابوالدرداء آمد. همسرش ام‌الدرداء به سلمان شکایت برد که ابوالدرداء همه شب شب‌زنده‌دار است و همه روز روزه‌دار. سلمان شب را در خانه ابوالدرداء ماند و چون خواست برای شب‌زنده‌داری برخیزد نگذاشت و ابوالدرداء خوابید و چون صبح شد غذایی فراهم ساخت و چندان اصرار کرد که ابوالدرداء روزه گشود. سپس ابوالدرداء به حضور پیامبر (ص) آمد و رسول خدا به او فرمودند: عُوَیْمِر، سلمان از تو داناتر است، چندان با شتاب متاز که نفست قطع شود و چندان آرام مران که دیگران از تو پیشی گیرند، میانه رو و همراه مسافران باش، دو بخش از شب و روز را به عبادت مشغول باش.

محمد بن عبدالله اسدی از مُسَقَرِّه، از عمرو بن مَرْه، از ابوالبختری نقل می‌کند: * از علی (ع) درباره سلمان پرسیدند. فرمود: علم اول و آخر را داده شده است، و آنچه پیش اوست کسی به آن نمی‌رسد.

حجاج بن محمد از ابن جُرَیج، از زاذان نقل می‌کند که می‌گفته است: * از علی (ع) در مورد سلمان فارسی پرسیدند، فرمود: او مردی از خود ما و خانواده ماست و برای شما همچون لقمان حکیم است. علم اول و آخر را می‌داند و کتاب اول و آخر را خوانده است و دریای بی‌کرانه‌ای است.

حماد بن عمرو نصیبی از زید بن رفیع، از معبد جُهَنی، از یزید بن عمیره سَکِیسَکی که شاگرد معاذ است نقل می‌کند: * معاذ به او دستور داده است از چهارتن علم بیاموزد که یکی از ایشان سلمان فارسی بوده است.

وکیع بن جراح از اَعْمَش، از شَمْر بن عَطِیْه، از قول مردی از بنی عامِر، از قول دابی او نقل می‌کند که می‌گفته است: * چون سلمان پیش عمر آمد، عمر به مردم گفت: بیایید همگان

به استقبال سلمان برویم.

عبدالله بن موسی از اسرائیل، از اسماعیل بن سمیع، از عمار دهنی، از سالم بن ابی الجعد نقل می‌کند: * عمر مقرر سالیانه سلمان را شش هزار درم تعیین کرده بود. همین راوی با همین سلسله اسناد از مالک بن عمیر نقل می‌کند که می‌گفته است: * مقرر سلمان چهار هزار درم بوده است.

فضل بن دکین و عبدالله بن جعفر رقی هم از مسلم بطن نقل می‌کنند: * مقرر سلمان چهار هزار درم بوده است.

عبدالله بن جعفر رقی از ابوالملیح، از میمون نقل می‌کند که می‌گفته است: * مقرر سلمان چهار هزار درم و مقرر عبدالله بن عمر سه هزار و پانصد درم بوده است. گوید من گفتم: اهمیت این مرد ایرانی چیست که چهار هزار درم بگیرد و حال آنکه پسر امیر مؤمنان سه هزار و پانصد درم می‌گیرد؟ گفتند: سلمان در جنگهایی در التزام پیامبر بوده که عبدالله بن عمر در آن شرکت نداشته است.

اسماعیل بن عبدالله بن زرارة جزمی از جعفر بن سلیمان، از هشام بن حسان، از حسن بصری نقل می‌کند که می‌گفته است: * مقرر سلمان پنج هزار درم بود در حالی که بر سی هزار تن فرماندهی داشت در عبا کهنه‌ای برای مردم خطبه می‌خواند که نیمی از آن را زیر خود می‌گسترده و نیمی از آن را بر خود می‌انداخت و هرگاه مقرر او را می‌دادند اتفاق می‌کرد و از دستمزد کار خود زندگی می‌کرد.

فضل بن دکین از یزید بن مردانه، از خلیفه بن سعید مرادی، از عمرو بن عثمان نقل می‌کند که می‌گفته است: * سلمان فارسی را در مداین دیدم که در یکی از خیابانها در حالی که پشته‌ای نی بر دوش دارد حرکت می‌کند. پشته سنگین بود و سلمان را به زحمت انداخته بود و از صاحب بار عقب ماند. صاحب بار بازوی او را گرفت و حرکت داد و گفت: نمیری تا فرمانداری و امارت جوانان را درک کنی.

مسلم بن ابراهیم از سلام بن مسکین، از ثابت نقل می‌کرد: * سلمان به هنگام فرمانداری مداین در حالی که شلوارک کوتاهی و عبایی پوشیده بود پیش مردم می‌آمد و چون مردم او را می‌دیدند می‌گفتند: «گرگ آمد گرگ آمد»^۱ و سلمان می‌پرسید چه

۱. «گرگ آمد گرگ آمد» به همین صورت در متن عربی آمده است و سلمان که خود ایرانی بوده است معنی آن را به صورت استفهام انکاری پرسیده است؟ ضمناً کلمه «اندرورده» فارسی و به معنی شلوارک است و در متن عربی آمده

می‌گویند؟ می‌گفتند: تو را به بازیچه‌ای تشبیه می‌کنند و سلمان می‌گفت: اهمیتی ندارد و گناهی برایشان نیست خیر و نیکی در پس از امروز (یعنی در آخرت) است.

عبدالله بن جعفر رقی از ابوالملیح، از حبیب بن ابی مرزوق، از هُریم نقل می‌کند که می‌گفته است: * سلمان فارسی را بر خری برهنه سوار دیدم که پیراهن کم‌ارزشی که دارای دامن نسبتاً تنگ و کوتاه بود پوشیده بود و پاهای سلمان بلند و پرمو بود و دامن پیراهنش نزدیک زانویش بود و بیچه‌ها پشت سرش راه افتاده بودند. من به بیچه‌ها گفتم: نمی‌خواهید از امیر فاصله بگیرید؟ سلمان گفت: رهایشان کن که خیر و شر در فردای قیامت است.

کثیر بن هشام از جعفر بن برقان، از حبیب بن ابی مرزوق، از میمون بن مهران، از قول مردی از عبدالقیس نقل می‌کند که می‌گفته است: * همراه سلمان فارسی در یکی از لشکرکشیها بودم و او فرمانده لشکر بود. بر گروهی از جوانان سپاهی گذشت که خندیدند و به مسخره گفتند: امیر شما همین است؟ گفتم: ای ابو عبدالله می‌بینی اینها چه می‌گویند؟ گفت: رهایشان کن که خیر و شر از این پس خواهد بود و اگر می‌توانی خاک بخوری بخور و بر دو تن امیر مباش، و از نفرین مظلوم و مضطر ترس که نفرین ایشان مستعجاب می‌شود.

مُسلم بن ابراهیم از سلام بن مسکین، از ثابت نقل می‌کند که می‌گفته است: * سلمان بر مداین امیر بود. مردی از شام از قبیلهٔ تیم‌الله آمد که یک‌بار انجیر داشت. سلمان شلوارک و عبایی بر تن داشت، آن مرد سلمان را نمی‌شناخت، گفت: بیا این بار را بردار. سلمان بار را برداشت و مردم که او را می‌شناختند گفتند: این شخص امیر است. آن مرد به سلمان گفت: من تو را نشناختم. سلمان گفت: باید بار را به خانه‌ات برسانم.

وهب بن جریر بن حازم از قول پدرش، از قول پیرمردی از بنی عبس، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * به بازار رفتم و یک بار علف به یک درم خریدم. سلمان را دیدم و او را نمی‌شناختم. او را به باربری اجیر کردم و بار علف را بر دوش او نهادم. از کنار گروهی گذشت که گفتند: ابو عبدالله اجازه بده بار را ما ببریم. گفتم: این کیست؟ گفتند: سلمان یار پیامبر (ص). گفتم: تو را نشناختم خدایت عافیت بدهد بار را به زمین بگذار. نپذیرفت تا بار را به خانه‌ام رساند و گفت: من در مورد تو نیت خود را خالص کرده بودم و آن را به زمین نمی‌گذارم تا به خانه‌ات برسانم.

عنان بن مسلم و رُوح بن عبادة هر دو از حماد بن سلمه، از خالد بن سلمه، از عطاء بن سائب، از میسرۀ نقل می‌کنند * چون ایرانیان برای سلمان به خاک می‌افتادند او سر فرود می‌آورد و می‌گفت: برای خدا خشوع می‌کنم.

کثیر بن هشام از جعفر بن برقان نقل می‌کند که می‌گفته است * به من خبر رسیده است که به سلمان گفته‌اند چرا امیری و فرماندهی را ناخوش می‌داری و از چه چیزی آن ناراحتی؟ گفت: از شیرینی انتصاب آن و از تلخی عزل از آن ناراحتم.

وکیع بن جراح از هشام بن غازی، از عبادة بن نُسَیّ نقل می‌کند که می‌گفته است * سلمان در حالی که امیر مردم بود عباّی ژنده بر تن داشت.

معن بن عیسی از مالک بن انس نقل می‌کند که * سلمان فارسی خانه نداشت و هر جا بود زیر سایبانها فرود می‌آمد. مردی به او گفت: آیا برای تو حجره‌ای بسازم که از تابش آفتاب و سختی سرما در امان باشی؟ گفت: آری و چون آن مرد پشت کرد سلمان او را فرا خواند و با صدای بلند گفت: آن را چگونه می‌خواهی بسازی. گفت: چنان می‌سازم که اگر بر خیزی سرت به سقف آن بخورد و اگر دراز بکشی پایت از هرسو به دیوار برسد. سلمان گفت: آری همین‌گونه بساز.

ابوداود سلیمان بن داود طیالسی و یحیی بن عباد هر دو از شعبه، از سماک، از حُمَید^۱ نقل می‌کنند که می‌گفته است * همراه دایی خود در مداین پیش سلمان رقتیم مشغول بافتن حصیر بود و شنیدم سلمان می‌گفت: معمولاً مواد حصیری را به یک درم می‌خرم و آن را می‌سازم و به سه درم می‌فروشم با یک درم مواد حصیر بعدی را می‌خرم و یک درم را صرف هزینه خانواده‌ام می‌کنم و یک درم را صدقه می‌دهم و اگر شخص عمر بن خطاب هم از این کار مرا منع کند از آن دست برنمی‌دارم.

وَهَب بن جریر از شعبه، از حبیب بن شهید، از عبدالله بن بریده نقل می‌کند * هرگاه پولی به دست سلمان می‌رسید گوشت می‌خرید و محدثان را دعوت می‌کرد و همراه او غذا می‌خوردند.

فضل بن دکین از ابوالاحوص، از حصین، از ابراهیم تیمی نقل می‌کند * چون خوراکی برابر سلمان می‌نهادند، می‌گفت: سپاس خداوندی را که هزینه ما را کفایت و روزی

۱. در چاپ جدید بیروت نام این راوی «نعمان بن حُمَید» آمده است.

را پسندیده و نیکو فرمود.

همین راوی از سفیان، از اعمش، از ابراهیم تیمی، از حارث بن سوید نقل می‌کند
* چون سلمان غذا می‌خورد می‌گفت: سپاس خداوندی را که هزینه ما را کفایت و روزی ما
را وسعت داد.

ابوالولید هشام طیالسی از شعبه، از ابواسحاق، از حارث بن مضرب نقل می‌کند که
می‌گفته است * شنیدم سلمان می‌گفت: من از ترس بدگمانی آب زلال هم برای خادم فراهم
می‌سازم.^۱

محمد بن عبدالله اسدی از سفیان، از ابوجعفر فراء، از ابولیلی کنندی نقل می‌کند
* برده سلمان به او گفت: با من قراردادی برای آزادی‌ام بنویس. سلمان پرسید: چیزی
داری؟ گفت: نه. پرسید: از کجا می‌خواهی فراهم آوری؟ گفت: از مردم گدایی خواهم کرد.
سلمان گفت: آیا می‌خواهی آبی را که از دست مردم می‌چکد به من بخورانی؟

ابوالولید هشام طیالسی از شعبه، از ابی جعفر، از ابولیلی نقل می‌کند که می‌گفته است
* یکی از بردگان به سلمان گفت: با من قراردادی برای آزادی‌ام بنویس. گفت: آیا خودت
مالی داری؟ گفت: نه. سلمان گفت: آیا می‌گویی چکیده آب دست مردم را بیاشامم. گوید:
علف چهارپای سلمان دزدیده شد به کنیز یا برده خود گفت: اگر نه این است که از قصاص
می‌ترسم می‌زدمت.

عفان بن مسلم از وهیب بن خالد، از ایوب، از ابوقلابه نقل می‌کند که می‌گفته است
* مردی پیش سلمان رفت و دید خود سلمان مشغول خمیر کردن است. از او پرسید خادم
کجاست؟ گفت: او را برای کاری فرستادیم و خوش نداشتیم که دو کار را برای او جمع
کنیم. آن مرد به سلمان گفت: فلان کس به تو سلام می‌رساند. سلمان گفت: چند روز است که
تو آمده‌ای؟ گفت: سه روز. گفت: اگر سلام او را به من تبلیغ نمی‌کردی همچون امانتی بود
که آن را پرداخت نکرده باشی.

عبدالله بن نمیر از حجاج، از ابواسحاق، از عمرو بن ابی قره نقل می‌کند که سلمان
می‌گفته است * در مساجد شما برای شما پیشنهادی نمی‌کنیم و با زنان شما (یعنی اعراب)
ازدواج نمی‌کنیم.^۲

۱. این خبر را نفهمیدم، به تقریب معنی کردم، راهنمایی اهل فضل مایه سپاس است.

۲. منظور روایت را نفهمیدم که چیست، عمرو بن ابی قره را در میزان الاعتدال ذهبی و جامع الرواة اردبیلی و اعلام زرکلی

احمد بن عبدالله بن یونس از اسرائیل، از ابواسحاق و همچنین از کس دیگری غیر از ابواسحاق نقل می‌کند که * سلمان همواره به خود می‌گفت: «بمیر^۱».

ابومعاویه ضریر از اعمش، از ابوسفیان، از مشایخ او نقل می‌کند که می‌گفته‌اند * سعد بن ابی وقاص به عیادت سلمان رفت و سلمان گریست. سعد به او گفت: ای اباعبدالله چه چیز تو را به گریه واداشته است؟ رسول خدا رحلت فرمودند و از تو خشنود بودند و تو پس از مرگ یاران خود را ملاقات می‌کنی و کنار کوثر به حضور آن حضرت خواهی رسید. سلمان گفت: به خدا سوگند از بیم مرگ یا از حرص به زنده ماندن گریه نمی‌کنم، ولی رسول خدا (ص) با ما عهد فرمود که باید زاد و توشه شما در جهان همچون زاد و توشه مسافر (بسیار مختصر) باشد و حال آنکه بر اطراف من این چیزهای سیاه وجود دارد و برگرد او دیگ کوچکی و آفتابه‌ای و پیاله‌ای بود. سعد بن ابی وقاص به او گفت: ما را نصیحتی فرمای که پس از تو به آن عمل کنیم. گفت: ای سعد هرگاه می‌خواهی هر تصمیمی بگیری و هرگاه می‌خواهی حکمی صادر کنی و هرگاه می‌خواهی چیزی قسمت کنی خداوند را فرایاد خویش آر.

عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از علی بن زید، از سعید بن مسیب نقل می‌کند * سعد بن مسعود و سعد بن مالک برای عیادت به حضور سلمان رفتند. سلمان گریست. گفتند: ای ابو عبدالله چه چیز تو را به گریه واداشته است؟ گفت: سفارشی که پیامبر (ص) به ما فرمود و هیچ‌یک از ما آن را رعایت نکرد؛ پیامبر فرمود: باید زاد و توشه و خواسته‌های یک از شما از دنیا چون زاد و توشه مسافر باشد.

همین راوی از حماد بن سلمه، از جبلة بن عطیه، از رجاء بن حیوة نقل می‌کند * یاران سلمان به او گفتند: ما را نصیحتی کن. فرمود: هر کدام از شما که می‌توانید در حال حج یا عمره یا جنگ در راه خدا بمیرید یا هنگام خواندن و نقل قرآن جان بیازید چنان کنید و نباید هیچ‌یک از شما در حال خیانت و تبه‌کاری بمیرد.

حفص بن عمر حوضی از یزید بن ابراهیم، از حسن بصری، و عمرو بن عاصم، از ابوالاشهب، از حسن بصری نقل می‌کنند * چون سلمان محضر و مرگش نزدیک شد، گریست. به او گفته شد: چه چیزی تو را به گریه واداشته است؟ گفت: هر آینه به خدا سوگند از

ندیدم، احتمالاً ساخته و پرداخته تعصبهای قومی است - م.

۱. در متن عربی همین کلمه «بمیر» آمده است و این سعد توضیح داده است که معنی آن چیست - م.

بی تابی برای مرگ یا حرص برای دنیا نمی‌گیریم، ولی برای سفارشی که پیامبر به ما فرمود می‌گیریم و بیم دارم که مبدا سفارش پیامبرمان را عمل نکرده باشم که آن حضرت به ما فرمودند: همانا زاد و توشه هریک از شما از دنیا باید چون زاد و توشه مسافر باشد.

عمر و بن عاصم می‌گویند ابوالاشهب، از حسن بصری نقل می‌کرد * امیر مداین در بیماری سلمان از او عیادت کرد. سلمان به او گفت: ای امیر چنان باش که هرگاه قصدی کردی و هرگاه خواستی با زبان خود حکم و فرمانی صادر کنی و هرگاه خواستی چیزی تقسیم کنی خدا را فریاد آور؛ و اکنون هم برخیز و برو. گویند، استاندار مداین در آن هنگام سعد بن مالک بود.^۱

ابو معاویه روشندل | ضریر، کور | از محمد بن سوه، از شعبی نقل می‌کند * چون مرگ سلمان فرا رسید به همسرش | بانویی که در خانه‌اش بود. | گفت: آن کیسه کوچکی را که پیش تو نهاده‌ام بیاور. گویند: آن کیسه را که در آن مشک بود آوردم. سلمان گفت: فدای آب هم بیاور، مشک و عبیر را در آن ریخت و با دست خود هم زد و به من گفت: برگرد من پاش که گروهی از آفریدگان خداوند برای دیدن من می‌آیند که بوی خوش را می‌بویند و خوراک نمی‌خورند و سپس در حجره را ببند و پایین برو. گویند: چنان کردم. اندکی بیرون حجره نشستم، صدایی نرم شنیدم و چون وارد حجره شدم دیدم سلمان در گذشته است.

عبدالله بن نمیر از اجلح، از عامر شعبی نقل می‌کند * در فتح جلولاء کیسه‌ای مشک و عبیر نصیب سلمان شد و آن را به همسر خود سپرد و چون مرگش فرا رسید به همسرش گفت: آن کیسه کوچک را بیاور. مشک و عبیر را در آب حل کرد و گفت: اطراف من پاش که هم اکنون زائرانی به دیدن من خواهند آمد. همسرش می‌گوید: چنان کردم و چیزی نگذشت که سلمان درگذشت.

عبدالله بن موسی از شبیان، از فراس، از شعبی نقل می‌کند که می‌گفته است جزل برای من، از قول بُقِیرَة همسر سلمان نقل می‌کرد که می‌گفته است * چون مرگ سلمان فرا رسید در بالاخانه‌ای بود که چهار در داشت. مرا فراخواند و گفت: ای بقیره همه درها را بگشای که من امروز زائرانی دارم که نمی‌دانم از کدام در پیش من خواهند آمد. سپس مقداری

۱. سعد بن مالک، همان سعد بن ابی وقاص است و این موضوع که به هنگام مرگ سلمان حاکم مداین بوده باشد به شدت مورد تردید است. م.

مشک و عبیر که داشت خواست و گفت: آن را در تنور گرم کن و چنان کردم. گفت: آن را گرد بسترم بپاش و سپس پایین برو و اندکی صبر کن و بیا به بسترم بنگر. گفت: چنان کردم و چون در اتاق سرکشیدم دیدم قبض روح شده است و گویی میان بستر خود خفته بود و مطالبی نظیر این هم نقل کرده بود.

عالم بن فضل از حماد بن زید و از معلى بن اسد، از وهيب بن خالد، از عطاء بن سائب نقل می‌کردند: * چون مرگ سلمان فرا رسید کیسه کوچکی مشک را که از بَلَنْجَر^۱ به دست آورده بود خواست و دستور داد آن را گرم و ذوب کنند و بر اطراف بسترش بپاشند و گفت: امشب فرشتگانی نزد من می‌آیند که بوی خوش را می‌بویند، ولی خوراکی نمی‌خورند.

موسی بن اسماعیل از حماد بن سلمه، از علی بن زید، از سعید بن مسیب، از عبدالله بن سلام^۲ نقل می‌کند: * سلمان به او گفته است: ای برادر هر کدام زودتر مردیم در خواب دیگری ظاهر شویم. گوید، به عبدالله بن سلام گفتند: مگر چنین چیزی ممکن است؟ گفت: آری که روح مؤمن پس از مرگ آزاد است و در هر جای زمین که بخواهد گردش می‌کند و روح کافر در زندان است. سلمان درگذشت. عبدالله بن سلام می‌گوید: نیمروزی که برای خواب قیلوله بر تخت خود دراز کشیده بودم همین که خوابم برد، سلمان آمد و گفت: سلام و رحمت خدا بر تو. گفتم: سلام و رحمت خدا بر تو باد. ای ابو عبدالله منزل تو را چگونه یافتی؟ گفت: نیک و پسندیده و بر تو باد به توکل که چه بسیار خوب چیزی است و سه بار این سخن را تکرار فرمود.

معن بن عیسی از ابو معشر، از محمد بن کعب، از مغیره بن عبدالرحمن بن حارث بن هشام نقل می‌کند: * سلمان پیش از عبدالله بن سلام درگذشت، عبدالله او را در خواب دید و از او پرسید ای ابو عبدالله چگونه‌ای؟ گفت: خوبم. گفت: کدام عمل را برتر یافتی؟ گفت: توکل را چیز عجیبی دیدم.^۳

۱. بَلَنْجَر، شهری در ناحیه دریند خزران داخل باب‌الایواب است. رکن: ترجمه تقویم البلدان عبدالسعد آیتی، ص ۶۲۲-م.

۲. عبدالله بن سلام، از اشراف و بزرگ‌زادگان یهود که حسین که پیامبر (ص) به مدینه هجرت فرمودند مسلمان شد و به سال چهل و سوم هجرت درگذشت. رکن: ابن اثیر، اسد الغابه، ج ۴، ص ۱۷۷-م.

۳. خواجه شیراز چه نیکو گفته است:

رند عالم سوز را بنا مصلحت‌بینی چه کار	کار ملک است آن که تدبیر و قائل بایدهش
تکیه بر تقوی و دانش در طریقت کافری است	راهرو گر صد هنر دارد توکل بایدهش

واقدی می‌گوید: سلمان به هنگام حکومت عثمان در مداین درگذشته است.^۱

از خاندان بنی عبدشمس بن عبد مناف

خالد بن سعید بن عاص

ابن امیه بن عبدشمس بن عبدمناف بن قصی. مادرش ام خالد دختر خَبَّاب بن عبدیلیل^۲ بن ناشب بن غَیْرَة بن سعد بن لیث بن بکر بن عَبدمنات^۳ بن کنانه است. فرزندان خالد بن سعید به این شرح‌اند: پسری به نام سعید که در حبشه متولد شد و در کودکی درگذشت. دختری به نام اَمَة که در حبشه متولد شد و بعدها زیربن عوام با او ازدواج کرد و او برای زیر دو پسر به نامهای عمرو و خالد زایید و پس از زیر هم سعید بن عاص او را به همسری گرفت. مادر این دو هُمَیْنَة دختر خلف بن اسعد بن عامر بن بیاَصَة بن سُبَیْع بن جعثمه بن سعد بن ملیح بن عمرو از قبیله خزاعه است. امروز (قرن سوم هجری) از خالد بن سعید نسلی باقی نمانده است. واقدی می‌گوید جعفر بن محمد بن خالد بن زیر، از محمد بن عبدالله بن عمرو بن عثمان برایم نقل کرد: «خالد بن سعید زودتر از همه برادران خود مسلمان شد و نخست انگیزه او برای مسلمان شدن چنین بود که در خواب دید بر لبه آتشی که وسعت آن را فقط خداوند می‌داند، ایستاده است و پدرش او را به سوی آتش می‌راند و پیامبر (ص) کمر بند او را محکم گرفته‌اند و از سقوط او در آتش جلوگیری می‌کنند. خالد از خواب خود ترسید و می‌گفت: به خدا سوگند می‌خورم که این خواب راست است. ابوبکر را دید و خواب را بر او نقل کرد. ابوبکر گفت: برای تو اراده خیر شده است. این رسول خدا (ص) است، هم اکنون از او پیروی کن که به زودی مسلمان می‌شوی و او تو را از درافتادن در آتش حفظ می‌کند و پدرت در آتش خواهد افتاد.

۱. ملاحظه می‌فرمایید که واقدی سال مرگ سلمان را تعیین نکرده است. ابن اثیر در اُمْدالغابه، ج ۲، ص ۳۳۲ می‌گوید: در اواخر حکومت عثمان در سال سی و پنج هجرت درگذشته است و هم گفته‌اند در سال سی و ششم و برخی هم گفته‌اند به روزگار حکومت عمر درگذشته است. در دائرة المعارف اسلام هم همین ۳۵ یا ۳۶ هجری را نقل کرده‌اند - م.
 ۲ و ۳. یا لیل و منات نام دو بت از بت‌های اعراب که با افزودن کلمه عَبد اشخاص را نامگذاری می‌کرده‌اند، نام منات در قرآن مجید هم آمده است. رک: کلی، الاصنام، ترجمه دکتر سید محمد رضا جلالی نائینی، چاپ تابان، تهران، ۱۳۴۸، صفحات ۱۳، ۱۴، ۹۵ - م.

خالد بن سعید، پیامبر (ص) را که در محلهٔ اجیاد بودند ملاقات کرد و گفت: ای محمد تو به چه دعوت می‌کنی؟ فرمودند: به سوی خداوند یکتا که شریکی ندارد و اقرار به اینکه محمد بنده و رسول اوست و اینکه عبادت بت‌های سنگی را که هیچ نمی‌شنوند و نمی‌بینند و سود و زبانی نمی‌رسانند و کسی را که آنها را پرستد از کسی که نپرستد تشخیص نمی‌دهند کنار بگذاری. خالد گفت: گواهی می‌دهم که پروردگاری جز خدای یگانه نیست و تو رسول خدایی. پیامبر (ص) از اسلام او شاد شدند و خالد از حضور ایشان رفت. پدرش از مسلمانی او آگاه شد و دیگر پسران خود را که مسلمان نشده بودند و بندهٔ خود را به جستجوی او فرستاد و او را پیدا کردند و پیش پدر آوردند. سعید که معروف به ابی اَحْبَحَة بود او را به سختی زد و چوبدستی خود را بر سر او شکست و گفت: آیا با آنکه می‌بینی که محمد با قوم خود مخالفت می‌کند و بر خدایان ایشان و پدران ایشان که بر آن آیین بوده‌اند عیب می‌گیرد از او پیروی می‌کنی؟ خالد گفت: خداوند راست می‌فرماید و من از او پیروی می‌کنم. ابی اَحْبَحَة بیشتر خشمگین شد و سخت او را دشنام داد و گفت: ای ناکس هرکجا می‌خواهی برو که من به تو روزی و خوراک نخواهم داد. خالد گفت: اگر تو به من روزی ندهی، تا هرگاه که زنده باشم او مرا روزی خواهد داد. سعید، خالد را بیرون کرد و به پسران خود گفت: هیچ‌یک از شما نباید با او سخن بگویید و باید با او همین‌گونه رفتار کنید که من رفتار کردم. خالد به حضور رسول خدا برگشت و در خدمت و همراه آن حضرت بود.

واقعی از عبدالحکیم بن عبدالله بن ابی فروة، از عبدالله بن عمرو بن سعید بن عاص نقل می‌کند که برای عمرو بن شعیب چنین می‌گفته است که: «خالد بن سعید سوم یا چهارمین شخصی است که مسلمان شده است و مسلمان شدن او هنگامی بود که رسول خدا (ص) هنوز پوشیده مردم را دعوت می‌کرد. خالد همراه پیامبر بود و در نواحی خلوت مکه به تنهایی نماز می‌گزارد و چون این خبر به پدرش رسید او را فراخواند و با او سخن گفت که آیین محمد (ص) را ترک کند. خالد گفت: تا هنگام مرگ آیین او را رها نخواهم کرد. پدرش با چوبدستی خود چندان بر سرش زد که آن را بر سر او شکست و دستور داد او را زندانی کنند و بر او سخت گرفت و او را تشنه و گرسنه گذاشت، آن‌چنان که در گرمای مکه سه روز آب نپوشید. خالد فرصتی یافت و گریخت و اطراف مکه پنهان شد تا آنکه هجرت دوم یاران پیامبر (ص) به حبشه صورت گرفت و او نخستین کس بود که به آن سو هجرت کرد.

ولید بن عطاء بن اَعْرَمَکَی و احمد بن محمد بن ولید ازرقی هر دو از عمرو بن یحیی بن

سعید اموی، از پدرش، از عمویش خالد بن سعید نقل می‌کند * سعید بن عاص بن اُمیه بیمار شد و گفت: اگر خداوند مرا از بستر این بیماری بلند کند دیگر خدای محمد (ص) در مکه پرستش نخواهد شد، در همان حال خالد بن سعید می‌گفت: پروردگارا او را از این بیماری بلند مفرمای.

واقدی از جعفر بن محمد بن خالد بن زبیر بن عوام، از ابراهیم بن عقیبه نقل می‌کند که می‌گفته است از ام‌خالد دختر خالد بن سعید شنیدم که می‌گفت * پدرم پنجمین مسلمان بود. پرسیدم چه کسی پیش از او بوده است؟ گفت: علی (ع) و ابوبکر و زید بن حارثه و سعد بن ابی وقاص^۱. و می‌گفت: پدرم پیش از هجرت اول اصحاب پیامبر (ص) به حبشه مسلمان شد و در هجرت دوم اصحاب به حبشه او هم آن‌جا هجرت کرد و ده و چند سال مقیم حبشه بود و من آن‌جا متولد شدم. در سال هفتم هجرت در خیبر به حضور پیامبر برگشتیم و رسول خدا با مسلمانان گفتگو فرمود و از غنایم خیبر برای ما سهمی معین شد. ما همراه رسول خدا به مدینه برگشتیم و همان‌جا ماندیم و پدرم در عمره‌القضا همراه پیامبر بود و سپس با عمویم در فتح مکه و جنگ تبوک شرکت داشت و پدرم از سوی رسول خدا به‌عنوان کارگزار صدقات و جمع‌آوری زکات به یمن رفت و هنگامی که پیامبر (ص) رحلت فرمودند پدرم در یمن بود.

واقدی از جعفر بن محمد بن خالد، از محمد بن عبدالله بن عمرو بن عثمان بن عفان نقل می‌کند که می‌گفته است * خالد بن سعید پس از مراجعت از حبشه همراه رسول خدا در مدینه زندگی می‌کرد و نامه‌های پیامبر (ص) را می‌نوشت و نامه‌ای که برای مردم طائف و نمایندگان ثقیف نوشته شد به خط اوست و خالد برای مذاکرات صلح میان پیامبر و ایشان آمد و شد می‌کرد.

واقدی از ابراهیم بن جعفر، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است از عمر بن عبدالعزیز به هنگام حکومتش شنیدم که می‌گفت * هنگامی که رسول خدا (ص) رحلت فرمودند کارگزار و عامل ایشان در یمن خالد بن سعید بود.

واقدی همچنین از محمد بن صالح، از موسی بن عمران بن مُتّاح نقل می‌کند که می‌گفته است * هنگامی که رسول خدا رحلت فرمودند خالد بن سعید کارگزار ایشان برای

۱. ظاهراً مقعود مردان هستند، و از اسلام جناب خدیجه رضوان الله تعالی علیها غافل بوده است - م.

زکات و صدقات قبیله مَذَجِجٌ بود.^۱

واقدی از جعفر بن محمد، از خالد بن زبیر بن عوام، از ابراهیم بن عقیبه، از ام خالد دختر خالد بن سعید نقل می‌کند که می‌گفته است: * خالد همراه زنش هُمَیْنَةُ دختر خلف بن اسعد خزاعی به حبشه هجرت کرد و همان‌جا سعید و ام خالد که همان اُمّة است متولد شدند و اُمّة همسر زبیر بن عوام است. ابو معشر هم همین‌گونه می‌گوید. ولی موسی بن عقیبه و محمد بن اسحاق نام هُمَیْنَةَ را اُمَیْنَةَ نوشته‌اند.

محمد بن عمر واقدی از جعفر بن محمد بن خالد بن زبیر بن عوام، از ابراهیم بن عقیبه نقل می‌کند که می‌گفته است از ام خالد دختر خالد بن سعید شنیدم که می‌گفت: * پدرم پس از اینکه برای حکومت با ابوبکر بیعت شده بود به مدینه آمد، و به علی و عثمان گفت: آیا شما فرزندان عبد مناف راضی شدید که کس دیگری غیر از شما به حکومت برسد؟ و عمر این سخن او را برای ابوبکر نقل کرد. ابوبکر چیزی در دل نگرفت، ولی عمر آن سخن را در دل گرفت و نسبت به خالد بدبین بود. گوید، خالد همچنان سه ماه در مدینه بود و با ابوبکر بیعت نکرده بود تا آنکه ابوبکر از کنار خانه خالد عبور و به خالد سلام کرد. خالد گفت: آیا دوست داری که با تو بیعت کنم؟ ابوبکر گفت: دوست دارم تو هم چیزی را بپذیری که مسلمانان پذیرفته‌اند. خالد گفت: امشب خواهم آمد و با تو بیعت خواهم کرد و آن شب در حالی که ابوبکر بر منبر نشسته بود، خالد آمد و با او بیعت کرد و ابوبکر در باره او نیک‌اندیش بود و او را حرمت می‌داشت، و چون ابوبکر لشکرهایی به شام گسیل داشت او را به فرماندهی گماشت و برای او پرچمی بسته شد و پرچم را به خانه خالد بن سعید آوردند. عمر با ابوبکر سخن گفت که تو خالد را که آن سخن را گفته است به فرماندهی می‌گماری؟ و چندان پافشاری کرد که ابوبکر ابواروای دؤسی را به خانه خالد فرستاد و گفت: به او بگو خلیفه رسول خدا به تو می‌گوید پرچم ما را برگردان. خالد پرچم را بیرون آورد و به ابواروای داد و گفت: به خدا سوگند نه انتصاب شما مرا خشنود کرد و نه عزل شما ناراحت، همانا کسی که قابل سرزنش و نکوهیده است غیر از توست. گوید، هماندم ابوبکر پیش پدرم آمد و پوزش‌خواهی کرد و او را سوگند داد که درباره عمر سخنی نگوید و به خدا سوگند

۱. از قبایل بزرگ عرب و ساکن نواحی یمن، نام اصلی مَذَجِجٌ، مالک بن اَدَد است. برای اطلاع بیشتر رک: ابن جزم،

پدرم تا هنگامی که مرد بر عمر رحمت می آورد.^۱

واقدی از عبدالله بن یزید، از سلمة بن ابی سلمة بن عبدالرحمن بن عوف نقل می کند که * چون ابوبکر، خالد بن سعید را عزل کرد یزید بن ابوسفیان را بر سپاه خود گماشت و پرچم را به او سپرد.

واقدی از موسی بن محمد بن ابراهیم بن حارث، از پدرش نقل می کند * چون ابوبکر خالد بن سعید را عزل کرد، خالد در مورد شرحبیل بن حسنہ^۲ به ابوبکر سفارش کرد و او یکی از فرماندهان بود. ابوبکر به شرحبیل گفت: مواظب خالد بن سعید باش و حرمت او را نگه دار و حق او را آن چنان بگزار که اگر او فرمانده می بود دوست می داشتی حق تو را آن چنان بگزارد و تو ارزش و مکانت او را در اسلام می شناسی و پیامبر (ص) هنگامی که رحلت فرمودند خالد از سوی ایشان ولایتدار بود. من هم نخست او را فرمانده ساختم و سپس مصلحت دیدم او را عزل کنم و شاید این عزل برای دین او بهتر باشد. خودم هرگز بر امارت و فرماندهی غبطه نخورده ام، من او را مختار کردم که یکی از فرماندهان را برای فرماندهی این سپاه برگزیند و او تو را برگزید و بر دیگران و بر پسرعموی خود ترجیح داد. چون کاری پیش آمد که نیازمند رأی اشخاص خیرخواه و پرهیزگار شدی، نخست با ابو عبیده بن جراح و سپس با معاذ بن جبل و سپس با خالد مشورت کن که نزد ایشان خیرخواهی و نصیحت خواهی یافت، و از استبداد رأی بر حذر باش و رأی ایشان را بپذیر و مبادا که هیچ خبری را از ایشان پوشیده داری.

واقدی می گوید: به موسی بن محمد گفتم منظور ابوبکر از اینکه به شرحبیل گفته است خالد بن سعید تو را بر غیر تو برگزیده است چیست؟ گفت: پدرم برایم نقل کرد که چون ابوبکر، خالد بن سعید را عزل کرد برای او نوشت کدام یک از این فرماندهان را بهتر می دانی؟ در پاسخ نوشت فرماندهی پسرعمویم از لحاظ قرابت و خویشاوندی او برای من بهتر است، ولی فرماندهی شرحبیل از این جهت که برادر دینی من است و از لحاظ مصلحت دینی، بهتر است. شرحبیل برادر دینی من است و به روزگار رسول خدا مرا برای پیروزی بر پسرعمویم یاری داده است و بهتر می دانم که فرماندهی برعهده شرحبیل بن حسنہ باشد.

۱. ملاحظه می فرمایید که این کینه توزیها با تعالیم اسلامی سازگار نیست و نمی توان برای آن محملی پیدا کرد - م.

۲. شرحبیل بن حسنہ، حنه نام مادر اوست، از اصحاب رسول خداست و در دوره حکومت ابوبکر و عمر گاه فرماندهی سپاه را برعهده داشت و در نواحی شام فرمانداری می کرد. رکن: ابن اثیر، اسد الغابه، ج ۲، ص ۳۹۱ - م.

واقعی از عبدالحمید بن جعفر، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * خالد بن سعید در فتح اجنادین و فِجْل و مَرْج الصَّفَر شرکت کرد. ^۱ گوید، ام‌حکیم دختر حارث بن هشام همسر عکرمه بن ابی جهل بود و عکرمه در جنگ اجنادین کشته شد. آن بانو چهارماه و ده‌روز عده نگه‌داشت. یزید بن ابوسفیان از او خواستگاری کرد. قبلاً هم خالد بن سعید به او پیام داده و خواستگاری کرده بود و ام‌حکیم تقاضای خالد را پذیرفت و خالد با مهریه چهارصد دیناری او را به عقد خود درآورد. چون مسلمانان در مَرْج الصَّفَر فرود آمدند خالد تصمیم گرفت با ام‌حکیم عروسی کند. ام‌حکیم گفت: مناسب است عروسی را به تأخیر افکنی تا خداوند این لشکرها را پراکنده فرماید. خالد گفت: دل من به من خبر می‌دهد که در این جنگ کشته می‌شوم. گفت: خود دانی و خالد کنار پُلی در صُفَر که معروف به پل ام‌حکیم شده است با او عروسی کرد و فردای آن روز به یاران خود ولیمه داد و هنوز آنان از خوراک فارغ نشده بودند که رومیان صفهای خود را پشت سر یکدیگر مرتب کردند و مردی از ایشان که نشان و حمایل بسته بود به میدان آمد و هم‌آورد خواست. ابو جندل پسر سهیل بن عمرو برای مبارزه بیرون آمد که ابو عبیده بن جراح او را منع کرد و حبیب بن مسلمه به جنگ او رفت و او را کشت و به جایگاه خود برگشت. در این هنگام خالد بن سعید به جنگ رفت و کشته شد. ام‌حکیم جامه‌های خود را بر خویش استوار بست و زرهی پوشید که حلقه‌های آن چهره‌اش را هم پوشانده بود. مسلمانان و رومیان کنار رودخانه جنگی سخت کردند و هر دو گروه پایداری به خرج دادند و جنگ تن‌به‌تن بود نه تیری می‌انداختند و نه نیزه می‌زدند و نه سنگی پرتاب می‌کردند، بلکه فقط صدای برخورد شمشیرها به یکدیگر و افتادن دستها و سرها و بدن‌ها شنیده می‌شد. ام‌حکیم در آن روز با ستون خیمه‌ای که خالد در آن خیمه با او عروسی کرده بود هفت تن از دشمن را کشت. جنگ مرغزار صُفَر در محرم سال چهاردهم هجری و به‌روزگار حکومت عمر بن خطاب بود.

عبیدالله بن موسی از موسی بن عبیده، از قول پیرمردان قبیله خود نقل می‌کرد که می‌گفته‌اند: * خالد بن سعید بن عاص که از مهاجران بود، مردی از مشرکان را در جنگ کشت و جامه‌های او را که حریر و دیبا بود پوشید و مردم شروع به نگاه کردن او که با عمر

۱. اجنادین که به صورت جمع و تنه ضبط شده منطقه‌ای در فلسطین است. فِجْل به کسر، نام منطقه‌ای در شام است و صُفَر جایی و مرغزاری میان دمشق و جولان است و برای هر سه مورد یا قوت حموی در معجم البلدان توضیح بیشتر داده است - م.

بود کردند. عمر گفت: چه چیز را نگاه می‌کنید؟ هر کس می‌خواهد عملی مثل عمل خالد بن سعید انجام دهد و لباسی را که او پوشیده است، بپوشد.

احمد بن محمد بن ولید ازرقی از عمرو بن یحیی، از پدر بزرگش، از خالد بن سعید نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) او را همراه گروهی از قریش پیش پادشاه حبشه گسیل فرمودند و آنان نزد او رفتند. یکی از همسران خالد هم همراه او بود که همان‌جا زایید و خداوند به او دختری عنایت کرد که همان‌جا رشد کرد و زبان گشود. گوید، سپس خالد با همراهان خود برگشت و هنگامی به حضور پیامبر رسیدند که آن حضرت از جنگ بدر فارغ شده بودند. خالد در حالی که همان دخترکش همراه او بود به حضور پیامبر آمد و گفت: ای رسول خدا سعادت نداشتیم که در جنگ بدر همراه شما باشیم. فرمودند: ای خالد آیا خوشحال نیستی که برای مردم یک هجرت است و برای شما پاداش دو هجرت؟ عرض کرد: آری خوشحالم. فرمودند: برای شما چنین است.

آن‌گاه خالد به دخترک خود گفت: پیش عمو جانت رسول خدا (ص) برو و برایشان سلام کن. دخترک رفت و از پشت سر پیامبر (ص) خود را به آن حضرت نزدیک ساخت. پیراهنی زرد بر تن داشت که آن را به پیامبر نشان داد و گفت: بین پیراهن من چه زیبا و قشنگ است به سلامتی و خوشی بر تن من کهنه و پاره شود.^۱

عمرو بن سعید

ابن عاص بن اُمیة بن عبد شمس بن عبد مناف بن قُصی. مادرش صَفِیَّة دختر مغیره بن عبدالله بن عمرو بن مخزوم است و نسلی از او باقی نمانده است. [فرزندی نداشته است.]

واقدی از عبدالحکیم بن عبدالله بن ابی فروة، از عبدالله بن عمرو بن سعید بن عاص نقل می‌کند: * چون خالد بن سعید مسلمان شد و پدرش بر سر او آورد آنچه آورد و او از دین خود برنگشت و در التزام رسول خدا بود تا آنکه در هجرت دوم به حبشه هجرت کرد، بر پدرش سخت آمد و خشم و اندوه او چنان شد که گفت در مزرعة خود گوشه‌نشینی خواهم کرد تا فحش به پدرانم و عیب و سرزنش کردن خدایان خودم را نشنوم. این برای من

۱. این روایت با آنچه که قبلاً گفت که خالد و همراهانش در سال هفتم هجرت و در خیبر به حضور رسول خدا رسیده‌اند سازگار نیست. وانگهی قبلاً گفت که او دختری غیر از اُمّة (ام خالد) نداشته است - م.

بهرتر و دوست داشتنی‌تر از زندگی و توقف میان این از دین برگشتگان است، و در مزرعه خود که در ظریبه^۱ و حدود طائف است گوشه نشین شد. پسرش عمرو بن سعید بر آیین او بود و پدر او را دوست می‌داشت و شینته‌اش بود.

واقدی می‌گوید مغیره بن عبدالرحمن حزامی برایم نقل کرد * سعید (ابو اَحِيْحَة) این دو بیت را سرود که مضمونش چنین است:

«ای عمرو کاش می‌دانستم که چون جوانی برومند شوی و دست‌های استوار و مسلح شود آیا کار این قوم را رها می‌کنی که در آن غمها و اندوههاست یا خشم و کینه‌ای را که در سینه آشکار است می‌گشایی.^۲»

واقدی سپس دنباله سخن عبدالحکیم را چنین نقل می‌کند که چون ابو اَحِيْحَة به مزرعه خود در ظریبه رفت، عمرو بن سعید هم مسلمان شد و به حبشه هجرت کرد و به برادر پیوست. واقدی از جعفر بن محمد بن خالد، از محمد بن عبدالله بن عمرو بن عثمان نقل می‌کند که می‌گفته است * عمرو بن سعید اندکی پس از مسلمان شدن برادرش خالد مسلمان شد و او هم در هجرت دوم به حبشه همراه همسرش فاطمه دختر صفوان بن امیه بن محرز بن شق بن رقه بن مخدج کنانی به آن سرزمین رفت. محمد بن اسحاق هم نام و نسب این بانو را همین‌گونه آورده است.

واقدی از جعفر بن محمد بن خالد، از ابراهیم بن عقیبه، از ام خالد دختر خالد بن سعید نقل می‌کند که می‌گفته است * عمویم عمرو بن سعید دو سال پس از رفتن پدرم به حبشه در حبشه به ما ملحق شد و همان‌جا بود تا آنکه در سال هفتم هجرت همراه یاران با دو کشتی از حبشه بازگشتند و در خیبر به حضور پیامبر رسیدند. عمرو بن سعید سپس همراه پیامبر (ص) در جنگ‌های فتح مکه و حنین و طائف و تبوک شرکت کرد و چون مسلمانان به سوی شام رفتند عمرو بن سعید هم همراه لشکر مسلمانان رفت و در جنگ اجنادین شهید شد و آن جنگ به روزگار حکومت ابوبکر در جمادی الاولی سال سیزدهم هجرت بود و فرمانده مردم عمرو بن عاص بود.

۱. یاقوت در معجم البلدان، ج ۶، ص ۸۵، همین قدر گفته که ظریبه از نواحی طائف است و اشعار دیگری از ابان بن سعید و برادرش خالد نقل کرده است - م.

۲. أَلَا لَيْتَ شَعْرِي عَنْكَ يَا عَمْرُو سَائِلَا إِذَا شَبَّ وَاشْتَدَّتْ يَدَاهُ وَ سَلَّحَا
أَتَشْرِكُ أَسْرَاقُومَ فِيهِ بِلَالًا وَ تَكْثِفُ غِيظًا كَانَ فِي الصَّدْرِ مَوْجَعَا

از همپیمانان خاندان عَبد شمس بن عبدمناف

ابو احمد بن جَحش

ابن رثاب بن یَعمر بن صَبْرَة بن مُرَة بن کبیر بن غَنَم بن دودان بن اسد بن خزیمه است. نام او عبدالله و مادرش اُمَیمَة دختر عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف بن قصی است. واقدی از محمد بن صالح، از یزید بن رومان نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابواحمد همراه دو برادرش عبدالله و عبیدالله پیش از آنکه پیامبر (ص) وارد خانه ارقم بشوند و از آن جا دعوت به اسلام فرمایند مسلمان شد.

واقدی از عُمر بن عثمان جحشی، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابواحمد بن جحش همراه برادرش عبدالله و خویشاوندانش به مدینه هجرت کرد و همگی در خانه مبشر بن عبدالمنذر فرود آمدند. ابوسفیان بن حرب خانه ابواحمد را در مکه به پسر علقمه عامری به چهار صد دینار فروخت. هنگام فتح مکه پس از اینکه پیامبر (ص) وارد مکه شدند و از خطبه و سخنرانی خود فارغ شدند، ابواحمد در حالی که بر شتر نر خود سوار بود بر در مسجد ایستاد و فریاد بر آورد که ای فرزندان عبدمناف شما را به خدا سوگند می‌دهم که رعایت پیمان مرا بکنید و شما را به خدا سوگند می‌دهم که خانه مرا برای من بازستانید. پیامبر (ص) عثمان بن عفان را فراخواندند و آهسته به او سخنی فرمودند. عثمان پیش ابواحمد رفت و آهسته با او چیزی گفت و ابواحمد از شتر خود پیاده شد و همراه دیگران نشست و دیگر شنیده نشد که تا هنگام مرگ خود درباره خانه اش سخنی بگوید. خاندان ابواحمد می‌گفته‌اند: پیامبر (ص) به او پیام داده‌اند که در مقابل این خانه‌ات برای تو خانه‌ای در بهشت خواهد بود. ابواحمد در مورد فروش خانه اش این ابیات را برای ابوسفیان سروده بود:

«پیمان خودت را که میان ما بود بریدی و پیش آمده‌ها مایه پشیمانی است. آیا شبهای دهه اول ذیحجه را که در آن مصالحه بود به یاد نیاوردی. پیمان میان من و تو چنان بود که آزار و گناهی نباشد. و حال آنکه خانه پسر عمویت را فروخته‌ای که غرامت خود را باز خرید کنی. برو، برو خانه را ببر و همچون طوق کبوتر لکه و طوق ننگ بر گردنت بسته

شد. در این کار مرتکب آزار (قطع پیوند خویشاوندی) شدی و بدترین خوی مهتری را نشان دادی. من به جایگاهی پناهنده شده‌ام که در آن مقام سلامت است. پیمان تو مانند پیمانی که ابن عمرو برای ابن مامه بست نبود.» همچنین در همین باره ابن دو بیت را سروده است:

«ای بنی‌امامه چگونه باید من میان شما خوار و زبون شوم و حال آنکه من پسر شمایم و همپیمان دههٔ اول ذیحجه شما هستم. کسی غیر از شما مرا فرا خواند و پیش او رفتم و شما را برای پیشامدهای سخت روزگار اندوختم.»^۱

گوید، اسود بن مطلب ابواحمد را دعوت کرده بود که با او پیمان ببندد و گفته بود در قبال خون و مال یکدیگر دفاع خواهیم کرد و ابواحمد نپذیرفته و با حرب بن اُمیه پدر ابوسفیان پیمان بسته بود و معمولاً پیمانها را در دههٔ اول ذیحجه می‌بستند و مانند دو نفر که بخواهند معامله کنند به یکدیگر دست می‌دادند و قرار پیمان بستن را هم پیش از ذیحجه می‌نهادند.

عبدالرحمن بن رُقیش

ابن رثاب بن یعمر بن صبرة بن مرّة بن کبیر بن غنم بن دودان بن اسد بن خزیمه است. در جنگ احد شرکت کرد. او برادر یزید بن رُقیش است که در جنگ بدر شرکت کرده است.

اقطعت عسقدک بیننا والجاریات إلى زدامه

الا ذکر لیلالی العشر الثی فیها القامّة

عسقدی و عسقدک قائم ان لا عتوفی و لا اُمامه

دارابن عمک بعثها بشری بها عنک الغرامة

إذهب بها اذهب بها طوّفتها طوق الحمامه

و جرّیت فیہ الی العتوفی و اسواء الحلق الرعامه

قد كنت اوی الی ذری فیہ المقامه واللامه

ماکان عسقدک بثل ما عقد ابن عمرو لابن مامه

أبنی اُمامة کیف أخذل فیکم و انا ابنکم و حلیفکم فی العشر

و لقد دعانی غیرکم فاتبتّه و خبأتکم لنواب الدهر

عمرو بن مِخْصَن

ابن حرثان بن قیس بن مرة بن کبیر بن غنم بن دودان بن اسد بن خزیمه. او در جنگ احد شرکت کرد و برادر عکاشه بن محسن است که در جنگ بدر شرکت کرده است.

قیس بن عبدالله

از خاندان اسد بن خزیمه است. از مسلمانان قدیمی است که در مکه مسلمان شد و در هجرت دوم به حبشه همراه همسر خود بَرکَة دختر یسار ازدی که خواهی ابی تجراه است به حبشه هجرت کرد. قیس بن عبدالله پدر شیری (رضاعی) عبیدالله بن جحش است و با او به حبشه هجرت کرده است. عبیدالله بن جحش در حبشه مسیحی شد و همان جا درگذشت و قیس بن عبدالله بر مسلمانی خود پایدار ماند.

صفوان بن عمرو

از خاندان سلیم بن منصور و از قبیله قیس عیلان است که همپیمان خاندان کبیر بن غنم بن دودان بن اسد بن خزیمه بودند و همگی همپیمان خاندان عبدشمس. او در جنگ اُحد شرکت داشت و برادر مالِک و مدلاج و ثقف پسران دیگر عمرو است و برادرانش در جنگ بدر شرکت کردند.

ابوموسی اشعری

نام و نسب او چنین است: عبدالله بن قیس بن سلیم بن حضار بن حرب بن عامر بن عَنز بن بکر بن عامر بن عَدْر بن وائل بن ناجیه بن جماهر بن اشعر. نام اصلی اشعر، نَبْت است. نسب او چنین است: نَبْت بن اَدَد بن زید بن یشجب بن یعرب بن قحطان. مادر ابوموسی ظبیه دختر وهب و از قبیله عَکْ است. این بانو مسلمان شد و در مدینه درگذشت.

واقدی و دانشمندان دیگری غیر از او برای ما نقل کردند که می‌گویند: * ابوموسی اشعری به مکه آمد و با سعید بن عاص بن اُمیة یعنی ابواَحْثِیْحَة پیمان بست، و در همان شهر مسلمان شد و به حبشه هجرت کرد و سپس همراه مسلمانان با دو کشتی از حبشه بازگشتند و در آن هنگام پیامبر (ص) در خیبر بودند.

عبدالله بن موسی از اسرائیل، از ابواسحاق، از ابوبردة پسر ابوموسی اشعری، از قول ابوموسی نقل می‌کرد که می‌گفته است: * پیامبر (ص) به ما فرمان دادند تا همراه جعفر بن ابی طالب به حبشه و سرزمین نجاشی برویم و چون این خبر به اطلاع قریش رسید، عمرو بن عاص و عمارة بن ولید را با هدایایی که برای نجاشی جمع کرده بودند، پیش او گسیل داشتند و ما و ایشان با هم پیش نجاشی رسیدیم.

واقدی از خالد بن الیاس، از ابوبکر بن عبدالله بن ابی جهم نقل می‌کرد: * ابوموسی نه از مهاجران به حبشه است و نه پیمانی با قریش داشته است. او در مکه در آغاز اسلام مسلمان شد و سپس به سرزمینهای اقوام خود برگشت و همان‌جا بود تا آنکه همراه گروهی از اشعریها به حضور پیامبر آمد و آمدن ایشان همزمان با بازگشت جعفر طیار و یارانش بود که با دو کشتی برگشته بودند و همگی در خیبر به حضور پیامبر رسیدند. مردم می‌گفتند ابوموسی همراه کشتی‌نشینان بوده است، و حال آنکه چنان است که گفتیم، یعنی آمدن او همزمان با آمدن ایشان بوده است. موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و ابومعشر هم او را از هجرت کنندگان به حبشه نمی‌دانند.

محمد بن عبدالله انصاری و عبدالله بن بکر بن حبیب سهمی هر دو از قول حُمَید طویل، از انس بن مالک نقل می‌کنند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) فرمودند: اقوامی خواهند آمد که از شما رقیق القلب ترند [مهربان‌ترند] و در آن هنگام اشعریها آمدند که ابوموسی هم همراهشان بود و چون نزدیک مدینه رسیدند این رجز را می‌خواندند. «فردا محبوبهای خود محمد و گروهش را ملاقات می‌کنیم.»^۱

محمد بن سعد می‌گوید از قول ابی اُسامة، از یزید بن عبدالله بن ابی بردة بن ابی موسی برایم نقل کردند که ابوموسی می‌گفته است: * از یمن همراه پنجاه و چندتن از قوم خود هجرت کردیم و ما سه برادر بودیم، ابوموسی و ابورهم و ابوبردة، کشتی‌ای که بر آن سوار

بودیم ما را به حبشه و سرزمین نجاشی برد که جعفر بن ابی طالب و یارانش هم آن جا بودند. و همگان با همان کشتی برای رفتن به حضور پیامبر حرکت کردیم و در فتح خیبر به حضور آن حضرت رسیدیم. گوید، پیامبر (ص) برای هیچ کس که در جنگ خیبر حاضر نبوده است، غنیمتی منظور فرمودند، مگر برای جعفر و همراهانش که در آن کشتی بودند که برای ایشان سهمی منظور کرده و فرمودند: برای شما ثواب دو هجرت است نخست هجرت به سرزمین نجاشی و سپس هجرت شما به حضور من.

ابوموسی می گوید: من و یارانم که در آن کشتی بودیم در مدینه کنار بقیع بطحان فرود آمدیم و همه شب تنی چند از ما در نماز عشاء شرکت می کردیم و نوبت داشتیم. گوید: شبی من و تمام یارانم به حضور پیامبر رسیدیم اتفاقاً ایشان کاری داشتند و هنگامی که زمان زیادی از شب گذشته بود، بیرون آمدند و با ما نماز گزاردند و چون نماز گزارده آمد، پیامبر (ص) فرمودند: آرام باشید تا سخنی بگویم. مژده باد شما را که یکی از نعمتهای خداوند بر شما این است که در این ساعت کسی از مردم غیر از شما نماز نگزارد یا فرمود: این نماز را کسی غیر از شما نگزارده است و ما در حالی که از شنیدن این سخن پیامبر بسیار شاد بودیم، بازگشتیم. ابوموسی گوید: برای من پسری متولد شد که او را به حضور رسول خدا آوردم. او را ابراهیم نامگذاری فرمودند و کامش را با خرمایی برداشتند و او بزرگترین پسر من بود.

عبدالله بن ادریس و عفان بن مسلم از شعبه، از سماک نقل می کنند که می گفته است: «از عیاض اشعری شنیدم در باره این آیه که خداوند می فرماید: «به زودی خداوند قومی را خواهد آورد که دوستشان می دارد و آنان هم خدا را دوست می دارند.»^۱ می گفت، پیامبر (ص) فرمودند: ایشان قوم این مرد یعنی ابوموسی اشعری هستند.

احمد بن عبدالله بن یونس از نعیم بن یحیی تمیمی نقل می کند: «پیامبر (ص) فرموده اند: ابوموسی سالار سوارکاران است.

۱. بخشی از آیه ۵۴ سوره پنجم - مائده - است. ضمناً جهت استحضار خوانندگان گرامی توضیح می دهم که در روایات دیگری به سلمان و ابراهیم تعبیر و تفسیر شده است، برای اطلاع بیشتر رکت: زمخشری، تفسیر کشاف، ج ۱، چاپ انتشارات آفتاب، تهران، ص ۶۲۱ و طبرسی، مجمع البیان، ج ۳ و ۴، بیروت، ۱۳۷۹ قمری، ص ۲۰۸، و به بحث مستوفای شیخ العلافه طوسی رضوان الله تعالی علیه در بیان، ج ۳، صفحات ۵۴۶-۵۴۷ که روایات مختلف را مورد بررسی قرار داده است - م.

عبدالله بن نمیر از مالک بن مغول، از عبدالله بن بریده، از پدرش نقل می‌کند که
 * رسول خدا فرموده‌اند: به عبدالله بن قیس یعنی ابوموسی اشعری زمزاری از زممارهای
 خاندان داود (ع) داده شده است. [کنایه از صوت خوش است.]

یزید بن هارون هم از محمد بن عمرو، از ابی سلمه، از ابوهریره نقل می‌کند
 * پیامبر (ص) وارد مسجد شدند و صدای قرائت مردی را شنیدند پرسیدند این کیست؟ گفته
 شد: ابوموسی است. فرمودند: همانا به این شخص زمزاری از زممارهای خاندان داود عنایت
 شده است.

سُفیان بن عُیَیْنَة از زُهری، از عُرْوَه، از عایشه یا از عُمَرَة، از عایشه نقل می‌کند
 * پیامبر (ص) صدای قرائت ابوموسی را شنیدند و همان جمله را فرمودند.

ابوالولید هشام طیالسی از لیث بن سعد، از ابن شهاب، از عبدالرحمن بن کعب بن
 مالک نقل می‌کند * رسول خدا (ص) شنیدند ابوموسی می‌خواند و فرمودند: به این برادر
 شما از زممیر خاندان داود عنایت شده است.

اسماعیل بن ابراهیم اسدی از سلیمان تیمی، از اسماعیل، از ابو عثمان نقل می‌کند که
 می‌گفته است * ابوموسی اشعری با ما نماز می‌گزارد [پیشنمازی می‌کرد.] و اگر بگویم هرگز
 آوای بربط و چنگی را بهتر از آن شنیده‌ام، نشنیده‌ام.

یزید بن هارون و عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از ثابت، از انس بن مالک نقل
 می‌کنند * ابوموسی اشعری شبی برخاست و نماز شب گزارد و بسیار خوش صوت بود.
 همسران پیامبر (ص) هم به قرآن خواندنش گوش می‌دادند، و چون صبح شد و به او گفتند که
 بانوان صدای قرآن خواندنت را گوش دادند، گفت: اگر می‌دانستم، نیکوتر می‌خواندم و آنها
 را بیشتر به وجد می‌آوردم.

یعقوب بن اسحاق حضرمی از شعبه، از سعید بن ابی بردة، از پدرش، از جدش نقل
 می‌کند که می‌گفته است * پیامبر ابوموسی و معاذ را به یمن گسیل فرموده‌اند.

عبدالوهاب بن عطاء از سعید بن قتادة، از سعید بن ابی بردة، از پدرش نقل می‌کند که
 می‌گفته است * پدرم ابوموسی به من می‌گفت: پسر جان کاش ما را با پیامبرمان می‌دید که
 جامه‌های موین برتن داشتیم و چون باران می‌آمد بوی بز از ما به مشام می‌رسید.

ابوأسامه حماد بن أسامة و وهب بن جریر بن حازم هر دو از هشام دستوائی، از قتاده، از
 انس بن مالک نقل می‌کنند که می‌گفته است * ابوموسی مرا پیش عمر فرستاد، عمر پرسید

ابوموسی در چه حال بود؟ گفتم: او را در حالی ترک کردم که به مردم قرآن می آموخت. عمر گفت: ابوموسی مرد بزرگی است ولی این سخن را به او مگو. سپس پرسید عربها در چه حال بودند؟ گفتم: منظورت اشعریهاست؟ گفتم: نه منظورم مردم بصره اند. گفتم: اگر این سخن را بشنوند برایشان گران خواهد آمد. گفتم: به آنها مگو که عربهای بادیه نشین هستند مگر اینکه خداوند به مردی جهاد را نصیب فرماید. وهب در حدیث خود می گفته است: جهاد در راه خدا را.

عثمان بن عمر از یونس، از زهری، از ابوسلمه نقل می کند: * عمر هرگاه ابوموسی را می دید می گفت: ما را به یاد خداوند انداز و او برای عمر قرآن می خواند.

عالم بن فضل از حماد بن زید، از ایوب، از محمد نقل می کند: * عمر بن خطاب می گفت: در شام چهل مردند که هریک از ایشان اگر عهده دار کار ملت شود به خوبی از عهده برمی آید و به آنان پیام داد گروهی از ایشان آمدند که ابوموسی اشعری هم همراهشان بود. عمر گفت: من به شما پیام دادم بیاید تا تو را به سوی قومی فرستم که شیطان میان ایشان اردو زده است. ابوموسی گفت: مرا مفرست. عمر گفت: آنجا جهاد و پیکار است و ابوموسی را به بصره گسیل داشت.

مالک بن اسماعیل نهدی از حبان، از مجالد، از شعبی نقل می کند: * عمر وصیت کرد پس از مرگ او ابوموسی را تا یک سال به فرمانداریش باقی بدارند.^۱

ابوقطن عمرو بن هشام از شعبه، از ابی مسلم، از ابی نصره نقل می کند: * عمر به ابوموسی گفت: ما را به شوق پروردگارمان بیاور و او شروع به قرآن خواندن کرد. در این هنگام گفتند: وقت نماز فرا رسید، عمر گفت: مگر الان در نماز نیستیم؟

کثیر بن هشام از جعفر بن برقان، از حبیب بن ابی مرزوق نقل می کند که می گفته است: * به ما خبر رسیده است که عمر بن خطاب مکرر به ابوموسی اشعری می گفت: پروردگار ما را فریادمان آور و ابوموسی برای او قرآن می خواند و در قرآن خوانی بسیار خوش صوت بود. عبدالوهاب بن عطاء عجلی از حمید طویل، از ابورجاء، از ابومهلث نقل می کند که می گفته است: * از ابوموسی بر منبر شنیدم که می گفت: هرکس را خداوند علمی آموخته

۱. هنگام مرگ عمر ابوموسی فرماندار کوفه بوده است، و گفته اند فرماندار بصره. وصیت عمر هم ظاهراً در مورد عموم فرماندارانش بوده است. رک: نویری، نهاية الارب، ج ۱۹، چاپ مصر، ۱۹۷۵، ص ۳۹۸ و ترجمه آن به قلم این بنده - م.

است آن را به دیگران بیاموزد و هرگز چیزی را که به آن علم ندارد نگوید تا از متکلفان نباشد و از دین بیرون نرود.

عبدالوهاب بن عطاء از محمد بن زبیر، از بلال بن ابی بردة، از پدرش و عمویش از قول یکی از کنیزان ابوموسی نقل می‌کند: * ابوموسی می‌گفته است: اگر دو سال خراج عراق را به من بدهند که شرابی حرام بیاشامم خشنود نخواهم شد.

عبدالوهاب بن عطاء از عوف، از قسامة بن زهیر نقل می‌کند: * ابوموسی برای مردم در بصره خطبه خواند و گفت: ای مردم گریه کنید و اگر گریه نمی‌کنید تظاهر به گریستن کنید که مردم دوزخی چندان اشک می‌ریزند که اشک چشم ایشان خشک می‌شود سپس چندان خون گریه می‌کنند که اگر کشتی باشد در آن به حرکت خواهد آمد.

عارم بن فضل از حماد بن سلمه، از حمید، از عبدالله بن عبید بن عمیر نقل می‌کند: * عمر بن خطاب برای ابوموسی اشعری نوشت که عربها هلاک شدند برای من گندم و خوراک بفرست. ابوموسی برای عمر مقدار زیادی فرستاد و برای او نوشت من برای تو گندم فرستادم در عین حال اگر امیر مؤمنان صلاح بداند برای مردم شهرها بنویسد که روزی جمع شوند و برای طلب باران بیرون شوند. عمر برای مردم شهرها نوشت، و ابوموسی هم بیرون رفت و دعای طلب باران خواند، ولی نماز باران نگزارد.

موسی بن اسماعیل از سلیمان بن مسلم یشکری، از قول دایی خود بشیر بن ابی امیه، از پدرش نقل می‌کند: * ابوموسی اشعری به اصفهان رفت و اسلام را بر ایشان عرضه داشت، نپذیرفتند. پرداخت جزیه را به ایشان پیشنهاد کرد پذیرفتند و صلح کردند، ولی فردای آن روز پیمان شکنی کردند. ابوموسی با آنان جنگ کرد و چیزی نگذشت که به لطف خدا با سرعت بر آنان پیروز شدند.

موسی بن اسماعیل از سلیمان بن مسلم یشکری، از قول مادرش ام عبدالرحمن دختر صالح، از پدر بزرگش نقل می‌کند که می‌گفته است: * او از دوستان ابوموسی بوده و با او در پیکار اصفهان حضور داشته است و می‌گوید: ابوموسی هرگاه باران می‌آمد در باران می‌ایستاد تا خیس می‌شد. گویی این کار را خوش می‌داشت.

ابو اسامه حماد بن اسامه و یزید بن هارون و عبدالصمد بن عبدالوارث هر سه می‌گویند که ابو هلال، از حمید بن هلال، از ابو غلاب یونس بن جبیر، از انس بن مالک نقل می‌کرد که می‌گفته است: * هنگامی که ابوموسی اشعری در بصره بود گفت: کارهای مرا روبه‌راه کنید

زیرا فلان روز بیرون خواهم شد. من شروع به فراهم کردن کارهای او کردم. ابوموسی در آن روز پیش من آمد و هنوز مقداری از کارهای او باقی مانده بود. گفت: ای انس من امروز خواهم رفت. گفتم: خوب است بمانی تا بقیه کارهایت را روبه‌راه کنم. گفت: من به خانواده خود گفتم که امروز بیرون خواهم رفت و اگر به آنان دروغ بگویم به من دروغ خواهند گفت و اگر به آنان خیانت کنم به من خیانت می‌کنند و اگر برخلاف وعده رفتار کنم برخلاف وعده رفتار خواهند کرد؛ و درحالی که برخی از کارهای او تمام نشده بود حرکت کرد و رفت. عغان بن مسلم از سلیمان بن مغیره، از حُمَید بن هلال، از ابی‌برده، از قول مادرش نقل می‌کند: * ابوموسی هنگام رفتن از بصره فقط ششصد درم داشت که مستمری خانواده‌اش بود. یزید بن هارون و عغان بن مسلم هردو از حماد بن سلمه، از ثابت، از انس بن مالک نقل می‌کنند که می‌گفته است: * شبها به هنگام خواب ابوموسی شلوارکی می‌پوشید تا مبادا در خواب کشف عورت او بشود.

عغان بن مسلم و سلیمان بن حرب و موسی بن اسماعیل همگی از حماد بن زید، از زیر بن خربت، از ابولبید نقل می‌کنند: * ما قاطعیت گفتار ابوموسی را به قصابی تشبیه می‌کردیم که همه استخوانها را بدون خطا از مفصلها جدا می‌کند و چیزی فرو نمی‌گذارد. عغان بن مسلم و احمد بن اسحاق حَضَرَمی هردو از عبدالواحد بن زیاد، از عاصم کلابی احول، از کریب بن حارث، از ابی‌برده بن قیس نقل می‌کنند که می‌گفته است: * در بیماری طاعونی که پیش آمد به ابوموسی گفتم: ما را به پناهگاه و منطقه دورافتاده‌ای ببر. ابوموسی گفت: به خداوند پناه می‌برم نه پناهگاه.

عغان بن مسلم و عمرو بن عاصم کلابی و یعقوب بن اسحاق حَضَرَمی هر سه از سلیمان بن مغیره، از حُمَید بن هلال از ابی‌برده نقل می‌کنند که می‌گفته است: * ابوموسی گفت: معاویه برای من چنین نوشت:

«سلام بر تو، اما بعد عمرو بن عاص با من بیعت کرده است، به ترتیبی که بیعت کرده است به خدا سوگند می‌خورم که اگر تو هم با من همان‌گونه که او بیعت کرده است، بیعت کنی دو پسر را یکی بر کوفه و دیگری را بر بصره می‌گمارم و هیچ دری بر روی تو بسته نخواهد شد و همه خواسته‌های تو برآورده می‌شود. من به دست خود برای تو نامه نوشتم و تو هم به دست و خط خودت برایم نامه بنویس.»

ابوبرده می‌گوید، پدرم گفت: ای پسر کم من پس از رحلت رسول خدا(ص) خط

معجم را آموختند [یعنی آداب نقطه گذاری بر روی حروف و خوشنویسی] اولی با خطی کج و معوج همچون عقربها برای معاویه چنین نوشت:

«اما بعد تو در باره مهمترین کار است محمد(ص) برای من نامه نوشتی مرا به آنچه به من پیشنهاد کرده ای نیازی نیست.»

ابوبرده می گوید: پس از اینکه معاویه به حکومت رسید پیش او رفتم. هیچ دری به روی من بسته نشد و هیچ حاجتی نداشتم مگر اینکه برآورده شد.

عمرو بن عاصم کلایبی و غنان بن مسلم هردو از سلیمان بن مغیره، از حمید بن هلال، از ابی برده نقل می کنند که می گفته است: * هنگامی که معاویه گرفتار قرحه و دمل شده بود پیش او رفتم. گفتم: ای برادرزاده نزدیک بیا و این قرحه را نگاه کن. نزدیک شدم و به آن نگاه کردم که به آن میل زده بودند. گفتم: ای امیر مؤمنان چیزی نیست و بر تو باکی نخواهد بود. در این هنگام یزید بن معاویه پیش پدرش آمد و معاویه به او گفت: اگر عهده دار کار مردم شدی در مورد این مرد سوارش به نیکی کن که پدرش برای من دوستی همچون برادر بود و کلمات دیگری نظیر هدینها گفتم و افزود که من فقط در جنگ نظری داشتم که او مخالف بود.^۱

عمرو بن عاصم از سلیمان بن مغیره، از حمید بن هلال، از ابی برده نقل می کند که می گفته است: * ابوموسی همزاد و تابعی داشت که پس از مسلمان شدن او را رها کرده بود، و به من گفت: ممکن است من از میان بروم و احادیث من محفوظ نماند تو بنویس. گفتم: رأی خوبی است و شروع به نوشتن احادیث او کردم. پس از مدتی حدیثی نقل کرد، خواستم همان گونه که می نوشتم بنویسم با دیده شک و تردید به من نگاه کرد و گفت: مثل اینکه احادیث مرا می نویسی. گفتم: آری. گفت: آنچه نوشته ای پیش من بیاور. آوردم همه را پاک و محو کرد و گفت: همان گونه که من حفظ کرده ام تو هم احادیث را حفظ کن.^۲

سلیمان بن حرب و موسی بن اسماعیل هردو از ابو هلال، از قتاده نقل می کردند که می گفته است: * به ابوموسی خبر رسید گروهی چون لباس مرتبی ندارند نمی توانند در نماز

۱. ملاحظه می فرمایید که معاویه نسبت به ابوموسی چه می گوید، بدینی است که باید در داستان حکمت چگونه به سود معاویه رفتار کند - م.

۲. اعتقاد به داشتن همزاد و تابع و نایب برای شاعران و شکوفا شدن هنر ایشان در ادب فارسی هم کم و بیش دیده می شود، مثلاً رودکی می گوید گرچه دوسد تابعه فرشته داری - م.

جمعه شرکت کنند. ابوموسی از آن پس فقط با یک عبا پیش مردم ظاهر می شد.

فضل بن دکین از قیس بن ربیع، از یونس بن عبدالله جرمی، از قول مشایخ خود نقل می کند که می گفته اند: * هنگامی که معاویه در نُخَیْلَه بود، ابوموسی در حالی که عمامه سیاه و جامه سیاه پوشیده و عصای سیاهی به دست داشت پیش او آمد.

معاذ بن معاذ از ابو عون، از حسن بصری نقل می کرد که می گفته است: * ابوموسی و عمرو بن عاص که حکمیت را بر عهده داشتند یکی از ایشان در جستجوی دنیا بود و دیگری در جستجوی آخرت؟!

رَوْح بن عباد از مثنی قصیر، از محمد بن منتشر، از مسروق بن أَجْدَع نقل می کند که می گفته است: * به هنگام اجتماع حکمین برای صدور رأی با ابوموسی بودم و خیمه من هم کنار خیمه او بود. شبی گروه زیادی از مردم به معاویه پیوسته بودند. صبحگاهان ابوموسی دامن خیمه خود را بالا زد و گفت: ای مسروق بن أَجْدَع، گفتیم: آری گوش به فرمانم. گفت: امارت راستی آن چیزی است که با رأی و مشورت فراهم آمده باشد و همانا پادشاهی چیزی است که آن را با شمشیر به دست آورده باشند.

یزید بن هارون از حماد بن سلمه، از قتاده نقل می کند: * ابوموسی می گفت: برای قاضی شایسته نیست قضاوت کند تا آنکه حق برای او همچون شب از روز واضح و آشکار شود؛ و چون این خبر به عُمر بن خطاب رسید، گفت: ابوموسی راست می گوید.

محمد بن عبدالله انصاری از عمران بن حُدَیر، از سمیط بن عبدالله سدوسی نقل می کند: * ابوموسی ضمن ایراد خطبه ای گفت: قبیله باهله چون پاچه بودند و ما ایشان را بازو و ساعد قرار دادیم. در این هنگام مردی برخاست و گفت: آیا پست ترین خاندانهای باهله را برای تو بگویم؟ گفت: آری چه کسانی هستند؟ گفت: خاندانهای عَک و اشعریها. ابوموسی گفت: آنان و پدر تو نیاکان من هستند، ای کسی که به امیر خود دشنام دادی جلوی بیا. گوید: خیمه ای برای او زدند و شامگاه و صبحگاه هم یک کاسه غذا برای او می بردند و این زندان ابوموسی بود.

ابوالولید هشام طیالسی از حماد بن سلمه، از قتاده، از ابی مجَلَز نقل می کند که ابوموسی می گفته است: * من در خانه تاریک غسل می کنم و از خدای خود آزر می کنم و پشتم را خمیده نگه می دارم.

عبدالوهاب بن عطاء از سعید، از قتاده نقل می کند که می گفته است: * ابوموسی در

خانه تاریک غسل می کرد و خود را جمع می نمود و پشت خود را خمیده نگه می داشت تا هنگامی که جامه اش را بپوشد سراپا نمی ایستاد.

همین راوی از اسماعیل بن مسلم، از ابن سیرین نقل می کرد که ابوموسی می گفته است: * من در خانه ای تنها غسل می کنم و آزرَم از پروردگارم مانع آن است که پشت خود را راست نگه دارم.

قیصه بن عقبه از سفیان، از مغیره بن زیاد، از عباد بن نسیّ نقل می کند: * ابوموسی گروهی را دید که بدون لُنگ وارد آب شدند، گفت: اگر بمیرم و زنده شوم و این کار سه بار تکرار شود برای من بهتر است که چنین کاری را انجام دهم.

جریر بن عبدالحمید از منصور، از ابو عمرو شیبانی نقل می کند: * ابوموسی می گفت: اگر بینی من انباشته از بوی مردار شود، برای من بهتر و خوشتر است از اینکه بینی من از بوی زنان انباشته شود.

عبدالوهاب بن عطاء عجلی از سعید، از قتاده، از قرعة آزاد کرده زیاد، از عبدالرحمن آزاد کرده ابن برثن می گوید: * ابوموسی و زیاد پیش عمر آمدند. عمر در دست زیاد انگشتری زرین دید و گفت: عجب شما حلقه های زرین به دست می کنید. ابوموسی گفت: انگشتر من آهنی است. عمر گفت: آن یکی بدتر و کثیف تر است، هر کس از شما می خواهد انگشتر به دست کند، انگشتر سیمین به دست کند.

فضل بن دکین و احمد بن عبدالله بن یونس هردو از زهیر بن معاویه، از عبدالملک بن عُمیر نقل می کنند که می گفته است: * ابوموسی را دیدم که از این در وارد شد در حالی که دو جامه نوبافت حیره پوشیده بود. زهیر می گوید: عبدالملک به در کِنْدَة^۱ اشاره کرد. احمد بن عبدالله می گوید، به زهیر گفتم: مقصودت ابوموسی اشعری است؟ گفت: آری.

روح بن عباد از حسین معلم، از عبدالله بن بریده نقل می کند: * ابوموسی را توصیف می کرده که مردی کوتاه قامت لاغر اندام و کوسه بوده است.

موسی بن اسماعیل از حماد بن سلمه، از عاصم، از ابی وائل، از ابوموسی نقل می کند: * پیامبر (ص) فرمودند: پروردگارا روز قیامت مقام ابو عامر عبید را بر بسیاری ترجیح بده، و ابو عامر در جنگ اوطاس^۲ شهید شد و ابوموسی قاتل او را کشت. ابو وائل می گفته است:

۱. ظاهر آ کِنْدَة از درهای مسجد کوفه است - م.

۲. جنگ اوطاس، نام دیگر جنگ حنین است و اوطاس نام یکی از دشمنان سرزمین قبیله هوازن است. رکن: واقدی،

امیدوارم خداوند ابوموسی را در آتش که جایگاه قاتل ابو عامر است با او جمع نفرماید.
عُفان بن مُسلم از عُسان بن برزین، از سیّار بن سلامه نقل می‌کند: * چون مرگ
ابوموسی فرا رسید پسرانش را فرا خواند و گفت: دقت کنید هنگامی که مُردم هیچ‌کس را
برای تشییع جنازه‌ام خبر مکنید و پشت سر جنازه‌ام نه صدایی شنیده شود و نه چراغی
روشن گردد و باید آرام و کنار زانوهای من در تابوت گام بردارید.

عُفان بن مسلم از شعبه، از ابن عُمیر، از ربیع بن حراش نقل می‌کند: * چون ابوموسی
در مرض مرگ خود بیهوش شد، دختر دُومیه که همسر او و مادر ابی برده است، گریست.
ابوموسی به خود آمد، و گفت: از هرکس که چهره بخراشد و بانگ بلند به گریه برآرد و
جامه بر تن بدرد بیزاری می‌جویم.

عُفان بن مسلم از شعبه، از منصور، از ابراهیم، از یزید بن اوس نقل می‌کند: * چون
ابوموسی بیهوش شد، افراد خانواده‌اش بر او گریستند. بدهوش آمد و گفت: مگر نمی‌دانید
که پیامبر (ص) چه فرموده است؟ گوید، به همسرش گفتند: چنین گفته است. از او پرسید،
گفت: یعنی از چهره خراشاندن و بلندگریستن و جامه‌دریدن منع فرموده است.^۱

اسحاق بن یوسف از ورق از جریری، از ابوالعلاء بن شجیر، از قول یکی از کسانی که
گور ابوموسی را کنده است نقل می‌کرد که: * ابوموسی گفته است: گور مرا گود بکنید.
موسی بن اسماعیل از حماد بن سلمه، از سعید جریری، از قسامة بن زهیر هم
همین‌گونه نقل می‌کند که: * ابوموسی گفته است: گور مرا گود بکنید.

واقدی از خالد بن الیاس، از ابی بکر بن عبدالله بن ابی جَهم نقل می‌کند: * ابوموسی در
سال پنجاه و دوم هجرت درگذشته است.

محمد بن سعد (مؤلف) می‌گوید: از برخی دانشمندان شنیدم که ابوموسی ده سال
پیش از آن یعنی در سال چهل و دوم درگذشته است.

واقدی از قیس بن ربیع، از ابی برده پسر ابوموسی نقل می‌کند که می‌گفته است
*: ابوموسی در حکومت معاویه بن ابی سفیان به سال پنجاه و دوم هجرت درگذشته است.^۲

مغازی، ج ۳، ص ۸۸۶-۷-م.

۱. سه روایت دیگر هم با اسناد مختلف و به همین مفسون بود که ترجمه نشد -م.
۲. سکوت ابن سعد در مسأله حکمت تا توجه به اهمیت آن حای دقت و تأمل است -م.

مُعْتَقِيب بن ابی فاطمه دُؤِسی

از قبیلهٔ اُزد و همپیمان خاندان عبدشمس بن عبدمناف بن قصی است که همپیمان سعید بن عاص یا عتبۀ بن ربیعۀ بوده‌اند. از مسلمانان قدیمی است که در مکه اسلام آورد و در روایت موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و ابومعشر و واقدی از هجرت کنندگان به حبشه در هجرت دوم است.

واقدی از خالد بن الیاس، از ابوبکر بن عبدالله بن ابی جَهم نقل می‌کند که: * او همپیمانی مُعْتَقِيب را با خاندان عتبۀ بن ربیعۀ انکار می‌کرده است. واقدی می‌گوید: معقیب پس از آنکه اسلام آورد از مکه بیرون رفت. برخی گفته‌اند به حبشه هجرت کرده است و برخی گفته‌اند به سرزمینهای قوم خود رفته است و سپس با ابوموسی اشعری و همراه دیگر اشعریها به حضور پیامبر (ص) آمده و آن حضرت در خیبر بوده‌اند. او پس از حضور در خیبر تا روزگار عثمان زنده بوده است.

اسماعیل بن ابراهیم از محمد بن اسحاق، از عاصم بن عمر بن قتاده، از محمود بن لبید^۱ نقل می‌کند که می‌گفته است: * یحیی بن حکم مرا بر جُرش^۲ فرماندار کرد و چون آنجا رفتم برایم از قول عبدالله بن جعفر بن ابی طالب نقل کردند که برای آنان گفته است که رسول خدا فرموده‌اند: از بیمار گرفتار به جذام همان‌گونه بگریزید و برسید که از جانور درنده، هرگاه او در دره‌ای فرود آمد شما در درهٔ دیگری فرود آیید. من به آنان گفتم: به خدا سوگند اگر این حدیث را عبدالله بن جعفر برای شما نقل کرده باشد، دروغ نگفته است. چون یحیی مرا از فرمانداری جرش عزل کرد به مدینه آمدم و عبدالله بن جعفر را دیدم و گفتم: ای ابو جعفر این حدیثی که مردم جُرش از تو نقل می‌کنند چیست؟ گفت: به خدا سوگند یاوه گفته‌اند. من چنین حدیثی برای ایشان نقل نکرده‌ام و خودم دیدم که عمر ظرفی که در آن آب بود برای معقیب می‌آورد و جذام در معقیب پیش رفته بود. او از آن ظرف آب

۱. محمود بن لبید، از قبیلهٔ بنی عبدالاشهل اوس و از انصار و متولد به روزگار حضرت ختمی مرتبت است، ولی او را از تابعین می‌شمرند. از شاگردان ابن عباس است و در سال نود و ششم هجرت درگذشته است. رکن: ابن اثیر، اسد الغابه، ج ۴، ص ۳۴۳. م.

۲. جُرش، از توابع یمن است و گفته‌اند شهری بزرگ است. معجم البلدان، ج ۳، ص ۸۴. م.

می خورد و آن گاه عمر ظرف آب را از دست او می گرفت و دهان خود را بر همان جای ظرف می نهاد که او از آن جا آب نوشیده بود و از آن آب می نوشید. دانستم که عمر این کار را برای رضای خدا انجام می دهد تا بیماری به او سرایت نکند. گوید: عمر از هر کس که می شنید از طَبّ اطلاع دارد برای معالجهٔ معیتیب استمداد و تقاضا می کرد. دو مرد از یمن پیش عمر آمدند و از آنان پرسید آیا راهی برای معالجه این مرد صالح دارید؟ که این بیماری جذام با سرعت در او پیش می رود. گفتند: امکان معالجه او فراهم نیست، ولی می توانیم دواهایی بدهیم و علاجی کنیم که بیماری متوقف بماند و پیشروی نکند. عمر گفت: این خود بسیار مهم است که بیماری در همین حال متوقف بماند. گفتند: آیا در سرزمین شما حنظل (هندوانهٔ ابو جهل) می روید؟ گفت: آری. گفتند: مقداری برای ما فراهم کنید. عمر دستور داد برای ایشان دو زنبیل بزرگ حنظل جمع کردند. آن دو نخست حنظلهای را از میانه دو نیمه کردند و سپس معیتیب را دراز کردند و هریک از ایشان یک پای او را در دست گرفتند و به کف هریک از پاهای او چندان حنظل مالیدند که کاملاً ساییده شد و ما دیدیم کف پاهای او سبز پررنگ شد. آن گاه او را رها کردند و به عمر گفتند: پس از این دیگر هرگز بیماری او پیشرفت نخواهد کرد. و به خدا سوگند پس از آن تا هنگام مرگ معیتیب بیماری جذام او پیشروی نکرد.

يعقوب بن ابراهيم بن سعد زهری از پدرش، از صالح بن کیسان نقل می کند که می گفته است، ابوزیاد از قول خارجه بن زید نقل می کرد که: «عمر آنان را برای غذا دعوت کرده بود و معیتیب هم که دچار جذام بود، همراه ایشان بوده است. گوید: معیتیب هم با آنان شروع به غذا خوردن کرد، عمر به او گفت: فقط از جلو خودت و نیمه ظرف که سوی توست غذا بخور و اگر کسی دیگر غیر از تو گرفتار این بیماری بود، با من در یک مجموعه غذا نمی خورد و میان من و او به اندازه یک نیزه فاصله می بود.

واقدي از عبدالرحمن بن ابی زیاد، از پدرش، از خارجه بن زید نقل می کرد: «برای عمر سفره شام گسترده که با مردم غذا بخورد. معیتیب بن ابی فاطمه دوسی که از اصحاب پیامبر و مهاجران به حبشه بود، آمد. عمر به او گفت: نزدیک بیا و بنشین و به خدا سوگند اگر کس دیگری غیر از تو گرفتار جذام بود، نزدیکتر از فاصله یک نیزه با من نمی نشست.^۱

۱. ابن اثیر در اسد الغابه، ج ۴، ص ۴۰۳، ضمن بیان روایاتی از معیتیب می گوید: برخی گفته اند در پایان خلافت عثمان و برخی گفته اند در سال چهارم و پایان خلافت حضرت علی (ع) در گذشته است. م.

صُبَیح آزاد کرده ابی اُحَیْحَة سعید بن عاص بن اُمَیَّة بن عبد شمس

واقعی از قول برخی از اصحاب خود نقل می‌کند: * صُبَیح آزاد کرده سعید بن عاص آماده شد که به بدر برود ولی بیمار شد و نتوانست که برود و ابوسلمه بن عبدالاسد مخزومی سوار بر شتر او شد. اما صُبَیح در جنگ اُحد و دیگر جنگهای رسول خدا همراه بود. محمد بن اسحاق و ابومعشر و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری هم همین‌گونه نقل کرده‌اند.

از خاندان اَسَد بن عَبْدِ الْعُزَّى بن قُصَیْ

سائب بن عَوَّام

ابن خُوَیْلِد بن اسد بن عبدالعزّی بن قُصَیْ. مادرش صفیه دختر عبدالمطلب بن هاشم است. سائب برادر تنی زبیر است.^۱ در جنگهای اُحد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه رسول خدا (ص) بود. در جنگ یمامه به سال دوازدهم هجرت در حکومت ابوبکر صدیق شهید شد و نسلی از او باقی نمانده است.

خالد بن حِزَام

ابن خویلِد بن اسد بن عبدالعزّی بن قُصَیْ. مادرش دارای کنیه ام حکیم و نامش فاخته دختر زُهَیر بن حارث بن اسد بن عبدالعزّی بن قُصَیْ است. از مسلمانان قدیمی است که در مکه مسلمان شد و به سرزمین حبشه هجرت کرد.

واقعی از مغیره بن عبدالرحمن حزامی، از قول پدرش نقل می‌کند: * خالد بن حزام در هجرت دوم مسلمانان به حبشه به سوی آن سرزمین حرکت کرد و میان راه او را مارگزید و پیش از آنکه وارد حبشه شود درگذشت و آیه زیر شأن نزولش در باره اوست که می‌فرماید:

۱. یعنی پسر عمه پیامبر (ص) است - م.

«و هرکس از خانه‌اش بیرون آید در حال هجرت به‌سوی خدا و رسولش و دریابد او را مرگ، لازم باشد اجرش بر خدا و خدا آمرزندهٔ مهربان است.^۱»

واقعی می‌گوید: اصحاب خودمان را ندیدم که در مورد هجرت خالد به حبشه اتفاق نظر داشته باشند. موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و ابومعشر هم او را از مهاجران به حبشه نمی‌دانند و خداوند دانایتر است. ضحاک بن عثمان و مغیره بن عبدالرحمن حزامی که هردو از علما و راویان هستند از اعقاب اویند.

اسود بن نوفل

ابن خویلید بن اسد بن عبدالعزی بن قُصی. مادرش ام لیث دختر مسافرین ابی عمرو بن امیه بن عبدشمس است و به کنیه‌اش ابوليث معروف است. او هم از پیشگامان مسلمانان است که در مکه مسلمان شد و در هجرت دوم مسلمانان به حبشه به آن‌جا هجرت کرد. موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و واقعی او را از مهاجران به حبشه نوشته‌اند، ولی ابومعشر او را در زمرة ایشان یاد نکرده است. موسی بن عقبه در مورد نام او اشتباه کرده است و او را نوفل بن خویلید گفته است و حال آنکه آن‌کس که مسلمان شده و به حبشه هجرت کرده است، اسود بن نوفل است. محمد بن عبدالرحمن بن نوفل بن اسود بن نوفل که کنیه‌اش ابوالاسود است از فرزندان اوست، و او همان کسی است که به یتیم عروۀ بن زبیر هم معروف است و اهل علم و روایت بوده است. برای اسود بن نوفل نسلی باقی نمانده است.

عمرو بن أمیة

ابن حارث بن اسد بن عبدالعزی بن قُصی. مادرش عاتکه دختر خالد بن عبدمناف بن کعب بن سعد بن تیم بن مرّة است. از مسلمانان قدیمی است که در مکه مسلمان شد و در هجرت دوم حبشه به آن سرزمین هجرت کرد و به روایت همگان همان‌جا درگذشت و نسلی از او باقی نمانده است.

۱. بخشی از آیه ۱۰۰ سوره چهارم - نساء -، برخی از مفسران شأن نزول آیه را در مورد ضمره بن عیص گفته‌اند، رک: ابوالفتح رازی، تفسیر، ج ۳، ص ۴۸۱ - م.

یزید بن زُمَعة

ابن اسود بن مطلب بن اسد بن عبدالعزی بن قُصی. مادرش قریبه کُبری دختر ابی امیه بن مغیره بن عبدالله بن عمر بن مخزوم است. او هم از مسلمانان قدیمی است که در مکه مسلمان شده و به روایت همگان در هجرت دوم به حبشه به آن جا هجرت کرد و در جنگ طائف شهید شد. اسبش که معروف به جناح (بال) بود رم کرد و او را داخل حصار طائف برد و کشتندش. گفته شده است به آنان گفت: به من امان دهید تا با شما سخن گویم. نخست او را امان دادند و سپس تیرباران کردند و کشتند.

از خاندان عبدالدار بن قُصی

ابوالروم بن عُمیر بن هاشم

ابن عبدمناف بن عبدالدار بن قُصی. مادرش رومیه است. ابوالروم برادر پدری مصعب بن عُمیر است.

واقدی می گوید: او هم از مسلمانان قدیمی است که در مکه مسلمان شده است و در هجرت دوم به حبشه هجرت کرده است. موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق در روایت خود او را از هجرت کنندگان به حبشه می دانند و در جنگ اُحد شرکت کرد، و پس از آن درگذشت و نسلی از او باقی نمانده است.

واقدی می گوید عبدالرحمن بن ابی زناد، از پدرش نقل می کرد: * ابوالروم از مهاجران به حبشه نیست و اگر از ایشان می بود همراه آنانی که پیش از جنگ بدر برگشته بودند در آن جنگ شرکت می کرد، ولی در جنگ اُحد شرکت کرد.

فراس بن نصر

ابن حارث بن علقمه بن کلدۀ بن عبدمناف بن عبدالدار بن قُصی. مادرش زینب دختر نباش بن

زراره از خاندان اسد بن عمرو بن تمیم است. او هم از مسلمانانی است که از دیرباز در مکه مسلمان شد و به روایت همگان در هجرت دوم به حبشه هجرت کرده است. موسی بن عُقْبَه و ابومعشر در مورد نام او اشتباه کرده‌اند و نضر بن حارث بن علقمه نوشته‌اند و حال آنکه نضر بن حارث در جنگ بدر در همان حال که کافر بود، اعدام شده است.^۱ و به روایت محمد بن اسحاق و واقدی کسی که مسلمان شده و به حبشه هجرت کرده است فراس پسر نضر بن حارث است. فراس در جنگ یرموک شهید شد و نسلی از او باقی نمانده است.

جَهْم بن قیس

ابن عبد بن شرحبیل بن هاشم بن عبد مناف بن عبدالدار بن قصی. مادرش رُحَیْمَة است و برادر مادری او جُهَیم بن صلت بن مَخْرَمَة بن مطلب بن عبد مناف بن قصی است. جَهْم بن قیس هم از دیرباز در مکه مسلمان شد و به روایت همگان در هجرت دوم مسلمانان به حبشه همراه همسر خود که حُرَیْمَلَة دختر عبدالاسود بن خزیمه بن قیس بن عامر بن بیاضه خزاعی است، بوده است و دو پسرش عمر و خزیمه هم همراهشان بوده‌اند. حُرَیْمَلَة دختر عبدالاسود در حبشه درگذشته است.

از همپیمانان خاندان عبدالدار

ابوفُكَيْهَة

گفته‌اند او از قبیلهٔ آزَد بوده است. برخی هم گفته‌اند از بردگان خاندان عبدالدار بوده است. در مکه مسلمان شد و او را سخت شکنجه می‌دادند که از دین خود برگردد و او نمی‌پذیرفت و گروهی از بنی عبدالدار او را در گرمای سخت نیمروز در بند و زنجیر می‌آوردند و بر او

۱. برای اطلاع بیشتر در مورد اعدام نضر، رک: ترجمهٔ مغازی، ج ۱، ص ۷۹-۸۰.

جامه‌ای می‌پوشاندند و او را بر روی شنهای گرم و سوزان می‌انداختند و سنگی سنگین بر پشتش می‌نهادند و او بیهوش می‌شد. همواره در این شکنجه بود تا هنگامی که یاران پیامبر (ص) در هجرت دوم به حبشه رفتند و او هم همراه ایشان بیرون شد.

از خاندان زهرة بن کلاب

عامر بن ابی وقاص

ابن وهیب بن عبدمناف بن زهرة بن کلاب. مادرش حَمْنَة دختر سفیان بن امیه بن عبدشمس است. او برادر تنی سعد بن ابی وقاص است.

واقدی از ابوبکر بن اسماعیل بن محمد بن سعد بن ابی وقاص، از قول پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * عامر بن ابی وقاص پس از اینکه ده‌تن مسلمان شده بودند، مسلمان شد و او یازدهمین مسلمان است. و مادرش چنان بر سرش فریاد می‌زد و چندان او را آزار می‌داد که هیچ‌یک از قریشیان چنان آزاری ندیدند تا آنکه به حبشه هجرت کرد.

واقدی از عبدالله بن جعفر، از اسماعیل بن محمد بن سعد، از عامر بن سعد، از قول پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * از تیراندازی (یا از رمی جمره) برگشتم و دیدم مردم گرد مادرم حَمْنَة دختر سفیان بن امیه بن عبدشمس و برادرم عامر که مسلمان شده بود جمع شده‌اند. گفتم: مردم چه کار دارند؟ گفتند: این مادرت هست که برادرت عامر را گرفته است و سوگند می‌خورد که زیر سایه نخواهد رفت و خوراکی نخواهد خورد و آشامیدنی نخواهد آشامید تا آنکه عامر مسلمانی را رها کند. سعد جلو آمد و به مادرش گفت: مادر جان بیا سوگند بخور و با من پیمان ببند. مادرش گفت: برای چه کار؟ سعد گفت: به اینکه زیر سایه‌ای نروی و خوراکی نخوری و آشامیدنی نیاشامی تا نشیمنگاه خویش را در آتش ببینی. گفت: من با پسر نیکوکارم پیمان می‌بندم و سوگند می‌خورم و خداوند متعال این آیه را در این مورد نازل فرمود:

«و اگر بکشند با تو که به من شرک آوری چیزی را که تو را بر آن آگاهی نیست پس فرمان

میر آن دو را [یعنی پدر و مادر را] و مصاحبت کن با آنان در دنیا به طریق پسندیده... تا آخر آیه.^۱

عامر بن ابی وقاص در جنگ احد شرکت کرده است.

مُطَلَّب بن ازهر

ابن عبدعوف بن عبد بن حارث بن زهرة بن کلاب. مادرش بُکیره دختر عبد یزید بن هاشم بن مطلب بن عبدمناف بن قصی است. در مکه مسلمان شد و در هجرت دوم به حبشه هجرت کرد و همسرش رَمْلَة دختر ابی عوف بن ضُبیره بن سَعید بن سعد بن سهم است. مطلب دارای پسر به نام عبدالله است که مادرش رَمْلَة دختر ابی عوف است و در حبشه به هنگام هجرت دوم متولد شده است.

طَلِّب بن ازهر

برادر تنی مطلب است. او هم در مکه مسلمان شد، و به روایت محمد بن اسحاق و محمد بن عمر واقدی به حبشه هجرت کرده است. ولی موسی بن عقبه و ابومعشر او را از مهاجران به حبشه نمی دانند. طَلِّب دارای پسر به نام محمد است که مادرش رَمْلَة دختر ابی عوف بن ضُبیره است. طَلِّب پس از مرگ برادر خود مطلب با همسرش رَمْلَة ازدواج کرده است.

عبدالله اصغر

ابن شهاب بن عبدالله بن حارث بن زهرة بن کلاب. مادرش دختر عتبه بن مسعود بن رثاب بن عبدالعزی بن سُبَیْع بن جعشمه بن سعد بن ملیح و از قبیله خزاعه است. نام عبدالله قبلاً عبدالجان بود و چون اسلام آورد رسول خدا او را عبدالله نامگذاری فرمودند. او هم از دیرباز در مکه مسلمان شد و به سرزمین حبشه هجرت کرد. واقدی و محمد بن سائب کلبی

۱. بخشی از آیه ۱۴ سوره سی و یکم - لقمان - که قسمتی از آن عیناً در آیه ۷ سوره یست و نهم - عنکبوت - هم آمده است. ابوالفتح رازی هم روایتی نظیر همین روایت آورده است، تفسیر، ج ۹، ص ۷ - م.

هر دو او را از مهاجران به حبشه می‌دانند، عبدالله اصغر از حبشه به مکه برگشت و پیش از هجرت به مدینه در مکه درگذشت. عبدالله اصغر پدر بزرگ مادری زهری است و پدر بزرگ پدری زهری، عبدالله اکبر است که برادر عبدالله اصغر است و او نه مسلمان شده و نه هجرت کرده است و در جنگ بدر و احد هم همراه مشرکان بوده است. او یکی از چهار نفری است که در جنگ احد پیمان بستند که اگر با پیامبر (ص) رویاروی شوند، آن حضرت را حتماً بکشند و جان بر سر آن کار نهند. سه نفر دیگر، اُبَی بن خلف، و ابن قَمِیْثَة و عُبَیْة بن ابی وقاص بودند.

عبدالله بن شهاب

این شخص هم برادر تنی عبدالله اصغر و عبدالله اکبر است. او در مکه مسلمان شد و پیش از هجرت مسلمانان به حبشه درگذشته است.

زُهری فقیه معروف که نام و نسبش محمد بن مسلم بن عبیدالله بن عبدالله بن شهاب است از فرزندان اوست.^۱

از همپیمانان خاندان زهرة بن کلاب

عتبة بن مسعود

ابن غافل بن حبیب بن شمع بن فار بن مخزوم بن صاهله بن کاهل بن حارث بن تمیم بن سعد بن هُذَیل بن مُدْرِکَة. مادرش ام عبد دختر عبدود بن سَوَی بن قریم بن صاهله بن کاهل است، و مادرِ مادرش هند دختر عبد بن حارث بن زهرة بن کلاب است. او برادر تنی عبدالله بن مسعود است. او از دیرباز در مکه مسلمان شد و در هجرت دوم مسلمانان به حبشه هجرت کرد و در این مورد همگان اتفاق نظر دارند و سپس به مدینه برگشت و در جنگ احد شرکت کرد.

۱. محمد بن مسلم، معروف به ابن شهاب زهری متولد به سال ۵۸ و درگذشته به سال ۱۲۲ هجری است، مورد کمال توجه مروانیان و دارای تألیفات است. رک: عمر رضا کحاله، معجم المصنفین، ج ۱۱، ص ۲۱-م.

واقدی از ابراهیم بن اسماعیل بن ابی حبیب، از داود بن حصین نقل می‌کند * عتبه بن مسعود در جنگ اُحد حاضر بوده است. واقدی می‌گوید: عتبه پس از آن در تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بود و به روزگار حکومت عمر بن خطاب در مدینه درگذشت و عمر بر جنازه‌اش نماز گزارد.

عبدالله بن ادريس و یزید بن هارون هر دو از مسعودی پسر عبدالرحمن بن عبدالله نقل می‌کنند که می‌گفته است از قاسم بن عبدالرحمن شنیدم که می‌گفت * عمر بن خطاب برای نماز گزاردن بر جنازه عتبه بن مسعود منتظر آمدن مادرش ام عبد شد و او از منزل بیرون آمده و جلوتر از جنازه رفته بود.

فضل بن دکین از حفص بن غیاث، از اعمش، از خثیمه نقل می‌کند * چون خبر مرگ عتبه برادر عبدالله بن مسعود به او رسید گریست و گفت: اشک رحمتی است که خداوند قرار داده است و آدمی نمی‌تواند از آن خودداری کند؛ در اختیار آدمی نیست.

شُرَحْبِيل بن حَسَنَة

حَسَنَة نام مادر اوست که از بنی عدی است. پدرش عبدالله بن مُطاح بن عمرو بن کِنْدَه و همپیمان بنی زهره است و کنیه‌اش ابو عبدالله بوده است. شُرَحْبِيل از کسانی است که در هجرت دوم به حبشه هجرت کرده است. محمد بن اسحاق می‌گوید: حَسَنَة مادر شُرَحْبِيل همسر سفیان بن معمر بن حبیب بن وهب بن حذافه بن جُمَحْ بوده و از او دو پسر به نام خالد و جنادة داشته است. سفیان بن معمر به حبشه هجرت کرد و همسرش حسنه و دو پسر خود خالد و جنادة و همچنین پسرانش شُرَحْبِيل را با خود بردند و این در هجرت دوم مسلمانان به حبشه بود.

واقدی می‌گوید * سفیان بن معمر بن حبیب جُمَحِی برادر مادری شُرَحْبِيل بن حسنه است و مادر شُرَحْبِيل مادر سفیان هم هست و همسر او نبوده است و سفیان همراه مادرش حسنه و برادرش شُرَحْبِيل و دو پسر خود جنادة و خالد به حبشه هجرت کرده است. ابو معشر، شُرَحْبِيل و مادرش را از هجرت کنندگان به حبشه از خاندان جُمَحْ دانسته است ولی سفیان بن معمر و هیچ‌یک از پسران او را ننوشته است. و موسی بن عقبه هیچ‌یک از ایشان حتی شُرَحْبِيل را از مهاجران به حبشه نمی‌داند.

واقعی می‌گوید * شرحبیل و پدرش همپیمان بنی‌زهره بوده‌اند و به سبب انتساب ایشان به سفیان بن معمر جُمحی آن دو را هم جُمحی گفته‌اند. شرحبیل از اصحاب بلندپایه حضرت ختمی مرتبت است و در خدمت ایشان در چند جنگ حاضر بوده است و او یکی از فرماندهانی است که به روزگار ابوبکر برای اعزام به شام برای او پرچم فرماندهی بسته شده است. شرحبیل بن حسنه در طاعون عَمَواس که به سال هجدهم و در حکومت عمر بن خطاب بوده، درگذشته است و به هنگام مرگ شصت و هفت ساله بوده است.

از خاندان تیم بن مُرّة

حارث بن خالد

ابن صخر بن عامر بن کعب بن سعد بن تیم بن مُرّة. مادرش از مردم یمن است. حارث از کسانی است که از دیرباز در مکه مسلمان شده و همراه همسر خود ریطه دختر حارث و خواهر صُبَیحه بن حارث بن جُبَیله بن عامر بن کعب بن سعد بن تیم در هجرت دوم مسلمانان به حبشه هجرت کرده است. ریطه در حبشه برای حارث، موسی و عایشه و زینب و فاطمه را زاییده است. موسی بن حارث به روایت همگان در حبشه درگذشته است. موسی بن عُبَیّه و ابومعشر می‌گویند * این خانواده از حبشه به قصد رفتن به مدینه بیرون آمدند و کنار یکی از آبهای میان راه از آب آن چاه آشامیدند و هنوز از آن جا حرکت نکرده بودند که ریطه و فرزندانش غیر از فاطمه همان جا درگذشتند.

عمرو بن عثمان

ابن عمرو بن کعب بن سعد بن تیم بن مُرّة. از کسانی است که از دیرباز در مکه مسلمان شده و در هجرت دوم به حبشه هجرت کرده است و در جنگ قادسیه شهید شده است.

از بنی مخزوم بن یقظة بن مرّة

عیاش بن ابی ربیعة

ابن مغیره بن عبدالله بن عمر بن مخزوم. مادرش اسماء دختر مخربة بن جندل بن ابیر بن نهشل بن دارم و از خاندان تمیم است. عیاش برادر مادری ابوجهل است. واقدی از محمد بن صالح، از یزید بن رومان نقل می‌کند که می‌گفته است: * عیاش بن ابی ربیعة پیش از آنکه پیامبر (ص) به خانه ارقم بروند و آنجا دعوت خود را آشکار فرمایند، مسلمان شده است.

ابن اسحاق و واقدی می‌گویند: * عیاش بن ابی ربیعة در هجرت دوم مسلمانان به حبشه همراه همسر خود اسماء دختر سلمة بن مخربة بن اجدل آنجا هجرت کرد و همسرش در حبشه برای او عبدالله بن عیاش را زایید. موسی بن عقبه و ابومعشر در کتاب خود عیاش را از مهاجران به حبشه ننوشته‌اند.

ابن اسحاق و واقدی می‌گویند: * عیاش از حبشه به مکه برگشت و در مکه بود تا یاران پیامبر عازم هجرت به مدینه شدند و او همراه عمر بن خطاب به مدینه هجرت کرد. چون در منطقه قباء منزل کردند برادران مادری او ابوجهل و حارث پسران هشام آمدند و چندان اصرار کردند که او را به مکه برگردانند. چون به مکه رسیدند، او را در بند و زندانی کردند. عیاش سپس گریخت و به مدینه آمد و تا هنگام رحلت رسول خدا (ص) همان‌جا بود و سپس برای جهاد به شام رفت و پس از آن به مکه برگشت و همان‌جا بود تا درگذشت.^۱ پسرش عبدالله از مدینه بیرون نیامد.

سلمة بن هشام

ابن مغیره بن عبدالله بن عمر بن مخزوم. مادرش ضباعة دختر عامر بن قرط بن سلمة بن

۱. برای اطلاع بیشتر از چگونگی برگرداندن عیاش به مکه، رکن: بیهقی ترجمة دلائل النبوة، ج ۲، ص ۱۴۵-۱۴۳، و به ابن اثیر، اسد الغابة، ج ۴، ص ۱۱۶۱ ضمناً تاریخ درگذشت او در این دو کتاب هم نیامده است. -م.

قشیر بن کعب بن ربیعہ است. او از دیرباز در مکه مسلمان شد و به روایت ابن اسحاق و واقدی به حبشه هجرت کرده است، ولی موسی بن عقبه و ابومعشر این مطلب را نقل نکرده‌اند.

ابن اسحاق و واقدی می‌گویند * سَلَمَةُ بْنُ هِشَامٍ از سرزمین حبشه به مکه بازگشت و ابوجهل او را به زندان انداخت و می‌زد و گرسنگی و تشنگی می‌داد، و پیامبر برای او دُعا می‌فرمودند.

عُفَّان بن مُسَلَّم از حماد بن سَلَمَةَ، از علی بن زید، از عبیدالله بن ابراهیم قرشی و ابراهیم، از ابوهریره نقل می‌کند * پیامبر در تعقیب هر نماز چنین دعا می‌فرمود: پروردگارا سَلَمَةُ بْنُ هِشَامٍ و عیاش بن ابی‌ربیعہ و ولید و مسلمانان ناتوان را که چاره‌ای ندارند و راهی نمی‌یابند نجات بده و برهان.

فضل بن دُکَیْن از ابن عیینہ، از زُہری، از سعید بن مسیب، از ابوهریره نقل می‌کند که می‌گفته است * چون پیامبر سر از رکوع نماز صبح برمی‌داشت می‌گفت: پروردگارا ولید بن ولید و سَلَمَةُ بْنُ هِشَامٍ و عیاش بن ابی‌ربیعہ و مستضعفانی را که در مکه‌اند برهان، پروردگارا سخت بر قبیلة مُضَرّ پای بنه، پروردگارا سالهایی چون قحط سالهای یوسف (ع) بر آنان بیاور. اسماعیل بن عبدالله بن ابی اُوَیْس از ابراهیم بن اسماعیل بن ابی حبیب، از داود بن حصین نقل می‌کند که می‌گفته است * پیامبر (ص) در سپیده‌دم [شاید در نماز صبح] دعا فرمود و چنین عرضه داشت:

پروردگارا عیاش بن ابی‌ربیعہ و ولید بن ولید و سَلَمَةُ بْنُ هِشَامٍ را نجات بده، پروردگارا مؤمنان مستضعف را برهان، خداوند اقبایل عَضْلُ و لِحْیان و رِعل و ذِکْوان و عُصَیة را از رحمت خود دور فرمای که نسبت به خدا و رسولش سرپیچی و عصیان کردند.

واقدی می‌گوید * پیامبر (ص) برای سَلَمَةُ بْنُ هِشَامٍ و عیاش بن ابی‌ربیعہ که از مهاجران حبشه و در مکه زندانی بودند، دعا می‌فرمودند. ولید بن ولید مشرک بود و با همکیشان خود در جنگ بدر شرکت کرد، اسیر شد و نخست فدیہ خود را پرداخت، آن‌گاه مسلمان شد و به مکه برگشت. قومش با او درافتادند و او را در مکه همراه عیاش بن ابی‌ربیعہ و سَلَمَةُ بْنُ هِشَامٍ زندانی کردند و رسول خدا (ص) او را هم در دُعا به آن دو ملحق فرمودند. سَلَمَةُ بْنُ هِشَامٍ بعد گریخت و در مدینه به پیامبر (ص) پیوست و این پس از جنگ خندق بود. مادرش ضبَاعَةُ این دو بیت را سرود:

«خدایا ای پروردگار کعبه‌ای که از هر عیب مبری است، سَلَمَةَ را بر هر دشمن پیروز فرمای، در کارهای مبهم او را دودست است با دستی عطا می‌کند و با دست دیگر نعمت بخشنده است.»^۱

سلمه همواره تا هنگام رحلت پیامبر (ص) با ایشان بود و هنگامی که ابوبکر لشکریان را برای جنگ با رومیان به شام فرستاد، همراه مسلمانان بیرون شد و سلمه بن هشام در مَرَجُ الصُّفَر در محرم سال چهاردهم هجرت و آغاز خلافت عمر بن خطاب شهید شد.

ولیدبن ولیدبن مغیره

ابن عبدالله بن عمر بن مخزوم. مادرش اُمَیْمَةُ دختر ولیدبن عُثَی بن ابی حرملة بن عُرَیج بن جریر بن شق بن صُعب از قبیله بجیله است.

واقعی از ابراهیم بن جعفر، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است * ولیدبن ولید مشرک و بر آیین قوم خود بود و همراه ایشان به جنگ بدر رفت و در آن جنگ اسیر مسلمانان شد. عبدالله بن جحش یا سلیط بن قیس که از انصار بود او را اسیر کردند. دو برادرش خالد و هشام پسران ولید برای پرداخت فدیة اش آمدند، و عبدالله بن جحش از ارزان رها کردن او خودداری کرد تا آنکه با پرداخت چهار هزار درهم او را آزاد کردند. خالد بن ولید نمی‌خواست آن مبلغ را پرداخت کند. هشام به او گفت: آری که او پسر مادر تو نیست^۲، به خدا سوگند اگر هرچه برای آزادی او بخواهد خواهم پرداخت. گفته شده است پیامبر (ص) فقط با آنکه به جای فدیة او جامه‌های جنگی پدرش ولیدبن مغیره را بدهند موافقت فرمودند و خالد بن ولید این پیشنهاد را نپذیرفت، ولی هشام بن ولید پذیرفت که ولید برادر تنی او بود. جامه‌های جنگی ولیدبن مغیره و اسلحه او عبارت بود از زرهی فراخ و نقره‌نشان و شمشیر و کلاه خود که صد دینار ارزش داشت و هر دو برادر اطاعت کردند و پرداختند و چون آن جامه و سلاح را تسلیم کردند و ولیدبن ولید را با خود از مدینه

۱. اللهم رب الكعبة السَّكَّة
له يدان في الامور المبهمة
أظهر على كل عدو سَلَمَةً
كف بها يُعطى و كف منعمة

۲. ولید برادر پدری خالد بوده است و هشام برادر تنی و پدر و مادری - م.

بیرون بردند، هنگامی که به منطقه ذوالحلیفه^۱ رسیدند، ولید بن ولید از دست آن دو گریخت و به حضور پیامبر آمد و مسلمان شد.

خالد گفت: ای کاش پیش از آنکه برای تو فدیة پرداخت شود و پیش از آنکه یادگار پدر ما را از دست ما بیرون کنی اگر قصد داشتی مسلمان شوی مسلمان می‌شدی و از محمد (ص) پیروی می‌کردی. گفت: تا فدیة من همچون فدیة افراد دیگر قوم من پرداخت نمی‌شد، مسلمان نمی‌شدم تا قریش نگویند از بیم پرداخت فدیة‌اش مسلمان شد. آن دو سپس همراه خالد به مکه آمدند. میان راه ظاهراً در امان بود و همین‌که به مکه رسیدند او را همراه تنی چند از بنی مخزوم که پیش از ولید مسلمان شده بودند و عیاش بن ابی‌رییعة و سلمة بن هشام که هردو از مهاجران به حبشه هم بودند با آنان زندانی بودند به زندان افکندند. پیش از جنگ بدر پیامبر (ص) برای سلمة بن هشام و عیاش دعا می‌فرمودند و پس از جنگ بدر برای ولید بن ولید هم دعا می‌فرمودند و آن حضرت مدت سه سال برای این سه تن دعا می‌فرمودند.

ولید بن ولید از بند گریخت و خود را به مدینه و حضور پیامبر (ص) رساند. آن حضرت از او در باره عیاش بن ابی‌رییعة و سلمة بن هشام پرسیدند. گفت: از ایشان جدا شدم در حالی که در سختی و تنگی بودند، هردو در یک بندند و پای یکی به پای دیگری بسته است. پیامبر فرمودند: برو به مکه و آن‌گاه به خانه قُتیب برو که مسلمان شده است و در خانه او پنهان شو و در صدد دست‌یابی به عیاش و سلمة باش و به آن دو بگو که فرستاده منی و بگو رسول خدا به شما دستور می‌دهد حرکت کنید و بیرون آید. ولید می‌گوید: چنین کردم، و آن دو بیرون آمدند و من هم بیرون آمدم و از ترس تعقیب و گرفتاری آنان را با شتاب می‌آوردم تا پشت سنگلاخ‌های مدینه رسیدیم.

واقعی می‌گوید یحیی بن مغیره بن عبدالرحمن بن حارث بن هشام می‌گوید * چون ولید بن ولید از مدینه پیش عیاش بن ابی‌رییعة و سلمة بن هشام آمد و آن دو با او از مکه بیرون آمدند، قریش آگاه شدند و خالد بن ولید همراه گروهی به تعقیب آن سه تن رفت و تا منطقه عُسفان پیشروی کرد و از ایشان هیچ خبر و نشانی نیافت. آن سه تن نخست از کناره دریا و سپس از منطقه و راه اَمَجّ به مدینه رفتند، یعنی همان راهی که پیامبر (ص) هنگام

۱. ذوالحلیفه، منطقه‌ای نزدیک مدینه منوره و حدود مسجد شجره است - م.

هجرت پیموده بودند.

واقدی از محمد بن عبدالله، از زُهری همچنین از ابراهیم بن جعفر، از پدرش نقل می‌کند که هردو می‌گفته‌اند * سلمه بن هشام و عیاش بن ابی‌ریعه و ولید بن ولید برای هجرت به سوی پیامبر (ص) بیرون آمدند. گروهی از قریش آنان را تعقیب کردند که به مکه برگردانند و به آنان دست نیافتند. چون آن سه تن پشت سنگلاخهای مدینه رسیدند، یکی از انگشتان ولید قطع شد و او بیتی سرود که مضمون آن چنین است:

«تو انگشتی بیش نیستی که به خون آغشته شدی و آنچه به آن رسیدی در راه خدا بود.^۱»
گوید، در مدینه رگ قلبش پاره شد و درگذشت و ام سلمه دختر ابی‌امیه مخزومی او را با این بیت مرثیه گفت که مضمون آن چنین است:

«ای چشم من بر ولید بن ولید بن مغیره گریه کن که ولید پدر کودکان خردسال و جوانمرد قبیله بود.^۲»

پیامبر (ص) فرمودند: ای ام سلمه چنین مگو و این آیه را بخوان «و آمد بیهوشی مرگ بر حق، این است آنچه از آن می‌گریختی.^۳»

واقدی می‌گوید: یحیی بن منذر که از فرزندزادگان ابودجانه است نقل می‌کرد که ام سلمه می‌گفته است * هنگامی که ولید بن ولید درگذشت، سخت بر او بیتابی کردم که برای مرگ هیچ‌کس تا آن هنگام چنان بیتابی نکرده بودم و گفتم چنان بر او گریه خواهم کرد که زنان اوس و خزرج آن را نقل کنند و می‌گفتم مرد غریبی است که در سرزمین غربت درگذشته است. از پیامبر (ص) اجازه خواستم اجازه فرمودند، خوراکی فراهم ساختم و زنان را جمع کردم و همان بیت را خواندم. گوید، چون رسول خدا (ص) آن را شنید فرمود: ولید را بر خود مهربان و دلسوز گرفته‌اید [بسیار به او علاقه‌مندید].

واقدی می‌گوید: درباره سرانجام ولید بن ولید بن ابی‌المغیره روایت دیگری هم گفته‌اند و روایت کرده‌اند. ولی همان روایت نخست در نظر ما صحیح‌تر است. گفته‌اند:

۱. قُلْ أَنتَ الْإِصْحَ دَمِيتْ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا لَقِيتْ
۲. يَا عَيْنُ فَايَكِي لَوْلَيْدُ بْنُ الْوَلِيدِ بْنِ الْمَغِيرَةِ كَانَ الْوَلِيدُ بْنُ الْوَلِيدِ ابْنُ الْوَلِيدِ فِي الْعَشِيرَةِ
۳. آیه ۱۹ سورة پنجاهم - ق - م.

ولید بن ولید و ابوجندل پسر سهل بن عمرو از زندان مکه گریختند و از مکه بیرون آمدند و خود را به ابوبصیر که کنار دریا و بر سر راه کاروانهای قریش بود، رساندند و با او بودند. قریش برای پیامبر پیام فرستادند و آن حضرت را به حرمت خویشاوندی سوگند دادند که ابوبصیر و همراهان او را به مدینه احضار فرماید و گفتند: ما به آنان نیازی نداریم. پیامبر (ص) برای ابوبصیر مرقوم فرمودند که با همراهان خود به حضور ایشان بازگردد. نامه رسول خدا هنگامی به دست ابوبصیر رسید که در شرف مرگ بود و شروع به خواندن نامه کرد و همچنان که نامه در دست او بود درگذشت. یارانش بر او نماز گزاردند و او را همان جا دفن کردند و کنار گورش مسجدی ساختند و یارانش که هفتادتن بودند و ولید بن ولید بن مغیره هم با ایشان بود به سوی مدینه حرکت کردند و چون پشت سنگلاخ مدینه رسیدند ولید به زمین خورد و انگشت او چنان صدمه دید که از پوست آویخته ماند. محل زخم را بست و خطاب به انگشت خود همان شعر قبل را خواند و چون وارد مدینه شد از همان بیماری درگذشت. اعقاب ولید بن ولید هنوز باقی هستند از جمله ایشان ایوب بن سلمه بن عبدالله بن ولید است. ولید بن ولید پسری داشت که نامش را ولید گذاشته بود. پیامبر فرمودند: شما به این کلمه ولید عشق می‌ورزید. ولید پسرش را عبدالله نامگذاری کرد. واقدی پس از نقل این موضوع باز هم می‌گوید که همان روایت اول در نظر ما استوارتر از گفتار کسانی است که می‌گویند او از همراهان ابوبصیر بوده است.

هاشم بن ابی حذیفه

ابن مغیره بن عبدالله بن عمر بن مخزوم. مادرش أم حذیفه دختر اسد بن عبدالله بن عمر بن مخزوم است. اکنون نسلی از او باقی نیست. او هم از کسانی است که از دیرباز در مکه مسلمان شده است و به روایت ابن اسحاق و واقدی در هجرت دوم به سرزمین حبشه هجرت کرده است. ابن اسحاق نام او را هشام نوشته است و این اشتباهی است که از ابن اسحاق سر زده است. به روایت هشام بن محمد بن سائب کلبی و واقدی و خاندان مخزوم نام او هاشم است. موسی بن عقبه و ابومعشر او را از مهاجران به حبشه نمی‌دانند. هاشم بن ابی حذیفه درگذشت و نسلی از او باقی نمانده است.

هَبَّار بن سفیان

ابن عبدالاسد بن هلال بن عبدالله بن عمر بن مخزوم. مادرش دختر عبد بن ابی قیس بن عبدود بن نصر بن مالک بن حلل بن عامر بن لُوی است که خواهر عمرو بن عبدود است که به دست علی (ع) در جنگ خندق کشته شده است. هَبَّار بن سفیان از مسلمانانی است که از دیرباز در مکه مسلمان شده و به روایت همگان به حبشه هجرت کرده است و در جنگ اجنادین در شام کشته شده است.

عبدالله بن سفیان

برادر تنی هَبَّار است. نسلی از او باقی نمانده است. او هم در مکه مسلمان شده است و در هجرت دوم مسلمانان به حبشه در روایت همگان هجرت کرده است. عبدالله بن سفیان در جنگ یرموک در خلافت عمر بن خطاب شهید شده است.^۱

از همپیمانان و آزادکردگان و وابستگان بنی مخزوم

یاسر بن عامر بن مالک

ابن کنانة بن قیس بن حصین بن وذیم بن ثعلبة بن عوف بن حارثة بن عامر اکبر بن بام بن عَنَس. عَنَس نامش زید بن مالک بن اَدَد بن یشجب بن عَرِیب بن زید بن کهلان بن سباء بن یشجب بن یعرب بن قحطان است؛ و قحطان کسی است که تمام نسب مردم یمن به او می‌رسد. خاندان مالک بن اَدَد از قبیلة مَذْحِج شمرده می‌شوند. یاسر بن عامر و دو برادرش حارث و مالک از یمن به جستجوی برادرشان به مکه آمدند. حارث و مالک به یمن برگشتند و یاسر در مکه ماند و با ابو حذیفه بن مغیره همپیمان شد و ابو حذیفه یکی از کنیزان خود را که نامش

۱. برای اطلاع از جنگ یرموک، رک: نهایه الارب، ج ۱۹، ص ۱۲۱-۲.

سُمَیّه دختر خیاط بود به همسری یاسر درآورد که عمار از او متولد شد و ابو حذیفه او را آزاد کرد. یاسر و پسرش عمار همراه ابو حذیفه بودند تا ابو حذیفه درگذشت و خداوند اسلام را آورد. یاسر و سمیه و عمار و برادرش عبدالله بن یاسر مسلمان شدند. یاسر پسر بزرگتر از عمار و عبدالله به نام حُرَیث داشت که بنودیل در دوره جاهلی او را کشتند و چون یاسر مسلمان شد، بنی مخزوم او را گرفتند و شکنجه می دادند که از دین برگردد.

مسلم بن ابراهیم و ابوقطن عمرو بن هشم هر دو از قاسم بن فضل، از عمرو بن مره جَمَلِی، از سالم بن ابی جعد، از عثمان بن عفان نقل می کنند که می گفته است * در حالی که پیامبر دست مرا گرفته بودند و درمکه قدم می زدیم، به جایی رسیدیم که عمار و پدر و مادرش را شکنجه می دادند. یاسر گفت: روزگار چنین است. پیامبر (ص) به او فرمودند: شکیباً و پایدار باش، و سپس عرضه داشت: پروردگارا خاندان یاسر را بیامرز و همانا که آمرزیده ای. فضل بن عَبَّسه خزاز واسطی از شعبه، از ابی بشر، از یوسف مکی نقل می کند * پیامبر (ص) از کنار عمار و پدر و مادرش که آنان را شکنجه می دادند، عبور کردند و فرمودند: ای خاندان عمار صبر کنید که وعده گاه شما بهشت است.^۱

حکَم بن کَیسان

از بردگان آزاد کرده بنی مخزوم است. حَکَم همراه کاروان قریش بود که عبدالله بن جحش به آن کاروان در نخله حمله برد و او را اسیر کرد.^۲

واقدی می گوید علی بن یزید، از قول پدرش، از عمه اش، از مادرش کریمه دختر مقداد، از قول پدرش نقل می کند که مقداد می گفته است * من حکم بن کیسان را اسیر گرفتم. فرمانده ما خواست گردنش را بزند، گفتم: رهایش کن او را به حضور پیامبر ببریم، و او را حضور ایشان بردیم. پیامبر (ص) او را به اسلام دعوت فرمودند، او در پذیرفتن اسلام درنگ کرد. عمر گفت: ای رسول خدا برای چه با این گفتگو می کنی؟ به خدا سوگند هرگز این مسلمان نخواهد شد بگذار گردنش را بزنم و در جهنم به مادرش ملحق شود. پیامبر (ص) به عمر اعتنا نفرمود تا آنکه حکم بن کیسان مسلمان شد. عمر می گفته است: چون او مسلمان

۱. مادر عمار به دست مشرکان مکه شهید شد و در منابع دیگری هم که جستجو کردم به تاریخ مرگ یاسر برنخوردم - م.

۲. این حمله در ماه رجب سال دوم هجرت بوده است - م.

شد سخت ناراحت شدم و گفتم چگونه در مورد فرمان رسول خدا (ص) بگویم می‌کردم آن هم در مورد کاری که او از من به آن داناتر بود و با خود می‌گفتم مقصودم خیرخواهی برای خدا و رسولش بود. عمر همچنین می‌گوید: حکم بن کیسان مسلمان شد و اسلامی نیکو و پسندیده داشت و در راه خدا جهاد می‌کرد و در جنگ بثر معونه شهید شد و پیامبر (ص) از او خشنود بودند و او وارد بهشت شد.

واقعی می‌گوید محمد بن عبدالله، از زهری نقل می‌کند * حکم بن کیسان به پیامبر (ص) گفت: اسلام چیست؟ فرمود: خداوند یکتا را که شریک ندارد پرستش کنی و گواهی دهی که محمد بنده و رسول اوست. گفت: همانا مسلمان شدم. پیامبر (ص) به اصحاب خود نگاه کرد و فرمود: اگر چند لحظه پیش سخن شما را پذیرفته و او را کشته بودم وارد آتش می‌شد.

از خاندان عدی بن کعب

نعم نَحَام بن عبدالله بن اسید

ابن عبدعوف بن عبید بن عویج بن عدی بن کعب. مادرش دختر ابی حرب بن خلف بن صداد بن عبدالله از خاندان عدی بن کعب است. نعم پسری به نام ابراهیم داشته است که مادرش زینب دختر حنظله بن قسامة بن قیس بن عبید بن طریف بن مالک بن جدعان بن ذهل بن رومان از قبیله طی است. دختری هم به نام امة داشته است که مادرش عاتکه دختر حذیفه بن غانم است و به همسری نعمان بن عدی بن نضله درآمده و برای او فرزند آورده است.

واقعی از یعقوب بن عمر، از نافع عدوی، از ابوبکر بن عبدالله بن ابی جَهم عدوی نقل می‌کند که می‌گفته است * نعم بن عبدالله پس از آنکه ده تن مسلمان شده بودند، مسلمان شد و اسلام خود را پوشیده می‌داشت. چون پیامبر (ص) فرموده بودند: به هنگام معراج وارد بهشت شدم و صدای سرفه نعم را شنیدم او ملقب به نَحَام (سرفه کننده) شد. نعم در مکه چون دارای شرف و بزرگواری بود همواره خویشاوندانش بر گرد او بودند و چون مسلمانان به مدینه هجرت کردند او خواست هجرت کند، قوم به او درآویختند و گفتند: هر دینی را که می‌خواهی داشته باش و نزد خودمان مقیم باش و او تا سال ششم هجرت در مکه

ماند و سپس همراه چهل تن از افراد خانواده خود به مدینه هجرت کرد. پیامبر (ص) با او معانقه فرمودند و او را بوسیدند.

واقدی از عبدالرحمن بن ابی الزناد، از هشام بن عروة، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است * نعیم بن عبدالله معمولاً خوراکی اشخاص فقیر بنی عدی را همه ماهه فراهم می‌کرد.

واقدی می‌گوید * نعیم هنگام صلح حدیبیه به مدینه هجرت کرد و پس از آن در جنگهای دیگر همراه رسول خدا بود و در ماه رجب سال پانزدهم هجرت در جنگ یرموک شهید شد.

مَعْمَرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ

ابن نضله بن عوف بن عبید بن عویج بن عدی بن کعب، مادرش از اشعری‌هاست. او از کسانی است که در آغاز اسلام در مکه مسلمان شد و به روایت همگان در هجرت دوم مسلمانان به حبشه هجرت کرد، و سپس به مکه برگشت و مقیم آن شهر شد. نخست هجرت خود را به مدینه به تأخیر انداخت و سپس به آن شهر هجرت کرد و گفته‌اند هنگامی که رسول خدا در حدیبیه بودند به ایشان پیوست و در مورد او و خراش بن امیه کعبی اختلاف نظر است. مَعْمَرُ در حجة الوداع پیشاپیش پیامبر (ص) پیاده حرکت می‌کرد و حدیثی هم از پیامبر (ص) نقل کرده است.

یزید بن هارون از محمد بن اسحاق، از محمد بن ابراهیم، از سعید بن مسیب، از معمر بن عبدالله نقل می‌کند که می‌گفته است * از پیامبر (ص) شنیدم می‌فرمودند: هیچ کس جز شخص خطاکار احتکار نمی‌کند.

واقدی از عبدالحمید بن جعفر، از محمد بن یحیی بن حبان نقل می‌کند که می‌گفته است * در عمرة القضاء، معمر بن عبدالله سر پیامبر (ص) را تراشید.

عَدِيّ بْنُ نَضْلَةَ

ابن عبدالعزی بن حرثان بن عوف بن عبید بن عویج بن عدی بن کعب. مادرش دختر

مسعود بن حدافه بن سعد بن سهم است. عدی بن نضله و دو پسر به نامهای نعمان و نُعَیم و دختری به نام آمنه داشته است که مادرشان دختر نعبه بن خویلد بن امیه بن معمر بن حیان بن غنم بن مُلیح از قبیله خزاعه است.

عدی بن نضله از دیرباز در مکه مسلمان شد و به روایت همگان به حبشه هجرت کرد و نخستین کسی است که در حبشه درگذشته است و نخستین کسی است که بر طبق احکام اسلامی از او ارث برده شده است و پسرش نعمان بن عدی از او ارث برده است. عمر بن خطاب، نعمان بن عدی را بر دشت میشان فرماندار کرده بود، نعمان شعر می‌گفت و از جمله اشعاری به این مضمون سروده است:

«آیا کسی به خُنساء خبر می‌برد که دوست او در میشان در شیشه باده می‌آشاماند. هرگاه بخواهم دهقانان قریه و رقاصه‌ای که در هر راه به زانو می‌نشینند برای من آواز می‌خوانند. اگر تو همنشین منی مرا با باده و جام بزرگ سیراب گردان و با جام کوچک رخنه‌دار می‌آشامان. شاید امیر مؤمنان را خوش نیاید که ما در کوشک و خانه‌ای ویران همنشینی کنیم.»^۱

واقعی می‌گوید خالد بن ابی بکر بن عبیدالله بن عبدالله بن عمر بن خطاب نقل می‌کرد که: «شنیدم سالم بن عبدالله این ابیات را می‌خواند. گوید، چون این اشعار او به اطلاع عمر بن خطاب رسید، گفت: آری به خدا سوگند مرا خوش نیامد و هر کس او را دید به او خبر دهد که من او را عزل کردم. مردی از قوم عدی پیش نعمان آمد و خبر عزل او را داد. نعمان نزد عمر آمد و گفت: به خدا سوگند من آنچه در شعر سروده‌ام انجام نداده‌ام، بلکه مردی شاعر و چیزی در گفتار خود یافته‌ام و شعری سرودم. عمر گفت: به خدا سوگند خورده‌ام که تا هنگامی که زنده باشم تو نباید برای من عهده‌دار کاری باشی و حال آنکه چنان شعری سروده‌ای.

بمیسان یسقی فی زجاج و ختم
و رقاصه تجشو علی کل منم
ولا تسقنی بالاصغر المتکلم
تنادمنا فی الجوسق المتهدم

الا هل اتی الخنساء ان خلیلها
اذا شئت غتتی دهاقین قریة
فان كنت ندمانی فبالاکبر اسقنی
لسقل امیر المؤمنین یسوء

عُزْوَةُ بْنُ أَبِي أَثَاةَ

ابن عبدالعزی بن حرثان بن عوف بن عبید بن عویج بن عدی بن کعب. محمد بن عمر واقدی نام او و کنیه پدرش را همین گونه آورده است. مادرش نابغه دختر خزیمه و از خاندان عَثْرَة است و عمرو بن عاص بن وائل سهمی برادر مادری اوست. عروه هم از کسانی است که از دیرباز در مکه مسلمان شد و به روایت موسی بن عقبه و ابومعشر و واقدی به حبشه هجرت کرده است، ولی ابن اسحاق او را از مهاجران به حبشه نیاورده است.

مسعود بن سُوید

ابن حارثة بن نُضَلَة بن عوف بن عبید بن عویج بن عدی بن کعب. مادرش عاتکه دختر عبدالله بن نُضَلَة بن عوف است. اسلام او هم قدیمی است و در جنگ موته در جمادی الاولی سال هشتم هجرت شهید شد.

عبدالله بن سراقه

ابن معتمر بن آنس بن اذاة بن رباح بن عبدالله بن قرط بن رزاح بن عدی بن کعب بن لُوی. مادرش دختر عبدالله بن عُمَیر بن اُهیب بن حذافة بن جُمَحْ است. واقدی از عبدالجبار بن عماره، از عبدالله بن ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حَزْم نقل می کند که می گفته است: * عبدالله بن سراقه همراه برادر خود عمرو از مکه به مدینه هجرت کرد و هر دو در خانه رفاعه بن عبدالمنذر منزل کردند. ابن اسحاق به تنهایی می گوید: * عبدالله بن سراقه همراه برادرش عمرو در جنگ بدر شرکت کرده است.

موسی بن عقبه و ابومعشر و واقدی و عبدالله بن عمر می گویند: * عبدالله بن سراقه در جنگ بدر حضور نداشته است، ولی در احد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه رسول خدا بوده است. ابن اسحاق می گوید: عبدالله بن سراقه در گذشته و فرزندی از او باقی نیست.^۱

۱. ابن اثیر هم در اسد الغابه، ج ۳، ص ۱۷۱، به تاریخ مرگ عبدالله بن سراقه دست نیافته است - م.

عبدالله بن عمر

عبدالله بن عمر بن خطاب بن نفیل بن عبدالعزی بن رباح بن عبدالله بن قرط بن رزاح بن عدی بن کعب بن لوی بن غالب بن فهر است. مادرش زینب دختر مظعون بن حبیب بن وهب بن حذافة بن جُمَح بن عمرو بن هُصَیص است.

عبدالله بن عمر در مکه به هنگام مسلمان شدن پدرش مسلمان شد و در آن هنگام هنوز بالغ نشده بود و همراه پدر خویش به مدینه هجرت کرد. کنیه او ابو عبدالرحمان است. او را دوازده پسر و چهار دختر بوده است. مادر ابوبکر و ابو عبیده و واقد و عبدالله و عمرو حفصة و سودة؛ صفیه دختر ابو عبید بن مسعود بن عمرو بن عمیر بن عوف بن عتدة بن غیرة بن عوف بن کَیسی است و کَیسی همان ثقیف است. مادر پسر دیگرش عبدالرحمان، ام علقمه دختر علقمة بن ناقش بن وهب بن ثعلبة بن واثلة بن عمرو بن شیبان بن محارب بن فهر است. کنیه عبدالله بن عمر از همین پسر او و ابو عبدالرحمان است. مادر سه پسر دیگرش سالم و عبیدالله و حمزه کنیزی است. همچنین مادر فرزندان دیگرش زید و عایشه و بلال و ابوسلمه و قلابه کنیزند. هر چند گفته شده که مادر زید، سهلة دختر مالک بن شحاح از خاندان زید بن جُثَم بن حبیب بن عمرو بن غنم بن تغلب است.

یزید بن هارون از ابو معشر، از نافع، از ابن عمر نقل می‌کند که می‌گفته است: «روز جنگ بدر سیزده ساله بودم و چون مرا به پیامبر (ص) نشان دادند مرا برگرداند. در جنگ احد چهارده ساله بودم باز هم همین‌که مرا به پیامبر (ص) نشان دادند مرا برگرداند. ولی در جنگ خندق که پانزده سال داشتم، چون پیامبر (ص) مرا دیدند پذیرفتند. یزید بن هارون می‌گوید: باید در جنگ خندق ابن عمر شانزده ساله بوده باشد. زیرا میان جنگ احد و جنگ خندق جنگ بدر کوچک هم بوده است.^۱

عبدالله بن نمیر هَمْدانی و محمد بن عبید طنافسی از قول عبیدالله بن عمر، از نافع، از ابن عمر نقل می‌کنند که می‌گفته است: «پیامبر (ص) در جنگ احد چون از من سان دیدند مرا که چهارده ساله بودم برگرداندند و اجازه شرکت در جنگ ندادند، ولی روز جنگ

۱. برای اطلاع از این جنگ که به بدرالموعده هم معروف است به مغازی، ج ۱، ص ۲۸۵ مراجعه فرمایید - م.

خندق که پانزده ساله بودم چون مرا سان دیدند اجازه شرکت در جنگ دادند. نافع می گوید: هنگامی که عمر بن عبدالعزیز خلیفه بود پیش او رفتم و این حدیث را برای او نقل کردم. گفت: معلوم می شود پانزده سالگی آغاز بلوغ و کبیری است و برای کارگزاران خود نوشت برای پسران پانزده ساله مقرری و وظیفه پیردازند و کمتر از آن را در زمره فرزندان و عائله به حساب آورند.

وکیع بن جراح از عمری، از نافع، از ابن عمر نقل می کند که می گفته است * روز جنگ احد مرا به پیامبر (ص) عرضه داشتند چهارده ساله بودم، اجازه شرکت در جنگ به من ندادند و روز جنگ خندق که پانزده ساله بودم چون مرا بر آن حضرت عرضه داشتند، اجازه فرمودند.

ابوقطن عمرو بن هشام از مسعودی، از قاسم بن عبدالرحمان نقل می کرد * مردی به عبدالله بن عمر گفت: شما کیستید؟ گفت: شما چه می گوید؟ آن مرد گفت: ما می گوئیم شما در زمره اسباط هستید و شما همان وَسْطُ هستید. ابن عمر گفت: سبحان الله، سبط و اسباط در بنی اسرائیل معمول بوده است.^۱ امت وسط هم^۲ به تمام امت محمد (ص) اطلاق می شود ولی ما مردمی متوسط از قبیله مُضَر هستیم و هرکس جز این بگوید، همانا دروغ می گوید و گناه می کند.

عبدالله بن ثُمیر از عاصم احول، از قول کسی که برای او نقل کرده بود می گفت * هرکس به عبدالله بن عمر می نگریست و او را می دید، نشانی از پیروی کردن از آثار پیامبر (ص) را در او می دید.

فضل بن دکین و مالک بن اسماعیل نهدی و موسی بن داود همگی از زهیر بن معاویه نقل می کنند که محمد بن سوقه می گفته است به خاطر دارم که ابوجعفر محمد بن علی (ع) می گفت * هیچ کس از اصحاب پیامبر (ص) چون حدیثی از آن حضرت می شنید به اندازه ابن عمر مواظب نبود که چیزی بر آن نیفزاید یا از آن کم نکند و هیچ گونه تغییری در آن ندهد.

عبدالله بن ثُمیر از هشام بن عروه، از پدرش عروه بن زبیر نقل می کرد که می گفته است * مردی از ابن عمر چیزی پرسید و او گفت: نمی دانم. عروه می گفته است: چون آن

۱ و ۲. به آیات ۱۴۶ و ۱۴۰ سوره دوم - بقره - و آیه ۱۴۳ همان سوره مراجعه شود و در کتب تفسیر ذیل آیات مذکور توضیح داده شده است - م.

مرد رفت من با خود گفتم از عبدالله بن عمر در مورد چیزی سؤال شد که آن را نمی دانست و خود اقرار کرد و گفت آن را نمی دانم.

ابومعاویه ضریح و یعلی و محمد پسران عبید همگی از اعمش، از ابراهیم نقل می کنند * عبدالله می گفته است: بهترین جوانان قریش در خویشتن داری از دنیا ابن عمر است.

اسماعیل بن ابراهیم از ایوب، از محمد نقل می کند که می گفته است * شنیده ام عبدالله بن عمر همواره می گفته است هرگاه یاران و دوستان خود را می بینم در کاری اتفاق نظر دارند، بیم دارم با آنان مخالفت کنم از ترس اینکه مبادا به آنان ملحق نشوم.

همچنین اسماعیل با همین سلسله سند نقل می کند * مردی می گفت: بارخدا یا تا هرگاه مرا زنده می داری عبدالله بن عمر را باقی بدار که به او اقتدا کنم. زیرا من هیچ کس را به امور اولیه داناتر از او نمی دانم.

همچنین همین راوی با همین سلسله سند می گوید * مردی می گفت: هیچ کس از ما نیست که چون فتنه ای پیش آمده است در آن نیفتاده باشد و اگر بخواهم می توانم در باره اش چیزی بگویم غیر از عبدالله بن عمر.

یزید بن هارون می گوید شعبه، از عبدالله بن ابی السفر، از شعبی نقل می کند که می گفته است * یک سال با ابن عمر همنشین بودم و نشیندم که حدیثی از رسول خدا (ص) نقل کند. یزید بن هارون و روح بن عباده هر دو از عمران بن حذیر، از ابومجلز نقل می کردند که ابن عمر به مردم می گفته است * از من کناره بگیرد، من با کسی بودم که از من داناتر بود و اگر می دانستم چندان زنده می مانم که شما از من قضاوت می خواهید و مسأله می پرسید برای شما چیزی می آموختم.

معن بن عیسی از عبدالله بن مؤمل، از عبدالله بن ابی ملیکه، از عایشه نقل می کند که می گفته است * هیچ کس سنت پیامبر (ص) را در امر خانه همچون ابن عمر پیروی نمی کرد. معن بن عیسی از مالک بن انس، از یحیی بن سعید، از سعید بن مسیب نقل می کرد که می گفته است * شبیه ترین فرزندان عمر بن خطاب به او عبدالله بود و شبیه ترین فرزندان عبدالله به او سالم پسرش بود.

فضل بن دکین از زهیر بن معاویه، از یزید بن ابی زیاد، از عبدالرحمان بن ابی لیلی نقل می کند که ابن عمر به او گفته است * در یکی از سریه ها که پیامبر (ص) اعزام فرمود همراه بودم. گروهی از مردم از میدان کناره گرفتند و گریختند من هم از آنان بودم. سپس با

یکدیگر گفتیم چه کنیم که به هر حال از میدان جنگ گریختیم و سزاوار غضب و خشم خدا شدیم. گفتیم به مدینه می‌رویم، شب را آن جا می‌مانیم و فردا برمی‌گردیم و کسی ما را نخواهد دید. چون وارد مدینه شدیم گفتیم بهتر است خود را به پیامبر (ص) نشان دهیم اگر توبه ما پذیرفته و راهی برای آن باشد، در مدینه می‌مانیم و اگر چنان نبود خواهیم رفت. پیش از نماز صبح بر سر راه پیامبر (ص) نشستیم و چون از حجره بیرون آمدند، برخاستیم و گفتیم: ما گریختگانیم. فرمود: نه که حمله کنندگانید.^۱ ما نزدیک رفتیم و دستش را بوسیدیم و فرمود که ما گروه مسلمانانیم.

محمد بن عبدالله اسدی از سفیان، از عبدالله بن محمد بن عقیل، از ابن عمر نقل می‌کند * پیامبر (ص) به او بردی ابریشمی بخشیده‌اند و به أسامة بن زید دو حلهٔ مصری بخشیده‌اند و فرموده‌اند: آنچه از جامه که به زمین کشیده شود در آتش خواهد بود.^۲ هشام بن ولید طیالسی از لیث بن سعد، از نافع، از ابن عمر نقل می‌کند * پیامبر (ص) سریه‌ای به ناحیهٔ نجد فرستاد که عبدالله بن عمر هم میان ایشان بود. سهم هریک از شرکت‌کنندگان از غنایم آن سریه دوازده شتر شد و علاوه بر آن هر کدام یک شتر دیگر هم برداشتند و رسول خدا (ص) همان‌گونه تصویب فرمود و در آن تغییری نداد.

رؤح بن عبادة از اسود بن شبیان، از خالد بن سمیر، از موسی بن طلحه نقل می‌کند که می‌گفته است * خداوند عبدالله بن عمر را رحمت فرماید که ظاهر و باطنش یکسان بود و به خدا سوگند من او را چنین می‌پندارم که همواره بر همان عهد رسول خداوند باقی است و پس از رحلت پیامبر (ص) هیچ تغییری نکرده و در فتنه نیفتاده است. به خدا سوگند که قریش در فتنهٔ نخستین خود او را گول نزد و فریب نداد و من با خود گفتم که این شخص در مورد کشته شدن پدرش هم فقط بر پدر اندوهگین می‌شود.

عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از ابوسنان، از یزید بن موهب نقل می‌کند * عثمان بن عفان به عبدالله بن عمر گفت: میان مردم قضاوت کن. گفت: هرگز میان دوتن قضاوت نخواهم کرد و برای دوتن امامت نخواهم کرد. عثمان گفت: برای من هم قضاوت را برعهده نمی‌گیری؟ گفت: نه که به من خبر رسیده است قاضیان سه گروه هستند، گروهی که به نادانی قضاوت می‌کنند و در آتش‌اند و گروهی که ستم می‌کنند و به هوای نفس گرایش می‌یابند،

۱ و ۲. مردو حدیث برای توضیح در کتابهای غریب الحدیث از جمله در نهایة ابن اثیر نقل شده است و با توجه به آن ترجمه شد. متن حدیث اول در نهایه ذیل مادهٔ «عکرو» صحیح تر ضبط شده است - م.

آنان هم در آتش اند. گروهی که اجتهاد و کوشش می کنند و رأی صحیح هم می دهند، آنان را در آن کار نه پاداشی است و نه گناهی. عثمان گفت: پدرت قضاوت می کرد. گفت: آری او قضاوت می کرد. ولی چون چیزی بر او دشوار می شد از پیامبر (ص) می پرسید و اگر چیزی بر پیامبر (ص) دشوار می بود از جبریل می پرسید؛ و من کسی را نمی یابم که از او پیرسم، آیا نشنیده ای که پیامبر (ص) فرموده اند: هر کس به خدا پناه برد به بهترین پناهگاه پناه برده است؟ عثمان گفت: آری شنیده ام. عبدالله بن عمر گفت: من به خدا پناه می برم از اینکه تو مرا به کاری بگماری. عثمان او را معاف داشت و گفت: این موضوع را به هیچ کس مگو.

عالم بن فضل از حماد بن زید، از ایوب، از نافع، از ابن عمر نقل می کند که می گفته است: * به روزگار پیامبر (ص) خواب دیدم که قطعه ای از پارچه حریری در دست من است و چنان بود که به هرجای بهشت که می خواستم بروم همان پارچه مرا با خود به پرواز درمی آورد و آن جا می برد؛ بعد هم در خواب دیدم دوتن آمدند و خواستند مرا به دوزخ ببرند، فرشته ای برابر آن دو ایستاد و به من گفت: مترس، و آن دو مرا رها کردند. حفصه خواب مرا برای پیامبر (ص) نقل کرده بود و ایشان فرموده بودند: عبدالله مرد خوبی است به شرطی که نماز شب بگزارد. گوید، عبدالله با آنکه گاهی نماز شب می گزارد ولی از آن پس بسیار نماز شب می گزارد.

یحیی بن عباد از حماد بن سلمه، از ایوب، از نافع، از خود عبدالله بن عمر نقل می کند: * او معمولاً پس از نماز صبح در مسجد پیامبر (ص) می نشست تا آفتاب برمی آمد و در آن مدت نماز نمی گزارد سپس به بازار می رفت کارهایش را انجام می داد و چون می خواست به خانه و پیش خانواده خود برگردد باز به مسجد می آمد و در آن دو رکعت نماز می گزارد و آن گاه به خانه خویش می رفت.

محمد بن مصعب قرقسانی از اوزاعی، از خصیف، از مجاهد نقل می کرد که می گفته است: * تا هنگامی که ابن عمر جوان بود مردم اقتدای به او را رها کرده بودند، ولی چون سالخورده شد به او اقتدا کردند.

واقدی از مالک بن انس^۱ نقل می کرد که می گفته است: * امیر المؤمنین ابو جعفر^۲ به

۱. مالک بن انس مدنی یکی از پیشوایان مذاهب اسلامی و امام مذهب مالکی است. متولد ۹۳ و درگذشته به سال ۱۷۹

هجری است، به عمر رضا کحاله، معجم المؤلفین، ج ۸، ص ۱۶۸، مراجعه شود - م.

۲. یعنی منصور دوانیقی دومین خلیفه بنی عباس متولد ۹۵ و درگذشته ۱۵۸ هجری که ۲۲ سال حکومت کرد. به خیرالدین

من گفت: چگونه از میان اقوال مختلف قول عبدالله بن عمر را برگزیده‌اند؟ گفتم: ای امیر او از میان اصحاب باقی مانده بود و در نظر مردم هم دارای فضیلت و دانش بود و افراد پیش از خود را هم می‌دیدیم که به قول او استناد می‌کنند، ما هم چنین کردیم. گفت: آری گفتار او را بگیر هر چند با گفتار علی و ابن عباس هم مخالف باشد.

کثیر بن هشام از جعفر بن برقان، از زُهری، از سالم، از پدرش نقل می‌کند * پیامبر (ص) فرموده‌اند: شایسته نیست کسی که مالی دارد و می‌تواند در آن مورد وصیت کند سه شب را به صبح آورد مگر اینکه وصیتش نوشته و پیش او باشد. ابن عمر می‌گفته است: پس از آنکه این سخن را از پیامبر (ص) شنیدم هیچ شب را به صبح نیاوردم مگر آنکه وصیت من کنار من بود.

کثیر بن هشام از جعفر بن برقان^۱، از میمون بن مهران، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است: * برای عبدالله بن عمر بیست و چند هزار درهم رسید، از همان مجلس برنخواست تا همه آن پول و چیزی را که بر آن افزوده بود بخشید و به دیگران عطا کرد و آنچه داشت تمام شد. در این هنگام یکی از کسانی که عبدالله بن عمر به او چیزی می‌داد آمد. ابن عمر از یکی از حاضران که چیزی به او داده بود وام گرفت و به تازه‌وارد داد. میمون بن مهران می‌گوید، برخی می‌گفتند: ابن عمر بخیل است و به خدا سوگند دروغ می‌گفتند. او در آنچه برای او سودمند بود بخیل نبود.

وکیع بن جراح از حماد بن سلمه، از ابوریحانة نقل می‌کند^۲ * ابن عمر با کسانی که می‌خواستند با او همسفر شوند شرط می‌کرد که دادن فطریه و گفتن اذان و فراهم کردن پرواری برای قربانی برعهده او باشد.

اسماعیل بن ابراهیم از ایوب، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن عمر هیچ‌گاه در سفر روزه نمی‌گرفت، ولی هنگامی که در حضر بود کمتر اتفاق می‌افتاد که روزه نباشد، مگر هنگامی که بیمار بود یا تازه از سفر آمده بود. او مردی کریم بود و دوست می‌داشت در

زركلی، الاعلام، ج ۴، ص ۲۵۹ مراجعه فرمایید - م.

۱. از راویان متوسط قرن دوم هجری و درگذشته به سال ۱۵۴ هجری است. به ذهبی، میزان الاعتدال، ج ۱، ص ۴۰۲، ذیل شماره ۱۴۹۰ - م.

۲. نام این شخص عبدالله و نام پدرش مطر و از راویان قرن اول و دوم هجری و متوسط القدر است، به ذهبی، میزان الاعتدال، ج ۲، چاپ مصر، ۱۳۸۲ ق، ص ۵۰۶، مراجعه شود - م.

خانه او مردم غذا بخورند و اطعام شوند، و می گفت: اگر در سفر به رخصتی که خداوند فرموده است روزه نگیرم برایم خوشتر از آن است که روزه بگیرم.

عالم بن فضل از حماد بن زید، از خالد خذاء نقل می کرد: * ابن عمر با همنشینان خود شرط می کرد شتری که نجاست خوار باشد، همراه نداشته باشند و در اذان گفتن با او شرکت و ستیز نکنند و بدون اجازه او روزه نگیرند.

مسلم بن ابراهیم از جویریة بن اسماء، از نافع، از عبدالله بن عمر نقل می کرد که: * در سفر روزه نمی گرفته است، ولی دوستی از بنی لیث داشت که روزه می گرفت و عبدالله بن عمر او را از آن کار منع نمی کرد، ولی به او دستور می داد هزینه سحری خوردنش را او بر عهده داشته باشد.

فضل بن دکین از هشام بن سعد، از ابوجعفر قاری نقل می کرد که می گفته است: * همراه ابن عمر از مکه به مدینه رفتم دیگچه ای داشت که در آن ترید بود. پسرانش و همراهانش و هرکس می آمد کنار آن جمع می شدند و چنان بود که برخی ایستاده از آن می خوردند و شتر مخصوصی هم داشت که بر آن دو مشک آکنده از آب و نبیذ بود و هر مرد قدحی همراه داشت که در آن آرد تف داده با روغن آمیخته بود و آنچه می خواست می خورد و کاملاً سیر می شد.

فضل بن دکین از مسعر، از معن نقل می کرد که می گفته است: * هرگاه ابن عمر خوراکی فراهم می ساخت اگر مردی که دارای هیئت مرتبی بود عبور می کرد شخصاً او را دعوت نمی کرد، ولی یکی از پسرانش یا برادرزاده هایش او را دعوت می کردند و چون مرد مسکین و بینوایی عبور می کرد شخصاً او را دعوت می کرد و حال آنکه ایشان او را دعوت نمی کردند. ابن عمر می گفت: اینان کسی را که اشتهایی به این خوراک ندارد دعوت می کنند و کسی را که خواهان و در آرزوی آن است رها می کنند و دعوت نمی کنند.

فضل بن دکین از سفیان، از قول مردی، از مجاهد نقل می کند: * ابن عمر دوست می داشته است زاد و توشه اش خوب و خورد و خوراکش پسندیده باشد.

محمد بن عمر واقدی از یحیی بن عمر نقل می کند که می گفته است: * به نافع گفتم: آیا ابن عمر نانی که از آرد بیخته و سپید تهیه شده باشد و خوراکهای نرم می خورد؟ گفت: ابن عمر مرغ بریان و جوجه و خرما و روغن مخلوط و سرخ شده در دیگهای سنگی می خورد.

یزید بن هارون از محمد بن مطرف، از زید بن اسلم نقل می‌کرد که می‌گفته است: * در روزگار فتنه هر امیری که می‌آمد این عمر پشت سرش نماز می‌گزارد و زکات مال خویش را به او می‌داد.

مسلم بن ابراهیم از حمید بن مهران یکندی، از سیف مازنی نقل می‌کرد: * ابن عمر می‌گفته است: من در فتنه جنگ نمی‌کنم و پشت سر هر کس که پیروز شود نماز می‌گزارم. عیبدالله بن موسی از اسرائیل و فضل بن دکین و زهیر بن معاویه و همگی از جابر، از نافع نقل می‌کردند: * ابن عمر نخست در مکه همراه حجاج بن یوسف نماز می‌گزارد و به او اقتدا می‌کرد و چون حجاج نماز اول وقت را به تأخیر انداخت، عبدالله در نماز حاضر نشد و از شهر مکه هم بیرون رفت.

ابوداود سلیمان طیالسی از شعبه، از سعد بن ابراهیم نقل می‌کند که می‌گفته است از حفص بن عاصم شنیدم که می‌گفت: * ابن عمر از یکی از کنیزان آزاد کرده خود یاد کرد و گفت: خدایش بیا مرزاد اگر او می‌بود، برای ما خوراکی‌هایی این چنین و آن چنان می‌ساخت. معلی بن اسد از محمد بن حمران، از ابوکعب، از انس بن سیرین نقل می‌کرد: * مردی برای ابن عمر کیسه‌ای چرمی آورد. ابن عمر پرسید در این کیسه چیست؟ گفت: چیزی است که اگر غذایت هضم نشود و اندکی از آن بخوری غذایت هضم می‌شود. ابن عمر گفت: من چهار ماه است که هرگز شکم خویش را آکنده از خوراک نکرده‌ام.

عمر بن هیشم از مالک بن مغول، از نافع نقل می‌کرد: * مردی برای ابن عمر چیزی که برای گوارش^۱ سودمند است آورد، ابن عمر پرسید این چیست؟ گفت: غذا را هضم می‌کند. ابن عمر گفت: یک ماه است که من خوراکی سیر نخورده‌ام با این دارو چه کنم.

ابوبکر بن عبدالله بن اویس مدنی از سلیمان بن بلال، از جعفر بن محمد، از نافع نقل می‌کند: * برای عبدالله بن عمر مال فرستاده می‌شد و می‌پذیرفت و می‌گفت: از کسی چیزی مطالبه و سؤال نمی‌کنم و آنچه را هم که خداوند روزی من قرار داده است، رد نمی‌کنم.

فضل بن دکین از حاتم بن اسماعیل، از جعفر بن محمد، از نافع نقل می‌کند: * مختار ثقفی برای ابن عمر اموالی می‌فرستاد و او می‌پذیرفت و می‌گفت: از کسی چیزی مطالبه و سؤال نمی‌کنم و آنچه را هم که خداوند روزی من قرار داده است، رد نمی‌کنم.

۱. در متن عربی کلمه «جوارش» معرب گوارش آمده است، یعنی معجونی که برای هضم غذا می‌ساخته‌اند. به فرهنگ فارسی معین مراجعه فرمایید - م.

حماد بن مسعدة از ابن عجلان، از قعقاع بن حکیم نقل می‌کند که می‌گفته است * عبدالعزیز بن هارون^۱ برای ابن عمر نوشت نیازهای خود را برای من بنویس. عبدالله بن عمر برای او نوشت شنیدم پیامبر می‌فرمود: نخست به کسانی که از عائله تو هستند پیرداز و می‌فرمود: دست زبرین بالاتر و بهتر از دست زیرین است، و من دست بالا را دست بخشنده و دست پایین را دست سؤال‌کننده می‌دانم و از تو چیزی مطالبه نمی‌کنم، در عین حال روزی ای را که خداوند از سوی تو به من برساند بر نمی‌گردانم.

معن بن عیسی از مالک بن انس، از زید بن اسلم، از قول پدرش نقل می‌کند که * به او گفته شده است: به نظر تو چگونه است که عبدالله بن عمر عهده‌دار کاری از کارهای مردم شود؟ و اسلم پاسخ داده است: هیچ‌کس از در این مسجد وارد یا از آن خارج نمی‌شود که شایسته‌تر از عبدالله بن عمر برای کارگزاری پدرش باشد.

معن بن عیسی از مالک بن انس نقل می‌کند که می‌گفته است * به من خبر رسیده که عبدالله بن عمر می‌گفته است اگر همه افراد امت محمد (ص) بر حکومت من متفق شوند جز دوتن هرگز با آن دو جنگ نخواهم کرد.^۲ همین راوی با همین سند می‌گوید که عبدالله بن عمر به مردی گفت: ما جنگ کردیم تا آنکه دین خدا استوار شد و فتنه‌ای باقی نماند و اکنون شما می‌جنگید تا دین برای غیر خدا استوار شود و فتنه مستقر گردد.

مسلم بن ابراهیم از سلام بن مسکین نقل می‌کند که حسن بصری می‌گفت * چون عثمان بن عفان کشته شد به عبدالله بن عمر گفتند: تو سرور مردم و پسر سرور مردمی، بیرون بیا تا از مردم برای تو بیعت بگیریم. گفت: به خدا سوگند اگر بتوانم نمی‌خواهم به سبب من به اندازه یک خون گرفتن، خون به زمین ریخته شود. گفتند: بیرون می‌آیی یا تو را در بستر بکشیم. همان سخن را به ایشان گفت. حسن بصری می‌گفته است: او را به طمع انداختند و ترساندند و از او نتیجه‌ای نگرفتند تا آنکه به خدا ملحق شد.^۳

۱. به احتمال قوی نام پدر عبدالعزیز، هارون نیست و ظاهراً عبدالعزیز بن مروان بن حکم پدر عمر بن عبدالعزیز است که مردی توانگر و از دولتمردان اموی است - م.

۲. با آنکه قرار نیست در این گونه موارد و صحت ادعای راویان بررسی شود، ولی برای خوانندگان گرمی روشن است که تحمل افرادی به این نرمی از سوی زورگویان اموی و مدعیان جانشینی پیامبر (ص) بسیار طبیعی است و از بزرگداشت آنان غافل نبوده‌اند - م.

۳. در کتب تاریخ هیچ‌گونه گرایش نسبی به بیعت با ابن عمر پس از کشته شدن عثمان ذکر نشده است، ابو موسی اشعری در حکمت چنین پیشنهادی به عمرو عاص کرد که نپذیرفت - م.

مسلم بن ابراهیم از اسود بن شیبان، از خالد بن سمیر نقل می‌کند * به ابن عمر گفتند: چه خوب است عهده‌دار کار مسلمانان شوی که همه مردم به حکومت تو راضی شده‌اند. به آنان گفت: اگر مردی در مشرق مخالفت کند نظر شما چیست؟ گفتند: اگر یک مرد مخالفت کند کشته می‌شود و کشته شدن یک تن برای صلاح امت چیزی نیست. گفت: به خدا سوگند دوست نمی‌دارم اگر همه امت محمد (ص) چوبه نیزه‌ای را به دست گیرند و من بن آن را و مردی از مسلمانان کشته شود و همه دنیا و آنچه در آن است از من باشد.

عفان بن مسلم از وهیب، از ایوب، از ابوالعالیه براء نقل می‌کند که می‌گفته است: * بدون آنکه ابن عمر متوجه باشد، پشت سرش حرکت می‌کردم. او با خود می‌گفت: شمشیرهایشان را بر دوش نهاده و یکدیگر را می‌کشند و می‌گویند ای عبدالله بن عمر بیا بیعت کن.

عفان بن مسلم از ابو عوانه، از مغیره، از قطن نقل می‌کند * مردی پیش ابن عمر آمد و گفت: هیچ کس برای امت محمد از تو بدتر نبوده است. گفت: چرا؟ به خدا سوگند خونشان را نریختم و جماعت آنان را پراکنده نساختم و اتحاد آنان را نشکستم. گفت: اگر تو می‌خواستی حتی دوتن هم در مورد تو مخالفت نمی‌کردند. گفت: دوست نداشتم حکومت را به دست آورم یکی بگوید آری و دیگری بگوید نه.

معن بن عیسی از مالک بن انس، از نافع، از ابن عمر نقل می‌کند * هرگاه به نماز جمعه می‌رفته است، بر سر و چشم خود روغن می‌زده و عطر به کار می‌برده است مگر آنکه محرم بوده و استعمال آن حرام بوده است.

معن بن عیسی از ابو ذئب، از ابن شهاب نقل می‌کند * ابن عمر در عیدها بوی خوش و عطر به کار می‌برد.

معن بن عیسی از مالک بن انس، از ربیع بن عبدالرحمان نقل می‌کرد * مقرر بن عمر از بیت المال سه هزار درم بود.

فضل بن دکین از سعید بن عبید، از بشیر بن یسار نقل می‌کند * هیچ کس در سلام دادن نمی‌توانست به عبدالله بن عمر پیشی بگیرد.

فضل بن دکین از عمری، از نافع، از ابن عمر نقل می‌کند * به بردگان و غلامانش می‌گفت: هرگاه برای من نامه می‌نویسید نخست نام خود را بنویسید و خودش هم هرگاه نامه می‌نوشت نخست نام خود را می‌نوشت.

رُوح بن عبادۀ هم از اُسامۀ بن زید، از نافع نقل می‌کند * ابن عمر به بردگان خویش در خیر نامه نوشت و به آنان فرمان داد هرگاه برای او نامه می‌نویسند نخست نام خودشان را بنویسند.

عبدالله بن جعفر رقی از ابوالملیح، از میمون بن مهران نقل می‌کند * عبدالله بن عمر برای عبدالملک بن مروان^۱ نامه نوشت. نخست نام خود را نوشت و سپس این آیه را، که «خداوند که خدایی جز او نیست همانا همه شما را در روز قیامت که هیچ‌شکی در آن نیست جمع می‌کند و کیست که از خدا راست سخن تر باشد.»^۲ به من خبر رسیده است که مسلمانان برای بیعت با تو اجتماع کرده‌اند، من هم در آن چیزی که مسلمانان درآمده‌اند، درآمدم والسلام.

کثیر بن هشام از جعفر بن برقان، از حبیب بن ابی مرزوق نقل می‌کند که می‌گفته است * به من خبر رسیده است که عبدالله بن عمر برای عبدالملک بن مروان که در آن هنگام خلیفه بود نامه نوشت و نخست نام خود را نوشت که از عبدالله بن عمرو به عبدالملک بن مروان. کسانی که در اطراف عبدالملک بودند گفتند: نام خودش را پیش از نام تو نوشته است. عبدالملک گفت: همین کار هم از ابو عبدالرحمان کاری بسیار مهم است.^۳

کثیر بن هشام از جعفر بن برقان، از میمون بن مهران نقل می‌کند * عبدالله بن عمر هرگاه به پدر خویش هم نامه می‌نوشت نخست نام خود را می‌نوشت که از عبدالله بن عمر به عمر بن خطاب.

فضل بن دکین از عمری، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است * در خانه ابن عمر درحالی که لنگ بر کمر داشت، بر بدنش نوره و دارو می‌کشیدم و چون تمام می‌شد، بیرون می‌رفتم و او قسمتهای بدنش را که زیر لنگ بود شخصاً نوره می‌کشید.

روح بن عبادۀ هم از اسامه بن زید، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است * در خانه به بدن ابن عمر طلایه می‌کشیدم و چون به حدود عورت می‌رسیدم شخصاً عهده‌دار می‌شد.

۱. عبدالملک بن مروان دومین خلیفه مروانی متولد ۲۶ و درگذشته ۸۶ هجری است و مدت بیست و یک سال حکومت کرد. او عبدالله و مصعب پسران زبیر را به وسیله حجاج از میان برداشت. به سیوطی، تاریخ الخلفاء، مصر، چاپ ۱۳۸۹ ق، ص ۲۱۴ مراجعه شود - م.

۲. آیه ۸۷ از سوره چهارم - نساء - م.

۳. یعنی همین که حاضر شده است برای من نامه بنویسد بسیار مهم است - م.

عمر و بن عاصم کلایبی از همام بن یحیی، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر فقط یک بار نوره کشید. آن هم به من و یکی از بردگانش دستور داد چنان کردیم. خالد بن مخلد از عبدالله بن عمر، از نافع نقل می‌کند که * ابن عمر برای نوره کشیدن به حمام نمی‌رفت، ولی در خانه‌اش نوره می‌کشید.

محمد بن عمر بن ربیعہ کلایبی از عبدالله بن سعید بن ابی هند، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است * صاحب حمام ابن عمر را طلایه می‌کشید و چون به حدود عانه می‌رسید، شخصاً و به دست خویش عهده‌دار می‌شد.

حجاج بن نصیر از سالم بن عبدالله عتکی، از بکر بن عبدالله نقل می‌کند که می‌گفته است * همراه ابن عمر به حکام رفتم او لنگی بست من هم لنگی بستم. گوید: من جلو رفتم و او از پی من می‌آمد. در دوم حمام را گشودم و داخل شدم. او هم از پی من داخل شد، و چون در سوم را گشودم، ابن عمر برخی از مردان را برهنه مادرزاد دید. دست بر دیدگانش نهاد و گفت: سبحان الله این گناه زشت و بزرگی در اسلام است و به سرعت برگشت و جامه‌هایش را پوشید و رفت. گوید: صاحب حمام مردم را بیرون کرد و حمام را شست و پیام فرستاد که ای ابا عبدالرحمان در حمام کسی نیست. ابن عمر آمد من هم همراهش بودم. همچنان من جلو رفتم و او هم از پی من آمد چون به گرمخانه دوم رفتم، او هم از پی آمد. سپس به گرمخانه سوم رفتم او هم از پی من آمد و چون دست به آب زد آن را بسیار گرم دید گفت: حمام چه خانه و جایگاه بدی است که حیا و آزر از آن رخت بر بسته است و چه خانه خوبی است که هر کس بخواهد پند بگیرد، پند می‌گیرد.

عالم بن فضل از حماد بن سلمه، از محمد بن اسحاق، از دینار پدر کثیر نقل می‌کند * ابن عمر بیمار شد. برای او حمام توصیه کردند. او با لنگ وارد حمام شد. ناگاه چشم او به عورت مردان افتاد پشت کرد و گفت: مرا بیرون ببرید.

یعقوب بن اسحاق حضرمی از سکین بن عبدالعزیز عبدی، از قول پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است * پیش عبدالله بن عمر رفتم و کنیزی مشغول تراشیدن موهای بدنش بود و ابن عمر گفت: نوره پوست را نازک می‌کند.

فضل بن دکین از مندل، از ابوسنان، از زید بن عبدالله شیبانی نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر را دیدم که چون برای نماز می‌رفت، چنان آرام حرکت می‌کرد که اگر مورچه‌ای په‌په پای او حرکت می‌کرد، می‌گفتم از او پیشی نخواهد گرفت.

فضل بن دکین از سفیان و زهیر بن معاویه، از ابواسحاق، از عبدالرحمان بن سعد نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیش ابن عمر بودم، یکی از پاهایش بی‌حس شده بود [به اصطلاح خواب رفته بود]. گفتم: ای ابو عبدالرحمان پایت چه شده است؟ گفت: پی آن جمع شده است و در اینجا درد می‌کند. این قسمت روایت فقط در حدیث زهیر آمده است. گوید، به ابن عمر گفتم: نام محبوب‌ترین مردم در نظر خود را بر زبان آور. ابن عمر گفت: یا محمد (ص) و پای خویش را دراز کرد.^۱

فضل بن دکین از عبید بن عبدالملک اسدی، از ابوشعیب اسدی نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن عمر را در مینی دیدم که سرش را تراشیده بود و سلمانی مشغول تراشیدن موهای ساقهای دستش بود و مردم که چنین دیدند به او می‌نگریستند. ابن عمر همین که دید مردم به او می‌نگرند گفت: این کار سنت نیست، ولی من مردی هستم که به حمام نمی‌روم. مردی گفت: ای ابو عبدالرحمان چه چیزی تو را از رفتن به حمام باز می‌دارد؟ گفت: خوش نمی‌دارم که عورتم دیده شود. گفت: کافی است که لنگ ببندی. گفت: خوش ندارم چشم من به عورت دیگران بیفتد.

محمد بن عبدالله اسدی از عمرو بن ثابت، از حبیب بن ابی ثابت نقل می‌کند که می‌گفته است: * خودم دیدم ابن عمر سرش را تراشید و سپس بر آن ماده خوشبوی خلوک مالید. ابوالولید هشام طیالسی از ابو عوانه، از ابی بشر، از یوسف بن ماهک نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن عمر را در مروه دیدم که سرش را تراشید و سپس به سلمانی گفت: موهای بدنم زیاد است و نوره نمی‌کشم آیا آن را می‌تراشی؟ گفت: آری. ابن عمر برخاست و او موهای سینه‌اش را تراشید. مردم گردن کشیده و بر او می‌نگریستند، ابن عمر گفت: ای مردم این سنت و مستحب نیست، ولی موهای بدنم مرا آزار می‌داد.

محمد بن عبید طنافسی از عبیدالله بن عمر، از نافع نقل می‌کند: * ابن عمر شنید یکی از فرزندان عربی را نادرست می‌خواند او را زد.

همین راوی با همین اسناد می‌گوید: * ابن عمر نزد یکی از افراد خانواده‌اش ابزار بازی چهارده مهره را دید آن را برداشت و بر سر او زد.

فضل بن دکین از ابواسرائیل، از فضیل، از ابوالحجاج نقل می‌کند: * ابن عمر در مینی

۱. هنوز در بسیاری از شهرها و دهکده‌های خراسان معمول است که به هنگام خواب رختن پا می‌گویند «و بخیزیم کربلا» برخیز به کربلا برویم و همانند از جا برمی‌خیزند - م.

سر خود را تراشید و سپس به سلمانی گفت موهای گردنش را هم بتراشد. مردم جمع شدند و به او می‌نگریستند. ابن عمر گفت: ای مردم این کار سنت و مستحب نیست، ولی من رفتن به حمام را ترک کرده‌ام، زیرا از کارهای ظریف و غیر ضروری زندگی است.

فضل بن دکین از حاتم بن اسماعیل، از عیسی بن ابی عیسی، از مادرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن عمر از من آب خواست، در قدحی بلور برایش آب آوردم از آشامیدن آن خودداری کرد، در کاسه‌ای معمولی که از چوب خرما بود، برایش آب آوردم آشامید. همچنین برای وضوی خود آب خواست، آفتابه و لگن آوردم از وضو گرفتن خودداری کرد، کوزه‌ای آب آوردم وضو گرفت.

فضل بن دکین از حفص بن غیاث، از قول پیرمردی نقل می‌کرد: * شاعری پیش ابن عمر آمد، و ابن عمر دو درم به او داد. و چون به او گفتند که چرا چنین کردی؟ گفت: خواستم به این وسیله آبروی خویش را حفظ کنم.

فضل بن دکین از ابو معشر، از سعید مقبری نقل می‌کند: * ابن عمر می‌گفته است: کاری ندارم ولی به بازار می‌روم که به مردم سلام دهم و مردم به من سلام دهند.

ابوالولید هشام طیالسی از شریک، از محمد بن قیس نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن عمر را دیدم در حالی که نشسته بود یک پای خود را روی پای دیگر نهاده است.

هشام پدر ولید طیالسی از ابو عوانه، از ابوبشر، از نافع نقل می‌کند: * در جنگ نهاوند ابن عمر گرفتار آماس شد. چند دانه سیر را به نخ می‌کشید و آن را میان شوربای خود می‌نهاد و می‌پخت و همین که شوربا مزه سیر می‌گرفت حبه‌های آن را با نخ می‌کشید و دور می‌انداخت و سپس شوربای خود را می‌نوشید.

مسلم بن ابراهیم از بشر بن کثیر اسدی، از نافع نقل می‌کند: * ابن عمر هرگاه از سفر می‌آمد نخست کنار مرقد پیامبر (ص) و گور ابوبکر و عمر می‌رفت و می‌گفت: سلام بر تو ای رسول خدا، سلام بر تو ای ابابکر، سلام بر تو پدر جان.

عبدالرحمان بن مقاتل قشیری از عبدالله بن عمر عمری، از نافع نقل می‌کند: * ابن عمر هرگاه از سفر می‌آمد نخست به مسجد و سپس کنار مرقد پیامبر می‌آمد و به رسول خدا سلام می‌داد.

مسلم بن ابراهیم از هشام دستوایی، از قاسم بن ابی بزه، از عبدالله بن عطاء نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن عمر از کنار هیچ کس نمی‌گذشت مگر آنکه بر او سلام می‌کرد. روزی

از کنار مردی زنگی گذشت و بر او سلام داد. مرد زنگی پاسخی نداد. گفتند: ای ابو عبدالرحمان این مرد زنگی طمطمانی است. پرسید طمطمانی یعنی چه؟ گفتند: همین تازگی از کشتی پیاده شده و بیرون آمده است. گفت: من از خانه ام که بیرون آمده ام برای این است که به مردم سلام دهم یا بر من سلام دهند.^۱

محمد بن عبدالله انصاری و روح بن عباد هردو از ابن عون، از نافع نقل می کنند * روز جنگ خانه عثمان ابن عمر برای دفاع از عثمان دوبار زره بر تن پوشید. حماد بن مسعه از ابن عجلان، از ابو جعفر قاری نقل می کند که می گفته است * با ابن عمر همنشین بوده است و هرگاه مردی به ابن عمر سلام می داد او در پاسخ می گفت: سلام علیکم.

همین راوی از ابن عجلان، از محمد بن یحیی بن حبان، از عمرو بن واسع بن حبان نقل می کند که می گفته است * ابن عمر در نماز دوست می داشت همه اعضایش رو به قبله باشد و انگشت شست خود را هم رو به قبله نگه می داشت.

عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از یحیی بن سعید، از محمد بن مینا نقل می کند * عبدالعزیز بن مروان هنگام فتنه برای عبدالله بن عمر اموالی فرستاد و پذیرفت.

عفان بن مسلم از جویریة بن اسماء، از عبدالرحمان سراج نقل می کند که پیش نافع گفته است * حسن بصری شانه و روغن زدن موهای سرش را خوش نمی داشته است. نافع خشمگین شده و گفته است: ابن عمر در هر روز دوبار به موهای خود روغن می زد.

سلیمان بن حرب از حماد بن زید، از ایوب، از نافع نقل می کند که می گفته است * ابن عمر وصیت و هدیه هیچ کس را رد نکرد مگر هدیه و وصیت مختار را که نپذیرفت.

عمرو بن عاصم کلابی از سلام بن مسکین، از عمران بن عبدالله نقل می کند که می گفته است * عمه ام رمله دو بیست دینار برای ابن عمر فرستاد، پذیرفت و برای او دعای خیر کرد. از هر بن سعد سمان از ابن عون، از نافع نقل می کند که می گفته است * ابن عمر از مکه به مدینه سه روزه رفت و به این سبب بود که از او برای صفیه استمداد کرده بودند.

عمرو بن عاصم از همام، از نافع نقل می کند * ابن عمر و یکی از پسرانش را در اثر عقرب گزیدگی، وردخوانی کردند و خودش و یکی از پسرانش را در اثر لقوه و لرزش

۱. طمطمانی، به معنی جا شو و خدمه کشتی و کسی که به زبان مردم دیگر آشنا نیست و لهجه اش نامفهوم است به کار رفته است. به الهایه ابن اثیر مراجعه شود.

اعضاء داغ کردند.

عارم بن فضل از حماد بن زید، از سلمة بن علقمه، از نافع نقل می‌کند: * در شب عرفه صفیه^۱ دو گرده نان به ابن عمر داد و چون ابن عمر خواست بخوابد صفیه آمد و تذکر داد که آن نان را بخورد. نافع می‌گوید: ابن عمر کسی پیش من فرستاد و من خوابیده بودم، بیدارم کرد و گفت: بنشین و از این نان بخور.

عارم بن فضل از حماد بن زید، از یحیی بن عتیق، از محمد نقل می‌کند: * ابن عمر می‌گفته است: گاه هر سه روز یک بار یک روز روزه نمی‌گیرم [سه روز پیاپی روزه می‌گیرم و یک روز افطار می‌کنم]. و اگر بتوانم بر روزه گرفتن خود می‌افزایم.

همین راوی از حماد بن زید نقل می‌کند که می‌گفته است یکی از دوستانم از ابو غالب نقل می‌کند: * ابن عمر هرگاه به مکه می‌رفت در خانه‌های خاندان عبدالله بن خالد بن اسید منزل می‌کرد و سه روز میهمان آنان بود و سپس کسی به بازار می‌فرستاد تا آنچه را مورد نیاز اوست برای او خرید کنند.

همین راوی از حماد بن زید، از حجاج صواف، از ایوب، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است: * معمولاً ابن عمر هنگامی که می‌نشست پای راستش را روی پای چپش می‌نهاد.

عارم بن فضل از حماد بن زید، از یحیی بن ابی اسحاق نقل می‌کند که می‌گفته است: * از سعید بن مسیب در باره روزه روز عرفه پرسیدم، گفت: ابن عمر آن روز را روزه نمی‌گرفت. پرسیدم کسان دیگری غیر از او چه می‌کردند؟ گفت: برای تو همان ابن عمر کافی است که شیخ تو باشد.

عارم بن فضل از حماد بن زید، از ایوب، از نافع نقل می‌کند: * ابن عمر همواره سعی می‌کرد به تنهایی غذای شب خود را نخورد.

همین راوی با همین سلسله سند نقل می‌کند: * ابن عمر اظهار داشت: اشتهای ماهی دارم. برای او ماهی سرخ کردند و همین که برابرش نهادند سائلی آمد. ابن عمر دستور داد همان ماهی را به او دادند.

باز همین راوی با همین سلسله سند نقل می‌کند: * ابن عمر بیمار بود، برای او پنچ یا

۱. یعنی صفیه دختر ابوعبید ثقفی که همسر بزرگ ابن عمر بوده است - م.

شش خوشه انگور به یک درم خریده شد و پیش او آوردند. در این هنگام سائلی آمد، دستور داد همان انگور را به او بدهند. نافع می‌گوید، به ابن عمر گفتند: ما خودمان چیزی به این سائل می‌دهیم، نپذیرفت. گوید: بعد همان انگورها را از آن سائل خریدیم.

موسی بن اسماعیل از عبدالله بن مبارک، از معمر، از عبدالله بن مسلم برادر زهری نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن عمر در راه یک دانه خرما پیدا کرد برداشت و اندکی از آن را گاز زد و سپس فقیری دید و آن را به او داد.

موسی بن اسماعیل از فضل بن میمون، از معاویه بن قره، از سالم بن عبدالله بن عمر نقل می‌کند: * ابن عمر می‌گفته است: از هیچ چیز پس از اسلام آن قدر خوشحال نیستم که در دل من هیچ یک از این خواهشهای گوناگون وجود ندارد.

معلی بن اسد از عبدالعزیز بن مختار، از علی بن زید، از سعید بن مسیب نقل می‌کند که می‌گفته است: * عبدالله بن عمر به من گفت: آیا می‌دانی چرا نام پسر مرا سالم نهاده‌ام؟ گفتم: نه. گفت: به نام سالم آزاد کرده ابو حذیفه. سپس گفت: می‌دانی چرا نام پسر دیگر مرا واقد نهاده‌ام؟ گفتم: نه. گفت: به نام واقد بن عبدالله یربوعی.^۱ سپس گفت: آیا می‌دانی چرا نام پسر دیگر مرا عبدالله نهاده‌ام؟ گفتم: نه. گفت: به نام عبدالله بن رواحه.

معلی بن اسد از وهیب بن خالد، از موسی بن عقیبه، از سالم بن عبدالله نقل می‌کند که می‌گفته است: * عبدالله بن عمر دستور می‌داد هر جمعه جامه‌های او را بخور دهند و خوشبو سازند، ولی چون می‌خواست برای انجام دادن حج یا عمر به مکه برود، دستور می‌داد که جامه‌هایش را بخور ندهند و خوشبو نسازند.

حفص بن عمر حوضی از حکم بن ذکوان، از شهر بن حوشب نقل می‌کند: * حجاج بن یوسف ثقفی روزی در مسجد خطبه می‌خواند و ابن عمر هم در مسجد بود. حجاج خطبه را چندان طول داد که ظهر و وقت نماز گذشت. ابن عمر بانگ برداشت که ای مرد وقت نماز است بنشین. حجاج توجهی نکرد، ابن عمر بر جای خود نشانده شد و دوبار دیگر هم بانگ برداشت که نماز و او را بر جای خود نشاندند. بار چهارم ابن عمر به مردم گفت: اگر من برخیزم شما هم برمی‌خیزید؟ گفتند: آری. ابن عمر برخاست و گفت: نماز و به حجاج گفت: گویا تو را به نماز نیازی نیست. حجاج ناچار از منبر فرود آمد و نماز گزارد و پس از نماز ابن

۱. از ابواب پیامبر (ص) که همپیمان خطاب پدر عمر بن خطاب بوده است و در حکومت عمر در گذشته است. به ابن عمر، استیعاب، ج ۳، ص ۶۳۸، در حاشیه الاصابه ابن حجر مراجعه فرماید - م.

عمر را خواست و پرسید چه چیزی تو را به انجام دادن این کار واداشت؟ گفت: ما این جا برای نمازگزاردن می آییم، هرگاه وقت نماز فرا می رسد نماز را به موقع بگزار سپس هرچه می خواهی پریشان گویی کن.

عبدالله بن عمر و ابو معمر منقري از علی بن علاء خزاعی، از ابو عبدالمملک آزاد کرده ام مسکین دختر عاصم بن عمر نقل می کردند که می گفته است * خودم ابن عمر را دیدم که از خانه بیرون آمد و شروع به سلام دادن کرد و از کنار مردی زنگی عبور کرد و گفت: سلام بر تو ای مرد سیاه. گوید: در این هنگام کنیزکی آراسته شروع به نگاه کردن به ابن عمر کرد. ابن عمر به کنیزک گفت: به پیرمردی سالخورده که او را لرزش اعضا فرو گرفته و لذت خوردن و بهره وری جنسی را از دست داده است چرا می نگری؟

یحیی بن عباد از یعقوب بن عبدالله، از جعفر بن ابی مغیره، از سعید بن جبیر، از عبدالله بن عمر نقل می کند * ابن عمر میل به خوردن انگور پیدا کرد و به افراد خانواده خود گفت: برای من انگور بخرید. خوشه ای انگور برایش خریدند و به هنگام افطار پیش او آوردند. در این هنگام سائلی بر در خانه آمد و چیزی خواست. ابن عمر به کنیزک خود گفت: این خوشه انگور را به این سائل بده. کنیزک گفت: سبحان الله این چیزی است که خودت میل خوردن آن را داشتی ما به سائل چیزی بهتر از این خوشه انگور می دهیم. ابن عمر گفت: ای کنیز همین خوشه را به او بده و او خوشه انگور را به سائل داد.

همین راوی با همین اسناد نقل می کند * ابن عمر یکی از بردگان خویش را به مادرش بخشید و در بازار از کنار میش پرشیری که آن را می فروختند گذشت و به غلام گفت: این را به حساب تو می خرم و خرید. ابن عمر خوش می داشت با شیر افطار کند، از شیر همان میش ظرفی آوردند و به هنگام افطار پیش او گذاشتند. ابن عمر گفت: این شیر آن گوسپند است و گوسپند از حساب آن غلام خریده شده است و آن غلام و درآمد او صدقه در راه مادرش است بردارید که مرا نیازی به این شیر نیست.

یحیی بن عباد از حماد بن سلمه، از سماک بن حرب نقل می کند که می گفته است * برای ابن عمر در سبویی از سفال آب آوردند از آن وضو گرفت، و خیال می کنم خوش نمی داشت که آب بر دستش بریزند.

یحیی بن عباد از قلیح بن سلیمان، از نافع نقل می کند که می گفته است * روز جمعه ای دو جامه را برای ابن عمر بخور بوی خوش دادم. برای نماز جمعه همان روز پوشید و دستور

داد جمع کردند. فردای آن روز به طرف مکه حرکت کرد و همین که خواست وارد مکه شود آن دو را که به صورت حُلّه و برد بود طلب کرد تا بپوشد. از آن دو بوی مشک احساس کرد و از پوشیدن آن منصرف شد.

یحیی بن عباد از فلیح، از نافع نقل می‌کند: * ابن عمر برای احرام بستن و برای وارد شدن به مکه و برای وقوف در عرفات غسل می‌کرد.

عمرو بن هیشم پدر قطن از شعبه، از خُبیب بن عبدالرحمان، از حفص بن عاصم نقل می‌کند: * ابن عمر می‌گفته است: هر چه می‌توانید از گوشه گیری و عزلت بهره بگیرید. عمرو بن هیشم از مسعودی^۱، از عبدالملک بن عمیر، از قَزَعَة نقل می‌کند که می‌گفته است: * جامه‌های بافت هرات برای ابن عمر هدیه آوردند نپذیرفت و گفت: فقط بیم از کبر و غرور مانع از پوشیدن آن است.

عمرو بن هیشم از عبدالله بن عون، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن عمر یکی از دختران کوچک خود را بوسید و آن گاه دهان خویش را آب کشید.

قیصه بن عقبه از سفیان، از عبدالله بن جابر، از نافع نقل می‌کند: * ابن عمر نمازهای خود را با یک وضو می‌گزارد. ابن عمر می‌گفته است: شمشیری از پدرم به ارث برده‌ام که با آن در جنگ بدر شرکت کرده است و پایین نیام آن دارای نقره بسیاری است.

همین راوی از سفیان، از ابو وازع نقل می‌کند که می‌گفته است: * به ابن عمر گفتم: تا خداوند تو را برای مردم باقی بدارد، مردم در خیر و نیکی خواهند بود. ابن عمر خشمگین شد و گفت: خیال می‌کنم عراقی هستی و نمی‌دانی که چرا این برادرت در خانه‌اش را روی خود بسته است.

قیصه بن عقبه از سفیان، از زید بن اسلم نقل می‌کند که می‌گفته است: * پدرم مرا پیش ابن عمر فرستاد، دیدم چون نامه می‌نویسد چنین می‌نویسد «بسم الله الرحمن الرحيم، اما بعد».

یحیی بن حلیف بن عقبه از ابن عون، از محمد نقل می‌کند: * کسی نزد ابن عمر چنین نامه نوشت: «بسم الله الرحمن الرحيم برای فلانی»، ابن عمر گفت: دست نگه دار که نام خدا

۱. قبلاً در جلد دوم و سوم توضیح داده شد که ابن مسعودی، عبدالرحمان بن عبدالله بن مسعود از راویان قرن دوم هجری است و نباید او را با مسعودی مورخ قرن چهارم و مسعودی شافعی و دیگران اشتباه کرد. برای اطلاع در مورد قَزَعَة هم که چندان مورد اعتماد نیست به ذهبی، میزان الاعتدال، شماره ۶۸۹۴ مراجعه فرمایید - م.

فقط برای خود اوست.

هشام پدر ولید طیالسی از ابو عوانه، از ابوبشر، از یوسف بن ماهک نقل می‌کند که می‌گفته است: * همراه ابن عمر پیش عبید بن عمیر رفتیم و او برای یاران خود قصه می‌گفت، نگاه کردم و دیدم از چشمهای ابن عمر اشک فرو می‌ریزد.

موسی بن مسعود پدر ابو حذیفه نهدي از عكرمة بن عمار، از عبدالله بن عبید بن عمیر، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * این آیه را خواندم: «چگونه است آن‌گاه که از هر امتی گواهی آریم و تو را بر این امت به گواهی خواهیم.»^۱، ابن عمر چندان گریست که ریش و گریبانش از اشک خیس شد. کسی که کنار ابن عمر بود، بعدها می‌گفت: می‌خواستم به عبید بگویم کوتاه کن و آهسته بخوان که این پیرمرد را اذیت کردی.

خالد بن مخلد از سلیمان بن بلال، از یحیی بن سعید، از قاسم بن محمد نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن عمر را به هنگام دعا دیدم که دستهایش را چنان بلند کرده بود که برابر دوشهایش بود.

همین راوی از عبدالله بن عمر^۲، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن عمر به سبب برف مجبور شد شش ماه در آذربایجان توقف کند و در آن مدت نماز را شکسته می‌گزارد.

همین راوی از عبدالله بن عمر، از سالم پدر نصر نقل می‌کند که می‌گفته است: * مردی به ابن عمر سلام داد. ابن عمر پرسید این کیست؟ گفتند: این از همنشینان توست. میان پیشانی و دو چشم آن مرد اثر سجده بود. ابن عمر از او پرسید این چیست، از چه هنگامی ظاهر شده است. من که با پیامبر (ص) و پس از او با ابوبکر و عمر و عثمان مصاحبت داشتم آیا میان چشمهای من چنین نشانی می‌بینی.

و باز همین راوی از عبدالله بن عمر، از نافع نقل می‌کند: * ابن عمر هیچ‌گاه عمره گزاردن در ماه رجب را ترک نمی‌کرد.

خالد بن مخلد از عبدالله بن عمر، از نافع نقل می‌کند: * ابن عمر خانه خود را وقف بر

۱. آیه ۴۱ سوره چهارم - نساء - م.

۲. خوانندگان ارجمند توجه دارند که ابن عبدالله بن عمر که مکرر از او روایت نقل شده است نواده برادر عبدالله بن عمر است یعنی پسر عمر پسر حفص پسر عاصم پسر عمر بن خطاب است. به ذبی، میزان الاعتدال، شماره ۴۴۷۲ مراجعه فرمایید - م.

اولاد کرد که نه فروخته و نه به کسی بخشیده شود و هرکس از فرزندان و اعتقالبش که در آن خانه سکونت می کرد از آن بیرون کرده نمی شد. خود ابن عمر هم پس از آن وقف در همان خانه می نشست.

همین راوی با همین سلسله راویان نقل می کند * ابن عمر از کنار یهودیان گذشت و بر آنان سلام کرد. گفتند: اینان یهودی هستند، گفت: شما سلام مرا پاسخ دهید و به خودم برگردانید.

و باز همین راوی از قول همین راویان نقل می کند * اگر در مجالس کسی برای ابن عمر برمی خاست و جا خالی می کرد، آن جا نمی نشست.

و همین راوی از قول همین راویان نقل می کند که * ابن عمر خیار و کدو و خربزه و نظایر آن را خوش نمی داشت و کثیف می شمرد، زیرا به آن کودی می دادند که مدفوع انسان و حیوان بود.

ولید بن مسلم از سعید بن عبدالعزیز، از سلیمان بن موسی، از نافع وابسته ابن عمر نقل می کرد که می گفته است * ابن عمر صدای نی لبک چوپانی را شنید. انگشت بر گوشهای خود نهاد و شتابان از آن راه کناره گرفت و می پرسید نافع صدا را می شنوی؟ و می گفتم آری و همچنان به راه خود ادامه داد تا من گفتم: دیگر نمی شنوم. آن گاه انگشت از گوش خود برداشت و به راه برگشت و گفت: خودم دیدم که پیامبر (ص) بانگ نی لبک چوپانی را شنید و همین گونه رفتار فرمود.

زید بن یحیی بن عبید دمشقی از ابومعید حفص بن غیلان، از سلیمان بن موسی، از نافع، از ابن عمر نقل می کند که می گفته است * چون زید در جنگ یمامه کشته شد، عمر بن خطاب اموال او را به ایشان داده است. نافع می گوید: عبدالله بن عمر از آن مال وام می داد و گاه برای خود از آن محل وام می گرفت و در سفرها و جهادی که می رفت با آن مال برای آنان بازرگانی می کرد.

محمد بن عمر واقدی از معاویه بن ابی مزرد نقل می کند که می گفته است * خودم ابن عمر را می دیدم که هر روز شنبه صبح زود پیاده و پای برهنه در حالی که کفشهایش را در دست داشت به مسجد قباء می رفت. میان راه چون از کنار خانه عمرو بن ثابت عتواری که از خانواده های کنانه بودند می گذشت، می گفت: ای عمرو زود بیا و چاشتی بیاور و در همان حال که هر دو پیاده می رفتند چاشتی می خوردند.

خلف بن تمیم از اسماعیل بن ابراهیم بن مهاجر نقل می‌کند که می‌گفته است پدرم از قول مجاهد نقل می‌کرد که می‌گفته است * همواره با عبدالله بن عمر مسافرت می‌کردم. هرکاری را که می‌توانست انجام دهد خودش انجام می‌داد و به ما وانمی‌گذاشت و مکرر می‌دیدم پای بر ذراع شتر من می‌نهاد تا من سوار شوم.

محمد بن مصعب فرقیانی از عبدالله بن عمر، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر ابزار بازی نرد و چهارده مهره را می‌شکست.

محمد بن مصعب از اوزاعی، از ابن عمر نقل می‌کند که می‌گفته است * با پیامبر (ص) بیعت کردم و هرگز آن را نگسستم و تا امروز تغییر و تبدیلی در آن نداده‌ام، و هرگز با فتنه‌انگیزی بیعت نکرده‌ام و هیچ مؤمن خفته‌ای را از خوابگاهش بیدار نکرده‌ام.^۱

عبدالله بن جعفر رقی از ابوالملیح، از میمون نقل می‌کند * ابن عمر می‌گفته است: من از جنگ دست کشیدم و پشیمان نیستم و کسی که در راه حق و به حق جهاد کند برتر است. همین راوی با همین راویان نقل می‌کند * ابن عمر سوره بقره را در چهار سال آموخت.

باز همین راوی با همین راویان نقل می‌کند * معاویه می‌خواست بداند آیا ابن عمر آهنگ جنگ و ستیز دارد یا نه. با عمرو عاص دسیسه کردند و عمرو عاص به ابن عمر گفت: ای ابو عبدالرحمان چه چیز تو را از اینکه خروج کنی باز می‌دارد، خروج کن ما با تو بیعت می‌کنیم که تو از اصحاب پیامبری و پسر امیرالمؤمنین عمری و از همه به حکومت شایسته‌تری. ابن عمر گفت: آیا همه مردم در این سخن که تو می‌گویی موافق‌اند؟ گفت: آری جز تنی چند. ابن عمر گفت: اگر کسی به جز سه تن از صحرائشینان منطقه هَجَر باقی نمانده باشند، مرا به حکومت نیازی نیست. عمرو دانست که ابن عمر قصد خروج و آهنگ جنگ ندارد و به او گفت: آیا موافقی با کسی که ممکن است به زودی همگان با او بیعت کنند بیعت کنی و در عوض آن چندان زمین و اموال برای تو مقرر شود که پس از آن خودت و هیچ‌یک از فرزندان نیازی نداشته باشید؟ ابن عمر گفت: اف بر تو باد از خانه من بیرون برو و دیگر هم پیش من میا، وای بر تو دین من وابسته به درم و دینار شما نیست و امیدوارم با دست پاک و سپید از دنیا بیرون روم.

۱. قبلاً در چند صفحه پیش بیعت نامه کتبی ابن عمر را با عبدالملک بن مروان که یکی از کارگزارانش حجاج بن یوسف ثقفی بوده است ملاحظه فرمودید - م.

کثیر بن هشام از فرات بن سلمان، از میمون و عبدالله بن جعفر رقی، از ابوالملیح، از میمون نقل می‌کنند که می‌گفته است: * از نافع پرسیدم آیا ابن عمر میهمانی همگانی داد؟ گفت: این کار را فقط یک بار انجام داد و آن وقتی بود که پای یکی از نافه‌هایش شکست و آن را کشت و به من گفت: مردم مدینه را دعوت کن به خانه من بیایند. گفتم: سبحان الله به چه چیزی می‌خواهی دعوت کنی و حال آنکه نان نداری؟ گفت: از خداوند آمرزش می‌خواهم، خواهی گفت این گوشت و آبگوشت پخته است هرکس بخواد می‌خورد و هرکس نخواد نمی‌خورد.

عبدالله بن جعفر از ابوالملیح، از میمون بن مهران نقل می‌کند که می‌گفته است: * به خانه ابن عمر رفتم و تمام اثاث خانه‌اش از فرش و لحاف و تشک و دیگر چیزها را تقویم کردم به صد درم نمی‌رسید. یک بار دیگر هم رفتم و تقویم کردم معادل قیمت این طیلسان من نبود. ابوالملیح می‌گوید: پس از مگر میمون طیلسان او را در باقی میراث او به صد درم فروختیم. معمولاً آن طیلسانها کردی بود و یک مرد سی سال آن را می‌پوشید و بعد هم آن را پشت و رو می‌کردند.

عبدالله بن جعفر از ابوالملیح، از میمون بن مهران، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن عمر معمولاً هر شب افراد خانواده خود را کنار دیگچه خود جمع می‌کرد و چه بسا که در آن میان صدای مسکینی را می‌شنید و برمی‌خاست و سهمیه خود را از نان و گوشت برمی‌داشت و به فقیر می‌داد و برمی‌گشت و آنچه در دیگچه بود تمام شده بود و اگر تو که مخاطب منی چیزی در آن دیگ دیدی ابن عمر هم می‌دید و با همین حال فردایش را روزه می‌گرفت.

عبدالله بن جعفر از ابوالملیح از حبیب بن ابی مرزوق نقل می‌کند: * ابن عمر آرزوی خوردن ماهی داشت. همسرش صفیه یک ماهی فراهم آورد و آن را بسیار خوب پخت و پیش ابن عمر آورد. در همین حال ابن عمر صدای مسکینی را بر در خانه شنید. گفت: این ماهی را به او بدهید. صفیه گفت: تو را به خدا سوگند می‌دهم خود را از آن باز مدار و چیزی از آن بخور. گفت: همین ماهی را به او بدهید. صفیه گفت: ما او را راضی می‌کنیم. گفت: خود دانید. به مسکین گفتند: ابن عمر مدتی است در آرزوی خوردن ماهی است. گفت: به خدا سوگند که من هم اشتهای آن را دارم. چانه زدند و سرانجام یک دینار به او دادند. صفیه به ابن عمر گفت: او را راضی کردم. ابن عمر خودش از آن فقیر پرسید که آیا اینها تو را

راضی کردند و بهای ماهی را با رضایت گرفتی؟ گفت: آری. ابن عمر گفت: از ماهی هم به او بدهید.

عبدالله بن جعفر رقی از معتمر بن سلیمان، از قره بن خالد روایت می‌کند * ابن عمر به این بیت تمثل می‌جست: «شراب و باده را به هزینه ندیمان دوست می‌دارد و در عین حال خوش ندارد که پول از او جدا شود.^۱»

کثیر بن هشام از جعفر بن برقان، از میمون بن مهران نقل می‌کند * همسر ابن عمر را مورد سرزنش قرار دادند و گفتند: چرا با این پیرمرد بیشتر مدارا نمی‌کنی؟ گفت: چه کارش کنم هیچ خوراکی برای او ساخته نمی‌شود مگر اینکه کسی را دعوت کند که آن را بخورد. آن زن برای فقیرانی که چون ابن عمر از مسجد بیرون می‌آمد بر سر راهش می‌نشستند خوراک فرستاد و پیام داد بر سر راهش نشینند. چون ابن عمر به خانه آمد گفت: به فلان و بهمان خبر دهید که این جا بیایند. آن دو از کسانی بودند که همسر ابن عمر برای آنان خوراک فرستاده و پیام داده بود که اگر شما را دعوت کرد نیاید. ابن عمر گفت: معلوم می‌شود می‌خواهید امشب غذا نخورم و آن شب را شام نخورد.

کثیر بن هشام از حماد بن سلمه از ابوالزبیر، از عطاء آزاد کرده و وابسته ابن سباع نقل می‌کند که می‌گفته است * از ابن عمر دوهزار درم وام خواستم. برای من دوهزار درم کامل فرستاد، چون وزن کردم و برشمردم دویست درم بیشتر بود؛ با خود گفتم ابن عمر خواسته است مرا بیازماید و به او گفتم: ای ابو عبدالرحمان این مبلغ دویست درم بیشتر است. گفت: آن از خودت باشد.

محمد بن یزید بن خنیس مکی از عبدالعزیز بن ابی رواد، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است * عبدالله بن عمر هرگاه به چیزی از اموالش شیفته می‌شد و آن را خوش می‌داشت همان را در راه خداوند مصرف می‌کرد. شبی که برای حج گزاردن می‌رفتیم او بر شتری گزینه که آن را گران خریده بود سوار بود و چون از هموار حرکت کردن و آرام به زمین نشستن آن شتر خوشش آمد از آن پیاده شد و گفت: ای نافع لگام و پالانش را بردار و بر او جل بینداز و با خون گردنش علامت‌گذاری کن و او را در شتران قربانی قرار بده. محمد بن یزید بن خنیس می‌گوید از عبدالعزیز بن ابی رواد شنیدم که می‌گفت

* عبدالله بن عمر کنیزکی داشت و چون بر او بسیار شیفته شد و از او بسیار خوشش آمد آزادش کرد و به عقد ازدواج یکی از بردگان آزادکرده خود درآورد. محمد بن یزید می‌گوید: برخی از مردم می‌گفتند، آن برده آزادکرده ابن عمر، نافع بوده است. آن کنیز پسری زایید، نافع می‌گفته است ابن عمر آن پسر را به آغوش می‌گرفت و می‌بوسید و می‌گفت: بوی همان کنیزکی را که آزاد کرده بود می‌دهد.

همین راوی از همین راویان نقل می‌کند * ابن عمر هرگاه از بردگان خویش چیزی می‌دید که خوشش می‌آمد آنان را آزاد می‌کرد. بردگانش این موضوع را فهمیده بودند. نافع می‌گوید: برخی از بردگانش را می‌دیدم که چه بسا دامن به کمر زده و ملازم مسجد شده است و همین که ابن عمر او را در این حال خوب می‌دید آزادش می‌کرد. یاران ابن عمر می‌گفتند: ای ابو عبدالرحمان آنان با تو خدعه و مکر می‌کنند، می‌گفت: هرکس در راه خدا و با خدا ما را فریب دهد فریب می‌خوریم.

و باز همین راوی از همین راویان روایت می‌کند که نافع می‌گفته است * با عبدالله بن عمر وارد کعبه شدم او به سجده افتاد و شنیدم در سجده می‌گفت: خدایا تو می‌دانی که اگر بیم از تو نبود در فرماندهی و برای حکومت این جهانی برای قوم خود یعنی قریش ایجاد زحمت می‌کردیم.

و همین راوی با همین راویان از نافع روایت می‌کند که می‌گفته است * ضمن طواف برگرد کعبه عروه بن زبیر به عبدالله بن عمر رسید و از دختر ابن عمر خواستگاری کرد و او در آن حال هیچ پاسخ نداد. عروه گفت: خیال نمی‌کنم با این موضوع موافق باشد ولی ناچار دوباره این کار را انجام می‌دهم. نافع می‌گوید: ما پیش از عروه به مدینه رسیدیم و او پس از ما به مدینه آمد و چون پیش ابن عمر آمد و سلام داد، ابن عمر به او گفت: در آن هنگام که در طواف به من رسیدی و در باره دخترم سخن گفتی چون خدا را برابر خود می‌دیدم مانع از آن بود که در باره اش به تو پاسخ بدهم، اکنون عقیده ات چیست آیا هنوز هم به آن نیازمندی؟ عروه گفت: هیچ‌گاه چون اکنون خواهان این موضوع نبوده‌ام. نافع می‌گوید، ابن عمر به من گفت: دو برادر تنی آن دختر را حاضر کن، عروه به من گفت: هرکس از پسران زبیر را هم که دیدی از سوی من دعوت کن. ابن عمر گفت: ما را به آنان نیازی نیست. عروه گفت: پس فلان آزادکرده ما را دعوت کن. ابن عمر گفت: او که به تو دورتر از آنان است، و همین که برادران آن دختر آمدند، ابن عمر نخست ستایش خدا را بر زبان آورد و سپس

گفت: اینک عروۀ که او را می‌شناسید پیش شماست و از خواهرتان سوده خواستگاری می‌کند و من او را بر همان عہدی که خداوند از مردان گرفته است که زنان را با نیکی و به صورت پسندیده نگه‌دارند یا با نیکی و احسان آنان را رها سازند و با مهریه و شرایط عادی که مردان زنان را بر خود حلال می‌کنند به ازدواج او درمی‌آورم. آن‌گاه خطاب به عروۀ گفت: آیا همین‌طور است و با همین شرایط؟ عروہ گفت: آری. ابن عمر گفت: در پناه برکت و فرخندگی خداوند او را به ہمسری تو درآوردم. عبدالعزیز می‌گوید، نافع می‌گفت: و چون عروہ بن زبیر خواست ولیمۀ عروسی بدهد کسی پیش ابن عمر فرستاد و او را دعوت کرد. ابن عمر آمد و گفت: اگر دیروز به من خبر داده بودی امروز را روزه نمی‌گرفتم حالا عقیدۀ تو چیست بنشینم یا بروم؟ گفت: به خوشی برو، و ابن عمر برگشت.

همچنین محمد بن یزید بن خنیس^۱ از عبدالعزیز بن ابی‌رواد، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است: * مردی از ابن عمر مسأله‌ای پرسید. ابن عمر سرش را پایین انداخت و پاسخی نداد به طوری که مردم پنداشتند آن مسأله را نشنیده است، ناچار آن مرد گفت: خدایت رحمت کناد مگر مسأله مرا نشنیدی؟ گفت: چرا شنیدم، ولی مثل اینکه شما خیال می‌کنید خداوند در مورد پاسخ مسائل شما از ما نمی‌پرسد، خدایت رحمت کناد ما را راحت بگذار تا در مورد سؤال تو بیندیشیم اگر پاسخی پیدا کردیم خواهیم گفت وگرنه به تو می‌گوییم که آن را نمی‌دانیم.

اسماعیل بن عبدالله بن ابی‌اویس مدنی از قول پدرش، از عاصم بن محمد، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * هیچ‌گاه ندیدم ابن عمر نام پیامبر (ص) را ببرد مگر اینکه چشمانش پراشک می‌شد.

عبدالله بن مسلم بن قعنب حارثی از مالک بن انس، از حمید بن قیس، از مجاهد نقل می‌کند که می‌گفته است: * همراه ابن عمر بودم و مردم شروع به سلام دادن به او کردند تا کنار مرکوب خود رسید و به من گفت: ای مجاهد مردم مرا دوست می‌دارند و بر فرض که به آنان سیم و زر هم ببخشم چیزی بر این محبت نخواهم افزود.

همین راوی از قول همین راویان نقل می‌کند که مجاهد می‌گفته است: * ابن عمر چند

۱. برای اطلاع بیشتر در مورد محمد بن یزید که از مردم مکه و وابستگان بنی‌مخزوم و از راویان متوسط الحال است به شماره ۸۳۲۴ و در مورد عبدالعزیز که گوناگون هم در باره اش سخن گفته‌اند به ذہبی، میزان الاعتدال، شماره ۵۱۰۱ مراجعه فرمایید - م.

درم وام داشت، و وام خویش را با درمهایی با عیار بیشتر پرداخت. طلبکار گفت: این درمها از درمهای من سره‌تر است. گفت: می‌دانم ولی من این چنین خوشتر دارم و آسوده‌ترم.

عبدالله بن مسلمه بن قعنب از مالک بن انس، از پیرمردی نقل می‌کند که می‌گفته است * به روزگار حکومت ابن زبیر مقداری خرما به غارت رفته بود و ما از آن خریده و سرکه ساخته بودیم. مادرم کسی را پیش ابن عمر فرستاد تا پرسد، من هم همراه فرستاده رفتم و چون از ابن عمر پرسید گفت: آن سرکه را دور بریزید.

یحیی بن عباد از شعبه، از ابی بشر، از یوسف بن ماهک نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر را پیش عبید بن عُمیر^۱ دیدم که قصه می‌گفت و از چشمهای ابن عمر اشک فرو می‌ریخت.

احمد بن عبدالله بن یونس از ابوبکر بن عیاش، از عاصم بن ابی‌النجدود نقل می‌کند * مروان بن حکم به ابن عمر گفت: دست دراز کن تا با تو بیعت کنیم که تو سرور و پسر سرور عربی. ابن عمر به او گفت: با مردم مشرق چه کنم؟ مروان گفت: چندان آنان را خواهی زد تا بیعت کنند. گفت: به خدا سوگند دوست ندارم در قبال هفتاد سال حکومت به خاطر من یک تن کشته شود. گوید: مروان این بیت را می‌خواند:

«فتنه‌ای می‌بینم که دیگهایش می‌جوشد و پادشاهی پس از ابولیلی برای کسی است که پیروز شود.»^۲

مقصود از ابولیلی در این بیت معاویه پسر یزید بن معاویه است که پس از پدرش چهل روز حکومت کرد و پدرش از مردم برای او بیعت گرفته بود.^۳

احمد بن یونس از ابوشهاب، از یونس، از نافع نقل می‌کند * به روزگار حکومت ابن زبیر و خوارج و خشبیه^۴ به ابن عمر می‌گفتند: آیا با این گروه‌ها که برخی، برخی دیگر را می‌کشند نماز می‌گزاری؟ گفت: هرکس بگوید به نماز بشتاب پاسخ می‌دهم و هرکس بگوید به رستگاری بشتاب پاسخ می‌دهم، ولی هرکس بگوید به ریختن خون برادر

۱. از راویانی است که درست شناخته شده نیست، به ذهبی، میزان الاعتدال، شماره ۵۴۳۴، مراجعه شود - م.

۲. اِنْسِی اَرَى فِتْنَةً تَغْلِي مَرَاجِلَهَا وَالْمَلِكُ بَعْدَ اَبِي كَيْلٍ لَيْسَ غَلِيًّا

۳. برای اطلاع بیشتر از شرح حال معاویه بن یزید بن معاویه سومین حاکم اموی به تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۵۵، مراجعه فرمایید. برخی از مورخان هم مدت حکومت او را چهارماه دانسته‌اند - م.

۴. در ملل و نحل شهرستانی نام این گروه نیامده است ولی در لسان العرب، ذیل لغت خشب آمده است که گروهی از جنبه‌اند - م.

مسلمات و گرفتن مال او بشتاب می‌گویم نه و پاسخش نمی‌دهم.

احمد بن عبدالله بن یونس از ابوشهاب، از حجاج بن ارطاه، از نافع، از ابن عمر نقل می‌کند که می‌گفته است: * در جنگ عراق شرکت کرده و با یکی از دهقانان جنگ کرده و او را کشته است و جامه و سلاحش را برگرفته و آن را به او بخشیده‌اند و سپس پیش پدرش آمده و آن را به او تسلیم کرده است.

همین راوی از ابوشهاب، از حبیب بن شهید نقل می‌کند: * از نافع پرسیدند ابن عمر در خانه‌اش چه می‌کند؟ گفت: کسی نمی‌تواند چون او عمل کند، فقط برای هر نماز تجدید وضو می‌کند و در فاصله دو نماز فقط قرآن می‌خواند.

سعید بن منصور از سفیان بن عیینة، از عمرو بن دینار نقل می‌کند: * ابن عمر می‌گفته است: پس از رحلت پیامبر (ص) هیچ خشتی بر خشتی ننهادم و هیچ درخت خرمایی نکاشتم.

همین راوی با همین اسناد می‌گوید: * ابن عمر می‌خواست ازدواج نکند. خواهرش حفصه به او گفت: ازدواج کن، اگر زن و فرزندان بمیرند پاداش داده می‌شوی و اگر پس از تو باقی بمانند برای تو دعا می‌کنند.

احمد بن محمد از رقی از عمرو بن یحیی، از جدش نقل می‌کند که می‌گفته است: * از ابن عمر مسأله‌ای پرسیدند، گفت: نمی‌دانم، و چون مرد سؤال‌کننده رفت و خود فتوا داد و گفت: ابن عمر چه خوب کرد از چیزی که نمی‌دانست پرسیده شد و گفت نمی‌دانم.

عبد الوهاب بن عطاء از ابن عون نقل می‌کند: * ابن عمر به معاویه نیازی داشت و خواست برای او نامه بنویسد و نخست نام خود را نوشت، چندان اصرار کردند که سرانجام نوشت «بسم الله الرحمن الرحيم به معاویه».

همین راوی از أسامة بن زید، از نافع نقل می‌کند: * ابن عمر می‌گفته است: من به بازار می‌روم و کاری ندارم مگر اینکه به مردم سلام دهم یا مردم به من سلام دهند.

موسی بن اسماعیل از کثیر بن نباته خدانی، از قول پدرش نقل می‌کند: * برای ابن عمر هدیه‌ای از بصره فرستاده شد آن را پذیرفت. گوید: از یکی از بردگانش پرسیدم آیا ابن عمر در جستجوی خلافت است؟ گفت: نه او در پیشگاه خداوند گرامی‌تر از این است. گوید: ابن عمر را در حال روزه دیدم که دو جامه رنگ‌شده با گِل سرخ برتن داشت و برای خنک شدن بر جامه خود آب می‌پاشید.

سلیمان بن حرب از حماد بن زید، از عبدالرحمان سراج از نافع نقل می‌کند: * ابن عمر روزی آب خواست برای او در قدحی بلور آب آوردند و چون آن را دید نیاشامید.

همین راوی از جریر بن حازم نقل می‌کند که می‌گفته است: * سالم پسر عبدالله بن عمر را دیدم که آب خواست و برای او در قدحی نگین دار آب آوردند، همین که دست دراز کرد که آن را بگیرد متوجه شد و دست خود را کنار کشید و آب نخورد. من گفتم: چه چیز مانع از آب خوردن شد؟ گفت: سخنی که از پدرم در مورد ظرفهای نگین دار شنیدم. من پرسیدم مگر ابن عمر در ظرف نگین دار آب نمی‌آشامید؟ خشمگین شد و گفت: ابن عمر در کاسه نگین دار آب بیاشامد؟ به خدا سوگند که ابن عمر از آبی که در ظرفهای مسی بود وضو نمی‌گرفت. گفتم: پس از چه ظرفی وضو می‌گرفت؟ گفت: از کوزه یا کاسه‌های چوبی.

همین راوی از حماد بن زید، از علی بن زید، از حسن، از حنظل بن سحیف نقل می‌کند که می‌گفته است: * به ابن عمر گفتم: چه چیز مانع تو از بیعت با این مرد یعنی ابن زبیر است، گفت: به خدا سوگند من بیعت ایشان را جز هیاهوی کودکانه نمی‌بینم، آیا می‌دانی هیاهوی کودکانه چیست؟ آیا کودکان را ندیده‌ای که دست بر زمین یا «مدفوع» خود می‌نهند و مادرش به او می‌گوید هیاهو مکن.^۱

قیصه بن عقبه از هارون بربری، از عبدالله بن عبید ابن عمیر نقل می‌کند که می‌گفته است: * مثل داستان ما در این فتنه مثل کسانی است که نخست در جاده‌ای که آن را می‌شناسند حرکت می‌کنند، در همان حال ناگاه ابر تاریکی آنان را فرو می‌گیرد، گروهی به سمت چپ و گروهی به سمت راست می‌روند و ما هم راه را گم می‌کنیم، ولی همان‌جا می‌ایستیم تا ابر برطرف شود و راه اصلی را پیدا کنیم و بشناسیم و در آن به حرکت خود ادامه دهیم، همانا این جوانان قریش برای این دنیا و رسیدن به حکومت با یکدیگر ستیز می‌کنند و یکدیگر را می‌کشند و به خدا سوگند من به چیزی که آنان برای آن یکدیگر را می‌کشند، به اندازه نعلین خود اهمیت نمی‌دهم.

احمد بن محمد بن ولید از رقی از سفیان بن عینه، از ابن ابی نجیح، از مجاهد نقل می‌کند که می‌گفته است: * عبدالله بن عمر در حالی که بیست ساله بود، در فتح مکه حضور

۱. این موضوع در کتابهای شرح مشکلات احادیث به گونه دیگر و با چند وجه آمده است، ولی به هر حال یعنی بیعت نافرجام و کاری که کودکان آن را برعهده دارند. لطفاً به ابن اثیر، نه‌ایه، ج ۴، ص ۹۵ و زمخشری، الفائق، ج ۲، ص ۳۷۰، مراجعه فرمایید. -م-

داشت. بر اسبی سرکش سوار بود و نیزه‌ای سنگین همراه داشت و بُردی کوتاه پوشیده بود و برای اسب خود علف درو می‌کرد. پیامبر (ص) او را در آن حال دید و برای او دعای خیر فرمود.

همین راوی از مسلم بن خالد، از ابن ابی نجیح، از مجاهد نقل می‌کند * ابن عمر در حالی که بیست ساله بود در فتح مکه حضور داشت.

محمد بن ربیعہ کلابی از موسی معلم نقل می‌کند که می‌گفته است * خودم ابن عمر را دیدم که دعوتی را پذیرفت و در حالی که روی تشکی که بر آن ملافه گل‌فامی کشیده بودند نشستند. چون غذا آورده و نهاده شد، نخست بسم‌الله گفت و دست به طرف غذا برد. سپس دست خود را کنار کشید و گفت: من روزه دارم و پذیرفتن این دعوت هم لازم بود.

فضل بن دکین از ابوجعفر رازی، از یحیی بگاء نقل می‌کرد که می‌گفته است * خودم ابن عمر را دیدم که در رداء و ازاری نماز می‌گزارد و با دست خود چنین می‌کرد و در این هنگام ابوجعفر رازی دست خویش را زیر بغل خود برد و سپس گفت: دیدم با انگشت خویش چنین می‌کرد و ابوجعفر انگشتش را در بینی خویش کرد.

عفان از حماد بن سلمه، از علی بن زید، از قرعة عقیلی نقل می‌کند * ابن عمر در حالی که محرم بود احساس سرما کرد و به من گفت: پارچه‌ای بر من بیفکن و من چادری چهارگوش که دارای نقش و نگار بود بر او افکندم و خواید. چون بیدار شد به نقش و نگار آن جامه نگرست نشانه‌های برجسته آن ابریشمی بود، گفت: اگر همین گلهای ابریشمی نبود پوشیدن این جامه هم مانعی نداشت.

موسی بن اسماعیل از جویریة بن اسماء، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است * گاهی بر ابن عمر روپوشی می‌دیدم که پانصد درم ارزش داشت.

مطرف بن عبدالله از عبدالله بن عمر، از نافع نقل می‌کند * ابن عمر شخصاً جامه خز نمی‌پوشید، ولی آن را که بر تن یکی از فرزندان خود می‌دید، او را از آن منع نمی‌کرد. عمرو بن هیشم می‌گوید پیش مالک بن انس از قول نافع این روایت را خواندم که * ابن عمر جامه رنگ شده با گیل سرخ و زعفران می‌پوشید.

عبدالله بن موسی از أسامة بن زید، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر بدون بستن لنگ وارد هیچ آب و حمامی نمی‌شد.

فضل بن دکین از زهیر، از ابواسحاق نقل می‌کند که می‌گفته است * بر پای ابن عمر

نعلینی دیده است که هر کدام دو بند داشته است و همو می گفته است او را میان صفا و مروه در حال سعی دیدم که دو جامه سپید برتن داشت و چون به جای مسیل می رسید آهسته می دوید که از رفتن معمولی تندتر بود و چون از آن می گذشت به طور معمولی راه می رفت و هرگاه به صفا یا مروه می رسید اندکی رو به قبله می ایستاد.

فضل بن دکین و احمد بن عبدالله بن یونس هردو از زهیر، از زید بن جبیر نقل می کنند که می گفته است * پیش ابن عمر رفتم و دیدم دو خیمه و سراپرده دارد و نعلینی به پا داشت که دارای دو بند بود که یکی میان شست پا و انگشت چهارم قرار می گرفت. نعلینی بود که موی نداشت و پنجه آن کمی برجسته بود و ما به آنها نعلین حمصی [منسوب به یکی از شهرهای شام] می گوئیم.

عفان بن مسلم و هشام پدر ولید طیالسی هردو از شعبه، از جبلة بن سحیم نقل می کردند که می گفته است * ابن عمر را دیدم پیراهنی خرید و آن را پوشید، نپسندید و خواست پس بدهد، پیراهن از رنگ زرد ریش او رنگ رفته بود، و به همان سبب پیراهن را نگه داشت و پس نداد.

عمرو بن عاصم کلابی از همام بن یحیی، از عبیدالله بن عمر، از قول نافع یا سالم پسر ابن عمر نقل می کند * در سفر معمولاً ابن عمر بالای پیراهن ازار هم می پوشید. معلی بن اسد از عبدالرحمان بن عریان نقل می کند که می گفته است، از ازرق بن قیس شنیدم که می گفت * کمتر اتفاق افتاد که ابن عمر را ببینم و گشاده ازار نباشد و ازارش معمولاً از نوع حله و برد بود.

عفان بن مسلم از حفص بن غیاث، از اعمش، از ثابت بن عبید نقل می کند که می گفته است * هرگز ندیدم ابن عمر پیراهنش را دگمه بزند.

قاسم بن مالک مزنی کوفی از جمیل بن زید طایی نقل می کند که می گفته است * ازار ابن عمر را دیدم که بالاتر از قوزک پا و پایین تر از عضله ساق پایش بود و برتن او دو جامه زرد هم دیدم و نیز ریش او را دیدم که زرد کرده بود.

وکیع بن جراح از موسی معلم، از ابوالمتوکل تاجی نقل می کند که می گفته است * گویی هم اکنون می بینم که ابن عمر در حالی که دو جامه برتن داشت راه می رفت و عضله ساق پایش زیر ازارش بود و بالای ازار پیراهن پوشیده بود.

خالد بن مخلد از یحیی بن عمیر نقل می کند که می گفته است * سالم پسر عبدالله بن

عمر را دیدم کنار پدرم ایستاد و پیراهنی برتن داشت که بالاتر از ساق پایش بود. پدرم کنار پیراهنش را به دست گرفت و به چهره سالم نگریست و گفت: گویی این پیراهن همچون پیراهن عبدالله بن عمر است.

فضل بن دکین از صدقه بن سلیمان عجلای نقل می کند * پدرم می گفته است: ابن عمر را دیدم مردی دیدنی و شایسته بود و ریش خود را با خضاب زردرنگ می کرد و پیراهنی دستوانی^۱ برتن داشت که بلندی آن تا نیمه ساق پایش بود.

وکیع بن جراح از موسی بن دهقان نقل می کرد که می گفته است * ابن عمر را دیدم ازارش تا نیمه ساقش بود.

همین راوی از عمری، از نافع نقل می کند * ابن عمر عمامه می بست و دنباله اش را میان شانه اش می آویخت.

همین راوی از قول همین راویان نقل می کند * چون ابن عمر به سجده می رفت دستهایش را از جبهه اش بیرون می آورد.

همین راوی از نصر پدر ابولؤلؤ نقل می کرد که می گفته است * بر سر ابن عمر عمامه سیاه دیدم.

یزید بن هارون از شعبه، از حیان بارقی نقل می کند که می گفته است * گاهی ابن عمر را می دیدم فقط در ازاری که به خود بسته است نماز می گزارد و فتوی می دهد و چیز دیگری برتن ندارد.

همین راوی از شریک، از عمران نخلی نقل می کند که می گفته است * ابن عمر را دیدم درحالی که فقط ازار برتن دارد نماز می گزارد.

عبدالله بن نمیر از عثمان بن ابراهیم حاطبی نقل می کند که می گفته است * ابن عمر را دیدم که سبیل خود را کوتاه کرده بود و عمامه می بست و آن را از پشت سرش می آویخت. محمد بن عبدالله انصاری می گوید * از عبدالله بن ابی عثمان قرشی پرسیدم آیا ابن عمر را دیده ای که ازارش تا نیمه ساقش باشد؟ گفت: این را نمی دانم. ولی خودم او را دیدم که دامن پیراهنش را کاملاً جمع کرده بود.

عفان بن مسلم از ابو عوانه، از عبدالله بن حنشل نقل می کند که می گفته است * برتن

۱. نسبت به دستوا از شهرهای نزدیک اهواز، به منتهی الارب، ذیل کلمه دست مراجعه فرماید - م.

عبدالله بن عمر دو برد معافری^۱ دیدم و ازارش تا نیمه ساق پایش بود.

مسلم بن ابراهیم از حمران بن عبدالعزیز قیسی، از ابوریحانه نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن عمر را در مدینه دیدم که ازارش آویخته بود و به بازارهای مدینه می‌آمد و می‌گفت: این کالا چگونه به فروش می‌رود و آن یکی چگونه؟

خلاد بن یحیی کوفی از سفیان، از کلیب بن وائل نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن عمر را دیدم دنباله عمامه‌اش را از پشت سرش می‌آویخت.

سلیمان بن عبدالرحمان دمشقی از ولید بن مسلم، از زهیر بن محمد، از زید بن اسلم نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن عمر را دیدم درحالی که به جای ازار حله‌ای بسته بود و نماز می‌گزارد و می‌گفت: پیامبر (ص) را دیدم که این چنین نماز می‌گزارد.

محمد بن عمر واقدی از عثیم بن نسطاس نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن عمر هیچ‌گاه بند و دگمه‌های پیراهنش را نمی‌بست.

هشام پدر ولید طایلسی از ابو عوانه، از ابوبشر، از نافع نقل می‌کند: * ابن عمر مهر و خاتمی داشت که آن را پیش پسرش ابو عبید نهاده بود و هرگاه می‌خواست مهر کند آن را می‌گرفت و مهر می‌کرد.

یحیی بن خلیف بن عقبه بصری از ابن عون نقل می‌کند: * پیش نافع سخن از مهر و خاتم ابن عمر رفت، گفت: معمولاً انگشتر و خاتم خود را به دست نمی‌کرد و پیش صفیه بود و هرگاه می‌خواست مهر کند مرا می‌فرستاد آن را برایش می‌آورد.

اسماعیل بن ابراهیم اسدی از خالد حذاء، از ابن سیرین نقل می‌کند که می‌گفته است: * نقش نگین مهر ابن عمر «عبدالله بن عمر» بود. عبدالله بن ادریس از حصین، از مجاهد هم همین‌گونه نقل کرده است و معلى بن اسد از عبدالعزیز بن مختار، از خالد، از ابن سیرین نیز همین‌گونه آورده است.

عمرو بن عاصم کلابی از همام، از ابان، از انس نقل می‌کرده است: * عمر بن خطاب از اینکه روی نگین مهرها جملات عربی کنده شود نهی کرده بود. ابان می‌گوید: این موضوع را به ابن سیرین گفتم. گفت: نقش نگین عبدالله بن عمر «لله» بود.

عبدالحمید بن عبدالرحمان حمانی از جعفر بن برقان، از میمون بن مهران، از ابن عمر

۱. تمایز، نام یکی از قبیله‌ها و محلات یمن است و این برده‌ها و پارچه‌ها منسوب به آن است، به معجم البلدان، ج ۸، ص

نقل می‌کند که می‌گفته است * موی سبیل خود را می‌تراشد و ازارش تا نیمه ساق پایش بوده است.

همین راوی از عثمان بن ابراهیم حاطبی هم نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر را دیدم که ازارش تا نیمه ساق پایش بود و موی سبیل و شارب خود را کاملاً کوتاه می‌کرد. محمد بن کناسه اسدی از عثمان بن ابراهیم بن محمد بن حاطب نقل می‌کند که می‌گفته است * کودک بودم، ابن عمر مرا در دامن خود نشاند و دیدم موی شارب خود را کوتاه کرده بود. محمد بن کناسه می‌گوید: مادر عثمان بن ابراهیم دختر قدامة بن مظعون^۱ بود. یعلی و محمد پسران عبید طنافسی هم از همین عثمان نقل می‌کنند که می‌گفته است * ابن عمر را دیدم که چنان موی سبیل خود را می‌تراشید که گویی موها را از بن کنده‌اند. یعلی از حاطبی نقل می‌کند که می‌گفته است * هرگاه ابن عمر را دیدم گشاده‌آزار بود. یزید بن هارون از عاصم بن محمد، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر را دیدم چنان موی سبیل خویش را کوتاه کرده بود که سپیدی پوستش دیده می‌شد. محمد بن اسماعیل بن ابی فدیك از ضحاک بن عثمان نقل می‌کند * از یحیی بن سعید پرسیدم آیا کسی از اهل علم را می‌شناسی که موی سبیل و شاربش را کوتاه کند؟ گفت: نه فقط عبدالله بن عمر و عبدالله بن عامر بن ربیع را دیدم که چنین می‌کردند. فضل بن دکین از عاصم بن محمد بن زید عمری، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر چنان موی سبیل خود را کوتاه می‌کرد که سپیدی پوست دیده می‌شد. هشام پدر ولید طیالسی از عبدالرحمان بن عبدالله بن دینار، از پدرش نقل می‌کرد * ابن عمر چنان موی شارب خود را می‌کشید که کنده می‌شد و آن را رها می‌کرد و دور می‌انداخت.

محمد بن عبدالله انصاری می‌گوید * از عبدالله بن ابی عثمان قرشی پرسیدم آیا دیدی که ابن عمر موی شارب خویش را کوتاه کند؟ گفت: آری. گفتم: خودت دیدی؟ گفت: آری. خالد بن مخلد بجلی از سلیمان بن بلال، از عبدالله بن دینار هم نقل می‌کند که می‌گفته است * خود دیدم که ابن عمر موی شارب خویش را کاملاً کوتاه می‌کرد.

عبدالله بن جعفر رقی از ابوالملیح نقل می‌کند * میمون بن مهران موی شارب خویش

۱. قدامة برادر عثمان بن مظعون و دایی حفصه و عبدالله بن عمر است و شوهر صفیه دختر خطاب خواهر عمه است؛ به ابن اثیر، اسد الغابه، ج ۴، ص ۱۹۹، مراجعه فرمایید - م.

را کوتاه می‌کرد و می‌گفت: ابن عمر این چنین می‌کرده است.

اسماعیل بن عبدالله بن زرارہ جرمی رقی از خالد بن حارث، از ابن عون، از نافع، از ابن عمر نقل می‌کند * آنچه از دو سوی سبیل را که بلند می‌شد کوتاه می‌کرد.

کثیر بن هشام از جعفر بن برقان، از حبیب بن ریان نقل می‌کرد که می‌گفته است * خود دیدم ابن عمر چنان موهای سبیل و شارب خود را کوتاه می‌کرد که گویی آن را می‌تراشید و معمولاً از ارش تا نیمه ساقهای پایش بود. می‌گوید: چون این موضوع را برای میمون بن مهران گفتم، گفت: حبیب بن ریان راست گفته است ابن عمر این چنین بود.

از هر بن سعد سمان از ابن عون، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر هر دو سوی موی سبیل خود را کوتاه می‌کرد و نافع با دست خود به گوشه‌های سبیل خویش اشاره می‌کرد.

قبیصة بن عقبه از سفیان، از محمد بن عجلان، از عثمان بن عبیدالله بن ابی رافع هم نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر موهای سبیل خود را چنان کوتاه می‌کرد که انگار از ته تراشیده بود.

محمد بن عمر واقدی از عیسی بن جعفر و حفص از نافع نقل می‌کنند * ابن عمر معمولاً موی ریش خود را کوتاه نمی‌کرد مگر در حج یا عمره.

عبیدالله بن موسی از ابن ابی لیلی، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر به اندازه یک قبضه ریش خود را باقی می‌گذاشت و آنچه را بیش از یک قبضه بود، کوتاه می‌کرد.

محمد بن عمر واقدی هم از عبدالله بن عمر، از نافع نقل می‌کرد * ابن عمر آنچه از موی ریش خود را که بیشتر از یک قبضه بود، کوتاه می‌کرد و نافع برای نشان دادن این موضوع دست بر چانه خود می‌نهاد.

محمد بن عمر از ثوری، از عبدالکریم جزری نقل می‌کند که سلمانی ابن عمر به او گفته است * آنچه را بلندتر از یک قبضه بوده است از ریش ابن عمر کوتاه می‌کرده است. انس بن عیاض لثی از حارث بن عبدالرحمان بن ابی ذباب دوسی نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر را دیدم که ریش خود را زرد می‌کرد.

همین راوی از نوفل بن مسعود هم نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر را دیدم ریش خود را با مواد معطر زردرنگ می‌کرد و نعلینش دارای دو بند بود.

عبدالله بن نمیر از عبیدالله بن عمر، از نافع هم نقل می‌کند * ابن عمر ریش خود را زردرنگ می‌کرد.

همین راوی از عبدالله عمری، از نافع، از ابن عمر نقل می‌کند * به موهای خود ماده معطر چرب و سیاه می‌زده و رنگ سپید آن را تغییر می‌داده است.

ابوبکر بن عبدالله بن ابی‌اویس از سلیمان بن بلال، از زید بن اسلم نقل می‌کند * عبدالله بن عمر ریش خود را با مواد زردرنگ می‌کرد و چنان بود که زردی ریش او جامه‌اش را هم زرد می‌کرد. به او گفته شد چرا موهای خود را چنین زرد می‌کنی؟ گفت: خودم رسول خدا را دیدم که موهای خود را با رنگ زرد رنگ می‌فرمود.

عبیدالله بن موسی از اسرائیل، از عبدالعزیز بن حکیم نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر را دیدم موهایش را زرد می‌کرد.

فضل بن دکین از شریک، از محمد بن قیس نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر را دیدم درحالی که ریش خود را زرد کرده بود و بندها و تکه‌های پیراهنش گشوده بود و یک پایش را روی پای دیگر برگردانده بود و عمامه‌اش از جلو و عقب آویخته بود ولی نفهمیدم کدام دنباله از دیگری بلندتر بود.

فضل بن دکین از سفیان بن عیینة نقل می‌کرد که می‌گفته است از سلیمان احوال شنیدم می‌گفت * ابن عمر چنان ریش خود را زرد می‌کرد که گریبان پیراهنش زرد می‌شد.

عبدالله بن نمیر از عبیدالله بن عمر، از سعید مقمری، از ابن جریج یعنی عبید بن جریج نقل می‌کند که می‌گفته است * به ابن عمر گفتم: چرا ریش خود را با رنگ زرد خضاب می‌کنی؟ گفت: خودم پیامبر (ص) را دیدم که با رنگ زرد موهای ریش خود را خضاب می‌فرمود. گفتم: چرا این نعلینهای سیبیه^۱ را می‌پوشی؟ گفت: خود دیدم که رسول خدا از همین نوع برپا می‌کرد و خوش می‌داشت و درحالی که برپایش بود وضو می‌گرفت.

عبدالله بن مسلمة بن قعنب حارثی از عبدالله بن زید بن اسلم، از پدرش نقل می‌کند * ابن عمر موهای ریش خود را با زعفران رنگ می‌کرد. از او پرسیدند: چرا چنین می‌کنی. گفت: پیامبر (ص) چنین می‌فرمود یا آنکه چنین گفت که خود احساس کردم پیامبر (ص) رنگ کردن موی ریش خود را با زعفران دوست می‌داشت.

۱. سیبیه، نسبت به یبث به معنی چرم دباغی شده از پوست گاو است و توانگران می‌پوشیده‌اند و به همین جهت به ابن عمر اعتراض شده است. به النباه، ج ۲، ص ۳۳۰ مراجعه فرماید - م.

همین راوی از عبدالعزیز بن محمد درآوردی، از زید بن اسلم نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر ریش خود را با رنگ زرد چنان رنگ می‌کرد که گریبان پیراهنش هم زرد می‌شد. به او گفتند چرا چنین می‌کنی؟ گفت: خودم رسول خدا را دیدم که موی ریش خود را زرد می‌کردند و این رنگ را دوست می‌داشتند. ابن عمر گاهی تمام جامه‌های خود حتی عمامه‌اش را هم با همان رنگ زرد، رنگ می‌کرد.

محمد بن عمر واقدی از عثیم بن نسطاس نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر را دیدم که ریش خود را زرد می‌کرد و بندها و تکه‌های پیراهنش را نمی‌بست و یک‌بار از کنار ما گذشت، فراموش کرد سلام کند، برگشت و گفت: فراموش کردم، سلام بر شما باد. هشام پدر ولید طیالسی از عبدالرحمان بن عبدالله بن دینار، از پدرش نقل می‌کند * ابن عمر با ماده‌رنگی ورس موی ریش خود را زرد می‌کرد آن‌چنان که گریبان جامه‌اش کاملاً رنگی و زرد می‌شد.

عبدالله بن مسلمة بن قعنب از عبدالعزیز بن محمد، از محمد بن زید نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر را دیدم با مواد معطر و زعفران موی خویش را زرد می‌کرد. محمد بن عبدالله انصاری و عبدالوهاب بن عطاء هردو از ابن جریج، از عطاء نقل می‌کردند که می‌گفته است * ابن عمر را دیدم که موی ریش خود را زرد می‌کرد. عمرو بن هشام پدر قطن از ابن ابی ذئب، از عثمان بن عبیدالله نقل می‌کند که می‌گفته است * وقتی که به مکتب‌خانه می‌رفتم، ابن عمر را می‌دیدم که ریش خود را زرد کرده است.

خالد بن مخلد بجلی از عبدالله بن عمر، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن عمر ریش خود را با زعفران ورس آمیخته با مشک و عنبر زرد می‌کرد.

کثیر بن هشام از جعفر بن برقان، از موسی بن ابی مریم نقل می‌کند * ابن عمر موی ریش خود را با رنگ زرد چنان خضاب می‌بست که زردی بر جامه‌اش اثر می‌گذاشت.

عبدالوهاب بن عطاء از عبدالله عمری، از سعید بن ابی سعید، از ابن جریج نقل می‌کرد که به ابن عمر گفته است * می‌بینم ریشت را زرد می‌کنی و حال آنکه مردم با رنگهای دیگر خضاب می‌بندند؟ گفت: پیامبر را دیدم که موهای ریش خود را زرد می‌کرد.

قاسم بن مالک مزنی از جمیل بن زید طایی نقل می‌کند که می‌گفته است * خودم ابن عمر را دیدم که ریش خود را زرد می‌کرد.

محمد بن عبدالله انصاری می‌گوید: * از عبدالله بن ابی عثمان قرشی پرسیدم آیا خودت ابن عمر را در حالی که ریش خود را با رنگ زرد خضاب کند دیدی؟ گفت: در آن حال او را ندیدم، ولی ریش او را زرد رنگ دیدم و زرد پررنگ نبود و اندکی به زردی می‌زد.^۱

محمد بن عبدالله اسدی از سفیان، از محمد بن عجلان، از نافع نقل می‌کرد: * ابن عمر هرگاه قصد حج یا عمره داشت مدتی موی ریش خود را کوتاه نمی‌کرد.

عبد الوهاب بن عطاء عجلی از ابن جریج، از نافع نقل می‌کرد: * ابن عمر یک یا دوبار در سفرهای حج خویش سر خود را تراشید. موهای اطراف و پشت سرش را کوتاه کرد و موهای جلو سرش ریخته بود. ابن جریج می‌گوید: به نافع گفتم آیا موهای ریش خود را هم کوتاه کرد؟ گفت: اندکی از اطراف آن.

همین راوی از عمری، از نافع نقل می‌کند: * ابن عمر یک سال نتوانست حج گزارد، در مدینه قربانی کرد و سر خود را تراشید.

عبدالله بن نمیر و ابواسامه هردو از هشام بن عروة نقل می‌کنند که می‌گفته است: * ابن عمر را در حالی که زلف داشت دیدم. عبدالله بن نمیر در حدیث خود گفته است: زلف ابن عمر چندان بلند بود که به شانه‌هایش می‌رسید. هشام بن عروه می‌گفته است: مرا در مروه پیش ابن عمر بردند او مرا بوسید و همان روز دیدم که موهای خود را کوتاه کرد.

عمرو بن عاصم از همام، از قتادة، از علی بن عبدالله بارقی نقل می‌کند که می‌گفته است: * هنگامی که ابن عمر بر کعبه طواف می‌کرد، بی‌موبودن جلو سرش را دیدم.

یزید بن هارون از عوام بن حوشب، از حبیب بن ابی ثابت نقل می‌کند که ابن عمر می‌گفته است: * چون پس از جنگ صفین هنگام صدور رأی حکمیت در محل دومة الجندل فرارسید، معاویه از آن بیم داشت که علی و معاویه هردو را از حکومت کنار نهند. معاویه بر شتری بُختی که بسیار بزرگ بود سوار شد و آمد و گفت: چه کسی در خلافت طمع بسته و به سوی آن گردن دراز می‌کند؟ ابن عمر می‌گوید: تا آن روز نسبت به دنیا طمعی نبسته بودم، ولی آن روز نخست تصمیم گرفتم بگویم کسی بر آن طمع بسته است که تو و پدرت را چندان ضربه زده است تا مسلمان شده‌اید، سپس نعمتهای بهشت را به

۱. آیا نقل این همه روایت در این مورد ضرورتی داشته است؟

یاد آوردم و متذکر میوه‌های بهشتی شدم و از حکومت روی برگرداندم.

محمد بن عبدالله اسدی از مسعر بن کدام، از ابی حصین نقل می‌کند * معاویه گفت: چه کسی از ما سزاوارتر و شایسته‌تر برای حکومت است. گوید، عبدالله بن عمر می‌گفت: می‌خواستم بگویم کسی به آن سزاوارتر است که تو را و پدرت را برای مسلمان شدن ضربه زده است، ولی آنچه را که در بهشت است فرایاد آوردم و ترسیدم موجب تباهی گردد.

عالم بن فضل از حماد بن زید، از معمر، از زهری نقل می‌کند * چون کار حکومت معاویه استقرار یافت، معاویه گفت: چه کسی برای این کار شایسته‌تر از من است. گوید، ابن عمر می‌گفت: نخست آماده شدم تا برخیزم و بگویم سزاوارتر به حکومت کسی است که بر تو و پدرت در حالی که کافر بودید ضربت می‌زد، و سپس ترسیدم نسبت به من گمانی دیگر غیر از آنچه هستم ببرد.

همین راوی از حماد بن زید، از ایوب، از نافع نقل می‌کند * معاویه صد هزار درهم برای ابن عمر فرستاد، ولی چون خواست برای پسرش یزید بیعت بگیرد، ابن عمر گفت: خیال می‌کنم به همین منظور آن پول را فرستاده است که در این صورت به راستی دین من در نظر من ارزان خواهد بود.

فضل بن دکین و محمد بن عبدالله اسدی هر دو از سفیان، از محمد بن منکدر نقل می‌کنند * چون با یزید بن معاویه بیعت شد و این خبر به ابن عمر رسید، گفت: اگر خیر است به آن خشنود شدیم و اگر شر است صبر و شکیبایی می‌کنیم.

محمد بن عبدالله انصاری از صخر بن جویری، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است * چون مردم مدینه بر یزید بن معاویه شوریدند و او را از خلافت خلع کردند، عبدالله بن عمر پسران خود را جمع کرد و گفت: ما با این مرد بر بیعت خدا و رسول خدا بیعت کرده‌ایم، و من از پیامبر (ص) شنیده‌ام که می‌فرمود: روز قیامت برای کسی که مکر و خدعه کند، رایتی نصب می‌شود و ندا داده می‌شود که این نشان مکر و خدعه فلان است و از بزرگترین مکرها که فقط از شرک به خدا کمتر است این است که کسی با کسی در قبال بیعت با خدا و رسول خدا بیعت کند و سپس بیعت شکنی کند. بنابراین هیچ‌کس از شما یزید را از خلافت خلع نکند و هیچ‌یک از شما در این کار شتاب نکند که در آن صورت میان من و او

جدایی خواهد بود.^۱

اسماعیل بن ابراهیم اسدی از ایوب، از نافع نقل می‌کند: * چون معاویه به مدینه آمد بر منبر رسول خدا سوگند خورد که ابن عمر را خواهد کشت، و چون معاویه به مکه آمد گروهی از مردم از او دیدن کردند. عبدالله بن صفوان هم به دیدن او آمد و گفت: آمده‌ای که عبدالله بن عمر را بکشی. معاویه سه بار گفت: چه کسی این موضوع را گفته است.

همین راوی از ابن عون، از نافع نقل می‌کند: * چون معاویه به مدینه آمد بر منبر پیامبر (ص) سوگند خورد که ابن عمر را خواهد کشت. نافع می‌گوید: خویشاوندان شروع به آمدن پیش ما کردند. عبدالله بن صفوان هم آمد و همراه ابن عمر داخل حجره‌ای شد. من بر در خانه ایستاده بودم. ابن صفوان به ابن عمر می‌گفت: آیا معاویه را به حال خود باقی می‌گذاری تا تو را بکشد؟ به خدا سوگند اگر هیچ‌کس جز خودم و خانواده‌ام با من همراهی نکنند در راه حفظ تو با معاویه جنگ خواهم کرد. ابن عمر به او گفت: آیا در حرم خداوند صبر و شکیبایی نکنم. نافع می‌گوید: در آن شب دوبار صدای مناجات آهسته ابن عمر را شنیدم و چون معاویه به مکه رسید مردم به دیدنش رفتند. عبدالله بن صفوان هم به دیدارش رفت و گفت: چه خبر است. برای چه این جا آمده‌ای، برای کشتن عبدالله بن عمر آمده‌ای؟ معاویه گفت: به خدا سوگند او را نخواهم کشت.

محمد بن عبدالله اسدی از سفیان، از عبدالله بن دینار نقل می‌کند: * چون مردم گرد عبدالملک بن مروان جمع شدند و بر حکومت او راضی شدند، عبدالله بن عمر برای او چنین نوشت: اما بعد من با بنده خدا عبدالملک که امیرالمؤمنین است، به سخن‌شنوی و فرمانبرداری بیعت کردم. بر طبق سنت خدا و رسول خدا و به اندازهای که یارای آن را دارم و فرزندان من هم به این موضوع اقرار دارند.

معاذ بن معاذ عنبری از ابن عون نقل می‌کند که می‌گفته است: * شنیدم مردی برای محمد می‌گفت که وصیت عمر بن خطاب پیش ام‌المؤمنین حفصه بود و چون حفصه درگذشت، عبدالله بن عمر وصی پدر شد و چون مگر ابن عمر فرا رسید آن را به پسرش عبدالله واگذار کرد و پسر دیگر خود سالم را در آن دخالت نداد و مردم او را در این مورد سرزنش می‌کردند. گوید، عبدالله پسر عبدالله بن عمر و عبدالله پسر عمرو بن عثمان پیش

۱. بدیهی است که چنین مردی از سوی دولتمردان اموی به شدت حمایت می‌شده است - م.

حجاج بن یوسف ثقفی رفتند. حجاج گفت: تصمیم داشتم گردن عبدالله بن عمر را بزنم. عبدالله پسر ابن عمر گفت: همانا به خدا سوگند اگر این کار را کرده بودی خداوند تو را واژگونه در آتش جهنم می آویخت و سرت میان آتش قرار می گرفت. حجاج مدتی سر خود را پایین انداخت. راوی این روایت می گوید من با خود گفتم هم اکنون دستور کشتن عبدالله را صادر خواهد کرد، ولی حجاج سر برداشت و گفت: کدام خاندان قریش از همه گرامی تر است و سخن را تغییر داد.

مسلم بن ابراهیم از اسود بن شیبان، از خالد بن سمیر نقل می کند که می گفته است * حجاج فاسق بر منبر خلیفه می خواند ضمن سخن گفت: ابن زبیر کتاب خدا را تحریف کرد. ابن عمر سه بار گفت: دروغ می گویی او یارای چنین کاری نداشت، تو هم اگر با او بودی نمی توانستی چنین کاری کنی. حجاج به ابن عمر گفت: ساکت باش که تو پیری خرف شده ای و عقلت از میان رفته است و ممکن است به زودی چنین پیری را بگیرند و گردنش را بزنند و لاشه اش را در حالی بیضه هایش ورم کرده باشد کودکان اطراف بقیع به این سو و آن سو کشند.

اسماعیل بن ابراهیم اسدی از ایوب، از نافع نقل می کند که * ابن عمر وصیتی نکرده است. از هر بن سعد سمان از ابن عون، از نافع نقل می کند * چون بیماری ابن عمر سنگین شد گفتند: وصیت کن، گفت: چه وصیتی کنم، در زمان زندگی خویش کارهایی انجام داده ام که خدا به آن داناتر است، اکنون هم در مورد باقی مانده خودم کسی را سزاوارتر از همین بازماندگان خویش نمی دانم و هیچ کس را با آنان شریک نمی سازم.

عالم بن فضل از حماد بن زید، از ایوب، از نافع نقل می کند * ابن عمر بیمار شد به او گفتند: وصیت کن، گفت: خدا داناتر است که نسبت به اموال خودم چه کرده ام، اما در مورد زمین و مزارع خود دوست نمی دارم که کسی را با فرزندان خود در آن شریک کنم.

ابوبکر بن عبدالله بن ابی اویس از سلیمان بن بلال، از عبدالرحمان بن عبدالله بن ابی عتیق، از نافع نقل می کند * ابن عمر همواره می گفت: پروردگارا مرگ مرا در مکه قرار مده. یزید بن هارون و فضل بن دکین هردو از فضیل بن مرزوق، از عطیه عوفی نقل می کنند که می گفته است * از یکی از بردگان آزاد کرده ابن عمر درباره سبب مرگ ابن عمر پرسیدم. گفت: مردی از شامیان پیکان نیزه اش را به پای او زد، حجاج به عیادتش آمد و گفت: اگر بدانم چه کسی سر نیزه اش به پای تو خورده است، گردنش را می زنم. عبدالله بن

عمر گفت: این تو بودی که به من سرنیزه زدی. حجاج گفت: چگونه؟ گفت: همان روزی که اسلحه وارد حرم خدا کردی.

یزید بن هارون از عوام بن حوشب، از عیاش عامری، از سعید بن جبیر نقل می‌کند * چون ابن عمر در مکه پایش زخمی شد و به زمین افتاد، بیم آن داشت که شدت درد او را از انجام دادن بقیه اعمال بازدارد. به ابن ام‌الدھماء گفت: به من کمک کن تا بقیه مناسک خویش را انجام دهم، و چون دردمندی او سخت شد، و خبر به حجاج رسید، برای دیدار و عیادت آمد و می‌گفت: اگر بدانم نیزه چه کسی به تو خورده است، چنین و چنان می‌کنم و چون چندبار این سخن را تکرار کرد، عبدالله بن عمر گفت: تو بودی که موجب این کار شدی، در روزی که نباید اسلحه حمل کرد اسلحه حمل کردی. چون حجاج بیرون رفت، ابن عمر گفت: بر هیچ چیز دنیا که از دست می‌دهم جز سه چیز متأسف نیستم، تشنگی روزه روزهای بسیار گرم و سختی عبادت شبانه و اینکه با این گروه سرکش که بر ما وارد شده‌اند پیکار نکردم.

وہب بن جریر بن حازم از قول پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است از ابوبکر بن عبدالله بن عوذالله که پیرمردی از بنی مخزوم بود شنیدم که * چون پای ابن عمر زخمی شد، حجاج به عیادتش آمد و سلام داد و ابن عمر در بستر بود، پاسخ سلامش را داد. حجاج گفت: ای ابو عبدالرحمان آیا می‌دانی چه کسی پای تو را مجروح کرد؟ گفت: نه. گفت: به خدا سوگند اگر بدانم چه کسی چنین کرده است، او را می‌کشم. ابن عمر سر خویش را به زیر افکند و سکوت کرد و نه سخنی گفت و نه به حجاج نگریست. حجاج که چنین دید با حال خشم برخاست و شتابان بیرون رفت و چون به صحن خانه رسید به کسانی که پشت سرش بودند نگریست و گفت: این مرد چنین می‌پندارد که ما باید به همان عهد نخستین پایدار باشیم.

فضل بن دکین از اسحاق بن سعید، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است * من پیش ابن عمر بودم که پایش زخمی شده بود و حجاج به عیادتش آمد و گفت: حال شما چگونه است، همانا اگر بدانیم چه کسی تو را زخمی کرده است او را عقوبت می‌کنیم. آیا تو خود می‌دانی چه کسی چنین کرده است؟ گفت: آن کسی مرا زخمی کرد که فرمان داد داخل حرم سلاح بیاورند و حال آنکه حمل اسلحه در حرم جایز و حلال نیست.

فضل بن دکین از اشرس بن عبید نقل می‌کند که می‌گفته است * از سالم پسر عبدالله بن عمر پرسیدم که زخم پدرش چگونه بوده است. گفت: من به پدرم گفتم: این خونی که بر

پهلوی ناقه روان است چیست؟ گفت: من نفهمیده‌ام شتر را بخوابان. من شتر را خواباندم و او پایش را از رکاب بیرون آورد و پایش به سبب لزج بودن خون به رکاب چسبیده بود و گفت: نفهمیدم چه شده است.

سلیمان بن حرب از هادبن زید، از ایوب نقل می‌کند که می‌گفته است * به نافع گفتم: آغاز بیماری ابن عمر که منجر به مرگش شد چه بود؟ گفت: زبانهٔ محمل میان دو انگشت پایش رفت و این در ازدحام مردم به هنگام رمی جمرات بود و بیمار شد. حجاج برای عیادتش آمد. همین‌که وارد خانه شد و ابن عمر او را دید، چشم برهم نهاد. حجاج شروع به سخن گفتن کرد و ابن عمر پاسخ نداد، حجاج پرسید چه کسی چنین کرد. به چه کسی گمان می‌بری و ابن عمر همچنان پاسخ نداد. حجاج بیرون آمد و گفت: مثل اینکه این شخص معتقد است که من بر همان حال نخست‌ام یا مرا در این کار دست بوده است.

فضل بن دکین از عبدالعزیز بن سیاه، از حبیب بن ابی‌ثابت نقل می‌کند که می‌گفته است * به من خبر رسیده که ابن عمر در بیماری مرگ خود می‌گفته است: بر هیچ چیز دنیا اندوه نمی‌خورم جز اینکه با گروه سرکش جنگ نکردم.

سلیمان بن حرب از شعبه، از عبدالعزیز بن ابی‌رواد، از نافع نقل می‌کند * ابن عمر وصیت کرد مردی او را غسل دهد و آن مرد نخست مشک بر بدن او مالید. محمد بن عمر واقدی از خالد بن ابی‌بکر، از سالم نقل می‌کند * ابن عمر در مکه درگذشت و او را در فح^۱ دفن کردند و این در سال هفتاد و چهارم هجری بود و ابن عمر به هنگام مرگ هشتاد و چهار ساله بود.

فضل بن دکین نقل می‌کرد * عبدالله بن عمر در سال هفتاد و سه درگذشته است. محمد بن عمر واقدی از عبدالله بن نافع، از پدرش نقل می‌کرد که می‌گفته است * سرنیزه یکی از یاران حجاج به پای ابن عمر خورد و محل زخم چرکین شد و چون حاجیان از مکه رفتند زخم ابن عمر دهان گشود و بدتر شد. گوید: چون او را فرود آوردند و بستری شد، حجاج برای عیادتش آمد و گفت: ای ابو عبدالرحمان سرنیزه چه کسی به پای تو خورد؟ گفت: تو مرا کشتی. حجاج گفت: به چه سبب؟ گفت: تو بودی که فرمان دادی در حرم خدا اسلحه با خود آورند و سرنیزه یکی از همراهان تو به من اصابت کرد، و چون

۱. برای اطلاع در مورد فح که از نواحی حومهٔ مکه است و مقبرهٔ مهاجران به بحث مستوفای ابوالولید ازرقی در اخبار مکه،

ج ۲، چاپ مکه، و به ترجمه آن مراجعه فرمایید - م.

مرگ ابن عمر فرا رسید، وصیت کرد او را داخل منطقه حرم دفن نکنند و بیرون از حرم به خاک سپارند، ولی این کار عملی نشد. حجاج بر پیکرش نماز گزارد و او را داخل منطقه حرم به خاک سپردند.

محمد بن عمر واقدی از شرحبیل بن ابی عون، از پدرش نقل می‌کند * عبدالله بن عمر به هنگام مرگ به پسرش سالم گفت: پسرکم چون من مردم مرا بیرون از منطقه حرم دفن کن، زیرا خوش نمی‌دارم پس از هجرت از مکه در آن دفن شوم. سالم گفت: پدرجان اگر بتوانیم این کار را انجام خواهیم داد. ابن عمر گفت: درست گوش کن من به تو چنین می‌گویم، تو می‌گویی اگر بتوانیم. سالم گفت: حجاج بر ما چیره می‌شود و بر تو نماز خواهد گزارد، ابن عمر سکوت کرد.

محمد بن عمر واقدی از معمر، از زهری، از سالم نقل می‌کند که می‌گفته است * پدرم وصیت کرد او را بیرون از حرم دفن کنیم، ولی نتوانستیم و او را در فغ در مقبره مهاجران دفن کردیم.

محمد بن عمر واقدی از عبدالله بن عمر، از نافع نقل می‌کند * چون حاجیان از مکه رفتند و ابن عمر در مکه بستری شد، هنگام مرگ وصیت کرد داخل حرم دفن نشود، ولی از بیم حجاج نتوانستند این کار را انجام دهند. گوید، او را در فغ در گورستان مهاجران در طرف ذوطوی به خاک سپردیم و ابن عمر در مکه به سال هفتاد و چهار هجرت درگذشت.

خارجة بن حذافة

ابن غانم بن عامر بن عبدالله بن عبید بن عویج بن عدی بن کعب. مادرش فاطمة دختر عمرو بن بجرة بن خلف بن صداد از خاندان عدی بن کعب است. خارجة را فرزندان به این شرح بوده است: عبدالرحمان و ابان و مادر این دو زنی از قبیله کنده است و عبدالله و عون که مادرشان کنیزی است.

خارجة به هنگام حکومت عمرو بن عاص در مصر از سوی او قاضی مصر بود. سحرگاهی که مردی خارجی برای ضربت زدن به عمرو به مسجد آمد، قضا را عمرو برای نماز صبح نیامد و به خارجة دستور داد با مردم نماز بگزارد. آن مرد که از فرقه خوارج بود، پیش آمد و به تصور اینکه خارجة، عمرو عاص است او را ضربت زد. و چون او را گرفتند و

پیش عمرو عاص بردند، به او گفتند: عمرو عاص را ضربت نزده‌ای و خارجه را ضربت زده‌ای. او گفت: من اراده کرده بودم عمرو را ضربت بزنم و خداوند خارجه را اراده فرموده بود و این سخن او به صورت مثل درآمده است.^۱

یزید بن هارون از محمد بن اسحاق، از یزید بن ابی حبیب، از عبدالله بن راشد زوفی، از قول خارجه بن حذافه نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) برای گزاردن نماز صبح آمدند و گفتند: دیشب خداوند با مقرر داشتن یک نماز مستحبی چنان شما را یاری داده است که برای شما بهتر از شتران سرخ‌موی است. گفتیم: ای رسول خدا آن چه نمازی است؟ فرمودند: نماز وتر است که در فاصله میان نماز عشاء و نماز صبح گزارده می‌شود.

از خاندان سهم بن عمرو بن هُصَیص بن کعب

عبدالله بن حذافه

ابن قیس بن عدی بن سعد بن سهم بن عمرو بن هُصَیص. مادرش تمیمه دختر حرثان از خاندان حارث بن عبدمنات بن کنانه است. عبدالله برادر خنیس بن حذافه است که شوهر حفصه دختر عمر بن خطاب پیش از پیامبر (ص) بوده است. خنیس در جنگ بدر شرکت داشته است و عبدالله در آن حاضر نبوده است، ولی عبدالله هم از کسانی است که از پیشگامان مسلمانان در مکه است. به روایت محمد بن اسحاق و واقدی، عبدالله از مهاجران هجرت دوم به حبشه است، ولی موسی بن عقبه و ابومعشر نام او را ضمن مهاجران به حبشه ثبت نکرده‌اند. عبدالله بن حذافه نامه پیامبر (ص) را برای خسرو پادشاه ایران برد.

یعقوب بن ابراهیم بن سعد زهری از پدرش، از صالح بن کیسان نقل می‌کند که از ابن شهاب، از عیدالله بن عبدالله بن عثبه، از ابن عباس نقل می‌کند: * پیامبر (ص) نامه خود را برای خسرو همراه عبدالله بن حذافه فرستادند و دستور دادند او را به امیر بحرین بدهد. امیر بحرین آن نامه را برای خسرو فرستاد. خسرو پس از اینکه نامه را خواند آن را پاره کرد. ابن شهاب می‌گوید، مسبب می‌گفت: پیامبر (ص) برای خاندان ساسانی نفرین کرد که خداوند

۱. برای اطلاع بیشتر در این مورد مراجعه کنید به ابن عبد البر، استیعاب، ج ۱، ص ۴۲۱، در حاشیه همان صفحه از الاصابه ابن حجر عسقلانی - م.

پادشاهی آنان را از میان بردارد.^۱

موسی بن اسماعیل از ابو عوانه، از مغیره، از ابو وائل نقل می‌کند که می‌گفته است: * عبدالله بن حذافة برخاست و گفت: ای رسول خدا پدر من کیست؟ فرمود: پدرت حذافة است و مادرت نجیب و پاکدامن بوده است و فرزند از بستری است که در آن متولد می‌شود. مادر حذافة گفت: پسر امروز نسبت به مادرت کاری بس بزرگ انجام دادی، فکر نکردی که اگر پیامبر به گونه دیگری پاسخ می‌داد چه می‌شد؟ گفت: می‌خواستم آنچه در دل دارم روشن شود.

محمد بن عمر واقدی از ابن ابی ذئب، از زهری نقل می‌کند: * پیامبر (ص) عبدالله بن حذافة سهمی را مأمور فرمود که برای مردم در مینی بگوید که ای مردم رسول خدا می‌گوید: ایام اقامت در مینی ایام خوردن و آشامیدن و یاد کردن خداوند است. محمد بن عمر واقدی می‌گوید: رومیان عبدالله بن حذافة را به اسیری گرفتند. عمر بن خطاب برای آزادی او نامه‌ای به کنستانتین سالار رومیان نوشت و او عبدالله را آزاد کرد. عبدالله بن حذافة در خلافت عثمان درگذشت.

یزید بن هارون از محمد بن عمرو، از ابوسلمه، از ابوهریره نقل می‌کند که می‌گفته است: * عبدالله بن حذافة برخاست و پرسید ای رسول خدا پدر من کیست؟ فرمود: پدر تو حذافة بن قیس است.

عثمان بن عمر بصری از یونس، از زهری، از ابوسلمه نقل می‌کند: * عبدالله بن حذافة برای نماز برخاست و قرائت خود را بسیار بلند خواند. پیامبر فرمودند: ای ابو حذافة این چنین مخوان، لازم نیست صدای خود را به گوش من برسانی. به گوش خدا برسان.

یزید بن هارون از محمد بن عمرو، از عمر بن حکم بن ثوبان، از ابوسعید خدری نقل می‌کند: * عبدالله بن حذافة از شرکت کنندگان در جنگ بدر و آدمی شوخ طبع بود. محمد بن عمر واقدی می‌گوید: عبدالله بن حذافة در جنگ بدر شرکت نکرده است.

۱. برای اطلاع بیشتر در مورد این نامه و اسناد آن به وثائق، چاپ ۱۳۶۵ ص ۱۰۹، و استاد محترم علی احمدی، مکاتیب الرسول، ج ۱، قم، ۱۳۳۹، ص ۹۲ مراجعه شود. م.

برادرش قیس بن حذافة

ابن قیس بن عدی بن سعد بن سهم. مادرش تمیمه دختر حرثان از خاندان حارث بن عبدمنات بن کنانه است. محمد بن عمر واقدی نام او را همین گونه نوشته است، ولی هشام بن محمد بن سائب کلبی می گوید: نامش حسان و کنیه اش ابوقیس است. محمد بن عمر واقدی می گوید: او از پیشگامان مسلمانان در مکه است و به روایت ابن اسحاق و واقدی از کسانی است که در هجرت دوم مسلمانان به حبشه شرکت داشته است، ولی موسی بن عقبه و ابو معشر نامش را در زمره مهاجران به حبشه نیاورده اند.

هشام بن عاص

ابن وائل بن هاشم بن سعید بن سهم. مادرش ام حرمه دختر هشام بن مغیره بن عبدالله بن عمر بن مخزوم است. او هم از کسانی است که از دیرباز در مکه مسلمان شد و در هجرت دوم به حبشه رفت و چون شنید که پیامبر (ص) به مدینه هجرت فرموده اند، به مکه برگشت تا به مدینه برود و به پیامبر ملحق شود، ولی پدر و خویشانش او را در مکه زندانی کردند و او پس از جنگ خندق خود را به مدینه به حضور پیامبر (ص) رساند و در جنگهای پس از خندق شرکت داشت. او از برادرش عمرو بن عاص کوچکتر بود و نسلی از او باقی نمانده است.

عفان بن مسلم و عمرو بن عاصم کلایی هر دو از حماد بن سلمه، از محمد بن عمرو، از ابوسلمه، از ابوهریره نقل می کنند * پیامبر فرموده اند: هر دو پسر عاص یعنی هشام و عمرو مؤمن اند.

عمرو بن حکام بن ابی الوضاح از شعبه، از عمرو بن دینار، از ابوبکر بن محمد بن عمرو بن حزم، از عمرو بن عاصم (ص) نقل می کند که فرموده اند * هر دو پسر عاص مؤمن اند.^۱

۱. جای بسی خوشبختی است که راوی یک روایت ابوهریره بازرگان حدیث و دیگری شعبه است! -م.

عبدالله بن مسلمة بن قعنب از عبدالعزیز بن ابی حازم، از پدرش، از عمرو بن شعیب، از پدرش نقل می‌کند که هشام و عمرو پسران عاص می‌گفته‌اند * به روزگار رسول خدا برای ما مجلس و اتفاقی بهتر از آنچه اکنون می‌گوییم، پیش نیامده است؛ و بر آن مجلس همواره غبطه می‌خوریم و چنین بود که روزی گروهی را دیدیم کنار حجره‌های پیامبر نشسته‌اند و برخی از آیات قرآن را با برخی دیگر مقایسه و رد می‌کنند، همین که ایشان را دیدیم، از آنان کناره گرفتیم. قضا را پیامبر (ص) از پشت دیوار حجره سخنان ایشان را شنیده بود و در حالی که خشمگین بودند و نشان خشم در چهره ایشان آشکار بود، بیرون آمدند و کنار آنان ایستادند و فرمودند: ای قوم! امتهای پیش از شما هم همین‌گونه گمراه شدند که با پیامبران خویش اختلاف نظر پیدا کردند و بخشهایی از کتاب آسمانی خود را با بخشهای دیگر آن رد کردند. قرآن برای این نازل نشده است که بخشی از آن را با بخشی دیگرش بگویند، بلکه بخشی از آن بخش دیگر را تصدیق می‌کند. بنابراین آنچه از آن را شناختید و دانستید به آن عمل کنید و آنچه از آن که بر شما مشتبّه می‌شود به آن ایمان آورید؛ و سپس به من و برادرم توجه فرمودند و بسیار خوشحال شدیم و بر خود بالیدیم که ما را همراه ایشان ندیدند.

علی بن عبدالله بن جعفر از سفیان بن عیینة نقل می‌کند * به عمرو بن عاص گفتند: تو بهتری یا برادرت هشام؟ گفت: به شما در مورد او و خودم خبر می‌دهم که ما هر دو جانهای خود را به خداوند عرضه کردیم، خداوند او را پذیرفت و مرا نپذیرفت و رها فرمود. سفیان می‌گوید: هشام بن عاص در جنگ یرموک یا جنگ دیگری کشته شد.

عفان بن مسلم و وهب بن جریر بن حازم و سلیمان بن حرب هر سه از جریر بن حازم نقل می‌کنند که می‌گفته است * گروهی از قریش در همین جای مسجدالحرام و پشت کعبه نشسته بودند. در همان هنگام عمرو بن عاص که مشغول طواف بود از برابر ایشان گذشت. آنان گفتند: در نظر شما عمرو بهتر و فاضل‌تر است یا برادرش هشام؟ چون عمرو عاص طواف خود را تمام کرد، پیش آن گروه آمد و ایستاد و گفت: وقتی مرا دیدید چه گفتید؟ من فهمیدم که چیزی گفتید. گفتند: درباره تو و برادرت هشام سخن می‌گفتیم و از خود می‌پرسیدیم آیا هشام برتر است یا عمرو. گفت: در این مورد از آگاه‌ترین شخص پرسید، خودم برای شما می‌گویم. من و هشام هر دو در جنگ یرموک شرکت کردیم، آن شب را هر دو شب زنده‌داری و از خداوند مسألت کردیم که شهادت را نصیب ما فرماید و چون آن

شب را به صبح رساندیم، شهادت بهره او شد و من محروم گردیدم. آیا همین موضوع کافی نیست که فضیلت او را بر من، برای شما آشکار سازد؟ سپس گفت: چرا این نوجوانان را از مجالس و انجمنهای خویش دور می‌کنید، چنین مکنید، به آنان جا دهید و آنان را به خود نزدیک سازید و برای آنان حدیث بخوانید و احادیث را به آنان بفهمانید. درست است که امروز در زمره کودکان و نوجوانان هستند، ولی به زودی بزرگان قوم خواهند شد، همچنان که ما روزگاری از کودکان قوم بودیم و امروز از بزرگان قوم خود هستیم.

محمد بن عمر واقدی از ثور بن یزید، از زید، از زیاد نقل می‌کند که می‌گفته است * هشام بن عاص روز جنگ اجنادین بانگ برداشت که ای گروه مسلمانان این کوردلان خخته‌ناشده را بر شمشیر یارای مقاومت نیست، چنان کنید که من می‌کنم؛ و خود را میان دشمن انداخت و تنی چند از ایشان را کشت تا کشته شد.

همچنین محمد بن عمر واقدی از مخرمه بن بُکیر، از ام بکر دختر مسور بن مخرمه نقل می‌کند که می‌گفته است * هشام بن عاص بن وائل مردی صالح بود، روز جنگ اجنادین از مسلمانان اندکی سستی و عقب‌نشینی از مقابل دشمن دید، مغفر از چهره خود برداشت و شروع به پیشروی در قلب دشمن کرد و فریاد می‌کشید: ای گروه مسلمانان پیش من آید من هشام بن عاصم، آیا از بهشت می‌گریزید؟ و چندان جنگ کرد تا کشته شد.

همچنین واقدی از عبدالملک بن وهب، از جعفر بن یعیش، از زهری، از عبیدالله بن عبدالله بن عتبة نقل می‌کند که می‌گفته است * یکی از حاضران در جنگ برایم نقل کرد که هشام بن عاص ضربتی به فردی از غسان زد که ریه‌اش بیرون ریخت و دیگر غسانیان بر هشام حمله آوردند و چندان بر او شمشیر زدند که او را کشتند. گوید، جسدش زیر دست و پای اسبها افتاده بود و برادرش عمرو عاص حمله کرد و پاره‌های تن او را جمع کرد و به خاک سپرد.

محمد بن عمرو واقدی از ثور بن یزید، از خلف بن معدان نقل می‌کند * چون در جنگ اجنادین رومیان گریختند به جایی پناه بردند که چنان تنگ بود که فقط یک‌تن می‌توانست از آن بگذرد و رومیان همین‌که از آن تنگ گذشتند، کنار آن به مقاومت پرداختند. در این هنگام هشام بن عاص پیش رفت و چندان جنگ کرد که کشته شد و کنار همان تنگ بر زمین افتاد و راه عبور را بست و چون مسلمانان کنار آن تنگ رسیدند، توقف کردند و بیم داشتند که اسبان بدن هشام را زیر دست و پا پاره‌پاره کنند و بکوبند. عمرو بن

عاص گفت: ای مردم خداوند او را به شهادت رساند و روحش را فرابرد. این پیکر اوست مترسید اسب بر او برانید و نخست خود اسب راند و مسلمانان از پی او چنان کردند و پیکر هشام پاره پاره شد. چون هزیمت و جنگ تمام شد و مسلمانان به لشکرگاه خویش برگشتند، عمرو بن عاص خود را به پیکر برادر رساند و اندامها و پاره‌های گوشت و استخوانهایش را جمع کرد و در سفره‌ای چرمی نهاد و به خاک سپرد.

محمد بن عمر واقدی از عبدالله بن عمر، از زید بن اسلم نقل می‌کند * چون خبر کشته شدن هشام به عمر بن خطاب رسید، گفت: خدایش رحمت کناد چه یاور خوبی برای اسلام بود.

محمد بن عمر واقدی از ابوبکر بن عبدالله بن ابی سیره، از اسحاق بن عبدالله بن ابی فروة، از یزید بن ابی مالک، از ابو عبیدالله اودی و هم از ابو معشر، از محمد بن قیس و از ثور بن یزید، از خالد بن معدان نقل می‌کند که همگی می‌گفته‌اند * نخستین جنگ و برخورد میان مسلمانان و رومیان جنگ اجنادین بود که در جمادی‌الاولی سال سیزدهم و به روزگار خلافت ابوبکر اتفاق افتاد و فرمانده مردم در آن جنگ عمرو بن عاص بود.

ابوقیس بن حارث

ابن قیس بن عدی بن سعد بن سهم. مادرش کنیزی حضرمی است. او هم از پیشگامان مسلمانان در مکه بود. در هجرت دوم مسلمانان به حبشه هجرت کرد و چون از حبشه برگشت، در جنگ احد و جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) شرکت کرد. او در جنگ یمامه شهید شد و جنگ یمامه به سال دوازدهم هجرت و خلافت ابوبکر صدیق بود.

عبدالله بن حارث

ابن قیس بن عدی بن سعد بن سهم. مادرش بانویی معروف به ام‌الحجاج از خاندان شقوق بن مرة بن عبدمنات بن کنانه است.

محمد بن اسحاق می‌گوید: عبدالله بن حارث شاعر بود و هموست که به مَبْرُق مشهور است و این به مناسبت این بیت است که سروده است:

«هرگاه من درخششی چون برق نداشته باشم و نترسم صحراهای گسترده زمین و دریا هم برای من تنگ است و گنجایش مرا ندارد.»^۱ عبدالله بن حارث هم از مهاجران به حبشه است و در جنگ یمامه به سال دوازدهم هجرت و به روزگار خلافت ابوبکر صدیق شهید شده است.

سائب بن حارث

ابن قیس بن عدی بن سعد بن سهم. مادرش ام‌الحجاج از خاندان شنوق بن مرة بن عبدمنات بن کنانه است. او هم از مهاجران هجرت دوم حبشه است و در جنگ طائف شرکت کرد و پس از آن در جنگ فحل که در اردن بود شهید شد. نسلی از او باقی نمانده است. جنگ فحل در ذیقعدة سال سیزدهم و اول خلافت عمر اتفاق افتاده است.^۲

حجاج بن حارث

ابن قیس بن عدی بن سعد بن سهم. مادرش ام‌الحجاج از خاندان شنوق بن مرة بن عبدمنات بن کنانه و از مهاجران هجرت دوم حبشه است. او هم در جنگ یرموک در رجب سال پانزدهم شهید شد و از او هم نسلی باقی نمانده است.

تمیم یا نمیر بن حارث

ابن قیس بن عدی بن سعد بن سهم. مادرش دختر حرثان بن حبیب بن سواة بن عامر بن صعصعه است. محمد بن اسحاق به تنهایی نام او را پسر نوشته است. او هم از مهاجران هجرت دوم به حبشه است.

۱. إذا أنا لم أبرق فلا يسمنى
 ۲. عبدالله؛ سائب، حارث برادران تنی یکدیگرند و سه تن بعد هم برادران پدری این سه تن هستند - م.

سعید بن حارث

ابن قیس بن عدی بن سعد بن سهم. مادرش دختر عروۀ بن سعد بن جذیم بن سلامان بن سعد بن جُمَح است و هم گفته‌اند که دختر عبد عمرو بن عروۀ بن سعد است. سعید از مهاجران به حبشه در هجرت دوم است و در جنگ یرموک در رجب سال پانزدهم شهید شد.

معبد بن حارث

ابن قیس بن عدی بن سعد بن سهم. مادرش دختر عروۀ بن سعد بن جذیم بن سلامان بن سعد بن جمح است و هم گفته‌اند دختر عبد عمرو بن عروۀ است. هشام بن محمد کلبی نام او را معبد ثبت کرده است و محمد بن عمر واقدی نامش را معمر نوشته است.

سعید بن عمرو تمیمی

برادر مادری و از همپیمانان ایشان است. مادرش دختر حرثان بن حبیب بن شواء بن عامر بن صعصعه است. موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق نام این شخص را سعید نوشته‌اند و ابو معشر و واقدی معبد نوشته‌اند. این شخص هم از مهاجران هجرت دوم به حبشه است.

عُمَیر بن رثاب

ابن حذافه بن سعید بن سهم. واقدی نسب او را این چنین آورده است و هشام بن محمد بن سائب کلبی به صورت عمیر بن رثاب بن حذیفه بن مهشم بن سعد بن سهم نقل کرده است. مادرش ام وائل دختر معمر بن حبیب بن وهب بن حذافه بن جُمَح است. واقدی گفته است: عمیر از مهاجران هجرت دوم حبشه است و این موضوع را همگان در روایات خویش

آورده‌اند. عُمیر در عین‌التمر^۱ به شهادت رسید و نسلی از او باقی نمانده است.

از همپیمانان بنی سَعْد

مَخِیمَةُ بَنِ جَزْء

ابن عبد یغوث بن عویج بن عمرو بن زُیید اصغر. نام اصلی زبید، منبّه بوده است و چون شمار عموها و پسرعموهایش زیاد شد گفت: چه کسی مرا یاری و نصرت می‌دهد تا با بنی‌اُود جنگ کنم، آنان همگی به او پاسخ مثبت دادند و به همین سبب زُیید نام گرفتند. این زبید، اصغر پسر ربیعة بن سَلَمَة بن مازن بن ربیعة بن منبّه است و منبّه معروف به زبید اکبر بوده است و نسب خاندان بزرگ سعدالعشیره که از شاخه‌های قبیله مذحج هستند به او می‌رسد.

مادر محمیه بن جزء معروف به هند است و نامش خولّه و دختر عوف بن زهیر بن حارث بن حماطه و از خاندان ذوحلیل از قبیله جُمَیْر است. محمیه برادر مادری ام‌الفضل لبابه دختر حارث همسر عباس بن عبدالمطلب و مادر پسران اوست.

محمد بن عمر واقدی و علی بن محمد بن عبدالله بن ابی سیف قرشی می‌گویند * محمیه همپیمان بنی‌سهم بوده است. ولی هشام بن محمد بن سائب کلبی می‌گوید: او هم‌پیمان بنی‌جمع بوده است.

دختر محمیه همسر فضل پسر عباس بن عبدالمطلب بوده و برای او ام‌کلثوم را زاییده است. محمیه در مکه از دیرباز مسلمان شده و به روایت همگان از مهاجران هجرت دوم به حبشه است و نخستین جنگی که در آن شرکت کرده است جنگ مریسیع است که همان جنگ بنی‌المصطلق است.

محمد بن عمر واقدی از ابوبکر بن عبدالله بن ابی‌سبرة، از ابوبکر بن عبدالله بن ابی‌جهم نقل می‌کند * پیامبر (ص) در جنگ مریسیع محمیه را به سرپرستی غنایم و تقسیم آن میان مسلمانان و جمع‌آوری خمس گماشت و پیامبر (ص) مقرر فرمود خمس همه غنایم جدا شود و محمیه عهده‌دار این کار بود.

۱. عین‌التمر، نام شهری در مغرب کوفه و نزدیک انبار است که در سال دوازدهم هجرت با جنگ و به دست خالد بن ولید گشوده شد، رک: معجم‌البلدان، ج ۶، ص ۲۵۳-م.

محمد بن عمر واقدی از محمد بن عبدالله، از زُهری، از عُرْوَة بن زبیر و عبدالله بن عبدالله بن حارث نقل می‌کند که آن دو می‌گفته‌اند * پیامبر (ص) محمیه بن جزء زبیدی را به سرپرستی خمس غنایم منصوب فرمود و آنچه از خمس به دست می‌آمد پیش او جمع می‌شد.

از خاندان جمح بن عمرو بن هصیص بن کعب

عُمَیر بن وهب بن خلف

ابن وهب بن حذافه بن جمح. کنیه‌اش ابوامیه و مادرش ام سخبیله دختر هاشم بن سعید بن سهم است.

عمیر پسری به نام وهب بن عمیر داشته که سالار بنی جمح بوده است و دو پسر دیگر به نامهای اُمیه و اُتبی که مادر هر سه رقیقه یا خالده دختر کلده بن خلف بن وهب بن حذافه بن جمح است.

عُمیر بن وهب در جنگ بدر همراه مشرکان بود و او را به عنوان پشاهنگ فرستادند تا همراهان پیامبر (ص) را بررسی کند و شمار آنان و ساز و برگ ایشان را تخمین بزند و خبر بیاورد و او همان‌گونه رفتار کرد. عمیر بن وهب بسیار مایل بود که قریش را از رویارویی و جنگ با پیامبر (ص) بازدارد و نگذارد جنگ بدر صورت گیرد و چون جنگ درگرفت پسرش وهب اسیر شد. رفاعه بن رافع بن مالک زرقی او را اسیر کرد. عُمیر به مکه برگشت، صفوان بن امیه همراه او در حجر اسماعیل نشست و گفت: اگر به مدینه بروی و محمد را بکشی پرداخت وام تو و هزینه عائله‌ات بر عهده من خواهد بود و تا هنگامی که زنده باشم از آنان نگهداری می‌کنم و برای تو چنین و چنان خواهم کرد. عمیر با او توافق کرد و گفت: من برای رفتن پیش محمد بهانه هم دارم و خواهم گفت برای پرداخت فدیة آزادی پسرم آمده‌ام. عمیر به مدینه رفت و درحالی که شمشیر همراه خود داشت وارد مسجد شد. پیامبر (ص) هم در مسجد بودند و همین که او را دیدند فرمودند: قصد مکر و خدعه دارد و خداوند مانع او از انجام دادن قصدش خواهد بود. عمیر پیش رفت تا به پیامبر (ص) سلام دهد. پیامبر فرمودند: چرا اسلحه همراه داری؟ گفت: وقتی داخل مسجد شدم فراموش کردم کنار بگذارم. پرسیدند برای چه آمده‌ای؟ گفت: آمده‌ام فدیة پسر را بپردازم. فرمودند: در

حجر اسماعیل با صفوان بن امیه چه قرار گذاشتی؟ عمیر پرسید چه قراری گذاشته‌ام؟ فرمودند: قرار گذاشتی مرا بکشی و در قبال آن او چه چیزهایی به تو بدهد و وام تو را بپردازد و هزینه عائله تو را برعهده بگیرد. عمیر گفت: گواهی می‌دهم که خدایی جز خدای یگانه نیست و گواهی می‌دهم که تو رسول خدایی، و ای رسول خدا به خدا سوگند که بر این راز کسی جز من و صفوان آگاه نبوده است و من می‌دانم که خداوند تو را از آن آگاه کرده است. پیامبر (ص) فرمودند: نسبت به این برادر خود آسان بگیرد و اسیرش را آزاد کنید. پسرش وهب بدون دریافت فدیهای از او آزاد شد و عمیر به مکه برگشت و به صفوان بن امیه نزدیک نشد و صفوان دانست که او مسلمان شده است. اسلام عمیر اسلامی پسندیده بود. او سپس به مدینه هجرت کرد و در جنگ اُحد و جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) شرکت کرد. عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از ثابت، از عکرمه نقل می‌کند که می‌گفته است: *عُمیر در جنگ بدر زخمی شد و میان کشتگان درافتاد، کسی که او را زخمی کرده بود، شمشیر را بر شکمش چنان زده بود که صدای برخورد آن را با سنگریزه‌ها از سوی دیگر شنیده بود. عمیر بر اثر نسیم و سردی هوا در شب به هوش آمد و افتان و خیزان از معرکه بیرون شد و خود را به مکه رساند و از آن زخم بهبودی یافت. پس از آن روزی در حجر اسماعیل (ع) با صفوان بن امیه نشسته بود. عمیر گفت: به خدا سوگند من دارای بازوی استوار و کارد و شمشیر بسیار تیز و در دویدن ورزیده‌ام، اگر موضوع عائله‌ام و وامی که دارم نبود می‌رفتم و محمد را غافلگیر می‌کردم و می‌کشتم. صفوان گفت: پرداخت وام و هزینه عائله تو برعهده من خواهد بود. عمیر شمشیر خود را برداشت و به مدینه رفت و چون وارد مسجد شد عمر بن خطاب او را دید و به سوی او رفت و حمایل شمشیرش را در دست گرفت و او را به حضور پیامبر آورد. عُمیر بانگ برداشت با کسی که آمده است که به دین شما درآید این چنین رفتار می‌شود؟ پیامبر (ص) فرمودند: ای عُمراو را رها کن. عُمیر گفت: روزتان خوش باد. عمر گفت: خداوند به جای این لفظ چیز بهتری به ما عنایت کرده و آن سلام است. آن‌گاه پیامبر (ص) به او فرمودند: موضوع تو و صفوان چیست، و سپس آنچه را با یکدیگر گفته بودند به عمیر خبر دادند و فرمودند: تو گفتی اگر هزینه عائله‌ام و وامی که دارم نبود می‌رفتم و محمد را غافلگیر می‌کردم و می‌کشتم، و صفوان گفت: پرداخت هزینه عائله و وام تو برعهده من است. عمیر پرسید چه کسی این موضوع را به تو خبر داد؟ و به خدا سوگند شخص سومی همراه ما نبود. پیامبر فرمودند: جبرئیل به من خبر داد. عمیر گفت:

آری تو از اهل آسمان خبر می‌دادی و تصدیق نمی‌کردیم و اینک از اهل زمین خبر می‌دهی گواهی می‌دهم که خدایی جز خدای یگانه نیست و همانا محمد بنده و رسول اوست. محمد بن عمر واقدی می‌گوید: عمیر بن وهب پس از مرگ عمر بن خطاب هم زنده بود.

حاطب بن حارث

ابن معمر بن حبیب بن وهب بن حذافة بن جمح. مادرش قُتَيْلَة دختر مظعون بن حبیب بن وهب بن حذافة بن جمح است. او هم از کسانی است که از دیرباز در مکه مسلمان شد و در هجرت دوم به حبشه هجرت کرد و همسرش فاطمه دختر محلل بن عبدالله بن ابی قیس بن عبدود بن نصر بن مالک بن حِثْل بن عامر بن لوی همراهش بود.

موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و هشام بن محمد بن سائب نام همسر حاطب را فاطمه دختر محلل نوشته‌اند و هشام می‌گفته است کنیه او ام‌جمیل بوده است. دو پسر حاطب هم به نام محمد و حارث در هجرت به حبشه همراهش بودند. حاطب در حبشه درگذشت و همسرش و دو پسرش را در سال هفتم هجرت در یکی از کشتیهای مسلمانان به مدینه آوردند.

همه این امور را موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و ابو معشر و محمد بن عمر واقدی در روایات خود آورده‌اند. حاطب پسر دیگری هم به نام عبدالله داشت که مادرش کنیزی به نام جهیره بود.

خطاب بن حارث

برادر تنی حاطب است. او هم از پیشگامان مسلمانان و مهاجران به حبشه در هجرت دوم است. همسرش فُکَیْهَة دختر یسار ازدی که خواهر ابی‌تجراة است، همراهش بود. خطاب هم در حبشه درگذشت و همسرش در یکی از دو کشتی مسلمانان در سال هفتم برگردانده شد. خطاب را پسری به نام محمد بوده است.

سُفیان بن مُعَمَّر

ابن حبیب بن وهب بن حذافة بن جُمَح. هشام بن محمد بن سائب گفته است مادر سُفیان از مردم یمن بوده و چیز دیگری بر این نیفزوده و نسب او را هم ننوشته است. محمد بن عمر واقدی گفته است: مادر سُفیان بن معمر، حسنة است و همین بانو مادر شرحبیل هم هست. محمد بن اسحاق می‌گوید: حسنة مادر شرحبیل همسر سُفیان بن معمر است و از او دو پسر داشته است که خالد و جنادة‌اند. سُفیان هم از پیشگامان مسلمانان در مکه است و در هجرت دوم به حبشه همراه خالد و جنادة و حسنه همسرش و پسر همسرش شرحبیل به حبشه هجرت کرده است. این موضوع در روایت محمد بن اسحاق و محمد بن عمر واقدی آمده است و ما این موضوع را از روایت آن دو نقل کردیم، ولی موسی بن عقبه و ابومعشر نام سُفیان و هیچ‌یک از پسرانش را جزء مهاجران به حبشه نیاورده‌اند.

نُبَیْه بن عثمان

ابن ربیعة بن وهبان بن حذافة بن جُمَح. محمد بن عمر واقدی گفته است که نُبَیْه از پیشگامان مسلمانان در مکه است و در هجرت دوم به حبشه هجرت کرده است، ولی در روایت محمد بن اسحاق کسی که به حبشه هجرت کرده است پدر نبیه عثمان بوده است و خدا دانایتر است.

موسی بن عقبه و ابومعشر در روایت خود هیچ‌یک از این دوتن را جزء مهاجران به حبشه نیاورده‌اند.

از خاندان عامر بن لوی

سَلِیْط بن عمرو

ابن عبدشمس بن عبدود بن نصر بن مالک بن حِثْل بن عامر بن لوی. مادرش خولة دختر عمرو بن حارث بن عمرو و از قبیله عَبَسِ یمن است. سلیط را پسری است که نام او هم سلیط است و مادرش قَهْطَمُ دختر علقمه بن عبدالله بن ابی قیس بن عبدود بن نصر بن مالک بن حِثْل بن عامر بن لوی است. به روایت محمد بن اسحاق و محمد بن عمر واقدی، سلیط از مسلمانان قدیمی مکه و از مهاجران نخستین به حبشه در هجرت دوم است و همسرش فاطمه دختر علقمه همراهش بوده است^۱، و موسی بن عقبه و ابومعشر او را از مهاجران به حبشه نمی دانند.

سلیط در جنگ اُحد و جنگهای پس از آن همراه پیامبر (ص) بود و پیامبر (ص) در محرم سال هفتم هجرت همراه او نامه‌ای برای هوذة بن علی حنفی فرستادند.^۲ سلیط بن عمرو به سال دوازدهم هجرت در خلافت ابوبکر صدیق در جنگ یمامة شهید شد.

برادرش سَکْران بن عمرو

ابن عبدشمس بن عبدود بن نصر بن مالک بن حِثْل بن عامر بن لوی. مادرش حَبِیْ دختر قیس بن ضُبَیْس بن ثعلبة بن حبان بن غنم بن مُلَیْح بن عمرو و از قبیله خزاعه است. سکران پسری به نام عبدالله داشته است که مادرش سوده دختر زمعه بن قیس بن عبدشمس بن عبدود بن نصر بن مالک بن حِثْل بن عامر بن لوی است. سکران بن عمرو هم از مسلمانان قدیمی است که در مکه مسلمان شد و به نقل همگان خود و همسرش سوده در هجرت دوم به حبشه هجرت کردند.

۱. ظاهراً همان قَهْطَم صحیح است نه فاطمه. نام قَهْطَم دختر علقمه در اسدالغابه، ج ۵، ص ۵۳۵ و الاصابة، ج ۴، ص ۳۹۱ آمده است و در صفحه ۳۸۴، همان جلد فاطمه را مادر قَهْطَم دانسته است - م.

۲. برای اطلاع بیشتر در مورد این نامه و متن آن به الوثائق، تهران، چاپ ۱۳۶۵، ص ۱۲۰ مراجعه فرمایید - م.

موسی بن عقبه و ابومعشر می‌گویند: سکران در حبشه درگذشته است، ولی محمد بن اسحاق و محمد بن عمر واقدی می‌گویند: سکران از حبشه به مکه بازگشت و پیش از آنکه هجرت به مدینه صورت گیرد در مکه درگذشت. پس از مرگ او پیامبر (ص) با همسرش سوده ازدواج فرمود. این نخستین بانویی است که پیامبر پس از مرگ خدیجه دختر خویلد بن اسد بن عبدالمزی بن قصی با او ازدواج فرموده است.

مالک بن زمعة

ابن قیس بن عبدشمس بن عبدود بن نصر بن مالک بن حسل بن عامر بن لوی. مالک برادر سوده همسر پیامبر (ص) است و از مسلمانان قدیمی است که از مهاجران هجرت دوم به حبشه است و همسرش عمیره دختر سعدی بن وقدان بن عبدشمس بن عبدود بن نصر بن مالک بن حسل بن عامر بن لوی نیز همراهش بوده است. این موضوع مورد اتفاق همه سیره‌نویسان است. مالک درگذشت و نسلی از او باقی نمانده است.

ابن ام مکتوم

مردم مدینه می‌گویند نام او عبدالله بوده است، ولی مردم عراق و هشام بن محمد بن سائب کلبی می‌گویند نام او عمرو بوده است. ولی نسب او مورد اتفاق همگان است و چنین می‌نماید که نام پدرش قیس بن زائدة بن أَصَمّ بن رواحه بن حجر بن عبد بن معیص بن عامر بن لوی است. مادرش عاتکه و معروف به ام‌مکتوم و دختر عبدالله بن عنکشة بن عامر بن مخزوم بن یقطه است. ابن ام‌مکتوم نابینا بود. او از مسلمانان قدیمی مکه است و اندکی پس از جنگ بدر به مدینه هجرت کرد و در خانه قاریان قرآن منزل کرد و این خانه همان خانه مخزومه بن نوفل است. ابن ام‌مکتوم برای پیامبر در مدینه اذان می‌گفت و با بلال همراهی می‌کرد و پیامبر (ص) در بیشتر جنگها او را به جانشینی خود در مدینه منصوب می‌فرمود و او با مردم نماز می‌گزارد.

یزید بن هارون از محمد بن سالم، از شعبی نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) سیزده جنگ انجام دادند و در همه این جنگها در غیاب خود ابن‌ام‌مکتوم را به مدینه

گماشتند و او را در حالی که کور بود، امام جماعت مردم بود و با ایشان نماز می‌گزارد.
وکیع بن جراح و محمد بن عبدالله اسدی و یحیی بن عباد همگی از یونس بن ابی اسحاق، از شعبی نقل می‌کنند که می‌گفته است * پیامبر (ص) ابن ام مکتوم را که کور بود در غیاب خود بر مدینه می‌گماشتند و او عهده‌دار امامت جماعت بود.

محمد بن عبدالله اسدی از سفیان، از اسماعیل و جابر از شعبی نقل می‌کند که می‌گفته است * پیامبر (ص) در جنگ تبوک ابن ام مکتوم را بر مدینه گماشت و او امام جماعت مردم بود.

عمرو بن عاصم از همام، از قتاده نقل می‌کرد * پیامبر (ص) ابن ام مکتوم را با آنکه کور بود دوباره به جانشینی خود در مدینه گماشت.

عفان بن مسلم از عبدالواحد بن زیاد، از مجالد، از شعبی و از عبدالله بن جعفر رقی، از عیسی بن یونس، از مجالد، از شعبی نقل می‌کند که می‌گفته است * چون پیامبر (ص) برای جنگ بدر از مدینه بیرون رفتند ابن ام مکتوم را بر مدینه گماشتند و او در حالی که کور بود، با مردم نماز می‌گزارد.^۱

محمد بن سعد می‌گوید برای ما روایتی هم نقل شده است که * ابن ام مکتوم پیش از آنکه پیامبر (ص) به مدینه هجرت فرمایند به مدینه هجرت کرده است و مدت‌ها پیش از جنگ بدر بوده است.

عبدالله بن موسی از اسرائیل، از ابواسحاق، از براء نقل می‌کند که می‌گفته است * نخستین کس از مهاجران که به مدینه و پیش ما آمد مصعب بن عمیر از خاندان عبدالدار بود. به او گفتیم: پیامبر چه فرمودند؟ گفت: ایشان هنوز در مکه‌اند، ولی یاران آن حضرت از پی من خواهند آمد پس از او عمرو بن ام مکتوم که کور بود آمد. به او گفتند: پیامبر (ص) و یارانش چه می‌کنند؟ گفت: همگان از پی من می‌آیند.

عفان بن مسلم از شعبه، از ابواسحاق نقل می‌کند که می‌گفته است از براء شنیدم که می‌گفت * نخستین کسان از اصحاب پیامبر (ص) که به مدینه و پیش ما آمدند مصعب بن عمیر و ابن ام مکتوم بودند که هر دو برای مردم قرآن می‌خواندند.

عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از ابو ظلال نقل می‌کند که می‌گفته است * پیش انس

۱. روایات در این مورد با یکدیگر تعارض دارد و نباید به آن قناعت کرد. واقعی در منازی در این مورد بهتر رسیدگی کرده است و مناسب است مباحث او را در نظر بگیریم - م.

بن مالک بودم از من پرسید چشمت از چه هنگامی کور شده است؟ گفتم: در کودکی ام کور شده است. انس گفت: جبرئیل به حضور پیامبر آمد ابن ام مکتوم هم در محضر ایشان بود، از ابن ام مکتوم پرسید چه هنگامی کور شده‌ای؟ گفتم: پسر بچه‌ای بودم. گفتم: خداوند تبارک و تعالی می‌فرماید چون چشم بنده‌ام را از او بگیرم پاداشی جز بهشت برای او نمی‌یابم. انس بن عیاض لیشی از هشام بن عروه، از پدرش، از ابن ام مکتوم نقل می‌کند که می‌گفته است: * با آنکه کور بودم مودن پیامبر (ص) بودم.

اسماعیل بن عبدالله بن ابی اویس از عبدالعزیز بن محمد، از هشام بن عروه، از پدرش، از عایشه نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن ام مکتوم با وجود آنکه کور بود مودن پیامبر (ص) بود.

یزید بن هارون از حجاج، از قول پیرمردی از اهل مدینه، از قول یکی از پسران مودنان پیامبر نقل می‌کرد که می‌گفته است: * معمولاً بلال اذان می‌گفت و سپس ابن ام مکتوم اقامه می‌گفت، گاهی هم ابن ام مکتوم اذان می‌گفت و بلال اقامه می‌گفت.

معن بن عیسی از مالک بن شهاب، از سالم بن عبدالله بن عمر نقل می‌کرد: * پیامبر می‌فرمودند: بلال معمولاً هنوز صبح نشده اذان می‌گوید، بخورید و بیاشامید تا هنگامی که ابن ام مکتوم اذان بگوید. گوید، چون ابن ام مکتوم کور بود معمولاً اذان نمی‌گفت تا دیگران به او بگویند سپیده دمید، سپیده دمید.

فضل بن دکین از ابن عیینة، از زهري، از سالم بن عبدالله، از پدرش نقل می‌کرد که پیامبر (ص) می‌فرموده‌اند: معمولاً بلال هنوز شب است که اذان می‌گوید، بخورید و بیاشامید تا هنگامی که ابن ام مکتوم اذان بگوید. معن بن عیسی از مالک بن انس، از عبدالله بن دینار، از ابن عمر هم همین‌گونه روایت می‌کند.

اسماعیل بن عبدالله بن ابی اویس از عبدالعزیز بن محمد درآوردی، از موسی بن عبیده پدر عبدالعزیز ربذی، از نافع، از ابن عمر نقل می‌کند که می‌گفته است: * بلال بن رباح و ابن ام مکتوم هر دو برای پیامبر (ص) اذان می‌گفتند، و معمولاً بلال هنوز سپیده ندیده اذان می‌گفت و مردم را بیدار می‌کرد و ابن ام مکتوم درست هنگام سپیده دم اذان می‌گفت و پیامبر می‌فرمودند: بخورید و بیاشامید تا هنگامی که ابن ام مکتوم اذان بگوید.

یحیی بن عباد از یعقوب بن عبدالله، از عیسی بن جاریه، از جابر بن عبدالله انصاری نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن ام مکتوم به حضور پیامبر آمد و گفت: خانه من به مسجد

دور است و من کورم در عین حال بانگ اذان را می شنوم. فرمودند: چون بانگ اذان را شنیدی هرگونه که هست هرچند افتان و خیزان خود را به مسجد برسان.

عبداللہ بن موسی از اسرائیل، از زیاد بن فیاض، از ابراهیم نقل می کند: * ابن ام مکتوم به حضور پیامبر (ص) آمد و از عصاکش خود گله کرد و گفت: میان من و مسجد فاصله است و در راه چند درخت است. پیامبر فرمودند: اقامه را می شنوی؟ گفت: آری. اجازه نداد که در نماز جماعت شرکت نکند.

یحیی بن عباد از یعقوب بن عبداللہ، از عیسی بن جاریه، از جابر بن عبداللہ انصاری نقل می کند: * پیامبر دستور فرمودند سگهای مدینه را بکشند. ابن ام مکتوم به حضورشان آمد و گفت: ای رسول خدا خانه من دورافتاده و من کورم، سگی دارم. پیامبر (ص) چند روزی به او اجازه دادند و سپس به او فرمودند سگش را از بین ببرد.

ابومعاویه ضریر از هشام بن عروہ، از پدرش نقل می کند: * پیامبر (ص) همراه گروهی از مردان قریش نشسته بود از جمله عتبہ بن ربیعہ و تنی چند از سران قریش حضور داشتند. پیامبر (ص) به آنان می فرمود: آیا این سنت ها که من آورده ام پسندیده نیست؟ و آنان می گفتند: چرا سوگند به خونها. در این حال ابن ام مکتوم آمد و پیامبر (ص) سرگرم با آنان بود. ابن ام مکتوم از چیزی پرسید و پیامبر (ص) روی از او برگرداندند و خداوند این آیات را نازل فرمود: «عبوس و ترش رو گشت، چون آن مرد نایبنا به حضورش آمد.» یعنی ابن ام مکتوم، «اما آنکه ثروتمند است.» یعنی عتبہ و یارانش «تو به او توجه می کنی و آن کس که به سوی تو می شتابد و او از خدا می ترسد از توجه به او خودداری می کنی.» یعنی ابن ام مکتوم.^۱

یزید بن ہارون از جویبر، از ضحاک در بارہ این آیات می گوید که می گفته است: * پیامبر (ص) سرگرم دعوت مردی از قریش به اسلام بود. در این هنگام ابن ام مکتوم که کور بود آمد و شروع به سؤال کردن از پیامبر (ص) کرد. پیامبر چهره ترش کرد و روی از او برگرداند و به همان مرد روی آورد و هرچه ابن ام مکتوم پرسید پیامبر (ص) همچنان روی از او برگرداند. خداوند در این مورد بر پیامبر عتاب کرد و آن آیات را نازل فرمود. چون این آیات نازل شد، پیامبر (ص) او را فرا خواند و گرامی داشت و دوبار او را در مدینه به

۱. در این مورد از دیرباز میان علما و مفسران بزرگ شیعه با اهل سنت اختلاف است، برای اطلاع بیشتر به بحث شیخ طوسی در تفسیر بیان، ج ۱۰، صفحات ۲۶۸ - ۲۷۰ و به تفسیر برهان، ج ۴، ق ۱۲۹۴، ص ۸ - ۴۲۷ مراجعه شود - م.

جانشینی خود گماشت.

عبیدالله بن موسی از اسرائیل، از جابر نقل می‌کند که می‌گفته است: * از عامر پرسیدم آیا شخص کور می‌تواند امام جماعت باشد؟ گفت: مگر پیامبر (ص) ابن ام مکتوم را به جانشینی خود در مدینه نگماشتند.

محمد بن عمر واقدی از عبدالله بن نوح حارثی، از ابو عفیر یعنی محمد بن سهل بن ابی حثمة نقل می‌کند: * پیامبر (ص) هنگامی که برای جنگ قرقره الکدر با بنی سلیم و غطفان بیرون رفت، ابن ام مکتوم را بر مدینه گماشت و ابن ام مکتوم با مردم مدینه نماز جمعه می‌گزارد و کنار منبر و در حالی که منبر سمت چپ او قرار داشت برای مردم خطبه می‌خواند. همچنین در جنگ با بنی سلیم در منطقه بحران و قرع و نیز در جنگ احد و جنگهای حمراء الاسد و بنی نضیر و خندق و بنی قریظه و بنی لحيان و غابة و ذوقرد و هم در عمره حدیبیه او را به جانشینی خویش در مدینه گماشت.

محمد بن عمر واقدی از اسامة بن زید لثی، از عبدالله بن یزید وابسته اسود، از محمد بن عبدالرحمان بن ثوبان، از زید بن ثابت نقل می‌کند: * پیامبر (ص) می‌فرموده‌اند: ابن ام مکتوم هنوز شب است که اذان می‌گوید، بخورید و بیاشامید تا هنگامی که بلال اذان بگوید. *

قیصة بن عقبه از یونس بن ابی اسحاق، از ابی اسحاق، از عبدالله بن معقل نقل می‌کند: * ابن ام مکتوم در مدینه به خانه زنی یهودی که عمه مردی از انصار بود منزل کرد. آن زن در عین حال که با ابن ام مکتوم مهربان بود، ولی به خدا و رسول خدا دشنام می‌داد. ابن ام مکتوم او را زد و کشت. شکایت پیش پیامبر بردند. ابن ام مکتوم گفت: ای رسول خدا به خدا سوگند هر چند با من مهربان بود، ولی با دشنام دادن به خدا و رسول خدا مرا آزار می‌داد و او را زدم و کشتم. پیامبر فرمود: خدا او را از رحمت خویش دور دارد که خود خون خویش را تباه کرد.

عبیدالله بن موسی می‌گوید اسرائیل، از زیاد بن فیاض، از ابو عبدالرحمان نقل می‌کند: * چون این آیه نازل شد: «هرگز مؤمنانی که از جنگ باز می‌نشینند برابر با مجاهدان نیستند.» ابن ام مکتوم عرضه داشت: پروردگارا من چه کنم؟ و نازل شد که «مؤمنان بدون عذر»^۱

عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از ثابت، از عبدالرحمان بن ابی لیلی نقل می‌کند * چون آیه فوق نازل شد، ابن ام مکتوم عرضه داشت: پروردگارا عذر مرا بپذیر و در آن باره چیزی نازل فرما و خداوند «بدون عذر» را نازل فرمود که میان آن آیه قرار گرفت. گوید: ابن ام مکتوم پس از نزول این آیه، به جنگ می‌رفت و می‌گفت: رایت را به من بدهید که من کورم و یارای گریز ندارم و مرا میان دو صف قرار دهید.

عفان بن مسلم و وهب بن جریر هر دو از شعبه و عفان از قول شعبه، از براء نقل می‌کنند * چون این آیه نازل شد که «مؤمنانی که از جنگ و جهاد باز می‌نشینند با مجاهدان برابر نیستند» پیامبر (ص) زید بن ثابت را فرا خواندند و او استخوان شانه‌ای آورد و آن آیه را نوشت. در این هنگام ابن ام مکتوم آمد و از کوری خود شکایت کرد، و این بخش از آیه که «بدون آنان که عذر دارند» نازل شد.

سلیمان پدر داود طیالسی، از شعبه، از سعد بن ابراهیم، از پدرش، از قول زید بن ثابت نقل می‌کند که * چون آیه فوق نازل شد پیامبر (ص) استخوان شانه‌ای خواستند و مرا فرا خواندند و فرمودند: آیه را بنویس. ابن ام مکتوم آمد و کوری خود را متذکر شد و «بدون آنان که عذر دارند» بعد نازل شد.

سعید بن منصور از عبدالرحمان بن ابی الزیاد، از پدرش، از خارجه بن زید، از زید بن ثابت نقل می‌کند که می‌گفته است * کنار پیامبر (ص) نشسته بودم، حالت وحی بر ایشان عارض شد و آن حضرت بالای زانوی من افتاد و هرگز چیزی به آن سنگینی تحمل نکرده بودم و چون به حال معمولی برگشتند، فرمودند: ای زید بنویس، و من بر استخوان شانه‌ای شروع به نوشتن کردم و چنین نوشتم: «یکسان نیستند مؤمنانی که از جهاد باز می‌نشینند و مجاهدانی که در راه خدا جهاد می‌کنند». در این هنگام ابن ام مکتوم همین که فضیلت مجاهدان را شنید برخاست و گفت: ای رسول خدا در مورد کسانی که نمی‌توانند جهاد کنند چگونه است؟ هنوز سخن او تمام نشده بود که دوباره حالت وحی به پیامبر (ص) دست داد و همچنان سنگینی بدن ایشان بر زانوی من افتاد و همان سنگینی بار نخست را احساس کردم. سپس پیامبر به حال خود برگشتند و فرمودند: ای زید آن آیه را بخوان و چون خواندم، فرمودند: بنویس «بدون آنان که عذر دارند». زید می‌گفته است: خداوند این بخش از آیه را پس از بخش اول نازل فرمود و گویی هم‌اکنون می‌بینم که آن را بر کناره آن استخوان افزوده‌ام.

يعقوب بن ابراهيم بن سعد زهري از پدرش، از صالح بن کيسان، از ابن شهاب نقل می‌کند که می‌گفته است سهل بن سعد ساعدی برایم نقل کرد که * مروان بن حکم را دیدم در مسجد نشسته است، رفتم کنارش نشستم. او از قول زید بن ثابت نقل کرد که می‌گفته است پیامبر بر من املاء فرمودند که بنویس: «یکسان نیستند مؤمنانی که از جهاد باز می‌نشینند و مجاهدانی که در راه خدا جهاد می‌کنند.» در همان حال که املاء می‌فرمودند ابن ام مکتوم که کور بود آمد و گفت: ای رسول خدا اگر می‌توانستم جهاد کنم جهاد می‌کردم. گوید، خداوند متعال حالت وحی را بر پیامبر چیره فرمود و بدن آن حضرت بر زانوی من افتاد و چندان سنگین بود که تلاش می‌کردم زانویم نشکند. آن‌گاه به حال عادی برگشتند و خداوند این بخش را «بدون آنان که عذر دارند» نازل فرمود.

عفان بن مسلم از بشر بن مفضل، از عبدالرحمان بن اسحاق، از زهري، از سهل بن سعد، از مروان حکم، از زید بن ثابت از پیامبر (ص) نظیر همین را نقل می‌کند.^۱
عفان بن مسلم از یزید بن زریع، از سعید بن ابی عروب، از قتاده، از انس بن مالک نقل می‌کند که می‌گفته است * روز جنگ قادسیه همراه ابن ام مکتوم رایتی سیاه بود و زرهی که از خودش بود بر تن داشت.

مسلم بن ابراهيم از ابو هلال راسبی، از قتاده، از انس بن مالک نقل می‌کند که می‌گفته است * روز جنگ قادسیه ابن ام مکتوم بیرون آمد در حالی که زره بلندی بر تن داشت.
موسی بن اسماعیل از ابو هلال، از قتاده، از انس بن مالک نقل می‌کند که می‌گفته است * عبدالله بن زائدة یعنی ابن ام مکتوم روز جنگ قادسیه در حالی که زره بلند و استواری بر تن داشت جنگ می‌کرد.

محمد بن عمر واقدی از معمر، از قتاده، از انس بن مالک نقل می‌کند که می‌گفته است * ابن ام مکتوم در حالی که پرچم را بر دوش داشت در جنگ قادسیه شرکت کرد. محمد بن عمر واقدی می‌گوید: پس از قادسیه ابن ام مکتوم به مدینه برگشته و همان‌جا درگذشته است و مطلبی درباره او پس از روزگار حکومت عمر بن خطاب شنیده نشده است.

۱. نظر همین روایات در مورد این آیه در طبری، تفسیر مجمع‌البیان، ج ۳ و ۴، ص ۹۶، و ابوالفتح رازی، تفسیر، ج ۳، ص ۴۷۶ آمده است - م.

از خاندان فهر بن مالک

سهل بن بیضاء

بیضاء نام مادر اوست. پدرش وهب بن ربیعۀ بن هلال بن مالک بن ضبۀ بن حارث بن فهر بن مالک است. بیضاء نامش دعدا است و او دختر جحدم بن عمرو بن عائش بن ظرب بن حارث بن فهر است.

سهل در مکه مسلمان شد و اسلام خود را پوشیده داشت و فریش در جنگ بدر او را همراه خود بردند و او در جنگ بدر همراه مشرکان بود و اسیر شد. عبدالله بن مسعود گواهی داد که در مکه دیده است سهل نماز می‌گزارد و او را آزاد کردند.

کسی که این داستان را برای سهل بن بیضاء نقل کرده، اشتباه کرده است زیرا سهل بن بیضاء پیش از عبدالله بن مسعود مسلمان شده و اسلام خود را پوشیده نداشته است و به مدینه هجرت کرده و در جنگ بدر همراه پیامبر (ص) بوده است، و در این موضوع هیچ شک و تردید نیست و کسی که در مورد سهل این موضوع را گفته، او را با برادرش سهل اشتباه کرده است. چون سهل از برادرش سهل مشهورتر بوده است و این داستان مربوط به سهل است. سهل مقیم مدینه بود و در برخی از جنگها همراه پیامبر (ص) شرکت کرد و پس از رحلت پیامبر (ص) هم زنده بوده است.

عمرو بن حارث بن زهیر

ابن ابی شداد بن ربیعۀ بن هلال بن مالک بن ضبۀ بن حارث بن فهر بن مالک. مادرش هند دختر مضرب بن عمرو بن وهب بن حُجَیر بن عبد بن معیص بن عامر بن لوی است. عمرو هم از مسلمانان قدیمی است که در مکه مسلمان شد و در هجرت دوم به روایت محمد بن اسحاق و محمد بن عمر واقدی به حبشه هجرت کرد، ولی موسی بن عقبه و ابو معشر نام او را در زمرۀ مهاجران به حبشه ننوشته‌اند.

عثمان بن عبد غنم بن زهیر

ابن ابی شداد بن ربیع بن هلال بن مالک بن ضبة بن حارث بن فهر بن مالک. هشام بن محمد کلبی در کتاب نسب نام او را عامر و کنیه اش را ابونافع نوشته است. مادرش دختر عبدعوف بن عبد بن حارث بن زهره و عمه عبدالرحمان بن عوف است. او را دو پسر به نامهای نافع و سعید بوده که مادرشان برزّه دختر مالک بن عبیدالله بن شهاب بن عبدالله بن حارث بن زهره است. او هم از مسلمانان قدیمی مکه است که به روایت ابن اسحاق و واقدی و موسی بن عقبه و ابومعشر در هجرت دوم به حبشه هجرت کرده است، و پس از آن در گذشته و نسلی از او باقی نمانده است.

سعید بن عبد قیس

ابن لقیط بن عامر بن أمیه بن حارث بن فهر بن مالک. او هم از مسلمانان قدیمی مکه است که به روایت واقدی و ابن اسحاق و موسی بن عقبه و ابومعشر در هجرت دوم به حبشه هجرت کرده است.

از خاندانهای دیگر اعراب

عمرو بن عبسة

ابن خالد بن حذیفه بن عمرو بن خلف بن مازن بن مالک بن ثعلبة بن بهثة بن سلیم بن منظور بن عکرمه بن خصفة بن قیس بن عیلان بن مُضر. کنیه اش ابونجیح بوده است. یزید بن مروان از جریر بن عثمان، از سلیم بن عامر، از عمرو بن عبسه نقل می کند که می گفته است: «در بازار عکاظ به حضور پیامبر رسیدم و گفتم: چه کسی در اسلام از شما پیروی کرده است؟ فرمودند: یک آزاد و یک برده و کسی جز ابوبکر و بلال همراه ایشان نبود، و به من فرمودند: اینک برو تا هنگامی که خداوند امور را برای پیامبر خود فراهم فرماید.

معن بن عیسی از معاویة بن صالح، از ابویحیی سلیم بن عامر و ضمره و ابوطلحه نقل می‌کند که آنان می‌گفته‌اند از ابوامامة باهلی شنیده‌اند که از قول عمرو بن عبسة نقل می‌کرده که می‌گفته است: * به حضور پیامبر (ص) که در بازار عکاظ بودند رسیدم و پرسیدم ای رسول خدا در اسلام چه کسانی با شما همراهی کرده‌اند؟ فرمودند: اکنون همراه من فقط دو مردند، ابوبکر و بلال. عمرو بن عبسة می‌گفته است: من در این هنگام مسلمان شدم و خود را چهارمین مسلمان می‌دانم. می‌گوید، به پیامبر (ص) گفتم: آیا همراه شما باقی بمانم یا به قوم خویش پیوندم؟ فرمودند: پیش قوم خود برو و امید است که خداوند به زودی عهد خود را برآورد و اسلام را نیرومند فرماید. عمرو می‌گوید، آن‌گاه پیش از فتح مکه به حضور پیامبر رسیدم و سلام دادم و گفتم: ای رسول خدا من عمرو بن عبسة سلمی هستم، دوست دارم از شما در مورد چیزهایی که می‌دانی و من نمی‌دانم پیروم و این برای من سودبخش است و برای شما زیانی ندارد.

سلیمان بن حرب از حماد بن سلمه، از یعلی بن عطاء، از یزید بن طلق، از عبدالرحمان بن بیلمانی، از عمرو بن عبسة نقل می‌کند که می‌گفته است: * به حضور پیامبر (ص) رسیدم و گفتم: ای رسول خدا چه کسانی مسلمان شده‌اند؟ فرمودند: آزادی و برده‌ای یا فرمودند: برده‌ای و آزادی یعنی ابوبکر و بلال. عمرو می‌گفته است: من چهارمین مسلمانم.

محمد بن عمر واقدی از عبدالرحمان بن عثمان اشجعی، از ایاس بن سلمة بن اکوع، از عمرو بن عبسة نقل می‌کند که می‌گفته است: * من سومین یا چهارمین مسلمانم.^۱

هشام بن عبدالملک پدر ولید طیالسی از قول عکرمه بن عمار، از قول شداد بن عبدالله پدر عمار که درک محضر تنی چند از اصحاب پیامبر را کرده است نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابوامامة به عمرو بن عبسة گفت: تو مردی خردمند از بنی سلیم هستی، چگونه و به چه دلیل مدعی هستی که چهارمین مسلمانی؟ گفت: من در دوره جاهلی مردم را در گمراهی می‌دیدم و به بتها اعتقادی نداشتم، در همان حال شنیدم مردی اخباری از مکه نقل می‌کرد و می‌گفت: کسی در مکه سخنانی تازه می‌گوید. سوار بر مرکب خود شدم و به مکه آمدم و ناگاه به رسول خدا برخوردم و آن هنگامی بود که پیامبر (ص) پوشیده زندگی

۱. خوانندگان گرامی توجه دارند که این گونه روایات استوار نیست و باید به کتابهای سیره مراجعه کرد در این موضوع که خدیجه (رض) و علی (ع) پیش از دیگران مسلمان شده‌اند تردیدی نیست و برای اطلاع بیشتر، به بحث مفصل ابن سیدالناس در عیون الاثر، ج ۱، چاپ بیروت، ص ۹۱-۹۸ مراجعه شود. م.

می فرمود و قوم او هم نسبت به او دو گروه بودند. چاره اندیشی کردم و به حضور پیامبر راه یافتیم و پرسیدم شما کیستی و بر چیستی؟ فرمودند: من پیامبرم. گفتم: پیامبر یعنی چه؟ فرمودند: یعنی فرستاده خدا. گفتم: یعنی خداوند تو را فرستاده است؟ فرمودند: آری. گفتم: به چه چیز؟ فرمودند: به اینکه خداوند را یگانه بدانند و چیزی را انباز و همتای او قرار ندهند و بتها را بشکنند و پیوند خویشاوندی را رعایت کنند. گفتم: چه کسی در این موضوع با شما یار و همراه است؟ فرمودند: آزادی و برده ای و در آن حال فقط ابوبکر و بلال همراه ایشان بودند. گفتم: من هم از شما پیروی می کنم و همراه خواهم بود. فرمودند: تو امروز توانایی انجام دادن این کار را نداری. اکنون به اهل خود ملحق شو و چون شنیدی که من دعوت خویش را آشکارا ساخته ام پیش من باز آی. من پیش اهل خود برگشتم و پیامبر (ص) به مدینه هجرت فرمودند و من که مسلمان شده بودم همواره در صدد کسب اخبار بودم تا آنکه سوارانی از مدینه پیش ما آمدند. پرسیدم آن مرد مکی که پیش شما آمده است چه می کند و سرانجامش چه شده است؟ گفتند: قومش می خواستند او را بکشند نتوانستند و از آن کار عاجز ماندند. من مردم را رها کردم و سوار بر مرکب خود شدم و شتابان خود را به مدینه رساندم و به حضورش رسیدم و گفتم: ای رسول خدا مرا می شناسی؟ فرمود: آری، مگر تو همان نیستی که در مکه پیش من آمدی؟ گفتم: آری و اینک از آنچه خدا به تو آموخته است و من نمی دانم به من بیاموز. فرمود: چون نماز صبح را گزاردی دیگر تا طلوع آفتاب نماز مگزار و چون آفتاب دمید نماز مگزار که آفتاب میان دو شاخ شیطان می دمد و در آن هنگام کافران برای خورشید سجده می کنند و چون آفتاب به اندازه یک یا دو نیزه برآمد، نماز بگزار که نماز آن هنگام مورد مشاهده فرشتگان است و چون سایه نیزه در قبال خورشید راست و مستقیم شد نماز ظهر بگزار و پس از آن نماز مگزار که هنگام سجده کردن و عبادت دوزخ است. و چون سایه درازتر شد تا هنگام نماز عصر می توانی نماز بگزاری و پس از آنکه نماز عصر را گزاردی دیگر تا غروب خورشید نماز مگزار که خورشید همچنان میان دو شاخ شیطان غروب می کند و در آن هنگام هم کافران برای خورشید سجده می کنند. آن گاه گفتم: ای رسول خدا برای من از وضو، بگویند. فرمود: هر کس از شما که هنگام وضویش فرارسد و مضمضه کند و آب دهان بیرون بریزد و آب به بینی خود بکشد و بیرون بریزد گناهان و خطاهای دهان و بینی او فرو می ریزد و چون صورت خود را همان گونه که خداوند فرمان داده است بشوید گناهان چهره اش همراه آب

از اطراف چهره اش فرو می ریزد و چون دستهای خویش را تا آرنج بشوید خطاهای دستهایش از سر انگشتانش همراه آب فرو می ریزد و چون پاهای خود را تا قوزک بشوید همان گونه که خداوند فرمان داده است، خطاهای پاهایش با آب از سر انگشتان پایش فرو می ریزد و چون برخیزد و اقامه بگوید و حمد و ثنای خدا را چنان که شایسته و بایسته اوست به جا آورد و دو رکعت نماز بگزارد از گناهان خود بیرون می آید همچون روزی که مادرش او را زاییده است.

ابو امامه به او گفت: ای عمرو بن عبسة بنگر چه می گویی، آیا تو خود این موضوع را از پیامبر (ص) شنیدی که به آدمی همه این الطاف عنایت می شود؟ عمرو گفت: ای ابو امامه من پیر شده ام و استخوانم پوک و مرگم نزدیک شده است و مرا نیازی نیست که بر خدا و رسولش دروغ ببندم و چنین نیست که این موضوع را از رسول خدا یک یا دو یا سه بار شنیده باشم که از آن حضرت هفت یا هشت بار یا بیشتر از این شنیده ام.

محمد بن عمر واقدی از حجاج بن صفوان، از ابن ابی حسین، از شهر بن حوشب، از عمرو بن عبسة سلمی نقل می کند که می گفته است: * در دوره جاهلی از بتهای قوم خویش روی گردان شدم و دانستم که باطل است. بایکی از نویسندگان و اهل کتاب تیماء برخورددم و به او گفتم: من مردی از قبیله ای هستم که بتهای سنگی را عبادت می کنند و گاه اتفاق می افتد که قبیله در جایی فرود می آید که بتی و خدایی همراه ندارد، در آن حال مردی از قبیله بیرون می رود و چهار سنگ با خود می آورد. سه سنگ را برای اجاق و دیگ خود استفاده می کند و یکی را که بهتر باشد خدای خود قرار می دهد و همان را می پرستد و چه بسا که اگر سنگ بهتری بیابد آن یکی را رها می کند و چون به منزل دیگری فرود آید، سنگی دیگر را می پرستد و معتقدم که آن سنگ خدایی باطل و یاوه است که نه سودی می رساند و نه زیانی دارد، تو مرا به چیزی به از این راهنمایی کن. گفت: از مکه مردی برخواهد خاست که از بتهای قوم خویش روی بر می گرداند و به خدای دیگری فرامی خواند؛ هرگاه این خبر را شنیدی از او پیروی کن که او بهترین دین را خواهد آورد. و از آن هنگام که این سخن را به من گفت من همتی جز مکه نداشتم و هر کس که پیش من می آمد می پرسیدم آیا در مکه خبر تازه ای نیست و می گفتند: نه. تا آنکه یک بار به مکه رفتم و پرسیدم، گفتند: آری، خبر تازه ای پیش آمده است، مردی از بتها و الهه های قوم خویش برگشته است و به چیز دیگر فرامی خواند. من پیش قبیله خود برگشتم و ساز و برگ و مرکبم را آماده ساختم و به مکه

برگشتم و در خانه‌ای که منزل می‌کردم فرود آمدم و از او پرسیدم، معلوم شد مخفی و پوشیده زندگی می‌کند و دیدم قریش بر او سخت دشمن‌اند. چاره‌اندیشی کردم و توانستم به حضورش برسم. گفتم: شما کیستی و چیستی؟ گفت: پیامبرم. گفتم: چه کسی تو را فرستاده است؟ فرمود: خدا. گفتم: برای چه چیزی فرستاده شده‌ای؟ فرمود: برای پرستش خداوند یگانه و یکتا که هیچ شریکی برای او وجود ندارد و به حفظ خونها و شکستن بتها و رعایت پیوند خویشاوندی و در امان بودن راهها. گفتم: به چه چیزهای خوبی فرستاده شده‌ای، من به تو ایمان آوردم و تو را تصدیق کردم، آیا فرمان می‌دهی که همین‌جا همراه تو بمانم یا برگردم؟ فرمود: مگر نمی‌بینی مردم آنچه را که من آورده‌ام خوش نمی‌دارند؟ تو نمی‌توانی این‌جا بمانی. میان قوم خود باش و چون شنیدی که به محل هجرت خود رفته‌ام پیش من بیا. من میان قوم خویش بودم تا آن حضرت به مدینه رفت، و من هم به مدینه رفتم و گفتم: ای رسول خدا آیا مرا می‌شناسی؟ فرمود: آری، تو همان مرد سلمی هستی که در مکه پیش من آمدی و آن پرسشها را کردی و من آن پاسخها را دادم. من آن مجلس را غنیمت شمردم و دانستم که هیچ‌گاه چنین آسوده نخواهم بود و امکان اینکه پیامبر برای من این اندازه فارغ باشد نخواهد بود. گفتم: ای رسول خدا کدام ساعات شبانه‌روز برای اجابت دعا بهتر است؟ فرمود: ثلث آخر شب تا هنگامی که آفتاب برآید و در آن هنگام نماز مورد مشاهده و پذیرفته است و چون خورشید را دیدی که مانند سپری سرخ طالع شد از نماز خودداری کن که خورشید میان دو شاخ شیطان طلوع می‌کند و در آن ساعت کافران بر خورشید نماز می‌برند، و چون خورشید به اندازه یک یا دو نیزه برآمد باز تا آن هنگام که سایه مرد در آفتاب به اندازه خود او گردد، نماز مشهود و پذیرفته است. پس از آن از نماز خواندن خودداری کن که ساعت سجده کردن جهنم است، و چون سایه افزون و بیشتر شد، تا هنگام غروب خورشید ساعت پذیرش نماز است و چون خورشید را دیدی که همچون سپری قرمز در حال غروب است، از نماز گزاردن خودداری کن. سپس پیامبر (ص) درباره وضوء توضیح دادند و فرمودند: چون وضو بگیری و دستها و روی و پاهای خود را بشویی پس از آن چون بنشیني مایه پاکیزگی و طهارت توست و اگر برخیزی و نماز بگزاری و خدای خودت را چنان که شایسته است یاد کنی چون از نماز خویش فارغ شوی از گناهان پاک می‌شوی، همچون روزی که مادر تو را زاییده است.

محمد بن عمر واقدی می‌گوید: * پس از اینکه عمرو بن عبسة در مکه مسلمان شد به

سرزمین قوم خویش بنی سلیم برگشت و در منطقه صفه و حاذة که از سرزمینهای آن قبیله بود ساکن شد و همچنان مقیم آن جا بود و پس از جنگهای بدر و أحد و خندق و حدیبیه و خیبر به مدینه و حضور پیامبر باز آمد.

ابوذر

نامش جندب بن جنادة بن کعب بن صعیر بن وقعة بن حرام بن سفیان بن عبید بن حرام بن غفار بن ملیل بن ضمره بن بکر بن عبدمناة بن کنانة بن خزیمه بن مدرکه بن الیاس بن مضر است.

محمد بن عمر واقدی از موسی بن عبیده نقل می کند که نعیم بن عبدالله مجمر، از قول پدرش نقل می کرده است * نام ابوذر جندب و نام پدرش جنادة است. خود واقدی و هشام بن محمد بن سائب کلبی و کسان دیگری از دانشمندان غیر از آن دو همین گونه گفته اند. واقدی می گوید از ابومعشر نجیح شنیدم که می گفت * نام ابوذر بُزیر و نام پدرش جنادة است.

هاشم بن قاسم کتانی ابونضر از سلیمان بن مغیره، از حمید بن هلال، از عبدالله بن صامت غفاری، از قول ابوذر نقل می کند که می گفته است * از میان قوم خود غفار بیرون آمدم، آنان خونریزی در ماههای حرام را حلال و روا می دانستند. من و برادرم انیس و مادرمان بیرون آمدم و به راه خود ادامه دادیم و سرانجام پیش دایی خود فرود آمدم. او ما را گرامی داشت و نسبت به ما نیکویی کرد، ولی قوم او بر ما رشک و حسد بردند و به دایی ما گفتند: چون تو از خانه خویش بیرون می روی، انیس پیش زن و فرزندان آمد و شد می کند. دایی ما پیش ما آمد و آنچه را به او گفته بودند، پیش ما فاش و آشکار ساخت. من گفتم: با این سخن نیکیهای گذشته خود را تیره کردی و از این پس نباید با یکدیگر باشیم. ما چند شتری را که داشتیم جمع کردیم و بارهای خود را بر آن نهادیم و سوار شدیم و در این حال دایی ما جامه بر خود پیچیده بود و می گریست. ما حرکت کردیم و به راه خود ادامه دادیم و در حومه مکه فرود آمدم. انیس برادرم با کسی در مورد نسب خویش شرط بندی کرد که دو برابر شمار شتران ما پرداخت شود و چون آن دو پیش کاهن رفتند و نسب خویش را بیان کردند، کاهن به نفع انیس قضاوت کرد و انیس با دو برابر شمار شتران ما برگشت.

راوی این روایت می‌گوید، ابوذر به من گفت: ای برادرزاده من سه سال پیش از آنکه به حضور پیامبر برسم نماز می‌گزاردم. پرسیدم برای چه کسی نماز می‌گزاردی؟ گفت: برای خدا. گفتم: هنگام نماز به کدام سو روی می‌کردی؟ گفت: به هر سوی که خدایم راهنمایی می‌فرمود، من از هنگام نماز عشاء تا هنگام سحر نماز می‌خواندم و سپس همچون جامه و گلیم به زمین می‌افتادم تا آنکه تابش آفتاب مرا بیدار می‌کرد. برادرم انیس گفت: مرا در مکه کاری است تو کارهای مرا برعهده بگیر تا من برگردم. انیس رفت و مدتی تأخیر کرد و سپس آمد. پرسیدم چه چیز تو را در مکه بازداشته بود؟ گفت: مردی را در مکه دیدم که بر آیین تو بود و می‌پنداشت که خداوند او را فرستاده است. پرسیدم مردم در باره‌اش چه می‌گفتند؟ گفت: می‌گویند شاعر یا کاهن یا ساحر است. انیس که خود از شاعران بود، گفت: به خدا سوگند من گفتار کاهنان را شنیده‌ام، سخن او چون سخن کاهنان نیست و سخن او را با انواع شعر شاعران سنجیدم با هیچ‌کدام منطبق نیست و بسیار بعید است که سخن او شعر باشد و به خدا سوگند که او راست می‌گوید و مردم مکه دروغ می‌گویند. من به انیس گفتم: اکنون تو کارهای مرا برعهده بگیر تا من به مکه روم و بنگرم موضوع چیست. گفت: آری، ولی از مردم مکه برحذر باش که آنان نسبت به او ستیزه‌گر و دشمن‌اند. من به راه افتادم و چون به مکه رسیدم به مردی از ایشان که او را از مستضعفان پنداشتم گفتم: این کسی که او را صابی و از دین برگشته می‌خوانند کجاست؟ ناگاه آن مرد به من اشاره کرد و گفت: این صابی و از دین برگشته است و تمام اهل آن وادی با سنگ و کلوخ و استخوان بر من حمله آوردند و من مدهوش در افتادم. چون از جای خود برخاستم سراپا سرخ و همچون پارچه‌ای گلگون بودم. به چاه زمزم پناه بردم، آب آشامیدم و خونها را از خود شستم و ای برادرزاده من سی شبانه‌روز همان‌جا بودم و هیچ خوراکی جز آب زمزم نداشتم و چندان فربه شدم که چینهای شکم من برهم افتاد و هیچ‌گونه احساس گرسنگی نمی‌کردم.

شبی مهتابی که چون روز روشن بود و خدای خواب‌گران را بر مردم مکه چیره فرموده بود و هیچ‌کس جز دو زن مشغول طواف نبود، آن دو زن از کنار من گذشتند و اساف و نائله^۱ را فرامی‌خواندند. من به ایشان گفتم: آن دو بت با یکدیگر تماس جنسی نامشروع داشته‌اند، ولی این سخن من آن دو را از آنچه می‌گفتند بازداشت. چون دوباره از

۱. نام دو بت معروف که معتقد بوده‌اند درون خانه کعبه زن و مردی زنا کرده‌اند و به صورت سنگ منخ شده‌اند. به هشام کلی، الاصلام، ترجمه استاد محترم سید محمد رضا جلالی نائینی، تهران، نشر نو، ۱۳۶۴ ش، ص ۱۰۵ مراجعه شود - م.

کنار من گذشتند، گفتم: این اساف و نائله در نظر من چون چوب هستند و من به آنان کنیه و لقبی نمی‌دهم. آن دو زن شروع به هیاهو کردند و گفتند: ای کاش کسی از وابستگان ما این جا می‌بود و بازگشتند. در همین حال پیامبر (ص) و ابوبکر که از کوه صفا پایین می‌آمدند به آن دو زن رسیدند و پرسیدند چرا ناراحت هستید شما را چه می‌شود؟ گفتند: مردی از دین برگشته میان کعبه و پرده‌های آن است. پیامبر پرسید چه چیزی به شما گفت؟ گفتند: سخنی گفت که دهان پرکن است. در این هنگام پیامبر (ص) و همراهش آمدند و به حجرالاسود دست کشیدند و بر کعبه طواف کردند و سپس پیامبر (ص) نماز گزارد و چون نمازش تمام شد من به حضورش رسیدم و نخستین کس بودم که به آیین اسلام بر او سلام دادم. پاسخ فرمود و بر سلام من چنین جواب داد که بر تو باد رحمت خدا، و پرسید از کدام قبیله‌ای؟ گفتم: از غفار. پیامبر دست خود را بر روی خود نهاد، من با خود گفتم گویا از اینکه از قبیله غفارم ناراحت شد، دست دراز کردم تا دست پیامبر را در دست بگیرم، همراهش دست مرا کنار زد که به حالات او از من دانایتر بود و گفت: چند وقت است که این جایی؟ گفتم: حدود سی شبانه‌روز. گفت: چه کسی به تو خوراک می‌داد؟ گفتم: هیچ خوراکی جز آب زمزم نداشتم و چندان فربه شده‌ام که چینه‌های شکمم برهم افتاده است و هیچ‌گونه احساس گرسنگی نکردم. پیامبر (ص) فرمودند: آری، آب زمزم فرخنده است و همچون خوراک سیرکننده است. در این هنگام ابوبکر گفت: ای رسول خدا به من اجازه فرمای تا امشب او را خوراکی دهم. پیامبر اجازه فرمود و چون پیامبر و ابوبکر حرکت کردند من هم همراهشان رفتم. ابوبکر دری را گشود و برای ما کشمش طایف آورد و همان کشمش نخستین خوراکی بود که من در مکه خوردم، و مدتی همان جا ماندم و پیامبر (ص) را مکرر ملاقات می‌کردم. پیامبر فرمودند: من مأمورم به سرزمینی که دارای نخلستان است بروم و گمان می‌کنم آن جا یثرب باشد، آیا اینک تو پیام مرا به قوم خود می‌رسانی شاید که خداوند برای آنان سودی قرار دهد و به تو هم در قبال اسلام آنان پاداش دهد. من از مکه بیرون آمدم و چون برادر خود انیس را دیدم، گفت: چه کردی؟ گفتم: آنچه لازم بود انجام دادم و مسلمان شدم و تصدیق کردم. انیس گفت: من هم از آیین تو روی گردان نیستم، همانا مسلمان شدم و تصدیق می‌کنم. چون پیش مادر خویش رفتم گفتم: من هم از آیین شما روی گردان نیستم و من هم اسلام آوردم و تصدیق کردم. ما سوار شدم و پیش قوم خود برگشتیم و نیمی از ایشان پیش از آنکه پیامبر (ص) به مدینه برسند مسلمان شدند و ایماء بن رَحْصَة که سالار

بنی غفار بود در نماز، امامت آنان را برعهده داشت. دیگران گفتند: چون پیامبر به مدینه بیاید مسلمان خواهیم شد و آنان هم مسلمان شدند. پس از ایشان قبیلهٔ اسلم هم به حضور پیامبر رسیدند و گفتند: ای رسول خدا ما هم با همان شرایط که برادران بنی غفار ما مسلمان شده‌اند مسلمان می‌شویم. پیامبر (ص) فرمودند: قبیلهٔ غفار را خداوند غفران عنایت کند و قبیلهٔ اسلم را خداوند سالم بدارد.^۱

محمد بن عمر واقفی از ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبرة، از یحیی بن شبل، از خفاف بن ایماء بن رَحْضَة نقل می‌کند که می‌گفته است: «ابوذر نخست مردی راهزن بود و سخت شجاع بود. آن‌چنان که به تنهایی راهزنی می‌کرد و هنگام سپیده‌دم بر گله‌ها هجوم می‌برد و غارت می‌کرد و بر پشت اسب خود می‌گریخت یا چنان پیاده می‌دوید که گویی یوزپلنگ است؛ و گاه به قبایل شیخون می‌زد و هرچه می‌توانست می‌گرفت. خداوند مهر اسلام را بر دل او افکند و چون شنید پیامبر (ص) مبعوث شده است به مکه رفت و پیامبر (ص) در آن هنگام پوشیده مردم را دعوت می‌فرمود و او نخست در صدد برآمد کسی را پیدا کند تا او را به حضور پیامبر برده، ولی کسی را پیدا نکرد و سرانجام پسران پسران بر در خانهٔ پیامبر (ص) رسید و اجازه خواست و وارد شد. در آن هنگام ابوبکر که یکی دو روز پیش از آن مسلمان شده بود در محضر پیامبر بود و می‌گفت: ای رسول خدا اسلام را پوشیده نمی‌داریم و به زودی آن را آشکار خواهیم ساخت، و پیامبر (ص) پاسخی به او نمی‌داد. ابوذر می‌گوید: من پرسیدم که ای محمد به چه چیز فرامی‌خوانی؟ فرمود: به پرستش خدای یگانه که شریکی ندارد و به طرد بتها و اینکه گواهی دهی که من فرستادهٔ خدایم. من گفتم: گواهی می‌دهم که خدایی جز خدای یگانه نیست و نیز گواهی می‌دهم که تو فرستادهٔ خدایی. سپس گفتم: ای رسول خدا من اینک پیش قوم خود برمی‌گردم و منتظر خواهم بود چه هنگامی اجازهٔ جهاد داده می‌شود که به شما ملحق شوم، زیرا اکنون می‌بینم که تمام قوم تو بر ضد تو متفق‌اند. پیامبر (ص) فرمود: نیکو اندیشیده‌ای و بازگرد.

ابوذر پایین گردنهٔ غزال مقیم شد و راه کاروانهای قریش را می‌بست و آنان را فرو می‌گرفت و می‌گفت: چیزی از کالاهای شما را پس نخواهم داد مگر آنکه گواهی دهید که خدایی جز خدای یگانه نیست و محمد (ص) فرستاده خداوند است. اگر گواهی می‌دادند

۱. بسیار مناسب است که برای اطلاع از روایات مختلف شیعیان در مورد اسلام ابوذر (رض) به بحث مستوفای علامه مجلسی در بحارالانوار، ج ۲۲، ص ۴۹۳-۴۹۷ مراجعه شود - م.

آنچه را از ایشان گرفته بود باز می‌داد و اگر خودداری می‌کردند چیزی به آنان پس نمی‌داد. ابوذر بر همین حال بود تا پیامبر (ص) به مدینه هجرت فرمود و پس از تمام شدن جنگ بدر و اُحد به مدینه آمد و همراه پیامبر (ص) بود.

محمد بن عمر واقدی از نجیح پدر معشر نقل می‌کند که می‌گفته است: «ابوذر در دوره جاهلی هم خدا را پرستش می‌کرد و می‌گفت خدایی جز خدای یگانه نیست، و بتها را پرستش نمی‌کرد. پس از اینکه به پیامبر وحی و آن حضرت مبعوث شد، مردی از اهل مکه پیش ابوذر رفت و گفت: مردی در مکه همین سخن را می‌گوید که تو می‌گویی و می‌گوید خدایی جز خدای یگانه نیست و گمان می‌کند که پیامبر است. ابوذر پرسید از کدام خاندان است؟ گفت: از قریش است. ابوذر مقداری کندر برداشت و همان را توشه خود قرار داد و به مکه آمد. در مکه دید که ابوبکر از مردم با کشمش پذیرایی می‌کند. همان جا نشست و همراه ایشان از آن کشمش خورد. فردای آن روز از مردم پرسید آیا از کسی از مردم مکه چیز تازه‌ای دیده‌اید؟ مردی از بنی هاشم گفت: آری، مرا پسر عمویی است که می‌گوید خدایی جز خدای یگانه نیست و گمان می‌کند که پیامبر است. ابوذر گفت: مرا پیش او راهنمایی کن، و آن مرد او را پیش پیامبر بُرد. در آن حال پیامبر (ص) روی سکویی خوابیده و بر چهره خویش پارچه‌ای کشیده بود. ابوذر آن حضرت را بیدار کرد و چون پیامبر بیدار شد، ابوذر گفت: بامدادت خوش باد، و پیامبر در پاسخ فرمود: سلام بر تو باد. ابوذر گفت: آنچه از شعر سروده‌ای برای من بخوان. پیامبر فرمود: من شعر نمی‌گویم آنچه برای تو خواهم خواند قرآن است که من نگفته‌ام و آن را خداوند فرموده است. ابوذر گفت: بر من بخوان، و پیامبر (ص) سوره‌ای از قرآن برای او تلاوت فرمود. ابوذر گفت: گواهی می‌دهم که خدایی جز خدای یگانه نیست و گواهی می‌دهم که محمد رسول خداوند است. پیامبر از ابوذر پرسیدند از کدام قبیله‌ای؟ گفت: از بنی غفارم. پیامبر (ص) تعجب فرمود، زیرا قبیله غفار راهزن بودند و چشم به ابوذر دوخته و از او در تعجب بود، زیرا می‌دانست که آنان چنان‌اند. سپس فرمود: آری که خداوند هر که را بخواهد هدایت می‌فرماید. در همین حال که ابوذر در حضور پیامبر (ص) بود، ابوبکر آمد و پیامبر خبر مسلمان شدن ابوذر را به او دادند. ابوبکر به ابوذر گفت: تو دیروز میهمان من نبودی؟ گفت: چرا. گفت: اینک هم با من بیا. او با ابوبکر به خانه‌اش رفت و ابوبکر بر او دو جامه رنگ کرده داد و ابوذر چند روزی در مکه ماند. یک روز زنی را دید که بر کعبه طواف می‌کند و بهترین دعا را می‌خواند و می‌گوید: به

من چنین و چنان عطا کن و در آخر دعای خود بتهای اساف و نائله را مورد خطاب قرار داد. ابوذر گفت: این چه سخن است یکی از آن دو بت با دیگری زنا کرده است، آن زن به ابوذر در آویخت و گفت: تو از دین برگشته‌ای. گروهی از جوانان آمدند و ابوذر را زدند و گروهی از بنی بکر به یاری ابوذر آمدند و گفتند: چرا این دوست ما را می‌زنید و حال آنکه از دین برگشتگان خود را آزاد گذارده‌اید؟ دیگران آنان را صلح دادند. ابوذر به حضور پیامبر آمد و گفت: من قریش را رها نخواهم کرد که مرا زدند و از ایشان انتقام خواهم گرفت و از مکه رفت و مقیم عسفان شد و هر کاروان از قریش که حامل گندم بود و می‌رسید کنار گردنه غزال بر آنان حمله می‌کرد و بارهایشان را فرود می‌آورد و گندمی را که جمع می‌کرد به قوم خود می‌گفت: هیچ‌کس حق ندارد دانه‌ای از آن بردارد مگر اینکه معتقد شود و بگوید که خدایی جز خدای یگانه وجود ندارد و آنان لا اله الا الله می‌گفتند و جوالهای گندم را برمی‌داشتند.

محمد بن عمر واقدی از ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبره، از موسی بن عقبه، از عطاء بن ابی مروان، از پدرش، از ابوذر نقل می‌کند که می‌گفته است: * من پنجمین مسلمانم. همچنین واقدی از نجیح، از محمد بن قیس، از حکام بن ابی الوضاح بصری نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابوذر چهارمین یا پنجمین مسلمان است.

عمرو بن حکام بصری از مثنی بن سعید قتام قصیر، از ابو حمزه ضبعی نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابن عباس در باره آغاز مسلمان شدن ابوذر چنین برای ایشان نقل کرده است که چون به ابوذر خبر رسید مردی در مکه مبعوث شده و می‌پندارد پیامبر است، برادر خود را به مکه فرستاد و گفت: برو خبر این مرد را برای من بیاور و بنگر که در باره‌اش و از خودش چه می‌شنوی. آن مرد به مکه آمد و سخن پیامبر (ص) را شنید و پیش برادر برگشت و به ابوذر گفت: پیامبر به کارهای پسندیده فرمان می‌دهد و از کارهای ناروا نهی می‌کند و به انجام دادن مکارم اخلاق فرمان می‌دهد. ابوذر گفت: این برای من بسنده نیست. ابوذر خود بیرون آمد در حالی که کوله پشتی کوچکی داشت که در آن آب و توشه خود را نهاده بود، و چون به مکه رسید ترسید پیش از آنکه با پیامبر ملاقات کند از کسی در باره ایشان چیزی پیرسد. چون شب فرا رسید در گوشه‌ای از مسجد الحرام نشست به این خیال که شب را همان‌جا بگذراند. چون پاسی از شب گذشت علی (ع) از کنار او گذشت و پرسید از کدام قبیله‌ای؟ گفت: مردی از بنی غفارم. فرمود: برخیز و به خانه خود بیا. گوید، علی (ع) ابوذر را به

خانه خود برد و هیچ یک از دیگری چیزی نپرسید. فردای آن شب ابوذر همچنان به جستجوی رسول خدا پرداخت و او را نیافت و خوش نداشت که از کسی چیزی پرسد و همان گوشه مسجد الحرام برگشت و دراز کشید. چون پاسی از شب گذشت علی (ع) از کنارش گذشت و فرمود: مگر وقت آن نرسیده است که منزل و خانه خود را بشناسی؟ و او را با خود به خانه برد و همچنان هیچ یک از دیگری چیزی نپرسید. صبح روز سوم ابوذر از علی (ع) پیمان گرفت که اگر رازی را که در جستجوی آن است به او بگوید آشکار نسازد و علی (ع) چنان تعهد فرمود. ابوذر گفت: به من خبر رسیده است مردی در مکه بیرون آمده که می پندارد پیامبر است. من برادر خود را فرستادم تا خبر او و آنچه را از او می شنود برای من بیاورد، ولی خبری که مرا کفایت کند نیاورد. اینک خود آمده ام تا او را ببینم. علی فرمود: من پیشاپیش حرکت می کنم و تو از پی من بیا اگر چیزی دیدم که بر تو ترسیدم حالت کسی را به خود می گیرم که گویی آب به زمین می ریزد و پیش تو برمی گردم و اگر کسی را ندیدم تو همچنان از پی من بیا و به همان خانه که من وارد می شوم، وارد شو. چنان کردند و او از پی علی (ع) به همان خانه درآمد و به حضور پیامبر رسید و خبر خویش را گفت و سخن پیامبر را شنید و همان دم مسلمان شد و به پیامبر عرضه داشت: به چه کاری مرا فرمان می دهید؟ فرمودند: پیش قوم خود برگرد تا خبر و فرمان من به تو برسد. ابوذر گفت: سوگند به کسی که جان من در دست اوست بر نمی گردم تا آنکه در مسجد الحرام فریاد بر آورم و اسلام خود را آشکار سازم. ابوذر وارد مسجد شد و با صدای بلند بانگ برداشت که «اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا عبده و رسوله»، مشرکان بانگ برداشتند که این مرد از دین برگشت، و چندان او را زدند که مدهوش در افتاد. عباس بن عبدالمطلب آمد و خود را بر ابوذر افکند و گفت: ای گروه قریش شما که این مرد را کشتید. شما که بازرگان اید و راه تجارت شما از کنار قبیله بنی غفار می گذرد، می خواهید راه بازرگانی شما قطع شود؟ آنان دست از ابوذر برداشتند، او روز دوم هم به مسجد آمد و همان گونه رفتار کرد و باز او را چندان زدند که مدهوش در افتاد و عباس همان گونه رفتار کرد. و این آغاز اسلام ابوذر بود.

محمد بن عمر واقدی از قول کسی، از اسماعیل بن ابی حکیم، از سلیمان بن یسار نقل می کند که می گفته است * ابوذر در آغاز اسلام خود به یکی از پسر عموهایش می گفت: ای پسر کنیزک، و پیامبر به او فرمودند: هنوز حالت اعرابی و جاهلی تو از میان نرفته است. محمد بن اسحاق می گوید * پیامبر (ص) میان ابوذر غفاری و منذر بن عمرو که از

افراد بنی ساعده است عقد برادری بست و او عقد برادری را تا پای مرگ پذیرفت، ولی محمد بن عمر واقدی این موضوع را انکار کرده و گفته است موضوع بستن عقد برادری تا پیش از جنگ بدر بوده و پس از آنکه آیات مربوط به میراث نازل شد، متفی گردید و ابوذر پس از اینکه مسلمان شد، به سرزمین قوم خود برگشت و همان جا مقیم بود تا جنگ بدر و احد و خندق گذشت و سپس به مدینه و حضور پیامبر رسید.

محمد بن فضیل از مطرف، از ابی الجهم، از خالد بن وهبان که پسر خاله ابوذر است نقل می کند که ابوذر می گفته است: «پیامبر به من فرمودند: ای ابوذر در چه حال خواهی بود هنگامی که با امیرانی برخورد کنی که غنایم و مال خدا را به خود اختصاص دهند؟ گفتم: سوگند به کسی که تو را به حق مبعوث فرموده است، در آن حال با شمشیر خود چندان ضربه می زنم تا نوبت او برسد. فرمودند: آیا به کاری بهتر از این راهنمایت کنم؟ صبر و شکیبایی کن تا به من ملحق شوی.

هُشیم از حصین، از زید بن وهب نقل می کند که می گفته است: «از ربه گذشتم ناگاه به ابوذر برخوردم، گفتم: چه چیز موجب شده در این جا منزل کنی؟ گفت: در شام بودم با معاویه در مورد این آیه که می فرماید «آنان که سیم و زر را می اندوزند و آن را در راه خدا انفاق نمی کنند.»^۱ اختلاف پیدا کردیم. او می گفت: این آیه در مورد اهل کتاب نازل شده است، و من گفتم: در مورد ما و ایشان نازل شده است و در این باره میان من و او بگومگویی صورت گرفت، او نامه به عثمان نوشت و از من شکایت کرد. عثمان برای من نوشت تا به مدینه آیم و چون به مدینه آمدم مردم در باره ام بسیار سخن گفتند، گویی پیش از آن مرا ندیده بودند و چون این سخنان به گوش عثمان رسید، گفت: اگر می خواهی از ما فاصله بگیری و به جای نزدیکی برو و این موضوع سبب شد که عثمان مرا این جا منزل دهد و اگر غلامی حبشی را بر من امیر کند هر آینه سخنش را خواهم شنید و اطاعت خواهم کرد.^۲

یزید بن هارون از هشام بن حسان، از محمد بن سیرین نقل می کند: «پیامبر (ص) به

۱. بخشی از آیه ۲۴ سوره نهم - توبه - م.

۲. موضوع تبعید جناب ابوذر نخست به شام و سپس به ربه و رفتار ناپسندیده عثمان و امویان با او در کتابهای سیره و تاریخ به تفصیل آمده است و نباید فقط به این گونه روایات قناعت کرد. مثلاً برای اطلاع از نظر قاضی عبدالجبار و سید مرتضی در این باره به بحث مفصل ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه، ج ۳، چاپ محمد ابوالفضل ابراهیم، مصر ۱۹۵۹، ص ۵۲-۵۹، مراجعه فرماید - م.

ابوذر فرمودند: چون خانه‌های مدینه به دامنه کوه سلع رسید از مدینه بیرون رو و با دست خویش اشاره به سوی شام فرمودند. و سپس افزودند که گمان نمی‌کنم امیرانت تو را آسوده بگذارند و رها کنند. ابوذر گفت: ای رسول خدا آیا با کسانی که میان من و اجرای فرمان تو مانع می‌شوند جنگ کنم؟ فرمودند: نه. گفت: به چه چیز فرمانم می‌دهید؟ فرمودند: بشنو و اطاعت کن هر چند از برده‌ای حبشی. گوید: و چون چنان شد ابوذر به شام رفت. معاویه برای عثمان نوشت که ابوذر شام را به تباهی کشانده است. عثمان به ابوذر پیام فرستاد و ابوذر به مدینه آمد، سپس همسر و افراد خانواده‌اش را از پی او گسیل داشتند. گوید: افراد خانواده‌اش در خانه ابوذر کیسه‌ای دیدند و پنداشتند درم است و گفتند آنچه خدا بخواهد خواهد بود. ناگاه آن کیسه را آکنده از درم یافتند، چون ابوذر به مدینه رسید، عثمان گفت: پیش خودم باش تا بامداد و شامگاه به نعمت رسی. گفت: مرا نیازی به دنیای شما نیست، و سپس به عثمان گفت: اجازه بده تا به ربنه بروم. عثمان اجازه داد و چون خواست حرکت کند وقت نماز فرا رسید و یکی از بردگان حبشی عثمان مأمور تنظیم صفوف بود. اتفاقاً آن روز عثمان اندکی دیرتر به نماز آمد، ابوذر به غلام حبشی گفت: پیش برو و امامت کن و نماز بگزار که به من گفته شده است شنوا و فرمانبردار باشم حتی از برده‌ای حبشی و تو برده حبشی هستی.

یزید بن هارون از عوام بن حوشب، از قول مردی، از اصحاب آجڑ، از قول پیرمرد و پیرزنی از مردم بنی ثعلبه که زن و شوهر بودند نقل می‌کند که آن دو می‌گفته‌اند * در ربنه فرود آمدیم، پیرمردی ژولیده موی که همه موهای سر و ریش او سپید بود عبور کرد، گفتند: این مرد از اصحاب رسول خداست. از او اجازه گرفتیم که سرش را بشوئیم، اجازه داد و با ما انس گرفت. در این هنگام تنی چند از اهل عراق و خیال می‌کنم از مردم کوفه آمدند و گفتند: ای ابوذر این مرد (یعنی عثمان) با تو چنین و چنان رفتار می‌کند آیا برای ما رایتی برپا نمی‌کنی تا ما هر چه مرد و لشکر می‌خواهی برایت حاضر آوریم؟ ابوذر گفت: ای اهل اسلام سلطان را ذلیل مکنید! که هر کس سلطان را خوار و زبون کند او را توبه نخواهد بود و این پیشنهاد را بر من مکنید که سوگند به خدا اگر عثمان مرا بر بلندترین درخت با بلندترین کوه زندانی کند و بر صلیب کشد می‌شنوم و فرمان می‌برم و شکیبایی می‌کنم و در راه خدا تحمل می‌کنم و به من چنین نشان داده شده که همان برای من خیر خواهد بود. و اگر مرا از منطقه‌ای به منطقه دیگر و از خاور به باختر بفرستد باز می‌شنوم و فرمان می‌برم و شکیبایی و در راه

خدا تحمل می‌کنم و چنین خواهم پنداشت که همان برای من خیر است و اگر مرا به خانه‌ام برگرداند باز هم شنوا و فرمانبردارم و شکیبایی و در راه خدا تحمل می‌کنم و چنین می‌پندارم که همان برای من خیر است.

فضل بن دکین از جعفر بن برقان، از ثابت بن حجاج، از عبدالله بن سیدان سلمی نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابوذر و عثمان نخست با یکدیگر آهسته مدتی سخن گفتند و بعد صداهایشان بلند شد، در عین حال ابوذر در حالی که لبخند می‌زد برگشت. مردم پرسیدند وضع تو با امیرالمؤمنین چگونه است؟ گفت: شنوا و فرمانبردارم و اگر بگوید به صنعاء یا عدن بروم و بتوانم انجام دهم انجام خواهم داد و عثمان به او فرمان داد به ریزه برود.

یزید بن هارون از سفیان بن حسین، از حکم بن عیینة، از ابراهیم تیمی، از پدرش، از ابوذر نقل می‌کند که می‌گفته است: * پشت سر پیامبر سوار خری شدم که بر آن جُلی یا قطیفه‌ای انداخته بودند.

عبدالله بن ثَمیر از اعمش، از عثمان بن عُمیر، از ابو حَرَب بن اسود دیلی، از عبدالله بن عمرو نقل می‌کند که می‌گفته است: * شنیدم پیامبر (ص) می‌فرمود: آسمان بر سر مردی راست‌گوتر از ابوذر سایه نیفکنده است و زمین راست‌گوتر از او بر پشت خود بر نداشته است. یزید بن هارون از ابوامیه بن یعلی، از ابوالزناد، از اعرج، از ابوهریره نقل می‌کند: * پیامبر (ص) فرموده‌اند: آسمان بر سر کسی صریح‌اللهجه‌تر از ابوذر سایه نیفکنده است و زمین مثل او را دربر نداشته است. هرکس از اینکه به فروتنی عیسی بن مریم (ع) بنگرد شاد می‌شود به ابوذر بنگرد.

مسلم بن ابراهیم از سلام بن مسکین، از مالک بن دینار نقل می‌کند: * پیامبر (ص) خطاب به مردم فرمودند: کدام یک از شما پس از آنکه من از او جدا شوم با من به همان حال که بوده است دیدار خواهد کرد؟ ابوذر گفت: من. پیامبر (ص) فرمودند: راست گفتی و سپس چنین افزودند که آسمان بر سر راست‌گوتر و صریح‌تر از ابوذر سایه نیفکنده است و زمین مثل او را دربر نداشته است، هرکس از اینکه به زهد عیسی بن مریم (ع) بنگرد خوشحال و شاد می‌شود به ابوذر بنگرد.

سلیمان بن حرب و حسن بن موسی هردو از حماد بن سلمه، از علی بن زید، از بلال بن ابی‌الدرداء، از ابوالدرداء نقل می‌کنند که گفته است: * پیامبر (ص) فرموده‌اند: آسمان بر صریح‌تر و راست‌گوتر از ابوذر سایه نینداخته و زمین همچون او بی‌دربر نداشته است. عبیدالله

بن عبدالمجید حنفی از ابوخرّه، از محمد بن سیرین هم همین‌گونه روایت می‌کند.
یزید بن هارون می‌گوید محمد بن عمرو می‌گفته است از عراک بن مالک شنیدم که می‌گفت * ابوذر می‌گفت: روز قیامت مجلس من از همه شما به رسول خدا نزدیکتر است و این به آن جهت است که از آن حضرت که درود و سلام خدا بر او باد شنیدم که می‌فرمود: نزدیکترین شما روز قیامت به من کسی است که از دنیا همان‌گونه بیرون رود که در زمان رحلت من بوده است (مال‌اندوزی و جهان‌جویی نکند) و به خدا سوگند هیچ‌کس از شما نیست مگر آنکه به چیزی از دنیا دست یازیده است جز من.

مسلم بن ابراهیم از ابوکعب صاحب‌الحریر، از ابوالاصفر، از احنف بن قیس نقل می‌کند که می‌گفته است * نخست به مدینه رفتم و سپس به شام. در شام به نماز جمعه حاضر شدم و ناگاه به مردی برخورددم که از کنار هر ستون که می‌گذشت مردم هیاهو می‌کردند، آن مرد نماز گزارد و نمازش را مختصر خواند. من کنارش نشستم و گفتم: ای بنده خدا تو کیستی؟ گفت: من ابوذر، تو کیستی؟ گفتم: من احنف بن قیس. گفت: از کنار من برخیز که شری برای تو فراهم نسازم. پرسیدم چگونه برای من شری فراهم سازی؟ گفت: این مرد یعنی معاویه ندا داده است که هیچ‌کس با من همنشینی نکند.

عفان بن مسلم از ابو منذر سلام، از محمد بن واسع، از عبدالله بن صامت، از ابوذر نقل می‌کند که می‌گفته است * خلیل من، مرا به هفت چیز سفارش فرموده است. به من دوست داشتن مساکین و نزدیک شدن به آنان را امر فرموده است؛ و دستور داده است در امور دنیایی به کسانی بنگرم که از من فروترند و به کسانی که از من برترند ننگرم؛ و فرمانم داده است که از هیچ‌کس چیزی مسألت نکنم؛ و فرمانم داده است که پیوند خویشاوندی را رعایت کنم هر چند بر من پشت شود؛ و فرمانم داده است که همواره حق را بگویم هر چند تلخ باشد؛ و فرمانم داده است تا در راه خدا از سرزنش سرزنش‌کننده نترسم؛ و دستور فرموده است تا لاحول و لا قوه الا بالله را فراوان بگویم که این کلمات از گنجینه زیر عرش است.

عفان بن مسلم از همام، از قتاده، از سعید بن ابی‌الحسن، از عبدالله بن صامت نقل می‌کند که می‌گفته است * همراه ابوذر بودم، عطای سالیانه‌اش را بیرون آورد، کنیزی همراه داشت که از آن پول، مایحتاج سالیانه‌اش را می‌خرید و وام‌هایش را پرداخت می‌کرد و مقداری پول نقره هم باقی می‌ماند. ابوذر به کنیزک دستور داد با آن پول مسین و پیشیز تهیه

کند. من به او گفتم: مناسب بود آن نقره را برای نیازهایی که پیش می‌آید یا برای هزینه میهمانانی که می‌آیند اندوخته می‌کردی. گفت: خلیل من با من عهد فرمود که هر اندوختهٔ سیمین و زرین برای صاحبش در آتش نهاده و داغ می‌شود و آتش‌زنه او خواهد بود تا هنگامی که آن را در راه خدا پراکنده سازد.

سلیمان بن حرب از ابو هلال، از قتاده، از سعید بن ابی الحسن نقل می‌کند که می‌گفته است: * میزان عطای سالیانهٔ ابوذر چهار هزار درم بود و هرگاه که عطای خود را می‌گرفت خادمش را فرامی‌خواند و از میزان مایحتاج سالیانه می‌پرسید و آنها را می‌خرید و باقی‌مانده پول را به پیشیز و پولهای مسین تبدیل می‌کرد و می‌گفت: هرکس سیم و زر ببیند و زد داغ می‌شود و آتش‌زنه صاحبش خواهد شد.

يعقوب بن اسحاق حضرمی از حماد بن سلمه، از ابونعامة سعدی، از احنف بن قیس نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابوذر به من گفت: اگر عطای سالیانه به عنوان مقرری و وظیفه پرداخت می‌شود آن را بگیر، ولی اگر به صورت وام و تنخواه گردان دادند بگیر و آن را دور افکن.

عبدالله بن عمرو پدر معمر منقري از عبدالوارث بن سعيد، از حسين معلم، از ابو بريدۀ نقل می‌کند: * چون ابوموسی اشعری پس از امیری خود به مدینه برگشت به دیدار ابوذر رفت که ملازم و همراهش باشد. ابوموسی مردی نزار و کوتاه قامت بود و ابوذر مردی سیه چرده و دارای موهای انبوه بود. اشعری می‌خواست همراه و ملازم ابوذر باشد و ابوذر به او می‌گفت: از من فاصله بگیر و پی کار خود باش. ابوموسی می‌گفت: ای آفرین بر برادرم. ابوذر او را از خود دور می‌کرد و می‌گفت: تو برادر من نیستی، من پیش از آنکه تو به امیری گماشته شوی برادرت بودم. سپس ابوذر، ابوهریره را دید، ابوهریره هم همراه او شد و به ابوذر می‌گفت: آفرین بر برادرم. ابوذر به او گفت: پی کار خود باش و از من فاصله بگیر. آن‌گاه به ابوهریره گفت: مگر تو برای این قوم عهده‌دار کاری نشده‌ای؟ گفت: چرا. سپس از ابوهریره پرسید مگر خانهٔ خود را مرتفع نساختی و آیا برای خودت مزرعه و چهارپایانی فراهم نکرده‌ای؟ گفت: نه. ابوذر گفت: در این صورت تو برادر منی برادر من.

فضل بن دکین از ابو عامر صالح بن رستم، از حمید بن هلال، از احنف بن قیس نقل می‌کرد که می‌گفته است: * ابوذر مردی کشیده قامت و سیاه چرده و تمام موهای سر و ریش او سپید بود.

فضل بن دکین از شریک، از ابراهیم بن مهاجر، از کلب بن شهاب جرمی نقل می‌کند
 * ابوذر می‌گفته است: سپیدی موی و باریکی استخوانم مرا از اینکه با عیسی بن مریم (ع)
 سعادت دیدار داشته باشم ناامید نمی‌کند.

عبدالله بن موسی از موسی بن عبیده، از عبدالله بن خراش نقل می‌کند که می‌گفته
 است * ابوذر را دیدم در سایبانی زندگی می‌کرد و همسرش هم زنی سیاهپوست بود.
 محمد بن سعد می‌گوید، راوی دیگری غیر از عبدالله بن موسی می‌گفت: در سایبانی از موی
 (چادر مویی) زندگی می‌کرده است.

عفان بن مسلم از محمد بن دینار، از یونس، از محمد نقل می‌کند که می‌گفته است
 * از خواهرزاده ابوذر پرسیدم که ابوذر چه چیزی از خود به جا گذاشت و میراث او چه
 بود؟ گفت: دو ماده خر و یک خر نر و چند بز ماده و یکی دو شتر بارکش.

عبدالله بن یزید پدر عبدالرحمان مَثُری از سعید بن ابی ایوب، از عبدالله بن ابی جعفر
 قرشی، از سالم بن ابی سالم جیشانی، از پدرش، از ابوذر نقل می‌کند که می‌گفته است * پیامبر
 به من فرمودند: من تو را ضعیف و ناتوان می‌بینم و آنچه که برای خود دوست می‌دارم برای
 تو هم همان را دوست می‌دارم. هیچ‌گاه حتی امیری بر دو تن را مپذیر و هیچ‌گاه سرپرستی
 اموال یتیمی را برعهده مگیر.

خالد بن مخلد بنجلی از سلیمان بن بلال، از یحیی بن سعید، از حارث بن یزید حَضَرَمی
 نقل می‌کند که می‌گفته است * ابوذر از پیامبر استدعا کرد او را به امیری منصوب فرمایند.
 پیامبر فرمودند: تو مردی ناتوانی و امیری امانت خداوند است و امیری روز قیامت مایه
 درماندگی است و پشیمانی، مگر برای کسی که آن را چنان که حق آن است برعهده بگیرد و
 آن چه را برعهده اوست ادا کند.

کثیر بن هشام از جعفر بن برقان، از غالب بن عبدالرحمان نقل می‌کند که می‌گفته است
 * مردی را دیدم که می‌گفت: همراه ابوذر در بیت المقدس نماز گزارده است و هرگاه ابوذر
 وارد مسجد الاقصی می‌شد کفشهایش را در می‌آورد و اگر می‌خواست آب دهان یا خلط
 سینه و بینی خود را ببندازد بر ته کفشهایش می‌انداخت و اگر تمام چیزهایی را که در خانه‌اش
 بود جمع و قیمت می‌کردند، ردای این شخص (اشاره به رهگذری) از همه آنها بیشتر
 می‌ارزید. کثیر می‌گوید: این حدیث را برای مهران بن میمون نقل کردم، گفت: خیال نمی‌کنم
 آنچه که در خانه ابوذر بود به دو درم قیمت می‌شد.

مالک بن اسماعیل پدر غسان نهدی از مسعود بن سعد جعفی، از حسن بن عبیدالله، از ریاح بن حارث، از ثعلبة بن حکم، از علی (ع) نقل می‌کند که می‌فرموده است: * امروز هیچ‌کس جز ابوذر و خودم باقی نمانده است که در راه خدا از سرزنش سرزنش‌کننده نترسد، و در این حال با دست به سینه خود می‌زد.

حجاج بن محمد از ابن جریج، از ابو حرب بن ابی الاسود، از ابی الاسود، همچنین ابن جریج از قول مردی دیگر از زاذان نقل می‌کنند که می‌گفته‌اند: * از علی (ع) در باره ابوذر پرسیدند. فرمود: دانش بسیار اندوخت که در بیان آن ناتوان ماند، مردی بخیل و آزمند بود. بخیل در دین خود و آزمند در کسب دانش و بسیار می‌پرسید، گاه پاسخ داده می‌شد و گاه از پاسخ به او خودداری می‌شد و گنجایش ظرف دانش او آکنده شد. گوید: مردم نفهمیدند که مقصود علی (ع) از این کلام چه بود، آیا ابوذر از نشان دادن و بروز دانش خود عاجز ماند یا از پرسیدن از رسول خدا (ص) و کسب دانش بیشتر از وی درمانده گردید.

عنان بن مسلم و عمرو بن عاصم کلابی هر دو از سلیمان بن مغیره، از حمید بن هلال، از عبدالله بن صامت نقل می‌کنند که می‌گفته است: * همراه ابوذر با گروهی از بنی غفار پیش عثمان رفتیم و از دری وارد خانه شدیم که معمولاً از آن در پیش عثمان نمی‌رفتند. عثمان نخست ما را از ابوذر ترساند، در همین حال ابوذر رسید و سلام داد و بدون درنگ گفت: ای امیر المؤمنین لابد پنداشتی که من هم یکی از این گروهم؟ به خدا سوگند من از ایشان نیستم و آنان را هم قبلاً ندیده‌ام و اگر بگویی که دو چوبه چرخ چاه را در دست گیرم چنان خواهم کرد و اگر اجازه دهی به ربنده می‌روم، عثمان گفت: آری آری، اجازه می‌دهیم و دستور می‌دهیم مقداری از شتران زکات را به تو بدهند و تو از آن بهره‌مند شوی. ابوذر بانگ برداشت که ای گروه قریش دنیا برای شما باشد و استوار به آن دست یازید که ما را نیازی به دنیا نیست و آن را چیز قابلی نمی‌بینیم. گوید: در این هنگام ابوذر به ربنده رفت و من هم همراهش رفتم و چون به ربنده رسیدیم معلوم شد یکی از بردگان حبشی عثمان امام جماعت ایشان است. اذان گفته شد و آن برده برای پیشنمازی جلو آمد همین‌که ابوذر را دید خواست برگردد، ابوذر به او اشاره کرد که پیش برو و نماز بگذار و خود پشت سر او نماز گزارد.

عنان بن مسلم از وهیب بن خالد، از عبدالله بن عثمان بن خثیم، از مجاهد، از ابراهیم پسر اشتر نقل می‌کند که می‌گفته است: * چون در ربنده مرگ ابوذر فرار رسید و او محضر شد همسرش شروع به گریستن کرد. ابوذر پرسید چرا گریه می‌کنی؟ گفت: از این می‌گیرم که به

تنهایی نمی‌توانم تو را به خاک بسپارم و پارچه و جامه کافی برای کفن تو ندارم. گفت: گریه مکن که روزی من همراه تنی چند در محضر پیامبر (ص) بودم و شنیدم که آن حضرت فرمودند: مردی از شما بر فلات دورافتاده‌ای از زمین خواهد مرد و گروهی از مؤمنان برای جمع کردن جنازه‌اش خواهند رسید، همه آنانی که آن روز حضور پیامبر بودیم غیر از من در شهرها و کنار مردم در گذشته‌اند، از ایشان کسی جز من باقی نمانده است و من در این فلات خواهم مرد. اکنون مواظب راه باش که به‌زودی آنچه را به تو گفتم خواهی دید که به خدا سوگند نه دروغ می‌گویم و نه به من دروغ گفته شده است. همسرش گفت: چگونه ممکن است و حال آنکه آمدوشد حاجیان هم تمام شده است؟ ابوذر گفت: با وجود این تو مواظب راه باش. در همین حال ناگهان آن زن سوارانی را دید که مرکوبهای آنان شتابان ایشان را همچون شیران پیش می‌آوردند، آنان چون آمدند و آن زن را دیدند کنار او ایستادند و گفتند: تو را چه می‌شود و چه کار داری؟ گفت: مرد مسلمانی در حال مرگ است او را تجهیز و کفن کنید که خدایتان در آن باره پاداش دهد. پرسیدند او کیست؟ گفت: ابوذر است. همگان گفتند: پدر و مادرمان فدای او باد و تازیانه‌های خود را برگردن شتران آویختند و خود را کنار بالین ابوذر رساندند. ابوذر به آنان گفت: مژده باد بر شما که شما همان گروهی هستید که پیامبر (ص) از آمدن شما خبر داده است، و سپس گفت: شما را بر این حدیث هم مژده باد که از پیامبر (ص) شنیدم می‌فرمود: هر زن و شوهر مسلمان که دو یا سه فرزندشان بمیرد و آنان آن مصیبت را در راه خدا تحمل و شکیبایی کنند، هیچ‌گاه آتش جهنم را نخواهند دید. آنگاه گفت: امروز حال من چنین است که می‌بینید و اگر خود جامه‌ای می‌داشتم که برای کفنم کافی باشد خواهش می‌کردم که در چیز دیگری کفن نشوم، اکنون هم شما را به خدا سوگند می‌دهم هر کدام از شما که تاکنون امیر یا سرپرست گروهی یا مأمور برید بوده است مرا کفن نکند، عموم آنان چنین کارهایی را عهده‌دار شده بودند جز یک جوان از انصار که همراه ایشان بود و او به ابوذر گفت: خاطر آسوده‌دار من این کار را می‌کنم. دو ملاقه در جوال خویش دارم که مادرم آن را بافته است با آن دو و یکی از این جامه‌ها که بر تن من است تو را کفن خواهم کرد. ابوذر گفت: آری تو دوست منی و مرا کفن کن.

اسحاق بن ابی اسرائیل از یحیی بن سلیم، از عبدالله بن عثمان بن خیشم، از مجاهد، از ابراهیم پسر اشتر، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: «چون ابوذر محضر شد،

همسرش شروع به گریستن کرد. ابوذر به او گفت: چه چیز تو را به گریستن واداشته است؟ گفت: از این می‌گیرم که نه پارچه به اندازه کفن تو دارم و نه کسی مرا در دفن تو کمک می‌کند. گفت: گریه مکن که شنیدم رسول خدا(ص) به گروهی که من هم میان ایشان بودم، فرمودند: مردی از شما در یکی از فلاتهای زمین می‌میرد و گروهی از مؤمنان برای تجهیز و تشییع جنازه‌اش فرا می‌رسند. هیچ‌یک از آن گروه زنده نمانده و همگی در شهر و کنار مردم مرده‌اند و این من هستم که در این فلات دورافتاده می‌میرم و به خدا سوگند که نه دروغ می‌گویم و نه به من دروغ گفته شده است. اکنون به راه بنگر. همسرش گفت: این چگونه ممکن است و حال آنکه اکنون آمد و شد حجاج هم تمام شده است. در عین حال همسرش خود را بالای تپه‌ای شنی می‌رساند و به راه می‌نگریست و باز برای پرستاری و مراقبت پیش ابوذر برمی‌گشت. در همین حال ناگاه به تنی چند برخورد که مرکوبهای آنان ایشان را شتابان همچون شیر پیش می‌آورد. او با جامه خود علامت و نشانه داد و آنان به سوی او آمدند و کنار او ایستادند و گفتند: چه می‌خواهی و چه کار داری؟ گفت: مردی مسلمان محتضر و در حال مرگ است او را تجهیز و کفن کنید. پرسیدند او کیست؟ گفت: ابوذر است. همگان گفتند: پدر و مادرمان فدای او باد، تازیانه‌های خود را برگردن مرکوبهای خود نهادند و شتابان بر بالین او آمدند. ابوذر گفت: مژده باد بر شما و سخنی را که از پیامبر(ص) شنیده بود برای آنان نقل کرد و سپس به آنان گفت: شنیدم پیامبر می‌فرمودند که هر زن و شوهری که دو یا سه فرزندشان بمیرد و در راه خدا آن را تحمل و شکیبایی کنند، هرگز آتش را نخواهند دید. اکنون سخن مرا گوش دهید، اگر خودم جامه‌ای می‌داشتم که برای کفنم کافی بود نمی‌خواستم در جامه‌ای غیر از جامه خودم کفن شوم و اگر همسرم چنین جامه‌ای می‌داشت، ترجیح می‌دادم در جامه او کفن شوم. اکنون هم شما را به حق اسلام سوگند می‌دهم که هر کس از شما تاکنون امیر یا نقیب یا سرشناس و سرپرست و مأمور برید بوده است مرا کفن نکند و همه آنان از این کارها انجام داده بودند جز جوانی از انصار. او گفت: من تو را کفن می‌کنم و من هیچ‌یک از این کارها را که گفتی عهده‌دار نشده‌ام. تو را در این ردای خویش که بر دوش دارم و دو جامه دیگر که در جوال من است و مادرم برای من بافته است کفن می‌کنم. گفت: آری تو کفنم کن؛ و آن مرد انصاری در حضور حجر بن ادبر و مالک اشتر و تنی چند که همگی از قبیله یمان بودند، ابوذر را کفن کرد.

احمد بن محمد بن ایوب از ابراهیم بن سعد، از محمد بن اسحاق، از بریده بن سفیان

اسلمی، از محمد بن کعب قرظی، از عبدالله بن مسعود نقل می‌کند که می‌گفته است: * چون عثمان ابوذر را به ربنده تبعید کرد و مرگش فرا رسید هیچ‌کس جز زنش و غلامش همراهش نبود. به آن دو وصیت کرد که چون مردم مرا غسل دهید و کفن کنید و کنار راه بگذارید و به نخستین کاروانی که از کنار شما گذشت بگویید این جنازه ابوذر صحابی رسول خداوند است، ما را برای دفن کردنشان یاری دهید. در این هنگام عبدالله بن مسعود با گروهی از مردم عراق که برای عمره گزاردن آمده بودند، رسیدند و ناگاه به آن جنازه برخوردند که کنار راه نهاده بودند و نزدیک بود شتران آن را لگدکوب کنند. در این هنگام غلام ابوذر برخاست و به عبدالله بن مسعود گفت: این جنازه ابوذر صحابی رسول خداوند است، به ما یاری دهید تا به خاکش بسپاریم. عبدالله بن مسعود شروع به گریستن کرد و گفت: رسول خدا (ص) چه درست فرمود که ای ابوذر تو تنها حرکت می‌کنی و تنها می‌میری و تنها مبعوث می‌شوی و خود و همراهانش پیاده شدند و او را به خاک سپردند، و سپس عبدالله بن مسعود آن گفتار پیامبر (ص) را که در جنگ تبوک به ابوذر فرموده بودند برای آنان بازگو کرد.^۱

محمد بن عمر واقدی از سعید بن عطاء بن ابی مروان، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابوذر را دیدم در پارچه‌ای دارای خطوط سیاه و سپید که به کمر بسته بود، نماز می‌گزارد. پرسیدم ای ابوذر جامه دیگری غیر از این چادر راه‌راه نداری؟ گفت: اگر می‌داشتم بر من آن را می‌دید. گفتم: دو روز پیش که دو جامه نو داشتی. گفت: ای برادرزاده به کسی دادم که از من به آن نیازمندتر بود. گفتم: به خدا سوگند که تو خود به آن دو نیازمندتری. گفت: خدایا از تو آموزش می‌خواهم، و سپس به من گفت: امور دنیا را بزرگ می‌کنی، مگر نمی‌بینی که این جامه را بر تن دارم و جامه بهتر دیگری هم برای مسجد دارم؛ و انگهی دارای چند بز ماده هستم که شیرهایشان را می‌دوشیم؛ یکی دو خر هم داریم که خواربار خود را بر آنها بار می‌کنیم، خدمتکاری هم داری که برای ما خوراک فراهم می‌کند و می‌پزد، چه نعمتی برتر و بهتر از این نعمت که ما در آنیم؟

همچنین محمد بن عمر واقدی از سفیان ثوری، از عمار دهنی، از ابوشعبه نقل می‌کند که می‌گفته است: * مردی از قوم ما اموالی به ابوذر عرضه داشت، از پذیرفتن آن خودداری

۱. برای اطلاع بیشتر از این گفتار رسول خدا (ص) به ترجمه مغازی، به قلم ابن بنده، ج ۳، ص ۷۶۲ مراجعه فرمایید - م.

کرد و گفت: یکی دو خر داریم که بر آن بارهای خود را حمل می‌کنیم و چند ماده بز داریم که می‌دوشیم و کنیزکی که با او در مورد آزادیش چیزی نوشته‌ایم خدمتگزاری ما را بر عهده دارد و علاوه بر جامه‌های خود عبایی هم داریم و من بیم آن دارم که در مورد بیش از این از من حساب خواسته شود.

محمد بن عمر واقدی از یزید بن علی اسلمی، از عیسی بن عُمیلَه فزاری نقل می‌کند که می‌گفته است کسی که خود دیده بود برایم نقل کرد که: «ابوذر چون همان چند بز و میش خود را می‌دوشید، نخست و پیش از آنکه خود چیزی بیاشامد برای همسایگان و میهمانانش می‌فرستاد. شبی او را دیدم که بزهای خود را چندان دوشید که در پستان آنها چیزی باقی نماند و چون مقدار آن اندک بود با مقدار کمی خرما برای همسایگان و میهمانانش فرستاد و معذرت خواست و گفت: اگر چیز بهتری می‌داشتیم به حضورتان می‌آوردم و من ندیدم که در آن شب او چیزی بپشد.

همچنین واقدی از خالد بن حیان نقل می‌کند که می‌گفته است: «ابوذر و ابوالدرداء در دمشق زیر دو سیاه چادر موین زندگی می‌کردند.

همچنین واقدی از موسی بن عبیده، از عبدالله بن خراش کعبی نقل می‌کند که می‌گفته است: «در ربنده ابوذر را در سایبانی موین دیدم. همسرش هم زنی سیاه بود. گفتم: ای ابوذر چرا زن سیاه گرفته‌ای. گفت: ازدواج با کسی که فروتر از من باشد و مرا متواضع سازد خوشتر است از آنکه با کسی ازدواج کنم که بر من برتری داشته باشد. من همواره امر به معروف و نهی از منکر می‌کنم و گفتن سخن حق برای من دوستی باقی نگذاشته است.

عُفان بن مسلم از همام بن یحیی، از قتاده، از ابوقلابه، از ابواسماء رَحَبی نقل می‌کند که می‌گفته است: «در ربنده به حضور ابوذر رسیدم. همسرش که زنی سیاه و دارای گوشواره‌های آویخته از بالای گوش خود و زشت و بدمنظر بود حضور داشت بر او نشانی از خُلُق یعنی ماده معطری که با آن زنان بر پیشانی خود خال می‌نهادند و جامه‌های چسبان نبود. ابوذر گفت: می‌بینید این زنک سیاه به من چه می‌گوید؟ می‌گوید، به عراق بروم و چون آن جا بروم آنان مرا به دنیای خود می‌کشانند، همانا که خلیل من با من عهد فرموده و گفته است فروتر از پل جهنم راحتی سخت لغزنده است و اگر بر آن راه بگذریم و در نامه اعمال ما همان چیزها که برای ما مقدر شده است باشد، امید بیشتری به نجات ماست تا اینکه بر آن بگذریم و همچون خوشه‌های درخت خرما گران بار باشیم.

همین راوی از حماد بن سلمه، از عاصم احول، از ابو عثمان نهدي نقل می‌کند که می‌گفته است: «ابوذر را دیدم که روی مرکوب خود خمیده شده و روی او به سوی مشرق بود، پنداشتم خواب است، نزدیک او رفتم و گفتم: ای ابوذر آیا تو خوابی؟ گفت: نه مشغول خواندن نماز بودم.^۱

مسلم بن ابراهیم از ابو عقیل، از یزید بن عبدالله نقل می‌کند که می‌گفته است: «در پی ابوذر دخترکی سیاه در حال حرکت بود. گفتند: ای ابوذر این دختر توست؟ گفت: آری مادرش که چنین می‌پندارد.

مسلم بن ابراهیم از قره بن خالد، از عون بن عبدالله بن عتبة بن مسعود نقل می‌کند که می‌گفته است: «ابوذر دو جامه نو فراهم کرد یکی از آن دو را به صورت ازار بر کمر بست و بر دوش خود پارچه‌ای دیگر انداخت و یکی از آن دو را به غلامش داد و سپس پیش قوم آمد. آنان گفتند: اگر هردو را خودت می‌پوشیدی بهتر بود. گفت: آری، ولی از پیامبر (ص) شنیدم که می‌فرمودند: به بردگان خودتان از آنچه خود می‌خورید بخورانید و از آنچه خود می‌پوشانید، بپوشانید.

مسلم بن ابراهیم از قره بن خالد، از بدیل بن مبسرة، از مطرف، از قول مردی از اهل بادیه نقل می‌کرد که می‌گفته است: «با ابوذر مدتها همنشینی کردم و از همه خویهای او خوشم آمد، مگر یک کار او. پرسیدند آن کار چه بود؟ گفت: با آنکه مرد زیرکی بود، هرگاه از آبریزگاه بیرون می‌آمد، آب دست خود را به این سو و آن سو می‌پاشاند.

طفیل بن عمرو

ابن طریف بن عاص بن ثعلبة بن سلیم بن فهم بن غنم بن دوس بن عدنان بن عبدالله بن زهران بن کعب بن حارث بن کعب بن عبدالله بن مالک بن نصر بن آزد.

محمد بن عمر واقدی از عبدالله بن جعفر، از عبدالواحد بن ابی عون دوسی که همپیمان قریش بوده است نقل می‌کند که می‌گفته است: «طفیل بن عمرو دوسی مردی شریف و شاعر و بزرگ‌منش و میهمان‌نواز بود و بسیار پذیرایی می‌کرد. او هنگامی که هنوز

۱. مقصود نماز مستحبی یا نماز شب است.

رسول خدا (ص) در مکه بودند به مکه آمد، گروهی از مردان قریش پیش او رفتند و گفتند: ای طفیل تو هنگامی به مکه آمده‌ای که این مرد میان ما ظهور کرده و کار ما را مشکل و وحدت ما را پراکنده و امور ما را نابسامان کرده است. سخن او هم چون جادوست که میان مرد و زنش و پدر و مادر و برادرش جدایی می‌افکند. ما بر تو و قوم تو هم می‌ترسیم که بر شما همان برسد که بر ما. با او هیچ گفتگو مکن و سخنی از او مشنو. طفیل می‌گفته است: چندان اصرار کردند که تصمیم گرفتم هیچ سخنی از او نشنوم و با او سخنی مگویم و چون به مسجد می‌رفتم در گوش خود پنبه می‌نهادم که مبادا سخنی از گفتار او بگوשמ برسد و چنان شد که به من پنبه در گوش می‌گفتند. روزی پیامبر (ص) نزدیک کعبه ایستاده بود و نماز می‌گزارد. من هم نزدیک او بودم و خداوند مقدر فرموده بود که برخی از سخنان پیامبر (ص) را بشنوم. گفتاری بسیار پسندیده شنیدم و به خود گفتم مادرم بر سوگ من بگرید من مردی خردمند و شاعرم و سخن خوب و زشت از من پوشیده نمی‌ماند، چه چیز مانع من است که سخن این مرد را بشنوم که چه می‌گوید. اگر آنچه می‌گوید پسندیده باشد از او می‌پذیرم و اگر ناپسند بود رهایش می‌کنم. من ایستادم تا پیامبر (ص) به خانه خود برگشت. از پی او حرکت کردم و چون وارد خانه خود شد من هم داخل شدم و گفتم: ای محمد قوم تو در باره‌ات به من چنین و چنان گفتند و به خدا سوگند آن قدر مرا بیم دادند که در گوشهای خود پنبه نهادم که سخن تو را نشنوم، ولی خداوند چنان مقدر فرمود که سخن تو را شنیدم، چه سخن خوب و گفتار پسندیده‌ای بود. اکنون کار خود را بر من عرضه دار. پیامبر (ص) اسلام را بر او عرضه داشت و برای او قرآن تلاوت فرمود. طفیل گفت: به خدا سوگند سخن از این بهتر و کاری از این برتر نشنیده‌ام. طفیل می‌گوید، مسلمان شدم و شهادت حق بر زبان آوردم و گفتم: ای رسول خدا من میان قوم خود مردی فرمانروایم، اینک پیش آنان برمی‌گردم و آنان را به آیین اسلام فرامی‌خوانم، شما دعا کنید که خداوند در این کار یاور من باشد و به آنچه ایشان را به آن فرامی‌خوانم مرا یاری دهد. پیامبر عرضه داشت: پروردگارا برای او نشانه‌ای قرار بده. گوید: من به سوی قوم خویش بیرون رفتم و چون به گردنه‌ای رسیدم که مشرف بر جایگاه قبیله خود شدم، نوری همچون چراغ میان چشمان من آشکار شد، عرضه داشتم: پروردگارا این نشانه را در غیر صورت من قرار بده که بیم آن دارم گمان برند نوعی پیسی است که در من به سبب ترک آیین ایشان پدید آمده است، آن پرتو بر سر تازیانه‌ام قرار گرفت و همه افراد قبیله آن نور را بر سر تازیانه‌ام چون قندیلی

مشاهده می کردند. گوید: چون وارد خانه ام شدم، پدرم به دیدن من آمد. گفتم: پدرجان از پیش من برو که دیگر نه تو از منی و نه من از تو. گفتم: برای چه پسر؟ گفتم: زیرا من مسلمان و پیرو آیین محمد (ص) شده ام. گفتم: ای پسر جان دین و آیین من دین و آیین تو خواهد بود. گفتم: برو غسل کن و جامه پاک بپوش. او چنان کرد و آمد. اسلام را بر او عرضه داشتم و مسلمان شد؛ سپس همسرم آمد به او گفتم: از پیش من برو که دیگر من از تو نیستم و تو از من نیستی. گفتم: پدرم فدایت باد چرا؟ گفتم: اسلام میان من و تو جدایی افکنده است، من مسلمان و پیرو آیین محمد شده ام. گفتم: دین من پیرو دین تو خواهد بود. گفتم: به کنار بت ذوالشری برو و از آبی که آن جاست خود را بشوی و غسل کن. این بت، بت اصلی قبیله دؤس بوده است و کنار آن جوی کوچکی از کوه روان بوده است. می گوید، همسرم گفتم: فدایت گردم آیا از بت ذوالشری نسبت به کودکان ما بیم داری؟ گفتم: نه که من خود ضامنم و از آن کاری ساخته نیست. همسرم رفت و غسل کرد و باز آمد و اسلام را بر او عرضه کردم و مسلمان شد. سپس شروع به دعوت افراد قبیله دؤس کردم نپذیرفتند، دوباره به مکه و حضور پیامبر (ص) برگشتم و گفتم: ای رسول خدا دؤس بر من پیروز است بر آنان نفرین فرمای. فرمود: بارخدا یا قبیله دؤس را هدایت فرمای.

محمد بن عمر واقدی از معمر، از زهری، از ابوسلمه نقل می کند که ابوهریره می گفته است: * به پیامبر (ص) گفته شد بر قبیله دؤس نفرین فرمای، عرضه داشت: پروردگارا دؤس را هدایت فرمای و آنان را به راه بیاور. برگردیم به گفتار طفیل، می گوید، پیامبر فرمودند: پیش قوم خود برگرد و آنان را با مدارا به اسلام فراخوان. من برگشتم و در همان سرزمین ایشان را به اسلام فرامی خواندم تا آنکه پیامبر (ص) هجرت فرمود و جنگهای بدر و احد و خندق تمام شد و آن گاه من همراه کسانی از قوم خود که مسلمان شده بودند به مدینه آمدم، پیامبر (ص) در آن هنگام به خیبر رفته بود. من که همراه افراد هفتاد یا هشتاد خانوار به مدینه آمده بودم به خیبر رفتیم و به پیامبر (ص) پیوستیم و آن حضرت ما را هم در غنایم شریک فرمود و مانند دیگر مسلمانان برای ما سهمی از غنایم مقرر داشت. ما استدعا کردیم که ما را در میمنه سپاه خویش جا دهید و برای ما شعار «یا مبرور» را تعیین فرمایید که پذیرفته شد و امروز شعار همه قبیله بزرگ ازد «مبرور» است. طفیل می گوید: سپس همواره در خدمت پیامبر (ص) بودم تا آنکه خداوند مکه را گشود. من گفتم: ای رسول خدا مرا بفرستید تا بت ذوالکفین را که بت قبیله عمرو بن حُصَمة است آتش بزنم. پیامبر چنین فرمودند. طفیل آتش

برافروخت و آن بت را که چوبین بود آتش زد و این ابیات را می خواند:
 «ای بت ذوالکفین من از بندگان تو نیستم میلاد ما قدیمی تر از میلاد توست و من در دل و اندرون تو آتش می افروزم.^۱»

عالم بن فضل از حماد بن زید، از محمد بن اسحاق هم نقل می کند * طفیل بن عمرو بتی به نام ذوالکفین داشت آن را شکست و در آتش سوزاند و همان اشعار را خواند.
 به سخن طفیل بازگردیم، می گفته است: چون ذوالکفین را آتش زدم برای افرادی که هنوز به آن اعتقادی داشتند روشن شد که چیزی نیست و همگان مسلمان شدند. طفیل به حضور پیامبر برگشت و در مدینه همراه ایشان بود تا پیامبر (ص) رحلت فرمود. پس از آنکه گروهی از اعراب مرتد شدند و از دین برگشتند او هم همراه مسلمانان به جنگ با آنان رفت تا از کار طلیحه و سرزمین نجد آسوده شدند و سپس همراه مسلمانان به یمامه رفت. پسرش عمرو بن طفیل هم همراهش بود. طفیل در جنگ یمامه شهید شد، عمرو بن طفیل هم زخمی شد و یک دستش سخت آسیب دید و بخشی از آن قطع شد ولی بعد بهبود یافت و دستش هم خوب شد.

روزی عمرو بن طفیل پیش عمر بن خطاب نشسته بود خوراک آوردند، عمرو بن طفیل از سفره کنار رفت. عمر گفت: تو را چه می شود شاید از جهت دست خود کنار رفتی؟ عمرو گفت: آری. عمر گفت: به خدا سوگند از این غذا نمی خورم مگر اینکه تو آن را با دست خود مخلوط کنی و برهم زنی که به خدا سوگند میان این قوم کسی جز تو نیست که پاره ای از تن او در بهشت باشد. عمرو بن طفیل هم در خلافت عمر بن خطاب به جنگ یرموک رفت و شهید شد.

ضماد ازدی

این شخص از قبیله ازدشوءه است.

محمد بن عمر واقدی از خارجه بن عبدالله و ابراهیم بن اسماعیل بن ابی حبیب، از

۱. یا ذالکَینِ اَنْتَ مِنْ عِبَادِکَ مِیلادنا اَفَدَمُ مِنْ مِیلادِکَ
 اَنَا حَقَّقْتُ النَّارَ فِی فِوَادِکَ

داود بن حصین، از عکرمه، از ابن عباس نقل می‌کند که می‌گفته است * مردی به نام ضماد از قبیله ازدشنوة برای عمره به مکه آمد و شنید کافران قریش می‌گویند محمد جن زده شده است. با خود گفت خوب است این مرد را ببینم و او را معالجه کنم. او به حضور پیامبر آمد و گفت: ای محمد من بادخوانی می‌کنم و بیماریها را علاج می‌کنم. اگر می‌خواهی برای تو هم کاری انجام دهم شاید خداوند در آن برای تو سودی قرار دهد. پیامبر (ص) نخست شهادت به یگانگی خدا داد و سپس حمد و ستایش خدا را به جا آورد و کلماتی فرمود که ضماد را سخت خوش آمد و گفت: این کلمات را برای من تکرار کن و چون پیامبر تکرار فرمود، گفت: من هرگز نظیر این سخنان را نشنیده‌ام با آنکه سخنان کاهنان و ساحران و شاعران را مکرر شنیده‌ام، ولی چون این کلمات هرگز نشنیده‌ام که از بزرگی به ژرفای دریاست. ضماد مسلمان شد و شهادت حق بر زبان آورد و از سوی خود و قوم خویش بیعت کرد. پس از آن علی (ع) به سرپرستی سریه‌ای به یمن رفت. همراهان او کالاهایی به غنیمت گرفتند، فرمود: برگردانید که کالای قوم ضماد است و گفته‌اند در جایی بیست شتر پیدا کردند و پیش راندند و آوردند و چون به علی (ع) خبر رسید که از قوم ضماد است، فرمود به آنان برگردانید و برگردانده شد.

بُریده بن حصیب

ابن عبدالله بن حارث بن اعرج بن سعد بن رزاح بن عدی بن سهم بن مازن بن حارث بن سلامان بن اسلم بن اقصی. اسلم از کسانی است که همراه دو برادرش مالک و ملکان پسران اقصی از قبیله خزاعه بریدند و خود را جدا کردند. اقصی پسر حارثه بن عمرو بن عامر است که به ماء السماء معروف بوده است. کنیه بُریده، ابو عبدالله بوده است. او هنگامی که پیامبر (ص) در سفر هجرت به مدینه از کنار خانه او عبور می‌فرمود مسلمان شد.

محمد بن عمر واقدی از هاشم بن عاصم اسلمی، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است * چون پیامبر از مکه به مدینه هجرت می‌فرمود هنگامی که به ناحیه غمیم رسید، بریده پیش ایشان آمد. پیامبر (ص) او را به اسلام دعوت فرمود. او و همراهانش که حدود هشتاد خانوار بودند، مسلمان شدند؛ و پیامبر (ص) آن‌جا نماز عشاء گزاردند و آنان هم همگی پشت سر آن حضرت نماز گزاردند.

همچنین واقدی از هاشم بن عاصم اسلمی، از منذرین جَهم نقل می‌کند که می‌گفته است: * در همان شب پیامبر (ص) بخش نخست و آیات اول سورهٔ مریم را به بُریده آموختند و او پس از آنکه جنگ بدر و اُحد تمام شده بود به مدینه و حضور پیامبر (ص) آمد و بقیهٔ سورهٔ مریم را آموخت و همراه پیامبر (ص) ماند و از ساکنان مدینه شمرده می‌شود و در دیگر جنگهای پیامبر در التزام رکاب ایشان بود.

واقدی از ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبرة، از ابوبکر بن عبدالله بن ابی جَهم نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیامبر دستور فرمودند شانه‌های اسیران جنگ مرسیع را بستند و آنان را کناری بردند و بریده بن حصیب را بر آنان گماشتند. همچنین واقدی می‌گوید: پیامبر (ص) برای فتح مکه دو لواء بستند یکی را بریده بر دوش می‌کشید و دیگری را ناجیه بن اعجم. پیامبر (ص) بریده را برای جمع‌آوری زکات قبایل اسلم و غفار گسیل فرمود و هنگامی که پیامبر عازم جنگ تبوک بودند بریده را به قبیلهٔ اسلم فرستادند تا آنان را بسیج سازد و تقاضا کند برای جنگ با دشمن حرکت کنند. بریده پس از وفات پیامبر (ص) مقیم مدینه بود تا آنکه بصره گشوده شد و به صورت شهر درآمد و به آن شهر کوچ کرد و برای خود آن‌جا خانه ساخت و سپس از بصره برای جهاد به خراسان رفت و به روزگار حکومت یزید بن معاویه در مرو درگذشت و فرزندانش مقیم آن شهر بودند و گروهی از آنان به عراق برگشتند و ساکن بغداد شدند و در آن شهر درگذشتند.

هاشم بن قاسم ابوالنضر کنانی از شعبه، از محمد بن ابی یعقوب ضَبّی نقل می‌کند که کسی شنیده است بریده بن حُصیب اسلمی از آن سوی نهر بلخ می‌گفته است: * زندگی جز حمله کردن با اسب نیست.

فهد بن حیان ابوبکر قیسی از قول قره بن خالد سدوسی، از ابوالعلاء بن شخیر، از قول مردی از قبیلهٔ بکر بن وائل که نامش را برای ما نبرد نقل می‌کرد که می‌گفته است: * همراه بریده بن حصیب اسلمی در سجستان بودم، برای اینکه از اندیشهٔ او آگاه شوم شروع به کنایه زدن به علی (ع) و عثمان و طلحه و زبیر کردم. بریده رو به قبله ایستاد و دستهایش را بلند کرد و گفت: خدایا عثمان و علی بن ابی طالب و طلحه بن عبیدالله و زبیر بن عوّام را بیامرزد، سپس روی به من کرد و گفت: ای بی‌پدر خیال کشتن مرا داری؟ گفتم: به خدا سوگند هرگز اراده کشتن تو را نکرده‌ام، ولی می‌خواستم همین گفتار را از تو بشنوم. گفت: آنان قومی هستند که در راه خدا کارهای پسندیده بسیار انجام داده‌اند، اگر خدا بخواهد آنان را برای

آن کارهای پسندیده‌شان می‌آمرزد و اگر بخواهد آنان را به سبب دیگر کارها که پدید آوردند عذاب می‌کند. هرچه خدا بخواهد عمل خواهد کرد و حساب ایشان با خداوند است.

مالک و نعمان پسران خلف

ابن عوف بن دارم بن عتر بن واثله بن سهم بن مازن بن حارث بن سلامان بن اسلم بن اقصی بن حارثة. هشام بن محمد بن سائب کلبی اسمها و نسب این دو را چنین آورده است و گوید این دو در جنگ احد در زمرة طلیمه و پیشاهنگان پیامبر (ص) بودند و هر دو در آن جنگ شهید و در یک گور به خاک سپرده شدند.

ابورهم غفاری

نام و نسبش چنین است: کلثوم بن حصین بن خلف بن عبید بن معشر بن زید بن احمیس بن غفار بن ملیک بن ضمره بن بکر بن عبدمناة بن کنانة. او پس از آمدن پیامبر (ص) به مدینه مسلمان شد و در جنگ احد همراه پیامبر (ص) بود. آن روز تیری به گلولی او خورد؛ و او خود را به حضور پیامبر (ص) رساند و آن حضرت آب دهان خویش را بر محل زخم او زدند و بهبود یافت. ابورهم از آن روز ملقب به منحور شد.^۱

واقدی از عبدالرحمان بن حارث، از عبید بن ابی عبید، از ابورهم غفاری نقل می‌کند که می‌گفته است: «من در عمرة القضا، مأمور بردن شتران قربانی بودم و بر آنها سوار می‌شدم. واقدی می‌گوید: هنگامی که پیامبر (ص) از طائف به جعرانه برمی‌گشت، ابورهم غفاری هم سوار بر ماده شتر خود کنار ایشان حرکت می‌کرد. او کفش خشن برپا داشت، ناگاه ناقة او خود را کنار و پهلوی ناقة پیامبر (ص) رساند، ابورهم می‌گوید: لبة کفش من به ساق پای پیامبر (ص) برخورد و سخت آن را آزرده. پیامبر با تازیانه خود به پای من زدند و فرمودند: پایت را کنار بکش که پای مرا سخت آزرده. ابورهم می‌گوید: سخت ترسیدم که

۱. منحور: گلوله بریده.

مبادا در باره این بی احتیاطی من و گناه بزرگی که انجام دادم قرآن نازل شود. چون فردای آن روز به جعرانه رسیدیم، برای به چرابردن مرکوبها بیرون رفتم و تمام آن روز ترسان بودم که مبادا پیامبر کسی را به سراغ من بفرستند. چون شامگاه مرکوبها را برگرداندم پرسیدم. گفتند: آری پیامبر (ص) در جستجوی تو بودند، گفتم به خدا سوگند که همان شد که می ترسیدم. ترسان به حضور ایشان رفتم. فرمودند: تو با پای خود پای مرا آزدی و من به تو تازیانه زدم و آزرده، اینک گوسپندها را به عوض ضربه ای که به تو زدم از من بپذیر. ابورهم می گوید: خشنودی پیامبر (ص) از من برای من خوشتر از دنیا و تمام آنچه در آن است بود. واقدی می گوید: پیامبر (ص) هنگامی که عازم تبوک بودند ابورهم را پیش قومش فرستادند تا آنان را برای حرکت بسیج کند و به او دستور فرمودند آنان را هرجای سرزمینشان که هستند جستجو کند و او همان گونه رفتار کرد و گروه بسیاری از ایشان در جنگ تبوک شرکت کردند. ابورهم در مدینه و ملازم درگاه پیامبر بود و در جنگها همراه ایشان شرکت می کرد و منزلی هم میان قبیله غفار داشت و بیشتر در نواحی صفراء و غیقه و حدود آن بود که از سرزمینهای کنانه شمرده می شود.

عبدالله و عبدالرحمان پسران هُتیب

این دو از قبیله سعد بن لیث بن بکر بن عبدمنه بن کنانه اند. مادرشان ام نوفل دختر نوفل بن خویلد بن اسد بن عبدالعزی بن قصی است. هردو از دیرباز مسلمان شدند و در جنگ احد همراه رسول خدا (ص) شرکت کردند و هردو در همان جنگ که در ماه شوال و سی و دومین ماه هجرت پیامبر (ص) بود شهید شدند.

جمال بن سراقه ضَمَری

به او ثعلبی هم می گویند و هم گفته شده است که از بنی سلمه انصار شمرده می شده است. او از مهاجران نیازمند و فقیر و مردی بسیار صالح و در عین حال کوچک اندام و زشت بود. او از دیرباز مسلمان شد و در جنگ احد همراه پیامبر (ص) شرکت کرد. محمد بن عمر واقدی از أسامة بن زید، از پدرش نقل می کند * جمال بن سراقه در

حالی که به سوی أحد حرکت می کرد به پیامبر (ص) عرض کرد: به من گفته شده است فردا تو کشته می شوی و آه کشید. پیامبر (ص) با محبت دست به سینه او زدند و گفتند: مگر فرداها روزگار را تشکیل نمی دهد؟

همچنین واقدی از یحیی بن عبدالعزیز، از عاصم بن عمر بن قتاده نقل می کند * جُعَیل بن سراقه مردی صالح و در عین حال کوچک اندام و زشت بود. روز جنگ خندق همراه مسلمانان کار می کرد و مشغول کندن خندق بود. پیامبر (ص) در آن روز نام او را تغییر دادند و نامش را عمرو نهادند. مسلمانان شروع به خواندن رجز کردند و چنین می خواندند: «او را پس از اینکه نامش جعیل بود عُمر نام نهاد و برای آن فقیر روزی رخشان بود.^۱» پیامبر (ص) از این بیت فقط کلمه «عُمر» را با آنان می فرمودند.

محمد بن عمر واقدی از یزید بن فراس لثی، از شریک بن عبدالله بن ابی نمر نقل می کند * خود جعیل هم همراه مسلمانان این بیت را می خواند و می خندید و مسلمانان دانستند که از این رجز خوانی ناراحت نیست.

واقدی می گوید: نام اصلی او جمال بن سراقه است، آن را مصغر کرده و در این بیت جُعَیل گفتند. همچنین پیامبر نام او را عمرو نهادند. ولی در این بیت به صورت عُمر آمده است. جمال در جنگ مریسبع و دیگر جنگهای پس از آن همراه پیامبر (ص) بود. پیامبر (ص) در جمرانه از غنایم حنین^۲ به کسانی که می خواستند دل آنان را به دست آورند فراوان عطا کردند. سعد بن ابی وقاص گفت: ای رسول خدا به عُبَیْنَة بن حصن و اقْرَع بن حابس و نظایر ایشان صدتا شتر لطف فرمودید و جعیل بن سراقه را به حال خود رها فرمودید. پیامبر (ص) فرمودند: سوگند به کسی که جان من در دست اوست جعیل بن سراقه بسیار بهتر از جهانی آکنده از نظیر عُبَیْنَة و اقْرَع است، ولی من می خواستم دل آنان را به دست آورم تا مسلمان شوند و جعیل را به اسلامش وا گذاشتم.

محمد بن عمر واقدی از عبدالملک بن محمد بن عبدالرحمان، از عماره بن غزیه نقل می کند که می گفته است * پیامبر (ص) در جنگ ذات الرقاع^۳ جمال بن سراقه را به عنوان

۱. سَاقَة مِنْ بَعْدِ جُعَیل عُمَرُ و كان للبأس يوماً ظُهُرُ

۲. در متن کتاب به جای کلمه حنین کلمه خیبر آمده که غلط چاپی است و صحیح آن حنین است. برای اطلاع بیشتر به ترجمه مغازی، ج ۱، ص ۷۲۱ مراجعه فرمایید - م.

۳. این جنگ در سال چهارم هجرت اتفاق افتاده است برای اطلاع بیشتر به ترجمه مغازی، ج ۱، ص ۲۹۴-۲۹۹،

مژده رسان به مدینه گسیل فرمودند تا خبر سلامت ایشان و مسلمانان را به اطلاع مردم مدینه برساند.

وَهْب بن قَابُوس مُزْنِی

وَهْب همراه برادرزاده خود حارث بن عَقْبَة بن قَابُوس با مقداری از گوسپندان خود از کوهستان مُزْنِی به مدینه آمد؛ و چون مدینه را خلوت دیدند پرسیدند مردم کجایند؟ گفتند: پیامبر (ص) برای جنگ با مشرکان قریش به اُحُد رفته‌اند. آنها گفتند: پس از یافتن اصل چیزی نباید از نشانی آن پرسید و هردو همان‌جا مسلمان شدند و به حضور پیامبر در اُحُد رفتند و هردو گروه را در حال جنگ دیدند و هنگامی رسیدند که پیروزی اول را مسلمانان به دست آورده بودند و آن دو هم همراه مسلمانان دیگر به غارت پرداختند. در این حال ناگاه سواران خالد بن ولید و عکرمه بن ابی جهل از پشت سر به مسلمانان حمله کردند. آن دو جنگی نمایان کردند و در همان حال گروهی از مشرکان حمله آوردند. پیامبر فرمودند: چه کسی جلو حمله این گروه را می‌گیرد؟ وُهْب بن قَابُوس گفت: من و برخاست و شروع به تیرباران آنان کرد و ایشان عقب نشستند و وُهْب به حضور پیامبر باز آمد. گروهی دیگر از مشرکان حمله آوردند و پیامبر فرمودند: چه کسی جلو ایشان را می‌گیرد؟ وُهْب مُزْنِی گفت: من و برخاست و آنان را با شمشیر عقب راند و در همین حال گروهی دیگر حمله آوردند، و پیامبر فرمودند: چه کسی برای جلوگیری از ایشان برمی‌خیزد؟ باز وُهْب گفت: من. پیامبر فرمودند: برخیز و تو را مژده بر بهشت باد. وُهْب شادان برخاست و گفت: به خدا سوگند این معامله را برهم نمی‌زنم و خویشتن را میان آنان افکند و چندان شمشیر زد که صف آنان را درهم شکست و از سوی دیگر بیرون رفت. پیامبر (ص) و مسلمانان او را می‌نگریستند و پیامبر (ص) عرضه می‌داشت: پروردگارا او را رحمت فرمای. وُهْب بن قَابُوس همچنان جنگ می‌کرد و دشمن او را احاطه کرد و چندان شمشیر و نیزه به او زد که شهید شد. در آن روز بیست زخم نیزه بر پیکر وُهْب یافتند که هریک به تنهایی ضربتی کشنده بود و دشمن او را به بدترین صورت مثله کرد. پس از او برادرزاده‌اش حارث برخاست و چندان جنگ کرد

که کشته شد. پیامبر (ص) کنار جسد آن دو ایستادند و خطاب به پیکر و هب فرمودند: خدای از تو راضی باد که من از تو راضی هستم و با وجود آنکه پیامبر (ص) سخت مجروح بود و ایستادن بر آن حضرت دشوار بود برپا ایستادند و همچنان ایستاده بودند تا جسد و هب بن قابوس مزنی را در گور نهادند. بر تن او بردی با راههای سرخ بود که او را با همان جامه به خاک سپردند و پیامبر (ص) به دست خویش آن برد را بر سر او کشیدند که در نتیجه پاهایش از نیمه ساق برهنه ماند. گوید: پیامبر (ص) دستور فرمودند بوته‌های سپنج جمع کردیم و در همان حال که او در گور بود بر پاهایش ریختیم و سپس پیامبر از کنار گور او برگشتند.

عمر بن خطاب و سعد بن ابی وقاص می‌گفته‌اند: بهترین وضعی که دوست می‌داریم خدا را در آن وضع ملاقات کنیم و بمیریم همین حال و وضع و هب بن قابوس مزنی است.

عمر و بن اُمیة

ابن خویلند بن عبدالله بن ایاس بن عبد بن ناشرة بن کعب بن جُدی بن ضمرة بن بکر بن عبدمنات بن کنانة.

همسرش سخيلة دختر عبیده بن حارث بن مطلب بن عبدمناف بن قصی است که برای او چند فرزند زایید. عمرو بن امیه در جنگهای بدر و احد همراه مشرکان بود و هنگامی که مشرکان از جنگ احد برگشتند مسلمان شد. عمرو مردی شجاع بود و در جنگها پیشتاز و کنیه‌اش ابوامیه بود و او همان است که ابوقلابه جرمی از او روایت نقل می‌کند.

عبدالله بن نمیر از اوزاعی، از یحیی بن ابی‌کثیر، از ابوقلابه ضمن حدیثی که از پیامبر (ص) نقل می‌کرده گفته است: «پیامبر (ص) به عمرو بن امیه می‌فرموده‌اند: ای ابوامیه. محمد بن عمر واقدی می‌گوید: نخستین جنگی که عمرو بن امیه پس از سلام خود در آن شرکت کرد، جنگ بثر معونه بود و این جنگ در ماه صفری که سی و ششمین ماه هجرت بود اتفاق افتاد. در آن روز افراد قبیله بنی‌عامر او را اسیر کردند. عامر بن طفیل به او گفت: مادرم نذر داشته است که برده‌ای آزاد کند تو را از سوی او آزاد می‌کنم؛ و موهای جلو پیشانی او را برید. او به مدینه آمد و خبر کشته شدن همراهان خود را به اطلاع پیامبر رساند. پیامبر فرمودند: فقط تو یک تن از میان آن جمع رهایی یافتی و چون آنان کشته نشدی. عمرو بن امیه هنگامی که از جنگ بثر معونه برمی‌گشت نزدیک مدینه به دو مرد از بنی‌کلاب

برخورد و با آن دو زد و خورد کرد و هر دو را کشت و آنان از پیامبر (ص) امان داشتند. پیامبر (ص) دیه آن دو را پرداخت فرمود و همان دو مرد کسانی هستند که پیامبر (ص) برای پرداخت خونبهای آنان به قبیله یهودیان بنی نضیر رفت که از آنان کمک بگیرد.

واقعی همچنین می گوید: پیامبر (ص) عمرو بن امیه و سلمه بن اسلم بن حریش انصاری را به مکه فرستادند تا ابوسفیان را غافلگیر کنند.^۱ متوجه آن دو شدند و به جستجوی ایشان برآمدند، آن دو گریختند و خود را مخفی کردند. عمرو در همان حال که در غاری نزدیک مکه خود را پنهان کرده بود توانست عیدالله بن مالک بن عبیدالله تیمی را بکشد و نیز توانست خود را به پیکر خبیب بن عدی که همچنان بر دار کشیده بود برساند و آن را از دار فرو آورد و مردی دیگر از مشرکان بنی دیل را بکشد و او مردی کشیده قامت و یک چشم بود. عمرو پس از کشتن آن مرد به مدینه و حضور پیامبر رسید و پیامبر از آمدن او به مدینه خوشحال شدند و برای او دعای خیر فرمودند.

پیامبر (ص) او را با دو نامه پیش نجاشی گسیل فرمودند که در یکی از آنها نوشته بودند ام حبیب دختر ابوسفیان بن حرب را به ازدواج ایشان درآورد و در دیگری از او خواسته بودند بقیه اصحاب را که در حبشه اند به مدینه گسیل دارد.^۲ نجاشی، ام حبیب را به همسری پیامبر (ص) درآورد و اصحاب را هم با دو کشتی به حجاز گسیل داشت. عمرو بن امیه را در مدینه خانه ای در محل بازار چوب تراشان بود. عمرو بن امیه در مدینه در خلافت معاویه بن ابی سفیان درگذشت.

دحیه بن خلیفه

ابن فروة بن فضالة بن زید بن امروالقیس بن خزرج است. نام اصلی خزرج زید بن منات بن عامر بن بکر بن عامر اکبر بن بکر بن عوف بن عذرة بن زیداللات بن رفیده بن ثور بن کلب بن وبرة بن تغلب بن حلوان بن عمران بن الحاف بن قضاعة است. دحیه هم از کسانی است که از

۱. برای اطلاع بیشتر در مورد سریه بثر معونة و مأموریت عمرو بن امیه به ترجمه مغازی، ج ۱، ص ۲۵۴ و نهاية الارب، ج ۲، ص ۱۹۱، مراجعه فرمایید - م.

۲. برای اطلاع بیشتر در مورد این نامه ها به وثائق، «نامه های حضرت ختمی مرتبت و خلفای راشدین»، تهران، چاپ ۱۳۶۵، ص ۸۲، مراجعه شود - م.

دیرباز مسلمان شده است، ولی در جنگ بدر شرکت نکرده است و او را به جبرئیل تشبیه می‌کرده‌اند.

یعلی بن عبید و عبیدالله بن موسی و فضل بن دکین همگی از زکریاء بن ابی زائدة، از عامر شعبی نقل می‌کنند * پیامبر (ص) سه تن را به سه تن تشبیه کردند و فرمودند: دحیه شبیه جبرئیل و عروہ بن مسعود شبیه عیسی بن مریم و عبدالعزی شبیه دجال است.

یعقوب بن ابراهیم بن سعد زهری از پدرش، از ابن شهاب نقل می‌کند * پیامبر (ص) فرموده‌اند: شبیه‌ترین کسی که به جبرئیل دیده‌ام دحیه کلبی است.

عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از اسحاق بن سوید، از یحیی بن یعمر، از ابن عمر نقل می‌کند * پیامبر (ص) می‌فرموده‌اند: جبرئیل به صورت دحیه کلبی پیش من می‌آید.

خالد بن مخلد از عبدالله بن عمر، از یحیی بن سعید، از قاسم بن محمد، از عایشه نقل می‌کند که می‌گفته است * یک بار پیامبر (ص) سخت از جای خود پریدند، من نگرستم و دیدم آن حضرت همراه مردی است که آن مرد سوار بر مادیانی است و بر سرش عمامه سپیدی است که دنباله آن را میان شانه‌هایش انداخته بود. پیامبر (ص) دست بر موهای پال مادیان او نهاده بودند، عایشه می‌گوید، به پیامبر (ص) گفتم: این از جای جستن شما مرا به بیم انداخت، این کیست؟ گفت: مگر او را دیدی؟ گفتم: آری. فرمود: چه کسی را دیدی؟ گفتم: دحیه کلبی را دیدم. فرمودند: او جبریل (ع) بود.

وکیع بن جراح از سفیان بن عیینة، از ابن ابی نجیح، از مجاهد نقل می‌کند که می‌گفته است * پیامبر (ص) دحیه کلبی را به سریه‌ای گسیل فرمودند.^۱

یعقوب بن ابراهیم بن سعد زهری از پدرش، از صالح بن کیسان، از ابن شهاب نقل می‌کند که می‌گفته است عبدالله بن عبدالله بن عتبہ بن مسعود، از قول ابن عباس برای او نقل کرده است که * پیامبر (ص) برای قیصر نامه‌ای فرستادند و او را به اسلام فراخواندند و نامه را همراه دحیه کلبی گسیل داشتند و به او فرمان دادند نامه را به امیر بصری بسپارد تا او به قیصر بدهد، امیر بصری آن نامه را به قیصر داد.^۲

واقدی می‌گوید: دحیه کلبی، امیر بصری را در محرم سال هفتم در حمص^۳ ملاقات

۱. برای اطلاع بیشتر در این مورد به ترجمه مغازی، ج ۱، ص ۴۲۰، مراجعه شود - م.

۲. برای اطلاع بیشتر از این نامه به وثائق، ص ۹-۸۴ مراجعه فرمایید - م.

۳. جنس از شهرهای آباد و بزرگ سوریه است. برای اطلاع بیشتر به مقاله سویرن هیم (M. Sobernheim) در

کرد و نامهٔ پیامبر (ص) را به او داد.
دحیه در تمام جنگهایی که پس از جنگ بدر صورت گرفت همراه پیامبر (ص) بود و
تا زمان حکومت معاویه بن ابی سفیان زنده ماند.

اصحاب پیامبر (ص) که پیش از فتح مکه مسلمان شدند

خالد بن ولید

... در این فکر بودم کسی را بیابم که با او همراه باشم. عثمان بن طلحه را دیدم و به او گفتم که چه قصدی دارم. او هم فوری پذیرفت و هردو با هم بیرون آمدیم؛ ما آخر شب و نزدیک سحر از مکه بیرون آمدیم و چون به منطقهٔ هِلّ رسیدیم ناگاه به عمرو بن عاص برخوردیم. او به ما سلام و خوشامد گفت. گفتیم: و بر تو سلام و خوشامد باد. پرسید به کجا می‌روید؟ چون به او خبر دادیم، گفت: من هم می‌خواهم به حضور پیامبر بروم و مسلمان شوم. همگی همراه شدیم و روز اول ماه صفر سال هشتم هجرت به مدینه رسیدیم. همین‌که چشم من به پیامبر (ص) افتاد بر آن حضرت به پیامبری سلام دادم. با چهرهٔ گشاده پاسخ فرمود و من شهادت حق بر زبان آوردم و مسلمان شدم. پیامبر (ص) فرمودند: من برای تو عقل و خردی می‌دیدم و امیدوار بودم که تو را به خیر و نیکی هدایت خواهد کرد، و من با رسول خدا بیعت کردم و گفتم: از خداوند در مورد کارهایی که من برای جلوگیری از اسلام انجام داده‌ام آمرزش خواهی فرماید. فرمودند: اسلام همهٔ گناهان گذشته را پنهان می‌کند و از میان می‌برد. گفتم: ای رسول خدا با وجود این برای من آمرزش خواهی فرماید. پیامبر عرضه داشت: پروردگارا همهٔ کارها و گناهان خالد را که برای جلوگیری از اسلام و بستن راه تو انجام داده است عفو فرمای.

خالد می‌گوید: در این هنگام عمرو عاص و عثمان بن طلحه هم مسلمان شدند و بیعت کردند. به خدا سوگند از روزی که من مسلمان شدم، پیامبر (ص) در مورد کارهایی که نسبت به اصحاب خود انجام می‌داد هیچ‌کس را بر من ترجیح نمی‌دادند و میان من و دیگران فرقی نمی‌گذاشتند.

محمد بن عمر واقدی از محمد بن عبدالله، از زهری، از عبیدالله بن عبدالله بن عتبہ نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) زمین خانه خالد بن ولید را به او بخشیدند. همچنین واقدی می‌گوید: منّاء را هم که پس از جنگ خیبر حارثه بن نعمان به پیامبر (ص) بخشیده بود و مشتمل بر چند خانه میراثی حارثه بود، پیامبر (ص) از آن خانه‌ها به خالد بن ولید و عمار بن یاسر بخشیدند.

محمد بن عمر واقدی می‌گوید اسماعیل بن مصعب، از ابراهیم بن یحیی، از زید بن ثابت نقل می‌کند: * چون در جنگ مویه فرماندهان مسلمانان شهید شدند، نخست ثابت بن اقرم رایت مسلمانان را در دست گرفت و فریاد برآورد که ای انصار فراهم آید، و مردم از هر سو پیش او جمع شدند. ثابت به خالد بن ولید نگرست و گفت: ای ابوسلیمان این رایت را به دست بگیر. گفت: آن را نمی‌گیرم که تو به گرفتن آن سزاوارتری، کامله مردی هستی که در جنگ بدر هم شرکت کرده‌ای. ثابت گفت: ای مرد این رایت را بگیر که به خدا سوگند من آن را برای تو گرفتم. در این هنگام ثابت بن اقرم به مسلمانان گفت: آیا فرماندهی خالد را شایسته می‌دانید و می‌پذیرید؟ گفتند: آری. خالد رایت را گرفت و ساعتی آن را به دوش کشید و مشرکان بر او حمله آوردند و او چندان پایداری کرد که آنان عقب‌نشینی کردند و خالد همراه یاران خود حمله کرد و گروهی از مشرکان را درهم شکست. سپس از حمله همگانی مشرکان بیم کرد و همراه مسلمانان حمله‌ای برد و مشرکان را عقب راند.

همچنین واقدی از عبدالله بن حارث بن فضل، از پدرش نقل می‌کند: * چون خالد بن ولید رایت را به دست گرفت، پیامبر (ص) در مدینه فرمودند: هم‌اکنون تنور جنگ گرم شد.^۱ و کعب بن جراح و عبدالله بن عمیر و محمد بن عبید طنافسی از اسماعیل بن ابی خالد، از قیس بن ابی حازم نقل می‌کند که می‌گفته است: * از خالد بن ولید در حیره شنیدم که می‌گفت: روز جنگ مویه در دست من نه شمشیر از شدت نبرد شکست...^۲

۱. برای اطلاع بیشتر در این مورد به ترجمه مغازی، ج ۱، صفحات ۵۸۳ و ۵۸۴ مراجعه شود - م.

۲. ملاحظه می‌کنید که شرح حال خالد و عمرو عاص هر دو ناقص است و نسخه‌های موجود طبقات که در اختیار ادوارد ساخاو بوده افتادگی داشته است - م.

عمرو بن عاص

... و این برای دین من بهتر است اما تو ای محمد^۱ به چیزی اشاره می‌کنی که برای دنیای من بهتر و برای آخرت من زیانبار است و همانا با علی بیعت شده است و او به سابقه خود در اسلام مباحثات می‌کند و او مرا در هیچ کاری شرکت نخواهد داد. و سپس عمرو عاص خطاب به غلام خود وردان گفت: بارها را ببند و حرکت می‌کنیم و خود و دو پسرش عبدالله و محمد حرکت کردند و پیش معاویه بن ابی سفیان آمدند. عمرو با معاویه بیعت کرد که از قاتلان عثمان خونخواهی کنند و میان خود عهدنامه‌ای به شرح زیر نوشتند:

«بسم الله الرحمن الرحيم. این عهدنامه‌ای است که در بیت المقدس پس از کشته شدن عثمان بن عفان میان معاویه بن ابی سفیان و عمرو بن عاص بسته شده است و هریک نسبت به دیگری عهده‌دار امانت شدند. میان ما عهد و پیمان خدایی است که یکدیگر را یاری دهیم و خیرخواهی کنیم و نسبت به یکدیگر با خلوص رفتار کنیم و در راه خدا و اسلام چنین باشیم؛ و نباید هیچ کدام دیگری را در هیچ مورد خوار و زبون سازد و یاری ندهد و نباید هیچ یک نهانی و پوشیده کس دیگری را مورد اعتماد خویش قرار دهد و نباید فرزند و پدر (خویشان و وابستگان) تا هنگامی که زنده‌ایم و می‌توانیم مانع از اجرای مفاد این عهدنامه میان ما بشوند؛ و چون مصر گشوده شد عمرو عاص بر همه سرزمین مصر امیر خواهد بود، همچون امارتی که امیر المؤمنین به او داده بود. میان ما خیرخواهی و همکاری و یاری دادن یکدیگر در قبال پیشامدها خواهد بود، و معاویه بر عمرو عاص میان مردم و در مورد همه کارها امیر خواهد بود تا آنکه خداوند امر این امت را اصلاح و همگان را بر حکومت یک شخص متحد فرماید. در آن هنگام هم ما دوتن به بهترین وجه و با حفظ بهترین رابطه دوستی کار خود را انجام خواهیم داد، با رعایت همه شرطهایی که در این عهدنامه آمده است.» این عهدنامه را وردان^۲ به سال سی و هشتم هجرت نوشته است.

۱. یعنی پسر کوچکتر عمرو عاص، برای اطلاع بیشتر از گفتگوی عمرو عاص با دو پسر خود عبدالله و محمد به ترجمه نه‌ایه الأثر، ج ۵، چاپ تهران، ۱۳۶۴، ص ۲۴، مراجعه فرمایید - م.

۲. وردان، از غلامان مشهور به زیرکی و بسیار کارآمد بوده است. به نصیر بن مزاحم، وقعة صفین. چاپ عبدالسلام محمد هارون، مصر، ۱۳۸۲ ق، ص ۳۵ مراجعه شود - م.

گوید، چون این خبر به علی (ع) رسید میان مردم کوفه برپا خاست و چنین فرمود: «اما بعد به من خبر رسیده است که عمرو بن عاص ابتر پسر ابتر با معاویه بیعت کرده است که مطالبه خون عثمان کنند و او آنان را بر این کار تحریض کرده است، ولی به خدا سوگند نیرویی که عمرو عاص آن را تایید کند، نیرویی سست و ناتوان خواهد بود.^۱

محمد بن عمر واقدی از هشام بن غاز و ابراهیم بن موسی از عکرمه بن خالد و دیگران نقل می‌کند که می‌گفته‌اند * عمرو بن عاص در جنگ صفین خود عهده‌دار جنگ بود. در یکی از روزها اهل عراق و اهل شام چندان جنگ کردند که خورشید غروب کرد. در این هنگام ناگاه گروهی خشن و تازه نفس که حدود پانصد تن بودند و عمرو عاص با آنان بود از پشت صفها حمله آوردند؛ از سوی دیگر علی (ع) همراه گروهی به همان شمار حمله برد و تا پاسی از شب گذشته جنگ ادامه یافت و شمار کشتگان بسیار شد. عمرو فریاد برآورد و به یاران خود گفت: پیاده شوید و روی زمین جنگ کنید. آنان پیاده شدند و آهسته شروع به حمله کردند. عراقیها هم پیاده شدند و من خود دیدم که عمرو عاص جنگ می‌کرد و این بیت را می‌خواند:

«ما در جایگاههای سخت و دشوار و کارهای بزرگ که از بیم آن موهای سر نوزاد سپید دیده می‌شود پایداری کردیم.^۲» در این هنگام مردی از عراقیها پیش آمد و خود را به عمرو عاص رساند و ضربتی به او زد که دوش او را زخمی کرد و در همان حال که ضربت می‌زد می‌گفت: من ابوالسمراء هستم. عمرو هم ضربتی به او زد که او را از پای درآورد و عمرو با یاران خود برگشت.

همچنین محمد بن عمر واقدی از اسماعیل بن عبدالملک، از یحیی بن شبل، از ابو جعفر، از عبیدالله بن ابی رافع نقل می‌کند که می‌گفته است * خود دیدم که روز جنگ صفین برای عمرو عاص کرسیهایی نهاده بودند و او خود صفها را صاف و مرتب می‌کرد و می‌گفت: همه باید در یک خط راست باشید و او بدون کلاه خود بود و من که نزدیک او بودم، شنیدم می‌گفت: مواظب شیخ ازدی یا دجال باشید و مقصودش هاشم بن عتبة بود. باز واقدی از معمر بن راشد، از زهری نقل می‌کند که می‌گفته است * مردم در جنگ صفین چنان جنگ سخت و طولانی کردند که نظیر آن تاکنون در این امت نبوده است، تا

۱. این خطبه ظاهراً در نهج البلاغه نیامده است - م.

و خطوب تری البیاض الولید

و صَبَرْنَا عَلَىٰ مَوَاطِنَ ضَنْكٍ

۲.

آنجا که شامیان و عراقیان از جنگ و بسیاری شمشیرزدن خسته و ملول شدند. در این هنگام عمرو بن عاص که فرماندهی جنگ را برعهده داشت، به معاویه گفت: آیا اگر پیشنهادی بکنم آن را می‌پذیری؟ این پیشنهاد آن است که دستور دهی گروهی قرآن را برافرازند و بگویند ای اهل عراق شما را به قرآن و احکام آن از آغاز تا پایانش فرامی‌خوانیم، تو اگر این کار را انجام دهی میان مردم عراق اختلاف نظر می‌افتد و موجب می‌گردد مردم شام هم در مورد تو بیشتر متحد و هماهنگ شوند. معاویه پیشنهاد عمرو عاص را پذیرفت، عمرو دستور داد گروهی از مردم شام شروع به قرآن خواندن کردند و خود عمرو بانگ برداشت که ای مردم عراق ما شما را به قرآن فرامی‌خوانیم. میان عراقیان اختلاف نظر افتاد و گروهی گفتند مگر ما در بیعت خود شرط نکرده بودیم بر آنچه که در قرآن است عمل شود؛ گروهی دیگر هم که جنگ را دوست نمی‌داشتند گفتند: آری به آنچه در کتاب خداوند است پاسخ مثبت می‌دهیم؛ و چون علی علیه‌السلام سنی آنان و کراهت ایشان را از جنگ دید، نسبت به معاویه در آنچه به آن فرامی‌خواند نرمش نشان داد و میان ایشان فرستادگانی آمدو شد کردند و علی علیه‌السلام فرمود: ما کتاب خدا را می‌پذیریم، ولی چه کسی میان من و تو به فرمان آن حکم کند. گفت: من مردی از میان خودمان برمی‌گزینم و تو هم مردی از میان خودتان برگزین، معاویه عمرو عاص را برگزید و علی ابو موسی اشعری را.^۱

محمد بن عمر واقدی از منصور بن ابی‌الاسود، از مجالد، از شعبی، از زیاد بن نضر نقل می‌کند که * علی علیه‌السلام ابو موسی اشعری را همراه چهارصد مرد به فرماندهی شریح بن هانی گسیل فرمود، عبدالله بن عباس هم همراهشان بود که با آنان نماز می‌گزارد و امور آنان را سرپرستی می‌کرد و معاویه هم عمرو عاص را همراه چهارصد تن گسیل داشت و همگی در دومة الجندل به یکدیگر رسیدند.

همچنین واقدی از ابوبکر بن عبدالله بن ابی‌سبرة، از اسحاق بن عبدالله بن ابی‌فروة، از عمرو بن حکم نقل می‌کند * چون مردم در دومة الجندل به یکدیگر رسیدند، ابن عباس به ابو موسی اشعری گفت: بر حذر باش که عمرو عاص تو را در کارها جلو نیندازد و همواره به تو بگوید تو از اصحاب محترم رسول خدایی و از من بزرگتری و در مورد سخنان عمرو

۱. در این مورد بهتر است به کتابهای معتبر دیگر و خاصه کتابهای تاریخ مراجعه کرد تا معلوم شود که علی (ع) در گزینش ابو موسی و تن دادن به اصل حکمیت رضایت نداشته است؛ مثلاً به بحث مفصل نصر بن مزاحم در وقعة صفین، مصر، ۱۳۸۲ ق، ص ۵۰۲-۴۹۷ مراجعه فرمایید - م.

درست بیندیش. هرگاه عمرو با ابوموسی ملاقات می کرد به او می گفت: تو بیشتر با رسول خدا مصاحبت کرده ای و از من بزرگتری نخست تو سخن بگو و سپس من سخن می گویم و عمرو می خواست ابوموسی را در گفتن کلام مقدم بدارد تا نخست او علی را از خلافت خلع کند. عمرو کوشش می کرد ابوموسی را به قبول خلافت معاویه وادارد، ابوموسی آن را رد می کرد و عبدالله بن عمر را برای خلافت پیشنهاد می کرد. عمرو عاص گفت: تو آخرین نظر خود را به من بگو، گفت: عقیده من این است که این دو را از خلافت خلع کنیم و کار حکومت را به شورایی میان مسلمانان واگذاریم و هر که را دوست می دارند برای حکومت خود برگزینند. عمرو گفت: چه نیکو اندیشیده ای و در حالی که به ظاهر در این مسأله به توافق رسیده بودند پیش مسلمانان آمدند. عمرو به ابوموسی گفت: تو برای مردم بگو که من و تو به توافق رسیده ایم. ابوموسی شروع به سخن کرد و گفت: ای مردم ما بر کاری اتفاق کرده ایم که امیدواریم برای این امت مایه صلاح باشد. عمرو گفت: راست می گوید و درست می گوید و چه نیکو رأی دهنده برای اسلام و مسلمین است؛ و سپس به ابوموسی گفت: ادامه بده. در این هنگام ابن عباس خود را به ابوموسی رساند و با او خلوت کرد و گفت: تو در حال گول خوردنی، مگر به تو نگفته بودم که پیش از او سخن نگویی و پس از او سخن بگویی و من بیم دارم که کاری را به تو پیشنهاد کرده باشد که چون تو آن را انجام دهی او در حضور مردم و این اجتماع از انجام دادن کار متقابل خود خویشتن داری کند. ابوموسی اشعری به او گفت: از این موضوع مترس که ما به توافق رسیده و با یکدیگر سازش کرده ایم.

در این هنگام ابوموسی برخاست و نخست حمد و نیایش خدا را انجام داد و سپس گفت: ای مردم ما در مورد کار حکومت این امت اندیشیدیم و هیچ چیزی را بهتر از این برای اصلاح کار ندیدیم که کسی را به خلافت تعیین نکنیم و با آرای مردم مخالفت نکنیم تا انتخاب خلیفه با رضایت و رایزنی خودشان صورت گیرد و من و این دوستم بر یک امر موافقت کرده ایم و آن خلع علی و معاویه از حکومت است، تا آنکه امت خود پس از مشورت میان خویش و شوری هرکس را دوست می دارند بر خود خلیفه سازند. بنابراین من علی و معاویه را از خلافت خلع کردم و حکومت خود را برعهده هرکس که دوست می دارید واگذارید و کنار رفت. در این هنگام عمرو عاص پیش آمد و پس از حمد و نیایش خداوند گفت: ای مردم این شخص آنچه گفت شنیدید و سالار خود را از حکومت خلع کرد، من هم سالار او را همان گونه که او خلع کرد خلع می کنم، ولی سالار خودم معاویه را

بر حکومت تثبیت می‌کنم که او ولی عثمان بن عفان و خونخواه اوست و شایسته‌ترین اشخاص به مقام خویش است. سعد بن ابی وقاص به ابوموسی گفت: در قبال عمرو عاص و حبله گریهای او چه ناتوان و ضعیفی. ابوموسی گفت: چه کنم؟ او برکاری با من موافقت کرد و سپس خود را از انجامش شانه خالی کرد. ابن عباس گفت: ای ابوموسی بر تو گناهی نیست، گناه بر عهده کسی است که تو را برای این کار فرستاده است. ابوموسی گفت: خدایت رحمت کناد او با من مکر کرد، من چه کنم.

ابوموسی به عمرو عاص گفت: همانا مثل تو همچون سگ است که اگر بر او حمله بری یا او را به حال خود واگذاری زبان به عوعو می‌گشاید.^۱ عمرو هم در پاسخ او گفت: مثل تو هم مثل خری است که کتابهایی را حمل کند «چارپایی بر او کتابی چند».^۲ ابن عمر هم می‌گفت: کار این امت به کجا کشیده است، به مردی که هرکار بکند اعتنایی به آن ندارد، یعنی عمرو عاص و به دیگری که شخصی مست و ناتوان است یعنی ابوموسی. عبدالرحمان بن ابی بکر هم گفت: اگر ابوموسی اشعری پیش از امروز می‌مرد برایش بهتر بود.

محمد بن عمر واقدی از عبدالرحمان بن عبدالعزیز، از زهری نقل می‌کند که می‌گفته است: * همین که خوارج بر علی (ع) شوریدند، عمرو عاص به معاویه گفت: اکنون تدبیر و چاره‌اندیشی مرا نسبت به خود چگونه دیدی، به یاد داری که بر اسب سرخ‌رنگ خودت سخت تنگ حوصله شده بودی و خود را مسخره می‌کردی و حرکت نمی‌کردی. در آن حال من پیشنهاد کردم که آنان را به حکم قراردادن کتاب خدا فراخوانی و من می‌دانستم که مردم عراق اهل شبهه و تردیدند و با این کار میان آنان اختلاف نظر پیدا خواهد شد. اینک علی از تو منصرف و به ایشان سرگرم شد و سرانجام هم همین گروه قاتلان اویند، هیچ سپاهی بی‌تجربه‌تر و مست‌عنصرتر از آنان نیست.

محمد بن عمر واقدی از مفضل بن فضاله، از یزید بن ابی حبيب و همچنین از عبدالله بن جعفر، از عبدالواحد بن ابی عون نقل می‌کند که هر دو می‌گفته‌اند: * چون حکومت به دست معاویه افتاد و اگذاری مصر را به عمرو عاص برای تمام مدت عمر او پاداشی بزرگ می‌دانست و معتقد نبود که این کار را به او واگذار کند. عمرو عاص هم می‌پنداشت که تمامی

کار معاویه با تدبیر و کوشش و رنج او سامان یافته است و چنین می‌پنداشت که معاویه سرپرستی بخشی از شام را هم همراه حکومت مصر به او واگذار خواهد کرد و معاویه چنین نکرد و عمرو این کار او را زشت و ناپسند شمرد و در نتیجه آن دو با یکدیگر اختلاف پیدا کردند و کارشان به درشتی نسبت به یکدیگر کشید و مردم آگاه شدند و پنداشتند که به توافق نخواهند رسید. معاویه بن حُدیج در این کار وساطت کرد و کار آن دو را اصلاح کرد و عهدنامه‌ای برای آن دو نوشت و شروطی برای معاویه و عمرو و مردم پیشنهاد کرد و مقرر داشت فرماندهی مصر هفت سال بر عهدهٔ عمرو عاص باشد و عمرو نسبت به معاویه مطیع و شنوا باشد و همین‌گونه پیمان و عهد بستند و گواهانی در این باره گرفتند. عمرو عاص در آخر سال سی و نهم به امیری مصر رفت و به خدا سوگند فقط دو یا سه سال آن جا بود و درگذشت. ابو عاصم ضحاک بن مخلد شیبانی نبیل از حَبِیْة بن شَرِیح، از یزید بن ابی حبیب، از ابن شماسه مهری نقل می‌کند که می‌گفته است: «هنگامی که عمرو عاص در حال مرگ بود، پیش او رفتیم صورتش را به جانب دیوار برگرداند و مدتی دراز گریست. پسرش به او گفت: چرا گریه می‌کنی مگر پیامبر (ص) به تو چنین و چنان مژده ندادند؟ او همچنان می‌گریست و چهره‌اش به جانب دیوار بود. سپس روی به ما کرد و گفت: بهترین چیزی که برای من به حساب خواهد آمد گواهی دادن به این است که خدایی جز خدای یگانه نیست و اینکه محمد (ص) پیامبر اوست، و من در سه حال متفاوت بوده‌ام؛ یک وقت چنان بودم که هیچ‌کس در نظرم دشمن‌تر از پیامبر (ص) نبود و هیچ چیز برای من دوست‌داشتنی‌تر از این نبود که بر او دست یابم و او را بکشم و اگر در آن حال می‌مردم بدون شک اهل دوزخ بودم؛ سپس خداوند محبت اسلام را بر دلم نهاد و به حضور پیامبر رسیدم که بیعت کنم و گفتم: دست فراز آر تا با تو بیعت کنم و چون ایشان دست دراز کردند من دست خویش را جمع کردم، فرمودند: ای عمرو تو را چه می‌شود؟ گفتم: می‌خواستم شرطی بکنم. فرمودند: چه چیزی را شرط کنی؟ گفتم: اینکه گناهان من آمرزیده شود. فرمودند: ای عمرو مگر نمی‌دانی اسلام آوردن گناهان پیشین را از میان می‌برد و هجرت کردن و حج گزاردن هم گناهان پیش از خود را محو می‌کند؟ در آن حال هیچ‌کس در نظر من محبوب‌تر و در چشم من بزرگتر از پیامبر (ص) نبود و اگر از من می‌پرسیدند پیامبر را وصف کن نمی‌توانستم زیرا هرگز یارای آن را نداشتم که بر چهرهٔ ایشان بنگرم و اگر در آن حال مرده بودم امید می‌داشتم از اهل بهشت باشم؛ پس از آن مرتکب کارهایی شدم که نمی‌دانم حال و وضع من

چگونه خواهد بود. اکنون چون من مردم بر سرگور من نوحه گر و چراغ لازم نیست و چون مرا به خاک سپردید و خاک بر من ریختید و از گورم فارغ شدید، کنار گورم به اندازه کشتن یک پروار و تقسیم گوشت آن صبر کنید که من در آن حال با شما انس داشته باشم و بفهمم که پاسخ فرشتگانی را که خدا می فرستد چگونه بدهم.

روح بن عباده از عوف، از حسن نقل می کند که می گفته است: «به من خبر رسیده است که چون مرگ عمرو عاص نزدیک شد پاسداران خویش را فرا خواند و گفت: من برای شما چگونه سالاری بودم؟ گفتند: سالاری راستگو و پسندیده سیرت بودی ما را گرامی می داشتی و عطا می کردی و چنین و چنان انجام می دادی. گفت: من این کارها را انجام می دادم که مرا از مرگ نجات دهید، اینک این مرگ است که به سراغ من آمده است آن را از من دور سازید. آنان به یکدیگر نگریستند و گفتند: به خدا سوگند تصور نمی کردیم که سخن یاوه بگویی، می دانی که ما نمی توانیم برای تو از مرگ اندکی جلوگیری کنیم. گفت: به خدا سوگند این را گفتم و می دانستم که شما نمی توانید از مرگ من جلوگیری کنید و به خدا سوگند اگر حتی یک نفر از شما را به استخدام نمی گرفتم بهتر از چه چیزهایی بود. پسر ابوطالب چه نیکو می گفت که پاسدار آدمی اجل اوست [یعنی تا اجل فرا نرسد او را کاری نیست و چون اجل فرا رسد از او کاری ساخته نیست]. سپس عمرو عاص گفت: پروردگارا مبرای از گناه نیستم و بهانه و عذری بر آن ندارم و یارای آن ندارم که داد بستانم و اگر تو به رحمت خویش مرا در نیابی هر آینه از هلاک شدگانم.

عبیدالله بن ابی موسی از اسرائیل، از عبدالله بن مختار، از معاویه بن قرّة مزنی، از ابو حرب بن ابی الاسود، از عبدالله بن عمرو نقل می کند که گفته است: پدرش عمرو عاص به او چنین وصیت کرده است که ای پسر من چون مردم نخست مرا با آب غسل بده و با پارچه ای خشک کن و بار دوم مرا غسل بده و باز با پارچه ای خشک کن و بار سوم مرا با آبی غسل بده که اندکی کافور در آن باشد و با پارچه ای خشک کن و چون کفن بر من پوشاندی بندهای کفنم را سخت استوار ببند که با من مخاصمه خواهد شد و چون مرا بر تابوت نهادید نرم حرکت کنید و از پی جنازه ام باشید که جلو جنازه ها از فرشتگان و پشت سر آن از آدمیان است و چون مرا در گورم نهادی بر آن خاک بریز و آن را اندکی از زمین برآور. سپس گفت: پروردگارا فرمان دادی انجام ندادیم و از کارهایی نهی کردی و آن را تباه ساختیم، اینک نه راهی برای عذرخواهی و بهانه تراشی است و نه یارای آن دارم که

دادخواهی کنم، ولی خدایی جز خدا نیست و همین سخن را می‌گفت تا مرد.

علی بن محمد قرشی از علی بن حماد و هم از غیر او نقل می‌کند که معاویه بن حدیج می‌گفته است: * از عمرو بن عاص که بیماریش سنگین شده بود عیادت کردم و گفتم: خود را چگونه می‌یابی؟ گفت: ذوب و لاغر می‌شوم و فربه نمی‌شوم و آنچه از من تحلیل می‌رود بیشتر از چیزی است که بر من افزوده می‌شود و شخص سالخورده و فرتوت با این وضع چگونه می‌تواند باقی بماند.

هشام بن محمد بن سائب کلبی از عوانة بن حکم نقل می‌کند: * عمرو عاص می‌گفته است: تعجب است از کسی که عقل دارد و مرگ بر او فرو می‌آید چگونه آن را توصیف نمی‌کند؛ و چون خودش محتضر شد پسرش عبدالله به او گفت: پدرجان تو خود می‌گفتی تعجب است از کسی که عقل دارد و مرگ بر او فرو می‌آید چگونه مرگ را توصیف نمی‌کند. اکنون که عقل تو همراه توست مرگ را برای ما توصیف کن. گفت: ای پسرجان مرگ بزرگتر از آن است که توصیف شود، ولی من برخی از نشانه‌های آن را به تو می‌گویم. خود را چنان می‌یابم که گویی کوه رُضوی بر گردنم آویخته است و چنان می‌پندارم که در اندرون من خارهای درختان خرما قرار دارد و چنان می‌پندارم که نفس من از سوراخ سوزنی بیرون می‌آید.

محمد بن عمر واقدی از عبدالله بن ابی‌یحیی، از عمرو بن شعیب نقل می‌کند که می‌گفته است: * عمرو بن عاص روز عید فطر سال چهل و دوم هجرت در مصر و در حالی که امیر مصر بود درگذشت. واقدی می‌گوید: همچنین شنیده‌ام کسی می‌گفت که عمرو عاص در سال چهل و سوم درگذشته است. محمد بن سعد می‌گوید: از یکی از دانشمندان شنیدم که می‌گفت عمرو بن عاص در سال پنجاه و یکم هجرت درگذشته است.

فضل بن دکین از زهیر، از لیث از مجاهد نقل می‌کند: * عمرو بن عاص همهٔ بردگان خویش را آزاد کرد.

هشام طیالسی از لیث بن سعد، از یزید بن ابی‌حبیب، از قول کسی که خود این موضوع را ناظر بوده است نقل می‌کند: * عمر بن خطاب برای عمرو عاص که امیر مصر بود نوشت دقت کن دربارهٔ کسانی که پیش تو هستند و در بیعت شجره شرکت داشته‌اند، مبلغ دریافتی آنان را تا دویست دینار افزایش بده برای خودت هم در قبال امیری مصر دویست دینار بردار و به خارجه بن حذافه هم به سبب شجاعتش و به قیس بن عاص هم به سبب

میهمان داری او دوستان دینار پرداز.

محمد بن سلیم عبدری از هشیم، از عبدالرحمان بن یحیی، از حیان بن ابی جبله نقل می‌کند: * به عمرو عاص گفته شد مروت چیست؟ گفت: اینکه آدمی بتواند آنچه را مربوط به خود اوست اصلاح و نسبت به برادرانش احسان کند.

عبدالله بن عمرو بن العاص

ابن وائل بن هاشم بن سعید بن سهم. مادرش رَیطة دختر منبّه بن حجاج بن عامر بن حذیفه بن سعد بن سهم است. فرزندان عبدالله بن عمرو عاص به این شرح‌اند: محمد که کنیه او هم به نام همین فرزندش ابو محمد است و مادر محمد دختر محمیه بن جزء زبیدی است. و هشام و هاشم و عمران و ام‌ایاس و ام عبدالله و ام سعید که مادرشان ام هاشم کنیه از خاندان وهب بن حارث است. محمد بن عمر واقفی می‌گوید: عبدالله بن عمرو پیش از پدرش مسلمان شده است.

ابوبکر بن عبدالله بن ابی اویس از سلیمان بن بلال، از صفوان بن سلیم، از عبدالله بن عمرو نقل می‌کند که می‌گفته است: * از پیامبر (ص) اجازه گرفتم تا هر چه از ایشان می‌شنوم بنویسم، اجازه فرمودند و من نوشتم. عبدالله نام این دفتر خود را صافه نهاده بود.

معن بن عیسی از اسحاق بن یحیی، از مجاهد نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیش عبدالله بن عمرو کتاب و صحیفه‌ای دیدم. از او در مورد آن پرسیدم. گفت: این صافه است، آنچه از شخص پیامبر (ص) شنیده‌ام در این صحیفه نوشته‌ام و میان من و آن حضرت هیچ واسطه نبوده است.

سعید بن محمد ثقفی از اسماعیل بن رافع، از خالد بن یزید اسکندرانی نقل می‌کند که می‌گفته است: * به من خبر رسیده است که عبدالله بن عمرو عاص به پیامبر (ص) گفت: ای رسول خدا من احادیثی از شما می‌شنوم که دوست دارم برای اینکه بهتر بفهمم آنها را بنویسم و از دست خود برای ثبت آن یاری بجویم، فرمودند: آری.

محمد بن عبدالله اسدی از مشعر بن کدام، از حبیب بن ابی ثابت، از ابوالعباس، از عبدالله بن عمرو عاص نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیامبر فرمودند: به من خبر رسیده است که تو همه روز روزه می‌گیری و همه شب را نماز می‌گزاری؟ گفتم: آری و یارای این کار را

دارم و قوی هستم. فرمودند: اگر چنین کنی و ادامه دهی چشمهایت گود می شود و نفس تو خسته و فرسوده می گردد. از هر ماه سه روز روزه بگیر که روزه دهر یا همانند آن است. عرض کردم که در خود قوت بیشتری می بینم. فرمودند: در این صورت روزه داود (ع) را بگیر که او یک روز روزه می داشت و یک روز مفطر بود و هیچ گاه از مقابل هم آورد و نبرد نمی گریخت.

عفان بن مسلم از سلیمان بن حیان نقل می کند * پیامبر (ص) به عبدالله بن عمرو فرمودند: به من خبر رسیده است که تو همه روز روزه می گیری و همه شب را به نماز گزاردن می گذرانی چنین مکن که برای بدنت و چشمت و همسرت بر عهده تو حتی است، هم روزه بگیر و هم افطار کن از هر ماه سه روز روزه بگیر که این روزه دهر است. عبدالله می گوید: عرض کردم که ای رسول خدا من در خود نیروی بیشتری احساس می کنم. فرمودند: روزه داود (ع) بگیر. یعنی یک روز روزه بدار و یک روز افطار کن. گوید، عبدالله بعدها می گفت: ای کاش همان شیوه آسان را پیشه ساخته بودم.

محمد بن مصعب قرقسانی از اوزاعی، از یحیی بن ابی کثیر، از ابوسلمه بن عبدالرحمان، از عبدالله بن عمرو عاص نقل می کند * پیامبر (ص) به من فرمودند: به من خبر رسیده است که تو همه روز روزه می گیری و همه شب نماز می گذاری؟ گفتم: آری. فرمودند: روزه بگیر افطار هم بکن و نماز بگزار و در عین حال بخواب که پیکر تو را بر تو حقی است و کسانی را که به دیدار تو می آیند و همسرت را بر تو حقی است و برای تو همین کافی است که از هر ماه سه روز روزه بگیر. من پافشاری کردم. ایشان هم با تندی به من فرمودند: از هر ماه سه روز روزه بگیر. من همچنان پافشاری کردم و گفتم: من در خود نیروی بیشتری احساس می کنم. فرمودند: روزه ای همچون روزه پیامبر خدا داود (ع) بگیر و بر آن نیتزای. گفتم: ای رسول خدا روزه داود (ع) چگونه بوده است؟ فرمودند: یک روز روزه می گرفت و یک روز نمی گرفت.

يعقوب بن ابراهيم بن سعد زهري از پدرش، از صالح بن کيسان، از ابن شهاب نقل می کند که سعید بن مسیب و ابوسلمه بن عبدالرحمان بن عروب به او خبر داده اند که عبدالله بن عمرو عاص می گفته است * به اطلاع پیامبر (ص) رسیده بود که من گفته ام تا هنگامی که زنده باشم همه روز روزه می گیرم و همه شب نماز می گزارم. از من پرسیدند تو چنین گفته ای که تا زنده باشم همه روز روزه می گیرم و شبها شب زنده داری می کنم؟ گفتم: آری من این سخن را

گفته‌ام. پیامبر (ص) فرمودند: تو نمی‌توانی به این کار ادامه دهی گاه روزه بگیر گاه مگیر و گاهی شبها بخواب و گاه نماز بگزار و سه روز از هر ماه روزه بگیر و چون حسنه را ده برابر پاداش می‌دهند، سه روز از ماه روزه گرفتن همچون روزه گرفتن همیشگی است. من گفتم: بیش از این طاقت دارم. فرمودند: یک روز روزه بگیر و دو روز روزه مگیر. گفتم: من طاقت دارم بیش از این و برتر از این رفتار کنم فرمودند: برتر از این چیزی نیست.

عبدالله بن بکر بن حبیب سهمی که از قبیلهٔ باهله است، از حاتم بن ابی‌صفیره، از عمرو بن دینار نقل می‌کرد که می‌گفته است * پس از اینکه عبدالله بن عمرو سالخورده شد، می‌گفت: ای کاش همان‌گونه که پیامبر اجازه فرمودند عمل می‌کردم. روزی از ایام تشریق پدرش عمرو عاص او را برای غذا خوردن دعوت کرد، گفت: من روزه دارم. عمرو عاص گفت: این کار شایسته نیست، زیرا این چند روز روزهای خوردن و آشامیدن است. گوید: پدرش از او پرسید قرآن چگونه می‌خوانی؟ گفت: هر شب یک دور قرآن می‌خوانم. عمرو گفت: آیا در هر ده شب یک بار ختم قرآن نمی‌کنی؟ گفت: من قوی‌تر از این هستم. گفت: خوب در هر شش شبانروز یک قرآن ختم کن.

محمد بن بکر بُرسانی از ابن جُرَیج، از سعید بن کثیر، از جعفر بن مطلب نقل می‌کند * عبدالله بن عمرو عاص در روزهای اقامت در مِنی پیش پدرش رفت. پدرش او را برای خوردن چاشت فرا خواند، گفت: من روزه دارم، بار دوم او را فرا خواند گفت: روزه دارم، بار سوم او را فرا خواند گفت: روزه دارم و فقط اگر خودت از پیامبر (ص) شنیده باشی که این روزها روزِ خوردن و آشامیدن است، روزه می‌گشایم. عمرو عاص گفت: خودم از پیامبر (ص) شنیدم که چنین می‌فرمودند.

عبیده بن حُمَید از عطاء بن سائب، از پدرش، از عبدالله بن عمرو نقل می‌کند که می‌گفته است * پیامبر (ص) به من فرمودند: ای عبدالله قرآن را در چه مدت ختم می‌کنی؟ گفتم: در یک شبانروز. فرمودند: شبها مقداری بخواب و نماز بگزار و باز مقداری بخواب و نماز بگزار و قرآن را هم در هر ماه یک ختم بخوان. من همچنان چانه می‌زدم و آن حضرت بر خلاف من می‌فرمودند تا آنجا که فرمودند در هر هفت شبانروز یک ختم قرآن بخوان. آن‌گاه از من پرسیدند روزه چگونه می‌گیری؟ گفتم: همه روز روزه می‌گیرم و هیچ روز روزه نمی‌گشایم. فرمودند: هم روزه بگیر و هم افطار کن و از هر ماه سه روز روزه بگیر، و من همچنان چانه می‌زدم و ایشان بر خلاف من می‌فرمودند تا آنکه فرمودند

محبوب‌ترین نوع روزه گرفتن در پیشگاه خدا را انجام بده که روزه برادرم داود است، یک روز روزه بگیر و یک روز مگیر. گوید، عبدالله بن عمرو می‌گفت: اگر اجازه و رخصت پیامبر (ص) را می‌پذیرفتم برای من بهتر و دوست‌داشتنی‌تر از شتران سرخ‌موی بود.^۱

ابومعاویه ضریر از اعمش، از خیشمه نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیش عبدالله بن عمرو عاص رسیدم، قرآن می‌خواند. گفتم: چه بخشی را می‌خوانی؟ گفت: آن بخشی را که باید در نمازهای امشب بخوانم.

محمد بن عبدالله اسدی از ابن مبارک، از اوزاعی نقل می‌کند که یحیی بن ابی‌کثیر، از ابوسلمه بن عبدالرحمان نقل می‌کرده که عبدالله بن عمرو عاص می‌گفته است: * پیامبر (ص) به من فرمودند: مبادا همچون فلانی شوی که شب‌زنده‌داری می‌کرد و نماز شب می‌گزارد و بعد آن را رها کرد.

وهب بن جریر بن حازم از هشام دستوایی، از یحیی بن ابی‌کثیر، از محمد بن ابراهیم، از خالد بن معدان، از جبیر بن نفیر نقل می‌کند که عبدالله بن عمرو می‌گفته است: * پیامبر (ص) بر تن او دو جامه رنگ‌کرده با مواد سرخ دیده و فرموده‌اند: این جامه کافران است بر تن مکن.

محمد بن کثیر عبدی از ابراهیم بن نافع، از سلیمان احول، از طاووس نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) بر تن عبدالله بن عمرو دو جامه رنگ‌کرده با زعفران یا مواد سرخ دیدند و پرسیدند آیا مادرت به تو دستور داده است این جامه را بپوشی؟ عبدالله گفت: ای رسول خدا آیا این دو جامه را بشویم؟ پیامبر فرمودند: این دو را بسوزان.

سعید بن محمد ثقفی از رشدین بن کریب نقل می‌کند که می‌گفته است: * عبدالله بن عمرو را دیدم که عمامه‌ای خاکستری رنگ پوشیده و آن را به اندازه یک وجب یا کمتر از آن آویخته بود.

محمد بن عمر واقدی از ابن ابی‌ذئب، از عمرو بن عبدالله بن شویفع نقل می‌کند که می‌گفته است کسی برایم نقل کرد که: * عبدالله بن عمرو عاص را در حالی دیده است که موهای سر و ریش او سپید بوده است.

عفان بن مسلم و یحیی بن عباد از حماد بن سلمه، از علی بن زید، از عریان بن هیشم نقل

۱. جای تعجب است که امثال این شخص چگونه در این موارد این همه شبهه و سخت‌گیری کنند و در عین حال در جنگ صفین همراه پدر و معاویه بر روی علی (ع) شمشیر بکشند؟!

می‌کنند که می‌گفته است: «همراه پدرم پیش یزید بن معاویه رفتیم مردی کشیده قامت و سرخ روی و باشکمی بزرگ، آمد و سلام داد و نشست. پدرم پرسید این کیست؟ گفته شد عبدالله بن عمرو عاص است.

عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از علی بن زید، از عبدالرحمان بن ابی بکره نقل می‌کند: «عبدالله بن عمرو را به سرخ روی و کشیدگی قامت و بزرگی شکم توصیف می‌کرده است.

عمرو بن عاصم کلایی از حوشب، از مسلم وابسته بنی مخزوم نقل می‌کند که می‌گفته است: «عبدالله بن عمرو عاص پس از اینکه کور شد بر گرد کعبه طواف می‌کرد.

همین راوی از همام بن یحیی، از قتاده، از حسن، از شریک بن خلیفه نقل می‌کند که می‌گفته است: «عبدالله بن عمرو عاص را دیدم که کتابهای سریانی را می‌خواند.

معن بن عیسی از عبدالله بن مومل، از عبدالله بن ابی ملیکه نقل می‌کند: «عبدالله بن عمرو روزهای جمعه از ناحیه مغس که بر راه طایف است، چنان خود را به مسجد می‌رساند که نماز صبح را در مسجد الحرام می‌گزارد و سپس به حجر اسماعیل می‌رفت و نا هنگام طلوع آفتاب تسبیح و تکبیر می‌گفت، آن‌گاه کنار حجر می‌نشست و مردم کنار او می‌نشستند. روزی گفت: من بر خودم جز از سه کار که انجام داده‌ام بیمی ندارم. نخست در مورد کشته شدن و خون عثمان است. عبدالله بن صفوان گفت: اگر به کشته شدن او راضی بوده‌ای مثل این است که در ریختن خونس شرکت کرده باشی. عبدالله بن عمرو گفت: موضوع دوم این است که اموالی را انتخاب و جدا می‌کنم و می‌گویم همین امشب آن را به قرض خدا می‌دهم و در راه خدا مصرف می‌کنم و حال آنکه آن مال همچنان بر جای خود باقی می‌ماند. ابن صفوان گفت: در این صورت کسی هستی که نتوانستی از بخل و امساک نفس خویش در امان بمانی. عبدالله بن عمرو گفت: و دیگر جنگ صفین است.

ابوالولید هشام طیالسی از نافع بن عمر، از ابن ملیکه نقل می‌کند: «عبدالله بن عمرو می‌گفته است مرا با شرکت در جنگ صفین و کشتن مسلمانان چه کار بود و دوست می‌دارم که ای کاش ده سال پیش از آن مرده بودم و به خدا سوگند من هیچ شمشیر و نیزه و تیری نردم و هیچ کس در این باره چون من مواظبت نکرده است، همچون کسی هستم که هیچ یک از این کارها را انجام نداده باشد. نافع می‌گوید: خیال می‌کنم عبدالله بن عمرو گفت که رایت در دست او بوده و یکی دو منزل مردم را جلو برده است.

ابو اسامة حماد بن اسامة و محمد بن عبدالله اسدی هر دو از مسعر، از زیاد بن سلامه نقل می کردند: * عبدالله بن عمرو بن عاص می گفته است: دوست می دارم که ای کاش همچون این ستون می بودم.

معن بن عیسی از سری بن یحیی، از حسن نقل می کند که می گفته است: * گاهی عبدالله بن عمرو در جنگ شمشیر خود را بیرون می کشید.

مسلم بن ابراهیم از قاسم بن فضل، از طلحة بن عبیدالله بن کریز خزاعی نقل می کند که می گفته است: * عبدالله بن عمرو هرگاه می نشست قریش سخنی نمی گفتند. گوید، روزی گفت: شما چگونه خواهید بود در مورد خلیفه ای که بر شما پادشاهی خواهد کرد و از شما نیست؟ گفتند: در آن هنگام قریش کجا خواهند بود؟ گفت: شمشیر آنان را نابود ساخته است.

عنان بن مسلم از همام بن یحیی، از قتاده، از عبدالله بن بریده، از سلیمان بن ربیع نقل می کند که می گفته است: * همراه گروهی از پارسایان بصره برای رفتن به مکه حرکت کردیم و گفتیم چه خوب است مردی از اصحاب رسول خدا را ملاقات کنیم و با او سخن بگوییم. ما را به عبدالله بن عمرو بن عاص راهنمایی کردند، به خانه اش رفتیم، حدود سیصد شتر آن جا دیدیم. گفتیم: عبدالله بن عمرو بر همه این شتران حج گزارده است؟ گفتند: آری خود و وابستگان و دوستانش. ما وارد خانه شدیم مردی را با موهای سپید دیدیم که دو برد قطری پوشیده بود و عمامه بر سر داشت و پیراهن بر تن نداشت. پرسیدیم عبدالله بن عمرو تو هستی؟ و تو از اصحاب رسول خدایی و مردی از قریش هستی که کتابهای نخستین را خوانده ای و هیچ کس از تو در نظر ما محبوب تر و دوست داشتنی تر نیست. اکنون حدیثی برای ما بگو شاید خداوند بهره ای به ما برساند. پرسید شما از کجائید؟ گفتیم: عراقی هستیم. گفت: برخی از عراقیها مردمی هستند که دروغ می گویند و بر دیگران دروغ می بندند و مسخره می کنند. گفتیم: ما تو را تکذیب نمی کنیم و بر تو هم دروغ نمی بندیم و تو را مسخره نمی کنیم. برای ما حدیثی بگو شاید خدا ما را به آن بهره مند فرماید. حدیثی برای ایشان در مورد بنی قنطور بن کرکره بیان کرد.

کثیر بن هشام از فرات بن سلیمان، از عبدالکریم، از مجاهد نقل می کند: * عبدالله بن عمرو بن عاص خیمه خود را بیرون از حرم قرار می داد، ولی محل نماز گزاردن خود را داخل محدوده حرم قرار می داد. به او گفته شد چرا چنین می کنی؟ گفت: زیرا عقوبت

کارهای ناروا و بدعتها در داخل حرم شدیدتر از خارج آن و منطقه حل است. احمد بن عبدالله بن یونس از حبان بن علی، از ابوسنان، از عبدالله بن ابی هذیل، از عبدالله بن عمرو عاص نقل می‌کند که می‌گفته است * اگر در خلوت و جایی که جز خدا کس دیگر مرا نبیند، بینم مردی شراب می‌نوشد و بتوانم او را بکشم، خواهم کشت. همین راوی از داود بن عبدالرحمان، از عمرو بن دینار نقل می‌کند * سرپرست وَهْط^۱ آب اضافی آن را فروخت. عبدالله بن عمرو آن معامله را فسخ کرد. عیبدالله بن موسی از اسامة بن زید، از عبدالرحمان بن سلمانی نقل می‌کند که می‌گفته است * کعب الاحبار و عبدالله بن عمرو با یکدیگر ملاقات کردند. کعب به عبدالله گفت: آیا تطیر هم می‌زنی؟ گفت: آری. پرسید چه می‌گویی؟ گفت: می‌گویم پروردگارا هیچ شومی جز شومی‌ای که تو اراده فرموده باشی نیست و هیچ خیری جز خیر تو نیست و هیچ پروردگاری جز تو نیست و هیچ نیرو و دگرگونی جز به عنایت تو نیست. کعب گفت: تو فقیه‌ترین اعرابی، و این کلمات همان‌گونه که گفתי در تورات نوشته شده است. محمد بن عمر واقدی می‌گوید * عبدالله بن عمرو عاص در شام به سال شصت و پنج هجری و به هفتاد و دو سالگی درگذشت و او از ابوبکر و عمر روایت می‌کرده است.

از خاندان جُمَح بن عمرو

سعید بن عامر بن جذیم

ابن سلمان بن ربیعة بن سعد بن جُمَح بن عمرو بن هُصَیص بن کعب. مادرش ازوی دختر ابی مُعَیْط بن ابی عمرو بن امیه بن عبدشمس بن عبدمناف است. سعید فرزند نداشته و نسلی از او باقی نمانده است. ولی از برادرش جمیل بن عامر نسل باقی مانده و از جمله اعقاب او سعید بن عبدالرحمان بن عبدالله بن جمیل است که در بغداد عهده‌دار قضاوت لشکر مهدی عباسی بوده است.

سعید بن عامر پیش از جنگ خیبر مسلمان شد و به مدینه هجرت کرد و همراه رسول

۱. وَهْط، نام یکی از دهکده‌های طائف که از عمرو عاص بوده و یک میلیون تاک انگور داشته است. رک: یاقوت،

خدا(ص) در جنگ خیبر و جنگهای پس از آن شرکت کرد و برای او در مدینه خانه‌ای نمی‌شناسیم.

محمد بن عمر واقدی از سعید بن عبدالرحمان جُمحی نقل می‌کند: * چون عیاض بن غنم درگذشت عمر بن خطاب، سعید بن عامر بن حذیم را بر کار او که امیری حمص و اطراف آن از منطقه شام بود گماشت و برای او فرمانی نوشت و در آن به او سفارش کرد که از خدا بترسد و در کار خدا کوشش کند و برای انجام دادن وظایف خود قیام کند و تا آنجا که ممکن است خراج را از رعیت بردارد و نسبت به آنان مهربانی و مدارا کند و سعید هم پاسخ شایسته داد.

احمد بن عبدالله^۱

حجاج بن علاط

... او را نخواهیم کشت و او را به مکه و پیش مردم آن شهر خواهیم فرستاد.^۲ گوید: در مکه بانگ شادی برآوردند و گفتند خبر خوش رسید. من گفتم: به من یاری دهید تا اموال خود را از کسانی که به من وام دارند جمع کنم که می‌خواهم برگردم و مقداری از غنیمتهایی را که از محمد و یارانش به دست آمده است، پیش از آنکه بازرگانان بر من پیشی بگیرند بخرم. آنان همگی در این مورد قیام کردند و هرگز نشنیده بودم این چنین همکاری کنند. پس از آن پیش همسرم رفتم و مقداری از اموال من پیش او بود، گفتم: زود این اموال مرا بده شاید بتوانم خود را به خیبر برسانم و پیش از آنکه بازرگانان بر من پیشی گیرند، مقداری از کالاها را خریداری کنم.

عباس بن عبدالمطلب که این خبر را شنیده بود پشتش درهم شکسته شده بود و یارای قیام و بیرون آمدن از خانه را از دست داده بود. او یکی از غلامان خود به نام ابوزبیه را فرا خواند و به او گفت: پیش حجاج برو و به او بگو عباس می‌گوید خداوند برتر و بزرگتر از این

۱. باز هم به طوری که ملاحظه می‌کنید متن افتادگی دارد - م.

۲. حجاج پس از اینکه مسلمان شد از پیامبر اجازه گرفت و به مکه برگشت و گفت: محمد(ص) اسیر یهودیان خیبر شده و گفته‌اند او را نخواهیم کشت. برای اطلاع بیشتر به ترجمه مغازی، ج ۱، ص ۵۳۵ و ترجمه نه‌ایه‌الارب، ج ۲، ص ۲۳۷ مراجعه شود - م.

است که آنچه تو می‌گویی صورت گرفته باشد؛ و چون آمد و به من گفت. گفتم: به ابوالفضل [کنیه عباس است.] بگو برای من در خانه خویش حجره‌ای فراهم کند تا هنگام ظهر بیایم و پوشیده خبری را که دوست می‌دارد به او بگویم و موضوع را پوشیده بدارد.

حجاج هنگام ظهر پیش عباس آمد و اورا به خدا سوگند داد که آنچه را به او می‌گوید سه روز پوشیده دارد و عباس موافقت کرد. حجاج گفت: من مسلمان شده‌ام پیش همسر اموالی و از مردم طلبهایی دارم که اگر بفهمند مسلمان شده‌ام به من پرداخت نخواهند کرد. من از حضور پیامبر (ص) هنگامی مرخص شدم که خیبر گشوده شد و تیرهای خدا و رسول خدا آن را گشود و هنگامی که من آمدم پیامبر (ص) با دختر حُئی بن اخطب عروسی کرد و پسران ابو حنیف کشته شدند. چون آن روز به شب رسید حجاج از مکه بیرون رفت. عباس هم پس از آنکه آن مدت گذشت درحالی که حُلّه‌ای آراسته پوشیده و عطر بر خود مالیده و چوبدستی در دست گرفته بود، از خانه بیرون آمد و خرامان بر در خانه حجاج بن علاط ایستاد و در زد و پرسید حجاج کجاست؟ همسرش گفت: رفت تا مقداری از غنایمی را که از محمد و یارانش به دست آمده است بخرد. عباس گفت: آن مرد دیگر همسر تو نیست مگر اینکه تو از دین او پیروی کنی، حجاج مسلمان شده و در فتح خیبر همراه پیامبر بوده است. عباس از آن جا به مسجد آمد، قریش در حال گفتگو درباره خبر حجاج بودند. عباس گفت: سوگند به کسی که به او سوگند می‌خورید چنین نیست همانا محمد (ص) خیبر را گشوده است و با دختر حُئی بن اخطب عروسی کرده است و گردن پسران ابو حنیف را زده است، گردن همان سپیدچهرگان پیچیده‌مویی که ایشان را سالارهای یثرب و خیبر تصور می‌کردید. اکنون هم حجاج با اموالی که نزد همسرش داشته گریخته است. گفتند: چه کسی به تو این خبر را داده است؟ گفت: آن کس که در نظرم مورد اعتماد و کاملاً راستگوست، یعنی حجاج و اکنون پیش زنش بفرستید و پیرسید. قریش چنان کردند و دانستند که حجاج با اموال خویش گریخته است و آنچه را که عباس به آنان گفته بود، راست و برحق یافتند. مشرکان سخت ناراحت و مسلمانان شادمان شدند و پس از پنج روز این خبر به مکه رسید. این خبر که نقل کردیم خبری است که تمام آن را محمد بن عمر واقدی از قول رجال حدیث خود که از قول ایشان جنگ خیبر را روایت کرده آورده است.

محمد بن عمر واقدی از سعید بن عطاء بن ابی مروان، از پدرش، از جدش نقل می‌کند * چون پیامبر (ص) قصد فتح مکه فرمودند به حجاج بن علاط و عرباض بن ساریه سلمی

پیام فرستادند به مدینه بروند. واقدی همچنین می‌گوید: حجاج به مدینه هجرت کرد و در محله بنی‌امیه بن زید ساکن شد و همان‌جا خانه و مسجدی ساخت که به نام او مشهور است. حجاج پدر نصر بن حجاج است و او را احادیثی است.

عباس بن مرداس

ابن ابی عامر بن حارثه بن عبد بن عیسی بن رفاعه بن حارث بن بُهْشَه بن سُلیم. عباس بن مرداس پیش از فتح مکه مسلمان شد و همراه نهصد مرد از قوم خویش که همگی سوار بر اسب و مسلح به نیزه و زره بودند به حضور پیامبر (ص) پیوست تا همراه ایشان در فتح مکه شرکت کند.

محمد بن عمر واقدی از عکرمه بن فروخ سُلمی، از معاویه بن جاهمه بن عباس بن مرداس نقل می‌کند: * عباس بن مرداس می‌گفته است: من هنگامی که پیامبر به جانب مکه حرکت کرده بودند همین‌که از گردنهٔ مشلّل فرود آمدند به حضورشان رسیدم و ما همگان مسلح و غرق در آهن بودیم و اسبها سر و گردن می‌جنبانند و دهانه‌ها و لگامهای خود را به این سو و آن سو می‌بردند و لگامها را از دست ما بیرون می‌کشیدند. ما برای پیامبر (ص) صف کشیدیم. ابوبکر و عمر هم کنار ایشان بودند. پیامبر (ص) خطاب به عیینه فرمودند: ای عیینه این قبیلهٔ سُلمی است که با این شمار و ساز و برگ که می‌بینی آمده‌اند. عیینه گفت: ای رسول خدا نماینده و فراخوانندهٔ شما پیش آنان رفته است و پیش من نیامده است و به خدا قوم من از لحاظ سلاح و مرکب آماده و ساخته و پرداخته‌اند و آنان سوارکاران شایسته و مردان جنگ و تیراندازان ورزیده‌اند. عباس بن مرداس گفت: ای مرد بس کن که به خدا سوگند خودت می‌دانی که ما بر پشت اسب سوارکارتر و نیزه زننده‌تر و شمشیرزن‌تر از تو و قوم تو هستیم. عیینه گفت: دروغ می‌گویی و خیانت می‌ورزی. ما به آنچه گفتی از تو شایسته‌تریم و تمام اعراب این موضوع را برای ما شناخته و دانسته‌اند. پیامبر (ص) با دست به آن دو اشاره فرمود که ساکت شوند.

محمد بن عمر واقدی از عبدالرحمان بن ابی الزناد نقل می‌کند: * پیامبر (ص) هنگامی که به آنانی که می‌خواست دل‌های ایشان را به دست آورد از غنائیم عطا فرمود به عباس بن مرداس فقط چهار شتر عطا فرمود و او از این موضوع در اشعار زیر که سروده است از

پیامبر (ص) گله‌گزاری کرده است:

«به غنایمی رسیدیم که به سبب حمله من در آن صحرا بر دشمن فراهم آمد، من سپاهیان را برای حمله شبانه برمی‌انگیختم و هنگامی که مردم می‌آرمیدند من نخسیدم. اکنون سهم من و سهم اسبم (عُبَید) کمتر از سهم عینۀ و اقرع است، به من چهار شتر کوچک عطا شد به شمار چهار دست و پای اسبم. و حال آنکه بدر و حابس [نام پدران عینۀ و اقرع] در انجمن از پدر من فراتر نبودند، من در این جنگ بسیار مدافع بودم و چندان عطایی داده نشدم. من مردی پست‌تر از آن دو نبودم و کسی را که تو امروز خوار فرمایی هرگز سرفراز نخواهد شد.^۱»

گوید: ابوبکر این ابیات او را به اطلاع پیامبر (ص) رساند.^۲ پیامبر به عباس بن مرداس فرمودند: تو گفته‌ای که «سهم من و اسبم عبید، کمتر از اقرع و عینۀ است»؟، ابوبکر به پیامبر گفت: پدر و مادرم فدایت باد این چنین سروده است. پیامبر پرسیدند چگونه سروده است؟ ابوبکر گفت: گفته است از عینۀ و اقرع، فرمودند: معنی یکی است حالا چه زیانی دارد که من نخست اقرع را بگویم یا عینۀ را.^۳ ابوبکر گفت: پدرم فدایت باد که تو نه شاعری و نه شعرخوان و نه شایسته و سزاوار توست. پیامبر فرمودند: زبان او را از من کوتاه کنید. گروهی ترسیدند و گفتند: فرمان داده شده که عباس را مثله کنند، ولی پیامبر (ص) یکصد شتر به او بخشیدند و برخی هم گفته‌اند پنجاه شتر.

کَأَنَّ نَهَايا تَلَفَتْهَا
وَحَتَّى الْجَنُودَ لَكِنِّي يَدْلُجُوا
وَكُرِّي عَلَى الْقَوْمِ بِالْأَجْزَعِ
إِذَا هَجَعَ الْقَوْمُ لَمْ أَهْجَعْ
فَأَصْبَحَ نَهْيِي وَنَهْبُ الْعُبَيْدِ بَيْنَ عَيْنَةٍ وَالْأَقْرَعِ
أَلَا أَفْأَئِلَ أَعْطَيْتُهَا
وَمَا كَانَ بَدْرٌ وَلَا حَابِسٌ
وَقَدْ كُنْتُ فِي الْحَرْبِ ذَا تَذَرَاءٍ
وَمَا كُنْتُ دُونَ أَمْرِي مِنْهُمَا
عَدِيدَ قَوَائِمِهِ الْأَرْبَعِ
يُفَوِّقَانِ مَرْدَاسَ فِي الْمَجْمَعِ
فَلَمْ أَعْطِ شَيْئاً وَلَمْ أَمْنَعْ
وَمَنْ تَصْنَعُ الْيَوْمَ لَا يُرْفَعُ

۱. عباس بن مرداس در زمرة شاعران است. ابن قتیبه در الشعر و الشعراء، چاپ بیروت، ۱۹۶۹، صفحات ۲۱۸ و ۲۳۲ دوبار شرح حال و ابیاتی از او و از جمله چند بیت از همین ابیات را آورده است. این ابیات را واقدی در مغازی، ص ۹۴۶، با اندک اختلافی در برخی کلمات که صحیح‌تر هم به نظر می‌رسد، آورده است و در منابع دیگر هم نقل شده است - م.

۳. پیامبر (ص) رعایت قافیه شعر را عمداً فرمودند و تذکر ابوبکر به آن جهت است - م.

عازم بن فضل از حماد بن سلمه، از هشام بن عروة، از عروة نقل می‌کند * چون هنگام جنگ حنین^۱ پیامبر به ابوسفیان و عیینه و اقرع بن حابس آن همه عطا فرمود عباس بن مرداس چنین سرود: «آیا سهم من و سهم اسبم عبید را کمتر از عیینه و اقرع قرار می‌دهی. و من میان قوم ثروتمندم، ولی چیزی به من عطا نشد و چرا عطا از من بازداشته شد.»^۲

پیامبر فرمودند: زبانت را خواهم برید و به بلال فرمودند وقتی به تو گفتم زبانت را قطع کن به او حله‌ای ببخش. و پیامبر فرمودند: ای بلال این را پیر و زبانت را پیر. بلال دست عباس بن مرداس را گرفت که او را با خود ببرد. عباس گفت: ای رسول خدا آیا زبانت بریده می‌شود؟ ای گروه مهاجران آیا زبانت بریده می‌شود؟ و بلال همچنان او را می‌کشید و چون این موضوع را مکرر گفت، بلال گفت: پیامبر دستور فرموده است به تو حله‌ای بپوشانم و این چنین زبانت را کوتاه کنم و او را برد و حله‌ای به او عطا کرد.

محمد بن عمر واقدی می‌گوید * عباس بن مرداس نه ساکن مکه شد و نه ساکن مدینه، در جنگها همراه پیامبر (ص) شرکت می‌کرد و سپس به سرزمینهای قوم خود برمی‌گشت و معمولاً در صحراهای اطراف بصره مقیم بود و به بصره هم فراوان می‌آمد و مردم بصره از او روایت نقل می‌کنند. اعقاب او در صحرای اطراف بصره سکونت دارند و گروهی از ایشان هم ساکن بصره شده‌اند.

جاهمة بن عباس بن مرداس

این شخص اسلام آورد و از اصحاب پیامبر بود و از ایشان احادیثی نقل کرده است. حجاج بن محمد از ابن جریج، از محمد بن طلحة بن عبدالله بن عبدالرحمان، از پدرش طلحه، از معاویه پسر جاهمه نقل می‌کند که می‌گفته است * جاهمه به حضور پیامبر (ص) آمد و گفت: ای رسول خدا می‌خواهم به جنگ و جهاد بروم و به حضور شما آمده‌ام تا مشورت کنم. پرسیدند آیا مادر داری؟ گفت: آری. فرمودند: در خدمت و ملازم او باش که بهشت زیر پای اوست. برای بار دوم و سوم هم در موارد دیگری پرسید و پیامبر همین‌گونه پاسخ دادند.

۱. در متن اشتباهاً به جای حنین، خیر چاپ شده است - م.

۲. أَتَجْعَلُ نَهْیَ وَ نَهْبَ الْعَبْدِ بَيْنَ عَيْنَةِ وَالْأَقْرَعِ وَ قَدْ كُنْتَ فِي الْقَوْمِ ذَاتُ رَوْءٍ فَلَمْ اعْطِ شَيْئاً وَ لَمْ اَمْنِعْ

یزید بن اخنس بن حَبِیب

ابن جُرّة بن زغب بن مالک بن خفاف بن امری القیس بن بهثة بن سلیم. پدر مَعْن بن یزید سلمی است، یعنی همان کسی که ابوالجویریة از او این حدیث را آورده که گفته است * من و پدرم و جدم با پیامبر (ص) بیعت کردیم و من شکایتی را در محضر پیامبر طرح کردم و مرا تأیید فرمودند.

پیامبر (ص) روز فتح مکه یکی از چهار لوایی را که برای بنی سلیم بسته بودند، برای یزید بن اخنس بستند؛ و پس از آن یزید و فرزندانش ساکن کوفه شدند و مَعْن بن یزید در جنگ مَرَج راهط حضور داشت.

ضحاک بن سفیان بن حارث

ابن زائدة بن عبدالله بن حبیب بن مالک بن خفاف بن امری القیس بن بهثة بن سلیم. او هم مسلمان شد و در زمرة اصحاب پیامبر (ص) است. برای او هم روز فتح مکه لوایی بسته شد.

عُتْبَة بن فرقد

نام فرقد یربوع بن حبیب بن مالک بن اسعد بن رفاعه بن ربیعة بن رفاعه بن حارث بن بهثة بن سلیم است. فرقد در نواحی کوفه مرد شریفی بوده است و به نسل او فراقده می گفته اند.

خُفاف بن عُمیر بن حارث بن شرید

نام اصلی شرید عمرو بن ریاح بن یَقْظَة بن عَصِیَة بن خفاف بن امری القیس بن بهثة بن سلیم است. خفاف شاعر بوده و او همانی است که به او خفاف بن نُدْبَة هم گفته می شود و ندبة نام مادر اوست و او دختر شیطان بن قنان و از جمله اسیران خاندان حارث بن کعب است و هم گفته اند ندبة کنیز سیاهی بوده است.

خفاف در فتح مکه همراه پیامبر(ص) بود و یکی دیگر از لواه‌های بنی سلیم را بر دوش داشت.^۱

ابن ابی العوجاء سُلمی

محمد بن عمر واقدی از محمد بن عبدالله، از زهری نقل می‌کند * پیامبر(ص) ابن ابی العوجاء سلمی را در ذیحجه سال هفتم همراه پنجاه نفر به مأموریتی جنگی در سرزمینهای بنی سلیم فرستادند. شمار دشمن بسیار بود و جنگی سخت کردند، آن چنان که همه مسلمانان کشته شدند و سالار آنان، یعنی ابن ابی العوجاء سخت زخمی شد و میان کشتگان در افتاد و سپس خود را با زحمت از معرکه بیرون کشید و توانست روز اول صفر سال هشتم به حضور پیامبر(ص) برسد.^۲

وَزْد بن خالد بن حذیفه

ابن عمرو بن خلف بن مازن بن مالک بن ثعلبه بن بهته بن سلیم. او اسلام آورد و از اصحاب پیامبر(ص) بود و روز فتح مکه بر میمنه سپاه اسلام بود.

هَوْذَة بن حارث بن عجرة

ابن عبدالله بن یقطه بن عصیه بن خفاف بن امری القیس بن بهته بن سلیم. او هم پس از اسلام آوردن خویش در فتح مکه شرکت داشت و او همان است که با پسرعموی خود در مورد بردوش کشیدن رایت مخاصمه کرد و خطاب به عمر بن خطاب چنین سروده است: «همانا این کار در غیر اهل آن قرار گرفته است، ای ولی امر بنگر کجا می‌خواهی بروی.»^۳

۱. شرح حال مختصر و برخی از اشعار او در الشعر و الشعرای ابن قتیبه، ص ۲۵۹-۲۵۸ آمده است -م.

۲. برای اطلاع بیشتر از این سریه، رکن: واقدی، مغازی، ص ۷۴۱-م.

۳. لَقَدْ دَارَ هَذَا الْأَمْرُ فِي غَيْرِ أَهْلِهِ فَاتَّبِعْ وَلِي الْأَمْرِ ابْنَ تَرْيَدٍ

عرباض بن ساریه سلمی

کنیه اش ابونجیح بوده است.

محمد بن سعد می گوید از قول ابومغیره حمصی برایم نقل کردند که ابوبکر بن عبدالله بن ابی مریم، از قول حبیب بن عبید می گفته است عرباض بن ساریه می گفته است * چه می شد که مردم نمی گفتند ابونجیح چه کرد و چه کرد و مقصودش از ابونجیح خودش بود.

ابو حصین سلمی

محمد بن عمر واقدی از عبدالله بن ابی یحیی سلمی، از عمر بن حکم بن ثوبان، از جابر بن عبدالله نقل می کند که می گفته است * ابو حصین سلمی مقداری طلا از معدن ناحیه خودشان آورد و وامی را که رسول خدا (ص) برای او تعهد فرموده بودند پرداخت و به اندازه تخم کبوتری باقی ماند، آن را به حضور پیامبر آورد و گفت: این را به هرگونه که خداوند برای شما مقرر فرموده و به هر نحو که صلاح می دانید مصرف فرمایید. گوید، ابو حصین برای آنکه آن زر را به پیامبر (ص) بدهد از سوی راست ایشان آمد و پیامبر (ص) چهره خویش را از او برگرداند، او از سمت چپ آمد همچنان پیامبر (ص) چهره برگرداندند. سپس از روبه رو آمد پیامبر (ص) سر به زیر افکندند و چون اصرار کرد پیامبر آن را از دست او گرفتند و چنان به سوی او رها کردند که اگر به پایش می خورد پی آن را قطع می کرد. آن گاه پیامبر (ص) روی به او کردند و فرمودند: برخی از شما اموال خود را صدقه می دهد و سپس می نشیند و از مردم چیزی مطالبه می کند، صدقه را باید در حال توانگری پرداخت و نخست از کسانی که عائله تو هستند شروع کن.

از خاندان اشجع بن ريث بن غطفان بن سعد بن قيس عيلان بن مضر

نعم بن مسعود بن عامر

ابن انيف بن ثعلبة بن قنفذ بن خلاوة بن سبيع بن بکر بن اشجع.

واقدی از عبدالله بن عاصم اشجعی، از پدرش نقل می کند که نعم بن مسعود می گفته است * من مکرر پیش کعب بن اسد در بنی قریظه می رفتم و پیش آنان می ماندم و از شراب

و خوراک آنان می نوشیدم و می خوردم و سپس هم به میزان گنجایش جوالهایم به من خرما می دادند و با آن خرماها پیش خانواده خود برمی گشتم. چون احزاب برای جنگ با رسول خدا حرکت کردند، من که همچنان بر آیین خویش بودم همراه قوم خود حرکت کردم. پیامبر (ص) مرا می شناختند. خداوند محبت اسلام را در دلم افکند و این موضوع را از قوم خود پوشیده داشتم و بیرون آمدم و میان نماز مغرب و عشاء خود را به پیامبر رساندم. ایشان که نماز می گزاردند چون مرا دیدند نشستند و پرسیدند نعیم چه چیز سب آمدن تو به این جاست؟ گفتم: آمده ام شما را تصدیق کنم و گواهی می دهم آنچه آن را آورده ای حق است، و اکنون به هرچه می خواهی مرا فرمان ده. فرمود: هرچه می توانی این مردم را از جنگ ما بازداری بازدار. گفتم: ای رسول خدا ولی باید مطالبی درست و نادرست بگویم. فرمودند: آنچه می خواهی بگویی بگو، آزادی. گوید، من پیش یهودیان بنی قریظه برگشتم و گفتم: این سخن را از من پوشیده دارید، پوشیده دارید. گفتند: چنین خواهیم کرد. گفتم: قریش و غطفان تصمیم دارند از جنگ با محمد (ص) منصرف شوند و بازگردند، اگر فرصتی بیابند ممکن است حمله ای بکنند و گرنه به سرزمینهای خود برو خواهند گشت و اینک شما همراه آنان در جنگ شرکت نکنید مگر اینکه گروهی از آنان را گروگان بگیرید. گفتند: رأی درست را بر ما عرضه کردی و خیراندیشی کردی. نعیم پس از آن پیش ابوسفیان بن حرب رفت و گفت: نصیحتی برای تو می کنم و آن را پوشیده دار و از قول من نقل مکن. گفت: چنین می کنم بگو. گفتم: بدان که بنی قریظه از آنچه میان ایشان و محمد پیش آمده است پشیمان شده اند و می خواهند با او صلح و مذاکره کنند من پیش ایشان بودم که به محمد (ص) پیام دادند که ما به زودی هفتادتن از اشراف قریش و غطفان را گروگان می گیریم و به تو تسلیم می کنیم تا گردن آنان را بزنی و ما همراه تو بر ضد قریش و غطفان جنگ می کنیم تا آنها را از این جا برانیم و در قبال آن تو شاخ و بال دیگر ما یعنی بنی نضیر را که تبعید کرده و درهم شکسته ای به سرزمینهای خودشان بازگردان. بنابراین اگر به شما پیام فرستادند و از شما گروگان خواستند حتی یک نفر هم به آنان گروگان مدهید و از ایشان بر حذر باشید. سپس پیش غطفانیها رفت و با آنان هم همین گونه سخن گفت و چون خودش هم غطفانی بود سخن او را تصدیق کردند.

در این هنگام بنی قریظه به قریش پیام دادند و گفتند: به خدا سوگند تا گروگانانی به ما ندهید ما همراه شما با محمد جنگ نمی کنیم و گروگانهای شما باید در دست ما باشند، زیرا

بیم آن داریم که ناگاه عقب‌نشینی کنید و ما را با محمد تنها بگذارید. ابوسفیان گفت: این همان چیزی است که نعیم گفت. بنی قریظه همین پیام را به غطفانیها دادند و آنان همگی گفتند: ما هیچ گروگانی به شما نمی‌دهیم و باید بیرون آید و همراه ما جنگ کنید. یهودیان هم گفتند: سوگند به تورات معلوم می‌شود آنچه نعیم گفت راست و درست است و هریک از گروهها از دیگری ناامید شد و میان ایشان اختلاف و پراکندگی پیش آمد.

نعیم می‌گفته است: من بودم که توانستم میان احزاب چنان تفرقه‌ای بیندازم که هریک به راهی برود و پراکنده شوند و من امین رسول خدا(ص) بر سر آن حضرتم. نعیم پس از آن هم دارای اسلامی پسندیده بود.

محمد بن عمر واقدی می‌گوید * نعیم بن مسعود پس از این موضوع به مدینه هجرت کرد و ساکن آن شهر شد و اعقاب او در آن شهرند. او در جنگها همراه رسول خدا(ص) بود و هنگامی که پیامبر(ص) می‌خواستند برای جنگ تبوک حرکت کنند، نعیم را پیش قوم خودش گسیل فرمودند تا آنها را برای شرکت در جنگ با دشمنشان آماده سازد و حرکت دهد.

واقدی از سعید بن عطاء بن ابی مروان، از پدرش، از جدش نقل می‌کند که می‌گفته است * پیامبر نعیم بن مسعود و معقل بن سنان را به قبیله اشجع روانه فرمود تا به آنان بگویند برای شرکت در جنگ فتح مکه به مدینه بیایند.

واقدی از خلف بن خلیفه، از پدرش نقل می‌کند * چون نعیم بن مسعود مُرد، پیامبر(ص) بندهای پیراهن او را با دندان گشودند. واقدی در پی این سخن می‌افزاید که این حدیثی بسیار مست است، زیرا نعیم در زمان رسول خدا(ص) درنگذشته است و او تا روزگار حکومت عثمان بن عفان زنده بوده است.

مسعود بن رُخيلة بن عائد

ابن مالک بن حبیب بن نبیح بن ثعلبة بن قنثذ بن خلاوه بن مسعود بن بکر بن اشجع. او در جنگ احزاب همراه مشرکان و فرمانده قبیله اشجع بود و پس از آن اسلام آورد و اسلامش نیکو و پسندیده بود.

حُسَیْل بن نویره اشجعی

او راهنمای سپاه پیامبر (ص) در جنگ خیبر برای رساندن ایشان به خیبر بود و همو از ناحیه جناب به حضور پیامبر آمد و خبر آورد که جمعی از مردم غطفان در جناب جمع شده‌اند و پیامبر (ص) بشر بن سعد را همراه سیصدتن از مسلمانان به جناب گسیل داشتند و در مناطق یَمَن و خیبار با آنان رویاروی شدند.

عبدالله بن نعیم اشجعی

او هم همراه حسیل بن نویره راهنمای پیامبر (ص) به خیبر بود.

عَوْف بن مالک اشجعی

عبدالوهاب بن عطاء عجللی از ابوسنان، از قول یکی از یاران خود نقل می‌کند * پیامبر (ص) میان ابوالدرداء و عوف بن مالک عقد برادری بستند. واقدی می‌گوید: عوف در حالی که مسلمان بود، در جنگ خیبر شرکت کرد و رایت قبیله اشجع روز فتح مکه بر دوش او بود. عبیدالله بن موسی و عبدالوهاب بن عطاء هر دو از اُسامه بن زید لیشی، از مکحول نقل می‌کنند * عوف بن مالک اشجعی در حالی که انگشتی زرین بردست داشت پیش عمر بن خطاب آمد. عمر به دست او زد و گفت: انگشت زرین بر دست می‌کنی؟ عوف آن را بیرون آورد. عمر گفت: دیگر نبینم و گرنه تو را ناراحت می‌کنم و انگشت را نابود می‌سازم. فردای آن روز عوف آمد در حالی که انگشتی آهنی بر دست داشت. عمر گفت: این زیور دوزخیان است. فردای آن روز با انگشتی سیمین آمد و عمر سکوت کرد. واقدی می‌گوید: به روزگار حکومت ابوبکر، عوف بن مالک به شام کوچ کرد و ساکن حمص شد و تا آغاز حکومت عبدالملک بن مروان زنده بود و به سال هفتاد و سه درگذشت و کنیه‌اش ابو عمرو بود.

جاریه بن حُمَیل بن نُشَبَة

ابن قرط بن مَرّة بن نصر بن دهمان بن بصر بن سبیع بن بکر بن اشجع. او از کسانی است که از دیرباز مسلمان شده و در محضر پیامبر (ص) بوده است.

ابن سعد می‌گوید هشام بن محمد بن سائب کلبی از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * جاریه در جنگ بدر هم همراه پیامبر (ص) حضور داشته است. هیچ‌یک از دانشمندان غیر او این موضوع را نگفته است و این خبر در نظر ما استوار نیست.

عامر بن اَضْبَط اشجعی

محمد بن عمر واقدی از عبدالله بن یزید بن قَسِیْط، از پدرش، از عبدالرحمان بن عبدالله بن ابی‌حدرد اسلمی، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * هنگامی که پیامبر (ص) ما را همراه ابوقتاده انصاری به ناحیه بطن اِضْمَ گسیل فرمودند میان راه ناگهان عامر بن اَضْبَط اشجعی از کنار ما گذشت و به ما تحیت و درود اسلامی (یعنی سلام علیکم) فرستاد. ما از او دست برداشتیم، ولی مُحَلِّم بن جَثامه که همراه ما بود بر او حمله کرد و او را کشت و شتر و کالا و مشک شیری که داشت به غنیمت گرفت، و چون به مدینه و حضور پیامبر بازگشتیم این آیه قرآن در مورد ما نازل شد:

«ای اهل ایمان چون در راه خدا بیرون روید تحقیق و جستجو کنید و به آن کس که اظهار اسلام و بر شما سلام کند مگویید مؤمن نیست...» تا آخر آیه.^۱

واقدی می‌گوید: ما داستان محلم بن جثامه را که پیامبر (ص) نخست تصمیم داشتند او را در قبال خون عامر قصاص فرمایند و مطالبی را که در جنگ حنین در این باره میان عیینه بن بدر و اقرع بن حابس پیش آمد و گفتگوی آن دو را در محضر رسول خدا ضمن شرح حال محلم بیان کردیم که سرانجام پیامبر (ص) خون‌بهای عامر را که صد شتر بود، پذیرفتند و قرار شد پنجاه شتر هساندم و پنجاه شتر پس از بازگشت به مدینه پرداخت شود و پیامبر (ص) چندان اصرار فرمودند که قوم عامر قبول دیه و خون‌بها را پذیرفتند.^۲

۱. آیه ۱۹ از سوره چهارم - نساء - و به ابوالفتح رازی، تفسیر، ج ۳، ص ۴۷۲ مراجعه شود - م.

۲. به ترجمه مغازی، ص ۲ - ۷۰۱ مراجعه فرماید - م.

معقل بن سنان بن مُظَهَّر

ابن عرکی بن فتیان بن سبیع بن بکر بن اشجع. او در فتح مکه همراه پیامبر (ص) بود و تا روز حَرّه^۱ زنده بود.

محمد بن عمر واقدی از عبدالرحمان بن عثمان بن زیاد اشجعی، از پدرش چنین نقل می‌کند: «معقل بن سنان از اصحاب پیامبر (ص) بود؛ جوانی ظریف بود که در فتح مکه لوای قوم خود را بر دوش می‌کشید و پس از آن چندان زنده ماند که ولید بن عتبّه بن ابی سفیان که امیر مدینه بود، او را برای بیعت با یزید بن معاویه به شام گسیل داشت. او همراه نمایندگان مردم مدینه به شام آمد و روزی با مسلم بن عقبه که معروف به مسرف است^۲، ملاقات کرد. مسلم بن عقبه و معقل با یکدیگر انس داشتند و گفتگو می‌کردند، ضمن سخن، معقل در باره یزید بن معاویه گفتگو کرد و گفت: مرا با زور برای بیعت با این مرد فرستاده‌اند و این آمدن من پیش او از قضا و قدر است، مردی که باده‌نوشی و با محارم خویش هم‌بستری می‌کند؛ و سپس به دشنام دادن به یزید پرداخت و هیچ فروگذار نکرد و به مسرف گفت: دوست می‌دارم این موضوع همچون امانتی پیش تو بماند. مسرف گفت: داستان گفتگوی امروز را هرگز به امیرالمؤمنین نخواهم گفت و به خدا سوگند چنین نمی‌کنم. ولی در پیشگاه خدا عهد و میثاق می‌بندم که اگر روزی بر تو دست یابم و بر تو قدرت پیدا کنم چیزی را که چشم‌هایت در آن است جدا خواهم کرد. و چون مسرف به مدینه آمد و در واقعه حَرّه با مردم مدینه درافتاد، و معقل سالار مهاجران را گرفتند و به صورت اسیر پیش مسرف آوردند. مسرف به او گفت: ای معقل بن سنان آیا تشنه‌ای؟ گفت: آری خداوند کار امیر را اصلاح فرماید. گفت: برای او شربت بادام بیاورید، آوردند و نوشید. مسرف به او گفت: آشامیدی و سیراب شدی؟ گفت: آری. گفت: مرا با این کار خوار و کوچک مشمر، ای مفرج برخیز و گردن معقل را بزن. سپس به مفرج گفت: بنشین، و به نوفل بن مساحق گفت: برخیز و گردن معقل را بزن و او برخاست و گردن معقل را زد. مسرف گفت: به خدا سوگند پس از سخنی که از تو در باره امامت شنیدم و بر او چنان طعنه زدی دست از تو بر نمی‌داشتم، و این چنین او را

۱ و ۲. برای اطلاع بیشتر در باره روز و واقعه حَرّه و مسلم بن عقبه و جنایات او در منابع کهن، به ابوحنیفه دینوری، اخبار الطوال، ترجمه به قلم این بنده، نشر نی، تهران، ۱۳۶۴، ص ۱۴-۳۰۸ مراجعه فرماید - م.

اعدام کرد. واقعه حره در ذیحجه سال شصت و شش^۱ بود و شاعر در این باره چنین سروده است:
 «همانا این انصارند که خبر مرگ سران خود را به شما می دهند و قبیله اشجع خبر مرگ
 معقل بن سنان را می دهد.»^۲

ابو ثعلبة اشجعی

احمد بن عبدالله بن یونس از مندل بن علی، از ابن جریج، از ابوالزبیر، از عمرو بن نبهان، از
 ابو ثعلبة اشجعی نقل می کند که می گفته است * به پیامبر (ص) گفتم: دو فرزند از من در اسلام
 در گذشته اند. پیامبر فرمودند: هر کس دو فرزندش در اسلام بمیرند خداوند به فضل و
 رحمت خود نسبت به آن دو او را هم به بهشت می برد.

ابومالک اشجعی

ابو عامر عبدالملک بن عمرو عَقْدی از زهیر بن محمد، از عبدالله بن محمد بن عقیل، از عطاء
 بن یسار، از ابومالک اشجعی نقل می کند که پیامبر (ص) فرموده اند * از بزرگترین غل
 و غشها در پیشگاه خداوند این است که دو همسایه در زمین یا خانه یک ذراع از زمین
 دیگری را به زمین خود داخل کند و چون این کار را انجام دهد خداوند همان مقدار زمین
 را تا ژرفای هفت زمین در روز قیامت برگردن او می آویزد.

از خاندان ثقیف که نام و نسب او چنین است: قُسی بن منبه بن بکر بن
 هوازن بن عکرمة بن خصفه بن قیس بن عیّلان بن مُضَر

مغیره بن شعبه بن ابی عامر

ابن مسعود بن معتب بن مالک بن کعب بن عمرو بن سعد بن عوف بن ثقیف. مادرش اسماء
 دختر افقم بن ابی عمرو بن ظویلیم بن جعیل بن عمرو بن دهمان بن نصر است. کنیه مغیره بن

۱. بدون تردید اشتباه است، واقعه حره در حکومت یزید و به سال شصت و سوم هجرت بوده است. رک: یعقوبی، تاریخ، ج

۲، چاپ بیروت، ۱۹۶۰، ص ۱۲۵۲ و نویری، نهاية الارب، ج ۷، تهران، ۱۳۶۴، ص ۲۲۲-م.

۲. الا تلکم الانصار تمنی سراتها واشجع تمنی معقل بن سنان

شعبه، ابو عبدالله بوده است و به او مغیره الرأی هم می گفته اند. بسیار زیرک و گریز بوده و اگر در سینه اش دو موضوع خلجان می کرد، در یکی از آنها برای خود راه رهایی می یافت.

واقدی از محمد بن سعید ثقفی و عبدالرحمان بن عبدالعزیز و عبدالملک بن عیسی ثقفی و عبدالله بن عبدالرحمان بن یعلی بن کعب و محمد بن یعقوب بن عتبه، از پدرش و دیگران نقل می کند: * مغیره بن شعبه می گفته است: ما گروهی از اعراب بودیم که به آیین جاهلی خویش سخت پای بند و سرپرست بتخانه لات بودیم و من چنان بودم که اگر می دیدم همه قوم من مسلمان شده اند، هرگز از ایشان پیروی نمی کردم. گروهی از بنی مالک تصمیم گرفتند پیش مقوقس بروند و هدایایی به او تقدیم کنند، من هم تصمیم گرفتم با آنان بروم و در عین حال با عمویم عروة بن مسعود در این باره مشورت کردم. مرا از آن نهی کرد و گفت: هیچ کس از برادرانت و افراد قبیله ات همراه تو نیست. من رأی او را نپذیرفتم و همراه آنان رفتم و از احلاف و همکیشان من کسی جز من همراه ایشان نبود. چون به اسکندریه رسیدیم دیدیم مقوقس بر جایگاه خود که مشرف بر دریا بود نشسته است. من سوار بر زورقی شدم و خود را در برابر جایگاهش رساندم. مقوقس چون مرا دید که ناشناسم کسی را مأمور کرد از من پرسد کیستم و چه می خواهم. چون آن شخص از من پرسید، گفتم به چه منظوری آمده ایم. مقوقس فرمان داد ما را در کلیسا مسکن دادند و پذیرایی کردند. سپس ما را فراخواند و چون پیش او رفتیم نخست به سالار بنی مالک نگریست و او را پیش خود فراخواند و کنار خود نشاند و پرسید آیا همگی از بنی مالک هستید؟ گفت: آری جز یک مرد که از احلاف^۱ است و مرا به او معرفی کرد و من در نظر مقوقس از همگان خوارتر آمدم. آنان هدیه های خویش را مقابل او نهادند، دستور داد برداشتند و به آنان پادشاهی داد و برخی را بر برخی امتیاز داد و بیشتر بخشید. نسبت به من کوتاهی کرد و چیزی که درخور باشد نداد. بنی مالک برای خانواده های خود هدایایی خریدند و شاد بودند و هیچ یک از آنان حاضر نشد با من مواسات کند. آنان از مصر بیرون آمدند و همراه خود شراب داشتند و می نوشیدند و من هم با ایشان می نوشیدم، ولی نفس من سرکشی می کرد و با خود می گفتم اینها با این هدایا که مقوقس به آنان ارزانی داشته به طایف باز می گردند و به

۱. احلاف یعنی همپیمانان دوره جاهلی که با یکدیگر پیمان می بستند و گاه در قبال یهودیت و مسیحیت از آیین اعراب جاهلی و پیروان آن به احلاف تعبیر می شده است. به مقاله ارندونک (ARENDONK) در دائرة المعارف اسلام، ترجمه عربی، ج ۸، ص ۵۰، مراجعه شود - م.

همه قوم من خبر خواهند داد که پادشاه نسبت به من اعتنایی نکرد و مرا خوار و زبون ساخت و به این سبب تصمیم گرفتم آنان را بکشم. چون به منطقه بساق رسیدیم خود را به بیماری زدم و دستار بر سر خود بستم، گفتند: تو را چه می شود؟ گفتم: سخت در دسر دارم، آنان مرا به باده نوشی دعوت کردند. گفتم: سرم سخت درد می کند ولی می نشینم و به شما باده می نوشانم. تعجب نکردند من نشستم و شروع به ساقی گری کردم و قدح بعد قدح به آنان دادم و چون باده بر آنان اثر گذاشت افزون خواستند همچنان جامهای آکنده به ایشان دادم چندان که سخت بر آنان اثر گذاشت و بدون آنکه چیزی بفهمند خوابیدند. من برجستم و همه را کشتم و هرچه داشتند برگرفتم و به حضور پیامبر آمدم. در آن هنگام پیامبر (ص) را دیدم که با یاران خود در مسجد خویش نشسته است، من که جامه سفر بر تن داشتم به شیوه مسلمانان به او سلام دادم. پیامبر (ص) به ابوبکر بن ابی قحافه نگریست. ابوبکر که مرا می شناخت پرسید برادرزاده عروه ای؟ گفتم: آری و آمده ام گواهی دهم که خدایی جز خداوند نیست و محمد رسول خداست. پیامبر فرمود: سپاس خداوندی که تو را به اسلام هدایت فرمود. ابوبکر پرسید آیا از مصر می آید؟ گفتم: آری. گفت: آن اشخاص قبیله مالک که همراه تو بودند چه کردند؟ گفتم: میان من و آنان همانی که میان اعراب پیش می آید اتفاق افتاد و ما همگان مشرک بودیم، آنان را کشتم و غنائم ایشان را برداشتم و پیش رسول خدا آورده ام که خمس آن را بردارد یا هر نظری که دارد عمل فرماید، که به هر حال اینها غنائمی است که از مشرکان به دست آمده است و من اکنون مسلمانم و به پیامبری محمد (ص) تصدیق دارم. پیامبر (ص) فرمودند: من اسلام تو را می پذیرم، ولی هیچ چیز از اموال آنان را نمی گیرم و خمس آن را هم تصرف نمی کنم که این مال با مکر و حيله به دست آمده و خیری در آن نیست.

مغیره می گوید، بسیار اندوهگین شدم، و گفتم: ای پیامبر من آنان را در حالی که مشرک بودم کشتم و هم اکنون که به حضورت آمدم مسلمان شدم. فرمود: اسلام گناهان پیش از خود را می پوشاند. گوید: و از ایشان چه مقدار کشته بود...^۱

۱. دنباله این بحث و آغاز زندگی عمران بن حصین که پس از این است افتادگی دارد - م.

عمران بن حصین

... حفص بن عمر حوضی از ابو خشینه حاجب بن عمر، از حکم یعنی ابن الاعرج، از عمران بن حصین نقل می‌کند که می‌گفته است * از هنگامی که با پیامبر (ص) با دست راست خویش بیعت کرده‌ام هیچ‌گاه دست راست خود را بر شرمگاه خویش نزده‌ام.

همین راوی از قول همین اشخاص نقل می‌کند * عمران بن حصین را عیدالله بن زیاد به قضاوت گماشت. دو مرد پیش او به دادرسی آمدند و چون گواه و دلیل در مورد یکی استوار شد به زیان او رأی داد. او گفت: به زیان من رأی دادی بدون اینکه سوگند دهی و به خدا سوگند که این حکم تو باطل است. عمران لاله الاالله بر زبان راند و از جای خود برجست و پیش عیدالله بن زیاد رفت و گفت: مرا از قضاوت کنار بگذار و عزل کن. عیدالله گفت: آرام باش و مهلتی بده. گفت: نه سوگند به خداوندی که خدایی جز او نیست تا هنگامی که خدا را پرستش و عبادت کنم هرگز میان دو کس حکم نخواهم کرد.

عالم بن فضل از حماد بن زید، از هشام، از محمد بن سیرین نقل می‌کند که می‌گفته است * هیچ‌کس از اصحاب پیامبر از بصره نیامده است که برتر از عمران بن حصین باشد. ابوالولید هشام طیالسی از شعبه، از قتاده نقل می‌کند که می‌گفته است * شنیدم مطرف می‌گفت: از کوفه تا بصره همراه عمران بن حصین بودم، هیچ روزی بر ما نگذشت مگر اینکه در آن روز عمران برای ما اشعاری می‌خواند و می‌گفت: شعر شما را از گفتن دروغ باز می‌دارد.

روح بن عباد از هشام بن ابی عبدالله، از قتاده نقل می‌کند که می‌گفته است * شنیده‌ام عمران بن حصین گفته است: دوست می‌دارم خاکستری می‌بودم که باد مرا پراکنده می‌ساخت.

همین راوی از ابونعامة عدوی، از حمید بن هلال، از حجیر بن ربیع نقل می‌کند که می‌گفته است * عمران بن حصین مرا پیش بنی عدی فرستاد و گفت: هنگام نماز عصر که از همه وقت در مسجد بیشتر جمع هستند پیش ایشان برو و برخیز و این پیام را به ایشان برسان. گوید، رفتم و ایستاده چنین گفتم: ای مردم مرا صحابی پیامبر (ص) عمران بن حصین پیش شما فرستاده است. نخست بر شما سلام و رحمت خدا را عرضه می‌دارد و می‌گوید من

خیرخواه شمایم و سپس می‌گوید سوگند به خدایی که هیچ خدایی جز او نیست، اگر او همچون برده‌ای حبشی بینی بریده باشد که چند بز و میش سیاه را بر بالای کوهی بچراند و تا هنگامی که مرگش فرا رسد همان‌جا باشد، برایش خوشتر و دوست‌داشتنی‌تر است که در یکی از طرفین این جنگ (جمل) باشد و تیری بیندازد، چه آن تیر به هدف بخورد و چه نخورد. اینک هم پدر و مادرم فدای شما باد از شرکت در این کار دست بدارید. گوید، آنان سرهای خود را بلند کردند و گفتند: ای پسر دست از ما بدار که به خدا سوگند هرگز یاران و بازمانده پیامبر خویش را برای هیچ امر مهمی رها نمی‌کنیم. و روز جنگ جمل در جنگ شرکت کردند و به خدا سوگند گروه بسیاری در آن روز برگرد شتر عایشه کشته شدند. هفتاد تن کسانی بودند که حافظ قرآن و جمع‌کننده آن بودند و دیگران بیشتر از این بودند.

عفان بن مسلم از وهیب بن خالد، از ایوب، از حمید بن هلال، از ابوقتاده نقل می‌کند که می‌گفته است: * عمران بن حصین به من گفت: فقط ملازم مسجد خود باش. گفتم: اگر در مسجد بر من هجوم آوردند چه کنم؟ گفت: ملازم خانه خود باش. گفتم: اگر به خانه‌ام در آمدند؟ عمران گفت: اگر مردی به خانه من در آید و آهنگ جان و مال من کند معتقدم که در آن صورت جنگ با او برای من حلال است.

حفص بن عمر حوضی از یزید بن ابراهیم، از محمد بن سیرین نقل می‌کند که می‌گفته است: * شکم عمران بن حصین سی سال بود که آب آورده بود و همه ساله به او پیشنهاد می‌کردند آن را داغ کنند و او از آن کار خودداری می‌کرد و سرانجام دو سال پیش از مرگش این کار را انجام داد.

خلیل بن عمران عbedی بصری از قول پدرش، از قتاده نقل می‌کند که می‌گفته است: * فرشتگان با عمران بن حصین مصافحه می‌کردند، ولی همین که خویش را داغ کرد از او دوری گزیدند.

عارم بن فضل از حماد بن زید، از ثابت، از مطرف، از عمران بن حصین نقل می‌کند که می‌گفته است: * خویشتن را داغ کردیم نه مایه رستگاری بود و نه سودی داشت و نه آنان که همواره داغ می‌کنند، سودی می‌برند و رستگار می‌شوند.

سلیمان بن حرب از حماد بن زید نقل می‌کند که عمرو بن حجاج برای هشام بن حسان، از قول حسن بصری نقل می‌کرده که عمران بن حصین می‌گفته است: * داغ کردیم نه سودی بردیم و نه رستگار شدیم. هشام اعتراض کرد و گفت: عمران بن حصین گفته است آن

زنانی که عهده دار داغ کردن هستند نه سودی می برند و نه رستگار می شوند.

عبدالوهاب بن عطاء از عمران بن حدیر، از لاحق بن عبید نقل می کند * عمران بن حصین از داغ کردن نهی می کرد و خود گرفتار شد و داغش کردند. شکوه می کرد و می گفت: مرا با آتش داغ کردند نه برای درد سودی بخشید و نه بیماری را بهبودی داد.

و هب بن جریر بن حازم از پدرش، از حمید بن هلال، از مطرف نقل می کند که می گفته است * عمران بن حصین به من گفت: می فهمیدم و احساس می کردم که فرشتگان بر من سلام می دهند و از هنگامی که خود را داغ کرده ام، این سلام دادن قطع شده است. گفتم: آیا از جانب سرت به تو سلام می دادند یا از جانب پایت؟ گفتم: از جانب سرم. گفتم: امیدوارم شاهد مرگ تو نباشم تا این سلام دادن تکرار شود. مدتی بعد به من گفت: احساس می کنم سلام دادن به حال خود برگشته است و پس از اندکی درگذشت.

مسلم بن ابراهیم از اسماعیل بن مسلم عبیدی، از محمد بن واسع، از مطرف بن عبدالله بن شخیر نقل می کند که می گفته است * عمران بن حصین به من گفت: سلام دادن فرشتگان که از من بریده شده بود دوباره شروع شده است و این موضوع را پوشیده بدار.

عبدالوهاب بن عطاء عجلی از سعید بن ابی عروبه، از قتاده، از مطرف نقل می کند که می گفته است * عمران بن حصین در بیماری خود که به مرگش انجامید، به من گفت: فرشتگان بر من سلام می دادند اگر زنده ماندم این سخن را پوشیده دار، ولی اگر مردم در صورتی که بخواهی می توانی آن را نقل کنی.

عفان بن مسلم از فهم بن یحیی، از قتاده، از مطرف نقل می کند که می گفته است * بر عمران بن حصین از سوی فرشتگان سلام داده می شد، به من گفت: تا هنگامی که اثر داغ کردن با آتش از من کاملاً برطرف نشده بود سلام دادن فرشتگان بر من قطع شد. گفتم: آوای سلام ایشان را از کجا می شنوی؟ گفتم: از گوشه و کنار خانه. گفتم: اگر از بالای سرت بر تو سلام دهند نشان رسیدن مرگ توست. او آوای سلامی از کنار سر خود شنید. من گفتم: آن سخن را از پیش خود گفته بودم، ولی این موضوع با مرگ او همزمان بود.

محمد بن عبدالله انصاری از سعید بن ابی عروبه، از قتاده، از مطرف بن عبدالله بن شخیر نقل می کند که می گفته است * عمران بن حصین در بیماری خود که در اثر همان درد یا در دردی که در اثر آن مرد به من پیام فرستاد پیش او بروم و چون رفتم، گفت: من احادیثی برای تو نقل می کردم که شاید خداوند به تو بهره ای برساند، اگر زنده ماندم پوشیده

بدار و اگر مردم در صورتی که خواستی نقل کن. همانا از سوی فرشتگان به من سلام داده می‌شد و بدان که پیامبر (ص) میان حج و عمره جمع فرمودند و در این مورد نه حکمی نازل شد و نه از آن نهی شد، و مردی در آن باره به رأی خود هرچه خواست گفت.

و هب بن جریر بن حازم از پدرش، از حمید بن هلال نقل می‌کند که مطرف می‌گفته است: * به عمران بن حصین گفتم: تنها چیزی که مانع از عبادت مکرر توست، بدی حال است. گفت: چنین مکن به عبادتم بیا، زیرا در این مورد آنچه را من بیشتر دوست داشته باشم خدا هم بیشتر دوست می‌دارد.

عمرو بن عاصم کلایی و و عبدالوهاب بن عطاء عجلی هردو از ابوالاشهب، از حسن بصری نقل می‌کنند: * عمران بن حصین گرفتار بیماری و درد شدیدی شد، آن‌چنان که برای او آه می‌کشیدند. یکی از کسانی که به عبادتش آمد گفت: این شدت بیماری تو مانع از آن است که بیشتر به عبادت تو بیایم. گفت: چنین مکن که در این مورد آنچه در نظر من خوشتر و بهتر باشد در نظر خدا هم همان‌گونه است.

مسلم بن ابراهیم و عبیدالله بن محمد بن حفص قرشی تیمی هردو از حفص بن نصر سلمی نقل می‌کردند که می‌گفته است مادرم، از مادرش که دختر عمران بن حصین است نقل می‌کرد که عمران می‌گفته است: * چون من مردم مرا با عمامه‌ام بر سریر استوار ببندید و پس از آنکه از دفن من بازگشتید، شتری بکشید و اطعام کنید.

روح بن عباد از شعبه، از فضل بن فضاله که مردی از قریش است، از ابورجاء عطاردی نقل می‌کند که می‌گفته است: * عمران بن حصین درحالی که جامه خزی پوشیده بود پیش ما آمد. ما چنین جامه‌ای نه قبلاً بر تن او دیدیم و نه بعد. عمران گفت: پیامبر (ص) فرمودند: چون خداوند بر بنده‌ای نعمتی ارزانی می‌فرماید، دوست دارد نشان و اثر نعمت خود را بر آن بنده ببیند.

عفان بن مسلم و معلى بن اسد هردو از عبدالرحمان بن عریان، از ابو عمران جونی نقل می‌کنند که می‌گفته است: * بر تن عمران بن حصین جامه خزی دیده است.

عمرو بن عاصم کلایی از همام بن یحیی، از قتاده نقل می‌کند: * عمران بن حصین جامه خز می‌پوشیده است.

محمد بن عبید طنافسی از اعمش، از هلال بن یساف نقل می‌کند که می‌گفته است: * به بصره آمدم و به مسجد رفتم. پیرمردی که موهای سر و ریش او سپید بود، بر ستونی تکیه

داده بود و گرد او حلقه‌ای از مردم نشسته بودند و او برای آنان حدیث می‌گفت. پرسیدم این کیست؟ گفتند: عمران بن حصین است.

محمد بن عمر واقدی و کسان دیگری غیر از او گفته‌اند: * عمران بن حصین از ابوبکر و عثمان روایت نقل می‌کرده است و در بصره یک سال پیش از مرگ زیاد بن ابیه درگذشته است، زیاد به روزگار حکومت معاویه در سال پنجاه و سه درگذشته است.

اکثم بن ابی الجون

نام و نسب او چنین است: عبدالعزیز بن منقذ بن ربیع بن اصرم بن ضبیس بن حرام بن حبشیه بن کعب بن عمرو. و او همان کسی است که پیامبر (ص) فرمودند: دجال را به من نشان دادند، مردی گندم‌گون و دارای موهای پیچیده بود و شبیه‌ترین کسی که به او دیده‌ام اکثم بن ابی الجون است. اکثم گفت: ای رسول خدا آیا شباهت من به او برای من زیان دارد؟ فرمودند: نه که تو مسلمانی و او کافر است.

سُلیمان بن صُرد بن الجون

ابن ابی الجون و نام و نسب ابی الجون را گفتیم که چنین است: عبدالعزیز بن منقذ بن ربیع بن اصرم بن ضبیس بن حرام بن حبشیه بن کعب بن عمرو. کنیه سلیمان، ابو مطرف است، او اسلام آورد و از اصحاب پیامبر است. نامش بسار بود و چون مسلمان شد، پیامبر (ص) او را سلیمان نام گذاشتند. او میان قوم خود شریف و دارای عمری طولانی بود، و پس از رحلت پیامبر (ص) به کوفه کوچ کرد و همراه مسلمانان دیگر ساکن آن شهر شد و همراه علی بن ابی طالب علیه السلام در جنگهای جمل و صفین شرکت کرد و از جمله کسانی بود که به حسین بن علی (ع) نامه نوشت که به کوفه بیاید، و چون او به کوفه آمد ایشان از یاری او خودداری کردند، او هم از همراهی با امام حسین خودداری کرد. سلیمان مردی بسیار شکاک بود و در کارها بسیار درنگ می‌کرد و چون حسین (ع) کشته شد. او و مسیب بن نجبه فزاری پشیمان شدند و پس از ایشان همه کسانی که امام حسین را یاری نداده بودند، پشیمان شدند و گفتند راه توبه و رهایی از آنچه ما کردیم چیست؟ همگی بیرون آمدند و

روز اول ماه ربیع الآخر سال شصت و پنج در نُخَیْلَه جمع شدند و لشکرگاه ساختند و سلیمان بن صرد را بر خود فرمانروا ساختند و گفتند به شام می‌رویم و خون حسین (ع) را مطالبه می‌کنیم. آنان به تواین مشهورند و چهار هزار تن بوده‌اند و از نخيلة بیرون آمدند و خود را به عین‌الوردة که در ناحیه قرقیسیاء است رساندند، آنجا جمعی از مردم شام که بیست هزار تن بودند و حصین بن نمیر فرمانده ایشان بود، به آنان برخوردند و جنگ کردند و سلیمان بن صرد از اسب پیاده شد و شروع به جنگ کرد. یزید بن حصین بن نمیر او را تیری زد و کشت و چون سلیمان بن صرد بر زمین افتاد، گفت: سوگند به خدای کعبه رستگار شدم و بیشتر بلکه عموم یارانش کشته شدند و آنان که باقی ماندند به کوفه بازگشتند. سر سلیمان بن صرد و مسیب بن نجبه را ادهم بن محرز باهلی پیش مروان بن حکم برد. سلیمان بن صرد هنگامی که کشته شد نود و سه سال داشت.^۱

خالد الاشعر بن خُلَیف

ابن منقذ بن ربیعة بن اصرم بن ضییس بن حرام بن حبشیة بن عمرو. او پدر بزرگ خرام بن هشام بن خالد کعبی است که محمد بن عمر و اقدی و عبدالله بن مسلمة بن قعنب و ابوالنضر هاشم بن قاسم از او روایت نقل می‌کنند. خرام در قُدَید ساکن بود. خالد اشعر پیش از فتح مکه مسلمان شد و در فتح مکه همراه پیامبر (ص) بود و او و کُزَیْن جابر راهی غیر از راهی را که پیامبر از آن وارد مکه شدند پیمودند و راه را اشتباه کردند و گروهی از سواران مشرک به آن دو برخوردند و هر دو شهید شدند. کسی که خالد اشعر را کشت، ابن ابی‌الاجدع جمحی بود. هشام بن محمد بن سائب می‌گوید: نامش جیش بن خالد اشعر است.

عمرو بن سالم بن خَصِیرَة

ابن سالم از خاندان مُلَیح بن عمرو بن ربیعه و شاعر بوده است و چون پیامبر (ص) در حدیبیه فرود آمدند، عمرو چند گوسپند و شتر پروار به ایشان هدیه داد، و پیامبر فرمودند: خداوند

۱. برای اطلاع بیشتر در مورد تواین و قیام سلیمان بن صرد به نهاية الارب، ج ۷، ص ۲۴۸ مراجعه فرمایید - م.

به عمر و برکت دهد. عمرو بن سالم و بدیل بن ورقاء در آن روز به حضور پیامبر (ص) رسیدند و او را از قریش و وضع آنان آگاه کردند. عمرو در فتح مکه یکی از سه رایتی را که پیامبر (ص) در فتح مکه برای قبیله آنان بسته بودند بر دوش می کشید، و هموست که در آن روز این رجز را می خواند:

«پروردگارا من پیرو و در جستجوی محمدم پیمانی استوار و کهن میان پدر ما و پدر او.»^۱

بَدِیل بن ورقاء بن عبدالعزی

ابن ربیعه بن جزی بن عامر بن مازن بن عدی بن عمرو بن ربیعه. پیامبر (ص) نامه ای برای ایشان فرستادند و او و بَسْرِین سفیان را به اسلام دعوت فرمودند. نافع پسر بُدیل پیش از پدرش مسلمان شده بود و همراه مسلمانان در جنگ بثر معونه شرکت کرد و در آن جنگ شهید شد. پسر دیگرش عبدالله بن بُدیل در جنگ صفین همراه علی بن ابی طالب علیه السلام بود و در آن جنگ شهید شد. بُدیل بن ورقاء همراه پیامبر (ص) در فتح مکه و جنگ حنین شرکت داشت و پیامبر (ص) او را به سرپرستی اسیران قبیله هوازن در جنگ حنین گماشتند و این اسیران و غنائم را در جعرانه تقسیم کردند. همچنین پیامبر (ص) بُدیل و عمرو بن سالم و بَسْرِین سفیان را هنگامی که عازم جنگ تبوک بودند، به قبیله بنی کعب گسیل داشتند تا آنان را برای حرکت آماده سازند و آنان همگی در جنگ تبوک همراه پیامبر (ص) بودند. بدیل بن ورقاء در حجة الوداع هم همراه پیامبر (ص) بود.

عبدالله بن موسی از اسرائیل، از جابر، از محمد بن علی، از بدیل بن ورقاء نقل می کند که می گفته است: * پیامبر (ص) ایام تشریق [روزهای اقامت در منی] به من فرمان دادند جار بزنم که این روزها، روزهای خوردن و آشامیدن است و روزه مگیرید.

ابوشریح کعبی

نام و نسبش چنین است: خویلد بن عمرو بن صخر بن عبدالعزی بن معاویه بن محترش ابن

۱. از این رجز در منابع بسیار کهن از جمله در سیره ابن هشام، ج ۴، چاپ مصر، ۱۳۵۵ ق، ص ۳۶، هشت بیت و یک مصراع آمده است - م.

عمرو بن زَمان بن عدی بن عمرو بن ربیعہ او پیش از فتح مکه مسلمان شد و یکی از لواہای سہ گانۂ بنی کعب را کہ از شاخہ ہای بزرگ خزاعہ اند بر دوش داشت. ابو شریح در مدینہ بہ سال شصت و ہشت ہجری درگذشت و احادیثی از پیامبر (ص) روایت کردہ است.

تمیم بن اسد بن عبدالمزنی

ابن جعونۃ بن عمرو بن ضرب بن زراح بن عمرو بن سعد بن کعب بن عمرو. پیش از فتح مکہ مسلمان شد و ہمراہ پیامبر (ص) بود.

محمد بن عمر واقدی از عبد اللہ بن جعفر، از عبد اللہ بن عثمان بن خثیم، از ابو الطفیل، از ابن عباس نقل می کند کہ: * پیامبر (ص) سال فتح مکہ تمیم بن اسد خزاعی را فرستادند تا نشانہ های آغاز منطقۃ حرم را تجدید بنا کند.

علقمۃ بن القعواء بن عبید

ابن عمرو بن زَمان بن عدی بن عمرو بن ربیعہ، از مسلمانان قدیمی است. در محل چاہہای ابن شرجیل کہ میان ذو خشب و مدینہ است ساکن بود و بسیار بہ مدینہ می آمد و او ہم راهنمای راہ پیامبر (ص) بہ تبوک بودہ است.

برادرش عمرو بن القعواء

نوح بن یزید از ابراہیم بن سعد، از ابن اسحاق، از عیسی بن معمر، از عبد اللہ بن عمرو بن قعواء خزاعی، از پدر خود عمرو نقل می کند کہ می گفتہ است: * پیامبر (ص) مرا احضار فرمودند و می خواستند مرا با اموالی پیش ابوسفیان بفرستند کہ میان قریش تقسیم کند و این پس از فتح مکہ بود. پیامبر بہ من فرمودند: در جستجوی ہمسفری باش. در این هنگام عمرو بن امیہ ضمری پیش من آمد و گفت: شنیدہ ام می خواہی بہ سفر بروی و در جستجوی ہمراہی؟ گفتم: آری. گفت: من ہمسفر تو خواہم بود. چون پیامبر بہ من فرمودہ بودند

هنگامی که همسفری پیدا کردی مرا آگاه کن، به حضورشان رفتم و گفتم: همسفری پیدا کردم. پرسیدند کیست؟ گفتم: عمرو بن امیه ضمری، فرمودند: چون به سرزمین قوم او رسیدی بر حذر باش که گفته‌اند بر برادر بکری خود هم اعتماد مکن. عمرو می‌گوید: از مدینه بیرون آمدیم و چون به ابواء رسیدیم، عمرو بن امیه ضمری گفت: من در ودان با اقوام خود کاری دارم همین جا منتظر من باش. گفتم: با کامیابی و خوشی؛ و چون او رفت و پشت کرد، گفتار پیامبر (ص) را به خاطر آوردم و شتر خود را بار نهادم و حرکت کردم و او را پشت سر گذاشتم. همین که به منطقه اصفار رسیدم، ناگاه او را دیدم که همراه تنی چند در پی من است، همچنان او را پشت سر گذاشتم و از وی پیشی گرفتم. چون دید از دسترس او بیرون رفتم، همراهانش برگشتند و خودش تنها پیش من آمد و گفت: با قوم خود کاری داشتم. گفتم: آری، و رفتیم و به مکه رسیدیم و آن مال را به ابوسفیان سپردم.

عبدالله بن اقرم خزاعی

وکیع بن جراح و فضل بن دکین و عبدالله بن مسلمة بن قعنب جارثی از داود بن قیس فزاء، از عبیدالله بن عبدالله بن اقرم، از قول پدرش نقل می‌کنند که می‌گفته است: * همراه پدرم در صحرای نمره بودیم، ناگاه گروهی سواره از کنار ما گذشتند و اندکی دورتر از راه، شتران خود را خوابانیدند. پدرم گفت: پسر من مواظب بره‌ها و گره‌های خود باش تا من پیش این قوم بروم و از آنان پرسم، او حرکت کرد من هم حرکت کردم و او نزدیک آنان رسید. من هم رسیدم. ناگاه دیدیم پیامبر (ص) است، وقت نماز فرا رسید من هم با پیامبر (ص) نماز گزاردم. گویی هم اکنون سپیدی زیر بغل پیامبر (ص) را که به سجده می‌رفت می‌بینم.

ابولاس خزاعی

محمد بن عبید طنافسی از محمد بن اسحاق، از محمد بن ابراهیم، از عمر بن حکم بن ثوبان می‌گوید که می‌گفته است: * پیامبر (ص) ما را بر شترانی از شتران زکات که چموش بود به حج بردند. گفتیم: ای رسول خدا گمان نمی‌کردیم ما را بر چنین شترانی سوار فرماید و گمان نمی‌بردیم که این شتران ما را ببرند. فرمود: هیچ شتری نیست مگر اینکه بر کوهان او شیطانی

چیره است، همان گونه که به شما گفته‌ام هرگاه سوار می‌شوید نام خدا را بپسید و آن را به خدمت خود بپذیرید، خداوند شما را به مقصد می‌رساند.

اسلم بن افسی بن حارثه

از کسانی است که به قبیله خزاعه وابسته است... این عمرو بن عامر... از ایشان.^۱

جرهد بن رزاح

ابن عدی بن سهیم بن مازن بن حارث بن سلامان بن اسلم بن افسی. از مردان شریف و کنیه‌اش ابو عبدالرحمان و از اهل صغه است.

محمد بن عبید از محمد بن اسحاق، از عبدالله بن ابی بکر، از زهری نقل می‌کند که می‌گفته است: * این شخص همان جرهد بن خویلد اسلمی است.

محمد بن عمر واقدی از ثوری، از ابوالزناد، از زرعه بن عبدالرحمان بن جرهد اسلمی، از قول پدر بزرگش جرهد نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) از کنار من عبور فرمودند، رانم برهنه شده بود. فرمودند: رانم را بپوشان که ران همچون عورت و بخشی از آن است.

واقدی نام او و نام پدرش را جرهد بن رزاح نوشته است. هشام بن محمد بن سائب کلبی هم همین گونه گفته است و نسب او هم تا اسلم همین گونه است که آوردیم. جرهد در کوچه ابن حنین مدینه خانه‌ای داشته است و در آخر روزگار حکومت معاویه یا آغاز حکومت یزید در مدینه درگذشته است.

ابو بزره اسلمی

محمد بن عمر واقدی از قول یکی از فرزندان ابو بزره، نام او را عبدالله و نام پدرش را نضله گفته است. هشام بن محمد بن سائب کلبی و کس دیگری هم از اهل دانش نام او را نضله و

۱. با آنکه در اسد الغابه ابن اثیر نام دوازده تن و در اصابه ابن حجر نام سیزده تن از اصحاب پیامبر که اسلم است آمده است، ولی هیچ کدام اسلم بن افسی نیست م.

نام پدرش را عبدالله گفته‌اند. برخی هم دنباله نسب او را چنین آورده‌اند: ابن عبیدالله بن حارث بن حبال بن ربیعہ بن دعبل بن انس بن خزیمہ بن مالک بن سلمان بن اسلم بن اقصی و بعد هم نسب او را تا دعبل البیت رسانده‌اند. او از دیرباز اسلام آورده و در فتح مکه همراه پیامبر (ص) بوده است.

حجاج بن نصیر بصری از شداد بن سعید، از ابوالوازع، از ابوبرزه نقل می‌کند که می‌گفته است: * روز فتح مکه شنیدم پیامبر فرمودند: همه مردم در امان‌اند غیر از عبدالله بن خطل و این زن تبہکار بُنانہ. ابوبرزه می‌گوید: من عبدالله بن خطل را درحالی که خود را از پرده‌های کعبه آویخته بود کشتم. واقدی می‌گوید: عبدالله بن خطل از خاندان اُذرم بن تیم بن غالب بن فہر بوده است.

حجاج بن نصیر از شداد بن سعید راسبی، از ابوالوازع یعنی جابر بن عمرو، از ابوبرزه اسلمی نقل می‌کند که می‌گفته است: * به پیامبر (ص) گفتم: دستور فرمایید کاری انجام دهم. فرمودند: آنچه را در راهها موجب آزار است برطرف کن و این برای تو چون صدقه‌دادن است.

محمد بن عمر واقدی می‌گوید: ابوبرزه تا هنگام رحلت پیامبر (ص) همراه ایشان در جنگها شرکت می‌کرد و پس از رحلت آن حضرت هنگامی که مسلمانان در بصره فرود آمدند و آنجا ساکن شدند او هم به بصره آمد و برای خود در آن شهر خانه‌ای ساخت و اعقاب او در آن شهر هنوز باقی هستند. سپس برای جهاد به خراسان رفت و همانجا درگذشت.

احمد بن عبدالله بن یونس از معافی بن عمران، از حسن بن حکیم، از قول مادرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * هر چاشتگاه و شامگاه دیگری آکنده از ترید برای بیوه‌زنان و یتیمان و بینوایان داشت.

مسلم بن ابراهیم از مبارک بن فضاله، از سیار بن سلامه نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابوبرزه را با موی سروریش سپید دیدم.

فضل بن دکین از همام بن یحیی، از ثابت بنانی نقل می‌کند: * ابوبرزه لباس موئین و پشمینه می‌پوشید، مردی به او گفت: برادرت عائذ بن عمرو جامه خز می‌پوشد و از پوشیدن جامه‌ای چون جامه تو روی گردان است. ابوبرزه به آن مرد گفت: ای وای بر تو چه کسی به خوبی عائذ است هیچ‌کس چون او نیست. همان مرد سپس پیش عائذ آمد و گفت: برادرت

ابو بزره پشمینه می پوشد و از جامه توروی گردان است. عائذ گفت: ای وای بر تو چه کسی به خوبی ابو بزره است هیچ کس چون او نیست. و چون یکی از آن دو درگذشت وصیت کرد که دیگری بر او نماز بگزارد.

عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از ثابت بنانی نقل می کند که می گفته است: «عائذ بن عمرو معمولاً جامه خز می پوشید و بر اسب سوار می شد، و ابو بزره معمولاً جامه خز نمی پوشید و بر اسب هم سوار نمی شد، دو جامه رنگ کرده با خاک و گِل سرخ می پوشید. مردی خواست میان ایشان سخن چینی کند، پیش عائذ بن عمرو آمد و گفت: مگر نمی بینی ابو بزره از پوشیدن لباسهایی چون لباس تو خودداری می کند و نه جامه خز می پوشد و نه بر اسب سوار می شود؟ عائذ گفت: خداوند ابو بزره را رحمت فرماید چه کسی میان ما چون اوست؟ سپس پیش ابو بزره رفت و گفت: مگر نمی بینی که عائذ از پوشیدن لباسهایی چون لباس تو و کارهای توروی گردان است، سوار بر اسب می شود و جامه خز می پوشد. ابو بزره گفت: خداوند عائذ را رحمت کند چه کسی میان ما چون اوست.

حفص بن عمر حوضی از منذر بن ثعلبه، از عبدالله بن بریده نقل می کند: «عبدالله بن زیاد پرسید چه کسی در باره حوض کوثر به ما خبر می دهد؟ گفته شد ابو بزره که از اصحاب رسول خدا (ص) است این جا حاضر است. ابو بزره مردی فربه و تنومند بود، همین که ابن زیاد او را دید گفت: این مرد محمدی شما کشته قامت و گوز پشت است. ابو بزره خشمگین شد و گفت: خدا را سپاس که نمردم تا آنکه در مورد صحابی بودن خود با پیامبر (ص) سرزنش شدم و همچنان خشمگین پیش آمد و بر سریر ابن زیاد نشست و عبدالله در مورد حوض از او پرسید. گفت: آری صحیح است و هر کس آن را تکذیب کند خداوند او را کنار آن نمی رساند و از آن به او نمی آشاماند و همچنان خشمگین برگشت.

محمد بن عبدالله انصاری از عوف، از ابوالمنهال سیار بن سلامة نقل می کند: «چون ابن زیاد را از کوفه بیرون کردند و ابن مروان در شام و ابن زبیر در مکه و کسانی که معروف به قاریان بودند در بصره خروج و قیام کردند، پدرم سخت اندوهگین شد. ابوالمنهال که همواره از پدرش به نیکی یاد می کرد می گوید، پدرم به من گفت: مرا پیش این مرد که از اصحاب پیامبر خدا (ص) است یعنی ابو بزره ببر...

عبدالله بن ابی اوفی

... احمد بن عبدالله بن یونس از زهیر، از ابو خالد، از ابویعقوب، از ابن ابی اوفی نقل می‌کند که می‌گفته است: * هفت جنگ همراه پیامبر (ص) انجام دادیم که در آن ملخ می‌خوردیم. محمد بن عمر واقدی هم از ثوری، از ابویعقوب نقل می‌کند که می‌گفته است خودم از عبدالله بن ابی اوفی شنیدم که می‌گفت: * هفت جنگ همراه رسول خدا انجام دادم که همراه او ملخ می‌خوردیم. واقدی می‌گوید: کوفیه‌ها روایاتی درباره جنگهایی که ابن ابی اوفی شرکت کرده است نقل می‌کنند، ولی در روایات ما نخستین جنگی که شرکت کرده، خیبر است و جنگهای پس از آن.

یزید بن هارون از اسماعیل بن ابی خالد نقل می‌کند که می‌گفته است: * بر دست ابن ابی اوفی نشانه زخمی دیدم. گفتم: این چیست؟ گفت: زخمی است که در جنگ حنین برداشتم. گفتم: مگر تو در جنگ حنین شرکت داشته‌ای؟ گفت: آری و در جنگهای پیش از آن. همین راوی از همان شخص نقل می‌کند که می‌گفته است: * خضاب ابن ابی اوفی را دیدم که سرخ بود.

فضل بن دکین از شریک، از ابو خالد نقل می‌کند: * ابن ابی اوفی را دیدم موهای سر و ریش خود را با خضاب سرخ خضاب بسته بود.

عبدالحمید بن عبدالرحمان حماني از ابوسعید بقال نقل می‌کند که می‌گفته است: * بر سر ابن ابی اوفی شب کلاهی از خز خاکستری دیدم.

ابوالولید هشام طیالسی از شعبه نقل می‌کند که عمرو می‌گفته است: * من احادیثی از عبدالله بن ابی اوفی شنیده‌ام و او از اصحاب بیعت شجره بوده است.

کثیر بن هشام از حماد بن سلمه، از سعید بن جهمان نقل می‌کند که می‌گفته است: * همراه عبدالله بن ابی اوفی با خوارج جنگ می‌کردیم. غلامی از او که نامش فیروز بود و از مردم اطراف همان رودخانه بود به خوارج پیوست. او را صدا کردیم که ای فیروز این مولای تو عبدالله بن ابی اوفی است. گفت: آری اگر هجرت می‌کرد و از اینجا می‌رفت بسیار مرد خوبی بود. ابن ابی اوفی پرسید این دشمن خدا چه می‌گوید؟ گفتم: می‌گوید اگر از اینجا هجرت می‌کردید مرد بسیار خوبی بود. گفت: مگر ممکن است پس از هجرت همراه رسول

خدا(ص) باز هم هجرت کرد و این سخن را سه بار تکرار کرد و سپس گفت: از پیامبر(ص) شنیدم، فرمود: خوشا به حال آن کس که ایشان را بکشد یا به دست آنان کشته شود.

محمد بن عمر واقدی می‌گوید: عبدالله بن ابی اوفی تا هنگام رحلت پیامبر(ص) در مدینه بود و پس از آن هنگامی که مسلمانان به کوفه رفتند و آنجا ساکن شدند او هم به کوفه رفت و همان جا ساکن شد و برای خود در محله اسلم خانه‌ای ساخت. او به بصره هم رفته بود و به سال هشتادوشش در کوفه درگذشت.

محمد بن عمر واقدی از خلید بن دَعْلَج، از قتاده، از حسن بصری نقل می‌کند: * عبدالله بن ابی اوفی آخرین کس از اصحاب مقیم کوفه است که در آن شهر درگذشته است.

مسلم بن ابراهیم از محمد بن اَعِین ابوالعلائیة مرثی نقل می‌کند که می‌گفته است: * در کوفه بودم عبدالله بن ابی اوفی را دیدم که از مسجد رماده کوفه محرم شد و شروع به تلبیه گفتن کرد.

اَنكُوغ

نام و نسبش چنین است: سنان بن عبدالله بن قشیر بن خزیمه بن مالک بن سلامان بن اسلم بن افضی. او و دو پسرش عامر و سلمه از دیرباز مسلمان شدند و همگی از اصحاب رسول خدایند.

عامر بن اَنكُوغ

عامر شعر می‌سرود و شاعر بود.

فضل بن دکین از ربیع بن ابی صالح، از مجزأة بن زاهر نقل می‌کند که می‌گفته است: * روز جنگ خیبر عامر بن اکوع مردی از مشرکان را زد و کشت و خودش هم با شمشیرش مجروح شد و گفت: ای وای خودکشی نکرده باشم. چون این خبر به اطلاع پیامبر(ص) رسید، فرمودند: برای او دو پاداش است.

محمد بن عمر واقدی از قول محمد بن عبدالله و موسی بن محمد بن ابراهیم و عبدالله

بن جعفر زهری و کسان دیگر نقل می‌کند: * پیامبر (ص) میان راه خیبر به عامر بن اکوع فرمودند: پیاده شو و برای ما از سروده‌های خود چیزی بخوان.^۱ عامر از شتر خود پایین جست و برای رسول خدا (ص) این رجز را خواند:

«پروردگارا اگر تو نمی‌بودی ما رهنمون نمی‌شدیم نه نماز می‌گزاردیم و نه زکات می‌پرداختیم، پروردگارا آرامشی بر ما ارزانی فرمای و اگر با دشمن رویاروی شدیم پاها را استوار بدار. چون بر ما بانگ آماده‌باش زده می‌شود آماده‌ایم و می‌آییم و با هیاهو بر ضد ما یاری داده می‌شوند.»^۲

پیامبر (ص) خطاب به عامر بن اکوع فرمودند: خدایت رحمت کناد. عمر بن خطاب گفت: ای رسول خدا، به خدا سوگند که شهادت بر او واجب شد، و مرد دیگری گفت: ای رسول خدا کاش ما را از آن بیشتر بهره‌مند فرمایی. عامر در جنگ خیبر شهید شد و چنان بود که خواست به مردی از مشرکان شمشیر بزند شمشیرش کمانه کرد و برگشت و خودش را زخمی کرد و از همان زخم درگذشت. جنازه‌اش را به رجیع آوردند و او را با محمود بن مسلمه در یک گور در غاری به خاک سپردند. محمد بن مسلمه گفت: ای رسول خدا مقداری از زمین کنار گود برادرم را به من ببخشید. پیامبر فرمودند: به اندازه یک تاخت و تاز اسب از تو باشد و اگر روی آن زمین کار کردی به اندازه دو تاخت اسب از تو باشد. اسید بن حضیر گفت: اجر و پاداش عمل عامر از این جهت که خودش موجب مرگ خود گردید تباه شد. چون این سخن به اطلاع پیامبر رسید، فرمودند: هر کس این سخن را گفته است یاوه است که برای عامر بن اکوع دو پاداش است که او در حال جهاد کشته شد و او در آبهای بهشت همچون جانوران آبزی شنا می‌کند.

حماد بن مسعدة از یزید بن ابی‌سیده از سلمه بن اکوع نقل می‌کند که می‌گفته است: * مردی به عامر بن اکوع گفت: از سروده‌های خود چیزی به گوش ما برسان و عامر شاعر بود. پیاده شد و به آهنگ آواز خوانان برای شتران این ابیات را خواند:

«پروردگارا اگر تو نمی‌بودی ما رهنمون نمی‌شدیم نه نماز می‌گزاردیم و نه زکات

۱. در سیره ابن هشام، ج ۳، حاشیه ص ۳۴۲، آمده است که مقصود آواز خواندن او برای حرکت شتران است - م.

۲. لَا تَمُوتُ لَوْ لَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا
وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا
فَسَالِقِينَ سَكِينَةَ عَلَيْنَا
وَبِتُّ الْاِلْقَامَ اِنْ لَا قَيْنَا
اِنَّا اِذَا صَبَحَ بَنَاتِنَا
وَبِالصَّبَاحِ عُثِلُوا عَلَيْنَا

می پرداختیم. پروردگارا ما را بیمارز و آنچه به دست آورده ایم فدای تو باد و اگر با دشمن رویاروی شدیم پاهای ما را استوار بدار و آرامشی بر ما ارزانی فرمای چون بر ما بانگ آماده باش زده می شود آماده ایم و می آییم و با هیاهو بر ضد ما یاری داده می شوند.^۱

پیامبر (ص) پرسیدند این آوازخوان کیست؟ گفتند: پسر اکوع است. فرمودند: خدایش رحمت کند. مردی گفت: شهادت بر او واجب شد ای کاش ما را بیشتر از او بهره مند فرمایی. گوید: عامر بن اکوع در جنگ خیبر مجروح شد، خواست مردی از یهودیان را بزند زبانه شمشیرش کمانه کرد و به کاسه زانوی خودش خورد. مردم گفتند: پاداش عامر از میان رفت که خود را به کشتن داد. برادرش سلمه بن اکوع می گوید: پس از اینکه به مدینه برگشتیم به حضور پیامبر که در مسجد بودند رفتم و گفتم: ای رسول خدا گروهی چنین گمان می کنند که پاداش عمل عامر ضایع شده است و خودش آن را تباه ساخته است. فرمودند: چه کسی این سخن را می گوید؟ گفتم: تنی چند از انصار از جمله فلان و فلان و اسید بن حضیر. فرمودند: هر کس چنین می گوید یاوه می سراید، همانا برای عامر بن اکوع دو پاداش است و با دو انگشت خود نشان دادند. حماد که راوی این سخن است انگشت سیابه و انگشت میانی دست خود را نشان می داد، و پیامبر فرمودند: عامر بن اکوع جنگجوی مجاهدی بود و کمتر عربی است که به چنین سعادتى برسد.

سَلْمَةُ بِنِ اکوع

ضحاک بن مخلد پدر عاصم نبیل از یزید بن ابی عبید، از سلمه بن اکوع نقل می کند که می گفته است * همراه پیامبر (ص) در هفت جنگ شرکت کردم و همراه یزید بن حارثه از هنگامی که پیامبر او را فرمانده ما قرار دادند در نه جنگ شرکت کردم.

ابوالولید هشام طیالسی از عکرمه بن عمار، از ایاس بن سلمه، از قول پدرش نقل می کند که می گفته است * پیامبر (ص) ابوبکر را در یکی از جنگها بر ما فرمانده قرار دادند و با گروهی از مشرکان جنگ کردیم و بر آنان شیبخون بردیم و شمار ما در آن جنگ «بمیران

۱. مصراع سوم در این ابیات که هفت مصراع است چنین است «فاغفر فداء لک ما اقلینا». این ابیات در ابن هشام، سیره، ج

۳، مصر، چاپ ۱۳۵۵ ق، ص ۴۴۲ به صورت سه بیت و شش مصراع و در مغازی، چاپ قاهره، ۱۹۶۶، ص ۶۴۸

نیز به همان صورت آمده است - م.

بمیران» بود و من در آن شب به دست خودم هفت تن از خانواده‌های مختلف را کشتم. حماد بن مسعدة از یزید بن ابی عبید، از سلمة بن اکوع نقل می‌کند که می‌گفته است: * در هفت جنگ همراه پیامبر (ص) شرکت کردم. یزید می‌گوید: سلمه جنگهای حدیبیه و خیبر و حنین و قرد را نام برد که به یاد دارم و بقیه را فراموش کرده‌ام.

ضحاک بن مخلد از یزید بن ابی عبید، از سلمة بن اکوع نقل می‌کند که می‌گفته است: * برای رفتن به غابه از مدینه بیرون آمدم. یکی از غلامان عبدالرحمان بن عوف را دیدم و شنیدم می‌گوید: شتران شیری پیامبر (ص) را به غارت بردند. پرسیدم چه کسی به غارت بود؟ گفت: گروهی از غطفان. من شتابان حرکت کردم و بانگ برای کمک برداشتم و انعکاس صدای خود را از میان دو دره می‌شنیدم و همچنان به راه خود ادامه دادم تا توانستم شتران را از ایشان پس بگیرم. در این هنگام پیامبر (ص) همراه مردم رسیدند. گفتم: ای رسول خدا آنان سخت تشنه‌اند پیش از آنکه به لب خود آبی برسانند آنان را دریابیم. فرمودند: ای پسر اکوع قدرت یافتی گذشت کن. آنان هم اکنون در قبیله غطفان میهمان‌اند. سلمة بن اکوع می‌گوید: پیامبر (ص) مرا پشت سر خویش بر مرکب خود سوار فرمودند.^۱

ضحاک بن مخلد از یزید بن ابی عبید نقل می‌کند که سلمة بن اکوع می‌گفته است: * روز حدیبیه زیر آن درخت با پیامبر (ص) بیعت کردم و کناری رفتم و چون ازدحام مردم کاسته شد، پیامبر به من فرمودند: ای سلمه چرا بیعت نمی‌کنی؟ گفتم: ای رسول خدا من بیعت کردم. فرمودند: باز هم بیعت کن و من بیعت کردم. یزید می‌گوید، به سلمه گفتم: ای ابو مسلم به چه چیزی بیعت کردید؟ گفت: تا پای مرگ. محمد بن عمر واقدی می‌گوید: از کسی شنیدم که می‌گفت کنیه سلمه، ابویاس بوده است.

ابوالولید هشام طیالسی از عکرمه بن عامر، از ایاس بن سلمه، از قول پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * همراه پیامبر (ص) به حدیبیه آمدم و سپس به مدینه بازگشتیم. پیامبر فرمودند: امروز بهترین سواره ما ابوقتاده و بهترین پیاده ما سلمه بودند و پیامبر (ص) به من دو سهم از غنایم دادند هم سهم سواران و هم سهم پیادگان.

محمد بن ربیعہ کلایی از ابی العمیس، از ایاس بن سلمة ابن اکوع، از قول پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * مردی از پیش پیامبر (ص) برخاست و رفت و معلوم شد جاسوس

۱. برای اطلاع بیشتر از جنگ غابه، رکن: مغازی، چاپ مارسلن جونس، لاهره، ۱۹۶۶، ص ۲۷-م.

مشرکان بوده است. پیامبر فرمودند: هرکس او را بکشد جامه و سلاحش از او خواهد بود. من به او رسیدم و کشتمش و پیامبر (ص) جامه و سلاح او را به من بخشیدند.

حماد بن مسعدة از یزید بن ابی عیبه از سلمة بن اکوع نقل می‌کند: * برای صحرانشینی از پیامبر اجازه خواسته است و به او اجازه فرموده‌اند.

سعید بن منصور از عکاف بن خالد، از عبدالرحمان بن زید عراقی نقل می‌کند که می‌گفته است: * سلمة بن اکوع در ربنده پیش من آمد، دستش را به ما نشان داد که همچون کف پای شتر ضخیم بود و گفت: با همین دستم با پیامبر (ص) بیعت کرده‌ام، دستش را در دست گرفتیم و بوسیدیم.

یعلی بن حارث محاریبی کوفی از قول پدرش، از ایاس بن سلمة بن اکوع، از پدرش نقل می‌کند: * از اصحاب شجره بوده است، یعنی در حُدَیْبِیَّة حضور داشته است و زیر درخت بیعت کرده است و در باره آن این آیه قرآن نازل شده است: «به تحقیق که خداوند راضی و خشنود شد از مؤمنان هنگامی که زیر آن درخت با تو بیعت کردند.»^۱

محمد بن عمر واقدی از موسی بن عبیده، از ایاس بن سلمه بن اکوع نقل می‌کند که پدرش می‌گفته است: * موضوع حدیبیة در ذیقعدة سال ششم هجرت بوده و شمار ما هزار و شصت تن بوده است و پیامبر (ص) شتر ابو جهل را در آن قربانی فرمودند.

حماد بن مسعدة از یزید بن ابی عیبه، از سلمة بن اکوع نقل می‌کند که می‌گفته است: * هیچ‌کس از او چیزی در راه خدا نمی‌خواسته است، مگر اینکه به او می‌بخشیده است و خودش این کار را خوش نمی‌داشته و می‌گفته است این با زور گرفتن است.

صفوان بن عیسی بصری از یزید بن ابی عیبه نقل می‌کند: * چون از سلمة در راه خدا و با سوگند به آبروی خدا چیزی می‌خواستند، در عین حال که اف می‌گفت می‌داد و می‌گفت: کسی که در قبال درخواست با آبروی خدا چیزی ندهد در قبال چه چیزی باید بدهد؛ و می‌گفت: این کار با زور و رودربایستی گرفتن است.

حماد بن مسعدة از یزید بن ابی عیبه نقل می‌کند: * سلمه همواره در مسجد النبی به جایی می‌رفت که به قحف معروف است و در آن تسبیح می‌گفت و متذکر می‌شد که پیامبر (ص) بسیار آن جا می‌رفتند و آن فاصله‌ای میان منبر و دیوار قبله مسجد است و

فاصله‌ای است که یک گوسپند می‌تواند از آن بگذرد.

عباد بن مسعود از یزید بن ابی عیینه نقل می‌کند: * چون نجده حروری خروج کرد و زکات مردم را به زور می‌گرفت، به سلمه گفته شد آیا از ایشان دوری نمی‌کنی؟ گفت: به خدا سوگند نه با او بیعت می‌کنم و نه از آنان می‌گیرم و زکات و صدقات خویش را به آنان می‌پرداخت.

حماد بن مسعود از یزید بن ابی عیینه نقل می‌کند: * سلمه بن اکوع خوش نمی‌داشت دامهایی را که برای زکات خود پرداخت کرده است بخرد.

همین راوی از همین شخص نقل می‌کند: * سلمه بن اکوع فرزندان خویش از بازی چهارده مهره منع می‌کرد و می‌گفت: ابزار کسب گناه است.

باز هم همین راوی از همین شخص نقل می‌کند: * سلمه بن اکوع وضو گرفت بر جلو سرش مسح کشید و هر دو پای خود را شست و با دست خویش بر تن و جامه‌اش آب پاشید. همین راوی از همین شخص روایت می‌کند: * ابوسلمه با آب استنجاء می‌کرد.

حماد بن مسعود از یزید بن ابی عیینه نقل می‌کند: * سَلْمَةُ بِنِ اکوع خرمای آمیخته با کشک و روغن خورد و هنگام نماز فرارسید، بدون اینکه وضوی تازه بگیرد نماز گزارد. همین راوی از همین شخص روایت می‌کند: * حجاج بن یوسف ثقفی به سلمه جایزه‌ای داد، پذیرفت.

ابوحذیفه موسی بن مسعود نهدی بصری از عکرمه بن عمار، از ایاس بن سلمه، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * عبدالملک بن مروان برای ما از مدینه به کوفه حواله‌هایی صادر می‌کرد و می‌فرستاد و ما می‌رفتیم و می‌گرفتیم.

قبيصة بن عقبه از سفیان، از محمد بن عجلان بن عمر بن عبیدالله بن رافع نقل می‌کند: * سَلْمَةُ بِنِ اکوع را دیدم موی سبیل خود را چنان کوتاه کرده بود که انگار تراشیده است.

محمد بن عمر واقدی از عبدالعزیز بن عقبه، از ایاس بن سلمه نقل می‌کند که می‌گفته است: * سلمه بن اکوع در مدینه به سال هفتاد و چهار در هشتاد سالگی درگذشت. محمد بن عمر واقدی می‌گوید: سلمه از ابوبکر و عمر و عثمان روایت نقل می‌کرده است.

أهبان بن اکوع

در روایت هشام بن محمد بن سائب، همین أهبان بن اکوع شخصی است که با گرگ سخن گفته است و از جمله اعقاب او جعفر بن محمد بن عقبه بن أهبان است. عثمان بن عفان، عقبه بن أهبان بن اکوع را بر جمع آوری زکات و صدقات قبایل کلب و بلقین و غسان گماشت.

هشام بن محمد می‌گوید: این نسب را یکی از فرزندان جعفر بن محمد برای من نقل کرده است. محمد بن اشعث می‌گفته است: من به نسب این شخص از دیگران دانایترم و نسب عقبه چنین است: عقبه بن أهبان که همان کسی است که با گرگ سخن گفته است و او پسر عباد بن ربیع بن کعب بن امیه بن یقطعه بن خزیمه بن مالک بن سلامان بن اسلم بن اقصی است. محمد بن عمر واقدی می‌گفته است: آن کس که با گرگ سخن گفته است أهبان بن اوس سلمی است و بیش از این در باره نسب او چیزی ننوشته است. گوید: او در ناحیه یتین^۱ که از سرزمینهای اسلم است، ساکن بود. روزی درحالی که در سنگلاخهای وِبرَه گوسپندان خود را می‌چرانید، گرگی یکی از میشهای او را گرفت و وی میش را از گرگ بازگرفت. گرگ اندکی فاصله گرفت و درحالی که بر دم خود نشست گفت: ای وای بر تو چرا مرا از رزقی که خداوند روزی فرموده است بازداشتی؟ أهبان از شگفتی دست بر دست کوفت و گفت: به خدا سوگند شگفت‌تر از این ندیده‌ام. گرگ گفت: شگفت‌تر از این پیامبر خدا (ص) است که میان این نخلستانها است و اشاره به سوی مدینه کرد.^۲ أهبان گوسپندان خود را به سوی مدینه راند و به حضور پیامبر (ص) آمد و موضوع را گفت. پیامبر تعجب کرد و به او فرمود: پس از آنکه نماز عصر گزاردیم این موضوع را برای اصحاب بگو. او چنان کرد و پیامبر فرمودند: راست می‌گوید از جمله نشانه‌های پیش از ظهور قیامت و رستاخیز است.

گوید: أهبان مسلمان شد و از اصحاب پیامبر (ص) بود و کنیه‌اش ابوعقبه است. او بعدها به کوفه رفت و در آن جا خانه‌ای در محله اسلم ساخت و در همان شهر به روزگار حکومت معاویه بن ابی سفیان و امیری مغیره بن شعبه بر آن شهر درگذشت.

۱. برای اطلاع بیشتر، رک: باقوت، معجم البلدان، ج ۸، ص ۴۷۳-م.

۲. این موضوع با تفصیل بیشتری که در آن اقوال مختلف بیان شده در نویری، نهاية الارب، ج ۳، ص ۲۸۹ آمده است-م.

عبدالله بن ابی حذرّ

نام اصلی ابی حذرّ، سلامه بن عُمیر بن ابی سلامه بن سعد بن مساب بن حارث بن عبس بن هوازن بن اسلم بن افصی است. برخی هم گفته‌اند، نام ابی حذرّ، عبدالله است و کنیه عبدالله، ابو محمد است. نخستین جنگی که همراه پیامبر (ص) شرکت کرده، حدیبیه است و پس از آن در خیبر و دیگر جنگها بوده است.

یزید بن هارون از یحیی بن سعید، از محمد بن ابراهیم نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابو حذرّ اسلمی از پیامبر (ص) در مورد مهریه همسر خویش تقاضای کمک کرد. واقدی می‌گوید: این روایت صحیح نیست، بلکه اصل حدیث چنین است که عبدالله بن ابی حذرّ اسلمی از پیامبر (ص) در مورد مهریه همسر خویش یاری خواست. پرسیدند چه مقدار مهر او قرار داده‌ای؟ گفت: دویست درم. فرمودند: آری اگر از ناحیه بطحان هم به دست آورید افزون از این نباید پردازید. عبدالله بن ابی حذرّ به سال هفتاد و یک هجرت در هشتاد و یک سالگی درگذشت و از ابوبکر و عمر هم روایت نقل می‌کرده است.

ابو تمیم اسلمی

او پس از رسیدن پیامبر (ص) در مدینه مسلمان شد و غلام خود مسعود بن هنیده را از عَرَج با پای پیاده به حضور پیامبر فرستاد و به آن حضرت خبر داد که قریش برای جنگ اُحد با چه شمار و ساز و برگ و اسب آمده‌اند.

مسعود بن هنیده وابسته و آزادکرده ابی تمیم اسلمی

محمد بن عمر واقدی از افلاح بن سعید، از بریده بن سفیان اسلمی، از مسعود بن هنیده، و هاشم بن عاصم اسلمی از پدرش، از مسعود بن هنیده نقل می‌کند که می‌گفته است: * من

هنگام ظهر در خَدَوَات^۱ بودم ناگاه به ابوبکر برخوردیم که همراه کس دیگری است. من به ابوبکر که از دوستان ابوتمیم بود سلام دادم. ابوبکر به من گفت: پیش ابوتمیم برو و به او سلام برسان و بگو برای من شتری و مقداری زاد و توشه بفرستند و راهنمایی هم روانه دارد. من خود را پیش ابوتمیم مولای خود رساندم و پیام ابوبکر را گزاردم. او به من یک شتر نر که وسیله کوچ خانواده اش بود و به ذیال معروف بود و یک مشک شیر و یک صاع خرما داد و خودم را به عنوان راهنما گسیل داشت و گفت: ابوبکر را چندان راهنمایی کن که از همراهی تو بی نیاز شود. من همراه پیامبر و ابوبکر حرکت کردم و چون از گردنه رکوبه گذشتیم و بالا رفتیم هنگام نماز فرا رسید و پیامبر برای نماز برخاستند و ابوبکر بر جانب راست ایشان ایستاد. در همین هنگام گرایش به اسلام در دل من پدید آمد و مسلمان شدم و من هم برای نماز سمت چپ پیامبر (ص) ایستادم. پیامبر با دست خود به سینه ابوبکر زدند و من و او پشت سر پیامبر ایستادیم. مسعود می گوید: هیچ کس از بنی سهم را نمی شناسم که پیش از من مسلمان شده باشد غیر از بریده بن حصیب اسلمی.

محمد بن عمر واقدی از عبدالله بن یزید، از منذر بن جهم، از مسعود بن هثیده نقل می کند که می گفته است: * چون به ناحیه قباء رسیدیم مسجدی دیدیم که اصحاب پیامبر در آن مسجد به امامت سالم آزاد کرده ابو حذیفه روی به بیت المقدس نماز می گزاردند و پیامبر (ص) بر مساحت آن مسجد چیزی افزودند و خود با ایشان آن نماز می گزاردند. من در قباء همراه پیامبر ماندم و پس از اینکه پنج نماز با ایشان گزاردم برای تودیع به حضورشان رسیدم. پیامبر به ابوبکر فرمودند: چیزی به او بده و او بیست درم و جامه ای به من داد. من در حالی که آن جامه را همراه داشتم بازگشتم و در حالی که مسلمان بودم به قبیله خود رسیدم. مولای من به من گفت: با عجله برگشته ای؟ گفتم: سخنی شنیدم که هرگز سخنی بهتر از آن نشنیده ام، و او هم پس از من مسلمان شد.

محمد بن عمر واقدی از ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبرة، از حارث بن فضیل، از پسر مسعود بن هثیده نقل می کند که می گفته است: * پدرم در جنگ مرسیع همراه پیامبر (ص) شرکت کرده است. ابوتمیم اسلمی مسعود را آزاد کرد و پیامبر (ص) ده شتر به او عطا فرمود.

۱. خَدَوَات، از نقاطی است که در مسیر هجرت پیامبر (ص) از مکه به مدینه بوده است، باقوت در معجم البلدان فقط نوشته است که این کلمه در اخبار آمده است - م.

سعد وابسته و آزاد کرده اسلمی‌ها

محمد بن عمر واقدی از قائد وابسته و آزاد کرده عبدالله بن علی بن ابی رافع، از عبدالله بن سعد، از پدرش سعد نقل می‌کند که می‌گفته است * هنگامی که پیامبر (ص) در ناحیه عَرَج بودند من راهنمای ایشان بودم، چون به گردنه رکوبه رسیدیم، آنان را کنار کوه‌های آن منطقه بردم و چون به خدوات که نزدیک عرج است رسیدیم، ابوتیم اسلمی برای پیامبر زاد و توشه‌ای همراه غلام خود مسعود فرستاد و مسعود راهنمایی می‌کرد، همگی حرکت کردیم و چون به منطقه جثجاثه که با مدینه یک چار فاصله دارد رسیدیم پیامبر (ص) آن جا نماز گزاردند و هنوز هم نشان مسجد آن حضرت آنجا باقی است. همان جا باقی مانده غذای سفره خود را که از روز قبل مانده بود خوردیم. روز قبل گوسپندی کشته بودیم و گوشت آن را در سرکه جوشانده و سرخ کرده بودیم. آن جا پیامبر فرمودند: چه کسی ما را به قبیله عمرو بن عوف راهنمایی می‌کند؟ گفتم: من. گوید: من هم همراه پیامبر (ص) در منزل سعد بن خیشمه منزل کردم. سعد پس از اینکه مسلمان شد از اصحاب و ملازمان پیامبر (ص) بود.

ربیعۃ بن کعب اسلمی

ربیعۃ از کسانی است که از دیرباز مسلمان شده و از اصحاب و ملازمان پیامبر (ص) بوده است. او از زمره ینویان اهل صفة است و خدمتگزاری پیامبر (ص) را بر عهده داشت. عمرو بن هیشم از هشام دستوایی، از یحیی بن ابی کثیر، از ابوسلمه بن عبدالرحمان، از قول ربیعۃ بن کعب اسلمی نقل می‌کند که می‌گفته است * شبها بر در خانه پیامبر (ص) می‌خوابیدم و آب برای وضوی ایشان می‌دادم بخشی از شب از درون خانه آوای «سمع الله لمن حمده» و بخش دیگری از شب را آوای «الحمد لله رب العالمین» می‌شنیدم. مسلم بن ابراهیم از حارث بن عییند، از ابو عمران جونی نقل می‌کند که می‌گفته است * پیامبر (ص) به ابوبکر و ربیعۃ بن کعب قطعه زمینی دادند که در آن خرمابنی وجود داشت، ریشه آن در زمین ربیعۃ و شاخه‌های آن در زمین ابوبکر بود. ابوبکر می‌گفت: میوه این درخت از من است و ابوبکر بر آن پیشی گرفت. چون این خبر به اطلاع قوم ربیعۃ رسید پیش

او آمدند. ربیعه گفت: هریک از شما را از گفتن سخنی که ابوبکر را خشمگین کند برحذر می‌دارم که بیم دارم رسول خدا از خشم ابوبکر به خشم آید و از خشم رسول خدا (ص) خداوند خشم گیرد. چون خشم ابوبکر فرونشست به ربیعه گفت: این درخت را به من واگذار. گفت: چنین نمی‌کنم. ابوبکر پیش پیامبر (ص) رفت. ربیعه هم از پی او رفت و می‌گفت: از خشم خدا و پیامبرش به خود خدا پناه می‌برم. پیامبر پرسیدند داستان چیست؟ و ربیعه موضوع را گفت. پیامبر فرمودند: آری به او وامگذار، در این حال ابوبکر چهره‌اش را به دیوار برگرداند و شروع به گریستن کرد. گوید: پیامبر (ص) حکم فرمودند شاخه‌های درخت هم از کسی است که ریشه‌هایش از اوست.

محمد بن عمر واقدی می‌گوید: * ربیعه بن کعب تا هنگام رحلت پیامبر (ص) همراه ایشان بود و در جنگها شرکت می‌کرد و پس از رحلت پیامبر (ص) از مدینه بیرون رفت و در منطقه یتن که از سرزمینهای قبیله اسلم و در فاصله یک منزلی مدینه است، زندگی می‌کرد و تا هنگام واقعه حره زنده ماند. واقعه حره به روزگار حکومت یزید بن معاویه و در ذیحجه سال شصت و سوم هجرت بوده است.

ناجیه بن جُنْدُب اسلمی، از خاندان سهم که شاخه‌ای از قبیله اسلم است

در حدیثیه همراه پیامبر (ص) بود و رسول خدا او را به سرپرستی شتران قربانی خود گماشتند و چون آهنگ حدیبیه کردند به او فرمان دادند شتران را زودتر به ذوالحلیفه برساند. محمد بن عمر واقدی از غانم بن ابی غانم، از عبدالله بن ییار نقل می‌کند که می‌گفته است: * چون پیامبر عازم به جا آوردن عمره القضیه شدند تا قضای عمره حدیبیه را که موفق نشده بودند انجام دهند، ناجیه بن جندب اسلمی را بر شتران قربانی خود گماشتند؛ و ناجیه آنها را پیشاپیش می‌برد و در جستجوی چراگاه می‌رفت و چهارتن از جوانان قبیله اسلم همراهش بودند. واقدی همچنین می‌گوید: ناجیه بن جندب در فتح مکه هم شرکت داشت و پیامبر (ص) در سفر حجة الوداع هم او را به سرپرستی شتران قربانی خود گماشتند. ناجیه در محله بنی سلمه مدینه ساکن بود و در همان شهر در حکومت معاویه بن ابی سفیان درگذشت.

ناجیة بن أعجم أسلمی

در جنگ حدیبیه همراه پیامبر (ص) بوده است.

محمد بن عمر واقدی از هیشم بن واقد، از عطاء بن ابی مروان، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است چهارده تن از اصحاب پیامبر (ص) برای من گفتند: * ناجیة بن اعجم همان کسی است که تیری را که پیامبر لطف کردند، با خود به قعر چاه حدیبیه برد و چاه آکنده از آب شد و همگان سیراب برگشتند.^۱

محمد بن عمر واقدی می‌گوید: و گفته‌اند آن کسی که آن تیر را به قعر چاه برده است، ناجیة بن جندب یا براء بن عازب یا عباد بن خالد غفاری بوده است، و همان قول اول صحیح‌تر است که او ناجیة بن اعجم بوده است. پیامبر (ص) روز فتح مکه برای قبیله اسلم دو رایت بستند که یکی را ناجیة بن اعجم بر دوش می‌کشید و دیگری را بریده بن حصیب. ناجیة بن اعجم در مدینه در سالهای آخر حکومت معاویه بن ابی سفیان در گذشته و نسلی از او باقی نمانده است.

حمزة بن عمرو أسلمی

محمد بن عمر واقدی از اسامة بن زید، از محمد بن حمزه نقل می‌کند که می‌گفته است: * کنیة حمزة بن عمرو، ابو محمد بوده و به سال شصت و یکم هجرت در هفتاد و یک سالگی در گذشته و از ابوبکر و عمر روایت می‌کرده است.

محمد بن عمر واقدی می‌گوید حمزة بن عمرو می‌گفته است: * هنگامی که در تبوک بودیم و منافقان روی گردنه شتر پیامبر را رم دادند و پاره‌ای از کالاهای و وسایل از پشت حیوان فرو ریخت بر سر انگشتان پنجگانه من پرتوی آشکار شد و در پناه آن توانستم برخی از چیزها چون تازیانه و جامه و امثال آن را پیدا کنم.

حمزة بن عمرو کسی است که مژده نازل شدن آیه مربوط به پذیرفته شدن توبه کعب بن

۱. برای اطلاع بیشتر در این باره به ترجمه مغازی، ص ۴۴۵ مراجعه شود - م.

مالک را به او داد و کعب دو جامه را که برتن داشت بیرون آورد و به او مزدگانی داد. کعب می‌گفته است: به خدا سوگند جامه‌ای جز همان دو جامه نداشتم و دو جامه از ابوقتاده برای خود عاریه گرفتم.

عبدالرحمان بن اَشِيْمَ اسلمی

محمد بن عمر واقدی از سلمه بن وردان نقل می‌کند که می‌گفته است: * عبدالرحمان بن اشیم اسلمی را دیدم او از اصحاب پیامبر (ص) و تمام موهای ریش و سرش سپید بود.

محجن بن ادرع اسلمی

او از بنی سهم است و پیامبر (ص) به او فرمودند: تیر بیندازید و من همراه ابن ادرع هستم. محجن مقیم مدینه بود و به روزگار حکومت معاویه بن ابی سفیان در همان شهر درگذشت.

عبدالله بن وهب اسلمی

او از اصحاب پیامبر (ص) است و هنگام رحلت پیامبر (ص) در عمان بود. او و حبیب بن زید مازنی همین‌که از خبر درگذشت پیامبر (ص) آگاه شدند، از عمان بیرون آمدند تا به عمرو عاص ملحق شوند. مسیلمه کذاب با آنان رویاروی شد، مسلمانان همه گریختند، ولی عبدالله بن وهب و حبیب بن زید هر دو اسیر شدند. مسیلمه به آن دو گفت: آیا گواهی می‌دهید که من رسول خدایم؟ حبیب گواهی نداد، مسیلمه او را کشت و پاره پاره کرد. عبدالله بن وهب درحالی که دلش کاملاً مطمئن بود و ایمانی استوار داشت اقرار کرد. مسیلمه او را نکشت و زندانی کرد و چون خالد بن ولید و مسلمانان در یمامه به جنگ با مسیلمه پرداختند، عبدالله بن وهب گریخت و خود را به اُسامة بن زید که همراه خالد بود رساند و به او پناهنده شد و سپس همراه مسلمانان جنگ سختی با مسیلمه و یارانش کرد.

حزمله بن عمرو اسلمی

او پدر عبدالرحمان بن حرمله است که از سعید بن مسیب روایت نقل می‌کند. عفتان بن مسلم از وهیب، از عبدالرحمان، از یحیی بن هند، از حرمله بن عمرو نقل می‌کند که می‌گفته است: * من در حالی حجة الوداع را گزاردم که پشت سر عمویم سنان بن سَنَة قرار داشتم. و چون در عرفات وقوف کردیم پیامبر (ص) را دیدم که یک انگشت خود را بر انگشت دیگر نهاده‌اند و سخنی می‌گویند. به عمویم گفتم: پیامبر (ص) چه می‌فرمایند؟ گفت: می‌گویند سنگ ریزه‌هایی که به جمرات می‌زنید به اندازه هسته خرما یا سرانگشته‌ایتان باشد.

سنان بن سَنَة اسلمی

او عموی حرمله بن عمرو پدر ابو عبدالرحمان بن حرمله اسلمی است که از سعید بن مسیب روایت می‌کند. سنان پس از اینکه مسلمان شد در التزام پیامبر (ص) و از زمره اصحاب ایشان بود.

عمرو بن حمزة بن سنان اسلمی

محمد بن عمر واقدی از هشام بن عاصم، از منذر بن جهم نقل می‌کند: * عمرو بن حمزة بن سنان در جنگ حدیبیه همراه پیامبر (ص) بود و چون به مدینه برگشت از پیامبر اجازه گرفت که به بادیه برگردد و به او اجازه داده شد. او از مدینه بیرون آمد و چون به منطقه ضبوعه که در یک منزلی مدینه و کنار شاهراه مکه است رسید، به کنیزی زیباروی عربی برخورد. شیطان او را وسوسه کرد و از آن کنیز کام گرفت و سپس پشیمان شد و به حضور پیامبر برگشت و اقرار به گناه خویش کرد. چون مجرد بود و زن نداشت حد بر او جاری شد. پیامبر (ص) به مردی دستور داد که او را تازیانه بزند، تازیانه ملایم و نرم و آهسته.

حجاج بن عمرو اسلمی

او همان ابو حجاج است که عروة بن زبیر از او روایت نقل می‌کند. پسر این شخص هم که نامش حجاج است از ابوهریره روایت می‌کند.

اسماعیل بن ابراهیم اسدی از حجاج بن ابی عثمان، از یحیی بن ابی‌کثیر، از عکرمه آزادکرده ابن عباس، از حجاج بن عمرو نقل می‌کند: * پیامبر (ص) فرموده‌اند: هرکس از راه بازماند و لنگ شود از احرام بیرون آید و بر اوست که بار دیگر حج گزارد. می‌گوید: این حدیث را برای ابن عباس و ابوهریره گفتم، هر دو گفتند: راست گفته است.

یزید بن هارون از ابن ابی‌ذئب، از قول کسی که از عروة بن زبیر شنیده بود، از حجاج بن حجاج، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * به پیامبر (ص) گفتم: ای رسول خدا پرداخت چه چیزی مرا از حق و ذمه دایه‌ای که مرا شیر داده است بیرون می‌آورد؟ فرمودند: بخشیدن برده یا کنیزی.^۱

عمرو بن عبد نهم اسلمی

او همراه پیامبر (ص) به حدیبیه رفته است و در راهی که گردنه ذات‌الحنظل در آن قرار دارد، راهنمای راه پیامبر بوده و به فرمان آن حضرت جلوتر از ایشان حرکت می‌کرده است و چون پیامبر (ص) را بالای گردنه رساند، پیامبر آن‌جا چنین فرمودند: سوگند به کسی که جان من در دست اوست مثل این گردنه امشب همچون همان دروازه‌ای است که خداوند به بنی اسرائیل فرموده است: «در حال سجده وارد این دروازه شوید و بگویید خدایا ببخش.»^۲ و هیچ‌کس امشب از این گردنه نمی‌گذرد مگر اینکه خداوند می‌آمرزدش.

۱. برای اطلاع بیشتر به ابن اثیر، النهاية فی غریب‌الحديث، ج ۲، چاپ اسماعیلیان، قم، ۱۳۶۴ ش، ص ۱۶۹ مراجعه فرمایید - م.

۲. بخشی از آیه ۵۸ سوره دوم - بقره - م.

زاهر بن سؤد بن مخلع

نام و نسب او چنین است: عبدالله بن قیس بن دعبل والیه‌النبت بن انس بن خزیمه بن مالک بن سلامان بن اقصی.

عبدالله بن موسی از اسرائیل، از مجزأة پسر زاهر نقل می‌کند * پدرش در زمره اصحاب شجرة و شرکت‌کنندگان در حدیبیه است. او می‌گفته است: من مشغول برافروختن آتش با سنگ آتش‌زنه بودم که منادی پیامبر (ص) جار زد که پیامبر (ص) شما را از خوردن گوشت خر منع می‌فرماید. واقعی می‌گوید: زاهر پس از انتقال گروهی از مسلمانان به کوفه به آن شهر منتقل شد. پسرش مجزأة از اشراف کوفه و از یاران و اصحاب عمرو بن حنیف بود.

هانی بن اوس اسلمی

عبدالله بن موسی از اسرائیل، از مجزأة، از هانی بن اوس نقل می‌کند * او هم از شرکت‌کنندگان در حدیبیه و بیعت شجرة بوده است و از درد زانو بسیار رنج می‌برده است، و هرگاه سجده می‌کرده زیر زانوی خود تشکچه‌ای می‌نهاده است.

ابومروان اسلمی

نامش معتب و نام پدرش عمرو است. پسرش عطاء از او و مردم از پسرش عطاء روایت نقل می‌کنند.

محمد بن عمر واقدی از سعید بن عطاء بن ابی مروان، از قول پدرش، از جدش معتب بن عمرو اسلمی نقل می‌کند که می‌گفته است * در حضور پیامبر (ص) نشسته بودم ما عزی بن مالک آمد و گفت: من زنا کرده‌ام. پیامبر (ص) تا سه بار که او اقرار کرد روی از او برگردانند، بار چهارم که گفت: زنا کرده‌ام، روی به او فرمودند و پرسیدند آیا ادخال کردی؟ گفت: آری آن چنان که همچون میل در سرمه‌دان یا ریسمان در چاه، یکی در دیگری فرو شد.

بشیر اسلمی

ابوالولید هشام طیالسی از قیس بن ربیع، از بشر بن بشیر اسلمی نقل می‌کند که می‌گفته است: * پدرم به من خبر داد که از اصحاب بیعت شجره بوده است و پیامبر (ص) فرموده‌اند: هر کس از این گیاه بوناک (سیر) می‌خورد نزدیک ما نیاید و با ما نجوی نکند. حُمَید بن عبدالرحمان حمیری هم همین حدیث را مفصل‌تر از بشیر نقل می‌کند و آن را در موضوع بیعت با یزید بن معاویه و در باب حیاء از ابو عوانه، از داود اودی، از حُمَید نقل کرده‌اند.

هیشم بن نصر بن دهر اسلمی

واقفی در نسب او به جای دَهر، دَهر گفته است.

محمد بن عمر واقفی از عمر بن عقبه بن ابی عایشه اسلمی، از منذر بن جهم، از هیشم بن دهر نقل می‌کند که می‌گفته است: * کنار شقیقه‌ها و جلو سر پیامبر (ص) چند تار موی سپید دیدم، شمردم سی تار مو بود.

حارث بن حبال

ابن ربیعه بن دعلج بن انس بن خزیمه بن مالک بن سلامان بن اسلم. در روایت هشام بن محمد کلبی او از اصحاب پیامبر (ص) است که همراه ایشان در حدیبیه شرکت داشته است.

مالک بن جبیر بن حبال

ابن ربیعه بن دعلج. به روایت هشام بن محمد بن سائب کلبی او هم در زمره اصحاب پیامبر (ص) و شرکت‌کنندگان در حدیبیه است.

از خاندان مالک بن اقصی که برادران اسلام‌اند و به خزاعیها منسوب‌اند

اسماء بن حارثة

ابن سعید بن عبدالله بن غیاث بن سعد بن عمرو بن عامر بن ثعلبة بن مالک بن اقصی. خاندان حارثه هم از بنی مالک بن اقصی شمرده می‌شوند. غیلان بن عبدالله بن اسماء بن حارثه که از فرماندهان نظامی ابوجعفر منصور دوانیقی است و نامش در آغاز دعوت برای عباسیان آمده است از نوادگان اسماء است.

محمد بن عمر واقدی از سعید بن عطاء بن ابی مروان، از پدر بزرگش، از اسماء بن حارثه نقل می‌کند که می‌گفته است: «روز عاشوراء به حضور پیامبر رسیدم. پرسیدند: آیا امروز روزه گرفته‌ای؟ گفتم: نه. فرمودند: نیت روزه کن و روزه بگیر. گفتم: ای رسول خدا من چاشت خورده‌ام. فرمودند: بقیه روز را چیزی مخور و روزه بگیر و به قوم خود فرمان بده این روز را روزه بگیرند. اسماء می‌گوید: کفشهای خود را شتابان پوشیدم و با شتاب خود را به منطقه یتیم و میان قوم خود رساندم و گفتم پیامبر (ص) دستور فرموده‌اند امروز را روزه بگیرید، گفتند: چاشت خورده‌ایم، گفتم: فرمان داده‌اند بقیه روز را روزه بگیرید. همین راوی از قول همین راویان می‌گوید که پیامبر (ص) اسماء و هند پسران حارثه را به قبیله اسلام گسیل داشتند تا بگویند پیامبر فرمان می‌دهند ماه رمضان در مدینه حاضر باشید و این هنگامی بود که پیامبر (ص) آهنگ فتح مکه داشتند.

محمد بن عمر واقدی می‌گوید: اسماء بن حارثه به سال شصت و شش هجری در هشتادسالگی در گذشته و نیازمند و از اصحاب صغه بوده است.

محمد بن سعد می‌گوید از کس دیگری غیر از واقدی که او هم از اهل علم بود شنیدم که می‌گفت: اسماء در بصره به روزگار حکومت معاویه و فرمانداری زیاد بر بصره در گذشته است.

برادرش هند بن حارثة اسلمی

او در حدیبیه همراه پیامبر (ص) بوده است.

محمد بن عمر واقدی می‌گوید ابوهریره می‌گفته است: * من اسماء و هند دو پسر حارثه را از خدمتکاران پیامبر (ص) می‌پنداشتم، زیرا مدت‌ها بر در خانه آن حضرت بودند و خدمتگزاری او را برعهده داشتند و هر دو نیازمند و از اصحاب صفه بودند. اعقاب آن دو هنوز در یثین هستند. هند به روزگار حکومت معاویه بن ابی سفیان در مدینه درگذشت. برخی از اهل علم گفته‌اند که آنان هشت برادر بودند که از اصحاب پیامبرند و در بیعت رضوان هم شرکت داشته‌اند و ایشان اسماء، هند، خدّاش، ذُؤیب، حُمران، فضالة، سَلَمَة، مالک پسران حارثه بن سعید بن عبدالله بن غیاث هستند.

ذُؤیب بن حبیب اسلمی

او هم از خاندان مالک بن اقصی و در زمره قبیله اسلم است. ابن عباس می‌گفته است ذُؤیب که سرپرست شتران قربانی پیامبر (ص) بود برای ما نقل کرد که: * پیامبر از او درباره شتران قربانی که از کار مانده و بیمار می‌شده‌اند سؤال می‌فرموده است. او را در مدینه خانه‌ای بوده و تا روزگار حکومت معاویه بن ابی سفیان زنده بوده است.

هزال اسلمی

او پدر نَعیم بن هزال و از خاندان مالک بن اقصی و از قبیله اسلم است. او سرپرست و دوست ماعز بن مالک است و به ماعز گفت به حضور پیامبر برود و به گناهی که کرده است اقرار کند.

محمد بن عمر واقدی از هشام بن عاصم، از یزید بن نَعیم بن هزال، از پدرش، از جدش نقل می‌کند که می‌گفته است: * پدر ماعز در باره او به من سفارش کرد و او تحت تکفل من بود و به بهترین وجه کفالت او را برعهده داشتم. روزی پیش من آمد و گفت: من در صد کامجویی از مُهَیْرة زنی که او را می‌شناختم بودم و امروز به خواسته خود رسیدم و سپس بر آنچه کردم سخت پشیمان شدم اکنون عقیده تو چیست؟ من به او فرمان دادم پیش پیامبر (ص) برود و به ایشان خبر دهد. او پیش پیامبر (ص) رفت و اقرار به زنا کرد و چون زن داشت پیامبر (ص) او را برای سنگسار کردن به منطقه حره گسیل داشتند و ابوبکر را برای

اجرای حکم فرستادند. همین‌که سنگها به بدنش اصابت کرد گریخت و به سوی عقیق فرار کرد. او را در ناحیه مُکَیْمِن گرفتند. کسی که او را گرفت عبدالله بن اُنیس بود و با پای‌بند ستوری چندان او را زد که کشت. عبدالله بن اُنیس سپس پیش پیامبر (ص) آمد و موضوع را به ایشان خبر داد. فرمودند: ای کاش رهائش می‌کردید که توبه کند و خداوند توبه‌اش را می‌پذیرفت. سپس پیامبر (ص) به هزال فرمودند: نسبت به این یتیم خود چه بدرفتار کردی، اگر با گوشه‌ردای خود بر او پرده‌پوشی می‌کردی برای تو بهتر بود. گفت: ای رسول خدا نفهمیده بودم که در این امر این وسعت‌نظر ممکن است. پیامبر (ص) آن زن را خواستند و بدون اینکه از او چیزی پرسند فرمودند: برو. مردم درباره‌ی ماعرز سخن می‌گفتند و چون پرگویی کردند پیامبر (ص) فرمودند: ماعرز توبه‌ای کرد که اگر گروهی از امت من چنان توبه کنند از همه‌شان درمی‌گذشتم.

ماعرز بن مالک اسلمی

وی مسلمان شد و از اصحاب پیامبر (ص) بود و هموست که مرتکب گناه و سپس پشیمان شد و به حضور پیامبر (ص) آمد و در محضر ایشان اقرار کرد و چون زن داشت پیامبر دستور سنگباران کردنش را دادند و سنگباران شد. و پیامبر فرمودند: او چنان توبه‌ای کرد که اگر گروهی از امت من چنان توبه کنند، از همه‌شان درمی‌گذرم.

فضل بن دُکین از ابن ربیع، از علقمة بن مرثد، از ابن بریده، از پدرش نقل می‌کند *

پیامبر (ص) فرمودند: برای ماعرز بن مالک استغفار کنید.

از قبایل دیگر آزد از خاندان دؤس بن عدثان بن عبدالله بن زهران بن کعب بن حارث بن کعب بن عبدالله بن مالک بن نصر بن آزد

ابوهریره

محمد بن عمر واقدی می‌گوید: نام اصلی ابوهریره، عبّدشمس بوده و سپس در اسلام عبدالله نامیده شده، و کس دیگری غیر از واقدی می‌گوید: نامش را به صورتهای عبْدنْهَم و عبْدغْنَم^۱

۱. و ۲. نْهَم و غْنَم و ذی‌الشری نام بتیایی از اعراب است که در کتاب الاصنام کلی نامشان آمده است لطفاً به فهارس کتاب

و شکیکن هم آورده‌اند.

هشام بن محمد بن سائب کلبی می‌گوید: * نام و نسب ابوهریره چنین است: عمیر بن عامر بن عبد ذی‌الشری^۱ بن طریف بن غیاث بن ابی صعب بن هنیة بن سعد بن ثعلبة بن سلیم بن فهم بن غنم بن دوس. سعد بن صفیح دایی ابوهریره از اشخاص سختگیر و خشن قبیله دوس بود و هرکس از قریش را که می‌گرفت او را در قبال خون ابوازیهر دوسی می‌کشت. فضل بن دکین از سفیان بن عیینة، از عثمان بن ابی سلیمان، از ابن مالک نقل می‌کند که می‌گفته است شنیدم ابوهریره می‌گفت: * هنگامی که به مدینه آمدم پیامبر (ص) در خیبر بودند. مردی از بنی غفار در نماز صبح پیشنماز مردم بود گوش دادم و شنیدم که در رکعت اول سورة مریم را خواند و در رکعت دوم سورة مطفنین.

ابواسامه حماد بن أسامة از اسماعیل بن ابی خالد، از قیس بن ابی حازم، از ابوهریره نقل می‌کند که می‌گفته است: * چون آهنگ آمدن به مدینه و حضور پیامبر (ص) کردم در راه با خود این بیت را می‌خواندم:

«چه شبی دراز و پررنج وای از این شب، اما از سرزمین کفر رهایی بخشید.»^۱

در راه یکی از غلامان من گریخت. چون به حضور پیامبر (ص) رسیدم و بیعت کردم، هنوز در حضور ایشان بودم که آن غلام فرا رسید. پیامبر (ص) به من فرمودند: ای ابوهریره این غلام توست؟ گفتم: آری و در راه خدا آزاد است و آزادش کردم.

یزید بن هارون و عفان بن مسلم هردو از سلیم بن حیان نقل می‌کردند که می‌گفته است پدرم می‌گفت از ابوهریره شنیدم که می‌گفت: * من در حالی که یتیم بودم بزرگ شدم و درحالی که مستمند بودم هجرت کردم و مزدور بسرة دختر غزوان بودم که فقط خوراک شکم و پوشاک اندک مرا تأمین کند. چون در جایی فرو می‌آمدند خدمتگزاری آنان را برعهده داشتم و چون سوار می‌شدند برای شتران ایشان آواز می‌خواندم و سپس خداوند او را به ازدواج من درآورد و سپاس خداوندی که دین را استوار و پابرجای و ابوهریره را پیشوا و امام قرار داد.

هوذة بن خلیفه از ابن عون، از محمد، از ابوهریره نقل می‌کند که می‌گفته است: * خود را به خدمتگزاری دختر غزوان درآوردم که فقط خوراک شکم و پوشاک اندک

مذکور مراجعه فرماید. - م.

مرا بدهد، او گاهی مرا مجبور می کرد که ایستاده خدمت کنم و با پای برهنه باشم. پس از آن خداوند او را به همسری من درآورد، من هم او را مکلف می ساختم که ایستاده و با پای برهنه خدمت کند.

سلیمان بن حرب از حماد بن زید، از ایوب، از محمد، از ابوهریره نقل می کند که می گفته است: * مزدور ابن عفان و دختر غزوآن بودم که فقط خوراک شکم و پوشاک اندک مرا بدهند. هرگاه سوار می شدند لگام شترشان را می گرفتم و می راندم و چون جایی فرو می آمدند خدمتکاری آنان را برعهده داشتم. روزی به من گفت: باید ایستاده و پای برهنه در خدمت باشی. بعدها خداوند او را به ازدواج من درآورد و به او گفتم باید ایستاده و پای برهنه در خدمت باشی.

عمار بن فضل از حماد بن زید، از ایوب، از محمد نقل می کند: * ابوهریره خواست آب بینی خود را پاک کند جامه کتانی رنگ کرده برتن داشت با آن آب بینی خود را پاک کرد و گفت: به به ابوهریره آب بینی خود را با پارچه کتان پاک می کند و حال آنکه چنان بودم که میان منبر رسول خدا و حجره عایشه می نشستم و چنان از گرسنگی پریشان حال بودم که هرکس می گذشت می پنداشت دیوانه ام و جنون دارم و حال آنکه چیزی جز گرسنگی مرا پریشان نمی داشت. به یاد دارم که مزدور پسر عفان و دختر غزوآن بودم در قبال آنکه خوراک شکم و پوشاک اندک به من بدهند و هرگاه سوار می شدند لگام شترشان را در دست می گرفتم و چون فرو می آمدند خدمتکاری آنان را برعهده داشتم. روزی به من گفت: باید کارها را با پای برهنه و ایستاده انجام دهی و بعدها خداوند او را به همسری من درآورد و به او گفتم اکنون تو باید چنان رفتار کنی.

عبدالله بن محمد تیمی از حماد بن سلمه، از علی بن زید، از عمار بن ابی عمار نقل می کند که ابوهریره می گفته است: * در هر جنگی که همراه رسول خدا بودم برای من هم سهمی از غنیمت منظور فرمودند جز در جنگ خیبر که غنائم آن مخصوص کسانی بود که در حدیبیه همراه پیامبر بودند. گوید: ابوهریره و ابوموسی اشعری در فاصله میان جنگ حدیبیه و خیبر به مدینه آمدند.

محمد بن عمر واقدی از عبدالحمید بن جعفر، از پدرش نقل می کند که می گفته است: * ابوهریره در سال هفتم هجرت به مدینه آمد و در آن هنگام پیامبر (ص) در خیبر بودند، ابوهریره هم به خیبر رفت و همراه رسول خدا به مدینه برگشت.

یزید بن هارون و عبدالله بن نمیر و یعلی بن عبید هر سه از اسماعیل بن ابی خالد از قیس بن ابی حازم، از ابو هریره نقل می کنند که می گفته است * سه سال افتخار مصاحبت با پیامبر (ص) را داشتم و هیچ گاه چون آن سه سال عاقل نبودم که دوست می داشتم آنچه پیامبر می گوید بشنوم و درک کنم.

یعقوب بن اسحاق حضرمی و سعید بن منصور هر دو از ابو عوانه، از داود بن عبدالله اودی، از حمید بن عبدالرحمان نقل می کنند که می گفته است * ابو هریره مدت چهار سال در مصاحبت و از زمره اصحاب پیامبر (ص) بوده است.

احمد بن اسحاق حضرمی از وثیب و خثیم بن عراک بن مالک، از پدرش، از قول تنی چند از قوم خویش نقل می کند * ابو هریره همراه تنی چند از قوم خویش به مدینه آمدند و پیامبر (ص) به خیر رفته بودند و مردی از قبیله غفار را به نام سباع بن عرْفُطَه به جانشینی خود در مدینه گماشته بودند. ابو هریره می گوید: هنگامی که پیش سباع بن عرْفُطَه رفتیم وقت نماز صبح بود، او در رکعت اول سوره مریم و در رکعت دوم سوره ویل للمطففین را خواند. ابو هریره می گوید: من در همان حال نماز با خود می گفتم ای وای بر فلانی که دو پیمانه دارد چون از کسی چیزی می گیرد با پیمانه پر و بزرگ می گیرد و چون به کسی چیزی می دهد با پیمانه ناقص می دهد. چون نماز تمام شد پیش سباع رفتیم. او چیزی برای زاد و توشه ما پرداخت و ما خود را به حضور پیامبر (ص) رساندیم و در آن هنگام خیر گشوده شده بود. پیامبر (ص) با مسلمانان گفتگو فرمود و آنان ما را هم در غنایم خود شریک ساختند.

یعقوب بن اسحاق حضرمی از عکرمه بن عمار، از ابو کثیر غبری، از ابو هریره نقل می کند که می گفته است * به خدا سوگند هیچ مرد و زن مؤمنی نام مرا نمی شنود مگر اینکه مرا دوست می دارد. ابو کثیر می گوید، به ابو هریره گفتم: این را از کجا می دانی؟ گفت: من همواره مادرم را به اسلام دعوت می کردم و او از پذیرفتن تقاضای من خودداری می کرد. یک روز که او را به اسلام دعوت کردم درباره پیامبر آنچه که دوست نمی داشتم گفتم. من گریان پیش پیامبر (ص) برگشتم و گفتم: ای رسول خدا من مادرم را به اسلام دعوت می کنم و او نمی پذیرد، امروز که باز او را به اسلام دعوت کردم در باره شما سخنانی که خوش نمی دارم گفتم، اینک شما دعا کنید که خداوند مادر ابو هریره را به اسلام هدایت کند. پیامبر (ص) دعا کردند و من باز گشتم. دیدم در بسته است و صدای ریزش آب را شنیدم.

مادرم پس از آنکه جامه‌های خود را پوشید گفت: وارد شو و همین‌که وارد شدم شهادتین بر زبان آورد. من شتابان به حضور پیامبر برگشتم و این بار برخلاف آن بار از شوق می‌گریستم نه از اندوه و گفتم: ای رسول خدا مژده باد که خداوند دعای شما را برآورد و مادر ابوهریره را به اسلام هدایت فرمود. سپس گفتم: ای رسول خدا دعا کنید و از خداوند بخواهید که من و مادرم را در نظر مردان و زنان مؤمن و همه مردان و زنان مؤمن محبوب قرار دهد، و پیامبر عرضه داشت: پروردگارا این بنده کوچک خودت و مادرش را برای همه مردان و زنان مؤمن محبوب قرار بده؛ بنابراین هر مؤمنی که نام مرا بشنود مرا دوست می‌دارد.

عبدالله بن مسلمة بن قعنب از محمد بن حلال، از پدرش، از ابوهریره نقل می‌کند که می‌گفته است: * روزی بی‌هنگام از خانه‌ام به مسجد آمدم و گرسنگی در آن ساعت مرا از خانه بیرون آورد، تنی چند از اصحاب پیامبر (ص) را هم در مسجد دیدم. آنان از من پرسیدند چه چیزی تو را در این ساعت از خانه بیرون آورده است؟ گفتم: سببی جز گرسنگی ندارد. گفتند: به خدا سوگند ما را هم در این ساعت فقط گرسنگی از خانه بیرون آورده است. همگی برخاستیم و به حضور پیامبر (ص) رفتیم. پرسیدند چه چیزی موجب شده است در این ساعت از خانه بیرون آیید؟ گفتیم: ای رسول خدا گرسنگی ما را این‌جا آورده است، پیامبر (ص) طبعی را که در آن خرما بود خواستند و به هریک از ما دو خرما دادند و فرمودند: فعلاً این دو خرما را بخورید و آب هم بیاشامید امروز شما را کافی خواهد بود. ابوهریره می‌گوید: یکی از آن دو خرما را خوردم و یکی را در جیب خود نهادم. پیامبر (ص) پرسیدند ای ابوهریره چرا آن یکی را برداشتی و نخوردی؟ گفتم: برای مادرم برداشتم. فرمودند: آن را بخور ما برای مادرت هم به تو دو خرما می‌دهیم. من چنان کردم و پیامبر (ص) برای مادرم دو خرما دادند.

ابوبکر بن عبدالله بن ابی‌اویس از سلیمان بن بلال، از یونس بن یزید، از ابن شهاب نقل می‌کند: * ابوهریره به پاس مصاحبت با مادرش تا هنگامی که او زنده بود حج نگذارد. روح بن عباد از اسامة بن زید، از عبدالله بن رافع نقل می‌کند که می‌گفته است: * به ابوهریره گفتم: چرا این کنیه را به تو داده‌اند؟ گفت: پس از اینکه بگویم دست از سر من برمی‌داری؟ گفتم: آری به خدا سوگند که تو را حرمت می‌دارم. گفت: چند گوسپندی از قوم خویش را می‌چرانیدم ماده گربه کوچکی داشتم شبها او را روی درختی می‌گذاشتم و چون صبح می‌شد او را برمی‌داشتم و بازی می‌کردم و به این سبب مرا کنیه ابوهریره دادند.

محمد بن اسماعیل بن ابی فدیک از ابن ابی ذئب، از مقبری، از ابوهریره نقل می‌کند که می‌گفته است: * به پیامبر (ص) گفتم: ای رسول خدا من از شما حدیث فراوان می‌شنوم، ولی آن را فراموش می‌کنم. فرمودند: ردای خود را پهن کن. من آن را پهن کردم، دست در آن نهادند و فرمودند: آن را جمع کن و پیوش، چنان کردم و پس از آن هیچ حدیثی را فراموش نکردم.

انس بن عیاض لیثی از عبدالله بن عبدالعزیز لیثی، از عمرو بن مرداس بن عبدالرحمان جندی، از ابوهریره نقل می‌کند: * پیامبر (ص) به من فرمودند: جامه‌ات را بگشا و بگستران. چنان کردم و پیامبر (ص) آن روز برای من حدیث نقل فرمودند و چون جامه خود را بستم و روی شکم خویش کشیدم چیزی از احادیث ایشان را فراموش نکردم.

عبدالله بن مسلمة بن قعنب حارثی از عبدالعزیز بن محمد، از عمرو بن ابی عمرو، از سعید بن ابی سعید، از ابوهریره نقل می‌کند که: * به رسول خدا گفته است: ای رسول خدا چه کسی روز قیامت از شفاعت شما بهره‌مندتر و کامروا تر است؟ فرمودند: آری گمان می‌کردم که کسی پیش از تو در این باره از من نمی‌پرسد و این به سبب حرص و علاقه تو به شنیدن حدیث است، همانا کامیاب‌ترین مردم به شفاعت من در رستاخیز کسی است که با خلوص و از صمیم دل لا اله الا الله بگوید.

محمد بن حمید عبدی از معمر، از زهری ضمن تفسیر این آیه که خداوند می‌فرماید: «آن گروه که آیات روشن و هدایت را که فرو فرستاده و برای مردم در کتاب بیان داشته‌ایم پوشیده می‌دارند آنان را خدا و لعنت‌کنندگان لعنت می‌کنند.»^۱ می‌گوید ابوهریره می‌گفت: * شما می‌گویید ابوهریره فراوان از پیامبر (ص) حدیث نقل می‌کند و وعده گاه ما در پیشگاه خداوند، و می‌گویید چرا دیگر مهاجران این گونه احادیث را از پیامبر (ص) نقل نمی‌کنند. دوستان مهاجر من مشغول و گرفتار خرید و فروش کالاهای خود در بازارند و دوستان انصار من سرگرم زمینها و باغهای خود هستند و برای آن کار می‌کنند، ولی من مردی مسکین هستم و بیشتر با پیامبر (ص) همنشینی می‌کردم. هنگامی که آنان غایب بودند من حضور داشتم و هنگامی که آنان چیزی را فراموش می‌کردند من آن را حفظ می‌کردم و پیامبر (ص) روزی ضمن حدیث فرمودند: هرکس جامه‌اش را بگستراند و باز کند تا من از حدیث

خویش فارغ شوم و سپس جامه خود را به خویش برگرد هرگز سخنی را که از من بشنود فراموش نمی‌کند. من جامه یا گلیم خود را گستردم و برای من حدیث فرمودند و سپس آن را به خود برگرفتم و به خدا سوگند هیچ چیز که از آن حضرت شنیدم فراموش نکردم و به خدا سوگند اگر آیه‌ای در کتاب خدا نبود هرگز چیزی از آن برای شما حدیث نمی‌کردم، و آیه مذکور را خواند.^۱

محمد بن حُمَید می‌گوید مَعْمَرٌ می‌گفت، از قول عطاء بن ابی رباح، از ابوهریره نقل می‌کرد که می‌گفته است: * از هر کس در مورد علمی پرسند و آن را پوشیده بدارد روز قیامت او را در حالی می‌آورند که لگامی از آتش بر دهانش زده‌اند.

عبدالوهاب بن عطاء از محمد بن عمر بن علقمه، از ابوسلمه، از ابوهریره نقل می‌کند که می‌گفته است: * اگر آیه‌ای در سوره بقره نمی‌بود هرگز حدیثی برای شما نقل نمی‌کردم. سپس آیه فوق را خواند و گفت: وعده گاه برای خداوند است.

احمد بن عبدالله بن یونس از ابوشهاب، از لیث، از عطاء، از ابوهریره نقل می‌کند که می‌گفت: * هر کس علمی را که از آن سودی حاصل آید پوشیده دارد روز قیامت لگامی از آتش بر او زده می‌شود.

محمد بن اسماعیل بن ابی فدیك از ابن ابی ذئب، از سعید بن ابی سعید مقبری، از ابوهریره نقل می‌کند که می‌گفته است: * از پیامبر (ص) دو گنجینه آموختم یکی را منتشر ساختم و دیگری را اگر منتشر کنم حنجره‌ام قطع خواهد شد.

محمد بن اسماعیل بن ابی فدیك و اسماعیل بن عبدالله بن ابی اویس و خالد بن مخلد بجلی همگی، از محمد بن هلال، از پدرش، از ابوهریره نقل می‌کند که می‌گفته است: * اگر آنچه را می‌دانم به شما خبر دهم مردم بر من گل مَهره خواهند زد و خواهند گفت ابوهریره دیوانه است.

سلیمان بن حرب از ابو هلال، از حسن بصری، از ابوهریره نقل می‌کند که می‌گفته است: * اگر آنچه در سینه دارم برای شما حدیث کنم بر من پشگل خواهید زد. حسن بصری می‌گوید: راست گفته است به خدا سوگند اگر به ما خبر می‌داد که خانه خدا خراب و سوخته می‌شود مردم او را تصدیق نمی‌کردند.

۱. برای کسی که فقط سه سال در محضر پیامبر (ص) بوده و پیامبر (ص) هم در آن سالها سخت گرفتار امور مسلمانان بوده‌اند چنین ادعایی مضحک است - م.

کثیر بن هشام از جعفر بن برقان، از یزید بن اصم نقل می‌کند: * ابو هریره می‌گفت: شما می‌گویید ای ابو هریره فراوان حدیث نقل می‌کنی، سوگند به کسی که جان من در دست اوست اگر آنچه را که از رسول خدا شنیده‌ام برای شما نقل کنم، خاکروبه بر من می‌پاشیدید و دیگر با من مناظره نمی‌کردید و مرا مهلت نمی‌دادید.

رُوح بن عبادة از کَهمَس، از عبدالله بن شقیق نقل می‌کند: * ابو هریره برای اینکه از کعب الاحبار چیزی پرسد آمد. کعب میان قومی بود و ابو هریره او را نمی‌شناخت. کعب از ابو هریره پرسید از کعب چه می‌خواهی پرسی؟ گفت: من هیچ یک از اصحاب پیامبر (ص) را نمی‌شناسم که از من بیشتر از احادیث پیامبر حفظ داشته باشد. کعب به او گفت: هر کس طالب هر چیز باشد، روزی از آن سیر می‌شود مگر طالب دنیا و طالب علم که از آن سیر نمی‌شوند. ابو هریره گفت: آیا تو خود کعب الاحبار نیستی؟ گفت: آری. گفت: من برای طلب علم پیش تو آمدم.

عفان بن مسلم و یحیی بن عباد هر دو از حماد بن سلمه، از یعلی بن عطاء، از ولید بن عبدالرحمان نقل می‌کند: * ابو هریره از پیامبر (ص) چنین حدیث کرد که هر کس بر جنازه‌ای نماز بگزارد او را یک قیراط پاداش است و هر کس بر جنازه‌ای نماز گزارد و پس از نماز آن را تا محل دفن تشییع کند و از پی آن برود، دو قیراط پاداش دارد. ابن عمر به او گفت: دقت کن چه می‌گویی که تو احادیث بسیاری از پیامبر (ص) نقل می‌کنی. ابو هریره دست ابن عمر را گرفت و او را پیش عایشه برد و از حدیثی که نقل کرده بود از او پرسید. عایشه گفت: آری ابو هریره راست می‌گوید. ابو هریره به ابن عمر گفت: ای ابو عبدالرحمان به خدا سوگند بازرگانی و خرید و فروش در بازارها مرا از محضر پیامبر باز نمی‌داشت برای من این موضوع مهم بود که پیامبر (ص) یک کلمه به من بیاموزد یا یک لقمه خوراک به من بخوراند. یحیی بن عباد می‌گفته است یک لقمه که در دهانم بگذارند.

یحیی بن عباد از هُثَیم، از یعلی بن عطاء، از ولید بن عبدالرحمان، از ابو هریره، از پیامبر (ص) نیز مانند همین روایت را نقل می‌کند^۱ جز اینکه می‌گوید از خز بود و اصحاب پیامبر آن را پوشیدند. ابو هریره هم روپوش و چادری (مِطْرَف^۲) خاکی رنگ داشت که

۱. ظاهراً یک روایت از قلم افتاده است، در چاپ بیروت هم همین گونه است - م.

۲. برای اطلاع بیشتر از مِطْرَف که جامه معمول نواحی سردتر بوده است به ابن منظور، لسان العرب، ج ۹، قم، چاپ ۱۴۰۵

ق، ص ۲۲۰ مراجعه فرماید - م.

چون بسیار بزرگ بود آن را دولایه و گاه سه لایه می پوشید. این چادر به چیز تیزی خورد و دریده شد، آن را رفو نکرد. گویی هم اکنون به حاشیه های آن که از ابریشم بود می نگرم.

خالد بن مخلد از عبدالله بن عمر از وهب بن کیسان نقل می کند که می گفته است *

ابوهریره را دیدم که جامه خز می پوشید.

همین راوی از یحیی بن عمیر وابسته بنی اسد نقل می کند که می گفته است * شنیدم مقبری می گفت: برتن ابوهریره جامه خز دیدم.

فضل بن دکین از شعبه، از محمد بن زیاد نقل می کند که می گفته است * بر تن ابوهریره جامه خز دیدم.

عمرو بن عاصم کلابی از همام بن یحیی، از قتاده نقل می کند * ابوهریره جامه خز می پوشید.

یحیی بن عباد از فلیج، از سعید بن ابی سعید نقل می کند * برتن ابوهریره جامه سیاهی که حاشیه اش دیباج بود دیدم.

فضل بن دکین از قیس بن ربیع، از ابی الحصین، از خباب بن عروه نقل می کند که می گفته است * ابوهریره را در حالی که عمامه سیاه بر سر داشت، دیدم.

یزید بن هارون از عاصم احول، از محمد بن سیرین نقل می کند * ابوهریره لباسهای رنگ کرده با گِل سرخ می پوشید.

معاذ بن معاذ از ابن عون، از عمیر بن اسحاق نقل می کند * ابوهریره ردای خویش را از زیر شانه راست می گذراند و بر شانه چپ بر می گرداند.

عبدالوهاب بن عطاء و عبدالملک بن عمرو و مسلم بن ابراهیم هر سه از قره بن خالد نقل می کنند که می گفته است * به محمد بن سیرین گفتم: آیا ابوهریره خشن بود؟ گفت: نه بسیار نرم و ملایم بود. گفتم: رنگ پوستش چگونه بود؟ گفت: سپید. گفتم: آیا خضاب می بست؟ گفت: آری همین گونه که در من می بینی و دست به طرف ریش خود که سرخ بود برد. گفتم: چه لباسی می پوشید؟ گفت: همین گونه که بر من می بینی و ابن سیرین دو جامه کتانی رنگ کرده با گِل سرخ بر تن داشت. محمد بن سیرین گفت: ابوهریره روزی آب بینی خود را در جامه کتانی خود انداخت و گفت: به به ابوهریره آب بینی خود را در کتان می افکند.

روح بن عباد از حبیب بن شهید، از محمد بن سیرین نقل می کند * او ریش خود را

حنا می بست. روزی ریش خود را در دست گرفت و گفت: گویی خضاب من و ریش و مو و لباس من همچون خضاب و ریش و مو و لباس ابوهریره است. گوید: بر تن محمد بن سیرین دو جامه رنگ کرده با گِل سرخ بود.

بکار بن محمد بن عبدالله بن محمد بن سیرین از قول ابن عون، از محمد برای ما نقل کرد * ابوهریره آب بینی خود را با جامه اش پاک کرد و گفت: به به ابوهریره آب بینی خود را با پارچه کتانی پاک می کند.

عنان بن مسلم از ابو هلال، از قول پیرمردی که او را از مردم مدینه می پنداشته است نقل می کند که می گفته است * ابوهریره را دیدم که موهای گونه ها و دو موی ریش خود را کوتاه می کرد و با مقراض می گرفت و او را می دیدم که ریش زردی دارد. عمرو بن عاصم از همام بن یحیی، از یحیی بن ابی کثیر نقل می کند * ابوهریره مکروه می داشت ایستاده کفش بر پای خود کند و اینکه بالای پیراهن ازار پیوشد.

احمد بن عبدالله بن یونس و سعید بن منصور هر دو از داود بن عبدالرحمان عطار، از عبدالله بن عثمان بن خثیم، از عبدالرحمان بن ابی لیبیه طائفی نقل می کنند که می گفته است * ابوهریره را در مسجد دیدم، ابن خثیم می گوید، به عبدالرحمان گفتم: او را برای من توصیف کن. گفت: مردی سیه چرده و چهارشانه و دارای دو گیسوی باز از یکدیگر بود.

ابوالولید هشام طیالسی از عکرمه بن عمار، از ضمضم بن جوس نقل می کند که می گفته است * وارد مسجد پیامبر (ص) شدم، ناگاه پیرمردی با موهای بافته و دندانهای نیش درخشان دیدم. پرسیدم خدایت رحمت کناد تو کیستی؟ گفت: من ابوهریره ام.

عمرو بن هیشم از ابن ابی ذئب، از عثمان بن عبیدالله نقل می کند که می گفته است * هنگامی که به مکتبخانه می رفتم ابوهریره را دیدم که ریش او زرد بود.

فضل بن دکین از قرة بن خالد نقل می کند که می گفته است * از محمد بن سیرین پرسیدم آیا ابوهریره خضاب می بست؟ گفت: آری مانند همین خضاب من و در آن هنگام محمد بن سیرین ریش خود را با حناء خضاب بسته بود.

عمرو بن هیشم از ابو هلال، از محمد بن سیرین، از ابوهریره نقل می کند که می گفته است * کارگزار بحرین بودم. چون پیش عمر بن خطاب آمدم گفت: دشمن خدا و اسلام، یا گفت: دشمن خدا و کتاب خدا که اموال خدا را دزدیدی. گفتم: نه که من دشمن دشمن آن دو هستم، ماده اسبهای من کره های بسیار زاییدند و سهام من هم جمع شد، او از من

دوازده هزار درم گرفت، گوید: پس از آن عمر به من پیام فرستاد که آیا کارگزاری نمی‌کنی؟ گفتم: نه. گفت: چرا؟ مگر یوسف (ع) کارگزاری نکرد؟ گفتم: یوسف پیامبر و پیامبرزاده بود و من از کارگزاری شما بیم دارم و این جمله را دو یا سه بار گفتم. گفت: پنج بار نمی‌گویی؟ گفتم: بیم آن دارم که آبرویم را ببرند و مالم را بگیرند و پشتم را بشکنند [تازیانه‌ام بزنند]. و بیم آن دارم که سخنی از روی خشم بگویم یا بدون آگاهی و علم قضاوت کنم.

هوزة بن خلیفه و عبدالوهاب بن عطاء و یحیی بن خلیف بن عقبه و بکار بن محمد همگی، از ابن عون، از محمد بن سیرین، از ابوهریره نقل می‌کنند که می‌گفته است * عمر به من گفت: ای دشمن خدا و کتاب خدا آیا اموال خدا را دزدیدی؟ گفتم: من دشمن خدا و کتاب خدا نیستم بلکه دشمن دشمن آن دو هستم و اموال خدا را هم ندزدیده‌ام. گفت: پس از کجا برای تو ده هزار درم جمع شده است؟ گفتم: ای امیرالمؤمنین اسبهای من زاییدند و سهام و عطای من پیاپی می‌رسید، در عین حال دستور داد آن را گرفتند. گوید، ابوهریره می‌گفت: خدا یا امیرالمؤمنین (عمر) را بیامرز.

عمر و بن عاصم کلابی از همام بن یحیی، از اسحاق بن عبدالله نقل می‌کند * عمر بن خطاب به ابوهریره گفت: امیری را چگونه یافتی؟ گفت: چون مرا فرستادی خوش نمی‌داشتم و هنگامی که مرا عزل کردی آن را دوست می‌داشتم. ابوهریره چهارصد هزار درم از بحرین برای عمر آورد. عمر گفت: آیا به کسی ستم نکرده‌ای؟ گفت: نه. گفت: آیا چیزی را به غیر حق نگرفته‌ای؟ گفت: نه. عمر پرسید برای خودت چه مقدار آورده‌ای؟ گفت: بیست هزار درم. گفت: چگونه به دست آورده‌ای؟ گفت: تجارت می‌کردم. گفت: سرمایه و سودی را که روزی توست بردار و بقیه را در خزانه بگذار.

یحیی بن عباد از فلیح بن سلیمان، از سعید بن حارث نقل می‌کند * مروان در دوره امیری خود بر مدینه هرگاه به حج یا سفر می‌رفت ابوهریره را به جانشینی خود می‌گماشت. فضل بن دکین از ابواسرائیل، از حکم، از ابو جعفر نقل می‌کند که می‌گفته است * هنگامی که مروان امیر مدینه بود، هرگاه از مدینه بیرون می‌رفت، ابوهریره را به جانشینی خود می‌گماشت.

عبدالله بن مسلمة بن قعنب از سلیمان بن بلال، از جعفر بن محمد، از پدرش، از

ابورافع نقل می‌کند که می‌گفته است: * مروان، ابوهریره را به جانشینی خود در مدینه گماشت و خود به مکه رفت.

عنان بن مسلم و عارم بن فضل از حماد بن سلمه، از ثابت، از ابورافع نقل می‌کند که می‌گفته است: * مروان گاهی ابوهریره را به جانشینی خود در مدینه می‌گماشت و ابوهریره سوار خری می‌شد که بر آن به روایت عنان جلی و به روایت عارم پلاسی می‌انداختند و بر سرش ریسمانی از لیف خرما، و ابوهریره بر آن سوار می‌شد و چون کسی را می‌دید می‌گفت: راه را خلوت کنید که امیر آمد! گاهی هم شبها آهسته کنار پسر بچه‌ها که مشغول بازی کلاغ‌پر بودند می‌آمد و ناگهان بدون اینکه متوجه شوند، خود را میان ایشان می‌انداخت و پا بر زمین می‌کوفت و بچه‌ها می‌ترسیدند و می‌گریختند. گاهی مرا به غذای شام خود دعوت می‌کرد و می‌گفت: استخوانهای گوشت‌دار را برای امیر بگذار و چون نگریستم می‌دیدم غذای او فقط نان ترید به روغن زیتون است.

عمرو بن عاصم کلایی از ایاس بن ابی تمیمه، از عطاء بن ابی رباح، از ابوهریره نقل می‌کند که می‌گفته است: * هیچ درد و بیماری در نظر من بهتر از تب نیست، زیرا سهم همه مفاسل و اندام را می‌پردازد و همه را فرا می‌گیرد و خداوند متعال هم پاداش تمام اعضا را می‌دهد.

ابوبکر بن عبدالله بن ابی‌اویس از سلیمان بن بلال از عمرو بن ابی عمرو، از عطاء بن ابی مروان اسلمی نقل می‌کند که می‌گفته است: * من در انجمن قبیله اسلم که نزدیک منبر مسجد مدینه بود نشسته بودم و ابوهریره مشغول ایراد خطبه‌ای برای مردم بود. چهره خود را به سوی انجمن اسلمی‌ها برگرداند و گفت: ای بزرگان قبیله اسلم بمیرید و این سخن را سه بار تکرار کرد، و باز گفت: ای گروه اسلمی‌ها بمیرید و ابوهریره هم خواهد مرد.

روح بن عباد از ابن عون، از عبید بن باب نقل می‌کند که می‌گفته است: * از کوزه‌ای آب بر دست ابوهریره می‌ریختم و او مشغول وضو گرفتن بود. مردی از کنارش گذشت، ابوهریره به او گفت: کجا می‌روی؟ گفت: به بازار. گفت: اگر بتوانی پیش از آنکه برگردی مرگ را خریداری کنی چنین کن. سپس ابوهریره گفت: از اینکه چنین آرزوی مرگ را دارم از خدا می‌ترسم.

همین راوی از ربیع بن صبیح، از حبیب بن ابی فضاله نقل می‌کند: * ابوهریره سخن از مرگ گفت و چنان گفت که گویی آرزومند مرگ است. یکی از دوستانش به او گفت:

چگونه آرزوی مرگ می‌کنی آن هم پس از این گفتار رسول خدا که فرمودند: «هیچ‌کس نباید آرزوی مرگ کند نه شخص صالح و نیکوکار و نه شخص فاجر و بدکار، زیرا شخص خوب بر خوبی خود می‌افزاید و شخص فاجر امید است به خود آید و عذر تقصیر بخواند.» ابوهریره گفت: چگونه آرزوی مرگ نکنم و حال آنکه بیم دارم این شش حالت که برمی‌شمرم به من برسد و جامعه گرفتار این شش گناه شود: سبک‌شمردن گناه و خرید و فروش حکمتها و از هم‌گسیختن پیوند خویشاوندی و بسیاری دسته‌بندیها و استشمام بوی شراب و باده و اینکه قرآن را فقط با آهنگ خوش همچون آوای نی بخوانند.

معاذ بن هانی بهرانی بصری از حرب بن شداد، از یحیی بن ابی‌کثیر نقل می‌کرد که می‌گفته است: * ابوسلمه پسر عبدالرحمان بن عوف می‌گفت: ابوهریره بیمار بود به عیادتش رفتم، و گفتم: پروردگارا ابوهریره را شفا عنایت کن. ابوهریره دوبار گفت: پروردگارا مرا به سلامت برمگردان و سپس گفت: ای ابوسلمه اگر می‌توانی بمیری بمیر. سوگند به کسی که جان ابوهریره در دست اوست به‌زودی زمانی خواهد رسید که مرگ برای هریک از اشخاص عالم بهتر از زر سرخ خواهد بود و به‌زودی زمانی برای این مردم فرا می‌رسد که مسلمانی کنار گور مسلمانی می‌رود و می‌گوید دوست می‌دارم که من در این گور خفته بودم. عفان بن مسلم از حماد بن زید، از ایوب، از یحیی بن ابی‌کثیر، از ابوسلمه پسر عبدالرحمان بن عوف نقل می‌کند که می‌گفته است: * ابوهریره بیمار شد، به عیادتش رفتم و گفتم: پروردگارا ابوهریره را شفا عنایت کن. ابوهریره گفت: پروردگارا چنین مفرمای، و سپس گفت: ای ابوسلمه به‌زودی بر مردم زمانی فرا می‌رسد که مرگ برای هریک از ایشان بهتر از زر سرخ خواهد بود و ممکن است زنده باشی و به همین زودی می‌بینی که مردی کنار گوری می‌آید و می‌گوید ای کاش من به جای این مرده بودم.

عفان بن مسلم و کثیر بن هشام هردو از حماد بن سلمه، از ابوالمہزم نقل می‌کنند: * چون جنازه‌ای را از کنار ابوهریره می‌بردند، می‌گفت: برو که من هم از پی خواهم آمد. فضل بن دکین از ابومعشر، از سعید نقل می‌کند: * چون مرگ ابوهریره فرا رسید، گفت: روی گورم خیمه‌نزنید و چراغ و آتش می‌فروزید و هنگامی که جنازه‌ام را برداشتید شتابان حرکت کنید که اگر صالح و نیکوکار باشم زودتر مرا به پیشگاه خدایم خواهید برد و اگر غیر آن باشد لاشه مرا زودتر از دوشهایتان به زمین خواهید افکند.

یزید بن عمرو و محمد بن اسماعیل بن ابی‌فدیک و معن بن عیسی همگی از ابن

ابی ذئب، از مقبری، از عبدالرحمان بن مهران آزاد کرده ابوهریره نقل می‌کنند که می‌گفته است: * چون مرگ ابوهریره نزدیک شد، گفت: بر گور من خیمه مزیند و چراغ و آتش می‌فروزید و در کار تجهیز و حمل جنازه‌ام شتاب کنید که خود از رسول خدا (ص) شنیدم که می‌فرمود: چون بنده نیکوکار را بر تابوتش می‌نهند می‌گوید مرا پیش ببرید و چون کافر و فاجر را بر تابوت می‌نهند می‌گوید: ای وای بر من کجایم می‌برید.

معن بن عیسی و محمد بن اسماعیل بن ابی فدیك هر دو از ابن ابی ذئب، از مقبری، از عبدالرحمان بن مهران نقل می‌کنند که می‌گفته است: * مروان برای عبادت ابوهریره آمد و او را در حال بیهوشی دید و گفت: خدایت عافیت دهد. ابوهریره سر برداشت و گفت: پروردگارا شتاب فرمای. مروان از خانه ابوهریره بیرون آمد در محله اصحاب القطا کسی خود را به او رساند و گفت: ابوهریره تمام شد.

معن بن عیسی از مالک بن انس، از مقبری نقل می‌کند: * در بیماری ابوهریره که به مرگ او انجامید، مروان به عبادتش آمد و گفت: ای ابوهریره خدایت شفا دهد. ابوهریره گفت: پروردگارا من دیدار تو را دوست دارم تو هم دیدار مرا خوش بدار. هنوز مروان به محله اصحاب القطا نرسیده بود که ابوهریره مرد.

سعید بن منصور از عبدالله بن مبارک، از عبدالوهاب بن ورد، از سلم بن بشیر بن مجل نقل می‌کند: * ابوهریره در بیماری مرگ خود گریست. به او گفتند: ای ابوهریره تو را چه چیزی به گریه واداشته است؟ گفت: من برای این دنیای شما نمی‌گیرم، ولی برای دور و درازی سفر و کمی زاد و توشه‌ام می‌گیرم. اکنون برگردنه‌ای قرار دارم که فرود آن بهشت و دوزخ است و نمی‌دانم مرا به کجا می‌برند.

محمد بن عمر واقدی از موسی بن محمد بن ابراهیم تیمی، از پدرش، از ابوسلمه نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیش ابوهریره رفتم در حال مرگ بود. به اهل خویش گفت: پس از مرگ در کفن کردن من عمامه بر سرم مبنید و پیراهن بر من مپوشانید که آن را برای رسول خدا (ص) انجام دادند.

محمد بن عمر واقدی از ثابت بن قیس، از ثابت بن مسحل نقل می‌کند: * چون ابوهریره درگذشت اهالی بالای مدینه آمدند. ولید بن عتبّه امیر مدینه بود به آنان پیام داد تا از من اجازه نگیرید و خبر ندهید او را دفن نکنید. چون ظهر گذشت ولید بن عتبّه خوابید، ابن عمرو ابوسعید خدری که حاضر شده بودند گفتند جنازه را بردارید و بیرون آوردند و در

جایگاهی که بر جنازه‌ها نماز می‌گزاردند نهادند. گروهی گفتند: بر جنازه نماز بگزارید، فرستاده ولید آن جا بود گفت: تا امیر نیاید بر او نماز گزارده نمی‌شود. ولید برای نماز عصر بیرون آمد نخست با مردم نماز عصر گزارد و سپس بر جنازه ابوهریره نماز گزارد. ابن عمر و ابوسعید خدری هم میان مردم بودند.

محمد بن عمر واقدی از یحیی بن عبدالله بن ابی فروة، از عبدالله بن ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حزم نقل می‌کند * ولید بن عتبہ امیر مدینه بر جنازه ابوهریره نماز گزارد و هنگام مرگ او مروان از امیری مدینه معزول شده بود.

همین راوی از محمد بن هلال، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است * در تشییع جنازه ابوهریره حضور داشتم. ابوسعید خدری و مروان پیشاپیش جنازه حرکت می‌کردند. همچنین واقدی از عبدالله بن نافع، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است * در تشییع جنازه ابوهریره همراه ابن عمر بودم. ابن عمر پیشاپیش جنازه حرکت می‌کرد و فراوان برای ابوهریره طلب رحمت می‌کرد و می‌گفت: او از کسانی بود که حدیث پیامبر (ص) را برای مسلمانان حفظ و نگهبانی می‌کرد.

محمد بن عمر واقدی از عمرو بن عبدالله بن عبسة، از محمد بن عبدالله بن عمرو بن عثمان نقل می‌کند که می‌گفته است * چون ابوهریره مرد، فرزندان عثمان به پاس رأی او درباره عثمان تا بقیع تابوت او را بردوش کشیدند.

همین راوی از ثابت بن قیس، از ثابت بن مسحل نقل می‌کند * ولید بن عتبہ نامه‌ای به معاویه نوشت و خبر مرگ ابوهریره را داد. معاویه برای او نوشت بنگر که بازماندگانش چه کسانی هستند، ده هزار درم به ایشان بده و آنان را در پناه خود بگیر و با ایشان پسندیده رفتار کن که ابوهریره از آنان بود که عثمان را یاری داد و روز کشته شدن او در خانه عثمان بود، خدایش رحمت کند.

همچنین واقدی می‌گوید * ابوهریره در ذوالحلیفه ساکن بود. خانه‌ای در مدینه داشت که وقف بر بندگان آزاد کرده‌اش بود و آنان پس از مرگ ابوهریره آن را به عمر بن بزیع فروختند. ابوهریره از ابوبکر و عمر روایت می‌کرد و به سال پنجاه و نهم در آخر حکومت معاویه بن ابی سفیان درگذشت و هنگام مرگ هفتاد و هشت ساله بود. او در ماه رمضان سال پنجاه و هشت هجرت بر جنازه عایشه همسر پیامبر (ص) نماز گزارد و در شوال

سال پنجاه و نهم بر جنازه ام سلمه همسر دیگر پیامبر (ص) نماز گزارد.^۱ در آن هنگام امیر مدینه ولید بن عتبّه بود که به غابه رفت و دستور داد ابوهریره با مردم نماز بگزارد و ابوهریره بر جنازه ام سلمه در ماه شوال آن سال نماز گزارد و خودش نیز در همان سال درگذشت.

ابو الرّوی دؤسی از قبیله اُزد

او از طرفداران عثمان و ساکن ذوالحلیفه و از قبیله اُزد بود. از ابوبکر صدیق روایت می‌کرد و پیش از مرگ معاویه بن ابی سفیان درگذشت.

سعد بن ابی ذباب دؤسی

انس بن عیاض و صفوان بن عیسی هر دو از حارث بن عبدالرحمان بن ابی ذباب دؤسی، از پدرش، از قول سعد بن ابی ذباب نقل می‌کنند که می‌گفته است: * به حضور پیامبر (ص) آمدم و مسلمان شدم و گفتم: ای رسول خدا اموال قوم مرا که هنگام مسلمان شدن در اختیار داشته‌اند برای ایشان قرار بدهید، پذیرفتند و خود مرا کارگزار ایشان قرار دادند، بعد هم عمر مرا همچنان بر ایشان گذاشت.

سعد از مردم سرات بود.^۲ می‌گوید، با قوم خودم در مورد غسل آنان گفتگو کردم و گفتم: از آن زکات بپردازید، زیرا حاصل میوه‌ای که از آن زکات پرداخت نشود خیری نخواهد داشت و مالی که زکاتش پرداخت نشود خیری ندارد. گفتند: معتقدی که چه مقدار پرداخت کنیم؟ گفتم: یک‌دهم آن را بپردازید و از ایشان یک‌دهم از مجموع غسل را گرفتم و پیش عمر بن خطاب بروم و موضوع را به او گزارش دادم. عمر آن را گرفت و فروخت و بهای آن را در درآمد زکات مسلمانان منظور کرد.^۳

۱. تاریخ رحلت بانوی بزرگوار ام سلمه همسر محترم پیامبر (ص) مورد اختلاف است، برای اطلاع بیشتر در این مورد به ترجمه نه‌ایة الأثر، ج ۳، به قلم ابن بنده، تهران، چاپ ۱۳۶۵، ص ۶۶۰ و به بنت الشاطی، نساء النبی، چاپ بیروت، ص ۱۳۵ و عمر رضا کحاله، اعلام النساء، چاپ بیروت، ۱۴۰۴ ق، ص ۲۲۷ مراجعه فرمایید - م.

۲. سرات، از سلسله کوه‌های معروف حجاز که یاقوت در معجم البلدان، ج ۵، ص ۵۹ در باره آن به تفصیل بحث کرده است - م.

۳. در این مورد به ترجمه وثائق، چاپ تهران، ۱۳۶۵، ص ۳۸۱ مراجعه فرمایید - م.

عبدالله بن بُحَيْنَة

بُحَيْنَة نام مادر اوست که دختر آرث بوده است و ارت همان حارث بن مطلب بن عبدمناف بن قصی است. نام پدر عبدالله، مالک بن قشب است و او همان جندب بن نُضْلَة بن عبدالله بن رافع بن محضب بن مبشر بن صعب بن دهمان بن نصر بن زهران بن کعب بن حارث بن عبدالله بن نصر بن اُزد است. او بر قوم خویش که بنی محضب بودند به سببی خشم گرفت و سوگند خورد که با آنان در یک منزل ساکن نشود. به مکه آمد و با مطلب بن عبدمناف همپیمان شد و بحینَة را که دختر حارث بن مطلب است به همسری گرفت که عبدالله را برای او زایید. کنیَة عبدالله، ابو محمد است. او مسلمان شد و از اصحاب پیامبر (ص) است و از کسانی است که از دیرباز مسلمان شده است. او مردی فاضل و زاهد بود که همواره روزه می گرفت و در منطقه بطن ریم در سی میلی مدینه زندگی می کرد و همان جا به روزگار امارت مروان بن حکم و آخر حکومت معاویه بن ابی سفیان درگذشت.

برادر تنی او، جبیر بن مالک

مادرش بحینه است، جبیر هم پس از مسلمان شدن در زمره اصحاب پیامبر (ص) بود و در جنگ یرموک در سال دوازدهم هجرت و به روزگار خلافت ابوبکر صدیق شهید شد.

حارث بن عُمیر ازدی، از خاندان لَهَب

محمد بن عمر واقدی از ربیعه بن عثمان، از عمر بن حکم نقل می کند * پیامبر (ص) حارث بن عُمیر ازدی را با نامه خود پیش پادشاه بُضْرَی گسیل داشتند. چون حارث به منطقه موته رسید، شرحبیل بن عمرو غسانی به او برخورد و از او پرسید کجا می روی؟ گفت: به شام. پرسید شاید تو از فرستادگان محمدی؟ گفت: آری من سفیر پیامبرم. شرحبیل دستور داد او را با طناب بستند و گردنش را زدند و هیچ یک از سفیران پیامبر (ص) جز او کشته نشده است. چون این خبر به پیامبر رسید برایشان سخت گران آمد و مردم را فرا خواندند و موضوع

کشته شدن حارث و قاتل او را به ایشان فرمودند، و آنان برای حرکت به موته شتاب کردند و همین موضوع انگیزه خروج مسلمانان به موته بود.

از خاندان قضاة بن مالک بن عمرو بن مرة بن زید بن حمیر
که از اعقاب جهینه بن زید بن لیث بن صود بن اسلم بن
الحاف بن قضاة است

عقبة بن عامر بن عبس جهنی

کنیه اش ابو عمرو است.

موسی بن اسماعیل از جریر بن حازم، از ابن لُهیعة، از معروف بن سُوید، از ابو عُشانة، از عقبه بن عامر نقل می کند: * برای جریر بن حازم چنین املاء کرده اند که عقبه می گفته است به من خبر رسید پیامبر (ص) به مدینه آمده اند. من سرگرم چرانیدن چند گوسفند خود بودم، آنها را به حال خود رها کردم و به حضور پیامبر آمدم و گفتم: آمده ام با شما بیعت کنم. فرمودند: بیعتی به گونه بیعت اعراب بادیه نشین یا بیعتی همراه با هجرت؟ من بیعت کردم و حضور پیامبر ماندم. روزی پیامبر (ص) فرمودند: هر کس از قبیله مَعَد این جا حاضر است برخیزد. گروهی از مردان برخاستند. من هم همراه ایشان برخاستم. به من فرمودند: بنشین. و این کار را دو یا سه بار با من تکرار فرمودند، سرانجام گفتم: ای رسول خدا مگر ما از قبیله مَعَد نیستیم؟ فرمودند: نه. گفتم: ما از کدام قبیله ایم؟ فرمودند: شما از شاخه قضاة بن مالک حمیر هستید.

ابوالولید هشام طیالسی از لیث بن سعد، از ابو عُشانه نقل می کند که می گفته است: * عقبه بن عامر را دیدم با رنگ سیاه موهایش را رنگ می کرد و این مصراع را می خواند «بالای موها را رنگ می کنیم و ریشه آن از پذیرش رنگ سر بر می تابد.»^۱

محمد بن عمر واقدی می گوید: عقبه بن عامر در جنگ صفین همراه معاویه بود و بعد به مصر کوچ کرد و آن جا خانه ای برای خود ساخت و در آخر روزگار معاویه بن ابی سفیان درگذشت.

۱. «تغییراعلاما و تأیین اصولها».

زید بن خالد جهنی

محمد بن عمر واقدی می‌گوید: * کنیه او ابو عبدالرحمان است و کس دیگری می‌گوید کنیه اش ابو طلحه است.

محمد بن عمر واقدی از اسامة بن زید بن اسلم، از پدرش و محمد بن حجازی جهنی نقل می‌کند که آن دو می‌گفته‌اند: * زید بن خالد جهنی به سال هشتاد و هفت هجری و در هشتاد و پنج سالگی در مدینه درگذشته است و از ابوبکر و عمر و عثمان روایت می‌کرده است.

محمد بن سعد می‌گوید از کس دیگری غیر از واقدی شنیدم که می‌گفت: * زید بن خالد در کوفه در اواخر حکومت معاویه بن ابی سفیان درگذشته است.

تمیم بن ربیعة بن عوفی

ابن جراد بن یربوع بن طحیل بن عدی بن ربعة بن رشدان بن قیس بن جهینه. او مسلمان شد و در حدیبیه همراه رسول خدا (ص) بود و در بیعت رضوان زیر درخت با پیامبر (ص) بیعت کرد.

رافع بن مُکِیث بن عمرو

ابن جراد بن یربوع بن طحیل بن عدی بن ربعة بن رشدان بن قیس بن جهینه. مسلمان شد و در حدیبیه همراه پیامبر (ص) بود و بیعت شجره و رضوان را انجام داد. در سربهای که زید بن حارثه در جمادی‌الآخر سال ششم به ناحیه جُشمی رفت رافع بن مکِیث همراهش بود و زید او را به عنوان مژده‌رسان بر یکی از ناقه‌هایی که از آن قوم گرفته بود، به حضور پیامبر فرستاد. در راه به علی بن ابی طالب (ع) برخورد و او از رافع آن ناقه را گرفت که به خود آن قوم برگرداند، زیرا پیامبر (ص) علی را برای همین کار گسیل فرموده بودند تا آنچه را از ایشان گرفته شده است به آنان برگرداند زیرا گروهی از ایشان به حضور پیامبر (ص) آمده و

مسلمان شده بودند و رسول خدا برای ایشان فرمانی نوشته بود.

رافع بن مکیث همراه کرز بن عامر فهري در سريه ذوالجَدر که پیامبر(ص) او را گسيل فرموده بودند شرکت کرد و همراه عبدالرحمان بن عوف در سريه دومةالجندل شرکت کرد و عبدالرحمان او را با فتح نامه برای مژده رسانی به حضور پیامبر(ص) گسيل داشت. رافع بن مکیث یکی از چهارتنی است که یکی از رایت‌های چهارگانه قبیله جهینه را که پیامبر(ص) در فتح مکه برای ایشان بسته بودند، در آن جنگ بر دوش می کشید. پیامبر(ص) رافع را برای جمع کردن زکات جهینه گسيل فرمودند و او زکات ایشان را جمع کرد و آورد. رافع در مدینه خانه داشت و قبیله جهینه در مدینه مسجدی هم داشتند.

برادرش جُندب بن مکیث بن عمرو

او هم همراه پیامبر(ص) در حدیبیه شرکت داشت و بیعت رضوان را زیر درخت انجام داد، و هنگامی که پیامبر(ص) کرز بن جابر فهري را به ناحیه ذوالجَدر و قبیله عُرَنة که دست به غارت شتران شیری پیامبر(ص) زده بودند گسيل فرمودند، جندب هم همراهش بود. محمد بن عمر واقدی از سعید بن عطاء بن ابی مروان، از پدرش، از جدش نقل می کند: * چون پیامبر(ص) اراده فتح مکه فرمودند، جندب و رافع را به قبیله جهینه گسيل داشتند و پیام دادند ماه رمضان در مدینه حاضر باشند. همچنین هنگامی که اراده جنگ تبوک فرمودند، آن را به قبیله جهینه فرستادند تا آنان را برای شرکت در جنگ با دشمن آماده کنند و حرکت دهند.

محمد بن عمر واقدی از عبدالله بن عمرو بن زهیر، از محجن بن وهب، از ابوسرة جهنی، از جندب بن مکیث نقل می کند که می گفته است: * هرگاه نمایندگان قبایل به حضور پیامبر می آمدند، آن حضرت بهترین جامه خود را می پوشید و به بزرگان اصحاب خود هم دستور می فرمود چنان کنند. من خودم روزی که نمایندگان قبیله کِنَده به حضور پیامبر آمدند دیدم حله ای یمنی پوشیده اند و ابوبکر و عمر هم حله یمنی پوشیده بودند.

عبدالله بن بدر بن زید

ابن معاویه بن حسان بن اسعد بن ودیعة بن مبدول بن عدی بن غنم بن رُبَعة بن رشدان بن قیس بن جهینه، نام او عبدالعزی بود، پس از اینکه مسلمان شد نامش به عبدالله تغییر یافت. پدرش بدر بن زید همان کسی است که عباس بن مرداس سلمی از او در شعر خود نام برده است. عبدالله بن بدر در سریه‌ای که پیامبر (ص) کرز بن جابر فهری را به ناحیه ذوالجدر و قبیله عُرنة که دست به غارت شتران شیری پیامبر زده بودند گسیل فرمودند همراه کرز بود. او هم یکی از چهارتنی است که یکی از راینهای چهارگانه قبیله جهینه را که پیامبر (ص) روز فتح مکه برای ایشان بسته بودند بردوش می‌کشید. عبدالله بن بدر ساکن مدینه بود و در آن شهر خانه داشت. گاهی هم در صحرا و کنار کوهستان قبیله که از سلسله جبال جهینه است ساکن بود، او از ابوبکر و... روایت کرده است و در دوره حکومت معاویه بن ابی سفیان درگذشته است.

عمرو بن مَرة بن عبس

ابن مالک بن محرث بن مازن بن سعد بن مالک بن رفاعه بن نصر بن غطفان بن قیس بن جهینه. از دیرباز مسلمان شد و از اصحاب پیامبر (ص) است و همراه ایشان در جنگهایی شرکت کرده و نخستین کسی است که خود را به قبیله قضاعه یمن ملحق کرده است و در این مورد یکی از بَلَوی‌ها این مصراع را سروده است: «در این لجبازی که عمرو می‌گوید خود را هلاک مکنید.»^۱ فرزندان و اعقاب او در دمشق ساکن‌اند.

سلیمان بن حرب از بشر بن سری، از ابن لهیعه، از ربیع بن سبره، از پدرش، از عمرو بن مَرة جهنی نقل می‌کند: «روزی پیامبر (ص) فرمودند: هرکس از قبیله معد است برخیزد، من برخاستم. فرمودند: بنشین. باز فرمودند: هرکس از قبیله معد است برخیزد. برخاستم. گفتند: بنشین. بار سوم هم همین‌گونه گفتند. من گفتم: ای رسول خدا ما از کدام قبیله‌ایم؟ فرمودند: شما از قضاعه بن مالک بن حمیرید.

۱. «فلا تهلكوا فی لَجَّةٍ قالها عمرو».

سَبْرَةُ بن معبد جُهَنِي

او پدر ربیع بن سبرة است که زهری از او و او از پدرش روایت می‌کند که می‌گفته است در حجة الوداع همراه پیامبر (ص) بودیم و آن حضرت از متعه نهی فرمودند. سبرة در مدینه در محله جهینه خانه‌ای داشت و در اواخر عمر خویش در ذوالمروة ساکن بود و اعتاب او تا امروز همان‌جا هستند، سبرة در حکومت معاویه بن ابی سفیان درگذشته است.

معبد بن خالد

او پدر زرعه جهنی است. از دیرباز مسلمان شده و در سریه کرزین جابر فهری به ناحیه ذوالجدر و قبیله عُرَنَه که بر شتران شیری پیامبر حمله برده بودند شرکت داشت و یکی از چهارتنی است که یکی از رایتهای قبیله جهینه را در فتح مکه بردوش می‌کشیده است، او قبیله خود را در صحرا نگه می‌داشت. از ابوبکر و عمر روایت کرده است و در سال هفتاد و دو هجری در هشتاد و اند سالگی درگذشته است.

ابوضبیس جهنی

از دیرباز مسلمان شده است. او هم در آن سریه همراه کرز بن جابر فهری به ذوالجدر رفته است و این سریه در شوال سال ششم هجرت بوده است. ابوضبیس پس از آن در حُدیبیه همراه پیامبر بود و بیعت رضوان را زیر آن درخت با پیامبر (ص) انجام داد و در فتح مکه هم حضور داشت. او در صحرا ساکن بود و در آخر حکومت معاویه بن ابی سفیان درگذشت.

کلیب جهنی

محمد بن عمر واقدی از محمد بن مسلم جوسق آزادکرده بنی مخزوم، از غنیم بن کثیر بن کلیب جهنی، از پدرش، از جدش نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) را در

حجۃالوداع دیدم که از عرفات به سوی مشعر حرکت فرمودند و در مشعر آتش برافروخته بودند. پیامبر (ص) به سوی آتش حرکت کردند و نزدیک آن فرو آمدند.

سُوید بن صَخْر جُهَنی

از دیرباز مسلمان شد. او هم در سریه‌ای که پیامبر (ص) کرز بن جابر فہری را به ذوالجَدْر و قبیلۂ عُرَنه که دست به غارت شتران شیری پیامبر (ص) زده بودند، فرستادند همراه بود. این سریه در ماه شوال سال ششم هجرت بود. پس از آن هم در حُدیبیہ شرکت کرد و با پیامبر بیعت رضوان را زیر درخت انجام داد. او هم یکی از چهارتنی است که یکی از پرچمهای چهارگانه‌ای را که پیامبر (ص) برای آنان در فتح مکه بسته بودند بردوش می‌کشید.

سِنان بن وَبَر جُهَنی

او همپیمان بنی سالم انصار بود. در جنگ مریسیع همراه پیامبر (ص) بود و در همان جنگ در مورد آب کشیدن از چاه و اینکه کدام یک نخست دلو خود را به چاه درافکنند با جهجاه بن سعد ستیزه کرد و اختلاف آنان چنان شد که هریک قبائل خود را به یاری طلبیدند. سنان انصار را به یاری خواست و جهجاه، قریش را. در آن روز عبدالله بن اُبی بن سلول چنین گفت: «می‌گویند اگر به مدینه برگردیم هرآینه اربابان عزت آنانی را که خواری از آن شهر بیرون خواهند کرد.^۱ و سخنان بسیار دیگری هم گفت. زید بن ارقم سخنان او را به اطلاع پیامبر (ص) رساند، عبدالله بن اُبی منکر آن شد و در این مورد قرآن در مورد صحت گفتار زید و تکذیب ابن اُبی نازل شد.

خالد بن عَدی جُهَنی

خالد مسلمان شد و در زمره اصحاب پیامبر (ص) بود و از ایشان روایت می‌کرد

۱. آیه ۸ سوره شصت و سوم - مناقون - و برای اطلاع بیشتر به تفاسیر قرآن مجید ذیل آیه مذکور و به بحث واقدی در معاذی، ج ۱، ترجمه به قلم ابن بنده، ص ۳۰۹ مراجعه فرمایید - م.

عبدالله بن یزید پدر عبدالرحمان مقرئ از سعید بن ابی ایوب و حیوة از ابوالاسود، از بکیر بن عبدالله، از بشر بن سعید، از خالد بن عدی جهنی، از رسول خدا (ص) روایت می‌کند که فرموده‌اند: * هرکس برادر دینی او برایش بدون اینکه مسألت کند و انتظار داشته باشد چیزی بفرستد، آن را بپذیرد و رد نکند که روزی ای است که خداوند برایش فرستاده است.

ابو عبدالرحمان جهنی

او هم مسلمان شد و در زمره اصحاب پیامبر (ص) بود و از ایشان روایت می‌کرد. محمد بن عبید طنافسی از محمد بن اسحاق، از یزید بن ابی حبیب، از مرثد بن عبدالله یزنی، از ابو عبدالرحمان جهنی نقل می‌کند که می‌گفته است: * در حالی که ما حضور پیامبر (ص) بودیم دو سوار از دور پیدا شدند و چون پیامبر (ص) آن دو را دیدند، فرمودند: این دو از قبیله کنده و مذحجی هستند و چون آن دو رسیدند، معلوم شد هر دو مذحجی هستند. یکی از آن دو برای بیعت نزدیک پیامبر آمد و چون دست آن حضرت را در دست گرفت، گفت: ای رسول خدا به نظر شما پاداش کسی که شما را می‌بیند و به شما ایمان می‌آورد و تصدیق و پیروی می‌کند چیست؟ فرمودند: درخت طوبی برای اوست. او دست بر دست پیامبر کشید و رفت و دیگری پیش آمد و چون دست پیامبر (ص) را در دست گرفت که بیعت کند، گفت: ای رسول خدا به نظر شما پاداش کسی که بدون اینکه شما را دیده باشد به شما ایمان آورد و تصدیق و پیروی کند چیست؟ پیامبر دوبار فرمودند: درخت طوبی برای اوست. او هم دست بر دست پیامبر (ص) کشید و رفت.

عبدالله بن نمیر از محمد بن اسحاق، از یزید بن ابی حبیب، از مرثد بن عبدالله، از ابو عبدالرحمان جهنی نقل می‌کند: * پیامبر (ص) فرموده‌اند: هر سواری که به سوی یهودیان می‌رود در سلام دادن به ایشان پیشی نگیرد و چون بر شما سلام دادند بگویید و بر شما باد.

عبدالله بن خنیب جهنی

وی مسلمان شد و در زمره اصحاب پیامبر بود و از ایشان روایت می‌کرد. ابو عاصم ضحاک بن مخلد شیبانی و محمد بن اسماعیل بن ابی فدیك مدنی از ابن

ابی ذئب و ابو عاصم از اسید بن ابی اسید و ابن ابی فدیك از ابواسید برآد، از معاذ بن عبدالله بن خبیب، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است * در شبی تاریک و بارانی به جستجوی پیامبر (ص) برآمدیم که برای ما نماز بگزارند، من ایشان را پیدا کردم. فرمودند: بگو، چیزی نگفتم، باز فرمودند: بگو، سکوت کردم و چون برای بار سوم فرمودند: بگو، گفتم: ای رسول خدا چه بگویم؟ فرمودند: قل هو الله احد و هر دو قل اعوذ را به هنگام شب و صبح سه مرتبه بگو تا تو را از هر چیزی بی‌نیاز کند.

حارث بن عبدالله جهنی

حماد بن عمرو ضبی از زید بن رفیع، از معبد جهنی نقل می‌کند که می‌گفته است * ضحاک بن قیس مرا با بیست هزار درهم پیش حارث بن عبدالله جهنی فرستاد و گفت: به او بگو امیر المؤمنین [یعنی معاویه بن ابی سفیان] به ما فرمان داده است هزینه‌ای به تو بپردازیم. با این مبلغ برای هزینه خود استفاده کن. من پیش او رفتم و گفتم: خدایت کارهایت را اصلاح فرماید، امیر مرا با این درمها پیش تو فرستاده است و موضوع را به او گفتم. گفت: تو کیستی؟ گفتم: من معبد بن عبدالله بن عویمرم. گفت: آری. گفتم: و به من دستور داده است که از تو درباره سخنانی که آن عالم یهودی در فلان روز در یمن به تو گفته است پرسم، گفت: آری پیامبر (ص) مرا به یمن فرستادند و اگر باور می‌داشتم که ایشان خواهند مرد هرگز از ایشان جدا نمی‌شدم، به یمن رفتم آن عالم یهودی پیش من آمد و گفت: محمد (ص) مرد. پرسیدم چه هنگام؟ گفت: همین امروز. چنان اندوهگین شدم که اگر اسلحه می‌داشتم با او جنگ می‌کردم. چیزی نگذشت که نامه‌ای از ابوبکر رسید که پیامبر (ص) رحلت فرمود و مردم پس از آن با من به خلافت بیعت کردند، اکنون از مردمی که آنجا بیاورم برای من بیعت بگیر. من گفتم: مردی که به من از مرگ پیامبر در همان روز خبر داده است شایسته آن است که علم بسیار پیش او باشد. به او پیام فرستادم پیش من آمد، گفتم: آنچه گفتی راست بود. گفت: من دروغ نگفته بودم. گفتم: این را از کجا دانستی؟ گفت: او پیامبری بود که ما در کتاب خود یافته بودیم که فلان روز خواهد مرد. گفتم: پس از او ما چگونه خواهیم بود؟ گفت: آسیای شما تا سی و پنج سال پس از او به نفع شما خواهد گردید و یک روز هم بر آن نیفزود.^۱

۱. سستی اینگونه روایات از مواردی است که ارزش طبقات را می‌کاهد - م.

عوسجة بن خزيمة بن جذيمة

ابن سيرة بن خديج بن مالک بن مُحَرَّث بن مازن بن سعد بن مالک بن رفاعه بن نصر بن غطفان بن قیس بن جُهینة.

محمد بن سعد می گوید: نسب او را برای من هشام بن محمد بن سائب کلبی این چنین نقل کرد. هشام همچنین می گفت: پیامبر (ص) برای عوسجة روز فتح مکه رایتی برای فرماندهی بر هزارتن بستند و منطقه ذومر را در اختیار او گذاردند و این سخن را از کسی غیر او شنیده ام.

بنة جهنی

محمد بن سعد می گوید از قول ولید بن مُسلم، از ابن لُهیعة، از ابوالزبیر، از جابر بن عبدالله، از بنة جهنی برای من نقل کردند: * پیامبر فرموده اند: شمشیر را کشیده به کسی نباید داد.

ابن حدیده جهنی

او مدتی از اصحاب پیامبر (ص) بوده است و همان کسی است که عمر به او رسید و پرسید کجا می روی؟ گفت: می خواهم نماز عصر بگزارم، گفت: بشتاب و آن را انجام بده.

رفاعة بن عرادة جهنی

برخی نام پدرش را عرابة و عرابة گفته اند، او پس از آنکه مسلمان شد در زمرة اصحاب پیامبر (ص) بود.

ابو خزامة عذری

او ساکن ناحیه جناب بود که سرزمین قبایل عذره و بلیی است. وی مسلمان شد و از اصحاب پیامبر (ص) است و از آن حضرت روایت کرده است.

از اشعری ها که فرزندان اشعرند و نام اصلی اشعر نبت بن ادد
بن زید بن یشجب بن عریب بن زید بن کهلان بن سبا بن
یشجب بن یعرب بن قحطاف است

ابو بردة بن قیس

ابن سلیم بن حضار بن حرب بن عامر بن عذربن وائل بن ناجیه بن
جماهر بن اشعر. او برادر ابو موسی اشعری است. مسلمان شد و از سرزمین قوم خود به مدینه
هجرت کرد. رسیدن او به مدینه همزمان شد با آمدن دیگر افراد اشعری ها که می گویند پنجاه
مرد بوده اند و آمدن مسافران دو کشتی که از حبشه بازگشته بودند. ابو بردة بن قیس روایاتی
از پیامبر (ص) روایت کرده است.

ابو عامر اشعری

او از اشعری هایی است که به حضور پیامبر (ص) آمدند و همراه آن حضرت در فتح مکه و
جنگ حنین شرکت کرد. در جنگ حنین پیامبر (ص) او را به تعقیب مشرکان هوازن که به
ناحیه اوطاس عقب نشینی کرده بودند فرستاد و رسول خدا (ص) برای او لوایی بستند. چون
ابو عامر به قرارگاه ایشان رسید، مردی از آنان به میدان آمد و هماورد خواست. ابو عامر به
نبردش رفت و او را کشت و نه جنگجوی دیگر را هم کشت. چون ابو عامر به جنگ دهمی
رفت او به ابو عامر ضربه ای زد که سخت زخمی شد. او را به قرارگاه خودش رساندند و هنوز
رمقی داشت. او ابو موسی اشعری را به جانشینی خود بر لشکر گماشت، ابو عامر به ابو موسی

گفت کسی که او را ضربه زده است همان کسی است که دارای عامه زرد است. ابو عامر همچنان ابو موسی اشعری را وصی خود قرار داد و رایت را به او سپرد و گفت: کمان و دیگر اسلحه مرا به حضور پیامبر (ص) تقدیم کن، و درگذشت. ابو موسی اشعری با آنان جنگ کرد و خداوند فتح و پیروزی نصیب او کرد و قاتل ابو عامر را کشت و اسب و سلاح و ماترک ابو عامر را به حضور پیامبر (ص) آورد. ایشان آنها را به پسرش عامر بخشیدند و عرضه داشتند: پروردگارا ابو عامر را بیمارز و او را از بلند پایگان امت من در بهشت قرار بده.

پسرش عامر بن ابی عامر

او از اصحاب پیامبر (ص) است و با ایشان در جنگها شرکت کرده و روایت نقل کرده است.

ابو مالک اشعری

مسلمان شد و از اصحاب پیامبر (ص) است و همراه ایشان در جنگها شرکت کرده و از آن حضرت روایت نقل کرده است.

سلیمان بن عبدالرحمان دمشقی از ولید بن مسلم، از یحیی بن عبدالعزیز ازدی، از عبدالله بن نَعِیم ازدی، از ضحاک بن عبدالرحمان بن عزر، از ابو موسی اشعری نقل می کند که می گفته است: * پیامبر (ص) در جنگ هوازن برای ابو مالک اشعری رایتی برای فرماندهی بر سواران بست و دستور فرمود که به تعقیب قبیله هوازن که گریخته و عقب نشینی کرده بودند برود.

موسی بن اسماعیل از ابان بن یزید عطار، از یحیی بن ابی کثیر، از زید، از ابوسلام، از ابو مالک اشعری نقل می کند: * پیامبر (ص) فرموده اند: وضو گرفتن و طهارت بخشی از ایمان است.

عفان بن مسلم از ابان، از قتاده، از شهر بن حوشب، از عبدالرحمان بن غنم نقل می کند: * ابو مالک اشعری یاران خود را جمع کرد و گفت: بیایید تا با شما نماز اُم نسی بگذارم و ام نسی لقب مردی از اشعری ها بود. ابو مالک قدحی آب خواست، نخست سه بار دستهایش را شست و مضمضه و استنشاق کرد و سه بار چهره اش را شست و سه بار دو ساعد خود را

شست، آن‌گاه بر سر و گوشهای خود مسح کشید و هر دو پای خود را شست و نماز ظهر گزارد و در آن سوره فاتحه خواند بایست و دو تکبیر.^۱

حارث اشعری

او پس از اینکه مسلمان شد از اصحاب پیامبر (ص) بود و از آن حضرت روایت می‌کرد. موسی بن اسماعیل از ابان، از یحیی بن ابی‌کثیر، از زید از ابوسلام، از حارث اشعری، از پیامبر (ص) نقل می‌کند که فرموده‌اند: خداوند متعال یحیی بن زکریا (ع) را فرمان داد پنج کلمه را مورد عمل قرار دهد و به بنی اسرائیل هم دستور دهد که به آن پنج فرمان عمل کنند.^۲

از حضرمی‌ها که یمنی هستند

علاء بن حضرمی

نام حضرمی، عبدالله بن ضماد بن سلمی بن اکبر و از قبیله حضرموت و یمنی است. او همپیمان بنی‌امیه بن عبدشمس بن عبدمناف بود. برادرش میمون بن حضرمی صاحب چاهی است که در بالای مکه در منطقه ابطح قرار داشت و به آن چاه میمون می‌گویند و مشهور است. این چاه در راه عراق قرار دارد و آن را در دوره جاهلی حفر کرده بود. علاء بن حضرمی از دیرباز مسلمان شد.

محمد بن عمر واقدی از ابوبکر بن عبدالله بن ابی‌سبرة، از محمد بن یوسف، از سائب بن یزید، از علاء بن حضرمی نقل می‌کند که می‌گفته است: پیامبر (ص) پس از بازگشت از جعرانه او را پیش منذر بن ساوی عبدی امیر بحرین روانه فرموده‌اند و نامه‌ای همراه او برای منذر فرستاده و او را به اسلام دعوت کرده‌اند.^۳ او علاء بن حضرمی را در جمع آوری زکات

۱ و ۲. ظاهراً در این هر دو روایت چیزی از قلم افتاده است، در نسخه چاپ بیروت هم همین‌گونه است، در روایت دوم ملاحظه می‌کنید که هیچ توضیحی در باره پنج کلمه نیامده است - م.

۳. ابن‌الکثیر، المستدرک، ج ۱، ص ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، ۱۴۰۴، ۱۴۰۵، ۱۴۰۶، ۱۴۰۷، ۱۴۰۸، ۱۴۰۹، ۱۴۱۰، ۱۴۱۱، ۱۴۱۲، ۱۴۱۳، ۱۴۱۴، ۱۴۱۵، ۱۴۱۶، ۱۴۱۷، ۱۴۱۸، ۱۴۱۹، ۱۴۲۰، ۱۴۲۱، ۱۴۲۲، ۱۴۲۳، ۱۴۲۴، ۱۴۲۵، ۱۴۲۶، ۱۴۲۷، ۱۴۲۸، ۱۴۲۹، ۱۴۳۰، ۱۴۳۱، ۱۴۳۲، ۱۴۳۳، ۱۴۳۴، ۱۴۳۵، ۱۴۳۶، ۱۴۳۷، ۱۴۳۸، ۱۴۳۹، ۱۴۴۰، ۱۴۴۱، ۱۴۴۲، ۱۴۴۳، ۱۴۴۴، ۱۴۴۵، ۱۴۴۶، ۱۴۴۷، ۱

مسلمانان آزاد گذاشته است. پیامبر (ص) دستورالعملی هم برای علاء بن حضرمی در مورد نصاب زکات شتر و گاو و گوسفند و غلات و اموال نوشته‌اند که طبق آن زکات بگیرد و به علاء فرمان دادند از توانگران ایشان زکات را بگیرد و به مصرف بینوایان ایشان برساند. همچنین پیامبر (ص) تنی چند از جمله ابوهریره را همراه او فرستادند و به علاء فرمودند: در باره ابوهریره سفارش کن که نیکی کنند.

محمد بن عمر واقدی از عبدالله بن یزید، از سالم آزاد کرده و وابسته بنی نصر نقل می‌کند که می‌گفته است از ابوهریره شنیدم که می‌گفت: «پیامبر (ص) مرا با علاء بن حضرمی فرستادند و در باره من به او سفارش به نیکی فرمودند. چون از مدینه فاصله گرفتیم علاء به من گفت: پیامبر (ص) درباره تو سفارش فرمودند اینک چه دوست داری که انجام دهم؟ گفتم: بگذار من برای تو اذان بگویم و در آمین گفتن بعد از خواندن فاتحه بر من پیشی بگیر^۱، علاء همین‌گونه پذیرفت.

محمد بن عمر واقدی از اسماعیل بن ابراهیم بن عقیبه، از موسی بن عقبه، از زهری، از عروه، از مسور بن مخرمه، از عمرو بن عوف همپیمان خاندان عامر بن لوی نقل می‌کند: «پیامبر (ص) علاء بن حضرمی را به امارت بحرین منصوب فرمودند و سپس او را عزل کردند و ابان بن سعد را به کارگزاری بحرین گسیل فرمودند.

واقدی می‌گوید: پیامبر (ص) به علاء بن حضرمی نوشته بودند با بیست مرد از قبیله عبدالقیس به حضور ایشان بیاید. علاء بیست مرد از ایشان را که سالارشان عبدالله بن عوف اشع بود با خود برداشت و به حضور پیامبر (ص) آمد و منذر بن ساوی را به جانشینی خود در بحرین گماشت. نمایندگان از علاء بن حضرمی شکایت کردند. پیامبر (ص) او را عزل کردند و ابان بن سعید بن عاص را بر بحرین گماشتند و فرمودند: نسبت به قبیله عبدالقیس خیراندیش باش و بزرگان ایشان را گرامی بدار.

یزید بن هارون از حماد بن سلمه، از علی بن زید نقل می‌کند: «پیامبر (ص) بر تن علاء بن حضرمی پیراهنی سنبلانی آستین بلند دیدند، آستین پیراهن را به اندازه حدود انگشت‌هایش کوتاه کردند.

انس بن عیاض از عبدالرحمان بن حمید بن عبدالرحمان بن عوف نقل می‌کند که

۱. با توجه به توضیح ابن اثیر در نهایه، ج ۱، ص ۷۲ ترجمه شد - م.

می‌گفته است: « شنیدم عمر بن عبدالعزیز از سائب بن یزید پرسید در باره مدت توقف در مکه پس از انجام دادن مناسک حج چه شنیده‌ای؟ گفت: علاء بن خضرمی می‌گفت، پیامبر فرموده‌اند: برای کسی که از مکه هجرت کرده است فقط سه روز پس از برگشتن از مینى.

يعقوب بن ابراهيم بن سعد زهری از پدرش، از صالح بن کيسان، از عبدالرحمان بن حميد هم نقل می‌کند که شنیده است عمر بن عبدالعزیز از سائب بن یزید سؤال کرد و او گفت از علاء بن خضرمی شنیدم که می‌گفت از پیامبر (ص) شنیدم که می‌فرمودند: « شخص مهاجر سه شب پس از بازگشت از مینى در مکه بماند. اکنون سخن به موضوع سابق بر می‌گردد، گوید: ابان بن سعید همچنان کارگزار بحرین بود تا پیامبر (ص) رحلت فرمودند و قبيلة ربيعة بحرین مرتد شدند و از دین برگشتند. ابان بن سعید به مدینه آمد و محل خدمت خود را ترک کرد. ابوبکر صدیق خواست او را به بحرین برگرداند نپذیرفت و گفت: پس از رسول خدا (ص) کارگزاری هیچ‌کس را نمی‌پذیرم. ابوبکر تصمیم گرفت علاء بن خضرمی را به بحرین بفرستد او را خواست و گفت: تو از کارگزاران پیامبر (ص) بودی و ولایت پذیرفتی، اکنون تصمیم دارم تو را بر همان ولایت که پیامبر (ص) گماشت بگمارم و بر تو باد که از خدا بترسی. علاء بن خضرمی از مدینه همراه شانزده سوار بیرون رفت. فرات بن حیان عجلای راهنمای او بود، ابوبکر نامه‌ای همراه علاء بن خضرمی نوشت که همه مسلمانانی که او از کنار ایشان می‌گذرد با او همراه شوند و به جهاد دشمن بروند. علاء بن خضرمی همراه کسانی که با او همراه شده بودند حرکت کرد و کنار حصار جواثا فرود آمد و با آنان جنگ کرد که هیچ‌کس از آنان جان به در نبرد. سپس به قطیف آمد که آنجا گروهی از ایرانیان جمع بودند با آنان جنگ کرد و پیروزی نسبی به دست آورد و ایرانیان گریختند و به منطقه زاره پناه بردند. علاء به سوی ایشان رفت و در منطقه خط که کنار دریا بود، فرود آمد و با آنان شروع به جنگ کرد و آنان را محاصره کرد و به محاصره خود ادامه داد تا ابوبکر درگذشت و عمر بن خطاب حاکم شد. آنان که در زاره بودند تقاضای صلح کردند، علاء با آنان صلح کرد و از آنجا به دارین رفت و جنگ کرد و جنگجویان را کشت و زنان و فرزندان را به اسیری گرفت. علاء بن خضرمی، عَرْفَجَة بن هرثمه را به سواحل فارس گسیل داشت و او با کشتیها حمله کرد و نخستین کس بود که جزیره‌ای از جزایر فارس را گشود و در آن مسجدی ساخت و سپس به باریخان و اسیاف حمله کرد و این در سال چهاردهم هجرت بود.

علی بن محمد بن عبدالله بن ابی سیف از ابواسماعیل همدانی و غیر او، از مُجالد، از

شعبی روایت می‌کند: * عمر بن خطاب برای علاء بن حضرمی که در بحرین بود نوشت پیش عتبه بن غزوآن برو که من حکومت او را به تو واگذار کردم، و بدان که تو پیش مردی می‌روی که از مهاجران نخستین است که عنایت خداوند شامل حال ایشان است و من او را به این سبب عزل نکرده‌ام که پارسا و استوار و شجاع نیست بلکه چنین پنداشته‌ام که تو در آن ناحیه برای مسلمانان بهتر از اویی و حق او را بشناس و رعایت کن، پیش از تو هم مرد دیگری را بر این کار گماشتم، ولی پیش از آنکه به محل حکومت خود برسد، درگذشت. اینک اگر خداوند اراده فرموده باشد که تو حاکم آن جا باشی خواهی شد و اگر اراده فرماید که عتبه همچنان حاکم باشد فرمان و همه خلق از آن پروردگار جهانیان است. و بدان که فرمان خداوند محفوظ است به حفظی که خود آن را فرو فرستاده است و تو بنگر برای چه چیزی آفریده شده‌ای و برای آن کوشش کن و آنچه را غیر از آن است رها کن و بدان که دنیا مدتی معلوم است و آخرت جاودانه است و چیزی که خیر آن روی به نقصان دارد تو را از چیزی که شر آن باقی است باز ندارد و سرگرم نکنند، و از خشم خدا به خدا بگریز و خدای برای هر کس بخواهد فضیلت در حکم و علم را فراهم می‌فرماید. برای خود و برای تو از پیشگاه خداوند یاری می‌جویم که از او فرمانبرداری کنیم و مایه رستگاری از عذاب خدا باشد.

گوید: علاء بن حضرمی همراه گروهی از بحرین بیرون آمد که ابوهیره و ابوبکره هم همراهش بودند و چون ابوبکره به بصره آمد او را به بحرین نسبت داده و بحرانی می‌گفتند. پسر ابوبکره. عبدالله هم در بحرین متولد شده بود.

گوید: چون علاء بن حضرمی به منطقه لیاث که نزدیک صعاب است رسید، و صعاب از سرزمینهای قبیله بنی تمیم است، درگذشت. ابوهیره به بحرین برگشت و ابوبکره به بصره آمد. ابوهیره می‌گفته است: از علاء بن حضرمی سه چیز دیدم که همواره آن سه چیز را به خاطر دارم و علاء را دوست می‌دارم. نخست اینکه در جنگ دارین دیدم با اسب خود به دریازد و از دریا گذشت. چون از مدینه به بحرین می‌آمد در منطقه دهناء آب آنان تمام شد علاء دعا کرد و برای آنان چشمه‌ای از زیر تپه‌ای شنی آشکار شد و سیراب شدند و رفتند. یکی از ایشان برخی از وسایل خود را آن جا فراموش کرده بود و چون برگشت و وسایل خود را برداشت آن چشمه را ندید. سوم آنکه همراه او از بحرین به بصره حرکت کردم چون به لیاث رسیدیم مرد و آن جا آب نبود، خداوند برای ما ابر و باران فرستاد و او را با

آب باران غسل دادیم و با لَبَّة شمشیرهای خود برای او گوری کتدیم و او را دفن کردیم و نشانه‌ای بر گورش ننهادیم و رفتیم. مردی از اصحاب رسول خدا گنت: علاء را دفن کردیم و نشانه‌ای ننهادیم برگشتیم که نشانی نهیم جای گورش را پیدا نکردیم. ابوبکره هم خبر مرگ علاء بن حضرمی را به بصره آورد.

شُرَیح حَضَرَمِی

ابوأسامة حماد بن اسامه از عبدالله بن مبارک، از یونس بن یزید، از زهری، از سائب بن یزید نقل می‌کند: * در محضر پیامبر (ص) نام شریح حضرمی برده شد، فرمودند: مردی است که قرآن را زیر سر خود و پستی خویش قرار نمی‌دهد.^۱

عمر و بن عَوْف

محمد بن عمر واقدی می‌گوید: عمرو از مردم یمن و همپیمان خاندان عامر بن لوی بوده و از دیرباز مسلمان شده است. او در زمرة اصحاب پیامبر است و از ایشان روایت کرده است.

لبید بن عُقْبَة

ابن رافع بن امری القیس بن زید بن عبدالاشهل. مادرش ام‌البنین دختر حذیفه بن ربیع بن سالم بن معاویه بن ضرار بن ذبیان از خاندان سلامان بن سعد هِذِیْم و از قبیله قضاة است. اجازه اطعام مستمندان برای کسی که یارای روزه گرفتن نداشته باشد در مورد او نازل شده است. لبید فرزندی به این شرح داشته است: محمود که مردی فقیه است و به روزگار پیامبر (ص) متولد شده است و منظور و میمون که مادر این سه، ام‌منظور دختر محمود بن مسلمة بن سلمة بن خالد بن عدی بن مجدعة بن حارثة بن حارث از قبیله اوس است. و عثمان و اُمّیه و امة الرحمان که مادرشان کنیز بوده است. لبید را اعقابی بوده است، ولی

۱. با توجه به توضیح ابن‌اثیر در نهابة، ج ۵، ص ۱۸۳، ترجمه شد و برای اطلاع بیشتر لطفاً به آنجا مراجعه فرمایید - م.

همگی منقرض شده‌اند و کسی از ایشان باقی نمانده است.

حاجب بن بُریده از اهل رابغ

آنان از اعقاب زعوراء بن جُشم و از برادران عبدالاشهل بن جُشم هستند. حاجب به سال دوازدهم هجرت در جنگ یمامه کشته شد.

از خاندان حارثة بن حارث بن خزرج بن عمرو که همان نَبِیْت است

براء بن عازب

ابن حارث بن عدی بن جُشم بن مجدعة بن حارثة بن حارث بن خزرج. مادرش حبیبۀ دختر ابو حبیبۀ بن حباب بن انس بن زید بن مالک بن نجّار بن خزرج است. و هم گفته‌اند مادرش ام خالد دختر ثابت بن سنان بن عبید بن ابجر است و او همان خَدْره است. فرزندان براء، یزید و عبید و یونس و عازب و یحیی و ام عبدالله هستند و نام مادرشان را برای ما نقل نکرده‌اند. و کعب بن جراح از اسرائیل و پدرش، از ابواسحاق و همچنین عبیدالله بن موسی از اسرائیل، از ابواسحاق نقل می‌کنند: *کنیه براء بن عازب، ابوعماره بوده است. گویند: عازب پدر براء هم مسلمان شده بود. مادر عازب از خاندان سُلیم بن منصور است و فرزندانش براء و عبید و ام عبدالله بوده‌اند که ام عبدالله هم مسلمان بوده و با پیامبر (ص) بیعت کرده است. مادر همگان حبیبۀ دختر ابو حبیبۀ بن حباب است و هم گفته‌اند مادرشان ام خالد دختر ثابت است. از عازب سخنی درباره شرکت او در جنگها شنیده‌ایم و فقط همان حدیث او را در بارۀ باری که ابوبکر از او خریده است شنیده‌ایم که در پی می‌آید.

عبیدالله بن موسی از اسرائیل، از ابواسحاق، از براء نقل می‌کند: * ابوبکر از عازب پالان شتری را به سیزده درم خرید و به عازب گفت: به براء بگو آن را برای من بیاورد. عازب گفت: این کار را نمی‌کند مگر اینکه تو برای ما بگویی که تو و رسول خدا (ص) هنگامی که از مکه بیرون آمدید و مشرکان در تعقیب و جستجوی شما بودند چه کردید. ابوبکر گفت: آغاز شب از مکه بیرون آمدیم، آن شب و روز بعد تا نیمروز بیدار بودیم چون

نیمروز و آفتاب سخت گرم شد چشم انداختم بینم آیا سایه‌ای پیدا می‌کنیم که به آن پناه ببریم، ناگاه صخره سنگی پیش آمده دیدم، آن جا رفتم هنوز سایه بود. همان مقدار از زمین را که سایه بود صاف کردم و برای پیامبر (ص) پوستی را که همراه داشتم فرش کردم و گفتم: ای رسول خدا شما دراز بکشید و آن حضرت دراز کشید و من رفتم اطراف را بنگرم و بررسی کنم که آیا از تعقیب‌کنندگان کسی را می‌بینم. در این هنگام به چوپانی برخورددم که او هم در جستجوی سایه به‌سوی همان صخره پیش می‌آمد و گوسپندان را به آن سو می‌آورد. از او پرسیدم غلام کیستی؟ گفت: از مردی از قریشم و چون نامش را گفت آن مرد را شناختم. گفتم: آیا گوسپندان شیر دارند؟ گفت: آری. گفتم: برای من اندکی می‌دوشی؟ گفت: آری. یکی از میشها را گرفت و دستور دادم نخست دستهایش را تکان بدهد و چنین کرد و سپس آن گوسپند را برای من یک‌بار دوشید و به اندازه کاسه‌ای شیر فراهم آمد، من کوزه‌آبی برای پیامبر همراه داشتم و بر سر آن پارچه‌ای بسته بودم، از آن آب هم در شیر ریختم که سرد شود. آن‌گاه پیش پیامبر بردم. دیدم از خواب بیدار شده است. گفتم: این شیر را بیاشامید و آن حضرت نوشید و من خشنود شدم. سپس گفتم: ای رسول خدا هنگام حرکت است و از آن جا حرکت کردیم و آن قوم همچنان در تعقیب ما بودند و هیچ‌کس از ایشان جز سراقه بن جُعشم به ما نرسید، او که سوار بر اسب بود ما را تعقیب می‌کرد. من گفتم: ای رسول خدا، این تعقیب‌کننده هم اکنون به ما می‌رسد. فرمودند: اندوهگین مباش که خدا با ماست. چون سراقه نزدیکتر شد و میان ما و او به اندازه پرتاب یک دو نیزه یا سه نیزه فاصله بود، گفتم: ای رسول خدا این مرد رسید و گریستم. فرمودند: چه چیز تو را به گریه واداشته است؟ گفتم: به خدا سوگند بر خود نمی‌گیرم، گریه‌ام برای شماست. در این هنگام پیامبر (ص) بر او نفرین کردند و عرضه داشتند: پروردگارا شر او را هرگونه که می‌دانی کفایت فرمای. ناگاه اسب سراقه تا شکم به زمین فرو شد، او از اسب به پایین برجست و گفت: ای محمد می‌دانم که این کار توست دعا کن که خداوند مرا از این گرفتاری برهاند و به خدا سوگند من دیگران را که پشت سرم در تعقیب تو هستند از تعقیب باز می‌دارم و گمراه می‌کنم. از این تیردان من هم تیری بردار که به‌زودی از فلان جا و از کنار گله گوسپندان و شتران من عبور می‌کنید و هرچه نیاز دارید برای خود بگیرید. پیامبر (ص) فرمودند: ما را نیازی به شتران تو نیست و برای او دعا فرمودند و او پیش یاران خود برگشت. و پیامبر هم درحالی که من همراهشان بودم به راه خود ادامه دادند و شبانگاه به مدینه رسیدیم. مردم در

باره اینکه پیامبر به خانه کدام یک از ایشان فرود آید بگو و مگو داشتند. پیامبر (ص) فرمودند: من امشب میان بنی نجار دایبهای عبدالمطلب خواهم بود تا با این کار آنان را گرامی بدارم. هنگامی که وارد مدینه شدیم مردم در کوچه ها جمع شده بودند و پسر بچه ها و خدمتگزاران بر پشت بامها فریاد می کشیدند که محمد آمد رسول خدا (ص) آمد. و چون صبح شد پیامبر حرکت فرمود و همان جا که مأمور بود منزل فرمود. پیامبر (ص) خوش می داشت که در نماز چهره خویش را به جانب کعبه برگرداند و خداوند در این مورد این آیه را نازل فرمود:

«ما توجه و برگرداندن چهره ات را به سوی آسمان می بینیم و همانا تو را به آن قبله ای که آن را پسندی برمی گردانیم، روی خود را به سوی مسجدالحرام برگردان.»^۱ و پیامبر (ص) روی به کعبه فرمود. و سفلگان مردم گفتند چه موجب شد که مسلمانان از قبله ای که بر آن بودند روی برگردانند و خداوند این آیه را نازل فرمود که «بگو که خاور و باختر از آن خداوند است هر که را خواهد به راه راست هدایت فرماید.»

گوید: مردی همراه پیامبر (ص) نماز گزارد و پس از نماز بیرون رفت و از کنار قومی از انصار گذشت که در نماز عصر در حال رکوع و روی به بیت المقدس بودند. او گفت: گواهی می دهم که با پیامبر (ص) نماز گزاردم و ایشان روی به کعبه کردند. آن قوم در همان حال نماز چرخیدند و روی به سوی کعبه کردند. براء می گوید: نخستین کس از مهاجران که به مدینه پیش ما آمد مصعب بن عمیر از خاندان بنی عبدالدار بن قصی بود، به او گفتیم: رسول خدا (ص) چه فرمودند؟ گفت: ایشان همچنان در جای خود هستند، ولی اصحاب از پی من می آیند، پس از او عمرو بن ام مکتوم از خاندان فیهر که کور است آمد، به او گفتیم: پیامبر و یاران ایشان چه کردند؟ گفت: از پی من می آیند، پس از او عمار بن یاسر و سعد بن ابی وقاص و عبدالله بن مسعود و بلال آمدند، پس از ایشان عمر بن خطاب همراه بیست سوار آمدند و پس از آنان پیامبر (ص) همراه ابوبکر آمدند.

براء همچنین می گوید: در آن روز پیامبر (ص) پیش ما نرسیدند تا آنکه من چند سوره بزرگ قرآن را خواندم. سپس برای استقبال از کاروان بیرون آمدم و آنان را دیدیم که با بیم فرا رسیدند.

۱. بخشی از آیات ۱۴۲ و ۱۴۵ سوره دوم - بقره - و برای اطلاع بیشتر به تفاسیر قرآن ذیل آیات مذکور مراجعه شود - م.

عبدالله بن ثُمیر از اعمش، از ابواسحاق، از براء نقل می‌کند که می‌گفته است * من و عبدالله بن عمر را در جنگ بدر از کودکان به حساب آوردند و در آن جنگ حضور نداشتیم.

یزید بن هارون هم از شریک بن عبدالله، از ابواسحاق، از براء بن عازب نقل می‌کند که می‌گفته است * پیامبر (ص) در جنگ بدر سن من و ابن عمر را کافی ندانستند و ما را برگرداندند. وهب بن جریر بن حازم هم از شعبه، از ابواسحاق، از براء همین‌گونه نقل می‌کند. عفان بن مسلم از شعبه، از ابواسحاق نقل می‌کند که می‌گفته است شنیدم براء بن عازب می‌گفت * پیامبر (ص) پیش ما نرسیدند تا آنکه من سورة اعلی را همراه با چند سورة مفصل قرآن تلاوت کردم.

حسن بن یونس از زهیر، از ابواسحاق، از براء نقل می‌کند که می‌گفته است * در جنگ بدر من و عبدالله بن عمر را صغیر و نابالغ شمردند.

عبیدالله بن موسی از اسرائیل، از ابواسحاق نقل می‌کند که می‌گفته است از براء شنیدم که می‌گفت * همراه پیامبر (ص) در پانزده جنگ شرکت کردم و من و عبدالله بن عمر هم سن و سالیم.

سعید بن منصور از حُدیج بن معاویه، از ابواسحاق نقل می‌کند که می‌گفته است از براء شنیدم که می‌گفت * همراه پیامبر (ص) پانزده جنگ انجام دادم.

ابوالولید هشام طیالسی از لیث بن سعد، از صفوان بن سلیم، از ابوسبره، از براء بن عازب نقل می‌کند که می‌گفته است * در هیجده سفر همراه پیامبر (ص) بودم و ندیدم که ایشان دو رکعت نماز پیش از نماز ظهر را نگزارند.

محمد بن عمر واقدی از عبدالملک بن سلیمان، از صفوان بن سلیم، از ابوسبره جهنی نقل می‌کند که می‌گفته است شنیدم براء بن عازب می‌گفت * همراه رسول خدا (ص) در هیجده جنگ شرکت کردم و ندیدم که پیش از زوال آفتاب و ظهر دو رکعت نماز نگزارد، چه در سفر و چه در حضر. محمد بن عمر واقدی می‌گوید: پیامبر (ص) در جنگ خندق به براء بن عازب که پانزده ساله بود اجازه شرکت در جنگ دادند و پیش از آن اجازه نفرموده بودند.

فضل بن دکین از یونس بن ابی اسحاق و شعبه و مالک از ابوالسفر نقل می‌کنند که می‌گفته است * بر انگشت براء بن عازب انگشتی زرین دیدم.

محمد بن عمر واقدی می‌گوید: براء ساکن کوفه شد و به روزگار امیری مصعب بن زبیر در آن شهر درگذشت و اعتاب او باقی هستند و او از ابوبکر روایت می‌کرده است.

برادرش عبید بن عازب

ابن حارث بن عدی مادر او هم با براء یکی است. فرزندان عبید عبارت‌اند از: لوط، سلیمان، نویره و دختری به نام ام‌زید که همان عمره است و نام مادرشان را برای ما نگفته‌اند. عبید بن عازب یکی از ده مرد انصار است که عمر بن خطاب آنان را همراه عمار یاسر به کوفه فرستاده است و نسل او در کوفه باقی هستند.

أسید بن ظهیر

ابن رافع بن عدی بن زید بن جشم بن حارثه بن حارث بن خزرج بن عمرو که همان نُبَیْت است. مادرش فاطمه دختر بشر بن عدی بن اُبَی بن غنم بن عوف از خاندان قوقل خزرج است و همپیمان بنی عبدالاشهل هستند.

فرزندان اُسَید عبارت‌اند از: ثابت و محمد و ام‌کلثوم و ام‌حسن مادرشان اُمّامه دختر خدیج بن رافع بن عدی از خاندان حارثه اوس است. و سعد و عبدالرحمان و عثمان و اُم رافع که مادرشان زینب دختر وبرة بن اوس از خاندان تمیم است. و عبیدالله که مادرش کنیزی است. و عبدالله که مادرش ام سلمه دختر عبدالله بن ابی معقل بن نهیک بن اساف است. کنیه اُسَید بن ظهیر، ابو ثابت است و او در جنگ احد در زمره نوجوانانی بوده که هنوز سن آنان را برای شرکت در جنگ کوچک می‌شمرده‌اند. او در جنگ خندق شرکت کرده است. پدرش ظهیر بن رافع از شرکت‌کنندگان در بیعت عقبه است. اعتاب و نسل او باقی هستند.

عرابة بن اوس

ابن قیظی بن عمرو بن زید بن جشم بن حارثه بن حارث. مادرش شیبه دختر ربیع بن عمرو بن

عدی بن زید بن جشم است. او را پسری به نام سعید است و نام مادرش را برای ما نگفته‌اند. پدر عرابه یعنی اوس و دو برادرش عبدالله و کبائه پسران اوس در جنگ اُحد شرکت کردند، ولی سن عرابه را کم تشخیص دادند و اجازه شرکت در جنگ به او داده نشد و در جنگ خندق اجازه شرکت داده شد.

محمد بن عمر واقدی از عمر بن عقبه، از عاصم بن عمر بن قتادة نقل می‌کند که می‌گفته است: «سن عرابه روز جنگ اُحد چهارده سال و پنج ماه بود و پیامبر (ص) او را برگرداندند و از اجازه دادن به او خودداری فرمودند. واقدی می‌گوید: عرابه همان کسی است که شَمَاح بن ضرار شاعر^۱ چون به مدینه آمد شتر او را خرما بار کرد و شَمَاح در مدحش چنین سرود:

«عرابه اوسی را دیدم که نسب به خیرات می‌رساند و او را ماندی نیست، هرگاه رایتی برای مجد و بزرگی برافراشته می‌شود عرابه آن را با دست راست می‌گیرد.»^۲

عُلبَة بن یزید حارثی که از انصار است

او از اصحاب معروف پیامبر (ص) است و در نسب بنی حارثه انصار نگرستیم، ولی نسب او را نیافتیم.^۳

محمد بن عمر واقدی از ابن ابی سبرة، از قطیر حارثی که نامش یحیی بن زید بن عبید است، از حرام بن سعد بن محیصه نقل می‌کند که می‌گفته است: «عُلبَة بن زید حارثی و نظایر او مردمی بودند که نه مالی داشتند و نه میوه‌ای و چون میوه‌های تازه و خرمای رطب رسید، آنان گفتند: ای رسول خدا ما نه خرما داریم و نه سیم و زر، ولی مقداری از خرمایی که پارسال برای ما فرستاده‌اید باقی مانده است. پیامبر فرمودند: با آن خرمای تازه که در شاخ و

۱. شَمَاح بن ضرار و برادرانش مزد و جَزْء از شاعران معروف صدر اسلامند. شرح حال آنان در ابن قتیه، الشعر والشعراء، چاپ بیروت، ۱۹۶۹، صفحات ۲۳۲-۲۳۵ آمده است - م.

۲. زَایْتُ عَرَابَةَ الْأَوْسِيِّ يَمْنِي إِلَى الْخَيْرَاتِ مَنْقُوعَ الْقَرْنِ
إِذَا مَا رَأَيْتُ رَفَعْتَ لِمَجْدِ تَلَفَّاهَا عَرَابَةَ بِالْيَمِينِ

۳. نام پدر عُلبَة در اسد الغابه و اصابه زید است به یزید؛ در روایت واقدی هم در یکی دو سطر دیگر می‌بینید که زید است، بنابراین همان زید صحیح است. در غلط‌نامه چاپ بریل نیامده و به آن توجه نشده است، نسب علیه هم در آن دو کتاب آمده است - م.

برگ پیچیده باشد بخريد و آنان چنان کردند. مردم هم دوست می داشتند به کارگران خود خرما بخوراندند. واقدی می گوید: این کار برای ایشان از این روی که پیامبر اجازه داده اند جایز است و برای دیگران مکروه است. عُلْبَةُ از فقیران و متمندان بود و هنگامی که مردم زکات می پرداختند او چیزی نداشت که زکات دهد، آبروی خود را در راه خدا صدقه داد و گفت: آن را حلال قرار دادم، و پیامبر (ص) به او فرمودند خداوند: زکات تو را پذیرفت. عُلْبَةُ یکی از آن گربه کنندگان است که چون پیامبر (ص) آهنگ تبوک فرمود پیش آن حضرت آمدند و از او استدعا کردند مرکوب برای آنان فراهم آورد، پیامبر (ص) فرمود: مرکوبی نمی یابم که شما را بر آن سوار کنم. آنان درحالی که از اندوه می گریستند بازگشتند و غمگین بودند که سعادت و ثواب جنگ در رکاب پیامبر را از دست می دهند و خداوند در مورد ایشان این آیه را نازل فرمود:

«بر آنان که نزد تو آیند تا آنان را روانه و بر مرکوبی سوار کنی و تو پاسخ دهی چیزی که شما را بر این مساعدت کنم ندارم و آنها برمی گردند در حالی که چشمهایشان از اندوه اشک می ریزد که چرا نمی توانند خود هزینه سفرشان را فراهم سازند، تکلیف جهاد نیست.»^۱

مالک و سفیان پسران ثابت

آن دو هم از خاندان نبیت انصارند و محمد بن عمر واقدی در کتاب خود نام آن دو را ضمن نام شهیدان جنگ بثر معونه آورده است و کس دیگری غیر از واقدی نام آن دو را نبرده است. در کتاب نسب نبیت به جستجوی نسب آن برآمدیم و پیدا نکردیم.

از بنی عمرو بن عوف بن مالک بن اوس

یزید بن حارثة

ابن عامر بن مجّمع بن عطف بن ضبیعة بن زید بن مالک بن عوف بن عمرو بن عوف. مادرش نائلة دختر قیس بن عبدة بن امیة بن زید بن مالک بن عوف بن عمرو بن عوف است. یزید پسری به نام مجّمع دارد که مادرش حبیبة دختر جنید بن کنانة بن قیس بن زهیر بن جذیمة بن

رواحه بن ربيعة بن مازن بن حارث بن قطیعة بن عبس بن بغيض است و پسری دیگر به نام عبدالرحمان که مادرش جمیله دختر ثابت بن ابی الافلح بن عصمة بن مالک بن امة بن ضبيعة بن زید بن مالک بن عوف بن عمرو بن عوف است و عاصم پسر عمرو بن خطاب برادر مادری اوست، و پسری دیگر به نام عامر بن یزید که مادرش کنیزی است. یزید بن حارثة در مدینه درگذشته و نسلی از او باقی نمانده است.

مُجَمِّع بن حارثة

ابن عامر بن مجمع بن عطف بن ضبيعة بن زید. مادرش نائلة دختر قیس بن عبدة بن امیه است. فرزندان مجمع عبارت‌اند از: یحیی و عبیدالله که هر دو در واقعة حره کشته شدند و عبدالله و جمیله که مادرشان سلمی دختر ثابت بن دحداحة بن نعیم بن غنم بن ایاس از خاندان یَلِیّ است.

محمد بن عمر واقدی و کس دیگری غیر از او برای ما نقل کردند * به خاندان عامر بن عطف بن ضبيعة در دوره جاهلی به سبب شرفی که میان قوم خود داشتند پاره‌های زر می‌گفتند.

محمد بن عمر واقدی از مجمع بن یعقوب، از پدرش، از مجمع بن حارثة نقل می‌کند که می‌گفته است * از مدینه برمی‌گشتیم در منطقه صُحبان مردم را دیدم که می‌دوند و می‌گویند بر پیامبر (ص) قرآن نازل شده است. ما هم همراه مردم شروع به دویدن کردیم و چون به حضور رسول خدا (ص) رسیدیم دیدیم سورة فتح را تلاوت می‌فرماید و چون جبرئیل آن سوره را وحی آورد به پیامبر شادباش گفت، و چون جبرئیل شادباش گفت، مسلمانان هم به پیامبر شادباش گفتند.

محمد بن عمر واقدی می‌گوید: سعید بن عبید قاری که خودش هم از خاندان عمرو بن عوف بود امام مسجد محله عمرو بن عوف بود و چون در جنگ قادسیه کشته شد، خاندان عمرو بن عوف در مورد امامت مسجد به مخاصمه پرداختند و به اطلاع عمر بن خطاب رساندند که تصمیم گرفته‌اند مجمع بن حارثة را به امامت آن مسجد بگمارند. عمر مجمع را شایسته نمی‌دانست و در عین حال چشم‌پوشی می‌کرد، زیرا مجمع امام مسجد ضرار بود که مسجد منافقان بوده است. عمر نخست از اینکه او را بر این کار بگمارد خودداری کرد. ولی

بعد او را خواست و گفت: ای مجمع به خاطر دارم که مردم در باره تو چه مطالبی می‌گفتند. گفت: ای امیرالمؤمنین جوان بودم و غافل اما امروز بینا شده و همه چیز را شناخته‌ام. عمر درباره او از مردم پرسید، گفتند: چیزی جز خیر و نیکی از او نمی‌دانیم. او قرآن را جمع می‌کند و اکنون فقط چند سوره باقی مانده که تمام شود. در این هنگام عمر او را بر دیگران مقدم داشت و او را به امامت مسجد بنی عمرو بن عوف گماشت و هیچ مسجدی شناخته نشده است که در آن برای امامت منافسه کرده باشند، آن چنان که در این مسجد انجام شده است. مجمع در مدینه به روزگار حکومت معاویه بن ابی سفیان درگذشته است و نسلی از او باقی نمانده است.

ثابت بن ودیعه

ابن خذام بن خالد بن ثعلبه بن زید بن عبید بن زید بن مالک بن عوف بن عمرو بن عوف. مادرش اُمّامه دختر بجاد بن عثمان بن عامر بن مجمع بن عطف بن ضبیعه بن زید است. فرزندان ثابت بن ودیعه عبارت‌اند از: یحیی و مریم و مادرشان وهبة دختر سلیمان بن رافع بن سهل بن عدی بن زید بن امیه بن مازن بن سعد بن قیس بن ایهم بن غسان از ساکنان رابغ و از همپیمانان خاندان زعوراء بن جشم برادر عبدالاشهل بن جشم است و آنان هم در شمار بنی عبدالاشهل هستند. کنیه ثابت، ابوسعید است و پدرش ودیعه بن خذام از منافقان بوده است.

عبدالله بن نمیر از ابو معشر، از سعید مقبری، از پدرش. از ابن ابی ودیعه که از اصحاب پیامبر (ص) است نقل می‌کند: * پیامبر فرموده‌اند: هرکس روز جمعه غسلی همچون غسل جنابت انجام دهد و اگر عطر و روغن داشته باشد بر خود بزند و بهترین جامه خویش را بپوشد و در صف جماعت هم میان دو کس فاصله نیندازد و چون امام آمد برای او سکوت کند، گناهان از جمعه تا جمعه دیگرش آمرزیده می‌شود. سعید می‌گوید: این حدیث را برای ابن حزم گفتم، گفت: پدرت اشتباه کرده است، بلکه گناهان میان دو جمعه‌اش و چهار روز علاوه بر آن آمرزیده می‌شود.

عامر بن ثابت

ابن سلمة بن أمية بن زيد بن مالک بن عوف بن عمرو بن عوف. مادرش قتیله دختر مسعود خطمی است که عامر بن مجمع بن عطف را کشته است. عامر بن ثابت^۱ به سال دوازدهم در جنگ یمامه کشته شد و نسلی از او باقی نمانده است.

عبدالرحمان بن شبل

ابن عمرو بن زيد بن نجدة بن مالک بن لوزان بن عمرو بن عوف، به خاندان مالک بن لوزان بنو سمیعه هم گفته می شود. در دوره جاهلی به آنان بنو صماء گفته می شد و صماء (کر) لقب زنی از قبیله مزینه بود که مالک بن لوزان را شیر داد، و پیامبر ایشان را بنو سمیعه لقب دادند. مادر عبدالرحمان بن شبل، ام سعید دختر عبدالرحمان بن حارثة بن سهل بن حارثة بن قیس بن عامر بن مالک بن لوزان است. فرزندان عبدالرحمان، عزیز و مسعود و موسی و جمیله اند که نام مادرشان را برای ما نگفته اند. عبدالرحمان بن شبل از پیامبر (ص) روایت می کند که پیامبر (ص) از نک زدن به زمین چون کلاغ و پهن کردن ساعد همچون حیوان درنده منع فرموده اند [ظاهراً منظور در سجده نماز است].

عمیر بن سعید

ابن عبید بن نعمان بن قیس بن عمرو بن زيد بن أمية بن زيد بن مالک بن عوف بن عمرو بن عوف. پدرش سعد از کسانی است که در جنگ بدر شرکت کرده است و او همان سعد قاری است و او همانی است که کوفیها روایت می کنند پدر زیدی است که به روزگار پیامبر (ص) قرآن را جمع کرده است. سعد پدر عمیر در جنگ قادسیه شهید شد. پسرش عمیر هم از اصحاب پیامبر (ص) است و عمر بن خطاب او را حاکم حمص کرد.

۱. اینکه در متن عامر بن مجمع نوشته و چاپ شده اشتباه است -م.

عبدالله بن صالح از معاویه بن صالح، از سعید بن سوید، از عمیر بن سعد نقل می‌کند: * در همان هنگام که امیر حمص بود بر منبر چنین گفت: همانا که اسلام را دیواری برکشیده و دروازه‌ای استوار است، دیوار برافراشته اسلام عدل است و دروازه استوارش حق، و چون دیوار فرو ریزد و در شکسته شود اسلام گشوده می‌شود، تا هنگامی که حکومت قوی است اسلام برکشیده و استوار است و منظور از قوت و شدت حکومت کشتن با شمشیر و زدن با تازیانه نیست، بلکه آن است که قضاوت بر حق کنند و به دادگری قیام کنند.

عُمَیْر بن سعید

او پسر زن جلاس بن سوید بن صامت است. عمیر فقیر و بی چیز بود و یتیمی بود که در دامن جلاس زندگی می‌کرد و جلاس هزینه او را می‌پرداخت و از او کفالت می‌کرد. عارم بن فضل از حماد بن زید، از هشام بن عروه، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * مردی از انصار که نامش جلاس بن سوید بود به فرزندانش گفت: به خدا سوگند اگر آنچه محمد می‌گوید حق باشد ما از خران هم بدتریم.^۱ گوید: یکی از غلامانش به نام عُمَیْر که ریب او و برادرزاده‌اش بود، به او گفت: عمو جان توبه کن و به سوی خدا بازگرد. عُمَیْر پیش پیامبر (ص) آمد و این موضوع را گفت. پیامبر (ص) جلاس را خواستند و او شروع به سوگند خوردن کرد و می‌گفت: ای رسول خدا به خدا سوگند که من چنین نگفته‌ام. عُمَیْر گفت: ای عمو به خدا سوگند چنین گفتم، اکنون به پیشگاه خداوند توبه کن و گرنه بیم آن دارم که در این باره قرآن نازل شود و مرا هم همراه تو قرار دهد. گوید: در این مورد این آیه نازل شد «به خدا سوگند می‌خورند که نگفته‌اند و حال آنکه کلمه کفر گفته‌اند و پس از اسلام خود کافر شده‌اند و قصد کردند به چیزی که به آن نرسیدند.» تا آخر آیه.^۲ گوید: همچنین این آیه نازل شد «اگر توبه کنند برای ایشان خیر خواهد بود و اگر روی از خدا برگردانند خدای آنها را عذابی دردناک خواهد داد»^۳.

در این هنگام جلاس گفت: من این سخن را گفته‌ام و اکنون که خداوند راه توبه را

۱. این موضوع به تفصیل بیشتری در جنگ تبوک در مغازی آمده است؛ متن چاپی طبقات غلط چاپی دارد و با توجه به مغازی واقعی که استاد ابن سعد است ترجمه شد - م.

۲ و ۳. بخشی از آیه ۷۴ سوره نهم - توبه - م.

ارائه فرموده است توبه می‌کنم و این پیشنهاد او پذیرفته شد. یکی از خویشاوندان جلاس کشته شده بود پیامبر (ص) خون بهای او را به جلاس عطاء فرمودند و او بی‌نیاز و توانگر شد. گوید: جلاس قصد کرده بود به مشرکان ملحق شود، و پیامبر (ص) به عمیر فرمودند: گوش تو به آنچه شنید وفا کرد.

محمد بن عمر واقدی می‌گوید: جلاس این سخن را در جنگ تبوک گفته است. او در تبوک همراه سپاه پیامبر (ص) بود و در آن جنگ گروه بسیاری از منافقان همراه پیامبر آمده بودند و در هیچ جنگی بیشتر از این جنگ منافقان حضور نداشتند و سخنان منافقانه بسیار گفتند و جلاس هم آن سخن خود را گفت و عمیر بن سعید پاسخش را داد و در این جنگ او هم آمده و همراه جلاس بود. عمیر بن سعید به جلاس گفت: هیچ‌کس در نظر من از تو محبوب‌تر نبود و هیچ‌کس از تو بر من بیشتر حق نعمت ندارد، ولی سخنی از تو شنیدم که اگر آن را پوشیده بدارم خودم هلاک می‌شوم و اگر فاش سازم تو رسوا می‌شوی، ولی یکی از این دو بر من از دیگری آسان‌تر است. عمیر به حضور پیامبر (ص) آمد و آنچه را جلاس گفته بود به ایشان گفت و پس از اینکه قرآن نازل شد جلاس به گناه خویش اعتراف کرد و توبه او پسندیده بود و از اعمال خیری که نسبت به عمیر انجام می‌داد خودداری نکرد و این از نشانه‌های آن بود که توبه‌اش پذیرفته شده است.

جُدّی بن مُرّة

ابن سراقه بن حباب بن عدی بن جدّ بن عجلان از خاندان بَلّی و از قبیله قضاعه و همیمانان خاندان عمرو بن عوف است. جُدّی در جنگ خیبر شهید شد. کسی زوینی به سینه‌اش زد که کشته شد. پدرش مرّة بن سراقه هم در جنگ حنین همراه پیامبر (ص) بود و شهید شد.

اوس بن حبیب

از خاندان عمرو بن عوف است. در خیبر کنار حصار ناعِم شهید شد.

اَنَيْفُ بْنُ وَائِلَةَ

او هم از خاندان عمرو بن عوف است و در خیبر کنار حصار ناعم شهید شد.

عُرْوَةُ بْنُ اَسْمَاءَ بْنِ صَلْتِ سُلَيْمِی

او هم پیمان خاندان عمرو بن عوف است.

محمد بن عمر واقدی از مصعب بن ثابت، از ابوالاسود، از عروة نقل می‌کند: *مشرکان در جنگ بثرمونه کوشش کردند عروة بن صلت را امان بدهند، از پذیرفتن آن خودداری کرد. عروة با عامر بن طفیل دوست بود و انگهی اقوامش که از بنی سلیم بودند برای این کار کوشش کردند و او همچنان نپذیرفت و گفت: من امانی از شما نمی‌پذیرم و در قبال کشته‌شدن یاران خودم مایل به حفظ جان خودم نیستم. او پیش آمد و جنگ کرد و شهید شد و این موضوع در صفری که سی و ششمین ماه هجرت بود اتفاق افتاده است.

جَزْءُ بْنُ عَبَّاسٍ

همپیمان خاندان جحجبا بن کلفة از بنی عمرو بن عوف است. او به سال دوازدهم در جنگ یمامة شهید شد.

از خاندان خطمة بن جشم بن مالک بن اوس

خُرَیْمَةُ بْنُ ثَابِتٍ

ابن فاکة بن ثعلبة بن ساعدة بن عامر بن غیان بن عامر بن خطمة، و نام اصلی خطمة، عبدالله بن جشم بن مالک بن اوس است. مادر خزیمه، گُیِشَة دختر اوس بن عدی بن اُمیة بن عامر بن خطمة است. فرزندان خزیمه بن ثابت عبارت‌اند از: عبدالله و عبدالرحمان که مادرشان

جمیله دختر زید بن خالد بن مالک از خاندان قوقل است. و عماره که مادرش صفیه دختر عامر بن طعمه بن زید خطمی است. خزیمه بن ثابت و عمیر بن عدی بن خرشة بتهای بنی خطمه را می شکستند. خزیمه بن ثابت همان ذوالشهادتین است.

محمد بن عمر واقدی از معمر، از زهری، از عماره بن خزیمه بن ثابت، از قول عمویش که از اصحاب پیامبر (ص) است نقل می کند: * پیامبر (ص) اسبی از مردی اعرابی خرید و به او گفت از پی ایشان بیاید تا بهای اسب را به او پردازند. پیامبر (ص) شتابان و تند حرکت فرمودند و آن مرد عرب کند حرکت می کرد و عقب ماند. گروهی از مردان به او می رسیدند و بدون آنکه بدانند آن اسب را پیامبر (ص) خریده اند با او در باره قیمت اسب گفتگو می کردند و برخی از آنان قیمتی بیشتر از قیمتی که پیامبر خریده بودند پیشنهاد کردند. آن مرد عرب همین که چنین دید پیامبر (ص) را ندا داد که اگر خریدار این اسبی آن را به این قیمت بخر و گرنه آن را هم اکنون می فروشم. پیامبر همین که صدای او را شنیدند پیش او آمدند و فرمودند: مگر من این اسب را از تو نخریده ام؟ گفت: نه به خدا سوگند من آن را به تو نفروختم. پیامبر فرمودند: چنین نیست آن را از تو خریده ام. مردم اطراف پیامبر (ص) و آن مرد اعرابی که بگو و مگو می کردند جمع شدند. مرد عرب می گفت: در این مورد گواهی بیاور گواهی دهد که من آن را به تو فروخته ام. هریک از مسلمانان که آن جا می آمد به مرد عرب می گفت: ای وای بر تو که پیامبر (ص) جز حق نمی گوید. تا آنکه خزیمه بن ثابت آمد و چون گفتگوی پیامبر و آن مرد را شنید و شنید که آن مرد می گوید گواهی بیاور تا گواهی دهد که من این اسب را به تو فروخته ام. گفت: من گواهی می دهم که آن را به ایشان فروخته ای. پیامبر (ص) روی به خزیمه کردند و پرسیدند به چه دلیل گواهی می دهی؟ گفت: به دلیل آنکه شما راست می گوی. پیامبر (ص) گواهی و شهادت او را به جای گواهی دو مرد قرار دادند.

محمد بن عمر واقدی می گوید: نام این برادر خزیمه بن ثابت را که این روایت را نقل کرده است برای ما نگفته اند. او را دو برادر بوده است یکی نامش وَخْوَخْ بوده که نسلی از او باقی نمانده است و دیگری نامش عبدالله بوده که نسل او باقی است و مادر هر دو هم همان مادر خزیمه یعنی کبیشه دختر اوس بن عدی بن امیه خطمی است.

محمد بن عمر واقدی از عاصم بن سَویِد، از محمد بن عماره بن خزیمه نقل می کند: * پیامبر (ص) به خزیمه فرمودند: چگونه تو که با ما نبودی گواهی می دهی؟ گفت: ای رسول

خدا من تو را در مورد اخبار آسمانی که می‌گویی تصدیق می‌کنم، چگونه ممکن است در این موضوع که می‌گویی گواهی ندهم و رسول خدا (ص) گواهی او را به جای گواهی دو مرد پذیرفتند.

هُشَيْمٌ از زکریاء، از شعبی و جُوَیْر از ضحاک نقل می‌کنند * پیامبر (ص) گواهی خزیمه بن ثابت را به جای گواهی دو مرد پذیرفتند.

فضل بن دکین از زکریاء نقل می‌کند که می‌گفته است از عامر شنیدم که می‌گفت * آن کسی که پیامبر (ص) گواهی او را به جای گواهی دو مرد پذیرفته‌اند، خزیمه بن ثابت بوده است. گوید، پیامبر (ص) چیزی از مردی خریده بود، و آن مرد گفت: گواهان خود را بر آنچه می‌گویی بیاور. و خزیمه گفت: ای رسول خدا من برای تو گواهی می‌دهم. پیامبر فرمودند: علم تو در این مورد چگونه است؟ گفت: می‌دانم که شما جز حق نمی‌گویید ما در مورد دین خود که از این بسیار مهمتر و برتر است به تو ایمان آورده و تو را امین می‌شمیریم و پیامبر شهادت او را تنفیذ فرمودند.

عمرو بن عاصم کلایی از همام بن یحیی، از قتاده نقل می‌کند * مردی چیزی را از پیامبر مطالبه کرد و مدعی شد که از آن حضرت طلبکار است و پیامبر انکار فرمودند. خزیمه بن ثابت شهادت داد که پیامبر صحیح می‌گویند و آن مرد را حقی برایشان نیست. پیامبر گواهی او را تنفیذ فرمودند و سپس از او پرسیدند آیا حضور داشتی؟ گفت: نه، ولی یقین دارم که شما هرگز دروغ نگفته‌اید. گوید: پس از این موضوع شهادت او را معادل شهادت دو مرد می‌شمردند.

عثمان بن عمر از یونس بن یزید، از زهری، از ابن خزیمه، از عمرو بن عثمان نقل می‌کند * خزیمه در خواب چنان دید که گویی بر پیشانی پیامبر سجده می‌کند و چون این موضوع را به پیامبر گفت، آن حضرت دراز کشیدند و فرمودند: خواب خود را عمل کن و او بر پیشانی ایشان سجده کرد.

- عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از ابوجعفر خطمی، از عماره بن خزیمه بن ثابت نقل می‌کند که پدرش خزیمه می‌گفته است * خواب دیدم که گویی بر پیشانی پیامبر (ص) سجده می‌کنم و چون این خبر را به ایشان گفتم، فرمودند: روح و روان با روح ملاقات نمی‌کند و سپس پیشانی خود را جلو آوردند و من پیشانی بر پیشانی ایشان نهادم.
- محمد بن عمر واقدی می‌گوید * رایت خاندان خطمه در فتح مکه بر دست و دوش

خزیمه بود. خزیمه بن ثابت در جنگ صفین همراه علی بن ابی طالب علیه السلام بود و در همان جنگ که در سال سی و هفتم هجرت بود شهید شد و کنیه اش ابوعمارة بوده است.

عُمَیر بن حَبِیب

ابن حباشه بن جویبر بن عبید بن غیان بن عامر بن خطمه. مادرش ام عماره است و او همان جمیله دختر عمرو بن عبید بن غیان بن عامر بن خطمه است.

عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از ابو جعفر خطمی، از پدرش، از جدش عُمیر بن حبیب بن خماشه و عفان این کلمه را خُماشه می گفت، نقل می کند که می گفته است * ایمان افزونی و کاهش می یابد. به او گفته شد فزونی و کاستی ایمان چگونه و چیست؟ گفت: هرگاه خدا را یاد می کنیم و از او می ترسیم این فزونی ایمان است و هرگاه غافل می شویم و فراموش می کنیم و تباهی بار می آوریم کاستی ایمان است. عفان می گوید: پس از این شنیدم که حماد در سلسله سند شک و تردیدی داشت و می گفت: از عمیر بن حبیب. من گفتم: از پدرش و از جدش. گفت: آری چنین می پندارم که از پدرش، از جدش.

عمارۀ بن اوس

ابن خالد بن عبید بن اُمیة بن عامر بن خطمه. مادرش صفیه دختر کعب بن مالک بن غطفان از خاندان ثعلبة است. فرزندان عماره عبارت اند از: صالح که کنیه اش ابوواصل بوده است و رجاء و عامر که مادرشان کنیزی بوده است و عمرو و زیاد و ام خزیمه که مادر آنان هم کنیزی بوده است.

فضل بن دکین از قیس بن ربیع، از زیاد بن علاقه، از عماره بن اوس انصاری نقل می کند که می گفته است * یک رکعت از نماز عشا را گزارده بودیم و در همان حال که در نماز بودیم مردی بر در مسجد ایستاد و گفت: نماز گزاردن روی به کعبه شد. پیشنهاد ما در همان حال به جانب کعبه برگشت و زنان و مردان و کودکان هم همان کار را کردند.

از خاندان سلم بن امری القیس بن مالک بن اوس

عبدالله بن سعد

ابن خثیمه بن حارث بن مالک بن کعب بن نحاط و گفته‌اند نحاط بن کعب بن حارثه بن غنم بن سلم. مادرش جمیله دختر ابو عامر راهب است و ابو عامر همان عبد عمرو بن صیفی بن نعمان بن مالک بن امة بن ضبیعة بن زید بن مالک بن عوف بن عمرو بن عوف از قبیله اوس است. فرزندان عبدالله بن سعد عبارت‌اند از: عبدالرحمان و أم عبیدالرحمان که مادر این دو امامه دختر عبدالله بن اُبی بن سلول از خاندان ثَلْحَبْلُی بن سالم بن عوف بن حزر ج است. ابو عامر عبدالملک بن عمرو عَقْدِی و محمد بن عبدالله اسدی هر دو از رباح بن ابی معروف، از مغیره بن حکیم نقل می‌کنند که می‌گفته است: * از عبدالله بن سعد پرسیدم آیا در جنگ بدر شرکت کرده‌ای؟ گفت: آری و در بیعت عقبه هم پشت سر پدرم سوار بودم. محمد بن سعد می‌گوید: چون این حدیث را برای محمد بن عمر واقدی گفتم، گفت: آن را می‌شناسم حدیث سست و اشتباهی است. عبدالله بن سعد نه در بدر و نه در احد شرکت کرده است.

محمد بن عمر واقدی می‌گوید خثیمه بن محمد بن عبدالله بن سعد بن خثیمه، از قول نیاکان خود برایم نقل کرد که می‌گفته‌اند: * عبدالله بن سعد در حدیبیه و چنین همراه پیامبر (ص) بوده است و هنگام رحلت پیامبر (ص) هم سن او از سن عبدالله بن عمر کمتر بوده است. عبدالله بن سعد در مدینه پس از بیعت مردم با عبدالملک بن مروان درگذشت. واقدی می‌گوید: گویا عبدالله هنگام شرکت در حدیبیه هیجده ساله بوده است.

از خاندان وائل بن زید بن قیس بن عامر بن مرة بن مالک بن اوس
که فرزندان مرة بن مالک به جعاده معروفند

مِخْصَنُ بن ابی قیس

ابن اسلت، نام اصلی ابوقیس صِنَی است و شاعر بوده است و نام اصلی اسلت، عامر بن جشم بن وائل است. از محصن نسلی باقی نیست و اعقاب آنان از نسل برادرش عامر بن ابی قیس

هستند که آنان هم اکنون منقرض شده‌اند و کسی از ایشان باقی نمانده است. ابوقیس نزدیک بوده که مسلمان شود او آیین حنیف را در شعر خود آورده است و پاره‌ای از صفات پیامبر (ص) را ذکر کرده است و در منطقه یثرب به او «حَنِیْف» می‌گفته‌اند.

محمد بن عمر واقدی از موسی بن عبیده ربذی، از محمد بن کعب قرظی و ابن ابی حبیب، از داود بن حصین، از قول پیرمردان خود و عبدالرحمان بن ابی الزناد، از قول پدرش و عبدالرحمان بن عبدالعزیز، از عبدالله بن ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حَزْم و همگان از قول ابوقیس بن اسلت مطالبی نقل می‌کردند که نتیجه و حاصل آن چنین بود که * هیچ‌کس از قبیله‌های اوس و خزرج به اندازه ابوقیس در جستجوی آیین حنفی نبود و هیچ‌کس بیش از او آن آیین را وصف نمی‌کرد. ابوقیس از یهودیان مدینه در باره دین پرسید و آنان او را به آیین یهود فراخواندند و نزدیک بود به ایشان پیوندد ولی از پذیرش آن آیین خودداری کرد و به شام رفت و به خاندان جفنه پیوست و آنان او را پذیرفتند و صله دادند. او از راهبان و احبار پرسید و آنان او را به آیین خود دعوت کردند که نپذیرفت و گفت: هرگز در این آیین در نخواهم آمد. راهبی در شام به او گفت: گویا در جستجوی آیین حنیفی؟ گفت: آری همان را می‌جویم. راهب گفت: این موضوع در همان جا که از آنجا آمده‌ای وجود دارد و آن آیین ابراهیم است. ابوقیس گفت: آری من بر آیین ابراهیم هستم و همواره پیرو همان آیین خواهم بود تا بمیرم. ابوقیس به حجاز برگشت و پس از مدتی برای عمره گذاردن به مکه رفت و آنجا زید بن عمرو بن نفیل را دید و به او گفت: به شام رفتم تا از آیین ابراهیم پرس و جو کنم به من گفته شد پشت سرت قرار دارد. زید بن عمرو گفت: آری من شام و جزیره و یهودیان یثرب را دیده‌ام آیین و دین همه‌شان باطل است و همانا دین همان دین ابراهیم است که برای خداوند چیزی را شریک قرار نمی‌داد و به سوی این خانه نماز می‌گزارد و از آنچه برای غیر خدا کشته می‌شد، نمی‌خورد.

ابوقیس می‌گفته است: کسی جز من و زید بن عمرو بن نفیل بر آیین ابراهیم نیست، و چون پیامبر (ص) به مدینه آمد قبیله خزرج و طوائفی از اوس که خاندانهای عبدالاشهل همه‌شان و خاندانهای ظفر و حارثه و معاویه و عمرو بن عوف بودند مسلمان شدند و فقط آن گروهی از اوس که به اوس الله معروف بودند و خاندانهای وائل و خطمه و واقف و امیه بن زید بودند با ابوقیس همراه بودند و ابوقیس سالار و شاعر و خطیب و در جنگها فرمانده ایشان بود. او هم نزدیک بود مسلمان شود و در شعر خود از آیین حنفی یاد می‌کرد و

صفات پیامبر (ص) و اخباری را که یهودیان در آن مورد داده بودند نیز در شعر خود بازگو می‌کرد و می‌گفت: محل تولد پیامبر (ص) در مکه و محل هجرت ایشان یثرب است، و پس از بعثت پیامبر (ص) گفت: این همان پیامبری است که باقی مانده است و این سرزمین محل هجرت اوست. و چون جنگ بُعث^۱ در گرفت در آن حاضر شد و فاصله میان آن جنگ و آمدن پیامبر (ص) به مدینه پنج سال بود.

ابوقیس در یثرب به حنیف مشهور بود و شعری سرود که از آیین حنیف و دین در آن سخن گفت و آن اشعار چنین است:

«اگر پروردگار ما می‌خواست ما یهودی می‌بودیم و آیین یهود پسندیده و منظم نیست، و اگر پروردگار ما می‌خواست با راهبان در کوه جلیل مسیحی بودیم، ولی ما از آن هنگام که آفریده شده‌ایم حنیف آفریده شده‌ایم و از هر گروهی مشخص است، شتران قربانی را در حالی که پای‌بند دارند و فروتن حرکت می‌کنند پیش می‌رانیم و باد بادبانها را از دوش آنان آشکار می‌سازد.^۲»

و چون پیامبر (ص) به مدینه آمدند به ابوقیس گفته شد این همان کسی است که تو او را وصف می‌کردی، گفت: آری که به حق مبعوث شده است، ابوقیس پیش پیامبر آمد و گفت: به چه چیزی دعوت می‌کنی؟ پیامبر فرمودند: به گواهی دادن به اینکه خدایی جز خداوند نیست و من رسول خدایم و سپس شرایع اسلام را بیان فرمودند، ابوقیس گفت: این چه خوب و پسندیده است، در کار خود بنگرم و سپس به حضور شما باز می‌گردم. نزدیک بود مسلمان شود. عبدالله بن اُبیّ او را دید و پرسید از کجا می‌آیی؟ گفت: از پیش محمد (ص) سخنانی برای من گفت که چه پسندیده بود و این همان کسی است که او را می‌شناختیم و دانشمندان یهود از ظهورش خبر می‌دادند. عبدالله بن اُبیّ گفت: از جنگ با خزرج ترسیدی و آن را خوش نداشتی. ابوقیس خشمگین شد و گفت: به خدا سوگند تا یک سال دیگر مسلمان نمی‌شوم و به جایگاه خود برگشت و تا یک سال به حضور پیامبر (ص) نیامد و او پیش از

۱. برای اطلاع بیشتر در مورد جنگ بعثت به ایام العرب فی الجاهلیه، ج ۱، چاپ مصر، ۱۹۶۱، ص ۸۵-۷۲ مراجعه فرمایید - م.

۲. و لو شاربنا کنا یهودا و ما دین الیهود بذی شکول
و لو شاربنا کنا نصاری مع الرهبان فی جبل الجلیل
و لکنا خلقتنا اد خلقتنا حنیفاً دینتنا عن کل جبل
نوفی الهدی ترسف مدعنات تکشف عن مناکیبها الجلول

تمام شدن آن سال در ماه ذیحجه که دهمین ماه هجرت بود درگذشت.

محمد بن عمر واقدی از ابن ابی حبیب، از داو دبن حصین، از پیر مردان خاندان خود نقل می کند که می گفته اند * به هنگام مرگ ابوقیس شنیده شد که توحید خدا را بر زبان می آورد.

محمد بن عمر واقدی و موسی بن عبیده از محمد بن کعب قرظی نقل می کنند * چون مردی می مرده است پسرش در صورت تمایل ازدواج با همسران او که مادرش نباشند بر دیگران تقدم داشته است...^۱

۱. در متن طبقات افتادگی وجود دارد - م.

طبقات انصار که در جنگ بدر شرکت کرده‌اند

انصار فرزندان اوس و خزرج هستند. پدر اوس و خزرج حارثه است که معروف به عنقاء بوده است و او پسر عمرو مزقیاء، پسر عامر است و این عامر معروف به ماء السَّماء بوده است. عامر پسر حارثه معروف به غطریف است. و او پسر امرؤ القیس پسر ثعلبه پسر مازن پسر آزد است، و نام اصلی آزد دَرّ است پسر غوث پسر نبت پسر مالک پسر زید پسر کهلان پسر سَبَأ. نام اصلی سَبَأ، عامر است و چون نخستین کس است که دیگران را به اسیری و بردگی گرفته است، به لقب سَبَأ معروف شده است. همچنین به سبب زیبایی بسیار، او را عبد شمس (برده خورشید) می‌گفته‌اند. او پسر یشجب پسر یَعْرَب است که همو به مرعف هم معروف است. پسر یقطن که همان قحطان است و نسب تمام یمنی‌ها به او می‌رسد.

کسانی که قحطان را از فرزندان اوس و خزرج می‌شناسند (ع) می‌شمرند دنباله نسب او را چنین آورده‌اند: قحطان پسر هَمَیْئَع پسر تیمن پسر نبت پسر اسماعیل پسر ابراهیم (ع). هشام بن محمد بن سائب کلبی^۱ از قول پدرش همین نسب را برای قحطان ذکر کرده و می‌گوید پدرش می‌گفته است: دانشمندان نسب شناس قحطان را از فرزندان اوس و خزرج می‌دانند.

کسانی که نسب قحطان را به اسماعیل نمی‌رسانند نیاکان او را چنین شمرده‌اند: قحطان پسر فالغ پسر عابر پسر شالخ پسر ارفخشذ پسر سام پسر نوح (ع). مادر اوس و خزرج قیلَة

۱. از دانشمندان بزرگ قرن دوم هجری و آغاز قرن سوم، درگذشته ۲۰۴ هجری، شمار کتابهای او را افزون از یکصد و پنجاه نوشته‌اند. برای اطلاع بیشتر رک: ابن خلکان، وفیات الاعیان، ج ۵، به اهتمام محمد محیی الدین عبدالحمید، مصر، ۱۹۴۹، ص ۱۳۱-۴.

دختر کاهل پسر عذره پسر سعد پسر زید پسر لیث پسر سود پسر اسلم پسر الحاف پسر قضاعه است. و چون سعد را غلامی حبشی به نام هُذَیم سرپرستی می کرده است. به او سعد پسر هُذَیم می گفته اند. هشام بن محمد بن سائب کلبی گوید: پدرم و دیگر نسب شناسان نسب قبیله را همین گونه نقل می کردند.

گروهی از انصار که در جنگ بدر شرکت داشته اند و پیامبر (ص) سهم ایشان را از غنایم پرداخت فرموده است از خاندان عبدالاشهل که از شاخه فرزندان اوس هستند به این شرح است: عبدالاشهل پسر چشم پسر حارث پسر خزرج پسر عمرو که همان نیت است، پسر مالک پسر اوس است.

سعد بن معاذ

سعد پسر معاذ پسر نعمان پسر امر و القیس پسر زید پسر عبدالاشهل است. کنیه اش ابو عمرو است. مادرش کبشه دختر رافع پسر معاویه پسر عبید پسر ابجر است. نام ابجر خدره پسر عوف پسر حارث پسر خزرج است، و این بانو از کسانی است که بیعت کرده است. سعد بن معاذ دو پسر به نامهای عمرو و عبدالله داشت که مادرشان هند دختر سماک بن عتیک است. عتیک پسر امر و القیس پسر زید پسر عبدالاشهل است. هند هم از بانوانی است که بیعت کرده اند و نخست همسر برادر سعد یعنی اوس بن معاذ بوده و پس از مرگ اوس، سعد با او ازدواج کرده است. هند عمه اُسَید بن حُضَیر بن سماک است.

عمرو بن سعد بن معاذ دارای نه پسر و سه دختر بوده است، از جمله پسرانش عبدالله بن عمرو است که در واقعه حره کشته شد. اعقاب سعد بن معاذ تاکنون (قرن سوم هجری) باقی هستند.

محمد بن عمر واقدی از قول ابراهیم بن اسماعیل بن ابوحبیه، از قول واقد بن عمرو بن سعد بن معاذ نقل می کند: * سعد بن معاذ و اُسَید بن حُضَیر به دست مصعب بن عمیر عبدی مسلمان شدند. مصعب پیش از آنکه هفتاد تن اصحاب عقبه دوم به حضور پیامبر برسند به مدینه آمده بود و مردم را به اسلام دعوت می کرد و برای آنان قرآن می خواند. مصعب به فرمان پیامبر (ص) به مدینه آمده بود و همین که سعد بن معاذ مسلمان شد، همه افراد خاندان عبدالاشهل مسلمان شدند و این خاندان نخستین خاندانی هستند که زن و مرد ایشان همگی

مسلمان شدند.

سعد بن معاذ، مصعب بن عمیر و ابوامامه اسعد بن زراره^۱ را به خانه خود منتقل ساخت، و آن دو در خانه سعد مردم را به اسلام دعوت می کردند. اسعد بن زراره و سعد بن معاذ پسر خاله یکدیگرند، و سعد بن معاذ و اُسید بن حُضَیر بتهای خاندان بنی اشهل را درم می شکستند.

واقدی از عبدالله بن جعفر، از سعد بن ابراهیم و از ابن ابی عون نقل می کند که هر دو می گفته اند: * رسول خدا (ص) میان سعد بن معاذ و سعد بن ابی وقاص پیمان برادری بست، ولی ابن اسحاق می گوید، پیامبر (ص) میان سعد و ابو عبیده بن جراح پیمان برادری بست و خداوند داناتر است که کدام یک بوده است.

واقدی از محمد بن قدامه، از عمر بن حُصَین نقل می کند که می گفته است: * روز جنگ بدر پرچم قبیله اوس در دست سعد بن معاذ بوده است، و سعد همراه پیامبر (ص) در جنگ اُحد شرکت کرد و هنگامی که مردم گریختند پایداری کرد. همچنین در جنگ خندق شرکت کرد.

فضل بن دُکَین از اسماعیل بن مُسلم عبّدی، از قول ابومتوکل^۲ نقل می کند: * پیامبر (ص) از تب سخن گفت و فرمود: هر کس گرفتار تب باشد همان بهره او از آتش جهنم خواهد بود. سعد بن معاذ از خداوند مسألت کرد و تا هنگام مرگ همواره تب داشت. یزید بن هارون از محمد بن عمرو بن علقمه، از پدرش، از پدر بزرگش، از قول عایشه نقل می کند که می گفته است: * روز جنگ خندق از خانه بیرون آمدم و از پی مردم روان شدم، ناگاه پشت سر خود صدای تکان خوردن زمین را شنیدم، برگشتم و سعد بن معاذ را دیدم که برادرزاده اش حارث پسر اوس همراهش بود و سپر او را با خود حمل می کرد. به زمین نشستم، سعد در حالی که این رجز را می خواند:

«اندکی درنگ کن تا جنگ برافروخته شود که چون اجل فرا رسد مرگ چه نیکوست.»^۳ از آن جا گذشت.

۱. شرح حال این بزرگوار در همین بخش طبقات به تفصیل خواهد آمد، نخستین مرد مدینه است که مسلمان شد. او پیش از جنگ بدر وفات کرده است.

۲. ابومتوکل را شناختم، در اسد الغابه و میزان الاعتدال و الکنی واللقاب و اعلام زرکلی نیامده است - م.

۳. لَبِثَ قَلِيلًا يَدْرُكُ الْهَيْجَا حَتَّى مَا أَحْسَنَ الْمَوْتَ إِذَا حَانَ الْأَجَلُ

عایشه می‌گوید: زرهی بر تن سعد بود که دست و پایش را نپوشانده بود و سعد از اشخاص تنومند و کشیده‌قامت بود و من بر او ترسیدم. آن‌گاه برخاستم و وارد نخلستانی شدم، دیدم تنی چند از مسلمانان از جمله عمر بن خطاب آن‌جا بودند. مردی هم بر چهره خود مغفر انداخته بود. عایشه می‌گوید، عمر به من گفت: چه چیزی تو را این‌جا آورده است، به خدا سوگند که جسوری، اگر گرفتاری و بلایی پیش آید در امان نخواهی بود و همواره مرا سرزنش کرد آن‌چنان که آرزو کردم ای کاش هماندم زمین دهان می‌گشود و مرا فرو می‌برد. در این هنگام آن مرد مغفر از روی خود برداشت، ناگاه دیدم طلحه بن عبیدالله است. او به عمر گفت: امروز از چه حرف می‌زنی، چه گرفتاری و بلایی خواهد بود هرچه هم پیش آید مگر در راه خدا نیست؟ عایشه می‌گوید: مردی از مشرکان قریش به نام ابن العرقه تیری به سعد بن معاذ زد و گفت: بگیر که من ابن عرقه‌ام. تیر به رگ دست سعد اصابت کرد و سعد همان دم خدا را فراخواند و عرضه داشت: پروردگارا تا سینه مرا از بنی قریظه تسکین ندهی مرا زنده نگه‌دار. بنی قریظه در دوره جاهلی دوستان و همپیمانان سعد بودند. عایشه می‌گوید: زخم او سربه‌هم آورد و خونریزی آن بند آمد و خداوند متعال طوفان را بر مشرکان برانگیخت و برای مؤمنان جنگ را کفایت فرمود که خداوند با قوت و عزت است، و ابوسفیان و همراهانش به مکه برگشتند و عیینه و همراهانش به نجد بازگشتند. بنی قریظه هم به حصارهای خویش پناهنده شدند.

پیامبر (ص) به مدینه برگشت و دستور فرمود در مسجد خیمه‌ای برای سعد بن معاذ زدند. عایشه گوید: در این هنگام جبرئیل درحالی که دندانپایش هنوز غبارآلوده بود به حضور رسول خدا آمد و گفت: آیا سلاح را بر زمین گذاشتی؟ و حال آنکه به خدا سوگند فرشتگان هنوز سلاح را بر زمین نگذاشته‌اند. به سوی بنی قریظه برو و با ایشان جنگ کن. گوید: رسول خدا (ص) جامه جنگ پوشید و فرمان حرکت داد، و رسول خدا از کنار مردم بنی غنم که همسایگان مسجد بودند گذشت و پرسید هم‌اکنون چه کسی از کنار شما گذشت؟ گفتند: دحیه کلبی عبور کرد زیر ایش و سیمای دحیه کلبی شبیه جبریل بود.

عایشه گوید: پیامبر (ص) بیست و پنج شبانروز بنی قریظه را محاصره کرد و چون محاصره برایشان سخت و گرفتاری آنان بسیار شد به آنان گفته شد تسلیم فرمان رسول خدا شوند. آنان با ابولبابه بن عبدالمنذر مشورت کردند. به ایشان گفت: تسلیم فرمان رسول

خدا شدن، اعدام و گردن زدن خواهد بود.^۱ گفتند: تسلیم فرمان سعد بن معاذ خواهیم شد. پیامبر (ص) پذیرفت و فرمود: تسلیم حکم سعد شوند و چنان کردند.

رسول خدا (ص) کسی را فرستاد تا سعد را بیاورند و او را در حالی که سوار بر خری بود که بر آن جلی انباشته از لیف خرما انداخته بودند آوردند، قوم سعد او را احاطه کرده و می گفتند: ای اباعمر و مواظب باش ایشان دوستان و همپیمانان تو هستند و خود می دانی که مردمی یاری دهنده اند که درمانده شده اند و کاری از ایشان ساخته نیست. همین که سعد نزدیک خانه های ایشان رسید به قوم خود نگریست و گفت: وقت آن رسیده است که در راه خدا از سرزنش سرزنش کنندگان بیمی نداشته باشم.

ابن سعد می گوید، همین که رسول خدا (ص) او را از دور دیدند فرمودند: برخیزید و سرور خود را پیاده کنید و فرود آوریدش. عمر گفت: سرور ما خداست.^۲ فرمود: فرود آوریدش، و چون او را فرود آوردند به او فرمود: در باره ایشان حکم کن. گفت: فرمان می دهم که جنگجویان ایشان کشته و زنان و کودکانشان اسیر و اموال ایشان تقسیم شود. پیامبر فرمود: به درستی حکم خدا و رسولش را در مورد ایشان صادر کردی.

عایشه گوید، آن گاه سعد بن معاذ دعا کرد و گفت: پروردگارا اگر از جنگ قریش با رسول خدا چیزی باقی مانده است مرا برای آن باقی بدار و اگر جنگ میان ایشان و پیامبرت را پایان بخشیده ای جانم بستان و مرا پیش خود بر. گوید: محل زخم او با آنکه خوب شده و فقط نشانی از آن باقی مانده بود ناگاه سرگشود و او را به خیمه اش برگردانند. رسول خدا (ص) و ابوبکر و عمر پیش او رفتند. عایشه می گوید: سوگند به کسی که جان محمد (ص) در دست اوست من گریه ابوبکر را از گریه عمر تشخیص می دهم، در حالی که در حجره خود هستم و آنان همان طور که خداوند فرموده است میان خود مهربان بودند. گوید، به عایشه گفتم: رسول خدا (ص) چه می کرد؟ گفت: از چشم ایشان اشک جاری نمی شد ولی هرگاه اندوهگین می شد ریش خود را در دست می گرفت.^۳

۱. برای اطلاع بیشتر. رک: ترجمه، مخازی، ج ۲، ۴۰۰-۳۷۵-م.

۲. ملاحظه می کنید که چگونه عمر نمی توانسته است عنایت حضرت خنسی مرتبت را نسبت به مردی چون سعد بن معاذ تحمل کند. آیا کسی که واقعاً مؤمن باشد به خود اجازه چنین اعتراضی به مقام مقدس نبوی می دهد؟! -م.

۳. برای اطلاع از رقت قلب پاک رسول خدا و گریه آن حضرت رک: طبقات، ج ۲، ص ۸۶ که می فرمود: دل اندوهگین و چشم گریان است ولی سخنی که ناسپاسی باشد نمی گویم -م.

یزید بن هارون از قول محمد بن عمرو، از عاصم بن عمر بن قتاده نقل می‌کرد: * رسول خدا خوابید و چون بیدار شد جبریل یا فرشته دیگری به حضور آمد و گفت: دیشب چه کسی از امت تو در گذشته است که اهل آسمان از عروج روح او به یکدیگر مژده می‌دهند؟ فرمود: نمی‌دانم، ولی دیشب سعد بد حال بود. سپس فرمود: سعد در چه حال است؟ گفتند: ای رسول خدا درگذشت. قوم سعد آمدند و پیکرش را به محله خود بردند. گوید، چون رسول خدا نماز صبح را گزارد همراه مردم بیرون آمد و چنان تند حرکت می‌فرمود که مردم به ستوه آمدند آن چنان که کفشهای آنان از پایشان بیرون می‌آمد و رداهای ایشان فرو می‌افتاد، مردی گفت: ای رسول خدا مردم را به ستوه آوردید. فرمود: ترسیدم فرشتگان بر تجهیز او بر ما پیشی گیرند، همان گونه که در مورد حنظله بر ما پیشی گرفتند.

معن بن عیسی از عبدالرحمن بن زید، از زید بن اسلم، از عایشه نقل می‌کند که می‌گفته است: * در یکی از جنگها سعد بن معاذ را دیدند در حالی که زره را بر دوش خود نهاده بود و چنین می‌گفت: «چون اجل فرا رسد از مرگ بیمی نیست».

وکیع بن جراح از اسرائیل، از ابواسحاق، از ابومیسرة نقل می‌کند که می‌گفته است: * تیری به رگ دست سعد بن معاذ خورد و خون بند نمی‌آمد تا آنکه پیامبر (ص) آمد و ساعد او را گرفت و خون به بازوی او دوید و بند آمد. سعد می‌گفت: خدایا جان مرا مگیر تا سینه‌ام را از بنی قریظه شاد کنی. آنان تسلیم حکم او شدند و پیامبر فرمود: درباره آنان حکم کن. عرض کرد: ای رسول خدا بیم دارم که درباره آنان نتوانم به حکم خدا حکم کنم. فرمود: حکم کن. گفت: جنگجویان ایشان کشته و زنان و کودکانشان اسیر شوند. رسول خدا فرمود: درباره آنان به حکم خدا حکم کردی، آن گاه خونریزی زخم او دوباره شروع شد و بند نیامد تا درگذشت. خدای از او خشنود باد.

عبیدالله بن موسی از اسرائیل، از جابر، از عایز، از عبدالله بن یزید انصاری نقل می‌کند که می‌گفته است: * روز جنگ بنی قریظه رسول خدا (ص) فرمود: سرور خود را فراخوانید تا درباره بردگانش حکم کنید و منظور ایشان سعد بن معاذ بود. چون آمد رسول خدا فرمود: حکم کن. فرمود: می‌ترسم نتوانم درباره آنان حکم خدا را صادر کنم. فرمود: حکم کن. و چون حکم کرد، فرمود: همان حکم خدا و رسولش را کردی.

عثان بن مسلم و یحیی بن عباد و هشام پدر ولید طیالسی همگان از شعبه، از سعد بن ابراهیم نقل می‌کنند که می‌گفته است از ابوامامه پسر سهل بن حنیف شنیدم از قول ابوسعید

خدای نقل می‌کرد که چون بنی قریظه تسلیم فرمان سعد بن معاذ شدند، رسول خدا (ص) پی او فرستاد و او در حالی که سوار بر خری بود آمد و چون نزدیک شد پیامبر خطاب به مردم فرمود: برای سرور خود یا نیکوتر خود بر پاخیزید، و فرمود: ای سعد این گروه تسلیم فرمان تو شده‌اند. گفت: من حکم می‌کنم جنگجویان ایشان کشته شوند و زن و فرزندان ایشان اسیر شوند. فرمود: میان ایشان به حکم فرشته حکم کردی. عفاً گفته است، فرمود: به حکم پادشاه حکم کردی [منظور خداوند است] و یحیی و ابوالولید گویند فرشته و سخن عفاً صحیح‌تر است.

یحیی بن عباد و سلیمان بن حرب از قول حماد بن سلمه، از محمد بن زیاد، از قول عبدالرحمن بن عمرو بن سعد بن معاذ نقل می‌کنند: * بنی قریظه تسلیم فرمان رسول خدا (ص) شدند. حضرت کسی پی سعد بن معاذ فرستاد و او را که از زخم رگ دست خود که در خندق تیر خورده بود دچار خونریزی بود، سوار بر خری آوردند. آمد و کنار رسول خدا (ص) نشست. پیامبر فرمود: رأی خود را در باره این گروه بگو. عرض کرد: می‌دانم که خداوند در مورد ایشان به شما دستوری فرموده است که همان را عمل خواهی فرمود. رسول خدا گفت: این درست، ولی رأی خود را بگو. گفت: اگر من عهده‌دار کار ایشان بودم جنگجویان آنها را می‌کشتم و زن و فرزندان ایشان را به اسیری می‌گرفتم و اموالشان را تقسیم می‌کردم. رسول خدا فرمود: سوگند به کسی که جان من در دست اوست به همان چیزی اشاره کردی که خداوند دستور فرموده بود.

عبدالله بن نمیر از هشام بن عروه، از پدرش، از عایشه نقل می‌کند که می‌گفته است: * سعد بن معاذ در جنگ خندق زخمی شد، مردی از قریش به نام حبان بن عرقه تیری به رگ دست او زد. پیامبر (ص) دستور فرمود برای او در مسجد خیمه‌ای زدند تا بتواند از نزدیک او را عیادت فرماید و چون رسول خدا از کنار خندق برگشت و سلاح بر زمین نهاد و غسل فرمود، جبرئیل در حالی که گرد و خاک از سر خود می‌زدود به حضور آمد و گفت: سلاح بر زمین نهاده‌ای در حالی که به خدا سوگند ما هنوز سلاح را بر زمین نهاده‌ایم، به جنگ ایشان برو. پیامبر پرسید به کجا؟ جبرئیل به بنی قریظه اشاره کرد و رسول خدا به آن جا رفت. عبدالله بن نمیر می‌گوید هشام بن عروه، از قول پدرش نقل می‌کرد که: * ایشان تسلیم فرمان رسول خدا شدند و پیامبر صدور حکم را به سعد بن معاذ تفویض فرمود. گفت: چنین حکم می‌کنم که جنگجویان کشته و زن و فرزندان ایشان اسیر شوند و اموالشان تقسیم شود.

عبدالله بن نمیر از قول هشام، از پدرش عروه نقل می‌کند * پیامبر (ص) به سعد فرموده‌اند: همانا به حکم و دستور خداوند حکم کردی.

خالد بن مخلد بَجَلِی از محمد بن صالح تَمَار (خرمافروش)، از سعد بن ابراهیم بن عبدالرحمن، از عامر بن سعد، از قول پدرش سعد بن ابی وقاص نقل می‌کند * چون سعد بن معاذ در باره بنی قریظه چنان حکم داد که مردان بالغ ایشان کشته و زن و فرزندشان اسیر و اموالشان تقسیم شود، رسول خدا (ص) فرمود: سعد همان حکمی را صادر کرد که خداوند متعال از فراز هفت آسمان بر آن حکم فرمود.

عبدالله بن نمیر با همان اسناد از عایشه نقل می‌کند که می‌گفته است * اطراف زخم سعد بن معاذ گوشت تازه بر آورده بود و روی به بهبود داشت. سعد دعا کرد و گفت: پروردگارا تو می‌دانی که جنگ با هیچ‌کس به اندازه جنگ با آنانی که رسول تو را تکذیب و او را از مکه بیرون کردند در نظر من خوشتر نیست، پروردگارا چنین تصور می‌کنم که تو جنگ میان ما و ایشان را تمام فرمودی، اکنون اگر از جنگ میان ما و قریش چیزی باقی مانده است مرا باقی بدار تا در راه تو با ایشان جنگ کنم و اگر تمام شده است، این غده را بگشای و مرگ مرا در آن قرار ده، عایشه گوید: همان شب زخم او دهان گشود و همراهان او متوجه نشدند. گروه دیگری از بنی غفار که در مسجد بودند ناگاه متوجه شدند که خونی بر زمین روان است، به ساکنان خیمه سعد گفتند: این خون چیست که از خیمه شما جاری است؟ و معلوم شد زخم سعد سرباز کرده و چندان خون رفته که او مرده است.

واقعی از معاذ بن محمد، از عطاء بن ابی مسلم، از عکرمه، از ابن عباس نقل می‌کند که می‌گفته است * چون زخم دست سعد گشوده و خون راه افتاد رسول خدا (ص) خود را به او رساند و او را در آغوش گرفت و خون بر روی و ریش پیامبر (ص) می‌پاشید و هر کس می‌خواست رسول خدا را از آن دور بدارد نمی‌توانست و پیامبر خود را به سعد نزدیک‌تر می‌فرمود تا سعد درگذشت.

یزید بن هارون از اسماعیل بن ابی خالد، از قول مردی از انصار نقل می‌کند * چون سعد بن معاذ حکم خود را در باره بنی قریظه صادر کرد و برگشت زخمش دهان باز کرد و خونریزی آن شروع شد. چون این خبر به پیامبر (ص) رسید پیش او آمدند و سرش را بر دامن خود نهادند، پارچه‌ای سپید روی سعد کشیده بودند که اگر آن را بر چهره‌اش می‌کشیدند پاهایش بیرون می‌ماند و سعد مردی تنومند و کشیده قامت و سپید چهره بود.

پیامبر (ص) عرض کرد: پرودگارا سعد در راه تو جهاد و پیامبرت را تصدیق کرد و آنچه برعهده داشت انجام داد. خدایا روح او را به بهترین صورتی که روحی را می‌پذیری بپذیر، چون سعد سخن رسول خدا (ص) را شنید چشم گشود و گفت: ای رسول خدا سلام بر تو باد، همانا گواهی می‌دهم که تو رسول خدایی.

خویشاوندان سعد چون دیدند رسول خدا (ص) سر او را بر دامن گرفته است ترسیدند و به پیامبر (ص) گفته شد که ایشان از این کار ترسیده‌اند، فرمود: آری به شمار شما فرشتگان خدا در آن خانه حضور داشتند تا شاهد مرگ سعد باشند. گوید. مادر سعد می‌گریست و این چنین می‌گفت:

«ای سعد وای بر مادر تو، دلاور دوراندیش و کوشای من^۱» به او گفتند: آیا شعر می‌گویی؟ رسول خدا (ص) فرمود: آزادش بگذارید که شاعران دیگر از او دروغ‌گو ترند.

فضل بن دکین از عبدالرحمن بن سلیمان بن غسیل، از عاصم بن عمر بن قتاده، از محمود بن لبید نقل می‌کند: * چون در جنگ خندق سعد بن معاذ زخمی و سنگین شد، او را پیش زنی به نام رُفیده که زخمیها را پرستاری و مداوا می‌کرد بردند و هرگاه پیامبر (ص) صبح و شب از آنجا عبور می‌کرد به سعد می‌فرمود: چگونه‌ای؟ و او حال خود را به پیامبر می‌گفت. شبی که او را به محله بنی قریظه برده بودند سنگین شد و افراد قبیله بنی عبدالاشهل او را به محله و خانه‌های خویش بردند و چون پیامبر (ص) برای احوالپرسی او آمد، گفتند او را برده‌اند. رسول خدا بیرون آمد و ماهم بیرون آمدیم پیامبر چنان تند حرکت می‌فرمود که بند کفشهای ما پاره می‌شد و ردهای ما از دوشمان می‌افتاد. برخی از اصحاب شکایت کردند و گفتند: ای رسول خدا با این تند راه رفتن ما را به زحمت انداختید. فرمود: می‌ترسم فرشتگان بر ما سبقت گیرند و او را غسل دهند. همچنان که نسبت به حنظله این کار را کردند. رسول خدا (ص) هنگامی به خانه سعد رسید که مشغول غسل دادن او بودند و مادرش بر او می‌گریست و همان مرثیه را می‌خواند. پیامبر (ص) فرمود: هر زن نوحه‌گری دروغ می‌گوید غیر از مادر سعد. آن‌گاه جسد را از خانه بیرون آوردند. کسی از ایشان یا گروهی از ایشان گفتند: ای رسول خدا پیکری سبک‌تر از پیکر سعد حمل نکرده‌ایم. فرمود: چرا برای شما سبک نباشد که این فرشتگان اند که جسدش را حمل می‌کنند و گروهی بسیار از فرشتگان را

نام برد که حفظ نکردم و فرمود: اینها شما را در بردن جسد سعد یاری می دهند.

واقدی از سلیمان بن داود بن حصین، از پدرش، از ابوسفیان، از سلمه بن اسلم بن خریس نقل می کند که می گفته است * بر در خانه سعد ایستاده و منتظر بودیم تا پس از ورود پیامبر (ص) به خانه سعد، ما هم وارد شویم. هیچ کس در خانه نبود و جسد سعد را در پارچه ای پیچیده بودند. دیدم رسول خدا آهسته گام برمی دارد و چون آن حضرت را دیدم ایستادم و به من اشاره فرمود بایستم، من عقب عقب رفتم. پیامبر (ص) ساعتی نشست و بیرون آمد. گفتم: ای رسول خدا با آنکه هیچ کس را در خانه سعد ندیدم چرا آن چنان آهسته و به زحمت حرکت می فرمودی؟ فرمود: جایی برای نشستن من نبود تا آنکه فرشته ای یکی از بالهای خود را جمع کرد و من توانستم بنشینم؛ و رسول خدا سه بار فرمود: ای اباعمر و بر تو گوارا باد.

واقدی از محمد بن صالح، از سعد بن ابراهیم، از عامر بن سعد، از قول پدرش نقل می کند * چون پیامبر (ص) بر در خانه سعد رسید مادر سعد می گریست و می گفت:

«وای بر مادر سعد از مرگ سعد، مردی که همه چابکی و کوشش بود!»

عمر بن خطاب گفت: ای مادر سعد آرام بگیر نام او را بر زبان میاور. پیامبر (ص) فرمود: ای عمر تو ساکت باش. هر زن گریه کننده دروغ می گوید مگر مادر سعد که آنچه می گوید درست است و دروغ نیست.

هشام طبالسی از لیث بن سعد، از ابوالزبیر، از جابر نقل می کند * چون در جنگ احزاب به سعد بن معاذ تیر خورد و رگ دستش را بریدند پیامبر (ص) محل زخم سعد را داغ کرد، ولی دست او متورم شده بود و همچنان خونریزی داشت و پیامبر برای بار دوم آن را داغ کرد.

عفان بن مسلم و کثیر بن هشام هم از حداد بن سلمه، از ابوزبیر نقل می کنند * پیامبر (ص) محل زخم سعد بن معاذ را داغ کرد.

سلیمان طبالسی از شعبه، از سماک، از قول عبدالله بن شداد نقل می کند که می گفته است * هنگام جان دادن سعد بن معاذ پیامبر (ص) بر بالین او آمد و فرمود: خداوند به تو پاداش نیک عنایت فرماید که سرور قوم بودی و آنچه را به خدای وعده داده بودی به

خوبی برآوردی و همانا خداوند آنچه را به تو وعده فرموده است برخواهد آورد.

یزید بن هارون از محمد بن عمرو، از سعد بن ابراهیم نقل می‌کند: * چون جنازه سعد را بیرون آوردند گروهی از منافقان گفتند چقدر جنازه‌اش سبک است. پیامبر (ص) فرمود: هفتاد هزار فرشته برای تشییع جنازه و تابوت سعد به زمین آمده‌اند که تا کنون نیامده بودند. گوید: هنگامی که پیکر سعد را می‌شستند رسول خدا (ص) حاضر بود. ناگاه زانوی خود را جمع‌تر فرمود و گفت: فرشته‌ای آمد که برای او جای نشستن نبود خواستم برای او جا باز شود. گوید، مادر سعد می‌گریست و چنین نوحه خوانی می‌کرد:

«وای بر مادر سعد از مرگ سعد سراسر نیکی و برتری بود چه نعمت و مجدی داشت پیشوایی بود که در مقابل گرفتاریها همچون سد ایستاده بود.»^۱ پیامبر فرمود: همه زنانی که بر مردگان می‌گیرند دروغ می‌گویند مگر مادر سعد.

و هب بن جریر از قول پدرش، از حسن بصری نقل می‌کند که می‌گفته است: * سعد بن معاذ مردی تنومند و استوار بود و چون مرد منافقانی که پشت سر جنازه‌اش حرکت می‌کردند می‌گفتند: تا امروز جنازه مردی را به این سبکی ندیده‌ایم، می‌دانید برای چه این چنین است؟ به سبب حکمی است که در باره بنی قریظه صادر کرد؛ و چون این سخن را به پیامبر گفتند، فرمود: سوگند به کسی که جان من در دست اوست همانا تابوت سعد را فرشتگان حمل می‌کردند.

عبدالله بن نمیر از عبیدالله بن عمر، از نافع نقل می‌کند که می‌گفته است: * به من خبر رسیده است که هفتاد هزار فرشته که تا آن روز به زمین نیامده بودند جنازه سعد بن معاذ را تشییع کردند، و در عین حال پیامبر فرمود: فشار قبر دوست شما را عذاب داد و سپس این عذاب و فشار گور از او برداشته شد.

اسماعیل بن ابی مسعود از عبدالله بن ادریس، از عبیدالله بن عمر، از نافع، از ابن عمر نقل می‌کند که: * پیامبر فرموده است: با آنکه سعد بن معاذ چنان بنده شایسته‌ای بود که عرش برای او به جنبش آمد و درهای آسمان برای او گشوده شد و هفتاد هزار فرشته که تا آن روز به زمین نیامده بودند در تشییع جنازه‌اش حاضر شدند، همانا قبر او را سخت فشار داد و سپس این عذاب از او برداشته شد.

بسرعة و نجدة

مُقدما سَدَّه مَدَا

ویل ام سعد سعدا

بعد ایاد یا له و مجدا

۱.

شبابه بن سوار از ابو معشره از سعید مقبری نقل می‌کند * چون رسول خدا (ص) جنازه سعد بن معاذ را دفن کرد، فرمود: اگر ممکن بود کسی از فشار قبر نجات یابد همانا سعد نجات پیدا می‌کرد و حال آنکه فشاری به سعد داد که دنده‌های او را جابه‌جا کرد. کثیر بن هشام^۱ از جعفر بن برقان نقل می‌کند که می‌گفته است برای من نقل کرده‌اند که * پیامبر (ص) کنار گور سعد ایستاده بود و فرمود: همانا گور سعد را چنان بشرد و پنجه بر او افکند که اگر ممکن بود کسی با عملی از آن نجات پیدا کند همانا سعد بن معاذ از آن رهایی می‌یافت.

عنان بن مسلم و عارم بن فضل از قول حماد بن زید، از میمون، از ابراهیم نخعی نقل می‌کردند * پیامبر (ص) شخصاً روی گور سعد پارچه‌ای گسترد و با آنکه در حضور ایشان روی گور پارچه‌ای گسترده‌اند.

محمد بن عمر واقدی از عبدالرحمن بن عبدالعزیز، از عبدالله بن ابی بکر، از یحیی بن عبدالله، از عُمَرَة، از عایشه نقل می‌کند که می‌گفته است * خودم پیامبر (ص) را دیدم که پیشاپیش جنازه سعد حرکت می‌فرمود.

واقدی از ابراهیم بن اسماعیل بن ابی حبیب، از قول پیرمردان قبیله بنی عبدالاشهل نقل می‌کرد که می‌گفته‌اند * رسول خدا (ص) گوشه تابوت سعد بن معاذ را از داخل خانه تا کوچه بر دوش گرفت. واقدی می‌گوید: طول حیاط خانه سعد سی متر بوده است.

واقدی از سعید بن محمد، از رُبَیع بن عبدالرحمن بن ابوسعید خدری، از قول پدرش نقل می‌کند که ابوسعید خدری می‌گفته است * من از کسانی بودم که گور سعد بن معاذ را در بقیع حفر کردیم، هر مقدار خاک که از محل گورش می‌کنندیم بوی مشک از آن برمی‌آمد تا آنکه به لحد رسیدیم.

رُبَیع از محمد بن منکدر، از محمد بن شرحبیل بن حسنه نقل می‌کند * روز دفن سعد بن معاذ کسی یک مشت از خاک گور او برداشت و با خود برد، بعد که آن را گشود دید همه‌اش مُشک معطر است. یزید بن هارون هم همین‌گونه روایتی از محمد بن شرحبیل آورده است.

در دنباله سخن ابوسعید خدری چنین است که می‌گوید: همین‌که از کندن گور فارغ

۱. جعفر بن برقان، از محدثان ثقه و دوست میمون بن مهران و مورد اعتماد است. رک: ذهی، میزان الاعتدال، چاپ مصره ۱۹۶۳، ذیل شماره ۱۴۹۰-م.

شدیم و خشت خام و آب فراهم ساختیم پیامبر (ص) جلو آمد. گور را کنار خانه امروز عقیل کنده بودیم. پیامبر جنازه سعد را کنار گور نهاد و بر آن نماز گزارد و مردم چندان آمده بودند که تمام بقیع آکنده بود.

واقدی از ابراهیم بن حصین بن عبدالرحمن، از داود بن حصین، از عبدالرحمن بن جابر، از پدرش نقل می‌کند: * چهارتن وارد گور سعد بن معاذ شدند که حارث بن اوس بن معاذ و أسید بن حضیر و ابونائله سلکان بن سلامه و سلمه بن سلامه بن وقش بودند و رسول خدا (ص) کنار گور برپا ایستاده بود. چون جسد سعد را در گور نهادند، چهره رسول خدا در هم شد و سه بار سبحان الله گفت و همه مردم سبحان الله گفتند، چندان که بقیع به لرزه درآمد. سپس پیامبر (ص) سه بار تکبیر گفت و اصحاب چنان تکبیر گفتند که بقیع لرزید و چون از رسول خدا در این باره پرسیدند فرمود: قبر چنان بر صاحب آن تنگ شد و چنان فشاری بر او آورد که اندازه نداشت و اگر کسی از آن رهایی می‌یافت همانا سعد از آن رهایی یافته بود، و سپس خداوند متعال فشار را از او برداشت.

واقدی می‌گوید کس دیگری غیر از ابراهیم بن حصین برای من نقل کرد که * جنازه سعد بن معاذ را حارث بن اوس (برادرزاده اش) و أسید بن حضیر غسل دادند و سلمه بن سلامه آب می‌ریخت و پیامبر (ص) هم حاضر بودند. نخست او را با آب خالص و سپس با آب سدر و بعد با آب کافور غسل دادند و در سه پارچه صحرای کفن کردند و کفن را خوب بر او پیچیدند. آن‌گاه تابوتی را که مخصوص حمل مردگان و در محله نُبَیْط بود آوردند و جسد را بر آن نهادند و چون آن را بلند کردند، پیامبر (ص) را دیدند که گوشه‌ای از تابوت را حمل می‌فرماید و همچنان از خانه تا بیرون بر دوش آن حضرت بود.

واقدی از ابراهیم بن حصین و ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبرة از مسور بن رفاعه قرظی نقل می‌کند که می‌گفته است: * چون سعد را در گور نهادند مادرش آمد بر او بنگرد، مردم خواستند او را برگردانند، پیامبر فرمود: آزادش بگذارید. او آمد و پیش از آنکه روی جسد را بپوشانند و خاک بر لحد بریزند به پیکر فرزند نظر انداخت و گفت: تو را قربانی راه خدا حساب می‌کنم و پیامبر (ص) همان کنار گور او را تسلیت دادند. سپس پیامبر (ص) گوشه‌ای نشست و مسلمانان شروع به ریختن خاک و صاف کردن روی گور کردند و بر آن آب پاشیدند و در این هنگام پیامبر (ص) آمد و کنار گور ایستاد و برای او دعا فرمود و برگشت. خالد بن مخلد بجلی و ابوبکر بن عبدالله بن ابی اویس هر دو از محمد بن موسی بن

ابی عبدالله، از معاذ بن رفاعه بن رافع زرقی نقل می‌کردند * سعد بن معاذ کنار پایه خانه عقیل بن ابی طالب دفن شده است.

یزید بن هارون از محمد بن عمرو، از پدرش، از پدر بزرگش، از قول عایشه نقل می‌کند که می‌گفته است * پس از وفات رسول خدا (ص) و دو دوست آن حضرت [ابوبکر و عمر] یا یکی از آن دو هیچ مصیبتی سخت‌تر از مرگ سعد بن معاذ برای مردم نبود.

واقدی از عتبه بن جبیره، از حصین^۱ بن عبدالرحمن بن عمرو بن سعد بن معاذ نقل می‌کند که می‌گفته است * سعد بن معاذ مردی سپید پوست و کشیده قامت و زیبا و خوش چهره و مخصوصاً چشمان سیاه درشت و ریش بسیار زیبایی داشت، و به سال پنجم هجرت در جنگ خندق تیر خورد و بر اثر همان زخم درگذشت و هنگام مرگ سی و هفت ساله بود. رسول خدا (ص) بر او نماز گزارد، و او در بقیع دفن شد.

محمد بن فضیل بن غزوان از عطاء بن سائب، از مجاهد، از ابن عمر نقل می‌کند که می‌گفته است * تابوت سعد بن معاذ از شدت محبت الهی برای دیدار سعد به لرزه درآمد و چوبهای آن از هم گشاده شد. گوید: پیامبر (ص) داخل گور سعد شد و مدتی درنگ فرمود و چون بیرون آمد گفتند: ای رسول خدا چه چیزی موجب درنگ شما شد؟ فرمود: گور او را فشاری سخت داد. از خداوند مسألت کردم که آن عذاب را از او بردارد.

ابو معاویه ضریر از اعمش، از ابوسفیان، از جابر نقل می‌کند * پیامبر (ص) فرموده است: عرش خداوند در مرگ سعد به اهتزاز درآمد. ابواسامه حماد بن اسامه و محمد بن عبدالله انصاری و روح بن عباد و هود بن خلیفه هم همگی از ابوسعید خدری روایت فوق را آورده‌اند.

یزید بن هارون از محمد بن عمرو، از پدرش، از پدر بزرگش، از عایشه نقل می‌کند که می‌گفته است * از سفر حج یا عمره‌ای برگشتیم در ذی الحلیفه به استقبال ما آمدند. پسر بچه‌های انصار با خویشاوندان خود ملاقات می‌کردند و گروهی از ایشان اسید بن حضیر را دیدند و خبر مرگ همسرش را به او دادند. او چهره خود را پوشاند و شروع به گریستن کرد. من به او گفتم: خدایت پیامزد، تو از اصحاب پیامبری و دارای سابقه و از مسلمانان قدیمی هستی، چرا برای مرگ زنی چنین گریه می‌کنی؟ گوید، اسید چهره خود را گشود و

۱. از طبقه تابعان است از ابن عباس و انس روایت نقل کرده است، ابن اسحاق و حجاج بن ارطاة از او روایت نقل کرده‌اند و مورد اعتماد بوده است. رک: ذهبی میزان الاعتدال، ج ۱، چاپ مصر، ص ۵۵۳-م.

گفت: راست گفتمی به جان خودم شایسته نیست پس از مرگ سعد بن معاذ برای هیچ کس گریه کنم، آن هم با گفتار رسول خدا (ص) در باره سعد، عایشه می گوید: به او گفتم پیامبر در باره سعد چه فرمود؟ او همچنان که میان من و رسول خدا (ص) راه می رفت گفت: پیامبر فرمود «عرش خداوند در مرگ سعد بن معاذ به اهتزاز درآمد».

یزید بن هارون از اسماعیل بن ابی خالد، از اسحاق بن راشد، از قول بانویی از انصار به نام اسماء دختر یزید بن سکن نقل می کند: «پیامبر (ص) به مادر سعد بن معاذ فرمود: آیا اشک چشم تو خشک نمی شود و اندوهت از میان نمی رود، با آنکه پسر نخستین کس است که خداوند بر او لبخند زده و عرش برای او به اهتزاز آمده است.

یزید بن هارون از سلیمان تیمی، از حسن بصری نقل می کند: «پیامبر (ص) فرمود: عرش خداوند رحمان برای شادی روح سعد بن معاذ به اهتزاز درآمد. گوید: کلمات «برای شادی» تفسیری است که خود حسن بصری کرده است.

عبیدالله بن موسی هم از اسرائیل، از ابواسحاق، از قول مردی، از حُدَیْفَة نقل می کند: «رسول خدا (ص) پس از مرگ سعد بن معاذ فرمود: عرش برای روح سعد به اهتزاز درآمد. حفص بن عمر حوضی و عبدالعزیز بن عبدالله اُویسی که هر دو از بنی عامرند از یوسف بن ماجشون، از پدرش، از عاصم بن عمر بن قتاده از قول مادر بزرگش رُمیْثَة^۱ نقل می کند که می گفته است: «روز مرگ سعد بن معاذ چنان به پیامبر (ص) نزدیک بودم که اگر می خواستم می توانستم مهر نبوت را بر دوش آن حضرت ببوسم و شنیدم می فرمود: عرش خداوند رحمان برای سعد بن معاذ به اهتزاز درآمد.

کثیر بن هشام هم از جعفر بن بُرقان، از یزید بن أَصَمّ نقل می کند: «چون سعد بن معاذ درگذشت و جنازه اش را می بردند پیامبر فرمود: عرش برای جنازه سعد به اهتزاز درآمد.

وکیع بن جراح از سفیان، از ابواسحاق، از براء نقل می کند: «برای پیامبر پارچه حریری آوردند. یاران رسول خدا از نرمی آن پارچه تعجب کرده بودند و پیامبر فرمود: همانا دستمالهای سعد بن معاذ در بهشت از این نرم تر است.

عبیدالله بن موسی و فضل بن دکین از اسرائیل، از ابواسحاق، از براء نقل می کردند: «پارچه ابریشمی به رسول خدا اهداء شد. ما شروع به دست کشیدن بر آن کردیم و از نرمی

۱. دختر عمرو بن هاشم بن مطلب بن عبدمناف است. برای اطلاع بیشتر رکن: ابن اثیر، اسد الغابه، ج ۵، ص ۴۰۹-۴۰۸.

آن شگفت زده بودیم. فرمود: آیا از این خوششان آمد؟ گفتیم: آری. فرمود: همانا دستمالهای سعد بن معاذ در بهشت از این بهتر یا نرم تر است.

یزید بن هارون از محمد بن عمرو، از قول واقد بن عمرو بن سعد بن معاذ نقل می‌کند که می‌گفته است: * پیش انس بن مالک رفتم. گوید، واقد از بلند قامت‌ترین و تنومندترین مردان بود. واقد می‌گوید، انس به من گفت: تو کیستی؟ گفتم: واقد پسر عمرو پسر سعد بن معاذ. گفت: بسیار شبیه سعدی و فراوان گریست، و گفت: خداوند سعد را رحمت کند که از بلند قامت‌ترین و تنومندترین مردمان بود. سپس گفت: پیامبر (ص) لشکری به سوی اُکبیر فرستاد. او جبه‌ای دیا که زربفت بود به حضور پیامبر فرستاد. رسول خدا آن را پوشید، مردم به آن جبه نگاه می‌کردند و به آن دست می‌کشیدند. پیامبر فرمود: آیا از این جبه خوششان آمد؟ گفتند: ای رسول خدا هرگز بهتر از این ندیده‌ایم. فرمود: به خدا سوگند دستمالهای سعد بن معاذ در بهشت بهتر از چیزی است که می‌بینید.

عمرو بن معاذ

برادر تنی سعد بن معاذ است. از عمرو بن معاذ اعقابی باقی نمانده‌اند.

واقدی از موسی بن محمد بن ابراهیم، از پدرش، از سعد بن ابراهیم و ابن ابی عون، همچنین محمد بن صالح از عاصم بن عمر بن قتاده نقل می‌کنند: * رسول خدا (ص) میان عمرو بن معاذ و عمیر بن ابی وقاص برادر سعد بن ابی وقاص پیمان برادری منعقد فرمود. عمرو بن معاذ در جنگ بدر و احد شرکت کرد و در جنگ احد که در ماه سی و دوم هجرت اتفاق افتاد شهید شد. ضرار بن خطاب فهری او را کشته است. عمرو بن معاذ هنگام شهادت سی و دو ساله بود. عمیر بن ابی وقاص پیش از او در جنگ بدر شهید شد.

حارث بن اوس بن معاذ

برادرزاده سعد و عمرو است. کنیه‌اش ابو اوس و مادرش هند دختر سماک بن عتیق بن امرؤ القیس بن زید بن عبدالاشهل و عمه اُسید بن حضیر و از بانوان بیعت‌کننده بوده است. از

۱. دو تن از نوادگان سعد بن معاذ، واقد نام دارند یکی پسر عبدالرحمن و دیگری پسر عمرو، ذہبی واقد بن عمرو را فقه و مورد اعتماد دانسته است. رک: میزان الاعتدال، ج ۴، ص ۳۳۰، ذیل شماره ۹۳۳۱ - م.

حارث هم فرزندی باقی نمانده است.

واقدی از موسی بن محمد بن ابراهیم، از پدرش عبدالله بن جعفر، از سعد بن ابراهیم و ابن ابی عون و محمد بن صالح، از عاصم بن عمر بن قتاده همگی نقل می‌کنند * پیامبر (ص) میان حارث بن اوس و عامر بن فهیره پیمان برادری منعقد فرمود.

حارث بن اوس در جنگ بدر شرکت کرد و از کسانی است که در کشتن کعب بن اشرف هم حضور داشته و در آن شب با شمشیر یکی از یاران خود زخمی شده است. هنگامی که آنان به کعب شمشیر می‌زده‌اند شمشیری به پای او خورده و خونریزی او چنان بوده که یارانش او را به دوش گرفته و به مدینه آورده‌اند و به حضور پیامبر (ص) برده‌اند. حارث بن اوس پس از آن در جنگ احد شرکت کرد و در ماه شوال که سی و دومین ماه هجرت است در همان جنگ شهید شد و به هنگام شهادت بیست و هشت ساله بود.^۱

حارث بن آنس

کنیه آنس، ابوالحَیْسَر بوده و او پسر رافع پسر امرؤ القیس پسر زید پسر عبدالاشهل است. مادر حارث، ام شریک دختر خالد بن خنیس بن لوزان بن عبدود بن زید بن ثعلبه بن خزرج بن ساعده از قبیله خزرج است. از حارث هم فرزندی باقی نمانده است.

حارث بن انس هم در جنگ بدر و احد شرکت داشته و در جنگ احد که در ماه شوال در سی و دومین ماه هجرت اتفاق افتاده شهید شده است. پدر حارث یعنی ابوالحَیْسَر با گروهی از جوانان خاندان بنی‌اشهل به مکه آمده بود. شمار ایشان پانزده تن بود و چنان اظهار داشتند که برای عمره گزاردن آمده‌اند. آنان به خانه عتبه بن ربیع فرود آمدند و او ایشان را گرمی داشت. آنان از او و قریش خواستند که با آنان بر ضد خزرج و برای جنگ با ایشان همپیمان شوند. قریشی‌ها گفتند محل سکونت شما از ما دور است و چگونه ممکن

۱. با آنکه نقد و بررسی مطالب کتاب در برنامه این بنده نیست ولی اشتباهی این چنین را باید بررسی کرد، قبلاً گفت که حارث بن اوس عهده‌دار غسل و دفن عموی خود سعد بن معاذ بوده است و مرگ سعد در سال پنجم هجرت و پس از جنگ بنی‌قریظه است و اینک می‌گویید در احد شهید شده است. این اثر در اسد الغابہ، ج ۱، ص ۳۱۹ می‌گوید: برخی گفته‌اند که حارث تا هنگام مرگ سعد بن معاذ زنده بوده است، با توجه به آنکه چهارتن از اصحاب پیامبر (ص) حارث بن اوس نام دارند مطالب مربوط به آنان درهم آمیخته است - م.

است بتوان به فریاد شما سریع پاسخ داد، یا شما به فریاد ما پاسخ دهید. پیامبر (ص) از آمدن ایشان آگاه شد. نزد آنان رفت و نشست و فرمود: آیا موافقاید به کاری بهتر اقدام کنید؟ گفتند: چه کاری؟ فرمود: من فرستادهٔ خدایم و خداوند مرا به سوی بندگان خویش گسیل فرموده است که آنان را به پرستش خداوند دعوت کنم و به او شرکت نورزند و بر من قرآن نازل شده است. ایاس بن معاذ که نوجوانی بود گفت: ای قوم به خدا سوگند این کار بهتر از کاری است که برای آن آمده‌اید. ابوالحیسر مثنی ریگ برداشت و به چهرهٔ ایاس پاشید و گفت: این چه سخنی است، در این صورت هیچ نمایندگان بدتر از ما نخواهند بود، ما بیرون آمده‌ایم که بتوانیم پیمان قریش را برای جنگ با دشمن خود به دست آوریم، در این صورت باید دشمنی قریش را هم با قوم خود فراهم آوریم و ضمیمه دشمنی خزرچ شود.

واقدی از ابراهیم بن حصین، از عبدالله بن ابوسفیان، از قول پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است از محمد بن مسلمه و سلمه بن سلامه بن وقش و ابوالهیثم بن تیهان شنیدم که همگی می‌گفتند: * پس از برگشتن آن گروه از مکه چیزی نگذشت که ایاس درگذشت و خود شنیدیم که به هنگام مرگ لا اله الا الله می‌گفت و معتقد بودند که ایاس پس از شنیدن سخنان رسول خدا مسلمان شده است.

واقدی می‌گوید: ابوالحیتر و یاران او نخستین گروه انصارند که با پیامبر (ص) ملاقات کردند و دیدار آن حضرت با ایشان در ذی‌المجاز بود.^۱

سعد بن زید

سعد بن زید بن مالک بن عبد بن کعب بن عبدالاشهل. کنیه‌اش ابوعبدالله است. مادرش عَمْرَة دختر مسعود بن قیس بن عمرو بن زید منات بن عدی بن عمرو بن مالک بن نجار و از قبیلهٔ خزرچ و از بانوانی است که بیعت کرده بود. اعتاب سعد بن زید تا امروز (قرن سوم) باقی مانده‌اند.

واقدی سعد بن زید را از هفتاد تنی می‌داند که همراه انصار در بیعت عقبه شرکت

۱. ذی‌المجاز، نام بازاری است که در عرفات در دورهٔ جاهلی به مدت هشت‌روز برپا می‌شده است. رک: یاقوت، معجم‌البلدان، ج ۷، ص ۳۸۵-م.

داشته است، ولی موسی بن عقیبه و محمد بن اسحاق و ابو معشر نام او را در بیعت کنندگان عقیبه نیاورده‌اند.

سعد بن زید، در جنگ بدر و أحد و خندق و تمام جنگهای دیگر در التزام رکاب پیامبر (ص) بوده است. رسول خدا (ص) در ماه رمضان سال هشتم هجرت او را مأمور ویران کردن بت و بتخانه منات فرمود و او به مُشَلَّل^۱ رفت و بتخانه منات را ویران کرد.

سَلَمَةُ بن سلامة

سلمه بن سلامة بن وقش بن زعوراء بن عبدالاشهل، کنیه اش ابو عوف است. مادرش سَلْمَى دختر سلمه بن سلامة بن خالد بن عدی بن مجدعة بن حارثه و از قبیله اوس است و عمه محمد بن مسلمه است.

سلمه دارای پسری به نام عوف بوده و مادرش کنیزی است و دختری به نام میمونه داشته که مادرش ام علی دختر خالد بن زید بن تیم بن امیه بن بیاضه از جعدری های ساکن منطقه رائج از قبیله اوس است و خاندان او از همپیمانان زعوراء بوده‌اند.

به گفته موسی بن عقیبه و محمد بن اسحاق و ابو معشر و واقدی سلمه هم در بیعت عقیبه اول و هم در بیعت عقیبه دوم با هفتاد نفر حضور داشته است.

واقدی از موسی بن محمد بن ابراهیم، از پدرش و عبدالله بن جعفر از سعد بن ابراهیم و ابن ابی عون همگی معتقدند که «پیامبر (ص) میان او و ابوسیره بن ابی رَهم بن عبدالغزی عامری عقد برادری بسته است. محمد بن اسحاق می گوید: پیامبر (ص) میان او و زبیر بن عوام عقد برادری بسته است و خداوند دانایتر است که کدام یک صحیح است. گویند، سلمه بن سلامه در جنگهای بدر و أحد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه رسول خدا بوده است. سلمه در سال چهل و پنجم هجرت در هفتاد سالگی درگذشت و در بقیع دفن شد. نسل او منقرض شده است و کسی از آنان باقی نمانده است.

۱. مثلل، نام کوهی نزدیک مکه که چون از آن سرازیر می شدند به منطقه قُذَید که از نواحی ساحلی است می رسیده‌اند.

رک: همان کتاب، ج ۸، ص ۶۷-م.

عباد بن بشر

عباد بن بشر بن وقش بن زغبة بن زعوراء بن عبدالاشهل. واقدی کنیه او را ابوبشر و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری کنیه اش را ابوریع گفته اند. مادرش فاطمه دختر بشر بن عدی بن اُبتی بن غنم بن عوف بن عمرو بن عوف بن خزرج و از همپیمانان بنی عبدالاشهل است. عباد بن بشر فقط یک دختر داشته و نسل او منقرض شده است. عباد پیش از آنکه اسید بن خضیر و سعد بن معاذ مسلمان شوند در مدینه به دست مصعب بن عمیر مسلمان شد. به نقل محمد بن اسحاق و محمد بن عمر واقدی رسول خدا (ص) میان عباد بن بشر و ابو حذیفه پسر عتبه بن ربیعہ پیمان برادری بست.

عباد در جنگ بدر شرکت داشت و از کسانی است که در کشتن کعب بن اشرف هم شرکت داشته است. پس از آن هم در جنگ احد و خندق و دیگر جنگهای پیامبر (ص) همراه بوده است. پیامبر (ص) او را برای دریافت زکات به نزد قبایل بنی سلیم و مُزَینه فرستادند و ده روز میان ایشان بود و پس از ولید بن عقبه بن ابی معیط برای دریافت زکات بنی مصطلق که از شاخه های قبیله خزاعه اند رفت. ده روز میان ایشان بود و خشنود برگشت. پیامبر (ص) او را به سرپرستی اموال و غنائم جنگ حنین منصوب فرمود و در جنگ تبوک او را فرمانده نگهبانان ساخت و از روز اول ورود به تبوک تا پایان اقامت پیامبر (ص) در آن جا عهده دار این کار بود و مدت اقامت رسول خدا در تبوک بیست روز بوده است. عباد در جنگ یمامه شرکت فعال داشت و پایداری کرد و به قصد وصول به شهادت، جنگ کرد و در آن جنگ که به سال دوازدهم هجرت بود در چهل و پنج سالگی شهید شد.^۱

واقدی از سعید بن محمد بن ابی زید، از ربیع بن عبدالرحمن بن ابی سعید خدری، از پدرش، از پدر بزرگش (یعنی ابوسعید خدری) نقل می کند که می گفته است: * عباد بن بشر به من گفت: ای ابوسعید دیشب خواب دیدم آسمان برای من گشوده شد و داخل آن شدم و سپس بسته شد و امیدوارم به خواست خداوند متعال دلیل شهادت باشد. گفتم: به خدا سوگند

۱. برای اطلاع بیشتر از جنگ یمامه که در دوره حکومت ابوبکر با میلله کذاب اتفاق افتاده است، رک: نویری، نهاية الارب، ج ۱۹، چاپ مصر، ۱۹۷۵، ص ۹۰-۸۵ و ترجمه آن به قلم این بنده -م.

چه خواب خوبی دیده‌ای. ابوسعید می‌گوید: روز جنگ یمامه او را دیدم که به انصار می‌گفت غلافهای شمشیرها را بشکنید و خود را از دیگران جدا سازید و می‌گفت فقط انصار با یکدیگر باشیم. چهارصد تن از انصار بدون اینکه هیچ‌کس دیگری میان ایشان باشد جمع شدند. عباد بن بشر و ابودجانه و براء بن مالک پیشاپیش ایشان حرکت می‌کردند و خود را به درِ باغ رساندند و جنگی سخت کردند و عباد بن بشر کشته شد، خدایش رحمت کند. ابوسعید خدری می‌گوید: بر سر و صورتش چندان ضربه خورده بود که نخست نشناختم و او را از نشانه‌ای که در بدن داشت شناسایی کردم.

سَلَمَةُ بن ثابت

سلمه بن ثابت بن وقش بن زُغَبَة بن زُعُوراء بن عبدالاشهل. مادرش لَیْلَى دختر یمان است. یمان همان حسیل بن جابر است. مادر سَلَمَةُ خواهر حذیفه بن الیمان است و آنان همیمان بنی عبدالاشهل بوده‌اند.

سلمه بن ثابت در جنگ بدر و احد شرکت کرد و در جنگ احد که در شوال و سی و دومین ماه هجرت بود شهید شد. ابوسفیان بن حرب بن امیه او را شهید کرد. پدرش ثابت و عمویش رفاعه هم در همان جنگ اُحد و در التزام رکاب پیامبر (ص) شهید شدند. از سلمه بن ثابت نسلی باقی نمانده است و نسل وقش بن زُغَبَة همگی منقرض شده‌اند و هیچ‌کس از آنان برجای نیست.^۱

رافع بن یزید

رافع بن یزید بن کرز بن سکن بن زُعُوراء بن عبدالاشهل. مادرش عقرب دختر معاذ و خواهر

۱. واقعی در مغازی نام ثابت بن وقش را در شهدای اُحد ثبت نکرده است ولی نام برادرش عمرو را آورده است. در سیره ابن هشام هم پس از آنکه نام این دو برادر را در شهدای اُحد آورده است می‌گوید: عاصم بن عمر بن قتاده چنین پنداشته که پدرشان هم همان روز شهید شده است. رکن: والقدی، مغازی، ج ۱، ص ۳۰۰ و ترجمه آن به قلم این بنده و به ابن هشام، سیره، ج ۴، ۱۳۵۵ قمری، ص ۱۲۹ مراجعه فرماید - م.

سعد بن معاذ است. رافع پسری به نام اسید داشته که در جنگ حره کشته شد^۱ و پسری دیگر به نام عبدالرحمن که مادر هر دو عترب دختر سلامة بن وقش بن زغبة است و خواهر سلمه بن سلامة. فرزندان رافع بن یزید و اعقاب زعوراء به طور کلی منقرض شده اند. رافع در جنگ بدر و احد شرکت کرد و در جنگ احد شهید شد.

محمد بن اسحاق و موسی بن عقبه و ابومعشر و واقدی همگی نسب رافع را همین گونه که نوشتیم ثبت کرده اند. ابومعشر و محمد بن اسحاق نام پدرش را زید نوشته اند، ولی عبدالله بن محمد بن عماره انصاری که عالم به نسب انصار است با آنان موافق نیست و می گوید: سکن نام کسی از اعقاب زعوراء نیست، بلکه سکن از اعقاب امرؤ القیس است و می گوید رافع بن یزید بن کرز بن زعوراء بن عبدالاشهل است.^۲

از همپیمانان بنی عبدالاشهل

محمد بن مسلمة بن سلمة

محمد بن مسلمة بن سلمة بن خالد بن عدی بن مجدعة بن حارثة بن حارث بن خزرج بن عمرو و این عمرو همان نیت است و پسر مالک و از قبیله اوس است. کنیه مادرش ام سهم و نامش خُلَیدة و دختر ابو عبید بن وهب بن لوزان بن عبدود و از قبیله خزرج است.

محمد بن مسلمه دارای ده فرزند و شش زن بوده است. عبدالرحمن که کنیه محمد بن مسلمه هم به نام همو ابو عبدالرحمن بوده و ام عیسی و ام حارث و مادر این سه تن ام عمرو دختر سلامة بن وقش و خواهر سلمة بوده است. عبدالله و ام احمد که مادرشان عمرة دختر مسعود بن اوس بن مالک بن سواد بن ظفر است و از قبیله اوس بوده است. سعد و جعفر و ام زید و مادرشان قتیلة دختر حصین بن ضمضم از خاندان بنی مرة بن عوف و از عشیره قیس عیلان است. عمر و مادرش زهرا دختر عمار بن معمر از بنی مره و از عشیره قیس عیلان است. و انس و عمره که مادرشان از خاندان اطبا و از قبیله کلب است. قیس و زید و محمد که مادرشان کنیزی است، و محمود که از او نسلی باقی نمانده و حنصه که مادر آن دو هم کنیز بوده است.

۱. یعنی حمله سپاهیان یزید به مدینه در سال ۶۳ هجرت - م.

۲. احتمالاً بحث بر سر نام زید یا یزید نیست و چنین فهمیده می شود که سخن بر سر نام «سکن» است - م.

محمد بن مسلمة در مدینه به دست مصعب بن عمیر مسلمان شد و اسلام او پیش از اسلام اُسید بن حضیر و سعد بن معاذ بوده است. پیامبر (ص) میان محمد بن مسلمة و ابو عبیده جراح عقد برادری بست. محمد در جنگ بدر و احد شرکت داشت و از کسانی است که در جنگ احد هنگام گریز مسلمانان همراه پیامبر (ص) پایداری کرد و در جنگ خندق و دیگر جنگها هم جز تبوک شرکت داشت و در جنگ تبوک رسول خدا (ص) او را به جانشینی خود در مدینه گماشت.^۱ محمد بن مسلمة از کسانی است که در کشتن کعب بن اشرف هم حضور داشته است. پیامبر (ص) او را به سرپرستی سی سوار از اصحاب خود به قرطاء که از قبیله بنی ابوبکر بن کلاب بودند گسیل فرمود که غنایمی به دست آورد و برگشت^۲ و همچنین به سرپرستی ده تن او را به منطقه ذوالقصة اعزام فرمود.^۳

واقدی از معاذ بن محمد، از عاصم بن عمر بن قتادة نقل می کند: * هنگام حرکت پیامبر (ص) برای بجا آوردن عمره القضا چون آن حضرت به ذوالحلیفه رسید سواران را که صداسب سوار بودند پیشاپیش گسیل داشت و محمد بن مسلمة را به فرماندهی ایشان منصوب فرمود.

همچنین واقدی از ابراهیم بن جعفر، از پدرش نقل می کند که محمد بن مسلمة می گفته است: * ای فرزندانم در باره جنگهای پیامبر (ص) و جاهایی که لشکرکشی فرموده است از من پرسید که من در هیچ یک از جنگهای آن حضرت غایب نبودم، مگر جنگ تبوک که در آن جنگ مرا به جانشینی خود در مدینه مأمور فرمود. و در باره سربدهای او هم از من پرسید که هیچ یک از من پوشیده نبوده است یا در آن شخصاً شرکت داشته ام یا از هنگام حرکت ایشان آگاه بوده ام.

اسماعیل بن ابراهیم اسدی از ابو حیان تیمی، از عبایه بن رفاعه بن رافع در باره اوصاف ظاهری محمد بن مسلمة نقل می کند که: * مردی بلند قامت و تنومند و سیاه بوده است. واقدی می گفت: مردی میانه بالا و اصلع بود.

یزید بن هارون از هشام بن حسان، از حسن بصری نقل می کند: * رسول خدا (ص) به محمد بن مسلمة شمشیری عطا کرد و فرمود: با این شمشیر با دشمنان جنگ کن و چون

۱. واقدی در مغازی، ج ۳، ص ۹۹۵ می گوید: در جنگ تبوک پیامبر (ص) سباع بن عرفطه غفاری را در مدینه گماشت و نیز گفته شده است محمد بن مسلمة را - م.

۲ و ۳. برای اطلاع بیشتر از این دو مأموریت جنگی هم به همان کتاب، صفحات ۵۳۴ و ۵۵۱ مراجعه فرمایید - م.

دیدي مسلمانان رویاروی یکدیگر قرار گرفتند کنار کوه اُحد بیا و شمشیرت را چندان به سنگها بزن که آن را بشکني و سپس در خانه خود بنشین تا آنکه به دست گنهکاری کشته شوی یا مرگ به سراغت آید.

عُفان بن مُسلم از ابو عوانه، از اشعث بن سُلیم، از ابی بردة، از ضبیعة بن حُصین ثعلبی نقل می کند که می گفته است * همراه حُذیفه نشسته بودیم، گفت: من مردی را می شناسم که فتنه ها چیزی از او نمی کاهد. گفتیم: او کیست؟ گفت: محمد بن مسلمه انصاری، و چون حذیفه مرد و فتنه ها واقع شد [منظور کشته شدن عثمان است] من هم با برخی دیگر از مردم از مدینه بیرون رفتم، کنار آبی رسیدم و ناگاه خیمه ای دیدم که با وزش باد به حرکت درمی آمد و این سو و آن سو می شد. پرسیدم این خیمه از کیست؟ گفتند: از محمد بن مسلمه است. من [یعنی ضبیعة بن حُصین ثعلبی] پیش او رفتم پیر شده بود. گفتم: خدایت رحمت کناد می بینم تو که از مسلمانان گزیده هستی شهر و دیار و زن و فرزند و همسایگان خود را رها کرده ای. گفت: آری، چون فتنه و شر را خوش نمی دارم، همه را رها کرده ام و دلم قرار نمی گیرد که در هیچ یک از شهرهای ایشان مقیم شوم تا این تیرگی برطرف شود.

سعید بن محمد ثقفی از اسماعیل بن رافع، از زید بن اسلم، از محمد بن مسلمه نقل می کند که می گفته است * پیامبر (ص) شمشیری به من عنایت کرد و فرمود: ای محمد بن مسلمه با این شمشیر با کافران جنگ کن و در راه خدا جهاد کن و هرگاه دیدی مسلمانان به دو گروه تقسیم شدند و با یکدیگر جنگ می کنند، این شمشیر را به سنگ بزن و بشکن و زبان و دست خود را نگه دار تا آنکه مرگ به سراغت آید یا به دست گنهکاری از پای در آیی. و چون عثمان کشته شد و میان مسلمانان فتنه به وقوع پیوست کنار سنگی که نزدیک خانه اش بود رفت و آن شمشیر را چندان به آن سنگ زد که شکست.

کثیر بن هشام از جعفر بن برقان، از اسحاق بن عبدالله بن ابی فروة هم نظیر حدیث بالا را نقل می کرد و می افزود * به محمد بن مسلمه سوارکار رسول خدا (ص) می گفتند و او شمشیری چوبین گرفته و آن را کج کرده و در غلاف شمشیر جا داده بود و از سقف خانه اش آویخته بود و می گفت: آن را برای ترساندن دشمن آویخته ام.

واقدی از ابراهیم بن جعفر، از پدرش نقل می کند * محمد بن مسلمه در ماه صفر سال چهل و ششم هجرت به هفتاد و هفت سالگی در مدینه درگذشت و مروان بن حکم بر جنازه او نماز گزارد.

سَلَمَةُ بْنُ أَسْلَمَ

سَلَمَةُ پسر اسلم، پسر حریس پسر عدی پسر مَجْدَعَةُ پسر حارثه. کنیه‌اش ابوسعید است. مادرش سعید دختر رافع پسر ابی‌عمر پسر عائد پسر ثعلبه پسر غنم پسر مالک پسر نجّار و از قبیله خزرج است. خاندان ایشان از بنی عبدالاشهل شمرده می‌شود و ساکن محله ایشان بوده‌اند. آنان در همان آغاز اسلام منقرض شده‌اند و نسلی از ایشان باقی نمانده است. سَلَمَةُ بن اسلم در جنگهای بدر و أحد و خندق و دیگر جنگها در التزام رکاب پیامبر(ص) بوده است و روز جنگِ پلِ [جسر] ابو عبید ثقفی در سال چهاردهم هجرت و آغاز خلافت عُمر در عراق کشته شده و به هنگام مرگ شصت و سه ساله بوده است.^۱

عبدالله بن سهل

عبدالله پسر سهل پسر زید پسر عامر پسر عمرو پسر جُشَم پسر حارث پسر خزرج پسر عمرو پسر مالک پسر اوس. مادرش صَغْبَةُ دختر تیهان بن مالک و خواهر ابوالهیثم بن تیهان است.

واقعی می‌گوید: عبدالله برادر رافع بن سهل است و آن دو در حالی که زخمی بودند برای جنگ حمراء الاسد^۲ بیرون آمدند و چون مرکوبی نداشتند یکی از ایشان دیگری را بر پشت خود حمل می‌کرد. عبدالله در جنگهای بدر و أحد شرکت کرد و در أحد برادرش رافع هم حاضر بود. آن دو در جنگ خندق هم شرکت کردند و عبدالله در جنگ خندق شهید شد. مردی از بنی عُوَیف او را تیر زد و شهید کرد.

از عبدالله بن سهل فرزندی باقی نمانده است. اعقاب عمرو بن جشم هم مدتهاست که منقرض شده‌اند. آنان اهل راتج^۳ بودند و امروز میان مردم راتج گروهی از غسانی‌ها که از اعقاب عُلْبَةِ بن جَفْنَةَ و همپیمان ایشان بوده‌اند در منطقه صفراء که از نواحی مدینه است

۱. برای اطلاع بیشتر از این جنگ، رکن: نویری، نهاية الأرب، ج ۱۹، ص ۱۸۲، و ترجمه آن به قلم این بنده - م.

۲. این جنگ روز بعد از جنگ أحد بوده است - م.

۳. راتج، از برجها و حصارهای اطراف مدینه است. رکن: یاقوت، معجم البلدان، ج ۴، ص ۲۰۳ - م.

سکونت دارند و مدعی هستند که از اعقاب رافع بن سهل هستند و عموی ایشان عبدالله بن سهل در بدر شرکت داشته است.

حارث بن خَزَمَة

حارث پسر خزَمَة پسر عدی پسر اُبَیّ پسر غنم پسر سالم پسر عَوْن پسر عمرو پسر عوف پسر خزرَج است. او از قواقله^۱ است که همپیمانان خاندان عبدالاشهل بوده‌اند و خانه او در محله عبدالاشهل بوده است. کنیه او ابوبشیر است و پیامبر (ص) میان او و ایاس بن ابی‌بکیر پیمان برادری بست. حارث در جنگهای بدر و اُحد و خندق و دیگر جنگها همراه پیامبر (ص) بود و در سال چهلیم هجرت در مدینه به شصت و هفت سالگی درگذشت و اعقاب او باقی نمانده‌اند.

ابوالهیثم بن تیّهان

نام او مالک پسر بلیّ پسر عمرو پسر الحاف پسر قضاة است و همپیمان قبیله عبدالاشهل است. موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و ابومعشر و واقدی همین نسب را برای او نقل کرده‌اند و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری با آنان مخالف است و می‌گوید ابوالهیثم از اصل قبیله اوس است و نیاکان او به این شرح‌اند: تیّهان پسر مالک پسر عمرو پسر زید پسر عمرو پسر جُثَم پسر حارث پسر خزرَج پسر عمرو که معروف به نبیت است پسر مالک پسر اوس. مادر ابوالهیثم لیلی دختر عتیک پسر عمرو پسر عبدالاعلم پسر عامر پسر زعوراء پسر جُثَم پسر حارث پسر خزرَج پسر عمرو است که معروف به نبیت است. ابوالهیثم خود می‌گفته است: اگر پلیدی‌ای از من سر بزنند خود مسؤول آنم ولی زندگی و مرگ من وابسته به بنی عبدالاشهل است.

کسی که از او و دخترش که تنها بازمانده اوست ارث برده است، ضحاک بن خلیفه اشلی است که در واقع میراث پدر بزرگش را برده است. ابوالهیثم و برادرش آخرین فرزندانِ اَدم و عمرو بن جُثَم هستند و نسل ایشان منقرض شده و کسی باقی نمانده است. واقدی می‌گوید: ابوالهیثم در دوره جاهلی هم پرستش بتها را ناخوش می‌داشته و از

۱. منسوب به قَزَقْل که همان غنم بن عوف است. رکت: ابن حزم، جمهرة انساب العرب، مصر، ۱۳۹۱ قمری، ص ۳۵۳-م.

بت پرستی فریاد برمی آورده است. گوید: او و اسعد بن زراره معتقد به خداوند یکتا بودند و هردو از نخستین افرادی هستند که در مکه به پیامبر (ص) ایمان آوردند و از هشت تنی هستند که پیش از قوم خود در مکه مسلمان شدند.

واقدی، ابوالهیشم را از شش تنی می داند که پیش از همه انصار پیامبر (ص) را ملاقات کردند و در مکه ایمان آوردند و به مدینه برگشتند و اسلام را آشکار ساختند. واقدی می گوید: در نظر ما این موضوع ثابت است که همان شش تن نخستین کسان انصارند که به دیدار پیامبر (ص) آمدند و مسلمان شدند. ابوالهیشم همراه هفتاد تن انصار در عقبه نیز به حضور پیامبر (ص) آمد و یکی از نقیبان دوازده گانه است و همه سیره نویسان بر این اتفاق دارند. پیامبر (ص) میان او و عثمان بن مظعون عقد برادری بست. ابوالهیشم در جنگهای بدر و احد و خندق و دیگر جنگهای رسول خدا در التزام بوده است. رسول خدا (ص) او را برای تقویم میزان محصول خرماي خیبر به آن جا فرستادند، و این پس از شهادت عبدالله بن رواحه در موته بوده است.^۱

واقدی از ابن جریج، از عبدالکریم بن ابی مخارق، از محمد بن یحیی بن حبان نقل می کند * ابوالهیشم به روزگار رسول خدا خرماي خیبر را ارزیابی می کرد و چون آن حضرت رحلت فرمود، ابوبکر به او پیام داد که آن کار را انجام دهد، پذیرفت و گفت: من برای اجرای فرمان پیامبر (ص) آن کار را انجام می دادم و چون برمی گشتم ایشان برای من دعا می فرمودند. ابوبکر او را آزاد گذاشت.

واقدی از سعد بن راشد، از صالح بن کیسان نقل می کند * ابوالهیشم به روزگار خلافت عمر بن خطاب در گذشته است.

همچنین واقدی از ابراهیم بن اسماعیل بن ابی حبیبه نقل می کند که می گفته است * از پیرمردان بنی عبدالاشهل شنیدم که ابوالهیشم در سال بیستم در مدینه در گذشته است. واقدی می گوید: این سخن در نظر ما ثابت تر از قول کسانی است که می گویند ابوالهیشم در جنگ صفین همراه علی (ع) بوده و کشته شده است و ندیده ام هیچ یک از دانشمندان پیش از ما هم این موضوع را ثابت بدانند و خدا دانایتر است.^۲

۱. قبلاً عبدالله بن رواحه عهده دار این کار بوده است، رکن: واقدی، مغازی، ج ۲، ص ۶۹۱ و ترجمه آن به قلم ابن بنده - م.

۲. برای اطلاع بیشتر در این باره رکن: مرحوم حاج شیخ عباس قمی، الکنی واللقاب ج (ابن - ابو)، ص ۱۷۷، که از خطبة

عُبَید بن تیہان

برادر ابوالہیشم است. عبدالله بن محمد بن عمارۃ انصاری می‌گوید: مادر ابوالہیشم و عبید، لیلی دختر عتیک بن عمرو است. در مورد نام او هم محمد بن اسحاق و واقدی، عُبَید گفته‌اند و موسی بن عَقَبه و ابومعشر و عبدالله بن محمد بن عمارۃ انصاری، عتیک ثبت کرده‌اند. عبدالله بن محمد می‌گوید دیدم که به خط داود بن حصین نوشته بود نام او عتیک بوده است.^۱ واقدی و دیگران گفته‌اند: عبید هم همراه هفتاد تن انصار در بیعت عقبه حاضر بوده است. رسول خدا (ص) میان او و مسعود بن ربیع قاری که از شرکت‌کنندگان در جنگ بدر است، عقد برادری بست.

عُبَید در جنگ بدر و اُحد شرکت کرد و در جنگ اُحد در ماه شوال که سی و دومین ماه هجرت بود شهید شد. عکرمه پسر ابوجہیل او را شهید کرد. عُبَید دارای دو پسر بود به نام عبیدالله که در جنگ یمامه شهید شد و عباد و مادرشان صَعْبَةُ دختر رافع بن عدی بن زید از اعقاب عُلْبَة بن جفنة غسانی است و ایشان هم با یکدیگر همپیمان بوده‌اند. از آن دو فرزندی باقی نمانده و نسل عبید بن تیہان منقرض شده است. جمعاً پانزده تن.

از خاندان حارثۃ بن حارث بن خزرج بن عمرو، که عمرو معروف به نبیت است و پسر مالک بن اؤس است

ابوعبّس بن جبر

ابن عمرو بن زید بن چشم بن حارثۃ. نامش عبدالرحمن و مادرش لیلی دختر رافع بن عمرو بن عدی بن مجدعة بن حارثۃ است. ابوعبّس دارای فرزندی به این شرح بوده است: محمد و محمود که مادرشان ام عیسی دختر مسلمة بن سلمة بن خالد خواهر محمد بن مسلمه بوده

امیرالمؤمنین علی (ع) نتیجه گرفته است که او در صفین حضور داشته و شهید شده است - م.

۱. داود بن حصین، معروف به ابوسلیمان مدنی، آزادکرده خاندان عثمان و متهم به قدری و خارجی بودن است در سال

۱۳۵ هجری درگذشته است. رکت: ذہبی، میزان الاعتدال، ج ۲، ص ۵، ذیل شماره ۲۶۰۰ - م.

است. و عبيدالله که مادرش ام حارث دختر محمد بن مسلمه است، و زید و حُمَید که نام مادرشان را برای ما نقل نکرده‌اند. اعقاب ابو عبس در مدینه و بغداد بسیارند.

ابو عبس پیش از ظهور اسلام خط عربی را می‌نوشت و نوشتن در عرب اندک بود. ابو عبس و ابو بردة بن نيار چون مسلمان شدند بتهای بنی حارثه را می‌شکستند و پیامبر (ص) میان او و خُتیس بن حذافه سهمی که از شرکت‌کنندگان در بدر و پیش از حضرت پیامبر همسر حفصه دختر عمر بود، عقد برادری بستند. ابو عبس در بدر و احد و خندق و دیگر جنگهای رسول خدا همراه ایشان بوده و از کسانی است که در کشتن کعب بن اشرف هم حضور داشته است. عمرو عثمان او را برای جمع‌آوری زکات می‌فرستادند.

محمد بن اسماعیل بن ابی قُدَیْک از ابن ابی ذئب، از صالح آزاد کرده توأمة، از ابو عبس حارثی که یکی از شرکت‌کنندگان در بدر است نقل می‌کند که می‌گفته است * عثمان بن عفان به عبادت ابو عبس بن جبر آمد و بیهوش بود. چون به هوش آمد، عثمان پرسید حالت چگونه است و خود را چگونه می‌یابی؟ گفت: خوبم، همه چیز خود را خوب می‌بینم غیر از خردهای ما که میان ما و کارگزاران ما ناپود شد و رهایی از آن ممکن نبود.

واقدی از عبدالمجید بن ابی عبس که از نوادگان ابی عبس است نقل می‌کند * ابو عبس در سال سی و چهارم هجرت به روزگار حکومت عثمان در هفتادسالگی درگذشته و عثمان بر او نماز گزارده و در گورستان بقیع دفن شده است. ابو بردة بن نيار و قتادة بن نعمان و محمد بن سلمه و سلمة بن سلامة بن وقش که همگی اهل بدر بودند، وارد گورش شده و او را دفن کرده‌اند. ابو عبس موهای خود را با حنا رنگ می‌کرد.

مسعود بن عبد سعد

ابن عامر بن عدی بن جشم بن مجدعة بن حارث. موسی بن عقبه و ابو معشر و عبدالله بن محمد بن عمارة انصاری همین‌گونه نام و نسب او را آورده‌اند. محمد بن اسحاق نام پدرش را سعد نوشته است و واقدی او را مسعود بن عبد بن مسعود بن عامر ثبت کرده است. مسعود در جنگ بدر و احد شرکت داشته است و فرزندی از او باقی نمانده و نسل او منقرض شده است.

از همپيمانان بنی حارثه

ابوبردة بن نيار

ابن عمرو بن عبید بن عمرو بن کلاب بن دُهمان بن غنم بن ذهل بن همیم بن ذهل بن هنی بن بلی بن عمرو بن الحاف بن قضاة. نام ابوبردة، هانی است و اعتاب او باقی مانده‌اند. او دایی براء بن عازب دوست و صحابی رسول خداست و در بیعت عقبه همراه هفتادتن انصار بود. موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق ابومعشر و واقدی او را از بیعت‌کنندگان عقبه دانسته‌اند. واقدی از قول عبدالمجید بن ابی عبس، از پدرش، و محمد بن صالح از عاصم بن عمر بن قتاده، از محمود بن لبید نقل می‌کند: * از بنی حارثه همین سه تن در جنگ بدر شرکت کرده‌اند، یعنی ابوعبس و مسعود و ابوبردة، و نام و نسب ایشان هم همین‌گونه است که نوشتیم. واقدی می‌گوید: ابوبردة در جنگ اُحد و خندق و دیگر جنگهای پیامبر (ص) همراه ایشان بوده است و روز فتح مکه هم پرچم بنی حارثه در دست او بوده است. ابوبرده احادیثی از پیامبر (ص) نقل کرده است.

واقدی از ابراهیم بن اسماعیل بن ابی حبیبة نقل می‌کند: * ابوبردة بن نيار در دوره حکومت معاویه درگذشته است.

از بنی ظفر که همان کعب بن خزرج بن عمرو و معروف به نیت است
و پسر مالک بن اوس بوده است

قتادة بن نعمان

ابن زید بن عامر بن سواد بن ظفر. مادرش انیسة دختر قیس بن عمرو بن عبید بن مالک بن عمرو بن عامر بن غنم بن عدی بن نجار از قبیلة خزرج است. واقدی می‌گوید: کنیه قتاده ابوعمر است و عبدالله بن محمد بن عمارة انصاری کنیه‌اش را ابوعبدالله نوشته است. فرزندان قتاده به این شرح‌اند: عبدالله و اُمّ عمرو که مادرشان هند دختر اوس بن خزمة بن

عدی بن اُبی بن غنم بن عوف و از قواقل و همپیمان بنی عبدالاشهل بوده است. و عمرو و حفصة که مادرشان خنساء دختر خُنَیس غسانی است و هم گفته شده که مادرشان عایشه دختر جُرَی بن عمرو بن عامر بن عبد رزاح بن ظفر است.

عبدالله بن محمد بن عماره می گوید:^۱ به روزگار ما کسی از اعقاب قتاده باقی نمانده است و آخرین افراد عاصم و یعقوب پسران عمر بن قتاده بودند که منقرض شدند و کسی از ایشان باقی نمانده است. گوید: عاصم بن عمرو مردی عالم به سیره و علوم دیگر بوده است. و اقدی می گوید: به روایت موسی بن عقبه و ابومعشر، قتاده بن نعمان از کسانی است که در بیعت عقبه با انصار حاضر بوده است، اما محمد بن اسحاق در کتاب خود نام او را از شرکت کنندگان در بیعت عقبه ذکر نکرده است. قتاده از تیراندازان مشهور اصحاب رسول خدا (ص) بوده و در جنگ بدر و احد شرکت کرده است. در جنگ احد تیری به چشم او خورد و حذقه چشمش بیرون آمد و روی گونه اش آویخته شد. به حضور پیامبر (ص) آمد و گفت: ای رسول خدا همسری دارم که دوستش می دارم و می ترسم اگر چشم مرا به این صورت ببیند ناراحت شود. پیامبر (ص) چشم او را با دست خود بر جای نهاد و بر آن دست کشید، و آن چشم قتاده به روزگار پیری سالم تر و پر نورتر از دیگری بود.

عبدالله بن ادریس از محمد بن اسحاق، از قول عاصم بن عمر بن قتاده نقل می کند که می گفته است: «حذقه چشم قتاده در جنگ احد بیرون آمد و روی گونه اش آویخته شد و پیامبر (ص) آن را بر جای خود نهاد و آن چشم قتاده بهتر و تیزبین تر از دیگری بود. قتاده در خندق و تمام جنگهای دیگر در التزام پیامبر (ص) بود و روز فتح مکه پرچم بنی ظفر در دست او بود. او احادیثی از رسول خدا (ص) روایت کرده است.

واقدی از محمد بن صالح، از عاصم بن عمر بن قتاده نقل می کند: «قتاده بن نعمان در مدینه به شصت و پنج سالگی در سال بیست و سوم هجرت درگذشته است. عمر بن خطاب بر جنازه اش نماز گزارده است. برادر مادرش ابوسعید خدری و محمد بن مسلمه و حارث بن خزیمه وارد گور شدند و او را به خاک سپردند.

۱. ذهبی در مورد این شخص می گوید: روایاتی که نقل کرده اندک است و نه او را توثیق کرده اند و نه تضعیف. رکن:

میزان الاعتدال، ج ۲، ذیل شماره ۴۵۴۵ - م.

عُبَید بن اوس

ابن مالک بن سواد بن ظفر. کنیه اش ابونعمان است. مادرش لمیس دختر قیس بن قُریم بن امیه بن سنان بن کعب بن غنم بن سلمه و از قبیله خزرج است. عبید دارای فرزندی بوده که امروز منقرض شده اند. عبید در جنگ بدر شرکت داشت و می گویند او عباس و نوفل و عقیل را اسیر کرد و هرسه را به ریسمانی بست و به حضور پیامبر آورد و پیامبر (ص) فرمود: برای اسیر گرفتن ایشان فرشته ای گرامی تو را یاری داده است و به عبید لقب مقرن داد.

بنی سلمه مدعی هستند که ابوالیسر کعب بن عمرو، عباس را اسیر کرده است، محمد بن اسحاق هم همین عقیده را دارد. موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و واقدی عبید را از شرکت کنندگان در بدر می دانند، ولی ابومعشر نامش را نیاورده است، و این اشتباه است و پندار باطل یا روایت کنندگان گشتار ابومعشر اشتباه کرده اند، زیرا موضوع حضور او در جنگ بدر مشهورتر از آن است که پوشیده باشد.

نصر بن حارث

ابن عبد زراح بن ظفر. کنیه اش ابو حارث و مادرش سوده دختر سواد بن هیشم بن ظفر است. پدرش حارث هم از اصحاب رسول خداست. نسل او منقرض شده است.

ابومعشر و واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری و هشام بن محمد بن سائب کلبی در باره نام و نسب او هیچ اختلافی ندارند، ولی محمد بن اسحاق در کتاب خود نام او را نُمَیر آورده که اشتباه است و گمان می کنم راویان از ابن اسحاق مرتکب این اشتباه شده اند.

از همپیمانان بنی ظفر

عبدالله بن طارق

ابن عمرو بن مالک بن تیم بن شعبه بن سعدالله بن فران بن بلی بن عمرو بن الحاف بن قضاة. نسلی از او باقی نمانده است. واقدی نسب او و برادر مادرش مُعْتَب بن عُبَید را که همراه او

در جنگ بدر حضور داشته همین‌گونه آورده است. محمد بن اسحاق نام این دو برادر را در شرکت‌کنندگان جنگ بدر نوشته ولی در مورد نسب ایشان سکوت کرده است و همین اندازه گفته است که معتب بن عبده حضور داشته است. هشام بن محمد کلیبی هم در کتاب نسب خود درباره آن دو چیزی ننوشته است.

عبدالله بن طارق در بدر و אחד شرکت کرد و از جمله کسانی است که در جنگ رجب^۱ همراه دیگران از مدینه بیرون رفت و مشرکان بنی‌لحيان^۲ او را گرفتند و با ریسمان بستند تا همراه خُبیب بن عدی به مکه برند و چون به محل مرالظهران رسید، گفت: به خدا سوگند همراه شما نخواهم آمد و یاران من که در این جنگ کشته شدند سرمشق من هستند. سپس دست خود را از بند بیرون کشید و شمشیر به دست گرفت. مشرکان از او فاصله گرفتند و او شروع به حمله کرد. ایشان به او راه دادند و فاصله گرفتند و چندان سنگ به او زدند که کشته شد. گور او در مرالظهران است. جنگ رجب در ماه صفری که سی‌وششمین ماه هجرت بود اتفاق افتاد.

مُعْتَب بن عُبَيْد

ابن ایاس بن تیم بن شعبه. برادر مادری عبدالله بن طارق است. واقدی نام و نسب او را همین‌گونه آورده است. محمد بن اسحاق نام پدرش را عبده ثبت کرده است. عبدالله بن محمد انصاری نام و نسب او را این‌چنین آورده است: معتب بن عُبَید بن سواد بن هِثَم بن ظفر. مادرش از خاندان عُدرة از بنی‌کاهل است که مادر عبدالله بن طارق هم هست. کسانی که نسب معتب را درست تشخیص نداده‌اند، به مناسبت عبدالله بن طارق او را هم از قبیله تَلیّ دانسته‌اند. معتب فرزندی نداشته است و پسرعمویش اسیر بن عروة بن سواد از او ارث برده است. معتب در جنگهای بدر و احد شرکت کرد و در جنگ رجب در مرالظهران شهید شد. جمعا پنج تن.

۱. این مأمور شدن و جنگ در ماه صفر سال سوم هجرت و چهارماه پس از احد بوده است. رکن: طبقات، ج ۲، چاپ بریل،

ص ۳۹-م.

۲. نام قبیله‌ای که به این ده نفر حمله آوردند و گروهی را کشتند و سه تن را اسیر کردند -م.

از خاندان بنی اُمیة بن زید بن مالک بن عوف که از قبیله عمرو بن عوف
بن مالک بن اوس هستند

مبشر بن عبدالمنذر

ابن رفاعه بن زُبَیْر بن اُمیة بن زید. مادرش نُسیبة دختر زید بن ضبیعة بن زید بن مالک بن عوف است. مبشر فرزندی نداشته است. پیامبر (ص) میان او و عاقل بن ابی بکیر عقد برادری بست، و گفته‌اند پیمان برادری میان عاقل و مجذر بن زیاد بوده است. مبشر در جنگ بدر شرکت کرد و شهید شد. ابو ثور او را شهید کرد.

واقدی از قول ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبرة، از مسور بن رفاعه، از عبدالله بن مکنف، از سائب بن ابی لبابة نقل می‌کند * پیامبر (ص) سهم غنیمت مبشر را برای ما فرستادند و معن بن عدی آن را آورد.

رفاعة بن عبدالمنذر

برادر تنی مبشر است. دختری به نام ملیکه داشته که عمر بن ابی سلمه مخزومی با او ازدواج کرده است. مادر این دختر ظبیه دختر نعمان بن عامر بن مجمع بن عطاء بن ضبیعة بن زید است. به نقل موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و ابومعشر و واقدی، رفاعه از هفتاد تن انصار است که در بیعت عقبه حضور داشته‌اند. رفاعه در بدر و احد شرکت کرد و روز جنگ احد که در شوال و سی و دومین ماه هجرت بود شهید شد و فرزندی از او باقی نمانده است.

ابولبابه بن عبدالمنذر

نامش بشیر و برادر تنی مبشر و رفاعه است. ابولبابه پسری به نام سائب داشته که مادرش زینب دختر خدام بن خالد بن ثعلبة بن زید بن عبید بن اُمیة است و دختری به نام لبابة که کنیه اش هم از نام اوست و زید بن خطاب با او ازدواج کرده و از او دارای فرزند شده است. مادر لبابة،

نُسَبَةُ دختر فضالة بن نعمان بن قیس بن عمرو بن امیه است.

رسول خدا(ص) هنگام عزیمت به جنگ بدر ابولبابه را از منطقه رَوْحَاء^۱ به فرمانداری مدینه گماشت و او را به مدینه برگرداند و برای او همان سهم غنیمتی را که به شرکت کنندگان در بدر پرداخت فرموده بود منظور فرمود و ابولبابه همچون کسانی بود که در جنگ شرکت کرده بودند.

واقعی از ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبرة، از مسورین رفاعه انصاری، از قول عبدالله بن مکنف که از خاندان حارثه و انصاری است نقل می‌کند: * پیامبر(ص) ابولبابه را به فرمانداری مدینه گماشت و سهم غنیمت او را پرداخت فرمود. ابولبابه در جنگ احد نیز شرکت کرد و چون پیامبر(ص) برای جنگ سویق از مدینه بیرون رفت همچنان ابولبابه را بر مدینه گماشت. روز فتح مکه هم پرچم قبیله بنی عمرو بن عوف در دست او بود.

ابولبابه در دیگر جنگها هم همراه پیامبر(ص) بوده است، و احادیث و روایاتی از رسول خدا(ص) نقل کرده است. ابولبابه پس از کشته شدن عثمان و پیش از شهادت علی(ع) در گذشته است و اعقاب او تا امروز باقی هستند. چون در جنگ بنی قریظه مرتکب اشتباهی شد خود را به ستونی در مسجد پیامبر(ص) بست تا آنکه خداوند توبه‌اش را قبول فرمود.^۲

سعد بن عُبَید

ابن نعمان بن قیس بن عمرو بن زید بن اُمَیَّة بن زید. کنیه‌اش ابوزید و ملقب به قاری است. کوفیان روایت می‌کنند که او از کسانی است که به روزگار رسول خدا(ص) قرآن را جمع کرده است. محمد بن اسحاق و ابو معشر هم نسب او را همین گونه آورده‌اند. در بدر و احد و خندق و تمام جنگهای دیگر پیامبر همراه بوده است. پسرش عُمَیر از طرف عمر بن خطاب فرماندار بخشی از شام بوده است. سعد بن عُبَید به سال شانزدهم هجرت در جنگ قادسیه در شصت و چهار سالگی شهید شد و اعقاب او باقی نمانده‌اند.

حجاج بن محمد از شعبه، از قیس بن مُسلم، از عبدالرحمن بن ابی لیلی نقل می‌کند: * سعد بن عبید روزی که ابو عبیده کشته شد گریخته بود. عمر بن خطاب به او که از اصحاب

۱. رَوْحَاء، نام جایی است در سی چهل میلی مدینه، رک: باقوت، معجم البلدان، ج ۴، ص ۲۹۶-م.

۲. برای اطلاع بیشتر از این موضوع، رک: واقعی، مغازی، ج ۲، ص ۵۰۷-۵۰۴ و ترجمه آن به قلم این بنده-م.

پیامبر (ص) و مشهور به قاری بود و به هیچ یک از اصحاب غیر او قاری نمی گفتند، گفت: آیا میل داری به شام بروی که مسلمانان آن جا خسته و زخمی شده اند و دشمن بر ایشان دلیر شده است؟ و ضمناً خواری و زبونی خود را هم پاک کنی. گفت: نه، فقط به سرزمینی می روم که از آن گریختم و به جنگ دشمنی می روم که با من چنان کردند و به قادسیه آمد و همان جا کشته شد.

محمد بن عبدالله اسدی از سفیان، از قیس بن مسلم، از عبدالرحمن بن ابی لیلی، از سعد بن عبید نقل می کند: * او برای لشکریان چنین خطبه خواند: «ما فردا با دشمن رویاروی خواهیم شد و خواهان شهادتیم و کشته خواهیم شد. خونهای ما را مشوید و فقط در همان لباسی که بر تن داریم کفن خواهیم شد»

عُوَیْم بن سَاعِدَة

ابن عائش بن قیس بن نعمان بن زید بن اُمیه. کنیه اش ابو عبدالرحمن و مادرش عُمَیْرَة دختر سالم بن سلمه بن اُمیه است. فرزندان عُوَیْم به این شرح اند: عتبه و سَویْد و قرظَة که مادرشان اُمَامَة دختر بکیر بن ثعلبه بن حدبَة بن عامر بن کعب بن مالک بن غُضْب بن جشم بن خزرج است. سَویْد در جنگ حره [سال ۶۳ هجرت] کشته شد.

محمد بن اسحاق نام پدر بزرگ عُوَیْم را صَلَاحَة نوشته است و ما در سلسله نسب او این نام را ندیدیم. صلحجه از خاندان بَلِیّ بن عمرو است. کس دیگری غیر از محمد بن اسحاق هم این سخن را نگفته است. اعقاب عُوَیْم در مدینه و در بَیْطُ الحَدِث باقی هستند.^۱ عُوَیْم از هشت تنی است که در مکه به حضور پیامبر آمدند و مسلمان شدند.

در روایت واقدی عُوَیْم در هر دو عقبه شرکت کرده است و به روایت موسی بن عُبَیْه و محمد بن اسحاق و ابومعشر فقط در عقبه دوم همراه هفتادتن از انصار شرکت داشته است. واقدی از محمد بن صالح، از عاصم بن عُمَر بن قتاده و هم از قول عبدالله بن جعفر، از سعد بن ابراهیم نقل می کند که می گفته اند: * پیامبر (ص) میان عُوَیْم و عمر بن خطاب پیمان برادری بست. محمد بن اسحاق می گوید: پیمان برادری میان عُوَیْم و حاطب بن ابی بلتعنه بوده است.

۱. در بَیْطُ الحَدِث، از محله های بغداد است. یاقوت، معجم، ج ۴، ص ۴۸، م.

محمد بن اسماعیل بن ابی قُدیک از موسی بن یعقوب، از سرّی بن عبدالرحمن، از عباد بن حمزة نقل می‌کند که از جابر بن عبدالله شنیده که به پدرش حمزه می‌گفته است از پیامبر (ص) شنیده که فرموده‌اند: * عُوَیم بن ساعده از بندگان پسندیده خداوند و اهل بهشت است. موسی می‌گوید: به من خبر رسیده است که چون این آیه نازل شد: «در آن مردانی هستند که دوست می‌دارند پاکیزه شوند و خدا دوست می‌دارد پاکیزگان را»^۱، پیامبر فرمود: عُوَیم بن ساعده از ایشان است. گوید: عُوَیم نخستین کسی است که نشیمنگاه خود را با آب شست و خدای داناتر است.

یعقوب بن ابراهیم بن سعد زُهری از پدرش، از صالح بن کیسان، از ابن شهاب، از عبیدالله بن عبدالله بن عتبة، از ابن عباس نقل می‌کند که می‌گفته است: * آن دو مرد نیکوکاری که عمرو و ابوبکر را هنگام رفتن به سقیفه بنی ساعده دیده‌اند و گفته‌اند آنجا انباشته از مردم است و به آنان گفته‌اند کجا می‌روید؟ و ابوبکر و عمر گفته‌اند به سقیفه می‌رویم، و آن دو ایشان را منع کرده و گفته‌اند شما کار خود را انجام دهید، عُوَیم و معن بن عدی بوده‌اند. در باره عُوَیم به ما خبر رسیده است که به پیامبر (ص) گفته شده است چه کسانی هستند که خداوند در باره ایشان فرموده است: «در آن مردانند که دوست می‌دارند پاکیزه شوند و خدا دوست می‌دارد پاکیزگان را»، و پیامبر فرموده‌اند: عُوَیم بن ساعده از مردان پسندیده ایشان است، و به ما خبر نرسیده است که پیامبر (ص) مرد دیگری از ایشان را نام برده باشند. گوید: عُوَیم در خلافت عمر بن خطاب در شصت و پنج یا شصت و شش سالگی درگذشت.

ثعلبة بن حاطب

ابن عمرو بن عبید بن امیه بن زید. مادرش اُمّامَة دختر صامت بن خالد بن عطیة بن حوط بن حبیب بن عمرو بن عوف است. فرزندان ثعلبه عبارت‌اند از: عبیدالله و عبدالله و عمیر که مادرشان از بنی واقف است. و رفاعه و عبدالرحمن و عیاض و عمیره که مادرشان لبابة دختر عقبه بن بشیر از خاندان غطفان است. اعقاب ثعلبه امروز در مدینه و بغداد باقی هستند و

۱. بخشی از آیه ۱۰۸ سوره نهم - توبه - است، آیا منظور فقط طهارت ظاهری است؟ که برای عویم شستن نشیمنگاه را فضیلت دانسته است! - م.

پیامبر (ص) میان ثعلبه و معتب بن حراء که از قبیله خزاعه و همپیمان بنی مخزوم است، عقد برادری ایجاد فرمود. ثعلبه بن حاطب در جنگ بدر و احد شرکت کرده است.^۱

حارث بن حاطب

برادر تنی ثعلبه است. کنیه اش ابو عبدالله است. پسری به نام عبدالله داشته است که مادرش ام عبدالله دختر اوس بن حارثه از خاندان جحجیاست^۲ و اعقاب او امروز هم (قرن سوم هجری) باقی هستند.

واقدی از ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبرة، از مسور بن رفاعه، از عبدالله بن مکنف نقل می کند * رسول خدا (ص) هنگام عزیمت به جنگ بدر حارث بن حاطب را از روحاء برای انجام دادن کاری به قبیله بنی عمرو بن عوف فرستادند و سهم او را از غنائم مانند شرکت کنندگان در بدر پرداخت فرمودند. محمد بن اسحاق هم این سخن را گفته است. واقدی می گوید: حارث در جنگهای احد و خندق و حدیبیه و خیبر شرکت کرد و روز خیبر شهید شد. مردی از بالای حصار سنگی بر سر او انداخت و مغز او بیرون ریخت.

رافع بن عنجدة

عنجدة نام مادر اوست و پدرش عبدالحارث است. او از خاندان یلی و همپیمان ایشان است و قبیله قضاعه هم مدعی هستند که رافع از ایشان است. محمد بن اسحاق هم نام او را رافع نوشته است، ولی ابو معشر می گوید نام او عامر بوده است. گویند: پیامبر (ص) میان رافع بن عنجدة و حصین بن حارث بن مطلب بن عبدمناف بن قصی پیمان برادری بستند. رافع در جنگهای بدر و احد و خندق شرکت کرد و اعقاب او باقی نمانده اند.^۳

۱. ثعلبه از مسلمانان تیره بختی است که مکرر از پیامبر (ص) تقاضا کرد دعا فرمایند تا ثروت فراوان پیدا کند و چون دولت و ثروت به او روی آورد سرکش شد. رک: ابن اثیر، اسد الغابه، ج ۱، ص ۲۳۸-م.

۲. برای اطلاع از این خاندان، رک: ابن حزم، جمهرة انساب العرب، ص ۳۳۵-م.

۳. ابن اثیر در اسد الغابه، ج ۲، ص ۱۵۶، نام مادرش را عنجره نوشته و در باره تاریخ مرگ او توضیح نداده است-م.

عُبَید بن ابی عُبَید

شنیده‌ام خاندان بلی قضاعه مدعی هستند که او از ایشان است، محمد بن اسحاق هم همین عقیده را دارد. برخی هم او و رافع بن عنجدة را منسوب به قبیله عمرو بن عوف می‌دانند. من در انساب عمرو بن عوف جستجو کردم و از او نشانی نیافتم. از این دو نسلی باقی نمانده است. عُبَید در جنگهای بدر، اُحد و خندق شرکت کرده است. جمعاً نه تن.

از خاندان ضَبِیعَة بن زید بن مالک بن عوف بن عمرو بن عَوْف

عاصِم بن ثابت

ابن قیس، قیس همان کسی است که به ابوالأفلح معروف است، بن عصمة^۱ بن مالک بن أمة بن ضبیعه. مادرش شمس دختر ابی عامر بن صیفی بن نعمان بن مالک بن أمة بن ضبیعه است. عاصم پسر به نام محمد داشته که مادرش هَند دختر مالک بن عامر بن حذیفه از خاندان جَحْجَبَاست. أَخْوص^۲ شاعر هم از نوادگان اوست، یعنی پسر عبدالله بن محمد بن عاصم است. کنیه عاصم ابوسلیمان بوده است و پیامبر(ص) میان او و عبدالله بن جَحْش پیمان برادری منعقد فرمود. عاصم در جنگهای بدر و اُحد شرکت کرد و در جنگ اُحد هنگامی که مردم به هزیمت رفتند او سخت پایداری و تا پای مرگ ایستادگی کرد و از تیراندازان مشهور اصحاب پیامبر(ص) بود. عاصم روز جنگ اُحد حارث و مسافع را که از پرچمداران مشرکان بودند کشت. آن دو پسران طلحة بن ابی طلحه‌اند و مادرشان سلافه دختر سعد بن شهید و از قبیله بنی عمرو بن عوف است. او نذر کرد که در استخوان جمجمه عاصم شراب بیاشامد و برای هرکس که سر او را بیاورد صدماده شتر جایزه قرار داد. گروهی از قبیله بنی لحيان که هذیلی هستند، به حضور رسول خدا آمدند و از ایشان

۱. عصمت نامی بوده که بیشتر بر مردان می‌گذاشته‌اند - م.

۲. أَخْوص درگذشته ۱۰۵ هجری شاعری بدنام بود که عمر بن عبدالعزیز او را از مدینه تبعید کرد. برای اطلاع از نمونه‌های شعر و شرح حالش، رکن: ابن قتیبه، الشعر و الشعراء، چاپ ۱۹۶۹، ص ۴۲۴ - م.

تقاضا کردند تنی چند همراه ایشان بفرستد که به آنان قرآن و احکام اسلام را بیاموزند و پیامبر (ص) عاصم بن ثابت را همراه تنی چند روانه فرمود و چون به سرزمین مشرکان رسیدند، مشرکان به آنان گفتند خود را تسلیم و اسیر ما کنید که ما می خواهیم شما را به مکه ببریم و پول بگیریم و نمی خواهیم شما را بکشیم. عاصم گفت: من نذر کرده ام که هرگز پناه مشرکی را نپذیرم و شروع به تیراندازی و جنگ با ایشان کرد و چون تیرهایش تمام شد، با نیزه خود چندان جنگ کرد تا نیزه اش شکست و فقط شمشیر در دست او باقی ماند. عاصم گفت: پروردگارا در آغاز امروز من از دین تو حمایت کردم و تو در پایان امروز گوشت و بدن مرا در حمایت خود قرار ده. آنان هریک از یاران عاصم را که کشته می شد برهنه می کردند. عاصم همچنان جنگ کرد و دو مرد از مشرکان را زخمی کرد و یک تن از ایشان را کشت و چنین رجز می خواند:

«من ابوسلیمانم و کسی چون من پایدار و برتر است، مجد را از گروهی گرامی ارث برده ام، مرثد کشته شد و خالد ایستاده و برپاست».

مشرکان چندان نیزه به او زدند که او را کشتند و چون خواستند سرش را جدا کنند خداوند زنبور عسل فرستاد که جسدش را حفظ کند و چون شب فرا رسید خداوند سیل خروشان فرستاد که جسد او را برد و مشرکان به آن دست نیافتند. عاصم با خود نذر کرده بود که نه بدن مشرکی را لمس کند و نه مشرکی به بدن او دست زند. کشته شدن عاصم و یارانش در جنگ رجیع و در ماه صفری که سی و ششمین ماه هجرت بوده اتفاق افتاده است.

مُعْتَب بن قُشَيْر

ابن مُلَّیل بن زید بن عطاف بن ضُبَیْعَه. اعقاب او باقی نمانده اند. در بدر و أحد شرکت کرد. محمد بن اسحاق هم همچنین گفته است.^۱

۱. معتب مردی ست اعتقاد بوده و او را از منافقان دانسته اند، رک: ذیل تفسیر آیه ۱۵۲ سوره سوم - آل عمران - از جمله به شیخ طبرسی، مجمع البیان، ج ۱ و ۲، بیروت، ص ۵۲۳-م.

أَبُو مُثَلِّل بن أَزْعَر

ابن زید بن عَطَّاف بن ضُبَيْعَه. مادرش ام عمرو دختر اشرف بن عَطَّاف بن ضُبَيْعَه است. از او هم نسلی باقی نمانده است. در جنگ بدر و اُحد شرکت داشته است و محمد بن اسحاق هم همین گونه گفته است.^۱

عُمَیْر بن مَعْبِد

ابن ازعر بن زید بن عَطَّاف. از او هم نسلی باقی نمانده است. فقط محمد بن اسحاق، نام او را عمرو ثبت کرده است. در جنگ بدر و اُحد و خندق و تمام جنگهای دیگر رسول خدا همراه ایشان بوده و یکی از صدتنی است که در جنگ حُنَین صبر و پایداری کرد و خداوند متعال روزی آنان را برعهده گرفته است.^۲ جمعاً چهارتن.

از خاندان عُبَیْد بن زید بن مالک بن عَوْف بن عمرو بن عوف

أُنَیس بن قَتَادَة

ابن ربیعَة بن خالد بن حارث بن عُبَیْد. محمد بن اسحاق و واقدی نام او را اُنَیس نوشته‌اند. موسی بن عقبه او را الیاس و ابومعشر اُنَیس گفته‌اند. او همسر خنساء دختر خدام اسدی است. در جنگهای بدر و اُحد شرکت داشت و در جنگ اُحد در شوال که سی و دومین ماه هجرت است شهید شد. ابوالحکم بن احنس بن شریق ثقفی او را کشته است. اعقاب او باقی نمانده‌اند. یک تن.

۱. ابن اثیر هم در اسدالغابه توضیح بیشتری نداده است - م.

۲. در این مورد هم ابن اثیر توضیح بیشتری نداده است، در روایات شیعه شمار کسانی که در جنگ حنین پایداری کرده‌اند، بسیار کمتر از صد نفر نقل شده است. از جمله، رک: شیخ طوسی، تفسیر بیان، ج ۵، نجف، ۱۳۸۵ ق، ص ۱۹۷ - م.

از خاندان عجلان بن حارثه که از قبیلهٔ بَلِی قضاعه و همپیمان
بنی زید بن مالک بن عوف هستند

مَعْن بن عدی بن جد بن عجلان بن حارثه

ابن صُبَيْعَة بن حرام بن جُعَل بن عمرو بن جُشَم بن وَدَم بن ذُبَّان بن هُمَیم بن ذُهَل بن هنی بن
بَلِی بن عمرو بن الحاف بن قضاعه.

به گفتهٔ موسی بن عُتْبَه و محمد بن اسحاق و واقدی در بیعت عُتْبَه همراه هفتاد تن
انصار حضور داشته است. پیش از ظهور اسلام خط عربی را می‌نوشته است و البته نوشتن
میان اعراب اندک بوده است. پیامبر (ص) میان معن و زید بن خطاب بن نفیل عقد برادری
ایجاد فرمود و هر دو در جنگ یمامه در سال دوازدهم هجرت به روزگار حکومت ابوبکر
کشته شدند. اعتاب معن امروز هم باقی هستند. معن در بدر و احد و خندق و تمام جنگهای
دیگر رسول خدا (ص) حاضر بوده است.

يعقوب بن ابراهيم بن سعد زُهری از پدرش، از صالح بن کیسان، از ابن شهاب، از
عبدالله بن عبدالله، از ابن عباس نقل می‌کند که می‌گفته است * معن بن عدی یکی از دو مرد
انصاری است که روز ستیفه بنی ساعده ابوبکر و عمر را که آهنگ رفتن آن جا داشتند دیدند
و گفتند کار خود را انجام دهید و به آنان نزدیک شوید.

ابن شهاب همچنین می‌گوید عروَة بن زبیر نقل می‌کرده است * پس از رحلت رسول
خدا (ص) مردم می‌گریسته‌اند و می‌گفته‌اند دوست داشتیم پیش از آن حضرت درگذشته
بودیم و می‌ترسیم پس از ایشان به فتنه و آزمایش گرفتار شویم. معن می‌گفته است: اما من به
خدا سوگند دوست نداشتم پیش از آن حضرت بمیرم تا آنکه پس از مرگ هم او را
همان‌گونه تصدیق کنم که در حال زندگانی ایشان. و معن در جنگ با مسیلمه کذاب که به
جنگ یمامه هم معروف است کشته شد.

عاصم بن عدی

ابن جد بن عجلان و برادر معن است. واقدی کنیه او را ابوبکر و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری کنیه او را ابو عبدالله نقل کرده اند و اعقاب او باقی هستند.

واقدی از ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبرة، از مسور بن رفاعه، از عبدالله بن مکنف و هم از افلح بن سعید، از سعید بن عبدالرحمن بن رقیش، از ابوالبداح، از عاصم بن عدی نقل می کند * پیامبر (ص) هنگام رفتن به جنگ بدر به مناسبت خبری که از مردم ناحیه قبا و مردم منطقه عالی به ایشان رسیده بود عاصم بن عدی را آنجا فرستاد و سهم او را از غنایم بدر پرداخت فرمود و او همچون کسانی بود که در آن جنگ حضور داشتند. محمد بن اسحاق هم همین عقیده را دارد.

واقدی می گوید: عاصم در احد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بود و پیامبر (ص) او و مالک بن دُخشم را از تبوک فرستاد تا مسجد ضرار رادر سکونتگاه بنی عمرو بن عوف در قبا، آتش بزنند.

عاصم مردی کوتاه قامت بود و با حنا موهای خود را خضاب می بست و در سال چهل و پنج هجرت به روزگار حکومت معاویه در مدینه و در سن یکصد و پانزده سالگی درگذشت.

ثابت بن اقرم

ابن ثعلبة بن عدی بن جد بن عجلان. او را اعقابی نیست. در بدر و احد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است. در حکومت ابوبکر همراه خالد بن ولید به جنگ اهل رده رفته است، و محمد بن اسحاق هم بر همین عقیده است.

واقدی از سعید بن ابی زید، از عیسی بن عُمَیله فزاری، از پدرش نقل می کند که می گفته است * خالد بن ولید مردمی را که متهم به ارتداد بودند مورد رسیدگی قرار می داد و اگر از ایشان هنگام نماز صدای اذان می شنید از ایشان دست برمی داشت و اگر نمی شنید حمله می کرد و چون نزدیک محل سکونت مردم بُراخه رسید عکاشه بن محصن و ثابت بن اقرم

را پیشاهنگ فرستاد که برایش خبر آورند. آن دو اسب سوار بودند، عکاشه بر اسبی به نام زرام و ثابت بر اسبی به نام محبر. آن دو، به طلیحه و سلمه پسران خویلد برخوردند که آنان هم به عنوان پیشاهنگ آمده بودند. طلیحه با عکاشه و سلمه با ثابت درگیر شدند. چیزی نگذشت که سلمه، ثابت را کشت؛ در این هنگام طلیحه بانگ برداشت و سلمه را به یاری خواست و گفت مرا یاری ده که عکاشه می کشدم. سلمه هم بر عکاشه حمله برد و دو نفری عکاشه را هم کشتند. خالد بن ولید همراه مسلمانان رسید، ناگاه متوجه جسد ثابت شدند که زیر دست و پای افتاده بود و این کار بر مسلمانان سخت گران آمد و چون اندکی دیگر راه پیمودند جسد عکاشه را هم دیدند که زیر دست و پای افتاده است.

واقدی از عبدالملک بن سلیمان، از ضمره بن سعید، از ابوسلمه بن عبدالرحمن، از ابوواقد لیثی نقل می کند که می گفته است: * در آن روز ما دو یست تن جلودار بودیم و زید بن خطاب بر ما فرمانده بود. عکاشه و ثابت پیشاپیش ما حرکت می کردند و چون به جسد آن دو رسیدیم سخت اندوهگین شدیم و همان جا ایستادیم تا خالد بن ولید پس از اندکی رسید. دستور داد گوری کنیم و آن دو را با جامه ها و بدنهای خون آلوده شان دفن کردیم. گوید: زخمهای سنگینی بر بدن عکاشه دیدیم. واقدی می گوید: این صحیح تر سخنی است که در باره کشته شدن آن دو شنیده ایم و طلیحه اسدی آن دو را در بزاخه در سال دوازدهم کشته است.

زید بن اسلم

ابن ثعلبه بن عدی بن جد بن عجلان، او را فرزندی نبوده است. در بدر و أحد شرکت کرده است و محمد بن اسحاق هم چنین می گوید.^۱

عبدالله بن سلمه

ابن مالک بن حارث بن عدی بن جد بن عجلان. کنیه اش ابوالحارث است و اعقاب او زنده هستند. محمد بن اسحاق هم چنین می گوید. از جمله فرزندان دگان او ابو عبدالرحمن محمد

۱. عبدالله بن ابی رافع می گوید: زید در جنگهای امیرالمؤمنین علی (ع) همراه ایشان بوده است. هشام کلبی می گوید: زید در بزاخه همراه عکاشه و ثابت در آغاز خلافت ابوبکر کشته شده است. رکن: ابن اثیر، اسد الغابه، ج ۲، ص ۲۲۰-م.

بن عبدالرحمن عجلانی مدنی است که احادیثی در باره کارهای مردم نقل و روایت می کرده است. هشام بن محمد بن سائب کلبی و کسان دیگری غیر از او با ابوعبدالرحمن ملاقات و از او روایت نقل کرده اند. عبدالله بن سلمه در جنگهای بدر و أحد شرکت کرد و در جنگ أحد در شوال که سی و دومین ماه هجرت بود شهید شد. او را عبدالله بن زُبَیْر کشت.^۱

ربعی بن رافع

ابن حارث بن زید بن حارثة بن جدّ بن عجلان. اعقایی برای او باقی نمانده است. موسی بن عُقْبَه و محمد بن اسحاق و ابومعشر و واقدی او را از شرکت کنندگان در بدر نوشته اند، ربعی در أحد هم شرکت کرده است. جمعاً شش تن.^۲

از خاندان معاویه بن مالک بن عوف بن عمرو بن عَوْف

جَبْرِ بن عَتِیک

ابن قیس بن هَیْثَة بن حارث بن امیه بن معاویه. مادرش جمیله دختر زید بن صفی بن عمرو بن زید بن جشم بن حارثة بن حارث بن اوس است. کنیه جبر، ابوعبدالله بوده است. فرزندان عتیک و عبدالله و اُم ثابت هستند که مادرشان هَضْبَة دختر عمرو بن مالک بن سبعم از خاندان بنی ثعلبه و قبیله قیس عیلان است. عبدالله بن محمد بن عُمَارَة انصاری می گوید: به روزگار ما از بنی معاویه هیچ کس جز اعتاب و فرزندان جبر بن عتیک باقی نمانده است. پیامبر (ص) میان جبر بن عتیک و خَبَّاب بن آرْت عقد برادری بست. جبر بن عتیک در بدر و أحد و خندق و تمام جنگهای دیگر پیامبر (ص) همراه بوده است و روز فتح مکه پرچم خاندان بنی معاویه بن مالک به دست او بوده است.

۱. از شاعران بزرگ مکه به هنگام ظهور اسلام، در گذشته حدود پانزده هجرت، رک: ابن سلام، طبقات الشعراء، چاپ بریل ۱۹۱۳، ص ۵۷-م.

۲. ابن ابورافع او را هم از همراهان امیرالمؤمنین علی (ع) در جنگهای جمل و صفین می داند؛ ابن اثیر، اسد الغابه، ج ۲، ص ۱۶۲-م.

وکیع بن جراح از ابو عُمَیْس، از عبدالله بن عبدالله بن جبر بن عتیک، از پدرش، از جدش نقل می‌کند که * پیامبر (ص) به عبادت جبر بن عتیک آمده‌اند. واقعی می‌گوید: جبر بن عتیک در سال شصت و یکم هجرت به روزگار حکومت یزید بن معاویه در هفتاد و یک سالگی درگذشته است.^۱ و عموی او.

حارث بن قیس بن هَیثَة

ابن حارث بن امیه بن معاویه. مادرش زینب دختر صیفی بن عمرو بن زید بن جُشَم بن حارثه بن حارث از قبیله اوس است.

واقعی و عبدالله بن محمد بن عمارة انصاری هردو نقل می‌کنند که جبر بن عتیک و عمویش حارث بن قیس هردو در بدر شرکت کرده‌اند. موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و ابو معشر، حارث بن قیس را از شرکت کنندگان در بدر نمی‌دانند، همچنین محمد بن اسحاق و ابو معشر در بیان نسب جبر بن عتیک گفته‌اند: جبر بن عتیک بن حارث بن قیس. واقعی و عبدالله بن محمد می‌گویند: آنان اشتباه کرده‌اند و عمویش هم همراه او در بدر شرکت داشته است و نسب او هم همان‌گونه است که ما نوشته‌ایم و ممکن است راویان سخن ابن اسحاق و ابو معشر اشتباه کرده باشند.

از همپیمانان بنی معاویه بن مالک

مالک بن نُمَیْلَة

نُمَیْلَة نام مادر اوست و پدرش ثابت از قبیله مُزَیْنه است. او در بدر و أحد شرکت کرد و در جنگ أحد شهید شد.

۱. در صورتی که در سال ۶۱ هجرت ۷۱ سال داشته است در جنگ بدر دوازده ساله بوده و پیامبر (ص) به کودکان به این سن و سال اجازه شرکت در جنگ نداده‌اند. خیال می‌کنم اشتباه در تعیین مدت عمر اوست و ابن اثیر صحیح می‌گوید که عمر او نود سال بوده است. رک: ابن اثیر، اسد الغابه، ج ۱، ص ۲۶۷ - م.

نعمان بن عِضر بن عُبید بن وائله

ابن حارثه بن ضُبَیعة بن حرام بن جَعْل بن عمرو بن جشم بن وَذَم بن ذبیان بن هُمَیم بن ذهل بن هنی بن بَلّی بن عمرو بن الحاف بن قضاة. اعقاب او باقی نیستند. ابن اسحاق و ابومعشر و موسی بن عُتبه و واقدی همگی نام پدرش را به کسر «ع» نوشته‌اند ولی هشام بن محمد بن سائب کلبی آن را با فتح ضبط کرده است و عبدالله بن محمد بن عمارة انصاری هم نام او را لقیط و نام پدرش را عِضر به کسر «ع» گفته است. او در جنگ بدر و احد و خندق و دیگر جنگهای پیامبر (ص) همراه بوده است و در جنگ یمامه به سال دوازدهم هجرت در حکومت ابوبکر کشته شده است.

از خاندان حَنْش بن عوف بن عمرو بن عوف که ساکنان منطقه مسجد قبا‌یند

سَهْل بن حُنَیف

ابن واهب بن عُکَیم بن ثعلبة بن حارث بن مجدعة بن عمرو بن حَنْش بن عوف بن عمرو بن عوف. کنیه اش ابوسعید است، ابو عبدالله هم گفته‌اند و به جدش عمرو بن حارث، بَخْرَج می‌گفته‌اند.^۱ مادر سهل نامش هند و دختر رافع بن عُمَیس بن معاویه از خاندان جماعده^۲ و از قبیله اوس است. برادران مادری سهل، عبدالله و نعمان پسران ابو حبیبة بن ازعر بن زید بن عطف بن ضبیعه‌اند.

فرزندان سهل به این شرح‌اند: ابوامامة که نامش به نام پدر بزرگ مادرش اسعد بوده است. و عثمان که مادرشان حبیبة دختر اسعد بن زراره است. و سعد که مادرش ام کلثوم دختر عتبة بن ابی وقاص بن وَهَب بن عبدمناف بن زهرة بن کلاب است. اعقاب سهل بن

۱. ظاهراً اشتباهی رخ داده است، شاید عمرو بن حَنْش صحیح باشد، بَخْرَج هم به معنی کوتاه قامت و شکم برآمده است - م.

۲. مفرد آن جعدر به معنی کوتاه قامت است و جماعده شاخه‌ای از قبیله اوس هستند. رک: عبدالرحیم صفی پور، منتهی الارب - م.

حنیف امروز هم در مدینه و بغداد باقی هستند. گویند، پیامبر (ص) میان سهل و علی (ع) عقد برادری بست. سهل در جنگ بدر و اُحد شرکت کرد و در جنگ اُحد هنگامی که مردم گریختند تا پای جان ایستادگی کرد و با تیراندازی از پیامبر (ص) دفاع می‌کرد و پیامبر فرمود: به سهل تیر بدهید که به سهولت تیراندازی می‌کند. سهل همچنین در خندق و دیگر جنگهای پیامبر همراه ایشان بوده است.

فضل بن دَکین از ابن عیینه، از زهری نقل می‌کند * پیامبر (ص) از اموال بنی‌نضیر به هیچ‌کس از انصار جز سهل بن حنیف و ابودجانه چیزی عطا نفرمود و فقط به آن دو که مستمند بودند عنایت فرمود.

فضل بن دَکین و محمد بن عبدالله اسدی از یونس بن ابی‌اسحاق نقل می‌کنند * عمر بن خطاب می‌گفته است: برای من سهل را که سرکش و خشن نیست فرا خوانید. سهل در جنگ صفین همراه علی (ع) بوده است.

وکیع بن جراح از اعمش، از ابووائل نقل می‌کند * سهل بن حنیف روز جنگ صفین گفته است: ای مردم مواظب فکر و رأی خود باشید، به خدا سوگند به روزگار پیامبر (ص) در هر جنگ دشوار که شمشیر بر دوش می‌نهادیم و شرکت می‌کردیم آگاهی ما از حقیقت جنگ را آسان می‌کرد مگر این جنگ.

واقدی از عبدالرحمن بن عبدالعزیز، از محمد بن ابی‌أمامه بن سهل، از قول پدرش نقل می‌کند * سهل به سال سی و هشتم هجرت در کوفه درگذشت، و علی (ع) بر او نماز گزارد. یزید بن هارون و یعلی بن عبید از اسماعیل بن ابی‌خالد، از عامر شعبی، از عبدالله بن معقل نقل می‌کنند که می‌گفته است * همراه علی (ع) بر جنازه سهل نماز گزاردیم و علی (ع) بر او شش تکبیر گفت.

عبدالله بن نمیر از علاء بن صالح، از حکم، از حنش بن معتمر نقل می‌کند * چون سهل بن حنیف درگذشت جسدش را در رجه به حضور علی (ع) آوردند و بر او شش تکبیر گفت. برخی از این کار تعجب کردند، گفته شد بدان جهت است که بدری بوده است. گوید: چون به جبانه رسیدیم قرظه بن کعب انصاری همراه تنی چند رسیدند و گفتند: ای امیر مؤمنان نتوانستیم به نماز گزاردن بر سهل برسیم. فرمود: خودتان بر او نماز گزارید و نماز گزارند و پیش‌نمازشان قرظه بود.

فضل بن دَکین از اسرائیل، از حکم، از حنش کنانی برای ما نقل کرد * علی (ع) در

رحبه بر جنازه سهل نماز گزارد و بر او شش تکبیر گفت.

ابومعاویه ضریر از اعمش، از یزید بن زیاد مدنی، از عبدالله بن معقل نقل می‌کند * علی (ع) در دوره حکومت خود معمولاً بر جنازه‌ها برای نماز چهار تکبیر می‌گفت مگر بر جنازه سهل بن حنیف که بر او پنج تکبیر گفت و روی به مردم کرد و فرمود: او بدری بود. فضل بن دکین از ابو حباب کلبی نقل می‌کند که می‌گفته است شنیدم عمیر بن سعید می‌گفت * علی (ع) بر جنازه سهل نماز گزارد و پنج تکبیر گفت. مردم پرسیدند که این تکبیر اضافی چیست؟ فرمود: این سهل بن حنیف بدری است و بدری‌ها بر دیگران برتری دارند، خواستم فضل و برتری ایشان را به شما بیاموزم.^۱

از خاندان جَحْجَبَا بن کُلفه بن عوف بن عمرو بن عوف

منذر بن محمد

ابن عُقبه بن أُحیحة بن جُلاح بن حَرِیش بن جَحْجَبَا. کنیه‌اش ابوعبده و مادرش از خاندان ابوقرده از هُذَیل است. گوید: پیامبر (ص) میان او و طفیل بن حارث بن مطلب عقد برادری بست. منذر در جنگِ بَرمَعُونَه^۲ شهید شد. از او فرزندی باقی نمانده است، ولی اعقاب اُحَیْحَه از فرزندان دیگرش باقی است. منذر در جنگهای بدر و اُحد هم شرکت کرده بود.

از بنی اُنَیف بن جُشَم بن عائذ الله که از خاندان بَلِی

و همپیمان بنی جَحْجَبَا هستند

ابوعقیل

نامش عبدالرحمن و ملقب به اراشی اُنَیفی است. پسر عبدالله بن ثعلبه بن بیحان بن عامر بن حارث بن مالک بن عامر بن اُنَیف بن جُشَم بن عائذالله بن تمیم بن عوذ مناة بن ناج بن تیم بن یراش است. و این یراش همان اراشه بن عامر بن عبیله بن قسَمیل بن فران بن بَلِی بن عمرو بن

۱. در برخی از منابع شیعی گفته شده است که امیرالمؤمنین علی (ع) بر جنازه سهل بیست و پنج تکبیر گفت و فرمود: اگر هفتاد تکبیر می‌گفتم شایسته او بود. وی مدنی هم از سوی آن حضرت استاندار فارس بوده است. رک: سپهر،

ناسخ‌التواریخ، ج ۳، خلفاء، بخش زندگی اصحاب پیامبر، زیر نام سهل و محدث قس، منتهی‌الآمال، ج ۱، ص ۱۴۶ - م.

۲. این جنگ در ماه صفری که سی و ششمین ماه هجرت بود اتفاق افتاده است. رک: واقعی، مغازی، ج ۱، ص ۳۵۰ - م.

الحاف بن قضاة است. نام ابوعقیل، عبدالعزی بوده است و پیامبر (ص) او را عبدالرحمن نامگذاری و ملقب به عدو الأوثان (دشمن بتان) فرموده است.

هشام کلبی و واقدی نسب او را همین گونه آورده اند. ابن اسحاق و ابومعشر هم نسب او را تا جُشَم همین گونه ثبت کرده اند و در مورد اسامی نیاکان دیگر او اختلاف دارند. ابوعقیل در بدر و احد و خندق و تمام جنگهای دیگر پیامبر (ص) همراه آن حضرت بوده است و در جنگ یمامه به سال دوازدهم هجرت و روزگار حکومت ابوبکر کشته شده است. واقدی از قول جعفر بن عبدالله بن اسلم همدانی نقل می کند: * روز جنگ یمامه همین که مردم برای جنگ صف کشیدند، نخستین کس که زخمی شد، ابوعقیل اُنیفی بود. تیری به او اصابت کرد و میان شانه و قلبش فرو شد و تمام آن بخش را درید بدون اینکه منجر به کشته شدن او شود؛ تیر را بیرون کشیدند و نیمه چپ بدنش سست شد و این آغاز روز بود. او را کنار بارها بردند، و چون آتش جنگ گرم شد و مسلمانان گریختند و به سوی بارهای خود عقب نشستند، ابوعقیل درحالی که از زخم خود سست و بی حال بود، شنید که معن بن عدی به انصار بانگ می زند: خدا را خدا را بر دشمن حمله برید. معن مرکوب خود را با شتاب به حرکت در آورده و پیشاپیش حرکت می کرد و انصار بانگ برداشته بودند فقط خودمان جنگ کنیم و مردان انصاری را مشخص می کردند.

عبدالله بن عمر می گوید: در این هنگام ابوعقیل برخاست که به قوم خود نزدیک شود. به او گفتم: ابوعقیل چه می خواهی بکنی؟ برعهده تو جنگ و جهاد نیست. گفت: منادی نام مرا صدا زد. ابن عمر می گوید، به او گفتم: مقصودش انصار سالم است نه زخمیه ها. ابوعقیل گفت: من مردی از انصارم پاسخ او را می دهم هر چند با سینه خیز و خود را به زمین کشاندن باشد. ابن عمر می گوید: ابوعقیل کمر بند خود را بست و شمشیر را به دست راست خود گرفت و آن را از غلاف بیرون کشیده بود و شروع به فریاد کشیدن کرد که ای گروه انصار حمله کنید همچون حمله روز حنین. انصار که خدایشان رحمت کناد همگان جمع شدند و پیشاپیش مسلمانان حمله کردند و به دشمن خود هجوم بردند و آنان را میان باغ راندند و با دشمن درآویختند و شمشیرها میان ما و ایشان در حرکت بود. ابن عمر در ادامه می گوید: ابوعقیل را دیدم که دست مجروحش از شانه کنده شده و بر زمین افتاده بود و چهارده زخم کاری که هر کدام به تنهایی کشنده بود بر او وارد شده بود و دشمن خدا سیلمه هم کشته شده بود. ابن عمر نیز می گوید: بالای سر ابوعقیل که هنوز رمقی داشت

ایستادم و سپس خود را روی او خم کردم و گفتم: ای ابو عقیل، با زبانی که بند آمده بود پاسخ داد و پرسید پیروزی از کیست؟ صدایم را بلند کردم و گفتم: مژده باد که دشمن خدا کشته شد. انگشتش را به سوی آسمان بلند کرد و خدا را ستود و هماندم درگذشت. خدایش رحمت کند.

ابن عمر می گوید: پس از آنکه پیش پدرم عمر آدمم و تمام خبر را برای او گفتم، گفتم: خدایش رحمت کند همواره در آرزو و جستجوی شهادت بود و تا آنجا که می دانم از گزیدگان اصحاب پیامبر ما و از مسلمانان قدیمی بود. دوتن.

از بنی ثعلبه بن عمرو بن عوف

عبدالله بن جبیر

ابن نعمان بن أمیه بن بُرْکُ که همان امرؤ القیس است، ابن ثعلبه بن عمرو بن عوف، مادرش از بنی عبدالله بن غطفان است. به روایت موسی بن عقیبه و محمد بن اسحاق و ابو معشر و واقدی عبدالله بن جبیر در بیعت عقبه همراه هفتادتن انصار بوده است.

عبدالله بن جبیر در جنگهای بدر و أحد شرکت کرد و پیامبر (ص) در جنگ أحد او را به فرماندهی پنجاه مرد تیرانداز گماشت و دستور فرمود در محل عیین که نام کوهی در قنّاء (أحد) است نگهبانی دهند و به آنان تأکید فرمود که همین جا باشید و مواظبت کنید که از پشت سر مورد حمله قرار نگیریم. اگر دیدید ما به جمع کردن غنیمت مشغول شدیم شما با ما در آن کار شرکت نکنید و اگر دیدید کشته می شویم ما را یاری ندهید.

ولی همینکه مشرکان روی به گریز نهادند و مسلمانان شمشیر در ایشان نهادند و به تعقیب ایشان پرداختند و اردوگاه مشرکان را غارت و غنیمت جمع کردند، برخی از آن تیراندازان به برخی دیگر گفتند: چرا بیهوده این جا ایستاده اید و حال آنکه خداوند دشمن شما را مغلوب و مجبور به گریز فرموده است. شما هم همراه برادران خود به جمع کردن غنیمت پردازید. برخی دیگر گفتند: مگر نمی دانید که پیامبر (ص) به شما فرمود مواظب پشت سر ما باشید؟ بنابراین از جای خود حرکت نکنید. دیگران گفتند: مقصود پیامبر (ص) چنین نبود و اکنون خداوند دشمن را خوار و زبون و مجبور به گریز کرد.

در این هنگام فرمانده ایشان عبدالله بن جبیر که با پارچه سپیدی نشان بر خود زده

بود، برای ایشان خطبه خواند. نخست ستایش و نیایش خداوند را آن چنان که شایسته بود به جا آورد و دستور داد از خدا و پیامبر اطاعت شود و مخالفت با دستور پیامبر نکنند، ولی نپذیرفتند و پراکنده شدند و از آن تیراندازان جز چند تنی که شمارشان به ده نمی رسید با عبدالله باقی نماندند. از جمله کسانی که پایداری کردند حارث بن انس بن رافع بود.

خالد بن ولید متوجه خلوت بودن و کمی نگهبانان شد و با سواران به آن جا حمله کرد. عکرمه پسر ابی جهل هم از پی او راه افتاد و به تیراندازانی که باقی مانده بودند حمله کردند، و تمام آنان کشته شدند. عبدالله بن جبیر نخست چندان تیر انداخت که تیرهایش تمام شد. آن گاه چندان نیزه زد که نیزه اش شکست، سپس غلاف شمشیر خود را شکست و چندان شمشیر زد تا کشته شد. چون عبدالله بن جبیر بر زمین افتاد مشرکان او را برهنه و به صورت بسیار زشتی مثله کردند. چندان نیزه به شکم او خورده بود که از تهیگاه و ناف و شانه اش بیرون زده بود و احشاء او از آن زخمها بیرون افتاده بود. خوات بن جبیر [برادر عبدالله بن جبیر است.] می گوید: هنگام گریز مسلمانان او را در آن حال دیدم و من در جایی لبخند زده ام که هیچ کس لبخند نمی زند و در جایی چرت زدم که هیچ کس چرت نمی زند و در موردی بخل ورزیدم که هیچ کس بخل نمی ورزد. به او گفتند چگونه بوده است؟ گفت: جسد او را حمل می کردم. من بازوهایش را گرفته بودم و ابوحنه پاهایش را. زخمهای او را با عمامه ام بسته بودم که احشاء او فرو نریزد؛ همان طور که او را حمل می کردیم و دشمن در ناحیه دیگر میدان بود ناگاه عمامه باز شد و افتاد و احشای او فرو ریخت. ابوحنه چنان ترسید که به پشت سر خود نگریست و پنداشت دشمن است و من خنده ام گرفت و لبخند زدم. مردی هم با نیزه زیر گلویم را نشانه گرفت و به من حمله آورد خواب بر من غلبه کرد و چرت زدم و سرم پایین افتاد و نیزه از روی سرم گذشت. آنجا که بخل ورزیدم هنگامی بود که جسد برادرم را گذاشتم و با لبه کمان خود مشغول کردن گور برای او شدم و چون کنندن کوه دشوار بود به دشت آمدم و با خود گفتم زه کمان خراب می شود و آن را باز کردم و با لبه کمان گور را کندیم و او را دفن کردیم و برگشتیم و هنوز مشرکان در میدان بودند و چیزی نگذشت که پشت کردند و پراکنده شدند. کسی که عبدالله بن جبیر را کشته است عکرمه پسر ابو جهل بوده است، از عبدالله بن جبیر اعتقابی باقی نمانده است.^۱

۱. واقدی در مغازی، ج ۱، ص ۲۲۸، موضوع سربچی تیراندازان از اجرای دستور پیامبر (ص) و نصیحت عبدالله بن جبیر را عامل اصلی شکست مسلمانان می داند - م.

خوات بن جبیر

برادر تنی عبدالله است. فرزندان خوات به این شرح اند: صالح و حبیب که مادرشان از خاندان فقیّم از بنی ثعلبه است. سالم و امّ سالم و امّ قاسم که مادرشان عُمیرة دختر حنظلة بن حبیب بن اَحمر بن اوس بن حارثه از بنی اَنیف است. حنظلة همپیمان بنی ثعلبه بن عمرو بن عوف است، و داود و عبدالله و کنیه خوات به گفته عبدالله بن محمد بن عماره انصاری و برخی دیگر از دانشمندان ابو عبدالله و به گفته واقدی ابو صالح بوده است. حبیب پسر خوات روز حره کشته شده است.

عبدالملک بن عمرو عقدی از فلیح بن سلیمان، از ضمره بن سعید، از قیس بن ابی حذیفه نقل می کند که * خوات خود می گفته است کنیه اش ابو عبدالله است. گویند: خوات در جاهلیت زنی را که دو خبک روغن داشت گول زد و از او کام گرفت^۱، و سپس مسلمان شد و اسلامی پسندیده داشت.

واقدی از عبدالملک بن ابی سلیمان، از خوات پسر صالح، از پدرش، همچنین از ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبرة، از مسور بن رفاعه، از عبدالله بن مکنف نقل می کند * خوات بن جبیر در جنگ بدر همراه رسول خدا از مدینه بیرون آمد، چون به رَوْحاء رسید سنگی تیز به او خورد و زخمی شد، پیامبر (ص) او را به مدینه برگرداندند و سهم او را از غنایم پرداخت فرمودند و مانند کسانی بود که در بدر شرکت داشته اند. گویند: خوات در احد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است.

واقدی از قول صالح بن خوات بن صالح [نواده خوات بن جبیر] نقل می کند که * خویشاوندان خوات بن جبیر می گفته اند او در مدینه به سال چهل هجرت در هفتاد و چهار سالگی در گذشته است. اعتاب او باقی هستند. خوات مردی چهارشانه بوده و موهای خود را با حنا و کتم رنگ می کرده است.

۱. افسانه ای مشهور است که زنی با دو خبک روغن به مدینه آمد تا روغن بفروشد، مردی سر آن دو خبک را گشود و هریک را به دست او داد و چون دستهایش به خبکها بند شد از او کام گرفت. رک: عبدالرحیم صفی پور، منتهی الادب، ذیل کلمه یمنی - ۴.

حارث بن نعمان

ابن امیه بن بُرک و او همان امرؤ القیس است و پسر ثعلبه، حارث عموی خوات و عبدالله است و عموی ابوضیاح هم هست. مادر حارث، هند دختر اوس بن عدی بن امیه بن عامر بن خطمه از قبیلهٔ اوس است. اعقاب او باقی نیستند.

موسی بن عُقبه و ابومعشر و واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری همگی معتقدند که حارث در جنگهای بدر و أحد شرکت کرده است.^۱

ابو ضیاح

نام او نعمان بن ثابت بن نعمان بن امیه بن بُرک بن ثعلبه است. مادرش هند دختر اوس بن عدی بن امیه بن عدی بن عامر بن خطمه و از اوس است.^۲

ابن اسحاق و واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری او را ابوضیاح گفته‌اند و از ابومشعر نقل شده که به صورت ابوالضیاح (با الف و لام) می‌گفته است. و از این سخن او تعجب می‌کرده‌اند.

واقدی می‌گوید: ابوالضیاح از اهل بدر نیست. او در بدر و أحد و خندق و حدیبیه و خیبر شرکت داشته است و در جنگ خیبر شهید شده است. مردی از ایشان شمشیری به او زده که کاسهٔ سرش را درهم شکسته است و این در سال هفتم هجرت بوده است. ابوضیاح اعقابی نداشته است.

نعمان بن ابی خذمه

ابن نعمان بن ابی خذیفه بن بُرک که همان امرؤ القیس است، ابن ثعلبه، واقدی و ابومعشر او را همین‌گونه گفته‌اند و محمد بن اسحاق می‌گوید ابن ابی خزمه، عبدالله بن محمد بن عماره

۱. ابن اثیر هم در اسد الغابه در بارهٔ تاریخ مرگ و مدت عمر او چیزی نگفته است - م.

۲. به طوری که ملاحظه می‌فرمایید، ظاهراً برادر مادری ابوضیاح است نه عموی او. ابن اثیر هم می‌گوید عموی عبدالله و خوات بن جبیر است، احتمالاً اشتباه کاتبان نسخه است - م.

انصاری او را ابن ابی خَذَمَة ثبت کرده است. ما به کتاب نسب انصار نگریستیم و برای نعمان بن امیه پسری ندیدیم که نامش خذمة یا خذمة، یا خزمه باشد.

نعمان بن ابی خذمة به روایت موسی بن عُقَبه و محمد بن اسحاق و ابومعشر و واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری در جنگ بدر شرکت کرده است. او در اُحُد هم حضور داشته است و اعقابی ندارد.^۱

ابوحنّة

نامش مالک بن عمرو بن ثابت بن کلفة بن ثعلبة بن عمرو بن عوف است. واقدی در کتاب خود در شرکت کنندگان در بدر نام و نسب او را همین گونه آورده است. محمد بن اسحاق و ابومعشر فقط به ذکر کنیه او به صورت ابوحنّة قناعت کرده اند. واقدی می گوید: کنیه هیچ یک از شرکت کنندگان در جنگ بدر ابوحنّة نبوده است، و می افزاید که ابوحنّة پسر غزیه پسر عمرو که از خاندان بنی مازن و از قبیله نجّار است، در جنگ یمامه کشته شده و در بدر حضور نداشته است. ابوحنّة پسر عبد عمرو مازنی هم که در جنگ صفین از همراهان علی (ع) است، در بدر حاضر نبوده است.

عبدالله بن محمد بن عماره انصاری می گوید: ابوحنّة که در جنگ بدر شرکت داشته است پسر ثابت بن نعمان بن امیه و از خاندان بُرک است و برادر ابوضیاح بوده است و مادرش همان مادر ابوضیاح است؛ و در جنگ اُحُد شهید شده و نسلی از او باقی نمانده است. ما میان فرزندان عمرو بن ثابت بن کلفة بن ثعلبة در کتاب نسب انصار نام او را نیافتیم.

سالم بن عُمیر

ابن ثابت بن کلفة بن ثعلبة بن عمرو بن عوف، او را پسری به نام سَلَمَة است. به روایت موسی بن عُقَبه و محمد بن اسحاق و ابومعشر و واقدی سالم بن عُمیر در جنگ بدر شرکت داشته است.

۱. ابن اثیر هم در اسد الغابه، ج ۵، ص ۲۵، نام پدرش را ابوخرمه آورده است — م.

واقدی از سعید بن محمد زرقی، از عماره بن غزیه و ابومصعب اسماعیل بن مصعب بن اسماعیل بن زید بن ثابت، از قول مشایخ خود نقل می‌کند: «پیرمردی از خاندان عمرو بن عوف موسوم به ابو عَفْكَ که هنگام هجرت پیامبر (ص) به مدینه یکصد و بیست سال داشت مسلمان نشد و مردم را در سخنان و اشعار خود بر ضد پیامبر (ص) تحریک می‌کرد. سالم بن عُمیر نذر کرد و او را کشت و این کار را با اجازه پیامبر کرد.

واقدی از معن بن عمر، از ابن رُقَیْش که از بنی اسد بن خزیمه است نقل می‌کند که: «ابو عفک در شوالی که بیستمین ماه هجرت بود کشته شده است.^۱

گویند، سالم بن عُمیر در جنگهای احد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بود. او یکی از گریه‌کنندگان است که چون پیامبر عازم حرکت به تبوک بودند، به حضور پیامبر آمدند و چون فتیر بودند از ایشان استدعا کردند که مرکوب بر ایشان فراهم فرماید و فرمود: چیزی نمی‌یابم که شما را بر آن حمل کنم، و آنان با اندوه از آنکه چیزی نداشتند که اتفاق کنند درحالی که می‌گریستند پشت کردند.^۲ آنان هفت تن بودند که سالم بن عمیر هم از ایشان است. نام دیگران را در جای خود گفته‌ایم، سالم تا روزگار حکومت معاویه زنده بود و نسل او باقی هستند.^۳

عاصِم بن قیس

ابن ثابت بن کَلْبَة بن ثعلبة بن عمرو بن عوف. به روایت موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و ابومعشر و واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری در بدر شرکت داشته است و در اُحد هم حاضر بوده است. از او نسلی باقی نمانده است. جمعاً هشت تن.^۴

۱. برای اطلاع بیشتر و نمونه اشعار او، رک: ترجمه مغازی واقدی، ج ۱، به قلم ابن بنده، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۱-م.

۲. برای اطلاع بیشتر، به تفاسیر زیر آیه ۹۲ سوره توبه رجوع کنید از جمله، طبرسی، مجمع البیان، ج ۵ و ۶، ص ۶۰-م.

۳. مدت عمر و تاریخ مرگ او را ابن اثیر هم در اسد الغابه نیارده است-م.

۴. در مورد او هم ابن اثیر توضیح بیشتری نداده است-م.

از خاندان غنم بن سلم بن امرؤالقیس

سعد بن خثیمه

ابن حارث بن مالک بن کعب بن نحاط بن کعب بن حارثة بن غنم بن سلم. کنیه اش ابو عبدالله و مادرش هند دختر اوس بن عدی بن اُمّیه بن عامر بن خطمه بن جشم بن مالک از خاندان اوس است. او برادر مادری ابوضیاح است. سعد پسری به نام عبدالله داشته که از اصحاب رسول خداست و همراه آن حضرت در حدیبیه حضور داشته است و مادرش جمیله دختر ابو عامر بن صیفی بن نعمان بن مالک بن اُمّه بن ضبیعه بن زید بن مالک بن عوف بن عمرو بن عوف از قبیله اوس است. فرزندان عبدالله تا سال دویست بوده اند و سپس نسل او منقرض شده است.

واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری نسب سعد بن خثیمه را همین گونه که ما آورده ایم آورده اند. هشام بن محمد بن سائب کلبی هم همین گونه آورده است و فقط نام نحاط را به صورت حنّاط نوشته است.^۱ موسی بن عقبه و ابن اسحاق و ابو معشر در مورد افراد خاندان بنی غنم که در بدر شرکت کرده اند فقط نامشان را آورده اند و نسب آنان را بیان نکرده اند. سعد بن خثیمه در بیعت عقبه همراه هفتاد تن انصار بوده است و در این مورد همه سیره نویسان اتفاق دارند.

واقدی از موسی بن محمد بن ابراهیم تیمی، از پدرش نقل می کند: * رسول خدا (ص) میان سعد بن خثیمه و ابوسلمه بن عبدالاسد عقد برادری بست. همه سیره نویسان گفته اند که سعد بن خثیمه یکی از نقیبان دوازده گانه انصار است و چون پیامبر (ص) مسلمانان را برای فروگرفتن کاروان قریش فراخواند [یعنی جنگ بدر] و همگان با شتاب آماده شدند، خثیمه بن حارث به پسرش سعد گفت: ناچار یکی از ما دوتن باید در مدینه بمانیم، تو پیش زنان خود بمان و بگذار من بروم. سعد نپذیرفت و گفت: پدرجان اگر نه این بود که حساب بهشت است تو را بر خود برمی گزیدم و من آرزومند شهادت در این سفرم. ناچار با تیر قرعه

۱. نحاط به معنی سرکش و متکبر و حنّاط به معنی گندم فروش است - م.

کشیدند و قرعه به نام سعد بیرون آمد و او همراه رسول خدا به جنگ بدر رفت و شهید شد. او را عمرو بن عبدود یا طعیمه بن عدی کشته‌اند.

منذر بن قدامة

ابن حارث بن مالک بن کعب بن نَحَاط، به روایت موسی بن عقبه و ابن اسحاق و ابومعشر و واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری در جنگ بدر شرکت کرده است و در اُحد هم حضور داشته است و نسلی از او باقی نیست. و برادرش.

مالک بن قدامة

او هم به روایت همان راویان در بدر شرکت کرده است. در اُحد هم حضور داشته و از او هم نسلی باقی نمانده است.

حارث بن عَرْفَجَة

ابن حارث بن مالک بن کعب بن نحاط. به روایت موسی بن عقبه و واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری در جنگ بدر شرکت کرده است، ولی ابن اسحاق و ابومعشر او را از شرکت‌کنندگان در بدر نمی‌دانند. او هم در احد شرکت کرده و نسلی از او باقی نمانده است.

تمیم وابسته خاندان غنم بن سلم

به روایت همگان در جنگ بدر شرکت کرده است و در اُحد هم حضور داشته و فرزندی از او باقی نمانده است. پنج تن.

بنابراین تمام کسانی که از قبیله اوس همراه پیامبر (ص) در جنگ بدر شرکت کرده‌اند و پیامبر سهم آنان را از غنایم پرداخت فرموده‌اند، به روایت موسی بن عقبه و واقدی

شصت و سه تن^۱ و به روایت ابن اسحاق و ابومعشر شصت و یک تن هستند، زیرا ابن اسحاق و ابومعشر حارث بن قیس بن هیشه را که عموی جبر بن عتیک است از شرکت کنندگان در بدر نمی دانند و آن دو حارث بن عرفجه را هم از شرکت کنندگان در بدر ندانسته اند.

در جنگ بدر از قبیله خزرج از بنی نجار که همان تیمم الله بن ثعلبه بن عمرو بن خزرج است این افراد شرکت داشته اند

و هب بن جریر بن حازم از قول پدرش، از محمد بن سیرین^۲ نقل می کند: * تیمم الله بن ثعلبه از این جهت به نجار معروف شده است که با سنگ تیزی یا تیشه ختنه می کرده است. هشام بن محمد از قول پدرش نقل می کند که: * چون چهره کسی را با تیشه خراش داد به نجار معروف شده است.

از خاندان غنم بن مالک بن نجار

ابو ایوب انصاری

نام و نسبش چنین است: خالد بن زید بن کُلیب بن ثعلبه بن عبدعوف بن غنم. مادرش زهرا، دختر سعد بن قیس بن عمرو بن امرؤ القیس است و از خاندان بلحارث بن خزرج. ابوایوب پسری به نام عبدالرحمن داشته که مادرش ام حسن دختر زید بن ثابت بن ضحاک از خاندان مالک بن نجار است. نسل او منقرض شده و برای او اعتقایی نمی شناسیم. ابوایوب در بیعت عقبه به روایت موسی بن عقبه و ابن اسحاق و ابومعشر و واقدی همراه هفتاد تن انصار حاضر بوده است. ابن اسحاق و واقدی می گویند: رسول خدا (ص) میان او و مصعب بن عمیر عقد برادری بست. هنگامی که پیامبر (ص) از ناحیه قباء به مدینه آمدند در

۱. معلوم می شود ابن سعد که شاگرد و نویسنده واقدی بوده است روایت او و موسی بن عقبه را بر دیگران ترجیح داده است. رک: ابن هشام، سیره، ج ۲، چاپ مصر، ۱۳۵۵ ق، ص ۳۴۸-م.

۲. متولد ۳۴ و درگذشته ۱۱۰ هجری، دوست صمیمی حن بصری و خوابگزار معروف. رک: دانشنامه ایران و اسلام، ص ۶۴۱-م.

خانه ابوایوب منزل کردند. ابوایوب در بدر و أحد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است.

از قول شعبه برایم نقل کردند که می گفته است * به حکم گفتم: آیا ابوایوب در جنگهای علی (ع) همراه نبوده است؟ گفت: در جنگ حروراء [خوارج] همراه بوده است. ابو معاویه ضریر و عبدالله بن نمیر از قول اَعْمَش، از ابوظبیان، از قول مشایخ او، از ابوایوب نقل می کنند * چون بیمار و سنگین شد، به دوستانش گفت: اگر مردم جدم را با خود ببرید و هنگامی که با دشمن رویاروی شدید و صف کشیدید مرا زیر پاهای خود دفن کنید. اکنون حدیثی را که از رسول خدا شنیده ام برای شما می گویم و اگر مرگم فرانسیده بود نمی گفتم؛ شنیدم پیامبر (ص) می فرمود: هرکس بمیرد و به خداوند شرک نیاورد و چیزی را شریک او قرار ندهد وارد بهشت می شود.

اسماعیل بن ابراهیم اسدی از ایوب، از محمد نقل می کند * ابوایوب در جنگ بدر شرکت کرد و در هیچ یک از جنگهای مسلمانان غایب نبود، مگر یک سال در اواخر عمرش که مرد جوانی را به فرماندهی سپاه گماشته بودند و ابوایوب آن سال در جنگ شرکت نکرد و پس از آن سال همواره اندوه می خورد و می گفت: به من چه که کسی به فرماندهی بر من گماشته می شود. گوید: ابوایوب بیمار شد در حالی که فرمانده لشکر یزید بن معاویه بود. یزید به عیادتش آمد و گفت: حاجت تو چیست؟ گفت: خواسته من این است که چون مردم جسد مرا سوار بر مرکبی کن و تا آنجا که به راحتی توانستی در سرزمین دشمن پیش بروی برو و مرا دفن کن و برگرد. چون ابوایوب مرد چنان کرد. گوید، ابوایوب که رحمت خدا بر او باد می گفت: خداوند می فرماید: «بیرون روید در سبکباری و گرانباری!» و من خود را سبکبار و گرانبار می یابم.

عمرو بن عاصم از همام، از عاصم بن بهدله، از قول مردی از مردم مکه نقل می کند * ابوایوب هنگامی که یزید بن معاویه به دیدار او آمد، گفت: سلام مرا به مردم برسان و بگو جنازه مرا ببرند و آنچه می توانند در سرزمین دشمن پیشروی کنند. گوید: چون یزید این سخن را به مردم گفت تسلیم نظر ابوایوب شدند و جنازه او را چندان که توانستند بردند. و اقدی می گوید: ابوایوب در سالی که یزید بن معاویه در حکومت پدرش به جنگ

قسطنطنیه^۱ رفته بود و آن سال پنجاه و دوم هجرت بود درگذشت و او را کنار حصار قسطنطنیه دفن کردند و یزید بر جنازه اش نماز گزارد. و به من خبر رسیده است که رومیان قبر او را ترمیم و مواظبت و در خشکسالی به واسطه او طلب باران می کنند.

ثابت بن خالد

ابن نعمان بن خنساء بن عسیره بن عبد بن عوف بن غنم. او را دختری به نام دُیّیه بوده که مادرش ادام دختر عمر بن معاویه از خاندان مَړه است. این دختر را یزید بن ثابت بن ضحاک برادر ثابت بن زید به همسری گرفت و برای او عماره را زایید. نسل ثابت بن خالد منقرض شده است و اعقاب او باقی نمانده اند. ثابت در جنگهای بدر و أحد شرکت کرده است.

عمارۀ بن حزم

ابن زید بن لؤذان بن عمرو بن عبدعوف بن غنم. برادر عمرو بن حزم است و مادرشان خالده دختر ابوانس بن سنان بن وهب بن لؤذان از بنی ساعده است. پسری به نام مالک داشته که در کودکی درگذشته است و مادرش نوار دختر مالک بن صرمة بن مالک بن عدی بن عامر از بنی عدی بن نجار بوده است. برادران مادری مالک، یزید و زید پسران ثابت بن ضحاک بن زید و از خاندان مالک بن نجارند.

به روایت موسی بن عقبه و ابن اسحاق و ابومعشر و واقدی، عماره از هفتادتن انصار است که در بیعت عقبه حضور داشته اند. عمارۀ بن حزم و اسعد بن زرارة و عوف بن عفراء چون مسلمان شدند، شروع به شکستن بتهای خاندان مالک بن نجار کردند.

پیامبر(ص) میان عمارۀ بن حزم و محرز بن نضله پیمان برادری منعقد فرمود. عمارۀ در جنگهای بدر و أحد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر(ص) بود و پرچم بنی نجار روز فتح مکه با او بود. عماره همراه خالد بن ولید به جنگ مرتدان رفت و روز جنگ یمامه به سال دوازدهم هجرت در خلافت ابوبکر کشته شد و نسلی از او باقی نمانده است.

۱. یاقوت در قرن هفتم هجری می گوید: نام قسطنطنیه امروز اصطنبول است. و امروز به صورت استانبول و اسلامبول معروف است - م.

سراقة بن كعب

ابن عمرو بن عبدالمعز بن غزیه بن عمرو بن عبد عوف بن غنم. مادرش عمیره دختر نعمان بن زید بن لبید بن خداهش از بنی عدی بن نجار است. فرزندان سراقة عبارت‌اند از: زید و سُعدی که همان ام حکیم است. مادر این دو ام زید دختر سکن بن عتبة بن عمرو بن خدیج بن عامر بن جشم بن حارث بن خزرج است. و نائله که مادرش کنیزی است. زید در جنگ پل [جسر] ابو عبید در قادسیه کشته شد.

ابومعشر و واقدی و محمد بن عبدالله انصاری نسب سراقة را همین‌گونه گفته‌اند، اما ابراهیم بن سعد از ابن اسحاق عبدالمعز بن عروة و هارون بن ابی عیسی از قول ابن اسحاق عبدالمعز بن عزرة نقل کرده‌اند و هر دو خطاست و صحیح آن همان است که ثبت کردیم. سراقة در بدر و أحد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه رسول خدا (ص) بوده است و در خلافت معاویه بن ابوسفیان در گذشته و از او نسلی باقی نمانده است.

حارثة بن نعمان

ابن نفع بن زید بن عبید بن ثعلبة بن غنم. مادرش جعدہ دختر عبید بن ثعلبة بن عبید بن ثعلبة بن غنم است. فرزندان حارثة به این شرح‌اند: عبدالله و عبدالرحمن و سودة و عمرة و ام هشام که این هر سه دختر از بیعت کنندگان‌اند و مادرشان ام خالد دختر خالد بن یعیش بن قیس بن عمرو بن زید منات بن عدی بن عمرو بن مالک بن نجار است. و ام کلثوم که مادرش از خاندان عبدالله بن غطفان است. و امة الله که مادرش از خاندان جندع است. کنیه حارثة بن نعمان، ابو عبدالله است. او در بدر و أحد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است.

حارثة می‌گوید: دوبار جبرئیل (ع) را زیارت کردم یک‌بار روز صُورین^۱ هنگامی که پیامبر برای جنگ بنی قریظه بیرون آمد، جبریل به صورت دحیه کلبی از کنار ما گذشت و به

۱. صُورین، نام جایی نزدیک مدینه است که پیامبر (ص) هنگام رفتن به جنگ بنی قریظه از آن جا عبور فرموده‌اند. رک: یاقوت، معجم البلدان، ج ۵، ص ۳۹۹-م.

ما دستور داد سلاح برداریم و جامه جنگ بپوشیم و یک روز هم هنگام بازگشت از جنگ حنین در محلی که جنازه‌ها را برای نماز می‌گزارند من درحالی که او با پیامبر (ص) سخن می‌گفت عبور کردم و سلام ندادم. جبرئیل پرسید ای محمد (ص) این کیست. فرمود: حارثة بن نعمان است. جبرئیل گفت: او از صدتنی است که در جنگ حنین پایداری کردند و خداوند روزی ایشان را در بهشت تکفل فرموده است و اگر سلام می‌داد پاسخ سلامش را می‌دادیم. عبدالرحمن بن یونس از محمد بن اسماعیل بن ابی‌فدیك، از محمد بن عثمان، از پدرش نقل می‌کند: * چشم حارثة بن نعمان کور شده بود و او از محل نماز خود تا در حجره‌اش طنابی کشیده و ظرفی از خرما و چیزهای دیگر کنار خود نهاده بود و چون فقیری می‌آمد و سلام می‌داد، از آن خرما برمی‌داشت و به کمک ریسمان بر در حجره می‌آمد و شخصاً به فقیر می‌داد. افراد خانواده‌اش می‌گفتند این کار را ما انجام می‌دهیم. می‌گفت شنیدم پیامبر (ص) می‌فرمود: چیزی به دست مسکین دادن از مرگ بد حفظ و نگهداری می‌کند. واقدی می‌گوید: حجره‌های حارثة بن نعمان نزدیک حجره‌های رسول خدا بود و هرگاه رسول خدا از دواج تازدای می‌فرمود او از حجره‌ای به حجره دورتری می‌رفت آنچنان که پیامبر (ص) فرمودند از بسیاری از این حجره به آن حجره منتقل شدن حارثة که برای ما انجام می‌دهد شرم می‌کنم. حارثة تاروزگار حکومت معاویه زنده بود، نسل او باقی هستند. از جمله نوادگان او محمد بن عبدالرحمن بن عبدالله بن حارثة و معروف به ابوالرجال است. مادر ابوالرجال، عَمْرَة دختر عبدالرحمن بن سعد بن زراره و از خاندان نجار است.

سُلَیْم بن قَیْس

ابن قَهْد. نام اصلی قَهْد، خالد است و او پسر قیس بن ثعلبة بن عبید بن ثعلبة بن غنم است. مادر سُلَیْم دختر خالد بن طعمة بن سحیم بن اسود از بنی مالک بن نجار است و معروف به ام سلیم بوده است. در جنگهای بدر و أحد و خندق و تمام جنگهای دیگر پیامبر (ص) همراه بوده است. سُلَیْم در حکومت عثمان بن عفان درگذشت و اعتقابی ندارد. ولی نسل برادرش قیس بن قیس بن قَهْد باقی هستند و برخی از ایشان از این جهت که سُلَیْم بدری است نسب خود را به او می‌رسانند و حال آنکه نسل سلیم باقی نمانده است.

سُهَیل بن رافع

ابن ابوعمر و بن عائذ بن ثعلبه بن غنم. سُهَیل برادر سهل بن رافع است و آن دو صاحبان زمینی بودند که مسجد پیامبر (ص) در آن زمین ساخته شد. آن دو تحت تکفل ابوامامه اسعد بن زرارة بودند. و چون عبدالله بن اُبَی بن سلول را از مسجد پیامبر (ص) بیرون کردند، می گفت: محمد (ص) مرا از زمین سهل و سُهَیل بیرون کرد. سهل در بدر حضور نداشت، مادر آن دو زُغَبَّة دختر سهل بن ثعلبه بن حارث و از خاندان مالک بن نجار است. سُهَیل در بدر و اُحد و خندق و تمام جنگهای دیگر پیامبر (ص) همراه بود و در حکومت عمر بن خطاب درگذشت و او را نسلی نیست. همچنین تمام خاندان بنی عائذ بن ثعلبه بن غنم منقرض شده اند و هیچ کس از ایشان باقی نمانده است.

مسعود بن اَوْس

ابن زید بن اَصْرَم بن زید بن ثعلبه بن غنم. مادرش عَمْرَة دختر مسعود بن قیس بن عمرو بن زید منات و از خاندان مالک بن نجار است. این بانو از بیعت کنندگان بوده است. فرزندان مسعود عبارت اند از: سعد و امّ عمرو که مادرشان حبیبَة دختر اسلم بن حریس بن عدی بن مجدَعَة بن حارثه بن حارث و از قبیله اوس است. واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری نسب مسعود را همین گونه که گفتیم آورده اند، ولی ابن اسحاق و ابومعشر او را مسعود بن اوس بن اَصْرَم گفته اند و زید را نیاورده اند. مسعود بن اوس در بدر و اُحد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است و در حکومت عمر بن خطاب درگذشته و نسلی از او باقی نیست، و برادرش.

ابو خَزَیمَة بن اوس

برادر تنی مسعود است. او هم در بدر و اُحد و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است و در حکومت عثمان بن عفان درگذشته است. نسلی از او باقی نیست و نسل اصرم منقرض شده و هیچ کس از ایشان باقی نمانده است.

رافع بن حارث

ابن سواد بن زید بن ثعلبة بن غنم. واقدی نسب او را همین‌گونه آورده است اما عبدالله بن محمد بن عماره انصاری سواد را به صورت اسود ضبط کرده است. رافع پسری به نام حارث داشته است و نسلی از او باقی نمانده است. رافع در بدر و أحد و تمام جنگهای پیامبر همراه بوده و در خلافت عثمان درگذشته است.

معاذ بن حارث

ابن رفاعه بن حارث بن سواد بن مالک بن غنم. مادرش عفراء دختر عبید بن ثعلبة بن عبید بن ثعلبة بن غنم بن مالک بن نجار است، و نسب معاذ به مادرش می‌رسد. معاذ پسری به نام عبیدالله داشته است که مادرش ام حبیبة دختر قیس بن زید بن عامر بن سواد بن ظفر است. نام اصلی ظفر کعب بن خزرج بن عمرو است و این عمرو معروف به نبیت و پسر مالک بن اوس است. دیگر فرزندان معاذ به این شرح اند: حارث و عوف و سلمی که همان ام عبدالله است و رَمْلَة و مادرشان ام حارث دختر سبرة بن رفاعه بن حارث بن سواد بن مالک بن غنم بن مالک بن نجار است. و ابراهیم و عایشه که مادرشان ام عبدالله دختر ثُمیر بن عمرو بن علی از خاندان جهینه است و سارة که مادرش ام ثابت رمله دختر حارث بن ثعلبة بن حارث بن زید بن ثعلبة بن غنم بن مالک بن نجار است.

واقدی می‌گوید: معاذ و رافع بن مالک زُرْقَی به روایتی نخستین کسان از انصارند که در مکه مسلمان شدند و او را از هشت تنی می‌شمردند که از انصار در مکه مسلمان شده‌اند. همچنین او را از شش نفری می‌دانند که برای نخستین بار به ملاقات پیامبر (ص) آمدند و مسلمان شدند و هیچ‌کس از انصار پیش از ایشان مسلمان نشده است. واقدی می‌گوید: موضوع شش تن در نظر ما استوارترین اقوال است.

معاذ بن حارث به روایت تمام سیره‌نویسان در هر دو بیعت عقبه حضور داشته است، و پیامبر (ص) میان او و معمر بن حارث عقد برادری منعقد فرمود. معاذ پس از کشته شدن عثمان و به روزگار علی بن ابی طالب (ع) و معاویه درگذشته است و اعقاب او امروز هم باقی هستند. و برادرش.

مُعَوِّذُ بِنِ حَارِث

برادر تنی معاذ است. فرزندان معوذ به این شرح اند: دو دختر به نام رُبَيْع و عُمَيْرَة که مادرشان ام یزید دختر قیس بن زعوراء بن حرام بن جندب بن عامر بن غنم بن عدی بن نجار است. فقط به روایت محمد بن اسحاق معوذ هم همراه هفتادتن از انصار در بیعت عقبه دوم حضور داشته است. معوذ در جنگ بدر شرکت کرده است و او و برادرش عوف بر ابوجهل ضربه های کشنده زدند. ابوجهل حمله ای کرد و هردو را کشت و خود به زمین افتاد و عبدالله بن مسعود سرش را برید. از معوذ هم نسلی باقی نمانده است. و برادرشان.

عوف بن حارث

برادر تنی معاذ و معوذ است. او را هم از شش تنی می دانند که از انصار در مکه مسلمان شدند. به روایت واقدی در هر دو بیعت عقبه اول و دوم حضور داشته است، ولی ابن اسحاق می گوید در بیعت عقبه دوم بوده است. او و دو برادرش معاذ و معوذ به روایت ابومعشر و واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری در بدر شرکت کرده اند. محمد بن اسحاق برادر دیگری از ایشان به نام رفاعه بن حارث را هم افزوده است و می گوید: هر چهار برادر در بدر شرکت داشته اند. محمد بن رفاعه می گوید: این در نظر ما ثابت نیست. عوف بن حارث در جنگ بدر شهید شد. ابوجهل بن هشام او را کشت و عوف و برادرش معوذ هم او را از پای درآوردند.^۱ نسل عوف باقی هستند.

یزید بن هارون از جریر بن حازم، از محمد بن سیرین، در باره چگونگی کشته شدن ابوجهل نقل می کند که: * نخست دو پسر عفراء او را از پای درآوردند و عبدالله بن مسعود سرش را برید.

۱. برای اطلاع بیشتر از چگونگی شهادت این دو بزرگوار و کشته شدن ابوجهل، رکن: مغازی، ج ۱، ص ۸-۶۶-م.

نعمان بن عمرو

ابن رفاعه بن حارث بن سواد بن مالک بن غنم. مادرش فاطمة بنت عمرو بن عطیه بن خنساء بن مبدول بن عمرو از خاندان مازن بن نجار است. نام او را به صورت نُعمان مصغر نعمان آورده‌اند. فرزندان نعمان عبارت‌اند از: محمد، عامر، سبرة، لبابة، کبشه، مریم، ام حبیب، أمة الله که مادرانشان کنیزهایی بوده‌اند. و حکیمه که مادرش از بنی سهم است. نعمان فقط به روایت محمد بن اسحاق در بیعت عقبه دوم همراه هفتادتن انصار بوده است. او در بدر و أحد و خندق و تمام جنگهای پیامبر (ص) همراه بوده است.

محمد بن حمید عندی از معمر بن راشد، از زید بن اسلم نقل می‌کند که * نعمان و پسرش را به گناه باده گساری به حضور پیامبر آوردند که او را تازیانه زدند و این کار چهار یا پنج بار تکرار شد. مردی گفت: خدایا او را لعنت کن چه بسیار باده می‌نوشد و چه بسیار تازیانه می‌خورد. پیامبر (ص) به آن مرد فرمودند: او را لعنت مکن که خدا و رسولش را دوست می‌دارد.

مُعلی بن اسد عَمّی از وهیب بن خالد، از ایوب بن محمد نقل می‌کند * پیامبر فرمودند: به نعمان چیزی جز خیر و نکو مگویید که او خدا و رسولش را دوست می‌دارد. نعمان بن عمرو باقی ماند و به روزگار معاویه بن ابوسفیان درگذشت و از او نسلی باقی نمانده است.

عامر بن مُخلَد

ابن حارث بن سواد بن مالک بن غنم. مادرش عماره دختر خنساء بن عمیره بن عبد بن عوف بن غنم بن مالک بن نجار است. عامر بن مخلد در بدر و أحد شرکت کرد و در جنگ احد که در شوال و سی و دومین ماه هجرت بود کشته شد و نسلی از او باقی نیست.

عبدالله بن قیس

ابن خالدة بن حارث بن سواد بن مالک بن غنم. فرزندانش عبارت‌اند از: عبدالرحمن و

عُمیرة که مادرشان سعاد دختر قیس بن مخلد بن حارث بن سواد بن مالک بن غنم است. و ام عون که مادر این دختر را نمی‌شناسیم. عبدالله در بدر و اُحد شرکت کرد. عبدالله بن محمد بن عمارة انصاری می‌گوید: او در جنگ اُحد شهید شده است. واقدی می‌گوید: او روز جنگ اُحد شهید نشده است و زنده مانده و در جنگها همراه پیامبر بوده است و در خلافت عثمان بن عفان درگذشته است و از او نسلی باقی نمانده است.

عمرو بن قیس

ابن زید بن سواد بن مالک بن غنم. به روایت ابومعشر و واقدی و عبدالله بن محمد بن عمارة انصاری در بدر شرکت کرده است، ولی موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق او را از بدری‌ها نشمرده‌اند؛ و به روایت همگان او در اُحد شرکت کرده و در آن جنگ شهید شده است. او را نوفل بن معاویه دلی در شوالی که سی و دومین ماه هجرت بوده کشته است. نسل او باقی هستند. و پسرش.

قیس بن عمرو

ابن قیس. مادرش ام حرام دختر یلحان بن خالد بن زید بن حرام بن جندب از خاندان عدی بن نجار است. به روایت ابومعشر و واقدی و عبدالله بن محمد بن عمارة انصاری در بدر شرکت کرده است و موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق او را از بدری‌ها نشمرده‌اند. به روایت همگان در اُحد شرکت کرد و شهید شد و نسلی از او باقی نمانده است. نسل برادرش عبدالله بن عمرو بن قیس باقی هستند و عبدالله بن عمرو دارای کنیه ابوایی بوده و اعقاب او در بیت المقدس در شام باقی هستند.

ثابت بن عمرو

ابن زید بن عدی بن سواد بن مالک بن غنم. به روایت موسی بن عقبه و ابومعشر و واقدی و عبدالله بن محمد، او در بدر شرکت کرده است، ولی محمد بن اسحاق او را از بدری‌ها نمی‌داند و همگان گویند در جنگ اُحد شرکت کرد و شهید شد و نسل او باقی نیست.

از همپیمانان بنی غنم بن مالک بن نجار

عدی بن ابی الزغباء

نام ابی الزغباء، سنان بن سبیع بن ثعلبة بن ربیعة بن زهرة بن بُدَیل بن سعد بن عدی بن نصر بن کاهل بن نصر بن مالک بن غطفان بن قیس از قبیله جُهیته است. پیامبر (ص) او را همراه بُسْبَس بن عمرو جهنی به عنوان پیشتاز برای کسب خبر از کاروان قریش [در جنگ بدر] گسیل فرمودند و آن دو هنگامی که به بدر رسیدند متوجه شدند کاروان گذشته است و به آن دسترسی نیافتند و پیش پیامبر (ص) آمدند و خبر آوردند. عدی در جنگهای بدر و أحد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است، و در حکومت عُمر بن خطاب در گذشته است و اعقاب او باقی نمانده‌اند.

وَدِیعة بن عمرو

ابن جراد بن یربوع بن طحیل بن عمرو بن غنم بن ربعة بن رشدان بن قیس بن جهیته. محمد بن اسحاق و واقدی نسب و نام او را همین‌گونه آورده‌اند و ابومعشر نام و نسبش را چنین آورده است: رفاعه بن عمرو بن جراد. در بدر و أحد شرکت کرده است.^۱

عُصَیمة

همپیمان ایشان و از قبیله اشجع است. ابن اسحاق و ابومعشر و واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری او را از شرکت‌کنندگان در بدر می‌دانند. ولی موسی بن عقبه او را از بدری‌ها نمی‌داند. او در أحد و خندق و دیگر جنگهای پیامبر (ص) همراه بوده است و در حکومت معاویه بن ابی سفیان در گذشته است.

۱. ابن اثیر هم در اسدالغابه، ج ۵، ص ۸۶، نام او را ودیعه ضبط کرده است و توضیح بیشتری در باره مدت عمر و تاریخ مرگ او نداده است - م.

ابوالحمراء

آزاد کرده و وابسته حارث بن رفاعه بن حارث بن سواد بن مالک بن غنم است. واقدی از عبدالله بن ابی عبده، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * از رُبیع دختر معوذ بن عفره شنیدم که می‌گفت: ابوالحمراء در جنگ بدر شرکت کرده است. همچنین واقدی از ابراهیم بن اسماعیل بن ابی حبیب، از داود بن حصین هم شرکت او را در بدر نقل می‌کند. ابوالحمراء در جنگ اُحُد هم حضور داشته است. جمعاً بیست و سه تن.

از خاندان بنی معاویه بن عمرو که همان بنی حُدَیلة‌اند و حُدَیلة نام مادرشان است و از قبیله عمرو بن مالک بن نجارند

أُبَی بن کعب

ابن قیس بن عبید بن زید بن معاویه بن عمرو بن مالک بن نجار. کنیه‌اش ابومنذر و مادرش صُهَیلة دختر اسود بن حرام بن عمرو از خاندان مالک بن نجار است. فرزندان أُبَی به این شرح‌اند: طَفَیل و محمد که مادرشان ام‌الطفیل دختر طفیل بن عمرو بن منذر بن سُبَیع بن عَبْدُ نُهْم از قبیله دوس است. و ام عمرو دختر او که مادرش را نمی‌دانیم کیست. به روایت تمام سیره‌نویسان أُبَی بن کعب در بیعت دوم عقبه همراه هفتادتن از انصار حضور داشته است. ابی بن کعب در دوره جاهلی و پیش از اسلام خط می‌نوشت و نگارش میان اعراب اندک بود.^۱ أُبَی در اسلام برای پیامبر (ص) وحی را می‌نوشت و خداوند متعال به پیامبر دستور فرمود تا قرآن را بر أُبَی بخواند و پیامبر (ص) فرموده است: قرآن خوان‌ترین امت من أُبَی است.^۲

۱. خوانندگان گرامی ملاحظه فرمودند که این چهارمین فردی است که تاکنون گفته است در دوره جاهلی خط می‌نوشته‌اند و با توجه به این که تاکنون هشتاد و هفت تن از انصار را نام برده است، این رقم قابل توجه است -م.
۲. ظاهراً مقصود حدیثی است که انس بن مالک نقل می‌کند که پیامبر (ص) فرمودند: خداوند به من دستور فرموده است، سورة لم یکن الذین کفروا را بر تو بخوانم. رک: محمد فواد عبدالباقی، اللؤلؤ والمرجان، ج ۳، ص ۱۵۷ -م.

واقدی از اسحاق بن یحیی بن طلحة، از عمرویش عیسی بن طلحة و از موسی بن محمد بن ابراهیم، از قول پدرش، همچنین مخرمه بن بکیر از پدرش، از یُسر بن سعید و نیز عبدالله بن جعفر از سعد بن ابراهیم همگی نقل می‌کنند * پیامبر (ص) میان ابی بن کعب و طلحة بن عبیدالله عقد برادری بست، ولی ابن اسحاق روایت می‌کند که عقد برادری میان ابی و سعید بن زید بن عمرو بن نفیل بسته شده است. ابی در بدر و أحد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است.

واقدی از اسحاق بن یحیی، از عیسی بن طلحة نقل می‌کند * ابی مردی میانه‌بالا بود، نه بسیار کوتاه و نه بلند.

واقدی از ابی بن عباس بن سهل بن سعد ساعدی، از پدرش نقل می‌کند * ابی بن کعب دارای موهای سپید در سر و ریش خود بود و موی خود را رنگ نمی‌کرد.

اسماعیل بن ابراهیم اسدی از جریری، از ابونضرة نقل می‌کند مردی به نام جابر یا جوبیر می‌گفته است * به روزگار حکومت عمر برای کاری پیش او رفتم. کنار او مردی با جامه و موهای سپید نشسته بود، گفت: این دنیا وسیله رسیدن و زاد و توشه ما برای آخرت است و در آن اعمال ما صورت می‌گیرد که در آخرت نتیجه‌اش را به ما می‌دهند. گوید، گفتم: ای امیر مؤمنان این کیست؟ گفت: سرور مسلمانان ابی بن کعب است.

رؤح بن عبادة از عوف، از حسن بصری، از عتی بن ضمره نقل می‌کند که می‌گفته است * ابی بن کعب را دیدم که سر و ریش او سپید بود.

عفان بن مسلم و سلیمان بن حرب هردو از حماد بن سلمه، از ثابت بُنّانی و حمید از حسن بصری، از عتی بن ضمره سعدی نقل می‌کنند که می‌گفته است * وارد مدینه شدم و کنار مردی که موهای سر و ریش او سپید بود و حدیث نقل می‌کرد نشستم، ناگاه دانستم که ابی بن کعب است. ابن سعد می‌گوید: سلیمان در سلسله‌سند خود از حمید نام نبرده است.

عمرو بن عاصم کلایی از سلام بن مسکین، از قول عمران بن عبدالله نقل می‌کند * ابی بن کعب به عمر بن خطاب گفت: چرا مرا به استانداری نمی‌گماری؟ گفت: خوش نمی‌دارم که دینت را آلوده کند.

عفان بن مسلم از وهیب بن خالد و محمد بن عبدالله از سفیان و هردو از خالد حذاء (کفش دوز)، از ابوقلابه، از انس بن مالک نقل می‌کنند * پیامبر (ص) فرموده‌اند: قرآن خوان‌ترین امت من ابی بن کعب است.

عمرو بن عاصم کلابی و عفان بن مسلم از همام بن یحیی، از قتاده، از انس بن مالک نقل می‌کنند * پیامبر (ص) ابی بن کعب را خواستند و فرمودند: خداوند تبارک و تعالی به من فرمان داده است که بر تو قرآن بخوانم. ابی گفت: خداوند نام مرا برده است؟ فرمود: آری خداوند نام تو را برای من برده است. ابی شروع به گریستن کرد.

عفان از قول همام، از قول قتاده نقل می‌کند که می‌گفته است به من خبر رسیده که * پیامبر (ص) سوره «لم یکن الذین کفروا» را بر ابی تلاوت فرموده‌اند.

عفان بن مسلم از وهیب، از ایوب، از ابوقلابه، از ابوالمهلّب، از ابی بن کعب نقل می‌کند که می‌گفته است * قرآن را در هشت شب دوره می‌کرده است و تمیم داری^۱ قرآن را در هفت شب ختم می‌کرده است.

عارم بن فضل هم از حماد بن زید، از راویان روایت قبلی نقل می‌کند * ابی بن کعب می‌گفته است ما قرآن را در هشت شب ختم می‌کنیم.

عبدالله بن جعفر رقی هم از عبدالله بن عمرو، از همان راویان نقل می‌کند * ابی بن کعب می‌گفته است من قرآن را در هشت شب ختم می‌کنم.

عارم بن فضل و عفان از حماد بن زید، از عاصم بن بهدله، از زرّبن حبیش نقل می‌کنند که می‌گفته است * ابی بن کعب تندخو بود. به او گفتم: ای ابومنذر برای من نرم و ملایم باش که من بتوانم از فضل تو بهره‌مند شوم.

محمد بن عبدالله اسدی از سفیان، از ابن ابجر، از شعبی، از مسروق نقل می‌کند که می‌گفته است * مسأله‌ای را از ابی بن کعب پرسیدم. گفت: ای برادرزاده این مسأله اتفاق افتاده و در خارج وقوع یافته است؟ گفتم: نه. گفت: مهلت به ما بده هرگاه اتفاق افتاد رأی خود را در باره آن خواهیم گفت و در آن اجتهاد خواهیم کرد.

رّوح بن عباد و هوذة بن خلیفه هر دو از عوف، از حسن بصری، از عتّی بن ضمره نقل می‌کند که می‌گفته است * به ابی بن کعب گفتم: شما اصحاب پیامبر (ص) چگونه‌اید ما از راه دور پیش شما می‌آییم و امیدواریم که اخباری به ما بیاموزید، ولی همین‌که پیش شما می‌رسیم کار ما را مهم نمی‌گیرید. گویا ما در نظر شما خوار و بی‌مقداریم؟ گفت: به خدا

۱. تمیم بن اوس داری از اصحاب حضرت ختمی مرتبت (ص) است که به سال نهم هجری مسلمان شده است و ساکن مدینه بوده و پس از کشته شدن عثمان به فلسطین کوچ کرده است، و به سال ۴۰ هجرت درگذشته است. به الاعلام، ج ۲، ص ۷۱ مراجعه شود - م.

سوگند اگر تا روز جمعه زنده بمانم سخنانی خواهم گفت که اهمیت نمی‌دهم زنده بگذاریدم یا بکشیدم. چون روز جمعه فرا رسید به مدینه آمدم و دیدم مردم در کوچه‌ها ازدحام کرده‌اند. گفتم: برای این مردم چه پیش آمده است؟ یکی از ایشان گفت: تو از مردم این شهر نیستی؟ گفتم: نه. گفت: امروز سرور مسلمانان ابی بن کعب درگذشته است. گفتم: به خدا سوگند تا به امروز کسی را چون این مرد در رازداری ندیده‌ام و کسی چون او را ندیدم که در پوشش لطف الهی باشد.

محمد بن عبدالله انصاری هم از عوف، از حسن بصری، از عتی نقل می‌کند که می‌گفته است: * روزی که هوا طوفانی و پرگرد و خاک بود، به مدینه رسیدم و دیدم مردم در یکدیگر موج می‌زنند. گفتم: چه شده است که مردم چنین هستند؟ گفتند: مگر تو از مردم این شهر نیستی؟ گفتم: نه. گفتند: امروز سرور مسلمانان ابی بن کعب درگذشته است.

عفان بن مسلم از جعفر بن سلیمان، از ابو عمران جونی، از جندب بن عبدالله بجلی نقل می‌کند که می‌گفته است: * برای کسب علم وارد مسجد پیامبر (ص) شدم، دیدم مردم حلقه حلقه نشسته‌اند و حدیث می‌خوانند. من در حلقه‌ها می‌گشتم تا آنکه به حلقه‌ای رسیدم که در آن مردی خسته و کوفته در حالی که فقط دو جامه بر تن داشت و گویی از سفر آمده بود، نشسته بود و حدیث می‌گفت و شنیدم که می‌گوید: قدرتمندان نابود شدند و برایشان اندوهی ندارم و این سخن را چندبار تکرار کرد. من کنار او نشستم. او مدنی حدیث کرد و برخاست و چون برخاست از مردم پرسیدم این کیست؟ گفتند: سرور مسلمانان ابی بن کعب است. گوید: از پی او رفتم و چون به خانه‌اش رسید، دیدم خانه و وسایل زندگی او هم فرسوده و کهنه است و مردی پارسا و زاهد بود که همه چیزش به یکدیگر شبیه بود. بر او سلام دادم، پاسخ را داد و پرسید از کجایی؟ گفتم: از مردم عراق. گفت: که از همگان بیشتر از من می‌پرسند. چون این سخن را گفتم من خشمگین شدم و بر زانوان خود نشستم و دستهایم را مقابل چهره‌ام و رو به قبله گرفتم و گفتم: خدایا من از ایشان به تو شکایت می‌کنم، ما متحمل هزینه و زحمت می‌شویم و شتران خود را برای کسب علم به حرکت درمی‌آوریم و چون ایشان را ملاقات می‌کنیم این‌گونه بر ما روی تَرش می‌کنند و چنین می‌گویند. گوید: ابی شروع به گریستن و کسب رضایت من کرد و گفت: ای وای من چنان نخواهم کرد. سپس گفت: پروردگارا من با تو عهد می‌کنم که اگر تا جمعه مرا زنده نگهداری هرچه از رسول خدا شنیده‌ام بیان کنم و در آن از سرزنش سرزنش‌کننده نترسم. چون این

سخن را گفت از خانه‌اش رفتم و منتظر روز جمعه شدم. روز پنجشنبه برای انجام دادن کاری بیرون آمدم و تمام کوچه‌های مدینه انباشته از مردم بود، و هیچ کوچه‌ای نبود مگر آنکه در آن به مردم برمی‌خوردم. گفتم: بر سر مردم چه آمده است؟ کسی گفت: مثل اینکه تو غریبی. گفتم: آری. گفت: امروز اُبی بن کعب سرور مسلمانان در گذشته است.

جندب راوی حدیث فوق می‌گوید: ابوموسی اشعری را در عراق دیدم و داستان اُبی بن کعب را به او گفتم. گفت: ای وای از مرگ او، کاش زنده می‌ماند تا گفتار خود را برای ما بیان می‌کرد.

واقدی می‌گوید: * این احادیث در باره مرگ اُبی به روزگار حکومت عمر بن خطاب است. خویشاوندان و گروهی از اصحاب ما می‌گویند که اُبی در سال بیست و دوم هجرت در مدینه در گذشته است. از کسی هم شنیده‌ام که اُبی در دوره حکومت عثمان در گذشته است، و این استوارترین اقوال در نظر ماست که عثمان بن عفان به او دستور داد قرآن را جمع کند.^۱ عارم بن فضل از حماد بن زید، از ایوب و هشام از محمد بن سیرین نقل می‌کند * عثمان دوازده تن را جمع کرد که از قریش و انصار بودند و از جمله اُبی بن کعب و زید بن ثابت و آنان قرآن را جمع کردند.^۲

انس بن معاذ

ابن انس بن قیس بن عبید بن زید بن معاویه بن عمرو بن مالک بن نجّار، مادرش ام أناس دختر خالد بن خنیس بن لوذان بن عبدود از خاندان بنی ساعده انصار است.

انس بن معاذ در بدر و أحد و خندق و تمام جنگهای رسول خدا همراه بوده و در روزگار حکومت عثمان در گذشته است و نسلی از او باقی نمانده است. این قول واقدی است، ولی عبدالله بن محمد بن عماره انصاری معتقد است که انس بن معاذ در بدر و أحد شرکت کرد و برادرش اُبی بن معاذ هم که کنیه‌اش ابومحمد بوده با او در جنگ أحد همراه بوده است، و سپس هر دو در جنگ بثر معونه حاضر و شهید شدند.

۱. ابن اثیر در اسدالغابه، ج ۱، ص ۵۰ سال مرگ اُبی بن کعب را بررسی کرده و می‌گوید عقیده بیشتر مورخان بر این است که در حکومت عمر در گذشته است. زرکلی هم در الاعلام، ج ۱، ص ۷۸، مرگ او را در سال بیست و یکم می‌داند. م.
۲. برای اطلاع از تناقض روایات جمع قرآن در دوره عثمان رک: حضرت آية الله العظمی حاج سید ابوالقاسم خویی (ره)، البیان، ص ۲۷۸ - ۲۵۸ - م.

از خاندان مغالۀ که از قبیلۀ عمرو بن مالک بن نجارند

اُوس بن ثابت

ابن منذر بن حرام بن عمرو بن زید منات بن عدیّ بن عمرو بن مالک بن نجار. او برادر حسان بن ثابت شاعر و ابوشداد بن اوس است. مادر اوس بن ثابت سُخطی دختر حارثه بن لوزان بن عبدود از خاندان بنی ساعده است. این بانو زن پدر ثابت بوده است که ثابت پس از مرگ پدرش او را به همسری گرفته است و اعراب این کار را انجام می دادند و در آن عیبی نمی دیدند.^۱ تمام سیره نویسان اتفاق نظر دارند که اوس در بیعت دوم عقبه حضور داشته است.

واقدی از محمد بن صالح، از عاصم بن عمر بن قتاده و موسی بن محمد بن ابراهیم، از پدرش نقل می کنند: * پیامبر (ص) میان اوس بن ثابت و عثمان بن عفان عقد برادری منعقد فرمود. محمد بن اسحاق هم همین گونه نقل می کند. واقدی می گوید: اوس در بدر و اُحد و خندق و تمام جنگهای پیامبر (ص) همراه بوده است و در دورۀ حکومت عثمان در مدینه درگذشته است. اعقاب او در بیت المقدس هستند. عبدالله بن محمد بن عمارۀ انصاری می گوید: اوس بن ثابت در جنگ احد شهید شده است، ولی واقدی آن را نپذیرفته است. و برادرش.

ابوشیخ

نامش اُبیّ و برادر تنی اُوس است. او و اوس پسرخاله های قیس بن عمرو نجّاری و سماک بن ثابت که از خاندان حارث بن خزرج است بوده اند. ابوشیخ در جنگهای بدر و احد و بئر معونه شرکت کرد و در ماه صفری که سی و ششمین ماه هجرت بود در بئر معونه شهید شد و نسل او باقی نیست.

۱. در آیه ۲۲ سوره چهارم - نساء - ضمن منع از این کار آنچه را در گذشته صورت گرفته مورد عفو و اغماض قرار داده است. رک: طوسی، تفسیر تبیان، ج ۳، ص ۱۶۰ - م.

ابوطلحة

نامش زید بن سهل بن اسود بن حرام بن عمرو بن زید منات بن عدی بن عمرو بن مالک بن نجار است. مادرش عبادة دختر مالک بن عدی بن زید منات است. فرزندانش عبدالله و ابوعمیرند که مادرشان ام سلیم دختر ملحان بن خالد بن زید بن حرام بن جندب بن عامر بن غنم بن عدی بن نجار است.

معن بن عیسی از ابوطلحه نامی که از نوادگان ابوطلحه است نقل می کند: «نام ابوطلحه زید بوده و هموست که می گوید:

«من ابوطلحه ام و نام من زید است و اسلحه من همه روز شکاری را فرو می گیرد»^۱
 واقدی می گوید: «به روایت همگان ابوطلحه در بیعت دوم همراه هفتادتن انصار حضور داشته است، و در جنگ بدر و احد و خندق و تمام جنگهای دیگر هم همراه پیامبر (ص) بوده است.

واقدی از عبدالله بن جعفر، از سعد بن ابراهیم و محمد بن صالح از عاصم بن عمر بن قتادة نقل می کنند: «پیامبر (ص) میان ابوطلحه و ارقم بن ارقم مخزومی عقد برادری بست. عفتان بن مسلم از حماد بن سلمه، از ثابت، از انس بن مالک، از ابوطلحه نقل می کند که می گفته است: «روز جنگ احد سرم را بلند کردم و نگریستم که همگی از شدت خواب آلودگی سر بر سپر خود نهاده و خفته اند.

محمد بن عبدالله انصاری و عبدالله بن بکر سهمی از حمید طویل، از انس بن مالک نقل می کنند: «ابوطلحه می گفته است: من از کسانی بودم که در روز احد خواب چنان بر من چیره شد که شمشیرم چندبار از دستم افتاد.

محمد بن عبدالله اسدی و قبیصة بن عقیبه هردو از سفیان، از عبدالله بن محمد بن عقیل، از جابر یا از انس بن مالک نقل می کنند: «پیامبر (ص) می فرمود: آوای ابوطلحه در لشکر بهتر از هزار مرد است.

واقدی می گوید: «ابوطلحه مردی بلند آوا و از تیراندازان بنام یاران پیامبر (ص) بود.

یزید بن هارون از حماد بن سلمه، از اسحاق بن عبدالله بن ابی طلحة، از انس بن مالک نقل می‌کند * پیامبر (ص) روز جنگ حنین فرمود: هر کس دشمنی را بکشد جامه‌ها و سلاح او از او خواهد بود، و ابوطلحه در آن روز بیست تن را کشت و جامه و سلاح ایشان را گرفت. محمد بن عبدالله انصاری از هشام بن حسان، از محمد بن سیرین، از انس بن مالک نقل می‌کند * پیامبر (ص) در حج خود چون سر تراشیدند نخست سمت راست را تراشیدند و آن را میان مردم توزیع کردند که به هر کس یک و دو تار مو یا بیشتر رسید و چون خواستند سمت چپ را تراشند، فرمودند: ابوطلحه کجاست؟ و همه موهای آن سمت را به او دادند. محمد بن عبدالله انصاری می‌گوید: این موضوع را به عبیده گفتم، گفت: از خاندان انس اندکی از آن موها نصیب ما شد و اگر یک تار مو آن حضرت پیش من باشد برایم بهتر از تمام سیم و زر جهان است.

روح بن عباد و عبدالوهاب بن عطاء عجلی از ابن عوف، از محمد بن سیرین نقل می‌کنند که می‌گفته است * چون پیامبر (ص) حجة الوداع را انجام دادند سر تراشیدند و نخستین کس که برخاست و از مو آن حضرت گرفت، ابوطلحه بود و سپس دیگر مردم برخاستند و موهای تراشیده شده پیامبر (ص) را گرفتند.

محمد بن عبدالله انصاری از حُمَید طویل، از انس بن مالک نقل می‌کند * پیامبر (ص) به خانه ابوطلحه آمدند و بسرکی از او را که کنیه‌اش ابوعمیر بود، اندوهگین دیدند، گوید، پیامبر با آن کودک مزاح می‌فرمود و در آن روز فرمود: چرا ابوعمیر اندوهگین است؟ گفتند: جوجه گنجشکهایش که با آنها بازی می‌کرده است مرده‌اند. گوید، رسول خدا (ص) به او می‌فرمودند: ای ابوعمیر گنجشکها کجا رفتند؟

یزید بن هارون از حُمَید طویل، از انس بن مالک نقل می‌کند * ابوطلحه به روزگار پیامبر (ص) بسیار روزه مستحبی می‌گرفت و پس از آن حضرت هم معمولاً افطار نمی‌کرد و همه روز روزه داشت مگر در سفر یا بیماری تا آنکه خداوند را ملاقات کرد.

عُفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از ثابت، از انس بن مالک نقل می‌کند * ابوطلحه پس از رحلت رسول خدا (ص) چهل سال پیوسته روزه داشت مگر روزهای عید فطر و قربان یا در بیماری.

عُفان بن مسلم با همان سلسله سند نقل می‌کند * در روز اُحد ابوطلحه پیشاپیش پیامبر (ص) تیر می‌انداخت و پیامبر او را سپر خود قرار داده بود و هر تیری که می‌زد پیامبر

سرمی کشید که ببیند تیرش به کجا می خورد. ابوطلحه هم سر خود را بلند می کرد و می گفت: پدر و مادرم فدایت این چنین باید که مبادا تیری به تو بخورد. گلوی من باید مقابل گلوی شما باشد و ابوطلحه مقابل پیامبر جانبازی می کرد و می گفت: من چابکم، برای حوائج خود و اجرای اوامر خویش مرا گسیل دارید.

باز هم عفان با همان سلسله سند نقل می کرد: «ابوطلحه می دانست بیماران را چگونه باید داغ کرد؟ و انس را برای بیماری ریشه داغ کرده است.

یزید بن هارون از ابن عون، از عمرو بن سعید، از ابوطلحه نقل می کند که می گفته است: «در جنگ خیبر پشت سر رسول خدا سوار بودم.

واقدی می گوید: «ابوطلحه مردی سیه چرده و چهارشانه بود و موهای خود را رنگ نمی کرد و در سال سی و چهارم در مدینه درگذشت. عثمان بر او نماز گزارد و در آن هنگام هفتاد سال از عمرش گذشته بود. مردم بصره نقل می کنند که او در دریا درگذشت و در جزیره ای دفنش کردند.

عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از ثابت و علی بن زید، از انس بن مالک نقل می کند: «ابوطلحه این آیه را تلاوت کرد: «به جنگ بیرون بروید سبکباران و گرانباران»^۱ و گفت: چنین می بینم که پروردگارم از جوانان و پیران خواسته است که به جنگ بروند. پسرانم مرا مجهز کنید مجهز، و پسرانش گفتند: تو همراه رسول خدا (ص) و ابوبکر و عمر جهاد کرده ای، اینک ما از سوی تو جهاد می کنیم. گفت: خودم را مجهز کنید و سوار کشتی شد و درگذشت. و پس از هفت روز به جزیره ای رسیدند و او را دفن کردند. و در این مدت بدنش تغییر نکرد.

واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری گویند: «اعقاب ابوطلحه در مدینه و بصره هستند. و خاندانهای ابوطلحه و ثبیط بن جابر و عقبه و کدیم وراث بنی مغاله و بنی خدیله اند. جمعاً سه تن.

از خاندان مبذول که همان عامر بن مالک بن نجار است

ثعلبة بن عمرو

ابن محصن بن عمرو بن عتیک بن عمرو بن مبذول که همان عامر بن مالک بن نجار است. مادرش کبشه دختر ثابت بن منذر و خواهر حسان بن ثابت شاعر است. ام ثابت که مادرش کبشه دختر مالک بن قیس بن محرث بن حارث بن ثعلبة بن مازن بن نجار است، فرزند اوست.

ثعلبة در بدر و أحد و خندق و تمام جنگهای دیگر رسول خدا همراه آن حضرت بوده است. واقدی میگوید: به روزگار حکومت عثمان در مدینه درگذشته و نسلی از او باقی نمانده است؛ ولی عبدالله بن محمد بن عماره انصاری میگوید: ثعلبة روزگار عثمان را درک نکرده است و در دوره حکومت عمر در جنگ پل ابو عبید کشته شده است.

حارث بن صَمَة

ابن عمرو بن عتیک بن عمرو بن مبذول. کنیه اش ابوسعده و مادرش تماضر دختر عمرو بن عامر بن ربیعة بن عامر بن صعصعه از قبیله قیس عیلان است. حارث پسری به نام سعد داشته که در جنگ صفین همراه علی (ع) بوده و کشته شده است و مادرش ام الحکم است و او همان خوله دختر عتبه بن رافع بن امرئ القیس بن زید بن عبدالاشهل بن جشم از قبیله اوس است. پسری دیگر معروف به ابوالجهمیم داشته که از اصحاب پیامبر (ص) است و از آن حضرت روایت نقل کرده است. و مادرش عتيلة دختر کعب بن قیس بن عبید بن زید بن معاویه بن عمرو بن مالک بن نجار است.

واقدی از موسی بن محمد بن ابراهیم بن حارث تیمی، از پدرش نقل می‌کند: * پیامبر (ص) میان حارث بن صمه و صهیب بن سنان پیمان برادری منعقد فرمود.

واقدی از ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبرة، از مسور بن رفاعه، از عبدالله بن مکنف نقل می‌کند: * حارث بن صمه در جنگ بدر همراه رسول خدا بیرون آمد و در روجاء زخمی شد یا استخوانش شکست و پیامبر (ص) او را به مدینه برگرداند، و سهم غنیمت او را پرداخت فرمود. و او همچون کسانی بود که در بدر شرکت کردند.

واقعی همچنین می‌گوید: * او در جنگ اُحد همراه پیامبر (ص) بود و هنگامی که مردم پراکنده شدند، تادم مرگ ایستادگی و بیعت کرد و عثمان بن عبدالله بن مغیره مخزومی را کشت و سلاح او را که زره و مغفر و شمشیر خوبی بود برای خود برداشت و نشنیده‌ایم کس دیگری غیر از او در آن روز سلاح مقتول را به غنیمت بردارد. چون این خبر به رسول خدا رسید، فرمود: سپاس پروردگار را که او را نابود فرمود.

در روز جنگ اُحد پیامبر (ص) مکرر می‌فرمود: عمویم چه شده است؟ حمزه چه شده است؟ حارث بن صمه به جستجوی حمزه بیرون شد و چون تأخیر کرد، علی (ع) به جستجوی او برآمد و این رجز را می‌خواند:

«پروردگارا حارث بن صمه دوست وفادار ما بود در جستجوی کاری مهم گویا گم شده است و شاید آنجا در جستجوی بهشت است.»^۱

علی (ع) به حارث رسید و حمزه را هم کشته یافت و هر دو به حضور پیامبر آمدند و به آن حضرت خبر دادند. حارث در ماه صفری که سی و ششمین ماه هجرت بود در جنگ بثر معونه شرکت کرد و شهید شد. اعقاب او امروز هم در مدینه و بغداد هستند.

سهل بن عتیک

ابن نعمان بن عمرو بن عتیک بن عمرو بن مبذول. مادرش جمیله دختر علقمة بن عمرو بن ثقف بن مالک بن مبذول است. سهل برادری هم به نام حارث بن عتیک با کنیه ابواخزم داشته که در بدر شرکت نکرده است، مادر او هم جمیله است. فقط ابومعشر نام پدر سهل را عبید گفته است و این خطای او یا راویان اوست.

سهل بن عتیک به روایت موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و ابومعشر و واقعی در بیعت دوم عقبه همراه هفتاد تن انصار بوده است. و در بدر و اُحد شرکت کرد و نسلی از او باقی نمانده است. برادرش ابواخزم روز جنگ پل ابوعبید کشته شد. او هم از اصحاب پیامبر (ص) است.^۲ جمعاً سه تن.

۱. یا رب ان الحارث بن صمه کان رفیقاً و بنا ذا ذمّة

قد ضلّ فی مهمّته یلتمس الجنة فیها ثمة

۲. ابن اثیر در اسد الغابه، ج ۲، ص ۳۶۷، از سهل بن عتیک انصاری هم نام برده که در عهد پیامبر (ص) در گذشته و رسول خدا بر او نماز گزارده است - م.

از بنی عدی بن نجار

حارثة بن سراقه

ابن حارث بن عدی بن مالک بن عدی بن عامر بن غنم بن عدی بن نجار. مادرش معروف به ام حارثه است و نامش رُبیع دختر نصر بن ضمضم بن زید بن حرام بن جندب بن عامر بن غنم بن عدی بن نجار است و عمه انس بن مالک خدمتگزار پیامبر (ص) است. پیامبر (ص) میان حارثة بن سراقه و سائب بن عثمان بن مظعون عقد برادری بست. حارثة در جنگ بدر همراه رسول خدا بود و شهید شد. حبان بن عرقه تیری به او زد که به حنجره اش نشست و کشتش و او را فرزندی نیست.

یزید بن هارون از حماد بن سلمه، از ثابت بُنّانی، از انس بن مالک نقل می‌کند * حارثة برای نگهبانی بیرون آمد، تیری به او خورد و کشتش. مادرش گفت: ای رسول خدا از محبت من به حارثة آگاهی، اگر بدانم در بهشت است صبر و شکیبایی می‌کنم و گرنه خواهید دید که چه می‌کنم. پیامبر فرمودند: ای مادر حارثة یک بهشت نیست بلکه بهشتهای بسیار و حارثة در برترین آنهاست و یا فرموده است: در فردوس برین است و شک از یزید بن هارون است.

عمرو بن ثعلبة

ابن وهب بن عدی بن مالک بن عدی بن عامر بن غنم بن عدی بن نجار. کنیه اش ابو حکیم است و مادرش ام حکیم دختر نصر بن ضمضم بن زید بن حرام و عمه انس بن مالک است. عمرو بن ثعلبه پسر خاله حارثة بن سراقه است. عمرو دارای پسری به نام حکیم بوده که کنیه اش از نام اوست و پسری دیگر به نام عبدالرحمن که هردو در کودکی درگذشته‌اند و نسلی از او باقی نمانده است.

مُخَرِّزُ بنِ عامِر

ابن مالک بن عدی بن عامر بن غنم بن عدی نجار. مادرش سُعدی دختر خیشمه بن حارث بن مالک بن کعب بن نحاط بن کعب بن مالک بن حارثه بن غنم بن سلم از قبیلهٔ اوس است و او خواهر سعد بن خیشمه است. فرزندان منحرز عبارت‌اند از: اسماء و کلثم که مادرشان ام سهل دختر ابی خارجه عمرو بن قیس بن مالک بن عدی بن عامر بن غنم بن عدی بن نجار است. منحرز در جنگ بدر شرکت کرد و بامداد روزی که پیامبر برای جنگ اُحد بیرون آمدند، او درگذشت، و همچون کسانی است که احد را درک کرده‌اند. از او نسلی باقی نمانده است.

سَلِیْطُ بنِ قَیْس

ابن عمرو بن عبید بن مالک بن عدی بن عامر بن غنم بن عدی بن نجار. مادرش زُغَبیّه دختر زراره بن عدس بن عبید بن ثعلبه بن غنم بن مالک بن نجار است و او خواهر ابوامامه اسعد بن زراره است. فرزندان سلیط به این شرح‌اند: دختری به نام تُبَیْئَةُ که مادرش سُخَیْلَةُ دختر صَمّه بن عمرو بن عتیک بن عمرو بن مَبْذُول و خواهر حارث بن صَمّه است. سلیط بن قیس و ابوصرمه چون اسلام آوردند، بت‌های بنی عدی بن نجار را می‌شکستند. سلیط در بدر و احد و خندق و تمام جنگ‌های دیگر همراه پیامبر (ص) بود و در سال چهاردهم هجرت در جنگ پل ابو عبید شهید شد و نسلی از او باقی نمانده است.

ابوسلیط

نامش اُسَیره پسر عمرو بن قیس بن مالک بن عدی بن عامر بن غنم بن عدی بن نجار است. مادرش آمنه دختر اوس بن عَجْرَة از بَلِیّ و هم‌پیمان بنی عوف بن خزر ج است. ابوسلیط دارای دو پسر به نام‌های عبدالله و فضاله است و مادرشان عَمْرَة دختر حَیّه بن ضمیره بن خیار بن عمرو بن مَبْذُول است. ابوسلیط در جنگ‌های بدر و احد شرکت کرده است و نسلی از او باقی نمانده است.

عامر بن امیه

ابن زید بن حسحاس بن مالک بن عدی بن عامر بن غنم بن عدی بن نجار است. عامر دارای پسرى به نام هشام است که از اصحاب پیامبر (ص) بوده است و ساکن بصره شده است. مادر هشام از قبیله بهراء است. عامر در جنگ بدر و احد شرکت کرد و در جنگ احد شهید شد و او را نسلی باقی نمانده است.

ثابت بن خنساء

ابن عمرو بن مالک بن عدی بن عامر بن غنم بن عدی بن نجار. نسلی از او باقی نمانده است. به روایت واقدی در جنگ بدر شرکت کرده است. نسب او را در کتاب نسب انصار ندیدم و از قول عبدالله بن محمد بن عماره انصاری نوشتم.

قیس بن سکن

ابن قیس بن زعوراء بن حرام بن جندب بن عامر بن غنم بن عدی بن نجار. کنیه اش ابوزید است. گفته اند او از کسانی است که در عهد پیامبر (ص) قرآن را جمع کرده است. فرزندان اش عبارت اند از: زید، اسحاق، خوله که مادرشان ام خوله دختر سفیان بن قیس بن زعوراء است، [دختر عمویش]. قیس بن سکن در جنگهای بدر و احد و خندق و تمام جنگهای دیگر پیامبر همراه بوده است و در جنگ پل ابو عبید شهید شد و از نسلی از او باقی نمانده است.

ابوالاعور

نامش کعب بن حارث بن ظالم بن عبس بن حرام بن جندب بن عامر بن غنم بن عدی بن نجار است. مادرش ام نیار دختر ایاس بن عامر بن ثعلبه بن یلی از همپیمانان بنی حارثه بن حارث و از قبیله اوس است. ابوالاعور در بدر و احد شرکت کرده است و نسلی از او باقی نمانده

است. عبدالله بن محمد بن عمارة انصاری می گوید: نام ابواور حارث بن ظالم است و کعب که در کتابها نوشته اند عموی ابوالاعور است و کسانی که نسب شناس نبوده اند، نامش را کعب نوشته اند و اشتباه است.

حرام بن ملحان

نام ملحان مالک بن خالد بن زید بن حرام بن جندب بن عامر بن غنم بن عدی بن نجار است. مادر حرام، ملیکه دختر مالک بن عدی بن زیدمنات بن عدی بن زید منات بن عدی بن عمرو بن مالک بن نجار است. حرام در جنگهای بدر و احد و بثر معونه شرکت کرد و در ماه صفری که سی و ششمین ماه هجرت است در بثر معونه شهید شد و نسلی از او باقی نمانده است. عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از ثابت، از انس بن مالک نقل می کند: * گروهی از مردم پیش پیامبر (ص) آمدند و گفتند: مردانی را همراه ما بفرست تا قرآن و احکام را به ما بیاموزند. پیامبر (ص) هفتاد تن از انصار را که به آنان «قراء» می گفتند فرستادند و دو دایی حرام هم با ایشان بودند. این گروه هفتاد نفری معمولاً شبها قرآن می خواندند و آن را به دیگران تعلیم می دادند و روزها نخست آب می آوردند و در مسجد می نهادند و هیزم جمع می کردند و می فروختند و برای اهل صفة خوراک می خریدند. پیامبر ایشان را گسیل فرمود. مشرکان پیش از آنکه این گروه به مقصد برسند راه را بر ایشان بستند و همه را کشتند و آنان گفتند: «پروردگارا از سوی ما به پیامبر ما تبلیغ فرمای که ما تو را دیدار کردیم. ما از تو خشنود شدیم و تو از ما خشنود شدی.» گوید: مردی از پشت سر حرام بن ملحان که دایی انس بود آمد و نیزه ای زد که او را از پای درآورد و حرام گفت: سوگند به خدای کعبه رستگار شدم. پیامبر (ص) به مسلمانان فرمود: برادران شما کشته شدند و گفتند پروردگارا به پیامبر ما از سوی ما ابلاغ کن که تو را دیدار کردیم. ما از تو خشنود شدیم و تو از ما خشنود شدی.

عفان بن مسلم از همام بن یحیی، از اسحاق بن عبدالله بن ابی طلحه، از انس بن مالک نقل می کند: * رسول خدا (ص) حرام بن ملحان برادر ام سلیم را همراه هفتاد تن به قبیله بنی عامر گسیل فرمود. انس گوید: چون نزدیک آن قبیله رسیدند حرام دایی من به همراهان خود گفت: من پیش از شما می روم تا پیام رسول خدا (ص) را به ایشان بدهم، اگر مرا امان

دادند که چه بهتر و گرنه شما به من نزدیک هستید. او زودتر رسید و ایشان به ظاهر امانش دادند، ولی در همان حال که مشغول ابلاغ پیام بود به مردی اشاره کردند که بآن نیزه او را از پای درآورد و حرام تکبیر گفت و گفت: سوگند به خدای کعبه رستگار شدم. آن گاه به یاران او حمله کردند و تمام ایشان غیر از مرد لنگی را که به کوه پناه برده بودند کشتند.

گوید: انس می‌گفته است که جبرئیل به حضور پیامبر آمد و خبر آورد که آنان پروردگار خویش را دیدار کردند، ایشان از خداوند و خداوند از ایشان خوشنود شدند. انس می‌گوید: ما این را به صورت آیه‌ای از قرآن می‌خواندیم و سپس نسخ شد.^۱ گوید: پیامبر (ص) سی روز هر بامداد [شاید منظور در نماز صبح باشد] بر قبایل رِغْل و ذکوان و بنی لحيان و عَصِیة که از فرمان خداوند رحمان سرکشی کرده بودند نفرین می‌فرمود.

عمرو بن عاصم از همام، از عاصم بن بهدله نقل می‌کرد که ابن سعود می‌گفته است: * هر کس خوشنود می‌شود که برای قومی گواهی دهد که به راستی شهید شده‌اند، در باره ایشان گواهی دهد. و برادرش.

سُلَیم بن ملحان

برادر تنی حرام است. این هر دو برادران اُم سلیم همسر ابی طلحه و مادر انس بن مالک و برادران ام حرام همسر عبادة بن صامت هستند. سُلَیم هم در بدر و احد و بئر معونه شرکت داشت و در بئر معونه همراه دیگر یاران خود که از انصار بودند شهید شد. از او هم نسلی باقی نمانده است. همچنین نسل خالد بن زید بن حرام هم منقرض شده و کسی از ایشان باقی نمانده است.

از همپیمانان خاندان عدی بن نجار

سواد بن غزیه

ابن وهب بن یلّی بن عمرو بن الحاف بن قضاة. در بدر و احد و خندق و تمام جنگهای

۱. پذیرفتن این گونه روایت آحاد در مورد نسخ در قرآن و دیگر امور مربوط به آن معمول نبوده و نیست و مورد توجه و اعتناء قراء قرار نمی‌گرفته است، لطفاً برای اطلاع در مورد نسخ و عقیده شیعیان در آن باره، رک: حضرت آیه‌الله العظمی حاج سید ابوالقاسم خویی (ره)، البیان، ص ۳۶۰-۲۹۵-م.

دیگر پیامبر (ص) همراه بود و او همان کسی است که پیامبر (ص) با چوبدستی خود آهسته به او زدند و سپس چوبدستی را به او بخشیدند و فرمودند: می‌توانی قصاص کنی. اعقاب او در بیت المقدس باقی هستند.

اسماعیل بن ابراهیم از ایوب، از حسن بصری نقل می‌کند: * پیامبر (ص) سواد بن عمرو را دیدند (اسماعیل به جای سواد بن غزیه، سواد بن عمرو گفته است) که جامه‌ای به خود پیچیده بود، فرمودند: جامهٔ مخطط و رنگ آمیزی شده، و با چوبدستی یا مسواکی که در دست داشتند به شکمش زدند که روی پوست او اثر گذاشت. سواد گفت: باید قصاص کنم. پیامبر فرمودند: آری و برای او شکم خویش را برهنه فرمودند. انصار فریاد برآوردند که ای سواد مواظب باش، مواظب رسول خدا. او گفت: پوست بدن کسی بر پوست بدن من برتری ندارد. گوید: چون پیامبر شکم خود را برای او برهنه فرمود او بوسید و گفت: قصاص نمی‌کنم تا روز قیامت در عوض آن برای من شفاعت فرمایی. حسن بصری می‌گوید: در این هنگام بود که ایمان به فریاد او رسید. جمعاً دوازده تن.

از بنی‌مازن بن نجار

قیس بن ابی صَغَصَة

نام ابی صعصعه عمرو است، پسر زید بن عوف بن مبذول بن عمر بن غنم بن مازن. مادر قیس، شیبۀ دختر عاصم بن عمرو بن عوف بن مبذول بن عمرو بن غنم بن مازن بن نجار است. قیس دارای دو فرزند به نامهای فاکه و ام حارث است و مادرشان اُمّامه دختر معاذ بن عمرو بن جموح بن زید بن حرام بن غنم بن کعب بن سلمه بن خزرج است و امروز نسلی از او باقی نمانده است. قیس دارای سه برادر تنی بوده که از اصحاب پیامبرند ولی در جنگ بدر شرکت نکرده‌اند. حارث بن ابی صعصعه که در جنگ یمامه شهید شد و ابوکلاب و جابر که هردو در جنگ موته شهید شدند.

به روایت موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و ابومعشر و واقدی، قیس در بیعت دوم عَقَبه همراه هفتاد تن انصار بوده است و در جنگهای بدر و اُحُد هم شرکت کرده است. واقدی از یثوب بن محمد بن ابی صعصعه، از عبدالله بن عبدالرحمن بن ابی صعصعه

نقل می‌کند: * پیامبر (ص) در جنگ بدر قیس را به فرماندهی پیادگان و کسانی که آهسته حرکت می‌کردند یعنی ساقه گماشت.

عبدالله بن کعب

ابن عمرو بن عوف بن مبذول بن عمرو بن غنم بن مازن و کنیه‌اش ابوالحارث است. مادرش رباب دختر عبدالله بن حبیب بن زید بن ثعلبة بن زید منات بن حبیب بن عبد حارثه بن مالک بن غضب بن جشم بن خزرج است. عبدالله بن کعب پسری به نام حارث داشته است که مادرش زُغَبَّة دختر اوس بن خالد بن جَعْد بن عوف بن مبذول است. حارث هم دارای پسری به نام عبدالله بود که روز جنگ حره کشته شد. عبدالله بن کعب در جنگ بدر شرکت کرد و از طرف پیامبر (ص) مأمور جمع‌آوری غنایم بود. در اُحد و خندق و دیگر جنگهای پیامبر همراه بوده است و در حکومت عثمان بن عفان درگذشت. اعقاب او در مدینه و بغداد باقی هستند. محمد بن سعد می‌گوید: از یکی از انصار شنیدم که کنیه عبدالله بن کعب ابویحیی و او برادر ابولیلی مازنی بوده است.

ابوداود

نامش عمیر و پسر عامر بن مالک بن خنساء بن مبذول بن عمرو بن غنم بن مازن است. مادرش نائلة دختر ابو عاصم بن غزیه بن عطیه بن خنساء است. فرزندان ابوداود به این شرح اند: داود، سعد، حمزة که مادرشان نائلة دختر سراقه بن کعب بن عبدالعزی بن غزیه بن عمرو بن عبد بن عوف بن غنم بن مالک بن نجار است. و جعفر که مادرش از قبیله کلب است. اعقاب ابوداود به تازگی منقرض شده‌اند و کسی از ایشان باقی نمانده است. ابوداود در جنگهای بدر و اُحد شرکت کرده است.

سراقه بن عمرو

ابن عطیه بن خنساء بن مبذول بن عمرو بن غنم بن مازن. مادرش عَتِیْلَة دختر قیس بن زعوراء بن حرام بن جندب بن عامر بن غنم بن عدی بن نجار است. سراقه در جنگهای بدر و اُحد و

خندق و حدیبیه و خیبر و عمره القضا و موته حضور داشته است و در جنگ موته در جمادی‌الاولی سال هشتم هجرت همراه برخی دیگر از انصار شهید شده است و نسلی از او باقی نمانده است.

قیس بن مخلد

ابن ثعلبة بن صخر بن حبیب بن حارث بن ثعلبة بن مازن بن نجار. مادرش غیظلة دختر مالک بن صرمة بن مالک بن عدی بن عامر بن غنم بن عدی بن نجار است. قیس دارای فرزندی به نام ثعلبة است که مادرش زُغیبة دختر اوس بن خالد بن جعد بن عوف بن مبدول است. قیس در جنگهای بدر و احد شرکت کرد و در جنگ احد که در شوال سال سوم هجرت بود شهید شد، و نسلی از او باقی نمانده است. همچنین نسل حبیب بن حارث بن ثعلبة بن مازن هم منقرض شده است و کسی از ایشان باقی نمانده است.

از همپیمانان بنی مازن بن نجار

عُصَیْمَة

همپیمان ایشان و از خاندان اسد بن خزیمه بن مدرکه است. در جنگ بدر حضور داشت و نسلی از او باقی نمانده است. شش تن.

از خاندان دینار بن نجار

نعمان بن عبْد عمرو

ابن مسعود بن عبدالاشهل بن حارثة بن دینار. مادرش سُمَیْراء دختر قیس بن مالک بن کعب بن عبدالاشهل است. در بدر و احد شرکت کرد و در احد شهید شد و نسلی از او باقی نمانده است. و برادرش.

ضحاک بن عبد عمرو

برادر تنی اوست. در بدر و أحد شرکت کرد. او را هم نسلی باقی نمانده است. نعمان و ضحاک برادر پدر و مادری دیگر هم به نام قُطَبَة داشته‌اند که از اصحاب پیامبر (ص) است و در جنگ بثر معونه شهید شده است.

جابر بن خالد

ابن مسعود بن عبدالاشهل بن حارثة بن دینار. مادرش عُمَیْرَة دختر سُلیم بن حارث بن ثعلبة بن کعب بن عبدالاشهل است و پسر بی‌نام عبدالرحمان داشته است. جابر در جنگهای بدر و أحد شرکت کرد، و نسلی از او باقی نمانده است.

کعب بن زید

ابن قیس بن مالک بن کعب بن عبدالاشهل بن حارثة بن دینار. مادرش لیلی دختر عبدالله بن ثعلبة بن جشم بن مالک بن سالم از خاندان بَلْحُبَلی است. فرزندان کعب، عبدالله و جمیله‌اند و مادرشان ام‌الرباع دختر عبد عمرو بن مسعود بن عبدالاشهل بن حارثة بن دینار و خواهر نعمان و ضحاک و قطبة است. کعب بن زید در جنگهای بدر و احد و بثر معونه شرکت کرد. در جنگ بثر معونه سخت زخمی شد و بهبود یافت و در خندق شرکت کرد و در آن جنگ شهید شد. او را ضرار بن خطاب فهری کشت و این واقعه در ذیقعدة سال پنجم هجرت بود. از او نسلی باقی نمانده است.

سُلَیْم بن حارث

ابن ثعلبة بن کعب بن عبدالاشهل بن حارثة بن دینار. برادر مادری نعمان و ضحاک و قطبة پسران عبد عمرو است، که مادرشان سُمَیْرَة دختر قیس بن مالک بن کعب بن عبدالاشهل

است. فرزندان سُلَیم حکم و عُمَیْرَة اند و مادرشان سُهَیمه دختر هلال بن دارم از بنی سُلَیم است. سُلَیم در جنگهای بدر و اُحد شرکت کرد و در جنگ اُحد شهید شد و اعقاب او باقی هستند.

سعید بن سُهَیل

ابن مالک بن کعب بن عبدالاشهل بن حارثه بن دینار. موسی بن عقبه و واقدی و عبدالله بن محمد بن عمارة انصاری نسب او را همین گونه آورده اند. در کتاب نسب انصار هم نام پدرش را سهیل و نام خودش را سعید ضبط کرده اند، ولی ابن اسحاق و ابومعشر نام او را سَعْد نوشته اند. سعید در بدر و اُحد شرکت کرد و درگذشت و نسلی از او باقی نمانده و دختری به نام هُرَیْلَة داشته است که مرده است.

از همپیمانان بنی دینار بن نَجَّار

بُجَیر بن ابی بُجَیر

از همپیمانان ایشان و از قبیله یَلِیّ یا قبیله جُهَیْنَة است و بنی دینار می گویند وابسته ماست. او در بدر و اُحد شرکت کرد و نسلی از او باقی نیست، و تمام اعقاب ایشان منقرض شده اند، مگر اعقاب سُلَیم بن حارث. هفت تن.

از خاندان کعب بن حارث که از بنی حارث بن خزرج هستند

سَعْد بن رَبِیع

ابن عمرو بن ابی زهیر بن مالک بن امرئ التیس بن مالک أَغْرَ بن ثعلبه بن کعب بن خزرج بن حارث بن خزرج. مادرش هُرَیْلَة دختر عَیْنَة بن عمرو بن خدیج بن عامر بن جشم بن حارث بن خزرج است. فرزندان سعد عبارت اند از: امّ سعد که نام اصلی این بانو جمیله است و مادر

خارجة بن زید بن ثابت است. مادر جمیله، عمرة دختر حزم بن زید بن لوزان بن عمرو بن عبد بن عوف بن غنم بن مالک بن نجار، و خواهر عماره و عمرو پسران حزم است. به روایت همگان سعد بن ربیع در بیعت عتبه شرکت داشته است، و او یکی از نقیبان دوازده گانه انصار است. با آنکه نوشتن میان اعراب دوره جاهلی اندک بود، سعد از کسانی است که خط می نوشت.

واقدی از محمد بن عبدالله، از زُهری و از موسی بن محمد بن ابراهیم، از پدرش نقل می کند که هردو می گفته اند: * پیامبر (ص) میان سعد بن ربیع و عبدالرحمن بن عوف عقد برادری بست و محمد بن اسحاق هم همین گونه می گوید.

محمد بن عبدالله انصاری از حُمَید طویل، از انس بن مالک نقل می کند. * چون عبدالرحمن بن عوف به مدینه آمد پیامبر (ص) میان او و سعد بن ربیع عقد برادری ایجاد فرمود. گوید: سعد بن ربیع، عبدالرحمن را به خانه خود برد و خوراک آورد و خیردند و به عبدالرحمن گفت: من دو زن دارم و تو برادر دینی من و بدون همسری، یکی را طلاق می دهم و تو او را بگیر. گفت: به خدا هرگز. سعد گفت: بیا تو را در نخلستان خود شریک و بخشی از آن را برای تو قرار دهم. گفت: نه. خداوند به خاندان و اموال تو برکت دهد ولی مرا به بازار راهنمایی کن. به بازار رفت و شروع به خرید و فروش کشک و روغن کرد. گوید: پیامبر (ص) عبدالرحمن را در یکی از کوچه های مدینه دیدند که موهایش را باز عفران رنگ کرده است، فرمودند: چه خبر است؟ گفت: ای رسول خدا زنی از انصار گرفته ام که کابین او طلایی به اندازه وزن چند دانه خرماس است. فرمودند: ولیمه بده و میهمانی کن هر چند، با کشتن ماده گوسپندی.

واقدی می گوید: سعد بن ربیع در بدر و اُحُد شرکت کرد و روز جنگ اُحُد شهید شد. نسلی از او باقی نمانده است و نسل ابوزهیر بن مالک همگی منقرض شده اند و کسی از ایشان باقی نمانده است. گوید، پیامبر فرمودند: روز جنگ اُحُد سعد بن ربیع را دیدم که دوازده ضربه نیزه به او خورده بود، یا دوازده تیر.

معن بن عیسی از مالک بن انس، از یحیی بن سعید نقل می کند: * پیامبر (ص) در جنگ اُحُد فرمودند: چه کسی خبری از سعد بن ربیع برای من می آورد؟ مردی گفت: من. و رفت و میان کشتگان گشت. سعد بن ربیع در حالی که به زمین افتاده بود پرسید چه کار داری؟ گفت: پیامبر (ص) مرا فرستاده اند که از تو برای ایشان خبر ببرم. گفت: پیش ایشان برو

و سلام مرا برسان و بگو من دوازده زخم نیزه کاری برداشته‌ام و به قوم خودت هم بگو که اگر یکی از ایشان زنده بمانند و پیامبر (ص) کشته شود در پیشگاه خداوند عذری نخواهند داشت. واقعی می‌گوید: سعد همان هنگام از آن زخمها درگذشت و در جنگ احد خارجة بن زید بن ابی‌زهریر هم کشته شد و این دو شهید را در یک گور دفن کردند. هنگامی که معاویه در روزگار حکومت خود می‌خواست قنات کظامة را جاری کند، منادی او در مدینه بانگ برداشت که هرکس شهیدی در احد دارد حاضر شود. مردم بیرون آمدند و اجساد شهیدان خرید را دیدند که تر و تازه بود. چون گور سعد بن ربیع و خارجة بن زید در مسیر قنات نبود آن را رها کردند و بر آن خاک انباشتند.

عبدالله بن جعفر رقی از عبیدالله بن عمرو، از عبدالله بن محمد بن عقیل، از جابر بن عبدالله نقل می‌کند * همسر سعد بن ربیع با دو دختر خود به حضور پیامبر (ص) آمد و گفت: ای رسول خدا این دو دختران سعدند پدرشان که در جنگ احد شهید شد عمویشان اموال آن دو را گرفته است و چیزی میراث برای ایشان باقی نگذاشته است و به خدا سوگند این دو نمی‌توانند عروس شوند مگر اینکه مالی داشته باشند. رسول خدا فرمودند: خداوند در این باره حکم خواهد فرمود. و خداوند متعال آیات میراث را نازل فرمود و پیامبر (ص) عمومی دختران را احضار کرد و فرمود: دو سوم اموال سعد بن ربیع را به دو دخترش و یک هفتم را به همسرش پرداخت کن و بقیه را برای خود بردار.

خارجة بن زید

ابن ابی‌زهریر بن مالک بن امرئ القیس بن مالک أغر بن ثعلبة بن کعب بن خزرج بن حارث بن - خزرج. کنیه اش ابوزید و مادرش سیده دختر عامر بن عبید بن غیان بن عامر بن خطمة از قبیلة اوس است. خارجة دارای پسری به نام زید بوده است که به روزگار حکومت عثمان بن عفان درگذشت و پس از مرگ او از او سخنی شنیده شد و دختری به نام حبیبه داشته است که ابوبکر صدیق با او ازدواج کرده است و ام کلثوم دختر ابوبکر از او متولد شده است. مادرشان هزيلة دختر عنبه بن عمرو بن خدیج بن عامر بن جشم بن حارث بن خزرج است. سعد بن ربیع برادر مادری این دو است. خارجة دارای اعتقابی بوده است، ولی منقرض شده اند، و نسل زهریر بن ابی‌زهریر هم همگی منقرض شده‌اند و هیچ‌کس از ایشان باقی نمانده

است. به روایت تمام سیره‌نویسان خارجه بن زید در بیعت عقبه حضور داشته است. واقدی از محمد بن صالح، از عاصم بن عمر بن قتادة، همچنین از محمد بن عبدالله، از زهری، از عروة بن زبیر نقل می‌کند و نیز عبدالله بن جعفر هم از سعد بن ابراهیم نقل می‌کند که همگی می‌گفته‌اند: * پیامبر (ص) میان خارجه بن زید و ابوبکر صدیق عقد برادری منعقد فرمود، ابن اسحاق هم همین‌گونه گفته است.

خارجه بن زید در جنگهای بدر و احد شرکت کرد و در جنگ احد شهید شد. روز احد از هر سو نیزه‌ها او را فرو گرفت و ده و چند زخم برداشت. در این هنگام صفوان بن امیه از کنار او گذشت، او را شناخت سرش را برید و او را مثله کرد و گفت: این از کسانی است که در جنگ بدر به پدرم امیه بن خلف حمله کرد و امروز دل خود را خنک ساختم که بزرگانی از یاران محمد (ص) را کشتم. پسر قوقل^۱ و پسر ابی‌زهیر و اوس بن ارقم را کشتم.

عبدالله بن رواحة

ابن ثعلبة بن امرئ القیس بن عمرو بن امرئ القیس بن مالک اغرّ بن ثعلبة بن کعب بن خزرج بن حارث بن خزرج. مادرش کبشة دختر واقد بن عمرو بن اطنابة بن عامر بن زید منات بن مالک اغرّ است.

واقدی از عبدالله بن مسلم جهنی، از ابی عتیق، از جابر بن عبدالله ضمن حدیثی از عبدالله بن رواحه نقل می‌کند که: * کنیه‌اش ابو محمد بوده است. واقدی می‌گوید: همچنین شنیده‌ام که کنیه او ابورواحه بوده و شاید هم هردو کنیه را داشته است. نسلی از او باقی نمانده است و او دایی نعمان بن بشیر بن سعد است. با آنکه نوشتن میان اعراب اندک بوده است، ولی عبدالله بن رواحه در دوره جاهلی خط می‌نوشته است. به روایت تمام سیره‌نویسان او در بیعت عقبه همراه هفتادتن از انصار حضور داشته است، و یکی از سرپرستان دوازده گانه انصار است. در جنگهای بدر و احد و خندق و خدیبه و خیبر و عمرة القضا شرکت کرده است. پیامبر (ص) روز جنگ بدر پس از فتح او را برای مرده‌دادن به مردم منطقه بالای مدینه گسیل فرمود و قبایل بنی‌عمرو بن عوف و خطمة و وائل در آن

۱. منظور از ابن قوقل، نعمان بن مالک است که در صفحات بعد شرح حالش خواهد آمد - م.

منطقه سکونت داشتند و معروف به اهل عالیه‌اند. هنگامی که پیامبر (ص) برای جنگ بدرالموعد حرکت کردند او را به جانشینی خود در مدینه منصوب فرمودند. همچنین او را به سریه‌ای بد فرماندهی سی‌سوار برای جنگ با اُسَیر بن رازم به خیبر روانه فرمودند و او اُسَیر را کشت. و تا پیش از آنکه در جنگ مویه شهید شود برای تقویم و ارزیابی محصول کشاورزی خیبر به آن جا اعزام می‌شد.

محمد بن عبدالله اسدی از سفیان ثوری، از شیبانی، از شعبی نقل می‌کند * پیامبر (ص) عبدالله بن رواحه را برای ارزیابی محصول خیبر به آنجا اعزام فرمودند و ارزیابی کرد.

عبدالله بن موسی از اسرائیل، از طارق، از سعید بن جبیر نقل می‌کند * پیامبر (ص) سوار بر شتر وارد مسجدالحرام شدند تا حجرالاسود را با چوبدستی خود استلام فرمایند. عبدالله بن رواحه لگام ناقه رسول خدا را در دست داشت و چنین رجز می‌خواند:

«ای کافرزادگان از راه او کنار بروید. ما در باره تأویل قرآن شما را ضربه زدیم، ضربه‌ای که جمجمه را از جای خود براندازد.»^۱

عبد الوهاب بن عطاء از محمد بن عمرو بن علقمه لیشی، از قول پیرمردان قبیله خود نقل می‌کند * پیامبر (ص) بر ناقه غضبای خود طواف فرمود و چوبدستی در دست داشت و هرگاه کنار حجرالاسود می‌رسید، حجر را با آن استلام می‌فرمود، عبدالله بن رواحه این رجز را می‌خواند:

«ای کافرزادگان از راه او کنار بروید، کنار روید که خیر همراه رسول خداست، خداوند رحمان در کتاب خود برای شما ضربتی را نازل فرموده است که جمجمه را از جای خود براندازد و دوست را از دوست غافل سازد.»^۲

وکیع بن جراح و عبدالله بن نمیر و یعلی و محمد پسران اسماعیل بن ابی‌خالد از قیس

۱. خَلَوْا بَنِي الْكَنَّارِ عَنْ سَبِيلِهِ نَحْنُ ضَرْبْنَاكُمْ عَلَى تَأْوِيلِهِ
ضَرْبًا يَزِيلُ الْهَامَ عَنْ مَقِيلِهِ

۲. خَلَوْا بَنِي الْكَفَّارِ عَنْ سَبِيلِهِ خَلَوْا فَإِنَّ الْخَيْرَ مَعَ رَسُولِهِ
قَدْ أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ فِي تَنْزِيلِهِ ضَرْبًا يَزِيلُ الْهَامَ عَنْ مَقِيلِهِ
و يَذْهَبُ الْخَلِيلَ عَنْ خَلِيلِهِ

بن ابی حازم نقل می‌کنند: «یک بار پیامبر (ص) به عبدالله بن رواحه فرمودند: پیاده شو و با خواندن و سرودن شعر شتران را به حرکت و مسافران را به جنب و جوش وادار کن. عرض کرد: ای رسول خدا این کار را مدتهاست رها کرده‌ام. عمر گفت: بشنو و اطاعت کن. گوید، پیاده شد و چنین سرود:

«پروردگارا، اگر تو نبودی ما رهنمون نشده بودیم نه نماز می‌گزاردیم و نه زکات می‌پرداختیم. پروردگارا آرامش بر ما فرو فرست و اگر با دشمن رویاروی شدیم گامها را استوار فرمای همانا که کافران بر ما ستم کردند.»

وکیع بن جراح گوید، کس دیگری می‌گفت که این مصرع را هم می‌خوانده است: «اگر بخواهند ما را از دین بفریبند نخواهیم پذیرفت.^۱»

گوید، پیامبر (ص) فرمود: پروردگارا او را رحمت فرمای؛ و عمر گفت: شهادت بر او واجب شد. عبدالله بن نمیر و محمد بن عبید در حدیث خود مصراع اول رجز فوق را با اندک تفاوتی نقل کرده‌اند.

واقفی می‌گوید: عبدالله بن رواحه در عمرة القضیه در ذیقعدة سال هفتم هجرت همراه پیامبر (ص) طواف می‌کرده است. عبدالله بن رواحه شاعر بوده است.

عبیدالله بن موسی از عمر بن ابی زائدة، از مدرک بن عماره نقل می‌کند عبدالله بن رواحه می‌گفته است: «از مسجد پیامبر (ص) عبور کردم، در حالی که رسول خدا (ص) همراه گروهی از یاران خود در مسجد نشسته بودند، همین که اصحاب پیامبر (ص) مرا دیدند بانگ برداشتند که ای عبدالله بن رواحه، ای عبدالله. دانستم که رسول خدا احضارم فرموده‌اند. رفتم. فرمودند: این جا بنشین. مقابل آن حضرت نشستم. فرمودند: شعر چگونه می‌گویی؟ و مثل اینکه از چگونگی شعر گفتن تعجب می‌فرمودند. گفتم: در باره موضوع آن می‌نگرم و می‌گویم. فرمودند: هم اکنون در نکوهش مشرکان شعری بگو. من چیزی آماده نساخته بودم، اندکی اندیشیدم و چنین سرودم:

«ای گیرندگان قیمت عبا به من خبر بدهید شما چه هنگامی فرماندهان و سرهنگان بوده‌اید یا

۱. یا رب لول انت ما اعتدنا
فانزل سکینة علینا
ان الکفار قد بغوا علینا
ولا تصدقنا ولا صلینا
و ثبت الاقدام ان لاقینا
و ان ارادوا فتنه ابینا

چه هنگام قبیله مُضَر برای شما تسلیم شده است.^۱
 گوید، متوجه شدم که پیامبر (ص) برخی از گفتار مرا نپسندیدند که قوم آن حضرت را
 گیرندگان قیمت عبا نامیده بودم، و این ابیات را سرودم:
 «ای خاندان هاشم خیر، خداوند شما را بر همگان برتری و فضیلتی داده است که تغییر پذیر
 نیست، من با نشانه‌های خیر و نیکی در تو چنان آشنا شدم که مخالف با آنچه است که ایشان
 دیده‌اند، در عین حال اگر در انجام دادن کار خود چیزی از ایشان بخواهی و یاری طلبی نه
 پناه می‌دهند و نه یاری، خداوند خوبیهای را که به تو ارزانی فرموده است ثابت و پایدار
 همچون موسی بدارد و نصرتی همچون نصرت آنان عنایت کند.^۲
 گوید، رسول خدا در حالی که لبخند بر لب داشتند روی به من کردند و فرمودند:
 خداوند تو را هم ثابت بدارد.

یزید بن هارون و یحیی بن عباد هر دو از حماد بن سلمه، از هشام بن عروه، از پدرش
 نقل می‌کنند: «چون آیه مبارکه: «و شاعران را گمراهان پیروی می‌کنند»^۳ نازل شد، عبدالله
 بن رواحه گفت: خدا می‌داند که من از ایشانم و خداوند چنین نازل فرمود: «مگر آنان که
 ایمان آوردند و کارهای پسندیده کردند.»^۴ تا آخر آیه.

ابوعامر عبدالملک بن عمرو عقدی از شعبه، از ابوبکر بن حفص، از ابومصباح یا
 ابن مصباح، از ابن السَّمُط، از عباد بن حالت نقل می‌کند: «پیامبر (ص) از عبدالله بن رواحه
 عیادت فرمودند و او به احترام ورود پیامبر (ص) نتوانست از بستر خود تکان بخورد.
 پیامبر (ص) خطاب به حاضران فرمودند: آیا می‌دانید چه کسانی از امت من شهیدند؟ گفتند:
 کشته شدن مسلمان در جنگ شهادت است. فرمودند: در این صورت شهیدان امت من
 اندک‌اند، کشته شدن مسلمان شهادت است، درد شکم که منجر به مرگ شود شهادت است،

۱. خَبَرُونِي اِثْمَان الْعَبَا مَتْنِي كَتَمْتُ بِطَارِيقِ اَوْ دَانْتُ لَكُمْ مُضَرَ

معنی اِثْمَان الْعَبَا را با احتمال ترجمه کردم، در مضاف و منسوب ثعالی به این ترکیب برنخوردیم - م.

۲. یا هاشم الخیر انّ الله فضلکم علی البریة فضلاً ماله غیر

اَنّی تَفَرَّستَ فیک الخیر اعرفه فِرَاسَة خالفتهم فی الذی نظروا

ولو سَأَلْتُ او استصرت بعضهم فی جُلّ امرک ما اَوْؤا ولا نصروا

فَثَبَّتَ الله ما اتاک من حسن تثبت موسی و نصراً کالذی نصروا

۳ و ۴. آیه مبارکه ۲۲۵ سوره یست و ششم - شعراء - و رجوع کنید به تفاسیر قرآن مجید ذیل آیه مذکور؛ از جمله به:

شیخ طبرسی، مجمع البیان، ج ۷ و ۸، ص ۲۰۸ که نام عبدالله بن رواحه به عنوان شاعر مؤمن آمده است - م.

غرق شدن شهادت است، مرگ زن به هنگام زایمان فرزند شهادت است.

محمد بن فضیل بن غزوان ضبّی از حصین، از عامر، از نعمان بن بشیر نقل می‌کند
 * عبدالله بن رواحه در طی بیماری‌اش بیهوش شد. خواهرش شروع به گریستن کرد و
 می‌گفت: وای بر من که کوه استوار خود را از دست دادم، وای بر من و همین‌گونه چیزهایی
 می‌شمرد و تکرار می‌کرد. چون ابن‌رواحه بیهوش آمد گفت: هرچه تو می‌گفتی فرشتگان به
 من می‌گفتند آیا تو چنینی.

ابو قطن عمرو بن هیشم از ابو حره، از حسن بصری نقل می‌کند * عبدالله بن رواحه
 بیهوش شد یکی از زنانش گفت: وای بر کوه استوار من، وای بر عزت من. فرشتگان به
 عبدالله بن رواحه گفتند: آیا تو کوه استوار و عزت‌اویی؟ و چون بیهوش آمد گفت: آنچه در
 باره من گفتید از من می‌پرسیدند.

عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از ابو عمران جَوْنی نقل می‌کند * عبدالله بن رواحه
 در طی بیماری‌اش بیهوش شد. رسول خدا (ص) به عیادتش آمدند و عرضه داشتند:
 پروردگارا اگر اجل او رسیده است سکرات مرگ را بر او آسان فرمای و گرنه شفایش عنایت
 کن. عبدالله بن رواحه احساس سبکی کرد و چشم گشود و گفت: ای رسول خدا، مادرم
 می‌گفت وای بر کوه استوار من، وای بر پشت و پناه من و فرشته‌ای گریزی آهنی در دست
 داشت و می‌گفت تو چنینی؟ و اگر می‌گفتم آری، با آن به من می‌کوفت.

عفان بن مسلم از ذَیْلَم بن غزوان^۱ از ثابت بنانی، از انس بن مالک نقل می‌کند که
 می‌گفته است * جنگی پیش آمد و عبدالله بن رواحه چنین سرود:

«ای نفس نبینم که بهشت را خوش نداشته باشی و به خدا سوگند می‌خورم که به هر حال در
 کام مرگ فرو خواهی شد، چه دلت بخواهد و چه آن را مکروه داشته باشی»^۲.

واقدی از محمد بن صالح بن دینار، از عاصم بن عُمر بن قتاده و عبدالجبار بن

۱. ذمبی در میزان الاعتدال، ج ۲، ص ۲۹، زیر شماره ۲۶۸۶، از قول ابو حاتم رازی می‌گوید احادیث نقل شده از طرف
 او عیبی ندارد - م.

۲. بِأَنْفُسِ الْأَرَاكِدِ تَكْرَمِينَ الْجَنَّةِ أَخْلَفَ بِاللَّهِ لَتْرَاهُ
 طَائِفَةٌ أَوْ لَتَكُورَهُ

برای اطلاع بیشتر از اشعار او، رک: آمدی، المؤلف والمختلف، چاپ کرنکو، ص ۱۲۶ و واقدی، مغازی، ج ۲،
 ص ۷۵۹-۷۵۷ - م.

عماره^۱ از عبدالله بن ابوبکر بن محمد بن عمرو بن حزم برایم نقل کردند * چون جعفر بن ابی طالب در مویه شهید شد، پس از شهادت او عبدالله بن رواحه پرچم را گرفت و در طلب شهادت برآمد و درحالی که سرکش بود وارد بهشت شد. گوید، این سخن بر انصار دشوار آمد و پیامبر (ص) چنین توضیح فرمودند که نخست همین که زخمی شد اندکی از جنگ نکول و خود را سرزنش کرد، ولی دوباره شجاعت به خرج داد و شهید شد.^۲

عبدالله بن رواحه یکی از سرداران جنگ مویه بود و به بهشت رفت و از سوی قوم خود آن را خرید. جنگ مویه در جمادی الاولی سال هشتم هجرت بوده است.^۳

خَلَاد بن سُؤید

ابن ثعلبة بن عمرو بن حارثة بن امرئ القیس بن مالک اغرّ بن ثعلبة بن کعب. مادرش عَمْرَة دختر سعد بن قیس بن عمرو بن امرئ القیس از بنی حارث بن خزرج است. به روایت تمام سیره‌نویسان خلاد در بیعت عقبه حضور داشته است. فرزندانش عبارت‌اند از: سائب بن خلاد که از اصحاب پیامبر است و عمر بن خطاب او را به فرمانداری یمن گماشت و حکم بن خلاد، مادر ایشان لیلی دختر عبادة بن دُلَیم خواهر سعد بن عباده است. نسل این دو پسر منقرض شده است و به‌طور کلی نسل حارثة بن امرئ القیس بن مالک اغر منقرض شده و هیچ‌کس از ایشان باقی نمانده است. خلاد در بدر و أحد و خندق و بنی قریظه شرکت کرد و در محاصره بنی قریظه شهید شد. زنی از یهودیان بنی قریظه به نام بُنَانَة از فراز برج سنگی بر سر او انداخت که شهید شد پیامبر فرمودند: او را پاداش دو شهید است و بنانة را که زن حکم قرظی بود در مقابل خون خلاد اعدام کردند.

پیامبر (ص) بنی قریظه را در چند روز آخر ذیقعدة و چند روز اول ذیحجه سال پنجم و جمعاً پانزده شبانه‌روز محاصره کردند تا آنکه تسلیم فرمان رسول خدا (ص) شدند.

۱. ذهبی در میزان الاعتدال، ج ۲، ص ۵۳۴، می‌گوید از استادان واقعی است که شناخته نشده است. - م.
۲. خیال می‌کنم در اینجا چند سطر افتادگی دارد و صحیح آن همان است که واقعی در مغازی، ص ۷۶۲ آورده است که پیامبر (ص) روز جنگ مویه درحالی که در مسجد خود در مدینه نسته بودند چنان اظهار فرمودند و بر انصار گران آمد و سپس حضرت توضیح دادند - م.
۳. مویه امروز جزء کشور اردن است و مزار اسامه و جعفر و عبدالله بن رواحه رضوان الله تعالی علیهم مشخص و مورد احترام و تکریم فراوان است. این بنده هم سعادت درک فیض و زیارت پیدا کرده‌ام - م.

احمد بن ابراهیم از ابو فضالة، از عبدالمخیر بن اسماعیل بن محمد بن ثابت بن قیس بن شماس، از پدرش، از جدش نقل می‌کند: * در جنگ بنی قریظه مردی از انصار به نام خلاد کشته شد. پیش مادرش رفتند و گفتند: ای مادر خلاد، خلاد کشته شد. و مادر در حالی که بر چهره خود نقاب انداخته بود آمد. گفتند: خلاد کشته شده است و تو با سر و روی پوشیده و با نقاب آمده‌ای؟ گفت: اگر خلاد را از دست داده و به مصیبت او گرفتار آمده‌ام شرم و حیای من که از دست نشده است.^۱ و چون این خبر را به پیامبر (ص) دادند، فرمودند: همانا او را پاداش دو شهید است. گوید، به پیامبر عرض شد چرا؟ فرمود: چون او را اهل کتاب کشته‌اند.

بشیر بن سعد

ابن ثعلبة بن خلاص بن زید بن مالک اغر بن ثعلبة بن کعب. مادرش انیسه دختر خلیفه بن عدی بن عمرو بن امری القیس بن مالک اغر است. بشیر پسر بی‌نام نعمان داشته که کنیه او مأخوذ از اوست و دختری به نام اُیّته که مادر آن دو عمره دختر رواحی، خواهر عبدالله بن رواحی است. اعقاب بشیر باقی مانده‌اند. بشیر در دوره جاهلی خط عربی می‌نوشت با آنکه نگارش میان اعراب اندک بوده است. به روایت همگان بشیر در بیعت عقبه همراه هفتاد تن از انصار بوده است، و در بدر و احد و خندق و همه جنگهای دیگر پیامبر همراه بوده است. و اقدی از عبدالله بن حارث بن فضیل، از پدرش نقل می‌کند: * رسول خدا (ص) بشیر بن سعد را به فرماندهی سی نفر در شعبان سال هفتم به قبیله مُزَہ که در ناحیه فدک بود، اعزام فرمودند. افراد قبیله مره با آنان جنگی سخت کردند و گروهی از یاران بشیر کشته شدند و گروهی گریختند و بشیر جنگی سخت و پایداری کرد و پی پاشنه‌هایش زده شد و تصور کردند که مرده است و او شبانه خود را کشان‌کشان به فدک رساند و چند روزی پیش یهودی‌ای ماند و سپس به مدینه برگشت.^۲

واقدی از یحیی بن عبدالعزیز، از بشیر بن محمد بن عبدالله بن زید نقل می‌کند: * پیامبر (ص) بشیر بن سعد را به فرماندهی سیصد مرد به نواحی یَمَن (با یَمَن اشتباه نشود) و

۱. این بانوی بزرگوار، دختر عباده و خواهر سعد بن عباده و از خاندانهای بسیار اصیل خزرج است - م.

۲. برای اطلاع بیشتر از این سربه رک: واقدی، مغازی، ج ۲، ص ۷۲۳، و ترجمه آن - م.

جبار که میان فدک و وادی القرئ است گسیل فرمودند. آن جاگروهی از مردم غطفان با عینه بن حصن فزاری جمع شده بودند. بشیر با آنان درافتاد و بر ایشان پیروز شد و اسیر و غنیمت گرفت و عینه و یارانش از هرسو گریختند و این سربه در ماه شوال سال هفتم بود. واقدی از معاذ بن محمد انصاری، از عاصم بن عمر بن قتادة نقل می‌کند: * چون پیامبر (ص) برای انجام دادن قضای عمره خود عازم مکه شدند و آن در ذیقعدة سال هفتم هجرت بود مقدار اسلحه پیشاپیش فرستادند و بشیر بن سعد را بر حفظ آن گماشتند. بشیر در جنگ عین التمر^۱ به روزگار ابوبکر صدیق همراه خالد بن ولید بود و در آن جنگ کشته شد.

سماک بن سَعْد

برادر تنی بشیر بن سعد است. در بدر و احد شرکت کرده و در گذشته است و اعقابی از او باقی نمانده است.

سُبَیْع بن قیس

ابن عبسة بن امیه بن مالک بن عامرة بن عدی بن کعب بن خزرج بن حارث بن خزرج. مادرش خدیجه دختر عمرو بن زید بن عبدة بن عبید بن عامرة بن عدی از خاندان حارث بن خزرج است. سبیع پسری به نام عبدالله داشته که مادرش از بنی جدارة است. او در گذشته و نسلی از او باقی نمانده است. سبیع در بدر و احد شرکت کرده است. عبدالله بن محمد بن عماره انصاری نسب سبیع را چنین گفته است: سبیع بن قیس بن عایشة بن امیه و برادرش.

عبادة بن قیس

ابن عبسة بن امیه. این دو عموهای ابوالدرداء هستند. از عبادة نسلی باقی نیست. عبادة در بدر و احد و خندق و حدیبیه و خیبر و مؤته شرکت کرد و در جنگ مؤته شهید شد. این جنگ

۱. برای اطلاع بیشتر از این جنگ، رک: نویری، نهاية الارب، ج ۱۹، ص ۱۱۳، و ترجمة تاریخ طبری به قلم آقای ابوالقاسم پاینده، صفحات ۱۵۱۶-۱۵۱۳ و هیچ کدام از کشته شدن بشیر بن سعد سخن نگفته اند-م.

در جمادی‌الاولی سال هشتم هجرت بوده است. عبدالله بن محمد بن عماره انصاری می‌گوید: سبیع بن قیس دارای برادری تنی به نام زید بوده است که در بدر شرکت نکرده و از اصحاب پیامبر است.

یزید بن حارث

ابن قیس بن مالک بن احمر بن حارثه بن ثعلبه بن کعب بن خزرج بن حارث بن خزرج. مادرش فَسْحُمُ از خاندان بلقین بن جسر از قبیله قضاعه است. یزید را گاه به نسبت مادرش یزید بن فسحُم می‌گویند. یزید دارای اعقابی بوده است، ولی امروز منقرض شده‌اند. همچنین اعقاب حارثه بن ثعلبه هم منقرض شده‌اند و هیچ‌کس از ایشان باقی نمانده است. پیامبر (ص) میان یزید بن حارث و ذوالیدین عمیر بن عبدعمر و خزاعی عقد برادری منعقد فرمودند، و هر دو در جنگ بدر به شهادت رسیدند. کسی که یزید بن حارث را کشت، نوفل بن معاویه دلیلی بود. جنگ بدر در بامداد جمعه هفدهم رضائی که هیجدهمین ماه هجرت بوده است اتفاق افتاده است.

از خاندان جُشَم و زَید دو پسر حارث بن خزرج که به آن دو توأمان هم می‌گفته‌اند و دعوت آن دو در دیوان یکی بوده است و مسجد سُنج را ساخته و آن مسجد به ایشان اختصاص داشته است

خَبِیب بن یساف

ابن عَبَّه بن عمرو بن خدیج بن عامر بن جُشَم بن حارث بن خزرج. مادرش سَلْمَى دختر مسعود بن شیبان بن عامر بن عدی بن اُمَیّه بن بیاضه است. خبیب پسری به نام عبدالله و معروف به ابوکثیر داشته است و مادرش جمیله دختر عبدالله بن اُبَی بن سلول از خاندان بَلْحُبَلی از قبیله بنی عوف بن خزرج است. پسری دیگر به نام عبدالرحمن داشته که مادرش کنیزی بوده است. و دختری به نام اُنَیسَة که مادرش زینب دختر قیس بن شماس بن مالک است. اعقاب ایشان مدتی بوده‌اند و اکنون منقرض شده‌اند.

یزید بن هارون از مسلم بن سعید ثقفی، از خبیب بن عبدالرحمن بن خبیب، از قول پدرش، از جدش نقل می‌کند که می‌گفته است * من و مردی از خویشاوندانم به حضور پیامبر (ص) که عازم جنگی بود، رسیدیم و هنوز مسلمان نشده بودیم. گفتیم: شرم می‌کنیم که قوم ما به جنگی بروند و ما با ایشان نباشیم. پیامبر فرمودند: آیا شما مسلمان شده‌اید؟ گفتیم: نه. فرمودند: ما از مشرکان برای جنگ با مشرکان یاری نمی‌جویم. گوید: مسلمان شدیم و همراه ایشان در جنگ حاضر شدیم. مردی را کشتم که او هم بر من ضربتی زد که نشانه‌اش بر من باقی است. بعدها با دختر آن مرد ازدواج کردم که همیشه با شوخی می‌گفت: زنده‌باد مردی که تو را چنین زخمی زده است، و من می‌گفتم: زنده‌باد مردی که پدرت را شتابان به جهنم فرستاد.

معن بن عیسی از مالک بن انس، از فضیل بن ابی عبدالله، از عبدالله بن نبار، از عروه، از عایشه نقل می‌کند که می‌گفته است * هنگامی که رسول خدا برای جنگ بدر بیرون رفتند چون به سنگلاخ وَبْرَة^۱ رسیدند، مردی که معروف به چابکی و دلیری بود به آن حضرت پیوست که یاران پیامبر از دیدار او خشنود شدند. آن مرد به پیامبر گفت: آمده‌ام که همراه شما باشم و کشته شوم. پیامبر فرمودند: آیا به خدا و رسولش ایمان می‌آوری؟ گفت: نه. فرمود: برگرد که ما از مشرک یاری نمی‌جویم. عایشه گوید: رسول خدا (ص) حرکت فرمود و چون به محل شجره^۲ رسید باز آن مرد بیامد و سخن خود را بازگفت و پیامبر (ص) همان‌گونه پاسخ فرمود و بازگشت و چون به تِیْدَاء^۳ رسیدند باز آمد و همان‌گونه گفت. پیامبر فرمودند: آیا به خدا و رسولش ایمان می‌آوری؟ گفت: آری. فرمود: حرکت کن.

واقدی می‌گوید: همان شخص خبیب بن یساف بود و مسلمان شدن او چندان به تأخیر افتاد که رسول خدا برای بدر حرکت فرمودند و او به ایشان پیوست و در راه مسلمان شد. او در بدر و اُحُد و خندق و تمام جنگهای پیامبر همراه بود و در دوره حکومت عثمان درگذشت. او پدر بزرگ خبیب بن عبدالرحمن بن خبیب بن یساف است که عبیدالله بن عمرو

۱. نام جایی از حومه مدینه است و کنار چشمه آبی قرار دارد و دارای نخلستان است. رک: یاقوت، معجم البلدان، ج ۸، ص ۳۹۲-م.

۲. شجره، از منطقه ذوالحلیفه و شش میلی مدینه و محل احرام بستن پیامبر (ص) برای حج و میقات مردم مدینه است. رک: فاضی نعمان مغربی، دعائم الاسلام، ج ۱، چاپ مصر، ۱۹۶۳، ص ۲۹۷-م.

۳. تِیْدَاء، نام سرزمینی دارای شتهای نرم بعد از ذوالحلیفه و میان مکه و مدینه است. رک: یاقوت، معجم، ج ۲، ص ۳۲۶-م.

شعبه و کسان دیگری غیر از آن دو از او روایت نقل کرده‌اند. تمام اعقاب خبیب منقرض شده‌اند و هیچ‌کس از ایشان باقی نیست.

سفیان بن نسر

ابن عمرو بن حارث بن کعب بن زید بن حارث بن خزرج. واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری نام پدرش را همین‌گونه نسر نوشته‌اند و موسی بن عثبه و محمد بن اسحاق و ابو معشر، سفیان بن بشر گفته‌اند شاید هم راویان آن را درست ضبط نکرده‌اند. سفیان در بدر و احد شرکت کرده است و اعقابی داشته است که منقرض شده‌اند.

عبدالله بن زید

ابن عبد ربه ثعلبه بن زید بن حارث بن خزرج. عبدالله بن محمد بن عماره انصاری می‌گوید: میان پدران او کسی به نام ثعلبه نبوده است، و ثعلبه پسر عبدربه و برادر زید است و عموی عبدالله و اشتباه است که او را از نیاکان او بدانید. عبدالله دارای پسری به نام محمد است که مادرش سَعْدَةُ دختر کَلْبِ بن یساف بن عنبه و برادرزاده خبیب است، و دختری به نام ام حمید که مادرش از مردم یمن است. گروه اندکی از اعقاب او هم اکنون در مدینه باقی هستند.

واقدی از کثیر بن زید، از مطلب بن عبدالله بن حنطب، از محمد بن عبدالله بن زید نقل می‌کند که می‌گفته است: «کنیه پدرم ابو محمد و مردی میانه‌بالا بود. واقدی می‌گوید: عبدالله بن زید پیش از اسلام با آنکه خط نوشتن میان اعراب اندک بوده است، خط می‌نوشته است. عبدالله در بیعت عقبه همراه آن هفتاد تن انصار بوده است و در این باره همگان اتفاق دارند. در بدر و احد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است و در فتح مکه پرچم خاندان حارث بن خزرج به دست او بوده است و همان کسی است که چگونگی اذان گفتن را در خواب دیده است.

فضل بن دکین از زکریاء بن ابی زائده، از عامر شعبی نقل می‌کند: «عبدالله بن زید در خواب چگونگی اذان را دید و به حضور پیامبر آمد و به ایشان خبر داد.

موسی بن اسماعیل از ابان بن یزید عطار، از یحیی بن ابی‌کثیر، از ابوسلمه، از محمد بن عبدالله بن زید نقل می‌کند: * پدرش همراه مرد دیگری از انصار هنگام کشتن قربانی پیامبر (ص) حاضر شده است، ولی چیزی از گوشت قربانی به او و دوستش نرسیده است. آن‌گاه پیامبر (ص) موهای سر خود را در جامه‌ای تراشیدند و از موهای خود به برخی لطف کردند و ناخن گرفتند و ناخنهای خود را به پدرش و همراه او لطف کردند. محمد بن عبدالله می‌گفته است آن ناخن در خاندان ماست و با حنا و کتم خضاب شده است.

واقدی از کثیر بن زید، از مطلب بن عبدالله بن حنطب، از محمد بن عبدالله بن زید نقل می‌کند که می‌گفته است: * پدرم به شصت و چهار سالگی در سال سی و دوم هجرت در مدینه درگذشت و عثمان بن عفان بر او نماز گزارد. و برادرش.

حُرَیْث بن زَید

ابن عبدربه.

واقدی از شعیب بن عباد، از بشیر بن محمد بن عبدالله بن زید، از قول پدرش نقل می‌کند: * حُرَیْث در بدر شرکت کرده است. واقدی می‌گوید: اصحاب ما در این مسأله اتفاق نظر دارند. موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و ابومعشر هم همین‌گونه گفته‌اند. حُرَیْث در اُحد هم شرکت کرده است و اعقابی از او باقی نمانده است. جمعاً چهارتن.

از خاندان جدارة بن عوف بن حارث بن خزرج

تمیم بن یعار

ابن قیس بن عدی بن امیه بن جدارة بن عوف بن حارث بن خزرج. مادرش زُغَبیة دختر رافع بن معاویه بن عبید بن ابجر است و أَبَجَر همان خُدرة پسر عوف بن حارث بن خزرج است. زُغَبیة خالۀ سعد بن معاذ و اسعد بن زراره است. تمیم دو فرزند به نام رَبِیعِی و جَمیلَه داشته که مادرشان از خاندان عمرو بن وقش شاعر است. تمیم در جنگ بدر و اُحد شرکت کرده و درگذشته است و نسلی از او باقی نمانده است.

یزید بن مُزین

ابن قیس بن عدی بن اُمیة بن جدارة. نام او را واقدی یزید و موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و عبدالله بن محمد بن عمارة انصاری زید گفته‌اند و ابو معشر در کتاب خود نام او را نیاورده است. فرزندانش عمرو و رَمْلَة در کودکی درگذشتند و نسلی از او باقی نمانده است. همچنین اعقاب عدی بن اُمیة بن جداره همگی از میان رفته‌اند و هیچ‌کس از ایشان باقی نمانده است. یزید بن مزین در بدر و اُحد شرکت کرده است.

عبدالله بن عُمَیر

ابن حارثة بن ثعلبة بن خلاص بن اُمیة بن جداره. موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و ابو معشر و واقدی او را از شرکت‌کنندگان بدر می‌دانند ولی عبدالله بن محمد بن عمارة انصاری نام او را ننوشته است و نسب او هم شناخته شده نیست. سه نفر.

از خاندان اَبَجَر که همان خدره بن عوف بن حارث بن خزرج است

عبدالله بن ربیع

ابن قیس بن عامر بن عباد بن ابجر. نام اَبَجَر خدره است. برخی هم گفته‌اند خُدره نام مادر ابجر است و خدا داناتر است. مادر عبدالله بن ربیع، فاطمه دختر عمرو بن عطیة بن خنساء بن مبدول بن عمرو بن غنم بن مازن بن نجار است. عبدالله بن ربیع دارای دو پسر به نامهای عبدالرحمن و سعد است که مادرشان از قبیله طی بوده است. نسل او منقرض شده است و کسی از ایشان باقی نیست. همچنین نسل عباد بن ابجر هم منقرض شده است و کسی از ایشان نمانده است. به روایت تمام سیره‌نویسان عبدالله بن ربیع در بیعت عقبه همراه هفتادتن انصار بوده و در بدر و اُحد شرکت کرده است.

از همپیمانان خاندان حارث بن خزرج

عبدالله بن عَبَس

او را نسلی نیست. موسی بن عقبه و ابومعشر و واقدی بدون اینکه نسب او را بنویسند گفته‌اند از شرکت‌کنندگان در بدر است و همین اندازه گفته‌اند که او همپیمان ایشان است.

عبدالله بن عُرْفَطَة

این شخص هم از همپیمانان خاندان حارث بن خزرج است. موسی بن عقبه و ابن اسحاق و ابومعشر و واقدی او را از شرکت‌کنندگان بدر می‌دانند. عبدالله بن محمد بن عماره انصاری می‌گوید: این دو همپیمان یک نفرند و نامش عبدالله بن عمیر بوده است. بنابراین همه کسانی که از خاندان حارث بن خزرج در بدر شرکت کرده‌اند نه نفرند.

از خاندان بَلْحُبْلَى از قبیله بنی عوف بن خزرج، نام اصلی
بَلْحُبْلَى سَالِم بن غَنَم بن عوف بن خزرج است و چون
شکمش بزرگ بوده است او را حُبْلَى می‌گفته‌اند

عبدالله بن عبدالله بن اُبَی

ابن مالک بن حارث بن عبید بن مالک بن سالم که سالم همان حُبْلَى است. مادر عبدالله، خَوَلَة دختر منذر بن حرام بن عمرو بن زید منات بن عدی بن عمرو بن مالک بن نجار و از خاندان مَغَالَة است.

عبدالله بن اُبَی (پدر عبدالله) در آخرین روزهای دوره جاهلی سالار قبیله خزرج بوده است و هنگامی که پیامبر (ص) در حال هجرت به مدینه بودند، خویشاوندان عبدالله بن اُبَی مشغول فراهم کردن گوهرهایی برای ساختن تاج بودند که بر سر او نهند، و همین که

پیامبر(ص) وارد مدینه شدند و اسلام آشکار شد، مردم متوجه ایشان شدند و شرف عبدالله بن ابی کاسته شد و به این جهت حسد برد و سرکشی کرد و منافق شد.

عبدالله بن ابی معروف به ابن سلول هم هست، و سلول زنی از خزاعه و مادر مالک و جدّه پدری عبدالله است. عبدالله بن ابی پسرخاله ابو عامر راهب است. ابو عامر هم از کسانی است که در آغاز از پیامبر(ص) به نیکی یاد می کرد و می گفت مؤمن به ایشان است و به مردم وعده ظهور آن حضرت را می داد و در دوره جاهلی هم ادعای خداشناسی داشت و لباس راهبان را پوشیده و راهب شده بود، اما همین که خداوند متعال پیامبر(ص) را مبعوث فرمود، حسد برد و سرکشی کرد و بر کفر خود باقی ماند. در جنگ بدر همراه مشرکان بود و بر ضد رسول خدا قیام کرد و پیامبر(ص) او را فاسق و تبهکار خواند، و او را به این لقب ملقب ساخت.^۱

سلیمان بن عبیدالله رقی از عبیدالله بن عمرو، از معمر بن راشد، از هشام بن عروه، از قول پدرش نقل می کند * پیامبر(ص) به عبدالله بن عبدالله بن ابی که نامش حباب بود فرمودند: نامت عبدالله است که حباب نام شیطان است.

عبدالله بن نمیر هم از هشام بن عروه، از قول پدرش نقل می کند * نام مردی حباب بود، پیامبر او را عبدالله نام گذاری فرمود و گفت: حباب شیطان است.

عبیدالله بن موسی از أسامة بن زید لثی، از ابوبکر بن محمد بن عمرو بن حزم، همچنین محمد بن عبدالله اسدی، از سفیان، از عطاء بن سائب، از شعبی نقل می کنند * پیامبر فرمودند: حباب نام شیطان است.

عبدالله بن نمیر از هشام بن عروه، از پدرش نقل می کند * پیامبر(ص) هرگاه نام زشتی می شنیدند آن را تغییر می دادند. گویند، فرزندان عبدالله بن عبدالله بن ابی عبارت اند از: عبادة، جلیحة، خیمه، خولی، امامه و نام مادران ایشان را برای ما نگفته اند.

عبدالله بن عبدالله بن ابی مسلمان شد و اسلامی پسندیده داشت. در بدر و احد و خندق و جنگهای دیگر همراه پیامبر(ص) بود. او از پدر خود و اینکه منافقان به او پیوسته اند افسرده و اندوهگین بود و پدرش هنگام بازگشت پیامبر(ص) از تبوک درگذشت. رسول خدا(ص) در تشییع جنازه اش حاضر شدند و کنار گور او ایستادند و همان جا به

۱. جناب حنظله غیل الملائکه که از شهدای بزرگوار احد است، فرزند همین ابو عامر است رک، واقدی، مغازی، چاپ مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۱، ص ۲۱۷-۲۰۴.

عبدالله بن عبدالله تسلیت فرمودند.^۱ عبدالله بن عبدالله در جنگ یمامه شرکت کرد و در جنگ جُواتا^۲ به سال دوازدهم در خلافت ابوبکر شهید شد و اعقاب او باقی هستند.

اُوس بن خُولی

ابن عبدالله بن حارث بن عبید بن مالک بن سالم حُبَلی. مادرش جمیله دختر اُبی بن مالک و خواهر عبدالله بن اُبی بن سلول است. اوس دختری به نام فُشْحُم داشته که در گذشته است و نسلی از او باقی نیست. نسل حارث بن عبید هم همگی منقرض شده و فقط از ایشان یکی دو مرد از نسل عبدالله بن اُبی بن سلول باقی مانده‌اند.

اوس بن خُولی از اشخاص کامل بوده. در جاهلیت به کسی کامل می‌گفتند که به عربی خط بنویسد و شناکردن و تیراندازی را نیکو انجام دهد و این صفات در او جمع بود.^۳ پیامبر (ص) میان اوس و شجاع بن وهب اسدی که او هم بدری است پیمان برادری منعقد فرمودند. اوس در بدر و أحد و خندق و تمام جنگها همراه پیامبر بود.

واقدی از از عائذ بن یحیی، از ابوالحویرث نقل می‌کند: * در عمرة القضا هنگامی که پیامبر می‌خواستند وارد مکه شوند دوستان او را به فرماندهی اوس مأمور حفظ سلاحها فرمودند. گویند: و چون پیامبر (ص) رحلت فرمود و خواستند ایشان را غسل دهند، انصار بر در خانه جمع شدند و فریاد برآوردند، خدا را خدا را ما دایبهای پیامبریم اجازه دهید کسی از ما حضور داشته باشد. گفتند: یک مرد از خودتان انتخاب کنید و آنان بر اُوس بن خُولی اتفاق کردند و او وارد خانه شد و در مراسم شستن و کفن کردن و دفن پیکر مقدس با افراد خاندان آن حضرت شرکت کرد. اوس در مدینه به روزگار خلافت عثمان درگذشت.

حسین بن فُهْم از محمد، از یحیی بن معین بن عون بن زیاد، از هشام بن یوسف، از

۱. واقدی در مغازی، ج ۲، ص ۴۲۲-۴۱۵، فصلی درباره کارهای منافقانه عبدالله بن ابی آورده است که از لحاظ مشاهده حلم و بردباری وجود مقدس نبی بسیار خواندنی است - م.

۲. جواتا، نام حصاری در بحرین که علاء بن حضرمی یا روزگار ابوبکر آن را گشود. رک: یاقوت، معجم البلدان، ج ۳، ص ۱۵۵ - م.

۳. خوانندگان عزیز ملاحظه می‌فرمایند که همچنین بر سر دادن افراد انصار که در جاهلیت خط می‌نوشته‌اند ادامه دارد. بنابراین باید به میزان باسوادان در جامعه آن روز مدینه توجه داشت و سخن برخی از خاورشناسان و متأثران از ایشان را که جامعه عرب را بدون سواد و علم معرفی کرده‌اند با احتیاط تلقی کرد - م.

معمراً از ایوب، از محمد بن سیرین نقل می‌کند * چون مرگ ابوطالب فرا رسید پیامبر (ص) را فرا خواند و گفت: برادرزاده عزیزم چون من مردم پیش داییهایت که از بنی‌نجارند برو که آنان از همگان بیشتر از بستگان خود و آنچه در خانواده ایشان است، دفاع می‌کنند.

زید بن ودیعه

ابن عمرو بن قیس بن جُزّی بن عدی بن مالک بن سالم حُبَلّی. مادرش ام زید دختر حارث بن ابی‌الجرباء بن قیس بن مالک بن سالم حُبَلّی است. فرزندان زید بن ودیعه، سعد و اُمامه و ام‌کلثوم هستند که مادرشان زینب دختر سهل بن صعب بن قیس بن مالک بن سالم حُبَلّی است. سعد بن زید بن ودیعه در دوره حکومت عمر بن خطاب به عراق آمد و ساکن عَقْرَقُوف^۱ شد و فرزندان آن‌جا بودند و به ایشان بنی عبدالواحد بن بشیر بن محمد بن موسی بن سعد بن زید بن ودیعه می‌گویند و نسلی از ایشان در مدینه باقی نمانده است. زید بن ودیعه در بدر و اُحد شرکت کرد.

رفاعة بن عمرو

ابن زید بن عمرو بن ثعلبة بن مالک بن سالم حُبَلّی. موسی بن عقبه و واقدی نسب او را همین‌گونه آورده‌اند. ابن اسحاق می‌گوید: کنیه‌اش ابوالولید بوده است. واقدی گوید: کنیه زید پدر بزرگ رفاعة، ابوالولید بوده است و گاه او را به پدر بزرگش نسبت داده و رفاعة بن ابوالولید گفته‌اند.

عبدالله بن محمد بن عماره انصاری می‌گوید: نامش رفاعة بن ابوالولید است و ابوالولید، عمرو بن عبدالله بن مالک بن ثعلبة بن جُشَم بن مالک بن سالم حُبَلّی است. مادرش هم ام رفاعة دختر قیس بن مالک است. رفاعة دارای فرزندان بوده که نسل ایشان منقرض شده است. در روایت ابومعشر و برخی از نسخه‌های کتاب واقدی نام و نسب او چنین آمده است: رفاعة بن الهاف بن عمرو بن زید، و خدا دانایتر است. بنا به روایت همگان

۱. عَقْرَقُوف دهکده‌ای از ناحیه دُجَیْل است که با بغداد چهار فرسنگ فاصله دارد. گویند مقبره گروهی از پادشاهان کیانی آنجاست. رکن: یاقوت، معجم البلدان، ج ۶، ص ۱۹۶-م.

رفاعه از هفتادتن انصاری است که در بیعت عقبه شرکت کرده‌اند. او در بدر و اُحد شرکت کرد و در شوال سال سوم هجرت در اُحد شهید شد و نسلی از او باقی نمانده است.

مَعْبُدُ بن عبادَة

ابن قُشَعر بن قدم بن سالم بن مالک بن سالم حُبَلی. کنیه‌اش ابوخصیصه است. موسی بن عُقبه و ابن اسحاق و واقدی و عبدالله بن محمد بن عُمارة انصاری چنین گفته‌اند و ابو معشر می‌گوید: کنیه‌اش ابو عَصِیمَة است. مَعْبُدُ در بدر و اُحد شرکت کرده و در گذشته است و او را نسلی نیست.

از همپیمانان بنی سالم حُبَلی بن غنم

عُقَبَة بن وَهَب

ابن کلدَة بن جعد بن هلال بن حارث بن عمرو بن عدی بن جُشَم بن عوف بن بهثة بن عبدالله بن غطفان از خاندان قیس عیلان قبیله مُضَر است. عُقَبَة از نخستین کسان انصار است که مسلمان شده است و در روایت همگان، از انصاری است که در هر دو بیعت عقبه شرکت کرده است. عُقبه در مکه به رسول خدا پیوسته و همان‌جا در مکه بوده است و هنگامی که رسول خدا به مدینه هجرت فرمودند، او هم به مدینه بازگشت و به این جهت به او انصاری مهاجری می‌گفته‌اند. اعقاب او در عقرقوف همراه اعقاب سعد بن زید بن ودیعه زندگی می‌کنند. عقبه در بدر و اُحد شرکت کرده است و می‌گویند او همان کسی است که دو حلقه زره را که بر گونه‌های رسول خدا در جنگ اُحد فرو شده بود با دندانهای خود بیرون کشید و هم گفته‌اند ابو عبیده بن جراح این کار را کرده است و دو دنداناش افتاده است. واقدی از عبدالرحمن بن ابی الزناد نقل می‌کند که می‌گفته است: * اعتقاد ما آن است که هر دو در این کار شرکت داشته‌اند و آنها را بیرون کشیده‌اند.

عامر بن سَلَمَة

ابن عامر بن عبدالله. همپیمانی یمنی است که در بدر و أحد شرکت کرده است و اعقابی از او باقی نمانده‌اند.

عاصِم بن العُکَیْر

همپیمان ایشان و از قبیله مُزَیْنَة است. در بدر و أحد شرکت کرده است و نسلی از او باقی نمانده است. هشت تن.

از قبیله قَوَاقِلَه که خاندانهای بنی غَنَم و بنی سالم هستند و غَنَم و سالم پسران عوف بن عمرو بن عوف بن خزرج‌اند

عبادة بن صامت

ابن قیس بن اصرم بن فهر بن ثعلبة بن غَنَم بن عوف بن عمرو بن عوف بن خزرج. کنیه‌اش ابولید و مادرش قره‌العین دختر عبادة بن نضلة بن مالک بن عجلان بن زید بن غنم بن سالم بن عوف است. فرزندان عبادة بن صامت و دو پسرند. ولید که مادرش جمیله دختر ابوصَغَصَة است و ابوصَغَصَة عمرو بن زید بن عوف بن مبذول بن عمرو بن غنم بن مازن بن نجار است. محمد که مادرش ام حرام دختر ملحان بن خالد بن زید بن حرام بن جندب بن عامر بن غنم بن عدی بن نجار است.

عبادة بن صامت به روایت تمام سیره‌نویسان از هفتادتنی است که در بیعت عقبه حضور داشته و یکی از نقیبان دوازده گانه است. پیامبر (ص) میان عبادة بن صامت و ابو مرثد غنوی عقد برادری بستند. عبادة در بدر و أحد و خندق و دیگر جنگهای رسول خدا (ص) همراه آن حضرت بوده است و او از شرکت‌کنندگان در بیعت عقبه و از نقیبان دوازده گانه و بدری و انصاری است.

واقدی از قول ابوحرزّة یعقوب بن مجاهد، از عبادۀ بن ولید، از قول پدرش نقل می‌کند * عبادۀ بن صامت مردی تنومند و کشیده قامت و زیبا بوده و در سال سی و چهارم هجرت در رَمْلَة که از سرزمین شام است درگذشته است و به هنگام مرگ هفتاد و دو سال داشته و فرزندان او باقی مانده‌اند. محمد بن سعد می‌گوید: از کسی هم شنیده‌ام که می‌گفت عبادۀ بن صامت زنده مانده و به روزگار حکومت معاویه در شام درگذشته است.^۱ و برادرش.

اُوس بن صامت

برادر تنی عبادۀ است. اوس پسری به نام رَبِیع داشته که مادرش خَوْلَة دختر ثعلبۀ بن اصرم عموی اوس است. او همان بانویی است که در بارۀ شوهر خود مجادله کرد و خداوند متعال آیات آغاز سورۀ مجادله را در مورد او نازل فرموده است که می‌فرماید:

«به تحقیق که شنید خداوند سخن آن زن که مجادله می‌کرد با تو در کار شوهر خود و شکایت می‌کرد به سوی خدا.»^۲

پیامبر (ص) میان اوس بن صامت و مژّثد پسر ابو مرثد غنوی عقد برادری بست. اوس در بدر واحد و خندق و همه جنگهای دیگر همراه رسول خدا بوده است و روزگار درازی پس از پیامبر (ص) زنده بوده است، و گفته شده است که دورۀ حکومت عثمان بن عفان را درک کرده است.

واقدی از عبدالحمید بن عمران بن ابی انس، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است * نخستین کس که در اسلامظهار^۳ کرد اوس بن صامت بود. او گاهی گرفتار حالت غش و جن زدگی می‌شد و گاه به هوش بود. یک بار در حالی که سالم بود به همسر خود خَوْلَة دختر ثعلبه گفت «تو بر من همچو پشت مادر منی.» و سپس از این سخن خود پشیمان شد و به

۱. با توجه به آنکه عبادۀ نوه عبادۀ بن صامت است اظهار نظر او در بارۀ تاریخ مرگ پدر بزرگش صحیح تر است و همان طور که می‌بینید واقدی هم روایت او را برگزیده است - م.

۲. آیه اول سورۀ پنجاه و هشتم - مجادله -، هشت آیه اول این سوره در بارۀ احکامظهار است - م.

۳. برای اطلاع بیشتر از احکامظهار که ظاهراً از رسهای دورۀ جاهلی بوده است در منابع فقهی عربی رک: لاضی نعمان مغربی، دعائم الاسلام، ج ۲، چاپ دارالمعارف مصر، ۱۳۸ قمری، ص ۲۷۴ و در منابع فارسی به معتقدالامامیه، (از قرن هفتم هجری) چاپ دانشمند محترم آقای محمد تقی دانش پژوه، ص ۴۴۷ - م.

خوله گفت: تو بر من حرام شدی. خوله گفت: تو الفاظ طلاق را نگفتی. خوله به حضور پیامبر (ص) رسید، و آنچه را شوهرش گفته بود، به اطلاع ایشان رساند و چندبار آمد و سپس گفت: پروردگارا من از شدت تنهایی و فراق شوهرم به تو شکایت می‌کنم.^۱

عایشه گوید: من و هرکس که در خانه بود بر او رحمت آوردیم و گریستیم و در این هنگام بر پیامبر (ص) وحی نازل شد و چون حال وحی سپری شد، پیامبر (ص) درحالی که لبخند می‌زدند فرمودند: ای خولۀ خداوند در مورد تو و شوهرت آیتی از قرآن نازل فرمود و رسول خدا آیات اول سورة مجادله را تلاوت فرمود و سپس به خوله فرمود: به شوهرت بگو برده‌ای آزاد کند. گفت: نمی‌تواند و ثروتی ندارد. فرمود: بگو دوماه پیایی روزه بگیرد. گفت: توان و یارای این کار را ندارد. فرمود: بگو شصت فقیر را خوراک دهد. گفت: از کجا برای او ممکن است. فرمود: به او بگو پیش ام منذر دختر قیس برود و از او نیم خروار خرما بگیرد و همان را به شصت فقیر صدقه دهد.^۲

خولۀ نزد اوس برگشت. اوس پرسید چه خبر داری؟ گفت: خبر خوش و تو باید چیزی پرداخت کنی و خبر را به او داد. اوس پیش ام منذر آمد و خرما را از او گرفت و به هریک از شصت فقیر دو مُد^۳ خرما داد.

نعمان بن مالک

ابن ثعلبة بن دعد بن فهر بن ثعلبة بن غنم بن عوف بن عمرو بن عوف بن خزرج. ثعلبة بن دعد همان کسی است که به قَوْل^۴ معروف شده است و او دارای عزت و شوکت بوده و برای اشخاص خائف و ترسان که پیش او می‌آمده‌اند، می‌گفته است هرکجا می‌خواهی برو که در امانی و به همین جهت تمام فرزندان غنم و سالم به قوافله معروف‌اند و نام آنان در دیوان هم با همین عنوان ثبت است. نعمان در جنگ بدر و اُحد شرکت کرد و در جنگ اُحد شهید شد.

۱. ظاهراً پاسخ پیامبر (ص) که فرموده‌اند خیال می‌کنم بر شوهرت حرامی حذف شده است - م.
۲. این موضوع در تفاسیر قرآن هم در شأن نزول این آیات با اختلافات مختصری آمده است، رک: شیخ طبرسی. مجمع‌البیان، ج ۹، ۱۰، ص ۲۴۷، و ابوالفتوح رازی، تفسیر، ج ۱۱، چاپ مرحوم آقای شعرانی، ص ۶۵ - م.
۳. مُد، مقدار آن مورد اختلاف است. در رساله‌های عملیه آن را تقریباً معادل ۷۵۰ گرم دانسته‌اند، رک: بخش کفارة روزه در توضیح المسائل - م.
۴. قَوْل، به ضم اول به معنی کبک و مرغ سنگخوار است و به معنی خرامیدن و راه‌رفتن هم آمده است - م.

صفوان بن امیه او را شهید کرد. فرزندان او باقی نمانده‌اند. این که گفتیم سخن محمد بن عمر واقدی است، ولی عبدالله بن محمد بن عماره انصاری می‌گوید: کسی که در جنگ بدر شرکت داشته است، نعمان بن مالک بن ثعلبه بن اصرم بوده که لنگ بوده است و مادرش هم عمره دختر زیاد^۱ بن عمرو و خواهر مجذر بن زیاد و از خاندان غُضَیْنَة از قبیله یَلِیّ و همپیمان بنی قوقل بوده‌اند.

همچنین می‌گوید: کسی که ملقب به قوقل بوده، نعمان بن مالک بن ثعلبه بن دعد است و او در جنگ بدر حضور نداشته است و اعقاب او باقی نمانده‌اند. عبدالله بن محمد بن عماره انصاری نسب نعمان بن مالک بن ثعلبه بن اصرم و نسب دیگری را در کتاب نسب انصار آورده است و فرزندان و فرزندزادگان ایشان را هم نقل کرده است.

مالک بن دُخْشَم

ابن مرضحه بن غنم بن عوف ابن عمرو بن عوف بن خزرج. مادرش عُمَیْرَة دختر سعد بن قیس بن عمرو بن امرئ القیس بن مالک بن ثعلبه بن کعب بن خزرج است. مالک دختری به نام قُرَیْعَة داشته که مادرش جمیله دختر عبدالله بن ابی بن سلول است. به روایت موسی بن عُقْبَة و محمد بن اسحاق و واقدی مالک در بیعت عقبه حضور داشته است و ابومعشر می‌گوید شرکت نکرده است.

واقدی هم از ابراهیم بن اسماعیل بن ابی حبیب، از داود بن حُصَیْن نقل می‌کند: * مالک بن دُخْشَم در بیعت عقبه حاضر نبوده است. گفته‌اند، مالک در جنگ‌های بدر و احد و خندق و تمام جنگ‌های دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است و آن حضرت او را همراه عاصم بن عدی از تبوک اعزام فرمود تا مسجد ضرار را در محله بنی عمرو بن عوف آتش زنند. مالک در گذشته و فرزندان او باقی نمانده‌اند.

۱. زیاد صحیح است. رک: منتهی الارب، ذیل ذؤد - م.

نُوفَل بن عبدالله

ابن نُفْلَةَ بن مالک بن عجلان بن زید بن غَنَم بن سالم بن عوف بن عمرو بن عوف بن خزرج. مالک بن عجلان به روزگار خود سرور خزرج بوده و او پسر خاله اُحَیْصَة بن جُلّاح است. نُوفَل بن عبدالله در جنگهای بدر و اُحد شرکت کرد و در جنگ اُحد که در ماه شوال و سی و دومین ماه هجرت بود شهید شد. اعقاب او باقی نمانده‌اند.

عُتْبَان بن مالک

ابن عمرو بن عجلان بن زید بن غَنَم بن سالم بن عَوْف. نام مادرش مُرَیْنَة است. عتبان پسر بی‌نام عبدالرحمن داشت که مادرش لیلی دختر رثاب بن حنیف بن رثاب بن اُمَیْة بن زید بن سالم بن عوف بن عمرو بن عوف بن خزرج است.

واقدی از عبدالله بن جعفر، از عبدالواحد بن ابی عَوْن نقل می‌کند * پیامبر (ص) میان عتبان و عمر بن خطاب عقد برادری بست. محمد بن اسحاق هم همین را گفته است. عتبان در جنگهای بدر و اُحد و خندق شرکت کرد و به روزگار پیامبر (ص) چشمش کور شد. او از پیامبر استدعا کرد که به منزلش بروند و در خانه‌اش نمازی بگذارند تا او همان‌جا را محل نماز گزاردن خویش قرار دهد و پیامبر چنان فرمودند.

سفیان بن عیینة از زهری و به خواست خداوند متعال از محمود نقل می‌کرد * عتبان بن مالک انصاری کور بود، از پیامبر (ص) اجازه خواست که در نماز جماعت شرکت نکند. فرمودند: آیا صدای اذان را می‌شنوی؟ گفت: آری. به او اجازه فرمودند.

واقدی از معمر و مالک، از زهری، از محمود بن ربیع، از عتبان بن مالک نقل می‌کند که می‌گفته است * به پیامبر گفتم: ای رسول خدا بعضی شبها تاریک و بارانی و طوفانی است، چه خوب بود به خانه من می‌آمدید و آن‌جا نمازی می‌گزاردید. آمدند و فرمودند: در کدام نقطه دوست داری نماز بگذارم؟ به گوشه‌ای از خانه اشاره کردم. آن حضرت دو رکعت نماز گزاردند و ما هم پشت سر ایشان نماز گزاردیم. واقدی می‌گوید: تا امروز مردم همچنان در آن خانه نماز می‌گذارند.

واقدی می‌گوید: عِثبان در اواسط حکومت معاویه درگذشته است و اعقابی از او باقی نمانده است. همچنین فرزندان عمرو بن عجلان بن زید هم منقرض شده‌اند و کسی از ایشان باقی نمانده است.

مُتَلِّ بن وَبَرَة

ابن خالد بن عجلان بن زید بن غَنَم بن سالم. دارای دو فرزند به نامهای زید و حبیب بود که مادرشان ام‌زید دختر نُضَلَة بن مالک بن عجلان بن زید بن غنم بن سالم است و او عمه عباس بن عبادة بن نضله است. مُتَلِّ در جنگ بدر و اُحد شرکت کرده و برای او فرزندی نیست.

عصمة بن حصین^۱

ابن وَبَرَة بن خالد بن عجلان بن زید بن غَنَم بن سالم. عصمة دارای دو دختر به نامهای عفراء و اسماء بوده که میان انصار ازدواج کرده‌اند. به روایت واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری در جنگ بدر شرکت کرده است، ولی محمد بن اسحاق و ابومعشر او را از شرکت‌کنندگان در بدر نمی‌دانند. گویند، عصمة در جنگ اُحد شرکت داشته و درگذشته است و اعقابی از او باقی نمانده است. همچنین فرزندان خالد بن عجلان بن زید هم همگان از میان رفته‌اند و کسی از ایشان باقی نمانده است.

ثابت بن هَزَال

ابن عمرو بن قربوس بن غَنَم بن اُمیة بن لوزان بن سالم بن عوف بن عمرو بن عوف بن خزرج. ثابت در جنگهای بدر و اُحد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است و در جنگ یمامه به سال دوازدهم و به روزگار حکومت ابوبکر صدیق شهید شده است. فرزندان باقی بوده و بعد منقرض شده‌اند. همچنین تمام فرزندان لوزان بن سالم بن عوف از میان رفته‌اند و کسی از ایشان باقی نمانده است.

۱. به طوری که ملاحظه می‌فرمایید عصمة برای نامگذاری مردان معمول بوده است. امروز هم میان مسلمانان غیرایرانی معمول است - م.

ربیع بن ایاس

ابن عمرو بن غنم بن امیه بن لوزان بن سالم بن عوف بن عمرو بن عوف بن خزرج. در بدر و احد شرکت کرده و درگذشته و از او فرزندی باقی نمانده است. و برادرش.

وَذْفَةُ بن ایاس

ابن عمرو بن غنم بن اُمیة بن لوزان بن سالم. او در بدر و اُحد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر(ص) بود و در جنگ یمامه به سال دوازدهم هجرت به روزگار حکومت ابوبکر صدیق شهید شد و اعتقایی برای او باقی نمانده است. عبدالله بن محمد بن عماره انصاری در کتاب نسب انصار ربیع و وذفة را نام نبرده و برای عمرو بن غنم فرزندی برنشمرده است.

از همپیمانان قواقله از خاندان بنی غَضِیْنَة که همان خاندان عمرو بن عماره اند و غَضِیْنَة نام مادرشان است و منسوب به او هستند و از قبیله بَلِی شمرده می شوند

مجذّر بن ذیاد

ابن عمرو بن زمزمة بن عمرو بن عماره بن مالک بن عمرو بن بشیرة بن مشنوء بن قسر بن تمیم بن عوذ منات بن ناج بن تیم بن اراشة بن عامر بن عیلة بن قسمیل بن فران بن بلی بن عمرو بن الحاف بن قضاة. نام مجذّر، عبدالله است. او در دوره جاهلی سُوید بن صامت را کشت و کشته شدن او موجب جنگ بعث شد. پس از آن مجذّر و حارث پسر سُوید هر دو مسلمان شدند و رسول خدا(ص) میان او و عاقل بن ابی بکیر عقد برادری بستند. حارث بن سوید همواره درصدد غافلگیر ساختن مجذّر بود تا او را در قبال خون پدرش بکشد. چون هر دو در جنگ احد شرکت کردند، همین که مسلمانان درگیر شدند، او از پشت سر به مجذّر

حمله برد و غافلگیرش کرد و گردنش را زد و او را کشت.

جبرئیل به حضور پیامبر آمد و خبر آورد که حارث بن سُوید، مجذّر را غافلگیر کرده و کشته است و باید او را اعدام کنند. و پیامبر (ص) دستور اعدام او را صادر فرمود، و عُوَیم بن ساعده به فرمان پیامبر (ص) کنار در مسجد قبا گردن حارث را زد. ^۱ اعقاب مجذّر بن ذیاد در مدینه و بغداد باقی هستند.

واقدی از یمان بن معن، از ابی و جزة نقل می‌کند * سه تن از شهیدان جنگ احد را در یک گور دفن کردند و آن سه تن مجذّر بن ذیاد و نعمان بن مالک و عبدة بن حسّاس بودند.

عَبْدَةُ بْنُ حَسَّاسٍ

ابن عمرو بن زمزمة بن عمرو بن عَمَّارة بن مالک که برادر مادری و پسر عموی مجذّر بن ذیاد است. واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری نام او و نام پدرش را همین‌گونه نوشته‌اند، ولی ابن اسحاق و ابومعشر می‌گویند عبادة بن خشخاش. او در جنگهای بدر و احد شرکت کرد و روز جنگ احد که در شوال و سی و دومین ماه هجرت بود شهید شد و اعقاب او باقی نیستند.

بَحَاثُ بْنُ ثَعْلَبَةَ

ابن خزمة بن اصرم بن عمرو بن عَمَّارة بن مالک. در جنگ بدر و احد شرکت کرده است. او در گذشته است و اعقابی از او باقی نمانده است.

عبدالله بن ثعلبة

برادر بحاث است. در بدر و احد شرکت کرده و در گذشته و از او هم اعقابی باقی نمانده است.

۱. برای اطلاع بیشتر در این باره، رکن: واقدی، مغازی، ج ۱، ص ۲۱۹ و حسان بن ثابت، دیوان، چاپ بیروت، ص ۱۸۵-م.

عتبة بن ربیعة

ابن خالد بن معاویه، از قبیله بهراء و همپیمان بنی عَصِیْتَه است.

واقدی از شعیب بن عبادَة، از بشیر بن محمد بن عبدالله، از قول پدرش نقل می‌کند * عتبة بن ربیعه در جنگ بدر شرکت کرده است. واقدی می‌گوید: مشایخ ما همگی بر این عقیده‌اند که او همپیمان در جنگ بدر بوده است. همچنین می‌گوید: نام او عبیده بن ربیعه بن جُبَیر و از خاندان کعب بن عمرو بن بحنون بن نام منات بن شیب بن دُریم بن قین بن اهود بن بهراء است. عبدالله بن محمد بن عماره انصاری می‌گوید: او از خاندان بَهْر و از فرزندان زادگان سلیم بن منصور است و در بدر و أحد شرکت داشته است.

عمرو بن ایاس

ابن زید بن جُشَم که از همپیمانان یمنی ایشان و از قبیله غسان است. او هم در جنگهای بدر و أحد شرکت کرده است و در گذشته است و اعقابی از او باقی نمانده‌اند. جمعا هفده مرد.

از بنی ساعدة بن کعب بن خزرج بن حارث بن خزرج

منذر بن عمرو

ابن خنیس بن لوزان بن عبدود بن زید بن ثعلبة بن خزرج بن ساعدة. مادرش هند دختر منذر بن جموح بن زید بن حرام بن کعب بن غنم بن کعب بن سلمه است. منذر با آنکه نوشتن میان اعراب اندک بوده، ولی از کسانی است که پیش از اسلام خط عربی می‌نوشته است. او مسلمان شد و به روایت تمام سیره‌نویسان از هفتادتن انصاری است که در بیعت عتبة حضور داشته است و یکی از سالارهای دوازده گانه انصار است.

به روایت واقدی پیامبر (ص) میان منذر بن عمرو و طَلیب بن عُمَیر عقد برادری بستند، ولی محمد بن اسحاق می‌گوید: پیامبر (ص) میان منذر بن عمرو و ابوذر غفاری عقد

برادری بسته‌اند. واقدی می‌گوید: این سخن ابن اسحاق چگونه ممکن است صحیح باشد؟ زیرا پیامبر (ص) پیش از جنگ بدر میان یاران خود عقد برادری بستند و در آن هنگام ابوذر در مدینه حضور نداشته است و ابوذر در جنگهای بدر و احد و خندق شرکت نکرده است، و پس از آن به مدینه و به محضر پیامبر آمده است و پس از جنگ بدر با نزول آیه میراث مسألة اخوت و برادری بدان‌گونه از بین رفته است؛ و به هر حال خداوند داناست که چگونه بوده است. منذر بن عمرو در جنگهای بدر و احد شرکت کرده است و رسول خدا (ص) او را به فرماندهی گروهی که به منطقه بئر معونه اعزام شده‌اند، گماشته‌اند و منذر در آن جنگ که در ماه صفری که سی و ششمین ماه هجرت بوده اتفاق افتاده است، شهید شده است، و پیامبر (ص) می‌فرموده‌اند: منذر اسب خود را برای آنکه شهید شود به حرکت درآورد، یعنی در حالی که با مرگ و شهادت آشنا بود و می‌دانست شهید خواهد شد حرکت کرد.

يعقوب بن ابراهيم بن سعد از قول پدرش، از صالح بن کيسان، از ابن شهاب نقل می‌کند که می‌گفته است عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب بن مالک و گروهی از اهل علم برایم نقل کرده‌اند که * منذر بن عمرو ساعدی در جنگ بئر معونه شهید شد و درباره او گفته شده است که اسب خود را برای نیل به شهادت به حرکت درآورد.

عامر بن طفیل از بنی سلیم بر ضد مسلمانان یاری خواست و همه را کشت غیر از عمرو بن أمية ضمري که او را گرفت و سپس آزاد کرد و چون عمرو بن أمية به حضور پیامبر آمد، به او فرمودند: از میان همه ایشان فقط تو برگشتی؟!

ابو دُجَانَة

نامش سماک بن خَرَّشَة بن لوزان بن عبدود بن زید بن ثعلبة بن خزرج بن ساعده است. مادرش حَزْمَة دختر حرملة و از خاندان زعب از قبیله بنی سلیم بن منصور است. ابودجانه دارای پسری به نام خالد است که مادرش آمنه دختر عمرو بن اجش از خاندان بَهِز و از قبیله سلیم بن منصور است. رسول خدا میان ابودجانه و عتبة بن غزوان عقد برادری بستند. ابودجانه در جنگ بدر شرکت کرد و بر سر خود دستمالی سرخ بسته بود.

واقدی از موسی بن محمد بن ابراهیم، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است

* ابودجانه در جنگها دستانی سرخ بر سر می‌بست و مشخص بود و در جنگ بدر هم همچنان بود. ابودجانه در جنگ اُحد شرکت و همراه رسول خدا پایداری و با آن حضرت بیعت تا پای جان و مرگ کرد.

عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از ثابت، از انس بن مالک نقل می‌کند * پیامبر (ص) روز جنگ اُحد شمشیری به دست گرفت و فرمود: چه کسی این شمشیر را می‌گیرد؟ همگان دست دراز کردند و هرکس می‌گفت: من من. پیامبر فرمود: چه کسی آن را می‌گیرد که حق آن را ادا کند؟ مردم سکوت کردند. ابودجانه گفت: من می‌گیرم و حقش را ادا می‌کنم. شمشیر را گرفت و با آن سرهای مشرکان را درهم کوفت.

معن بن عیسی از عبدالرحمن بن زید، از زید بن اسلم نقل می‌کند * چون روز جنگ اُحد پیامبر (ص) شمشیر خود را به ابودجانه عنایت فرمود که حق آن را ادا کند، این رجز را خواند: «من کسی هستم که دوست من با من در دره و بن کوه و کنار خرما بنها عهد فرمود که ناپدید نشوم و نگریزم و با شمشیر خدا و رسولش شمشیر بزنم.»^۱

عبدالله بن جعفر رقی از قول ابوالملیح، از میمون بن مهران نقل می‌کند * چون روز جنگ اُحد مردان برگشتند، علی (ع) به فاطمه (ع) گفت: این شمشیر را بگیر که غیر قابل سرزنش است. پیامبر فرمودند: همان‌طور که تو نیکو جنگ کردی حارث بن صَمّة و ابودجانه هم جنگی شایسته کردند.

معن بن عیسی از هشام بن سعد، از زید بن اسلم نقل می‌کند که می‌گفته است * ابودجانه بیمار شد به عیادتش رفتند و دیدند چهره‌اش می‌درخشد. گفتند: چرا چهره‌ات این چنین تابان است؟ گفت: در نظر خودم از همه کارهایم فقط دو کار بسیار ارزنده و قابل اعتماد است، نخست اینکه در کاری که مربوط به من نبود سخن نمی‌گفتم و دیگر آنکه دلم نسبت به مسلمانان در کمال سلامت و تسلیم بود.

واقعی می‌گوید: ابودجانه در جنگ یمامه حاضر بود و در کشتن مسیلمه کذاب شرکت داشت و در همان جنگ به سال دوازدهم هجرت به روزگار خلافت ابوبکر صدیق کشته شد و به شهادت رسید. فرزندزادگان ابودجانه امروز [قرن سوم هجری] در مدینه و بغداد باقی هستند.

ابو اُسَید ساعدی

نامش مالک بن ربیعہ بن الیدی بن عامر بن عوف بن حارث بن خزرج بن ساعده است. مادرش عُمَرَة دختر حارث بن حبل بن امیه بن حارثه بن عمرو بن خزرج بن ساعده است. ابو اُسَید دارای دو پسر به نامهای اُسَید اکبر و منذر بوده است که مادرشان سلامه دختر وهب بن سلامه بن امیه بن حارثه بن عمرو بن خزرج بن ساعده است. پسر دیگری هم به نام غلیظ داشته است که مادرش سلامه دختر ضَمُصَم بن معاویه بن سکن از خاندان فزاره از قبیله قیس است. پسری دیگر به نام اُسَید اصغر داشته که مادرش کنیز است. دختری به نام میمونه داشته که مادرش فاطمه دختر حکم از خاندان بنی ساعده و طایفه بنی قشته است. دختری دیگر به نام حَبَّانَة که مادرش رباب از خاندان محارب بن خصَفَة از قیس عیلان است. و دو دختر دیگر به نامهای حفصه و فاطمه که مادرشان کنیزی است و پسری دیگر به نام حمزه که مادرش سلامه دختر والان بن معاویه بن سکن بن خدیج از بنی فزاره و قبیله قیس عیلان است. ابو اُسَید در جنگهای بدر و احد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است و روز فتح مکه هم پرچم بنی ساعده در دست او بوده است.

واقعی از اُبی بن عباس بن سهل بن سعد ساعدی، از پدرش نقل می کند که می گفته است: * ابو اُسَید ساعدی را پس از اینکه کور شده بود، دیدم که گوشت پست و کوچک شده و تمام موهای سر و ریش او سپید بود، و سرش دارای موی زیاد و پرپشت بود.

قیصه بن عُبَیْه از سفیان، از محمد بن عجلان، از عبدالله بن ابی رافع نقل می کند که می گفته است: * ابو اُسَید را دیدم که سبیل خود را چندان کوتاه کرده بود که انگار تراشیده است.

ابوقطن عمرو بن هِثَم از ابن ابی ذئب، از عثمان بن عبیدالله نقل می کند که می گفته است: * در مکتبخانه بودم، ابو اُسَید را دیدم که ریش خود را رنگ زود کرده بود.

یزید بن هارون از ابن ابی ذئب، از عثمان بن عبیدالله نقل می کند که می گفته است: * در مکتبخانه بودیم ابو اُسَید و ابوهریره و ابوقتاده و ابن عمر را دیدم که از کنار ما گذشتند و از ایشان بوی عبیر احساس کردیم که همان خلوق است و با آن ریشهای خود را زرد می کردند.

فضل بن دکین از عبدالرحمن بن غسیل، از حمزة بن ابی‌أسید و زبیر بن منذر بن ابی‌أسید نقل می‌کند که می‌گفته‌اند: «از دست ابو‌أسید انگشتی زرین بیرون آورده‌اند، و ابو‌أسید مردی بدری بود.

واقدی می‌گوید: ابو‌أسید ساعدی در مدینه به سال جماعت که سال ششم هجرت است در هفتاد و هشت سالگی درگذشته است.^۱ اعقاب او امروز در مدینه و بغداد سکونت دارند.

مالک بن مسعود

ابن الیدی بن عامر بن عوف بن حارثة بن عمرو بن خزرج بن ساعده، در جنگهای بدر و أحد شرکت کرده و درگذشته است و نسل او باقی نیست.

عبد رب بن حق

ابن اوس بن قیس بن ثعلبة بن طریف بن خزرج بن ساعدة. این نام و نسب او به روایت موسی بن عقبه و ابومعشر و واقدی است و محمد بن اسحاق به تنهایی نام او را عبدالله نوشته است. عبدالله بن محمد بن عماره انصاری می‌گوید، نام و نسب او چنین است: عبد رب بن حق بن اوس بن عامر بن ثعلبة بن وقش بن ثعلبة. عبد رب بن حق در جنگهای بدر و أحد شرکت کرد و درگذشت و نسلی از او باقی نیست.

از همپیمانان بنی‌ساعده بن کعب بن خزرج

زیاد بن کعب

ابن عمرو بن عدی بن عامر بن رفاعه بن کُلیب بن مودعة بن عدی بن غنم بن ربعة بن رشدان

۱. سال جماعت سال چهارم هجرت است که صلح حضرت امام حسن علیه‌السلام با معاویه در آن سال صورت گرفته است و سال ششم صحیح نیست و شگفتا که در همه چاپهای طبقات همین‌گونه چاپ شده است - م.

بن قیس بن جَهِینَه. در جنگهای بدر و اُحد شرکت کرد و درگذشته است و نسلی از او باقی نیست. و برادرزاده اش.

ضُمَرَةُ بن عمرو

ابن عمرو بن کعب. او در جنگ بدر و اُحد شرکت کرد و در جنگ اُحد در شوال که سی و دومین ماه هجرت بود، شهید شد. گفته اند، نسل او باقی هستند و برخی از ایشان نسب خود را به بَنَسَبَس بن عمرو بن ثعلبه جهنی می رسانند.

بَنَسَبَس بن عمرو

ابن ثعلبه بن خَرَشَة بن زید بن عمرو بن سعد بن ذبیان بن رشدان بن قیس بن جَهِینَه. در جنگهای بدر و اُحد شرکت کرده و از او نسلی باقی نیست.

کَعْب بن جَمَاز

ابن مالک بن ثعلبه که هم پیمان ایشان و از قبیله غسان است. واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری چنین گفته اند. محمد بن اسحاق و ابومعشر می گویند او از قبیله جُهِینَه است و موسی بن عقبه فقط نام او و نام پدرش را آورده و او را به هیچ یک از قبایل اعراب نسبت نداده است. کعب بن جماز در بدر و اُحد شرکت کرده است و نسلی از او باقی نیست. نه تن.

از بنی جُشَم بن خُزرج، از شاخه بنی سَلَمَة بن سَعْد بن عَلی بن اسد بن سارده بن تزید بن جشم، و از خاندان حرام بن کعب بن غنم بن کعب بن سَلَمَة

عبدالله بن عمرو بن حرام

کنیه اش ابوجابر است و مادرش رباب دختر قیس بن قریم بن امیه بن سنان بن کعب است. مادر رباب هند دختر مالک بن عامر بن بیاضه است. عبدالله بن عمرو پسری به نام جابر دارد

که در بیعت عقبه حضور داشته است و مادرش انیسه دختر عَنَمَة بن عدی بن سنان بن نایف بن عمرو بن سواد است. عبدالله بن عمرو در بیعت عقبه همراه هفتادتن انصار بوده و یکی از سالاران دوازده گانه است. او در جنگهای بدر و اُحد شرکت کرد و در جنگ اُحد شهید شد. در ماه شوال که سی و دومین ماه هجرت بود.

عبدالوهاب بن عطاء عجلی از اسماعیل بن مُسلم، از ابوزبیر، از جابر بن عبدالله نقل می‌کند که می‌گفته است: * روز جنگ اُحد چون پدرم کشته شد. رفتم و دیدم او را در پارچه‌ای پیچیده‌اند. چهره‌اش را گشودم و شروع به بوسیدن چهره‌اش کردم و پیامبر(ص) مرا دیدند و از آن کار منع فرمودند.

عفان بن مُسلم و وَهَب بن جریر و عبدالملک بن عمرو پدر عامر عقدی و سلیمان بن حرب همگی نقل می‌کنند که شعبه، از قول محمد بن منکدر، از جابر بن عبدالله نقل می‌کرده که جابر می‌گفته است: * چون روز جنگ اُحد پدرم شهید شد، پارچه را از روی چهره‌اش کنار زدم و شروع به گریستن کردم. یاران رسول خدا(ص) مرا از آن کار منع می‌کردند، ولی پیامبر(ص) مرا منع فرمودند. عمه‌ام فاطمه شروع به گریستن کرد. پیامبر(ص) فرمودند: چه بر او گریه کنی و چه گریه نکنی تا هنگامی که جسد او را بردارید و دفن کنید فرشتگان با بالهای خود بر او سایه افکنده‌اند.

فضل بن دکین از شریک، از اسود بن قیس، از نَبِیع عتزی، از جابر بن عبدالله نقل می‌کند که می‌گفته است: * پدرم و دایی‌ام هردو در جنگ اُحد شهید شدند. مادرم جسد آن دو را بر ماده‌شتری یا شتر نری سوار کرد و به سوی مدینه راه افتاد. در این هنگام منادی رسول خدا(ص) ندا داد که شهیدان خود را همان‌جا که شهید شده‌اند دفن کنید و آن دو را هم برگردانند و در جایی که کشته شده بودند، دفن کردند.

عبدالله بن مسلمة بن قعنب از مالک بن انس نقل می‌کند: * عبدالله بن عمرو و عمرو بن جموح را در یک پارچه کفن کردند و در یک گور به خاک سپردند.

ولید بن مسلم از اوزاعی، از زهری، از جابر بن عبدالله نقل می‌کند: * چون پیامبر(ص) برای دفن شهیدان اُحد آمدند، فرمودند: آنها را بازخمها و خونهایشان در پارچه پیچید که خود گواه بر ایشانم. هیچ مسلمانی در راه خدا خون آلوده نمی‌شود مگر اینکه روز قیامت مبعوث می‌شود در حالی که خون از محل زخمش روان است خونی به رنگ زعفران و بوی مشک. جابر می‌گوید: پدرم را در چادری کفن کردند و پیامبر می‌فرمودند:

هریک از شهیدان که بیشتر قرآن می دانسته است، او را پیش از دیگران وارد گور کنید.
گویند، عبدالله بن عمرو بن حرام نخستین شهید مسلمانان در جنگ اُحد است و او را سفیان بن عبدشمس پدر ابوعور سلمی کشته است و پیامبر (ص) پیش از آنکه مسلمانان به هزیمت بروند بر جسد او نماز گزاردند و پیامبر (ص) فرمودند: عبدالله بن عمرو و عمرو بن جموح را به مناسبت دوستی و صفایی که با یکدیگر داشتند در یک گور دفن کنند، و فرمودند: این دو دوست صمیمی در دنیا را در یک گور دفن کنید.

گوید: عبدالله بن عمرو مردی سرخ روی و جلو سرش بدون موی و کوتاه قامت بود و حال آنکه عمرو بن جموح مردی بلند قامت بود و هردو شناخته شدند و در یک گور دفن شدند. اگور آن دو کنار مسیل بود. سالی سیل آن گور را گرفت و آشکار شد بر آن دو جسد دو پارچه بود. عبدالله زخمی بر چهره اش داشت که دستش روی آن بود و همین که دست او را از روی آن برداشتند از محل زخم خون جاری شد و چون دستش را به جای نخست گذاشتند خون بند آمد. جابر می گوید: پدرم را در گورش همچون خفته ای دیدم که هیچ چیز آن تغییری نکرده بود. به جابر گفته شد: آیا کفن او را دیدی؟ گفت: او را فقط با چادری کفن کرده بودند که سر و صورت و نیمه بالای بدنش را در آن پیچیده بودند و روی پاهای او بوته های سپنج ریخته بودند و آن بوته ها هم به همان حال بود و از هنگام دفن او تا آن زمان چهل و شش سال گذشته بود. جابر مشورت کرد که جسد پدرش را با مشک خوشبو کنند. یاران پیامبر (ص) نپذیرفتند و گفتند: هیچ گونه کاری و تغییری نسبت به اجساد ندهید و آن دو جسد را از آن جا به جای دیگری منتقل کردند و این به آن جهت بود که مجرای قنات از روی گور آن دو می گذشت. همه اجساد که بیرون آوردند تر و تازه بود و دگرگون نشده بود.

عمرو بن هشام پدر قُطْن از هشام دستوائی، از ابوزبیر، از جابر نقل می کند که می گفته است: * هنگامی که معاویه خواست قنات مدینه را جاری سازد به ما گفته شد گور شهیدان خود را که در جنگ اُحد شهید شده اند تغییر مکان دهیم. اجساد را پس از چهل سال بیرون کشیدیم، همگی تر و تازه و ملایم بود و دستها و پاهایشان به راحتی تکان می خورد [مفاصل

۱. این موضوع در مغازی واقعی هم مفصل آمده است و تفاوت های مختصری دارد. از جمله اینکه خواهر عبدالله بن عمرو به نام هند اجساد پاک شوهر و برادر و پسر خود را بر شتری سوار کرده بود و نام پدرش را خلاد ضبط کرده است، رکن: ترجمه مغازی، ج ۱، ص ۱۹۲-۱۹۱-م.

همچنان استوار بود^۱.

سعید بن عامر از شعبه، از ابو ثَجَّیح، از عطاء، از جابر نقل می‌کند که می‌گفته است * مردی را هم همراه پدرم در یک گور دفن کردند و من نتوانستم راضی شوم و جسد پدرم را بیرون آوردم و در گوری به تنهایی خاک کردم.

موسی بن اسماعیل از ابو هلال، از سعید پدر مسلمة، از ابو نصره، از جابر بن عبدالله نقل می‌کند که می‌گفته است * شب جنگ احد پدرش به او گفته است: امیدوارم فردا از نخستین کسانی باشم که کشته شوم. در باره دخترانم به تو سفارش به نیکی می‌کنم. پدرم کشته شد و دوتن را در یک گور دفن کردیم. شش ماه صبر کردم ولی فکر من مرا راحت نمی‌گذاشت، مگر اینکه او را به تنهایی دفن کنم. او را از گور بیرون آوردم، زمین چیزی از بدن او را نخورده بود، مگر اندکی از لاله گوشش را.^۱

سلیمان بن حرب از حماد بن زید، از سعید بن یزید پدر مسلمة، از ابو نصره، از جابر نقل می‌کند که می‌گفته است * یک یا دو مرد دیگر را همراه پدرم در گورش دفن کردند، و من از این موضوع ناراحت بودم و پس از شش ماه او را بیرون آوردم و جای دیگر دفن کردم چیزی از بدنش به جز چند تار موی ریش او که به زمین چسبیده بود تغییری نکرده بود.

فضل بن دُکَین از زکریاء بن ابی زائدة، از عامر شعبی، از قول جابر بن عبدالله نقل می‌کند * پدرش در حالی شهید شده که وامدار بوده است. جابر می‌گوید، به حضور پیامبر (ص) رفتم و گفتم: پدرم وام دارد و ما چیزی جز محصول یک درخت خرما نداریم و محصول دو سال آن درخت هم برای پرداخت وام او کافی نیست، همراه من بیایید که طلبکاران به من ناسزا نگویند. پیامبر برگرد خرماهای انباشته شده گردید و دعا فرمود و سپس همان جا نشست و پرسید طلبکاران پدرت کجایند؟ تمام طلب ایشان را از همان خرما پرداخت فرمود و همان اندازه هم برای ما باقی ماند.^۲

۱. در دو صفحه قبل ملاحظه کردید که پیامبر (ص) دستور فرمودند عبدالله و عمرو بن جموح را در یک گور دفن کنند.

چگونه جناب جابر که مورد لطف فراوان حضرت ختمی مرتبت بوده است چنین رفتار می‌کند - م.

۲. این موضوع همراه چند لطف مخصوص دیگر پیامبر (ص) به جابر در ترجمه منازی، ج ۱، ص ۲۹۹ - ۲۹۶ به تفصیل آمده است - م.

خرایش بن صَمّة

ابن عمرو بن جموح بن زید بن حرام بن کعب بن غنم بن کعب بن سَلَمَة. مادرش ام حبیب دختر عبدالرحمن بن هلال بن عمیر بن اخطَم از مردم طائف است. به خراش (فائدالفرسین) فرمانده دو اسب می‌گفته‌اند. خراش پسری به نام سَلَمَة داشته است که مادرش فُکَیْهَة دختر یزید بن قبطی بن صخر بن خنساء بن سنان بن عبید از بنی سلمه است و پسر دیگری به نام عبدالرحمن و دختری به نام عایشه که مادرشان کنیزی بوده است. اعقاب خراش پس از او باقی بوده و اکنون منقرض شده‌اند و کسی از ایشان باقی نیست.

واقدی از عبدالعزیز بن محمد، از یحیی بن اُسامه، از ابوجابر، از پدرش نقل می‌کند: * معاذ بن صَمّة بن عمرو بن جموح، برادر خراش هم در جنگ بدر شرکت داشته است، ولی خود واقدی می‌گوید: این موضوع ثابت نشده و مورد اجماع هم نیست. خراش بن صَمّه از تیراندازان بنام یاران پیامبر (ص) بوده، در جنگ بدر و احد شرکت کرده است و روز احد ده زخم برداشته است.

عُمَیر بن حرام

ابن عمرو بن جموح بن زید بن حرام بن کعب. به روایت واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری در جنگ بدر شرکت کرده است، ولی موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و ابومعشر او را از شرکت‌کنندگان در بدر نشمرده‌اند. عُمَیر در گذشته و از او نسلی باقی نمانده است.

عُمَیر بن حُمام

ابن جموح بن زید بن حرام بن کعب. مادرش نوار دختر عامر بن نابی بن زید بن حرام بن کعب است. پیامبر (ص) میان او و عبیده بن حارث عقد برادری بستند و آن دو در جنگ بدر شهید شدند.

عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از ثابت، از عِکْرَمَة نقل می‌کند که می‌گفته است

* در جنگ بدر پیامبر در خیمه‌ای بودند و خطاب به مردم فرمودند: بشتابید و بپاخیزید به سوی بهشتی که پهنه آن چون پهنه آسمانها و زمین است و برای پرهیزگاران آماده شده است.^۱ عمیر بن حُمَام گفت: به به. پیامبر (ص) به او فرمود چرا به به کردی؟ گفت: امیدوارم اهل آن بهشت باشم. پیامبر فرمودند: تو اهل آن هستی. گوید: عُمَیر از انبان خود چند خرما بیرون آورد و شروع به خوردن کرد، و سپس گفت: اگر قرار باشد آن قدر زنده بمانم که این خرماها را بخورم، زندگی طولانی خواهد بود. آنها را کنار افکند و شروع به جنگ کرد تا کشته شد.

واقدی از محمد بن صالح، از عاصم بن عمر بن قتادة نقل می‌کند * نخستین شهید انصار در جنگ بدر عُمَیر بن حُمَام است که او را خالد بن اَعْلَم کشته است. واقدی و عبدالله بن محمد بن عمارة انصاری هر دو می‌گویند برای عُمیر نسلی باقی نمانده است.

معاذ بن عمرو

ابن جموح بن زید بن حرام بن کعب. مادرش هند دختر عمرو بن حرام بن ثعلبة بن حرام بن کعب است. معاذ دارای پسری به نام عبدالله و دختری به نام امامه بوده که مادرشان ثبیتة دختر عمرو بن سعد بن مالک بن حارثه بن ثعلبة بن عمرو بن خزرج است، و از خاندان بنی ساعده بوده است.

به روایت همگان معاذ در بیعت عقبه شرکت داشته و در بدر و اُحد هم شرکت کرده است. معاذ در گذشته و نسلی از او باقی نیست. و برادرش.

معوذ بن عمرو

برادر تنی معاذ است. به روایت موسی بن عقبه و ابومعشر و واقدی در جنگ بدر شرکت کرده است، ولی محمد بن اسحاق او را از شرکت کنندگان بدر نمی‌داند. او در جنگ اُحد شرکت کرد و نسلی از او باقی نیست. و برادرش.

۱. گرفته شده از آیه ۱۳۳ سوره سوم - آل عمران - واقدی می‌گوید: عُمیر نخستین شهید انصار در جنگ بدر است - م.

خلاد بن عمرو

برادر تنی ایشان است. به روایت همگان در بدر شرکت کرده است و در اُحد هم حاضر بوده است و نسلی از او باقی نمانده است.^۱

حُباب بن منذر

ابن جموح بن زید بن حرام بن کعب. کنیه اش ابو عمرو است و مادرش شُموس دختر حق بن اُمّه بن حرام است. حباب دارای پسری به نام خُشَرَم و دختری به نام ام جمیل است که مادرشان زینب دختر صیفی بن ضخر بن خنساء از بنی عبید بن سلمه است. حباب دایی منذر بن عمرو ساعدی است که یکی از سالارهای دوازده گانه انصار است و هموست که در جنگ بثر معونه شهید شد و پیامبر (ص) فرمودند: اسب خود را برای اینکه به شهادت برسد به حرکت در آورد. حباب در جنگ بدر هم شرکت کرده است.

واقدی از ابراهیم بن اسماعیل بن ابی حبیبه، از داود بن حُصَین، از عِکْرَمَه، از ابن عباس نقل می کند * پیامبر (ص) در جنگ بدر در محلی فرود آمدند، حباب گفت: اینجا مناسب نیست ما را به نزدیک ترین آب به دشمن ببرید و کنار آن حوضی ایجاد می کنیم و ظرفها را در آن قرار می دهیم، آب می آشامیم و جنگ می کنیم و سر دیگر چاهها را می بندیم. گوید: جبرئیل (ع) به حضور رسول خدا (ص) آمد و گفت: رأی درست همان است که حباب بن منذر به آن اشاره کرد، و پیامبر (ص) به حباب فرمودند: رأی صحیح را اظهار داشتی و برخاستند و همان کار را انجام دادند.

سلیمان بن حرب از حماد بن زید، از یحیی بن سعید نقل می کند * پیامبر (ص) روز جنگ بدر با مردم مشورت فرمود. حباب بن منذر برخاست و گفت: ما اهل جنگیم و چنان مصلحت می بینم که سر همه چاههای آب جز یک چاه را ببندیم و با آنان کنار همان چاه رویاروی شویم. گوید: پیامبر (ص) در جنگ بنی نضیر و بنی قریظه هم مشورت فرمود.

۱. واقدی در مغازی، ج ۱، ص ۳۰۶ و ابن هشام در سیره، ج ۳، ص ۱۳۲، خلاد را از شهیدان جنگ اُحد برشمرده اند. سکوت ابن سعد در این باره عجیب است، آیا افتادگیایی در چاپ کتاب یا نسخه ها بوده است؟ - م.

آن جا هم حباب بن منذر برخاست و گفت: عقیده‌ام این است که میان دژهای ایشان فرود آییم و ارتباط آنان را با یکدیگر قطع کنیم؛ و رسول خدا (ص) به پیشنهاد او عمل فرمودند. واقدی از محمد بن قدامة، از عمر بن حسین نقل می‌کند که می‌گفته است * پرچم قبیله خزرج روز جنگ بدر با حباب بود. واقدی می‌گوید: حباب در سی و سه سالگی خود در جنگ بدر شرکت کرده است و عموم سیره‌نویسان او را از شرکت‌کنندگان بدر می‌دانند، غیر از محمد بن اسحاق که او را از شرکت‌کنندگان در بدر نمی‌داند و این اشتباهی است که از او سر زده است و موضوع شرکت حباب در بدر بسیار مشهور است. حباب در جنگ احد هم شرکت و همراه رسول خدا پایداری کرد و با آن حضرت بیعت ایستادگی تا پای مرگ کرد و در جنگ خندق و تمام جنگهای دیگر هم همراه پیامبر (ص) بوده است. و چون انصار در سقیفه بنی ساعده برای بیعت با سعد بن عباد جمع شدند، او هم آن جا حاضر بود، ابوبکر و عمر و ابو عبیده بن جراح و دیگر مهاجران هم حاضر شدند. و چون سخن گفتند، حباب بن منذر گفت: من درختی هستم که معیار و محک قوم می‌باشم و نخل پربار و حراست شده‌ام.^۱ باید امیری از ما و امیری از شما باشد. بعد هم که با ابوبکر بیعت شد پراکنده شدند. حباب بن منذر به روزگار خلافت عمر درگذشت و نسلی از او باقی نمانده است.

عُقبه بن عامر

ابن نابی بن زید بن حرام بن کعب، مادرش فُکَیْهَة دختر سکن بن زید بن امیه بن منان بن کعب بن عدی است. نسلی از او باقی نمانده است. عُقبه در بیعت عقبه نخستین شرکت داشت و از شش تنی از انصار است که در مکه مسلمان شدند و پیش از آنان کسی از انصار مسلمان نبوده است. واقدی می‌گوید: این موضوع در نظر ما ثابت است.

عُقبه در بدر و اُحُد شرکت کرد. روز جنگ احد به مغفر خود دستمالی سبز بسته بود که شاخص بود. در خندق و تمام جنگهای دیگر هم همراه رسول خدا (ص) بود. عقبه در جنگ یمامه که در سال دوازدهم هجرت به روزگار حکومت ابوبکر بوده شرکت کرده است و در همان جنگ شهید شد.

۱. ضرب المثلّی است که برای پرازندگی و خردمندی شخص گفته می‌شود، رک: میدانی، مجمع الامثال، ج ۱، چاپ محمد محیی الدین عبدالحمید، مصر، ۱۹۵۹، ص ۳۱، ذیل شماره ۱۲۵-م.

ثابت بن ثعلبة

ابن زید بن حارث بن حرام بن کعب. مادرش ام اناس دختر سعد از خانواده بنی عذرة و از خاندان بنی سعد بن هذیم و از قبیله قضاعة است. به او ثابت بن جذع هم می‌گفته‌اند و جذع لقب ثعلبة است که بدو اسطه شجاعت و قوت قلب به او اطلاق می‌شده است. ثابت دارای دو پسر به نام عبدالله و حارث و دختری به نام ام‌اناس است که مادرشان اُمّة دختر عثمان بن خلدة بن مخلد بن عامر بن زریق از قبیله خزرج است. فرزندان آنان باقی بوده‌اند، ولی منقرض شده‌اند.

محمد بن سعد می‌گوید: برای من گفته‌اند که به تازگی قومی خود را منسوب به او می‌دانند و می‌گویند، نام و نسب ثابت به صورت ثابت بن ثعلبة بن جذع صحیح است. به روایت تمام سیره‌نویسان، ثابت در بیعت عقبه همراه هفتاد تن انصار بوده است. و در بدر و أحد و خندق و حُدیبيه و خیبر و فتح مکه و فتح طائف حضور داشته است و در جنگ طائف شهید شده است.

عُمیر بن حارث

ابن ثعلبة بن حارث بن حرام بن کعب. موسی بن عقبه نام پدر بزرگ او را یبده ضبط کرده است. مادرش کبشة دختر نابی بن زید بن حرام از خاندان بنی سلمه است و به روایت همگان در بیعت عقبه شرکت داشته است. عُمیر در جنگهای بدر و أحد حضور داشته است و نسلی از او باقی نمانده است.

از آزادکردگان خاندان حرام بن کعب

تمیم آزادکرده خراش بن صمة

پیامبر (ص) میان تمیم آزادکرده خراش و خباب آزادکرده عتبة بن غزوان عقد برادری بستند. تمیم در جنگهای بدر و أحد شرکت کرد و درگذشت و نسلی از او باقی نمانده است.

حبيب بن آشود

از آزادکردگان و وابستگان بنی حرام است. محمد بن اسحاق و ابو معشر و واقدي نام او و پدرش را همين گونه ثبت کرده اند. ولي موسی بن عقبه او را حبيب بن سعد نوشته است. او هم در جنگهای بدر و أحد شرکت کرده و درگذشته است و نسلی از او باقی نمانده است.

از خاندان بنی عیث بن عدی بن غنم بن کعب بن سلمه

بشر بن براء

ابن معروف بن صخر بن خنساء بن سنان بن عبید. مادرش خلیفه دختر قیس بن ثابت بن خالد از خاندان دهمان و از قبیله اشجع است. به روایت همگان بشر بن براء در بیعت عقبه حضور داشته است و از تیراندازان بنام یاران رسول خداست. پیامبر (ص) میان بشر و واقد بن عبدالله تمیمی که همپیمان بنی عدی بود عقد برادری بست.

بشر بن براء در جنگهای بدر و أحد و خندق و خدیبه و خیبر همراه پیامبر بوده است و در خیبر همراه پیامبر (ص) از بزغاله مسمومی که زنی یهودی به پیامبر هدیه داده بود، خورد و همین که بشر بن براء لقمه اش را فرو برد، از جای خود برنخاسته بود که صورتش سیاه و به رنگ طیلسان شد و یک سال بیمار و دردمند بود و از همان بیماری درگذشت. نیز گفته شده است که همین که لقمه را فرو برد همان جا و درجا درگذشت.^۱

یزید بن هارون از محمد بن عمرو، از ابوسلمه بن عبدالرحمن، همچنین عفان بن مسلم، از حماد بن سلمه، از ابو محمد بن معبد بن ابوقتاده، از زبیر بن منذر، همچنین یعقوب بن ابراهیم بن سعد زهری، از پدرش، از صالح بن کیسان، از ابن شهاب، از عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب بن مالک نقل می کنند: * رسول خدا (ص) به قبیله بنی سلمه فرمود: سالار شما کیست؟ گفتند: جد بن قیس است ولی مردی بخیل است. پیامبر فرمودند: هیچ دردی بدتر از بخل نیست، سالار شما بشر بن براء بن معروف است.

۱. برای اطلاع بیشتر از چگونگی مسموم شدن بشر بن براء، رکن: ترجمه مغازی، ج ۲، ص ۵۱۸-۵۱۷-م.

عبدالله بن جدّ

ابن قیس بن صخر بن خنساء بن سنان بن عبید. مادرش هند دختر سهل از قبیله جُھینّه و از خاندان بنی ربیعہ است. معاذ بن جبل برادر مادری اوست. عبدالله در جنگهای بدر و احد شرکت کرد، پدرش جدّ بن قیس با آنکه ظاهراً مسلمان بود و همراه پیامبر (ص) در چند جنگ شرکت کرد، ولی منافق بود. کنیه جدّ بن قیس ابو وهب است و در جنگ تبوک این آیه درباره او نازل شده است: «برخی از ایشان می گوید به من اجازه بده (که در جنگ شرکت نکنم) و مرا به فتنه مینداز همانا که در فتنه سقوط کرده اند»^۱. از عبدالله بن جدّ نسلی باقی نمانده است و از برادرش محمد بن جدّ بن قیس نسل باقی است.

سنان بن صیفی

ابن صخر بن خنساء بن عبید. مادرش نائلة دختر قیس بن نعمان بن سنان از خاندان بنی سلمه است. سنان دارای پسری به نام مسعود بوده که مادرش کنیز است. به روایت همگان سنان بن صیفی در بیعت عقبه همراه هفتاد تن انصار بوده است و در جنگ بدر و احد شرکت کرده و در گذشته است و نسلی از او باقی نمانده است.

عُتْبَة بن عبدالله

ابن صخر بن خنساء بن سنان بن عبید. مادرش بُسرَة دختر زید بن امیه بن سنان بن کعب بن عُثْم بن کعب بن سلمه است. در بدر و احد شرکت کرده و در گذشته است و نسلی از او باقی نمانده است.

۱. بخشی از آیه ۴۹ سوره نهم - توبه - برای اطلاع بیشتر از شأن نزول این آیه رک. شیخ طوسی، تفسیر تیان، ج ۵، چاپ نجف ۱۳۸۵ قمری، ص ۲۳۲ - م.

طُفَیل بن مالِک

ابن خنساء بن سنان بن عُبَید. مادرش اسماء دختر قین بن کعب بن سواد از بنی سلمه است. طفیل دو پسر به نامهای عبدالله و ربیع داشته و مادرشان اداام دختر قُرط بن خنساء بن سنان بن عبید از خاندان بنی سلمه است. طفیل به روایت همگان در بیعت عقبه و جنگ بدر و اُحد شرکت کرده است. اولاد او باقی مانده بودند و اکنون منقرض شده و از میان رفته‌اند.

طفیل بن نعمان

ابن خنساء بن سنان بن عُبَید. مادرش خنساء^۱ دختر رثاب بن نعمان بن سنان بن عبید و عمه جابر بن عبدالله بن رثاب است. طفیل بن نعمان هم به روایت همگان در بیعت عقبه شرکت داشته است و در جنگ بدر و اُحد هم همراه پیامبر بوده و در اُحد سیزده زخم برداشته است. در جنگ خندق هم شرکت کرده و شهید شده است. او را هم وحشی کشته است. وحشی می‌گفته است: خداوند متعال حمزه و طفیل را به دست من گرامی فرمود و به درجه شهادت رساند و مرا به دست آن دو خوار و بدبخت نفرمود، یعنی کافر کشته نشدم. طفیل دارای دختری به نام رُبَیع بود که ابویحیی عبدالله بن عبدمناف بن نعمان بن سنان بن عبید با او ازدواج کرد و برای او فرزند آورد. مادر رُبَیع اسماء دختر قُرط بن خنساء^۲ بن سنان بن عبید است. برای طفیل اعتقابی باقی نیست.

عبدالله بن عبد مناف

ابن نعمان بن سنان بن عبید بن عدی بن غنم بن کعب بن سواد از خاندان بنی سلمه. کنیه‌اش ابویحیی و مادرش حُمَیمَة دختر عبید بن ابی کعب بن قین بن کعب بن سواد از خاندان بنی سلمه است. عبدالله بن عبدمناف دختری هم به نام حُمَیمَة دارد که مادرش رُبَیع دختر طفیل بن نعمان است. عبدالله

۱ و ۲. ملاحظه می‌فرمایید نام خنساء برای زن و مرد به کار می‌رفته است - م.

بن عبدمناف در جنگهای بدر و اُحد شرکت کرده است و درگذشته و اعقاب او باقی نمانده‌اند.

جابر بن عبدالله بن رئاب

ابن نعمان بن سنان بن عبید. مادرش ام جابر دختر زُهَیر بن ثعلبة بن عبید از بنی سلمه است. جابر از شش تن انصاری است که پیش از همه در مکه مسلمان شدند. جابر در بدر و اُحد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده و احادیثی از آن حضرت روایت کرده است و درگذشته است و اعقاب او باقی نیستند.

عُفان بن مُسلم از همام بن یحیی، از کلبی نقل می‌کند: * در بارهٔ آیهٔ مبارکه: «محو می‌کند خدا آنچه را می‌خواهد و اثبات می‌کند.»^۱ می‌گفته است منظور آن است که روزی و عمر را کم و بیش می‌فرماید. گوید، به کلبی گفتم: چه کسی این‌گونه برای تو گفته است؟ گفت: ابوصالح از قول جابر بن عبدالله انصاری، از پیامبر (ص) نقل کرده است.

عارم بن فضل از حماد بن سلمه، از کلبی، از ابوصالح، از جابر بن عبدالله بن رئاب انصاری نقل می‌کند که: * پیامبر (ص) در بارهٔ این آیه: «برای آنان مژده و بشارت در زندگی این جهانی است و آن جهانی»^۲، می‌فرموده‌اند: منظور خواب نیکو و رؤیای پسندیده است که بنده در این جهان می‌بیند یا برای او دیده می‌شود.

خُلَید بن قیس

ابن نعمان بن سنان بن عبید. مادرش ادام دختر قین بن کعب بن سواد از بنی سلمه است. محمد بن اسحاق و واقدی نام او را خُلَید نوشته‌اند و موسی بن عقبه و ابومعشر خُلَید و برخی دیگر خالده و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری خالد نوشته است. برادر پدر و مادری او

۱. بخشی از آیهٔ ۴۰ سورهٔ سیزدهم - رعد - ۱: ابرالتوح رازی در تفسیر خود، ج ۴، همین مطلب را هم آورده است و روایات دیگری هم نقل کرده که برای اطلاع بیشتر باید به آنجا مراجعه کرد - م.

۲. بخشی از آیهٔ ۶۴ سورهٔ دهم - یونس - شیخ طوسی در تفسیر نیان، ج ۵، ص ۴۰۳، همین مطلب را هم آورده است و از قول حضرت امام محمدباقر (ع) هم نقل کرده است - م.

هم که نامش خلاد بوده با او در جنگ بدر همراه بوده است، ولی موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و ابومعشر و واقدی خلاد را از شرکت کنندگان در بدر ننوشته‌اند، من هم خیال نمی‌کنم موضوع ثابتی باشد. خلید بن قیس در بدر و احد شرکت کرد و درگذشت و اعتاب او باقی نمانده‌اند.

یزید بن منذر

ابن سرح بن خناس بن سنان بن عبید. به روایت همگان در بیعت عقبه همراه هفتادتن انصار بوده است و رسول خدا(ص) میان او و عامر بن ربیع هم پیمان بنی عدی بن کعب عقد برادری بستند.

یزید بن منذر در بدر و احد شرکت کرده و درگذشته است و نسلی برای او باقی نمانده است. عبدالله بن محمد بن عماره انصاری می‌گوید: به تازگی قومی خود را به یزید بن منذر نسبت می‌دهند و صحیح نیست. و برادرش.

معقل بن مُنْذِر

ابن سرح بن خناس بن سنان بن عبید. در بیعت عقبه همراه هفتادتن انصار بوده است و همگان این موضوع را گفته‌اند. در بدر و احد شرکت کرد و درگذشت و نسلی از او باقی نمانده است.

عبدالله بن نعمان

ابن بَلَدَمَة بن خناس بن سنان بن عبید. واقدی نام پدر بزرگش را به صورت بَلَدَمَة و موسی بن عقبه و ابن اسحاق و ابومعشر به صورت بَلَدَمَة ثبت کرده‌اند. عبدالله بن محمد بن عماره انصاری می‌گوید: بَلَدَمَة پسر عموی ابوقتاده بن ربیع بن بَلَدَمَة است. عبدالله در جنگهای بدر و احد شرکت کرد و درگذشت و نسلی از او باقی نمانده است.

جَبَّار بن صَخْر

ابن اُمیة بن خنساء بن سنان بن عبید بن عدی بن غنم بن کعب بن سلمه. مادرش عتیگة دختر خرشة بن عمرو بن عبید بن عامر بن بیاضة است. کنیه جَبَّار ابو عبدالله بوده و به روایت همگان از هفتادتن انصاری است که در بیعت عقبه شرکت کرده است. رسول خدا (ص) میان او و مقداد بن عمرو عقد برادری بستند. جبار در بدر و احد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است و پیامبر (ص) او را برای ارزیابی محصول به خیبر و نقاط دیگر اعزام فرموده‌اند. جبار در جنگ بدر سی و دو ساله بود و به روزگار خلافت عثمان درگذشت. مرگش در سال سی هجرت و در مدینه بوده است و اعقاب او باقی هستند.

ضَحَاک بن حارثه

ابن زید بن ثعلبة بن عبید بن عدی بن غنم بن کعب بن سلمه. مادرش هند دختر مالک بن عامر بن بیاضه است. ضحاک پسری به نام یزید داشته و مادرش اُمّة دختر محرث بن زید بن ثعلبة بن عبید از بنی سلمه است، و مدتهاست که اعقاب ضحاک منقرض شده و از میان رفته‌اند. ضحاک هم به روایت همگان با هفتادتن انصار در بیعت عقبه شرکت داشته است. او در جنگ بدر هم شرکت کرده است.

سواد بن رُزن

ابن زید بن ثعلبة بن عبید بن عدی بن غنم بن کعب بن سلمه. مادرش ام قیس دختر قین بن کعب بن سواد از بنی سلمه است. واقدی و عبدالله بن محمد انصار نام و نسب او را همین گونه آورده‌اند. موسی بن عقبه نام او را اسود بن رزن بن ثعلبه نوشته و میان نیاکان او زید را نام نبرده است. و ابن اسحاق و ابو معشر به صورت سواد بن زریق بن ثعلبه نوشته‌اند و به نظر ما تصحیفی است که از طرف راویان آنان صورت گرفته است.

سواد بن رزن دو دختر داشته است یکی به نام ام عبدالله و دیگری به نام ام رزن و

هر دو از بانوانی هستند که مسلمان شده و بیعت کرده‌اند و مادر ام‌رزن خنساء دختر رثاب بن نعمان بن سنان بن عبید است. سواد بن رزن در جنگهای بدر و اُحد شرکت کرده و در گذشته است و نسلی از او باقی نمانده است.

از همپیمانان و آزادکردگان و وابستگان بنی عبید بن عدی

حمزة بن حمَیْر

از همپیمانان ایشان و از خاندان دُهمان و قبیله اشجع است. واقدی ضمن آنکه نام و نام پدرش را چنین نوشته است، می‌گوید: نام او را خارجه هم شنیده‌ام. موسی بن عُقبه او را حارثه بن حُمَیْر نوشته است و از قول ابو معشر هم نام او را متفاوت نوشته‌اند. برخی از قول او حربه بن حُمَیْر گفته‌اند، ولی همگان در اینکه او از خاندان دهمان و قبیله اشجع است، متفق‌اند و او را همپیمان بنی عبید بن عدی می‌دانند. او در جنگ بدر و اُحد شرکت کرده و در گذشته است و اعقابی از او باقی نمانده است و برادرش.

عبدالله بن حُمَیْر

او هم از خاندان دهمان و قبیله اشجع است. همگان در مورد نام او اتفاق نظر دارند. در بدر و اُحد شرکت کرده است و در گذشته و اعقاب او باقی نیستند.

نعمان بن سنان

آزادکرده بنی عبید است و همگان در این باره اتفاق نظر دارند و در بدر و اُحد شرکت کرده است و نسلی از او باقی نیست.

از خاندان بنی سواد بن غنم بن کعب بن سلمة

قطبة بن عامر

ابن حدیده بن عمرو بن سواد. کنیه اش ابوزید و مادرش زینب دختر عمرو بن سنان بن عمرو بن مالک بن بُهْثَة بن قطبة بن عوف بن عامر بن ثعلبة بن مالک بن اقصی بن عمرو بن اسلم است. قطبة را دختری به نام ام جمیل است که از بانوان مسلمان و بیعت کننده است و مادرش ام عمرو دختر عمرو بن خلیل بن عمرو بن سواد بن غنم بن کعب بن سلمه است. قطبة به روایت همگان در هردو بیعت عقبه شرکت کرده است و او را از شش تن انصاری شمرده اند که نخستین افرادی بوده اند که در مکه مسلمان شده اند و کسی از انصار پیش از ایشان مسلمان نشده است. واقدی هم می گوید: این موضوع در نظر ما هم ثابت است. قطبة از تیراندازان بنام یاران پیامبر (ص) بوده و در بدر و احد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است. در فتح مکه پرچم بنی سلمه در دست او بوده است و در جنگ احد نه زخم برداشته است.

واقدی از ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبرة، از اسحاق بن عبدالله، از پسر کعب بن مالک نقل می کند که: * پیامبر (ص) قطبة بن عامر بن حدیده را به فرماندهی بیست مرد به قبیله ای از قبایل خثعم در ناحیه تبالة^۱ اعزام فرمود و دستور داد به آنان حمله برد. آنان هنگامی به محل سکونت آن قبیله رسیدند که همگان خفته بودند و آرام گرفته بودند و چون حمله کردند، آن قوم هم به مقابله پرداختند و گروهی از هردو سوزخمی شدند، ولی یاران قطبة پیروز شدند و تنی چند را کشتند و شتران و گوسفندان ایشان را به مدینه آوردند. خمس غنایم را جدا کردند و پس از آن به هریک از شرکت کنندگان در آن سریه چهار شتر رسید و هر شتر معادل با ده گوسفند است.

این سریه در صفر سال نهم هجرت بوده است. ابومعشر می گوید: روز جنگ بدر قطبة بن عامر سنگی را میان دو صف انداخت و گفت: من فرار نخواهم کرد مگر هنگامی که

۱. واقدی در معازی این سریه را به اختصار نقل کرده است، ج ۳، ص ۹۸۱ یا قوت در معجم البلدان فاصله تبالة تا مکه را پنجاه و دو فرسنگ می داند و به راه یمن بوده است، رک ج ۲، ص ۳۵۷-م.

این سنگ فرار کند. قطبه به روزگار حکومت عثمان بن عفان درگذشت و نسلی از او باقی نمانده است. و برادرش.

یزید بن عامر

برادر تنی قطبه و کنیه اش ابو مُنْذِر است. دو پسر به نامهای عبدالرحمن و مُنْذِر داشته که مادرشان عایشه دختر جُرَی بن عمرو بن عامر بن عبدالرزاق بن ظفر از قبیله اوس است. یزید بن عامر هم به روایت همگان در بیعت عقبه همراه انصار بوده است. در جنگ بدر و اُحد شرکت کرده است و اعقاب او در مدینه و بغداد باقی هستند.

سُلیم بن عمرو

ابن حدیده بن عمرو بن سواد. مادرش اُم سُلیم دختر عمرو بن عباد بن عمرو بن سواد از قبیله بنی سلمه است. او هم در بیعت عقبه همراه هفتادتن انصار بوده و این موضوع مورد اتفاق همگان است. او در بدر و اُحد شرکت کرده و در جنگ احد در ماه شوال که سی و دومین ماه هجرت بوده شهید شده است. نسلی از او باقی نمانده است.

ثعلبه بن عَنَمَة

ابن عدی بن سنان بن نابی بن عمرو بن سواد. مادرش جهیره دختر قین بن کعب از بنی سلمه است. به روایت همگان از هفتادتن انصار است که در بیعت عقبه شرکت داشته اند. ثعلبه چون مسلمان شد همراه معاذ بن جَبَل و عبدالله بن اُنیس بتهای بنی سلمه را می شکستند. ثعلبه در جنگهای بدر و اُحد و خندق شرکت کرد و در جنگ خندق شهید شد. او را هُبَیْرَة بن ابی وهب مخزومی به شهادت رسانده است.

عَبَسُ بْنُ عَامِرٍ

ابن عدی بن سنان بن نابی بن عمرو بن سواد. مادرش ام‌البنین دختر زُهَیر بن ثعلبة بن عبید از بنی سلمه است. او هم به روایت همگان از هفتادتنی است که در بیعت عقبه همراه انصار بوده است. در بدر و اُحد شرکت کرده و درگذشته است و نسلی از او باقی نمانده است.

ابوالیسر

نامش کعب بن عمرو بن عباد بن عمرو بن سواد است. مادرش نُسَیبة دختر قیس بن اسود بن مُرّی از قبیله بنی سلمه است. ابوالیسر پسر بی‌نام عمّیر داشته که مادرش ام‌عمرو دختر عمرو بن حرام بن ثعلبة بن حرام بن کعب بن غنم بن کعب بن سلمه و عمه جابر بن عبدالله انصاری است. و پسر دیگری به نام یزید داشته است که مادرش لُبابة دختر حارث بن سعید از قبیله مُزَیّنه است. و پسر دیگری به نام حبیب که مادرش کنیز بوده است. و دختری به نام عایشه که مادرش ام‌الرباع دختر عبد عمرو بن مسعود بن عبدالاشهل است.

ابوالیسر هم به روایت همگان در بیعت عقبه همراه انصار بوده است. در جنگ بدر در حالی که بیست‌ساله بود شرکت کرد. در اُحد و خندق و دیگر جنگها هم همراه پیامبر بود. مردی کوتاه قامت و پشت خمیده و دارای شکم برآمده بود. در سال پنجاه و پنج هجرت در حکومت معاویه در مدینه درگذشت. اعقاب او در مدینه باقی هستند.

سَهْلُ بْنُ قَیْسٍ

ابن ابی‌کعب بن قین بن کعب بن سواد. مادرش نائله دختر سلامه بن وقش بن زُغَبة بن زعوراء بن عبدالاشهل از خاندان اوس است. او پسر عموی کعب بن مالک بن ابی‌کعب بن قین شاعر معروف است. سهل در جنگهای بدر و اُحد شرکت کرد و در جنگ اُحد در ماه شوال که سی و دومین ماه هجرت بود شهید شد. گور او در اُحد شناخته شده و معروف است و از اعقاب او یک مرد و یک زن باقی مانده‌اند.

از آزادگردگان و وابستگان بنی سواد بن غنم

عنتره

آزادکردهٔ سُلَیم بن عمرو بن حدیده بن عمرو بن سواد. در بدر و اُحد شرکت کرده است و در جنگ اُحد شهید شده است. او را نوفل بن معاویه دلیلی کشته است. موسی بن عقبه نام پدرش را هم عمرو ثبت کرده است.

از دیگر خاندان‌های بنی سَلَمَة

معبد بن قیس

ابن صیفی بن صَخْر بن حرام بن ربیعة بن عدی بن غنم بن کعب بن سلمه. مادرش زهرة دختر زهیر بن حرام بن ثعلبة بن عبید از بنی سلمه است. واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری نام و نسب او را همین‌گونه آورده‌اند و در کتاب نسب انصار هم همین‌گونه است، ولی موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و ابومعشر می‌گویند مَعْبُد بن قیس بن صَخْر صحیح است و صیفی را نام نبرده‌اند. معبد در بدر و اُحد شرکت کرده و در گذشته است و نسلی از او باقی نمانده است. و برادرش.

عبدالله بن قیس

ابن صیفی بن صَخْر. ابن اسحاق و واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری او را از شرکت‌کنندگان در جنگ بدر می‌دانند، ولی موسی بن عقبه او را در کتاب خود^۱ از شرکت‌کنندگان در بدر نیاورده است. او در جنگ اُحد هم شرکت کرده و در گذشته است و نسلی از او باقی نمانده است.

۱. برای اطلاع از شرح حال موسی بن عقبه و کتاب مغازی او که بخشی از آن را ادوارد ساخاو منتشر ساخته است، رک:

مقدمهٔ مغازی، ج ۱، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۱، ص ۲۵-۴.

عمرو بن طلق

ابن زید بن اُمیه بن سنان بن کعب بن غنم بن کعب بن سلمة. ابن اسحاق و ابو معشر و واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره نصاری او را از شرکت کنندگان در بدر می دانند، ولی موسی بن عقبه در کتاب خود او را از شرکت کنندگان بدر نمی داند. او در جنگ احد هم شرکت کرده است و نسلی از او باقی نمانده است.

معاذ بن جبل

ابن عمرو بن اوس بن عائد بن عدی بن کعب بن عمرو بن اُدی بن سعد که برادر سلمة بن سعد است. مادرش هَند دختر سهل از خاندان ربه و از قبیله جُهَینه. عبدالله بن جد بن قیس برادر مادری معاذ بن جبل و از شرکت کنندگان در بدر است. معاذ دختری به نام ام عبدالله داشته که از بانوان مسلمان و بیعت کنندگان است و مادرش ام عمرو دختر خالد بن عمرو بن عدی بن سنان بن نابی بن عمرو بن سواد از قبیله بنی سلمه است. دو پسر هم داشته است. نام یکی عبدالرحمن است و نام دومی را برای ما نقل نکرده اند. همچنین مادر آن دو را هم نام نبرده اند. کنیه معاذ، ابو عبدالرحمن است. او به روایت همگان همراه هفتاد تن انصار در بیعت عقبه حضور داشته است و چون مسلمان شد او و ثعلبة بن عَنَمَة و عبدالله بن اُنیس بتهای بنی سلمه را می شکستند.

واقدی از موسی بن محمد بن ابراهیم، از پدرش و نیز از عبدالله بن جعفر، از سعد بن ابراهیم و ابن ابی عَوْن برای ما نقل می کردند که: * پیامبر میان معاذ بن جبل و عبدالله بن مسعود عقد برادری بستند و در این مورد در نظر ما اختلافی نیست، ولی ابن اسحاق به تنهایی می گوید: پیامبر (ص) میان معاذ و جعفر بن ابی طالب عقد برادری بسته اند. هیچ کس دیگر هم غیر از ابن اسحاق این سخن را نگفته است. واقدی می گوید: چگونه ممکن است این چنین باشد؟ و حال آنکه موضوع ایجاد عقد برادری میان اصحاب پس از آمدن پیامبر (ص) به مدینه بوده و تا قبل از جنگ بدر ادامه داشته است و چون آیات میراث در جنگ بدر نازل شد، مسأله عقد برادری نسخ شد و جعفر بن ابی طالب پیش از آن تاریخ از مکه به حبشه

هجرت کرده بوده است و هنگام بستن عقد برادری میان اصحاب در حبشه بوده و هفت سال پس از آن بازگشته است؛ و این اشتباهی است که از محمد بن اسحاق سر زده است. بنا به آنچه که واقدی از ایوب بن نعمان، از پدرش، از قول خویشاوندانش برای ما نقل می‌کند * معاذ بن جبل در حالی که بیست و یک سال داشته است در جنگ بدر شرکت کرده است. معاذ در احد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است.

واقدی از معمر، از زهری، از ابن کعب بن مالک نقل می‌کند * چون بستانکاران معاذ بن جبل بر او سخت گرفتند پیامبر اموال او را برای بستانکارانش گرفتند و او را به یمن اعزام فرمودند و گفتند: شاید خداوند متعال خسارت تو را جبران فرماید. واقدی می‌گوید: این موضوع در ربیع الآخر سال نهم هجرت بود.

یزید بن هارون و ابو ولید طیالسی هر دو از شعبة بن حجاج، از ابی عون محمد بن عبیدالله، از حارث بن عمرو ثقفی برادرزاده مغیره نقل می‌کنند که می‌گفته‌اند یاران ما از قول معاذ بن جبل نقل می‌کنند که می‌گفته است * هنگامی که پیامبر (ص) مرا به یمن گسیل فرمودند، پرسیدند: اگر قضاوتی پیش آمد با چه معیاری قضاوت می‌کنی؟ گوید، گفتم: به آنچه در کتاب خداست قضاوت خواهم کرد. فرمودند: اگر حکم آن در کتاب خداوند نبود؟ گفتم: به آنچه رسول خدا قضاوت فرموده است. فرمودند: اگر در قضاوتهای پیامبر خدا هم نبود؟ گفتم: اجتهاد می‌کنم و رأی خود را می‌گویم و پروا نخواهم کرد. گوید، رسول خدا دست به سینه من زدند و فرمودند: سپاس خداوندی را که فرستاده رسول خدا را موفق فرمود که رسولش را خشنود کند.

فضل بن دُکَین از ابن عیینة، از ابن ابی نجیح نقل می‌کند * پیامبر (ص) برای مردم یمن نامه‌ای فرستادند و معاذ را گسیل داشتند و در نامه نوشته شده بود یکی از یاران گزیده و نویسنده و دانشمند خود را پیش شما فرستادم.^۱

عبدالله بن مسلمة بن قعنب حارثی از مالک بن انس، از یحیی بن سعید نقل می‌کند * معاذ بن جبل می‌گفته است: چون پای در رکاب نهادم آخرین سفارش پیامبر (ص) به من این بود که خلق خود را با مردم نیکوگردان، با مردم با خوش‌خوبی رفتار کن.

۱. برای اطلاع از متن نامه و مآخذی که در آنها آمده است، رک: علی احمدی، مکاتیب الرسول، ج ۱، ص ۲۲۴، و محمد حمیدالله، مجموعة الوثائق السیاسية - م.

وکیع بن جراح و فضل بن دُکَیْن از سعید بن عبید طائی، از بُشَیر بن یسار نقل می‌کنند که می‌گفته است: * پای معاذ بن جبل معیوب بود و هنگامی که برای تعلیم مردم به یمن رفت چون با مردم نماز گزارد (در سجده و تشهد) پایش را دراز کرد یمنیها هم چنان کردند. چون نماز تمام شد به آنان گفت: خوب کردید که از من پیروی کردید. ولی دیگر این کار را نکنید، زیرا من که پای خود را در نماز دراز کردم برای آن است که درد می‌کند.

عبیدالله بن موسی از شیبان، از اعمش، از شقیق نقل می‌کند: * پیامبر (ص) معاذ را به یمن گماشتند. پیامبر (ص) رحلت فرمودند و ابوبکر خلیفه شد و او همچنان کارگزار یمن بود. در آن سال عمر امیرالحاج بود. معاذ به مکه آمد و گروهی برده و غلام همراهش بودند، عُمَر به او گفت: ای ابو عبدالرحمن این بردگان و غلامان از چه کسی هستند؟ گفت: از خود من. عمر پرسید آنها از کجا آوردای؟ گفت: آنها را به من هدیه داده‌اند. عمر گفت: از من بشنو و اطاعت کن و آنها را پیش ابوبکر بفرست، اگر او با کمال میل به تو بخشید، از تو خواهند بود. معاذ گفت: در این مورد از تو اطاعت نمی‌کنم و چیزی که به من اهداء شده است را برای ابوبکر بفرستم؟ گوید، چون معاذ آن شب را خوابید، صبح پیش عمر آمد و گفت: ای پسر خطاب مطیع تو خواهم بود. دیشب در خواب دیدم که مرا به زور می‌کشیدند و می‌بردند و به سوی آتش می‌راندند و تو کمر بندم را گرفته بودی. معاذ آنها را پیش ابوبکر برد و گفت: تو برای ایشان سزاوارتری. ابوبکر گفت: آنان از تو هستند. معاذ آنان را به خانه خود برد و آنان برای نماز پشت سر معاذ به صف ایستادند. چون نماز تمام شد معاذ به سوی ایشان برگشت و گفت: برای چه کسی نماز گزاردید؟ گفتند: برای خداوند تبارک و تعالی. معاذ گفت: بروید آزادید که شما از آن خدااید.

واقدی از محمد بن صالح، از موسی بن عمران بن مَنَاح نقل می‌کند که می‌گفته است: * به هنگام رحلت رسول خدا (ص) کارگزار آن حضرت بر سپاهیان معاذ بن جبل بود.

ابوالولید هشام طیالسی از شعبه، از حبیب نقل می‌کند که می‌گفته است از ذکوان شنیدم که می‌گفت: * معاذ همراه رسول خدا (ص) نماز می‌گزارد و سپس می‌آمد و برای قوم خود پیشنهاد می‌کرد.

محمد بن عبدالله اسدی از سفیان ثوری و عفان بن مُسلم از وَهَب بن خالد و همگی، از خالد حَذَاء (کفش دوز)، از ابوقلابه، از انس بن مالک نقل می‌کند: * رسول خدا (ص) فرموده‌اند: داناترین امت من به حلال و حرام معاذ بن جَبَل است.

فضل بن دکین و قبیصة بن عقبه هردو از سفیان، از خالد حذاء، از ابونصر حمید بن هلال عدوی، از عبدالله بن صامت نقل می‌کنند * معاذ می‌گفته است: از هنگامی که مسلمان شده‌ام هرگز آب دهان بر زمین نینداخته‌ام.

عفان بن مسلم از وهیب، از ایوب، از حمید بن هلال نقل می‌کند * معاذ بن جبل در غیر حالت نماز آب دهان انداخت و گفت: از هنگامی که افتخار مصاحبت پیامبر (ص) را پیدا کردم، این کار را نکرده‌ام.

موسی بن داود از محمد بن راشد، از وضین بن عطاء، از محفوظ بن علقمه، از پدرش نقل می‌کند * معاذ بن جبل وارد خیمه‌اش شد و دید همسرش از شکاف خیمه بیرون را نگاه می‌کند، او را کتک زد. و همو می‌گوید: معاذ سبب می‌خورد و زنش همراه او بود، یکی از غلامان او از آنجا گذشت. همسرش سببی را که به آن دندان زده بود به آن غلام داد، معاذ همسرش را کتک زد.

معن بن عیسی از مالک بن انس، از ابی حازم بن دینار، از ابی ادریس خولانی نقل می‌کند که می‌گفته است * وارد مسجد دمشق شدم ناگاه به جوانمردی برخوردیم که دندانهایش می‌درخشید و گروهی از مردم همراه او بودند که چون در مسأله‌ای اختلاف نظر پیدا می‌کردند به او ارجاع می‌دادند و رأی او را می‌پذیرفتند. پرسیدم کیست؟ گفتند: معاذ بن جبل است. فردای آن روز اول وقت برای نماز به مسجد رفتم، دیدم او پیش از من آمده و نماز می‌گزارد. منتظرش ایستادم تا نماز گزارد و چون نمازش تمام شد، روبه‌رویش رفتم و سلامش دادم و گفتم: به خدا سوگند که من تو را فقط در راه و برای خدا دوست دارم. گفت: فقط برای خدا؟ گفتم: فقط برای خدا. باز همان سخن را گفتم و من همان پاسخ را دادم. دامن ردایم را گرفتم و به سوی خود کشیدم و گفتم: بر تو مژده باد که از رسول خدا شنیدم که می‌گفت خداوند متعال فرموده است برای کسانی که برای من به یکدیگر محبت می‌ورزند و برای من با یکدیگر می‌نشینند و برای من به یکدیگر می‌بخشند و برای من به دیدار یکدیگر می‌روند رحمت من واجب خواهد بود.

اسحاق بن یوسف ازرق از عبدالملک بن ابی سلیمان، از ابوالزبیر، از شهر بن حوشب نقل می‌کند که می‌گفته است * مردی به من گفت: وارد مسجد حمص شدم و به گروهی برخوردم که میان آنان مرد سیه‌چرده‌ی زیبایی که دندانهای درخشانی داشت، نشسته بود و با آنکه میان آن گروه اشخاص مسن‌تر از او هم بودند، همگان روی به او آورده بودند و

سخن او را می شنیدند، پرسیدم تو کیستی؟ گفت: من معاذ بن جبلم.
 واقدی از عیسی بن نعمان، از معاذ بن رفاعه، از جابر بن عبدالله نقل می کند که
 می گفته است * معاذ بن جبل که رحمت خدا بر او باد از زیباترین و خوشخوترین
 و بخشنده ترین مردم بود. چون وام بسیاری گرفته بود، به بستانکارانش در پی او افتادند و او
 چند روزی برای رهایی از ایشان در خانه خود پنهان شد. بستانکاران از پیامبر (ص) استدعا
 کردند که او را وادار به پرداخت فرماید. پیامبر (ص) به او پیام دادند و در حالی که
 بستانکارانش همراهش بودند به حضور پیامبر آمد. بستانکاران گفتند: ای رسول خدا حق ما
 را از او بستان. پیامبر فرمود: خدای رحمت کناد هرکسی را که طلب خود را بر او ببخشد.
 گروهی بخشیدند و گروهی گفتند: ای رسول خدا حق ما را از او بستان. پیامبر (ص) به معاذ
 فرمودند: پایدار و شکیباباش و اموال او را گرفتند و به بستانکارانش دادند که میان خود
 تقسیم کردند و به هریک پنج هفتم از طلبش رسید. گفتند: ای رسول خدا خودش را برای ما
 بفروش [یعنی به بردگی]. پیامبر فرمود: دست از او بردارید که شما را برای این کار راهی
 نیست. معاذ پیش افراد قبیله بنی سلمه آمد یکی از ایشان به او گفت: ای ابو عبدالرحمن کاش
 از پیامبر (ص) برای خود چیزی می خواستی که سخت تهیدست شدی. گفت: هرگز از ایشان
 چنین استدعایی نمی کنم.

گوید: یک روز گذشت پیامبر (ص) او را احضار و به یمن گسیل فرمود و گفت: شاید
 خداوندت جبران کند و وامت را فراهم سازد. گوید، معاذ به یمن رفت و همواره تا هنگام
 رحلت پیامبر (ص) همان جا بود. سالی که عمر از طرف ابوبکر به امارت حج گماشته شده بود
 معاذ هم به مکه آمد و روز هشتم ماه او و عمر یکدیگر را در مین دیدند و با یکدیگر معانقه
 کردند و هریک دیگری را به مرگ رسول خدا (ص) تسلیت و تعزیت گفتند و سپس روی
 زمین نشستند و با یکدیگر به سخن گفتن پرداختند. عمر گروهی از غلامان را همراه معاذ دید
 و گفت: ای اباعبدالرحمن اینها چیست؟ گفت: در این سفر یمن برای من فراهم شده است.
 عمر پرسید: چگونه؟ گفت: به من هدیه داده شده اند و به این طریق مرا گرامی داشته اند. عمر
 گفت: موضوع ایشان را با ابوبکر بگو. معاذ گفت: چه لزومی دارد که به ابوبکر بگویم. معاذ
 خوابید و در خواب چنان دید که بر لبه آتش است و عمر از پشت سر کمر بندش را گرفته و
 مانع از سقوط او در آتش است. معاذ ترسید و گفت: این همان دستوری است که عمر داده
 است. معاذ نزد ابوبکر آمد و موضوع را گفت و ابوبکر همه را به خودش بخشید. او طلب

بستانکارانش را پرداخت کرد و گفت: شنیدم پیامبر (ص) می فرمود شاید خداوند متعال برای تو جبران فرماید.

عبدالله بن موسی از موسی بن عبیده، از ایوب بن خالد، از عبدالله بن رافع نقل می کند * چون ابو عبیده جراح در طاعون عمواس درگذشت، معاذ بن جبل را به جانشینی خود گماشت و گرفتاری و درد مردم سخت شد و به معاذ گفتند: خدای را بخوان و دعا کن تا این پلیدی و گرفتاری را از میان بردارد. گفت: این گرفتاری و پلیدی نیست، بلکه دعای پیامبران است و نیکوکارانی که پیش از شما با این طاعون مرده اند شهادتی بوده است که خداوند متعال هر که را بخواهد به آن مخصوص می فرماید. ای مردم چهار چیز است که هر کس بتواند خود را از آن حفظ کند عذاب الهی او را فرانخواهد گرفت. پرسیدند چیست؟ گفت: زمانی خواهد رسید که در آن باطل آشکار می شود، آن چنان که آدمی صبح دینی دارد و شام دین دیگری، و آدمی می گوید به خدا نمی دانم بر چه آیینی هستم، و نه با بصیرت زندگی می کند و نه با بصیرت می میرد. و به مردم مال خدا را می دهند که سخنی بگویند که دروغ است و خداوند را به خشم می آورد. معاذ سپس گفت: پروردگارا از رحمت خود به خانواده معاذ بیشترین بهره را عنایت فرمای. دو پسرش گرفتار طاعون شدند، به آنان گفت: خویشتن را چگونه می یابید؟ گفتند: ای پدر، حق از پروردگار توست و از شک کنندگان مباش. گفت: مرا هم به خواست خداوند از صابران و شکیبایان خواهید دید. سپس دو زن او گرفتار طاعون شدند و درگذشتند. آن گاه معاذ در انگشت ابهام خود گرفتار طاعون شد^۱ آن را بادهان خویش می دمید و در دهان خود می نهاد و می گفت: پروردگارا این چیز اندک و کوچکی است، در آن برکت بده که تو چیز اندک را برکت می دهی و معاذ درگذشت.

عبدالله بن موسی از شبیان، از اعمش، از شهر بن حوشب، از حارث بن عُمیره زبیدی^۲ نقل می کند که می گفته است * به هنگام مرگ معاذ بن جبل بر بالین او نشسته بودم، گاه بیهوش می شد و گاه بیهوش می آمد و شنیدم چون بیهوش می آمد می گفت: پروردگارا

۱. برای اطلاع بیشتر از چگونگی و علایم بالینی طاعون که انواع مختلف دارد، در منابع قدیمی اسلامی، رکن: ابن سینا، قانون، ج ۳، ص ۱۲۱، چاپ بولاق، و هدایة المتعلمین اخوینی، چاپ ذکر جلال متینی، ص ۶۱۷-م.

۲. از راویان و رجال حدیث در قرن اول هجری، بخاری می گوید: نام صحیح او یزید بن عُمیره زبیدی است و حارث اشتباه است. برای اطلاع، رکن: ذهبی، میزان الاعتدال، ج ۱، ص ۴۴۰، ذیل شماره ۱۶۳۹-م.

خفه‌ام ساز. خفه و سوگند به عزت تو که تو را دوست می‌دارم.
 فضل بن دُکین می‌گوید موسی بن قیس خضرمی، از سَلَمَة بن کُهَیل نقل می‌کرد
 * معاذ در گلوی خود گرفتار طاعون شد و می‌گفت: پروردگارا مرا خفه می‌سازی و همانا
 آگاهی که تو را دوست می‌دارم.

اسماعیل بن عبدالله بن ابی اُوَیْس مَدَنی از ابراهیم بن ابی حَبِیْبَة، از داود بن حُصَین
 نقل می‌کند که می‌گفته است * شنیده‌ام در سال طاعون عمواس چون گرفتاری سخت شد
 یاران معاذ گفتند: این رنج و شکنجه است، معاذ گفت: آیا این رحمت الهی را که خداوند
 به وسیله آن بر بندگان خود رحمت می‌آورد، همچون عذاب و شکنجه‌ای می‌دانید که قومی
 را که بر ایشان خشم فرموده است گرفتار آن ساخته است؟ همانا این رحمتی است و شهادتی
 است که خداوند شما را مخصوص به آن فرموده است. پروردگارا از این رحمت خود بر
 معاذ و خانواده‌اش نصیب فرمای. و هرکس از شما می‌تواند بمیرد، پیش از آنکه فتنه‌ها
 صورت گیرد و به زودی صورت خواهد گرفت. باید مرد پیش از آنکه آدمی پس از
 مسلمانی مجبور به کفر شود یا آنکه کسی را بدون آنکه کشتن او روا باشد بکشد، یا آنکه
 ستمگران را باری دهد یا کارش به آنجا برسد که بگوید چه بمیرم و چه زنده باشم نمی‌دانم
 که برحقم یا باطل.

کثیر بن هشام از جعفر بن برقان، از حبیب بن ابی مرزوق، از عطاء بن ابی رباح، از
 ابومسلم خولانی^۱ نقل می‌کند که می‌گفته است * وارد مسجد شهر جَمُص^۲ شدم و دیدم
 حدود سی تن مرد کامل از یاران پیامبر نشسته‌اند و میان ایشان جوانی سیه‌چشم که دارای
 دندانه‌های درخشان بود ساکت نشسته بود و سخنی نمی‌گفت و چون آن گروه در چیزی
 شک می‌کردند به او روی می‌آوردند و از می‌پرسیدند. به یکی از همنشینهای خود گفتم:
 این کیست؟ گفت: معاذ بن جبل است.

واقدی از ایوب بن نعمان، از پدرش از قول خویشاوندان او، و اسحاق بن خارجه بن

۱. عبدالله بن ثَوْب، که به کنیه خود ابومسلم خولانی مشهور است از فقه‌های قرن اول هجرت و درگذشته سال ۶۲ هجری
 است. او پیش از رحلت حضرت رسول مسلمان شده ولی درک محضر آن حضرت را نکرده است، رک: زرکلی،
 الاعلام، ج ۴، ص ۲۰۳-م.

۲. از شهرهای آباد سوریه که میان دمشق و حلب است. هم‌اکنون هم شهر سوم سوریه و دارای ۲۸۰/۲۹۲ تن جمعیت
 است، به نقل از گیتاشناسی کشورها-م.

عبدالله بن كعب بن مالك، از پدرش، از پدر بزرگش نقل می‌کردند * معاذ بن جبل مردی سپید چهره و بلند قامت و دارای دندانهای زیبا و چشمانی درشت و ابروانی پیوسته و موهای پیچیده و کوتاه بود. در بیست یا بیست و یک سالگی خود در بدر شرکت کرد و پس از آنکه در جنگ تبوک هم همراه پیامبر (ص) بود، در بیست و هشت سالگی به یمن رفت و در سال هجدهم هجرت در طاعون عمواس که جایی در اردن از نواحی شام است به روزگار حکومت عمر در سی و هشت سالگی درگذشت و اعقابی از او باقی نمانده است.

یزید بن هارون و عفان بن مسلم از حماد بن سلمة، از علی بن زید، از سعید بن مسیب نقل می‌کنند که می‌گفته است * عیسی (ع) در سی و سه سالگی به آسمان برده شد و معاذ بن جبل که خدایش رحمت کند در سی و سه سالگی درگذشت.^۱

یزید بن هارون نقل می‌کند که سعید بن ابی عرور، از شهر بن حوشب^۲ نقل می‌کرده که می‌گفته است * عمر بن خطاب می‌گفت: اگر معاذ بن جبل زنده و در دسترس من می‌بود، او را خلیفه می‌کردم و چون پروردگارم از من در باره او می‌پرسید می‌گفتم پروردگارا شنیدم که پیامبرت می‌فرمود: چون عالمان در روز قیامت جمع شوند، معاذ بن جبل به اندازه پرتاب یک سنگ جلوتر از ایشان است.^۳ گوید: از زیادی کسانی از بنی سلمه که در جنگ بدر شرکت کرده‌اند به آن قبیله سلمه بدر می‌گفتند که چهل و سه مرد از ایشان در بدر حضور داشتند.

۱. این گونه مقایسه کردن میان پیامبر بزرگوار معصوم الوالزم عیسی (ع) و معاذ بن جبل ترک ادب شرعی نیست؟ وانگهی مکرر ملاحظه کردید که می‌گوید معاذ در بدر بیست یا بیست و یک ساله بوده است، چگونه در شانزده سال بعد سی و سه ساله بوده است؟ م.

۲. شهر بن حوشب، چندان قابل اعتماد نیست. از بیت المال که سرپرست آن بوده است، مقداری برداشته است. درگذشته به سال ۱۱۱ یا ۱۱۲ هجری است. رکن: ذهبی، میزان الاعتدال، ج ۲، ص ۲۸۳، ذیل شماره ۳۷۵۶ م.

۳. بر فرض صحت این روایت آیا عمر بن خطاب که برای معاذ بن جبل این چنین می‌گوید، نشیده بود که پیامبر (ص) در مورد حضرت علی (ع) فرموده‌اند «که من شهر عِلْم و عِلْم در است / درست این سخن گفت پیغمبر است»، برای اطلاع از اسناد این گفتار رسول خدا (ص) در منابع اهل سنت، رکن: صحیح ترمذی، ج ۲، ص ۲۹۹، و مستدرک الصحیحین، ج ۳، ص ۱۲۶؛ و اثر بسیار سودمند استاد سید مرتضی فیروزآبادی، فضایل الخمسة من الصحاح الستة، ج ۲، بیروت، ۱۹۷۳، ص ۵۲-۲۴۸ م.

از خاندان زُرَیق بن عامر بن زُرَیق بن عَبَد بن حارِثه بن مالک بن غَضَب بن جُشَم بن خَزرج

قیس بن مِخْصَن

ابن خالد بن مُخَلد بن عامر بن زُرَیق. مادرش انیسۀ دختر قیس بن زید بن خَلَدۀ بن عامر بن زریق است. محمد بن اسحاق و ابومعشر و واقدی نام پدرش را مِخْصَن گفته‌اند و عبدالله بن محمد بن عمارۀ انصاری جِصَن گفته است. قیس دختری به نام ام‌سعد داشته است که مادرش خَوَلَة دختر فاکه بن قیس بن مُخَلد بن عامر بن زریق است. قیس در جنگهای بدر و اُحد شرکت کرده و درگذشته است و اعتاب او در مدینه باقی هستند.

حارث بن قیس

ابن خالد بن مُخَلد بن عامر بن زریق. کنیه‌اش ابو خالد و مادرش کَبْشَة دختر فاکه بن زید بن خَلَدۀ بن عامر بن زریق است. حارث بن قیس سه پسر به نامهای مُخَلد و خالد و خَلَدَه داشته که مادرشان انیسۀ دختر نسر بن فاکه بن زید بن خَلَدۀ بن عامر بن زریق است. واقدی فقط نام پدر انیسۀ را که نسر است آورده است. به روایت همگان حارث در بیعت عقبه همراه هفتاد تن انصار بوده است و در جنگهای بدر و اُحد و خندق و همه جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است. در جنگ یمامه هم همراه خالد بن ولید بود و مجروح شد. زخم او نخست سر به هم آورد ولی به‌روزگار حکومت عمر بن خطاب زخمش دهان گشود و خونریزی کرد و مرد و به همین جهت او را از جمله کسانی می‌دانند که در جنگ یمامه حضور داشته و شهید شده است. اعتابی از او باقی نمانده است.

جُبَیْر بن ایاس

ابن خالد بن مُخَلد بن عامر بن زریق. موسی بن عَثْبَه و محمد بن اسحاق و ابومعشر و واقدی

نام پدرش را همین‌گونه نوشته‌اند و عبدالله بن محمد بن عماره، الیاس نوشته است. او در جنگهای بدر و احد شرکت کرده و درگذشته است و اعقابی از او باقی نمانده است.

ابو عبادة

نامش سعد بن عثمان بن خَلْدَة بن مُخَلَّد بن عامر بن زریق است. مادرش هِنْد دختر عجلان بن غنم بن عامر بن بیاضه بن عامر بن خزرج است. ابو عباده دارای پسری به نام عباده است که مادرش سُنْبَلَة دختر مَاعِض بن قیس بن خَلْدَة بن عامر بن زریق است. پسری دیگر به نام فروة داشته است که مادرش ام خالد دختر عمرو بن وَذَقَة بن عبید بن عامر بن بیاضه بن عامر بن خزرج است. پسری دیگر به نام عبدالله که مادرش اَنْیَسَة دختر یُسْر بن یزید بن زید بن نعمان بن خَلْدَة بن عامر بن زریق است و عبدالله اصغر و عَقَبَة که مادرشان کنیز بوده است. دختری هم به نام میمونَة داشته است که مادرش جُنْدَبَة دختر مُرَی بن سماک بن عتیک بن امرئ القیس بن زید بن عبدالاشهل بن جُشَم است. ابو عباده در جنگهای بدر و احد شرکت کرده و درگذشته است و اعقاب او در مدینه باقی هستند. و برادرش.

عقبه بن عثمان

برادر پدری اوست و مادرش ام جمیل دختر قطبه بن عامر بن حدیده بن عمرو بن سواد بن غنم بن کعب بن سلمه است. در جنگهای بدر و احد شرکت کرده است و اعقابی از او باقی نمانده است.

ذکوان بن عبد قیس

ابن خَلْدَة بن مخلد بن عامر بن زریق. کنیه اش ابوسُبع و مادرش از قبیله اشجع است. گفته شده است او و ابوامامه اسعد بن زراره نخستین کسانی از انصارند که مسلمان شده‌اند. آن دو به مکه سفر کرده بودند که خبر ظهور پیامبر (ص) را شنیدند و به حضور ایشان رفتند و مسلمان شدند و به مدینه برگشتند. به روایت همگان در هر دو بیعت عقبه شرکت کرده است.

ذکوان به مکه برگشت و پیوسته همراه پیامبر (ص) بود و هم‌زمان با هجرت رسول خدا به مدینه هجرت کرد و او را مهاجری و انصاری می‌دانند. ذکوان در جنگهای بدر و احد شرکت کرد و در جنگ احد شهید شد. ابوالحکم پسر اخنس بن شریق بن علاج بن عمرو بن وهب ثقفی او را کشت و در این نبرد علی بن ابی طالب (ع) به ابوالحکم که بر اسب سوار بود حمله کرد و چنان شمشیری به پای او زد که آن را از نیمه رانش قطع کرد و او را از اسب به زیر کشید و سرش را جدا کرد. شهادت ذکوان در شوال که سی و دومین ماه هجرت بود اتفاق افتاده و اعتقایی از او باقی نمانده‌اند.

مسعود بن خَلْدَة

ابن عامر بن مخلد بن عامر بن زریق. مادرش انیسه دختر قیس بن ثعلبه بن عامر بن فهیره بن بیاضه بن خزرج است. مسعود دارای دو پسر به نامهای یزید و حبیب بوده که مادرشان فارعه دختر حباب بن ربیع بن رافع بن معاویه بن عبید بن ابجر است و او (یعنی ابجر) همان خدره پسر عوف بن حارث بن خزرج است. پسری دیگر به نام عامر داشته که مادرش قسیه دختر عبید بن معلی بن لوذان بن حارثه بن عدی بن زید از فرزندان زادگان غضب بن جشم بن خزرج است. مسعود در جنگ بدر شرکت کرد. فرزندان و فرزندزادگان او باقی بوده‌اند، ولی اکنون منقرض شده‌اند و کسی از ایشان باقی نمانده است.

عباد بن قیس

ابن عامر بن خالد بن عامر بن زریق. مادرش خوله دختر بشر بن ثعلبه بن عمرو بن عامر بن زریق است. پسری به نام عبدالرحمن داشته که مادرش ام‌ثابت دختر عبید بن وهب از قبیله اشجع است. عباد به روایت همگان در بیعت عقبه همراه هفتاد تن انصار بوده است و در جنگهای بدر و احد شرکت کرده و درگذشته است و اعقاب او باقی هستند.

أَسْعَدُ بْنُ يَزِيدَ

ابن فاکه بن زید بن خَلْدَةَ بن عامر بن زریق است. موسی بن عقبه و ابومعشر و واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری نام او را همین گونه نوشته اند، ولی محمد بن اسحاق به تنهایی او را سَعْدُ گفته است. در جنگهای بدر و أحد شرکت کرده و درگذشته است و اعقابی از او باقی نمانده است.

فَاكِهَ بْنَ نَسْرٍ

ابن فَاكِهَ بن زید بن خَلْدَةَ بن عامر بن زُرَیق. مادرش أُمَامَةُ دختر خالد بن مُخَلَّد بن عامر بن زریق است. واقدی به تنهایی نام پدرش را نَسْر نوشته است و موسی بن عُقْبَه و محمد بن اسحاق و ابومعشر و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری نام پدرش را بِشْر نوشته اند. عبدالله بن محمد می گوید: در انصار کسی به نام نَسْر نیست مگر سفیان بن نَسْر که از خاندان بنی حارث بن خزرج است. فاکه دارای دو دختر به نامهای ام عبدالله و رَمْلَة بوده است که مادرشان ام النعمان دختر نعمان بن خلدۀ بن عمرو بن امیة بن عامر بن بیاضه است. فاکه در جنگ بدر شرکت کرده و درگذشته است و نسلی از او باقی نمانده است.

مَعَاذُ بْنُ مَاعِضٍ

ابن قیس بن خلدۀ بن عامر بن زُرَیق. مادرش از قبیله اشجع است. پیامبر (ص) میان معاذ و سالم مولی ابو حذیفه عقد برادری بستند.

واقدی از یونس بن محمد ظفری، از معاذ بن رفاعه نقل می کند * معاذ بن مَاعِض در جنگ بدر زخمی شد و از همان زخم در مدینه درگذشت.

واقدی سپس خبر بالا را رد کرده و می گوید: از نظر ما صحیح و ثابت نیست، و آنچه ثابت است این است که معاذ بن ماعض در بدر و احد و جنگ بئر معونه شرکت کرده است و در جنگ اخیر که در ماه صفر و سی و ششمین ماه هجرت اتفاق افتاده شهید شده است و او را اعقابی نیست. و برادرش.

عائذ بن ماعِض

ابن قیس بن خلدۀ بن عامر بن زریق. مادرش از قبیلة اشجع است. پیامبر (ص) میان او و سُویط بن عمرو عبدی عقد برادری منعقد فرمود. او هم در بدر و احد و بثرمعونه شرکت کرد و در جنگِ اخیر شهید شد. محمد بن سعد می گوید واقدی می گفته است و شنیدم کسی می گفت که عائذ در جنگِ بثرمعونه شهید نشده است، بلکه برادرش معاذ شهید شده است، و او در جنگِ بثرمعونه و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر بوده است. در جنگِ یمامه با خالد بن ولید همراه بوده است و در آن جنگ که به سال دوازدهم هجرت و روزگار حکومت ابوبکر بوده شهید شده است. نسلی از او باقی نمانده است.

مسعود بن سَعْد

ابن قیس بن خلدۀ بن عامر بن زریق. فرزندانش عبارت اند از: عامِر و امّ ثابت و ام سعد و ام سهل که مادرشان کبشۀ دختر فاکه بن قیس بن مخلد بن عامر بن زریق است. مسعود در جنگهای بدر و احد و بثرمعونه شرکت کرد و در جنگِ اخیر شهید شد، و این به روایت واقدی است، ولی عبدالله بن محمد بن عمارۀ انصاری می گوید: مسعود در جنگِ خیبر شهید شده است و اعقابی از او باقی نیست و تمام اعقاب قیس بن خلدۀ بن عامر بن زریق هم منقرض شده و کسی از ایشان باقی نیست.

رفاعة بن رافع

ابن مالک بن عجلان بن عمرو بن عامر بن زریق. مادرش ام مالک دختر اُبی بن مالک بن حارث بن عبید بن مالک بن سالم حُبَلی است. رفاعة دارای فرزندانی به این شرح بوده است: عبدالرحمن که مادرش معروف به ام عبدالرحمن دختر نعمان بن عمرو بن مالک بن عامر بن عجلان بن عمرو بن عامر بن زریق است. عبید که مادرش کنیزی است. معاذ که مادرش ام عبدالله سَلَمی دختر معاذ بن حارث بن رفاعة بن حارث بن سواد بن مالک بن غنم بن مالک

بن نجار است. عبیدالله و نعمان و رَمْلَة و بَشِیْة و ام سعد که مادرشان ام عبدالله دختر فاکه بن نسر بن فاکه بن زید بن خلدة بن عامر بن زریق است. و ام سعد صُغْرٰی و کلثم که مادرشان کنیز بوده است.

پدر رفاعه، رافع بن مالک یکی از سالارهای دوازده گانه انصار است که در بیعت عقبه همراه هفتادتن انصار بوده. ولی در جنگ بدر شرکت نکرده است و دو پسرش رفاعه و خلاد در بدر شرکت کرده‌اند. رفاعه همچنین در اُحد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است و در آغاز حکومت معاویه بن ابی سفیان درگذشته است و از او اعتاب بسیاری در مدینه و بغداد باقی مانده‌اند.

خلاد بن رافع

ابن مالک بن عجلان بن عمرو بن عامر بن زریق. برادر تنی رفاعه است. خلاد پسری به نام یَحْیٰی دارد که مادرش ام رافع دختر عثمان بن خلدة بن مخلد بن عامر بن زریق است. خلاد در جنگهای بدر و اُحد شرکت کرده است، و دارای اعتاب بسیاری بوده است، ولی منقرض شده‌اند و کسی از ایشان باقی نیست.

عُبَید بن زید

ابن عامر بن عجلان بن عمرو بن عامر بن زریق. در بدر و اُحد شرکت کرده و درگذشته است و اعتابی از او باقی نمانده است. همه فرزندان و فرزندان فرزندان عمرو بن عامر بن زریق غیر از فرزندان رافع بن مالک از میان رفته‌اند. فرزندان رافع بسیارند و از فرزندان نعمان بن عامر هم یک یا دو تن باقی هستند. جمعا شائزده مرد.

از خاندان بنی بیاضة بن عامر بن زریق بن عبْد حارثة بن
مالک بن غضب بن جُشم بن خُرج

زیاد بن لبید

ابن ثعلبة بن سنان بن عامر بن عدی بن امیه بن بیاضة. کنیه اش ابو عبدالله و مادرش عمرة دختر

عبید بن مطروف بن حارث بن زید بن عبید بن زید از خاندان عمرو بن عوف و از اؤس است. زیاد بن لبید دارای پسری به نام عبدالله است و اعقاب او در مدینه و بغداد باقی هستند. به روایت همگان زیاد بن لبید در بیعت عقبه همراه هفتاد تن انصار بوده است و چون مسلمان شد بتهای بنی بیاضه را می شکست و فروه بن عمرو هم در این کار با او همراهی می کرد. زیاد از مدینه به مکه رفت و همراه و ملازم رسول خدا بود تا هنگامی که آن حضرت هجرت فرمودند، او هم به مدینه هجرت کرد. به این جهت به او مهاجری و انصاری می گفتند. زیاد در جنگهای بدر و احد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است.

واقدی از قول محمد بن صالح بن دینار، از موسی بن عمران بن مناح نقل می کند * به هنگام رحلت پیامبر (ص) زیاد بن لبید کارگزار آن حضرت بر حضرموت بوده است. او سرپرستی جنگ با مرتدانی را که در یمن همراه اشعث بن قیس قیام کرده و اهل نجیر بودند برعهده گرفت. گروهی از ایشان را کشت و گروهی را اسیر گرفت و اشعث بن قیس را در حالی که در بند کشیده بود پیش ابوبکر فرستاد.

خلیفه بن عدی

ابن عمرو بن مالک بن عامر بن فهیره بن بیاضه. ابومعشر و واقدی نام و نسب او را همین گونه آورده اند، ولی موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق فقط نام و نام پدرش را آورده اند و نسب او را بیان نداشته اند. خلیفه دارای دختری به نام آمنه است که فروه بن عمرو بن وذقه بن عبید بن عامر بن بیاضه با او ازدواج کرده است. خلیفه در بدر و احد شرکت کرده است و در گذشته است و از او اعتقابی باقی نیست.

فروه بن عمرو

نسب او در بالا گذشت. مادرش رحیمه دختر نابی بن زید بن حرام بن کعب بن غنم بن کعب بن سلمه است. فروه دارای پسری به نام عبدالرحمن است که مادرش حبیبه دختر ملیل بن وبرة بن خالد بن عجلان بن زید بن غنم بن سالم بن عوف است و فرزندان دیگرش عبارت اند

از: عُبَید و کَبْشَة و اُمُّ شُرَحْبِیل که مادرشان کنیز است. و اُمُّ سَعْد که مادرش آمنه دختر خلیفه بن عدی است، و خالده و آمنه که مادران ایشان هم کنیز بوده‌اند.

فروة به روایت همگان در بیعت عقبه همراه هفتادتن انصار بوده است و پیامبر (ص) میان او و عبدالله بن مخرمه بن عبدالغزی بن ابی قیس که از خاندان عامر بن لوی است عقد برادری بستند. فروة در جنگهای بدر و احد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است. رسول خدا (ص) در جنگ خیبر او را به سرپرستی غنایم گماشتند و او را برای ارزیابی محصول در مدینه می‌فرستادند. فروة دارای فرزندان و اعتقایی بوده که همگان از میان رفته‌اند و کسی از ایشان باقی نمانده است.

خالد بن قیس

ابن مالک بن عَجلان بن عامر بن بیاضة. مادرش سلمیٰ دختر حارثه بن حارث بن زید مناة بن حبیب بن عبدحارثه بن مالک بن غضب بن جُشم بن خزرج است. خالد بن قیس پسری به نام عبدالرحمن داشته است که مادرش ام‌الربيع دختر عمرو بن وذفة بن عبید بن عامر بن بیاضة است. خالد بن قیس به روایت محمد بن اسحاق و واقدی در بیعت عقبه همراه هفتادتن انصار شرکت کرده است، ولی موسی بن عقبه و ابومعشر او را از شرکت‌کنندگان در عقبه نمی‌دانند.

واقدی از ابراهیم بن اسماعیل بن ابی حبیبه، از داود بن حصین نقل می‌کند: * خالد در بیعت عقبه شرکت نکرده است. همگان گفته‌اند که خالد در جنگهای بدر و احد شرکت کرده است و اعتاب او باقی بوده‌اند و منقرض شده‌اند.

رُخَیلة بن ثعلبة

ابن خالد بن ثعلبة بن عامر بن بیاضة. در بدر و احد شرکت کرده و در گذشته است و او را اعتقایی نیست.

از خاندان بنی حبیب بن عبدحارثه بن مالک بن غضب بن جُشم بن خُزرج

رافع بن مُعلی

ابن لوزان بن حارثه بن زید بن ثعلبه بن عدی بن مالک بن زید مناة بن حبیب بن عبدحارثه. مادرش اِدام دختر عوف بن مبذول بن عمرو بن غنم بن مازن بن نجار است. پیامبر (ص) میان او و صفوان بن بیضاء عقد برادری منعقد فرمود و هر دو در جنگ بدر شرکت کردند و به روایتی هر دو در همین جنگ شهید شدند. همچنین روایت شده است که صفوان در جنگ بدر کشته نشده و تا پس از رحلت حضرت ختمی مرتبت زنده بوده است. کسی که در جنگ بدر رافع بن مُعلی را شهید کرده عِکْرَمَة پسر ابوجهل بوده است. موسی بن عقبه و ابن اسحاق و ابومعشر و واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری همگان معتقدند که رافع در جنگ بدر شرکت کرده و شهید شده است و نسلی از او باقی نمانده است. و برادرش.

هلال بن مُعلی

برادر تنی رافع و کنیه اش ابوقیس است. موسی بن عقبه و ابومعشر و واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری معتقدند که هلال در جنگ بدر شرکت کرده است، ولی ابن اسحاق نام او را در شرکت کنندگان بدر نیاورده است. واقدی می گوید: هلال در جنگ بدر شهید شده است و اعقاب او باقی بوده اند. عبدالله بن محمد بن عماره انصاری می گوید: کسی که در بدر شهید شده، رافع بن مُعلی بوده است و در این هیچ شکی نیست، و هلال در بدر کشته نشده است و با برادر دیگرش عُبَید بن معلی در اُحد هم شرکت کرده است و عُبَید در بدر شرکت نداشته است. اعقاب هلال بن معلی در مدینه و بغداد باقی هستند، و فرزندان هلال همگی بن عبد حارث همگان به جز فرزندان هلال بن مُعلی از میان رفته اند. شمار کسانی از خُزرج که در جنگ بدر همراه رسول خدا (ص) بوده اند به روایت واقدی یکصد و هفتاد و پنج مرد و به روایت محمد بن اسحاق یکصد و هفتاد تن بوده اند. و شمار تمام مردان مسلمان

از مهاجر و انصار که در بدر شرکت کردند و پیامبر (ص) سهم آنان را از غنائم پرداخته‌اند، به روایت ابن اسحاق سبصد و چهارده مرد بوده‌اند. از مهاجران هشتاد و سه تن و از قبیله اوس انصار شصت و یک مرد و از قبیله خزرج یکصد و هفتاد مرد. و به روایت ابومعشر و واقدی سبصد و سیزده تن بوده‌اند. واقدی می‌گوید: از کسی هم شنیده‌ام که شمارشان سبصد و چهارده تن بوده‌اند، و به روایت موسی بن عقبه شمارشان سبصد و شانزده تن بوده‌اند.

نقیبان دوازده گانه‌ای که پیامبر (ص) از انصار در شب بیعت عقبه در منی برگزیدند

عبدالله بن ادریس اودی^۱ از محمد بن اسحاق، از عبدالله بن ابوبکر بن محمد بن عمرو بن حزم نقل می‌کرد که * پیامبر (ص) به کسانی که در عقبه به دیدار ایشان آمده بودند، فرمودند: از میان خود دوازده تن را برای من مشخص سازید که کفیل و سرپرست قوم خود باشند، همچنان که حواریون برای عیسی بن مریم (ع) عهده‌دار شدند. و ایشان دوازده تن برگزیدند. کس دیگری غیر از عبدالله بن ادریس در حدیث دیگری می‌گوید که پیامبر (ص) به انصار فرمود: هیچ یک شما از اینکه کس دیگری غیر از او برگزیده شود احساس ناراحتی نکند که جبرئیل برای من برمی‌گزیند.

محمد بن حُمَید عابدی از معمر، از ایوب، از عکرمه نقل می‌کند که می‌گفته است * پیامبر (ص) سال بعد هفتاد تن از انصار را که ایمان آورده بودند ملاقات فرمود و از میان ایشان نقیبان دوازده گانه انصار را برگزیدند.

واقدی از خارجه بن عبدالله و ابراهیم بن اسماعیل بن ابی حبیب، از داود بن حُصَین، از محمود بن لبید نقل می‌کند * پیامبر (ص) به نقیبان دوازده گانه فرمود: شما سرپرستان و کفیل قوم خود هستید، همچنان که حواریون برای عیسی (ع) بودند و من هم کفیل و سرپرست قوم خود خواهم بود. گفتند: آری همچنین است.

واقدی از معمر، از زهری، از ابی امامه بن سهل بن حَنَیف نقل می‌کند که می‌گفته است * نقیبان دوازده تن بودند و سالارشان اسعد بن زراره بود.

۱. عبدالله بن ادریس اودی از بزرگان محدثان کوفه است. در سال ۱۲۰ هجرت متولد شده و در ۱۹۲ هجرت درگذشته است. تقاضای هارون الرشید را برای سرپرستی قضاء و صله او را نپذیرفت. رک: زرکلی، الاعلام، ج ۴، ص ۱۹۶ - م.

واقدی از عبدالرحمن بن ابی الرجال، از رَیْطَة، از عَمْرَة، از عایشه^۱ نقل می‌کند که می‌گفته است * پیامبر (ص) اسعد بن زراره را به سالاری نقیبان برگزیدند.

نام و نسب و صفات و تاریخ وفات نقیبان

عبدالله بن ادريس اودی از محمد بن اسحاق، از عبدالله بن ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حَزْم و واقدی از معمر، از زهری، همچنین واقدی از محمد بن صالح، از عاصم بن عُمَر بن قتادة و محمد بن حُمید عبدی از معمر بن راشد نقل می‌کنند که می‌گفته است * مردی که کاملاً آشنا و عالم به احوال نقبا بود، حرام بن عثمان است که از ابن جابر از پدرش جابر نقل می‌کرد و من دیگر نیازی ندارم از کس دیگری در این باره پرسم. او و دیگران نام نقیبان و نام پدرانشان را و قبایل ایشان را برای من گفته‌اند و نسب پدری و مادری آنها را هم برشمرده‌اند و فرزندان ایشان را هم گفته‌اند.

از محمد بن عُمَر واقدی و عبدالله بن محمد بن عماره انصاری هم نقل است که همگان گفته‌اند * سه تن از نقیبان از قبیله اوس بوده‌اند و دوتن از ایشان از خاندان بنی عبدالاشهل هستند. که عبارتند از:

اُسَید بن حُضَیر

ابن سماک بن عتیک بن امرئ القیس بن زید بن عبدالاشهل، کنیه‌اش ابویحیی و ابو حُضَیر است.^۲ به روایت واقدی مادر اُسَید به اُم اسید معروف بوده و دختر نعمان بن امرئ القیس بن زید بن عبدالاشهل است؛ و به روایت عبدالله بن محمد بن عماره انصاری اُم اسید دختر سکن بن کرز بن زعوراء بن عبدالاشهل است. اُسَید پسری به نام یحیی داشته که مادرش از قبیله کِنْدَة است و درگذشته و اعتقابی از او باقی نیست. پدر اُسَید به حُضَیر الکتاب معروف و در دوره جاهلی از اشراف بوده است. او در جنگ بُعاث که آخرین جنگ میان اوس و

۱. نام این دو بانو یعنی رَیْطَة و عَمْرَة، ذیل شماره‌های ۱۰۹۵۹ و ۱۰۹۸۲ میزان الاعتدال ذهبی آمده است - م.

۲. اُسَید بن حُضَیر در جنگ بدر شرکت نکرده است. رک: ترجمه معازی، ج ۱، ص ۸۶ - م.

خزرج است^۱ سالاری اَوس را برعهده داشته و کشته شده است. این جنگ به هنگامی بود که رسول خدا در مکه پیامبری خود را آشکار و به اسلام دعوت می فرمود و شش سال پس از این جنگ رسول خدا (ص) به مدینه هجرت فرمود. خفاف بن نُدْبَة سَلَمِی^۲ در باره حُضَیر چنین سروده است:

«اگر مرگها از بزرگان دوری می گزیدند همانا از حُضَیر در روزی که درهای بُرج واقم را بسته بود می ترسیدند، و حال آنکه برگرد او گشت و چون شب او را فرو پوشاند از او جایگاهی آسوده فراهم ساخت.»^۳ گوید: بُرج واقم در محله بنی عبدالاشهل و از حضیر بوده است. اُسَید بن حُضَیر پس از پدر خود میان قوم خویش در دوره جاهلی و اسلام شریف و مورد احترام بوده است. او از خردمندان و اندیشمندان ایشان بوده و با آنکه نوشتن میان اعراب اندک بوده است او در دوره جاهلی خط عربی می نوشته است. تیراندازی و شنا را هم بسیار خوب می دانست و به هرکس که این صفات را داشته است در دوره جاهلی «کامل» می گفته اند و تمام این صفات در اُسَید جمع بوده و پدرش هم همان گونه بوده است و به هر دو «کامل» می گفته اند.^۴

واقدی از ابراهیم بن اسماعیل بن ابی حبیب، از واقد بن عمرو بن سعد بن معاذ نقل می کند که می گفته است: * مسلمان شدن اُسَید بن حُضَیر و سعد بن معاذ به دست مصعب بن عُمَیر عبدری در یک روز صورت گرفته است و اُسَید یک ساعت زودتر از سعد بن معاذ مسلمان شده است. مصعب بن عُمَیر پیش از آنکه هفتاد تن انصار برای بیعت عقبه بروند به مدینه آمده بود و مردم را به اسلام دعوت می کرد و به فرمان رسول خدا (ص) برای مردم قرآن و احکام دینی را آموزش می داد.

اُسَید در بیعت عقبه دوم همراه هفتاد تن حضور داشته و این مورد اتفاق تمام سیره نویسان است. او یکی از سالارهای (نقیبان) دوازده گانه بوده است. پیامبر (ص) میان او و

۱. برای اطلاع بیشتر از این جنگ و چگونگی آن، رک: ابام العرب فی الجاهلیه، به اهتمام محمد احمد جادالمولی بک،

علی محمد بجاوی، محمد ابوالفضل ابراهیم، مصر، ۱۹۶۱ میلادی - م.

۲. خفاف از شاعران بزرگ دوره جاهلی و اسلام (شُخْفَرَمِین) است. برای اطلاع از نمونه شعر و شرح حالش، رک: ابن

قتیب، الشعر و الشعراء، چاپ بیروت، ۱۹۶۹، ص ۲۵۸ - م.

۳. لَوْ اَنْ السَّنَايَا حَدَنَ عَنْ ذِي مَهَابَةٍ لَهُبْنِ حَضِيرًا يَوْمَ غَلَقَ وَاَقَامَا

يَطُوفُ بِهِ حَتَّى اِذَا اللَّيْلِ جَنَّهُ تَبَرَّأَ مِنْهُ مَتَعَدًّا مَتَاعِمًا

۴. ملاحظه می فرمایید که همچنان اسامی انصاری که می نوشته اند و از سواد بهره مند بوده اند، ذکر می شود - م.

زید بن حارثه عقد برادری بستند. اُسید در جنگ بدر شرکت نکرد و او و گروهی از بزرگان اصحاب رسول خدا که از نقیبان و دیگران بودند در آن جنگ شرکت نکردند که فکر نمی‌کردند پیامبر (ص) با لشکر قریش برخورد خواهد کرد و جنگی پیش خواهد آمد که رسول خدا (ص) و همراهانش برای اینکه راه را بر کاروان قریش ببندند بیرون رفته بودند، و چون کاروانیان مطلع شده بودند، کسی را به مکه فرستادند تا قریش را آگاه سازد و کاروان را از کنار دریا عبور دادند و گذشتند و قریش از مکه بیرون آمدند که کاروان خود را حفظ کنند و بدون قرار قبلی با رسول خدا در بدر روبه‌رو شدند.

واقعی از ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبرة، از عبدالله بن ابی سفیان آزاد کرده ابن ابی احمد نقل می‌کند که می‌گفته است: * هنگامی که پیامبر (ص) از بدر برگشتند اُسید بن حُضَیر به دیدار آن حضرت رفت و گفت: سپاس خداوندی را که تو را پیروزی داد و چشمت را روشن ساخت، ای رسول خدا به خدا سوگند علتی که از حضور در جنگ بدر تخلف کردم این بود که می‌پنداشتم شما برای گرفتن کاروان می‌روی و هرگز خیال نمی‌کردم که با دشمن رویاروی خواهی شد و اگر چنین گمانی داشتم، از شرکت خودداری نمی‌کردم. پیامبر (ص) فرمودند: راست می‌گویی. واقعی می‌گوید: اُسید در جنگ اُحُد شرکت کرد و هفت زخم برداشت و هنگامی که مردم گریختند او همراه پیامبر پایداری کرد و در جنگ خندق و تمام جنگهای دیگر هم همراه پیامبر بود و از یاران گزینۀ و بلند پایه رسول خداست. ابوبکر بن عبدالله بن ابی اویس از سلیمان بن بلال و ابوسلمه موسی بن اسماعیل منقری از عبدالعزیز بن محمد در آوردی، همگی از شَهِیل بن ابی صالح، از پدرش، از ابوهریره نقل می‌کنند که می‌گفته است: * پیامبر (ص) فرموده‌اند: اُسید بن حُضَیر نیک‌مردی است.

یزید بن هارون و عفان بن مسلم و سلیمان بن حرب همگان از حماد بن سلمه، از ثابت بنانی، از ابن مالک نقل می‌کنند که می‌گفته است: * اُسید بن حُضَیر و عباد بن بشر در شبی بسیار تاریک حضور پیامبر (ص) بودند و سخن می‌گفتند، و چون از خانه آن حضرت بیرون آمدند چوبدستی یکی از ایشان از خود نوری بیرون داد که آن دو در روشنائی آن حرکت می‌کردند و چون راه آن دو از یکدیگر جدا شد چوبدستی هر کدامشان نورانی شد و هریک در روشنائی عصای خود حرکت می‌کرد.

فضل بن دُکَیْن از سفیان بن عَیْنَة، از هشام بن عروه، از پدرش، و عبدالله بن مسلمة بن قعنب حارثی و خالد بن مخلد هر دو از سلیمان بن بلال، از یحیی بن سعید، از بُشَیر بن یسار

نقل می‌کنند: * اُسید بن حُضیر برای قوم خود پیشنهاد می‌کرد. وقتی بیمار شد و نشسته با آنان نماز گزارد، ایشان هم پشت سرش نشسته نماز گزاردند.

واقدي از ابراهيم بن اسماعيل بن ابی حبيبة، از مشايخ او و هم از محمد بن صالح و زكريا بن زید، از عبدالله بن ابی سفیان، از محمود بن لبید نقل می‌کند که می‌گفته‌اند: * اُسید بن حُضیر در ماه شعبان سال بیستم هجرت درگذشت. عمر بن خطاب جنازه او را از محله بنی عبدالاشهل تا گورستان بقیع تشییع کرد و گوشه تابوت را بر دوش گرفته بود و در بقیع به زمین نهاد و بر او نماز گزارد.

خالد بن مخلد بجلی از عبدالله بن عمر، از نافع، از ابن عمر نقل می‌کند که می‌گفته است: * چون اُسید بن حُضیر درگذشت چهار هزار درهم وام داشت. مزرعه او در هر سال هزاردرم عایدی داشت و چون خواستند آن را بفروشند، عمر آگاه شد و بستانکاران او را خواست و گفت: آیا می‌توانید در هر سال هزاردرم بگیرید و این وام را چهارساله دریافت دارید؟ گفتند: آری. و مهلت دادند و هر سال هزاردرم می‌گرفتند.

معن بن عیسی از مالک بن انس، از یزید بن قسیط، از محمود بن لبید نقل می‌کرد که می‌گفته است: * اُسید بن حُضیر درگذشت و وام داشت عمر با بستانکاران گفتگو کرد که مهلت دهند.

ابوالهيثم بن تيهان

نامش مالک و از قبیله بَلِیّ و همپیمان بنی عبدالاشهل است. مادرش ام مالک دختر مالک و از قبیله بَلِیّ بن عمرو بن الحاف بن قضاة است. ابوالهيثم هم یکی از نقیبان دوازده گانه انصار است. در هر دو بیعت عقبه و بدر و اُحُد و تمام جنگها همراه رسول خدا (ص) بوده است و ما همه امور مربوط به او را قبلاً ضمن بیان شرکت کنندگان در بدر نوشتیم.^۱

از خاندان غنم بن سلم بن امرئ القیس بن مالک بن اوس، یک تن

سعد بن خثیمة

ابن حارث بن مالک بن کعب بن نَحَاط بن کعب بن حارثة بن غنم بن سلم است. کنیه‌اش ابو عبدالله و مادرش هند دختر اوس بن عدی بن اُمیة بن عامر بن خَطْمَة بن جُشَم بن مالک بن اوس است. او هم یکی از نقیبان دوازده گانه انصار است. در بیعت عقبه دوم و جنگ بدر حضور داشته و در جنگ بدر شهید شده است، و ما همه امور مربوط به او را ضمن بیان شرکت کنندگان خاندان غنم بن سالم در جنگ بدر نوشتیم.^۱

از قبیله خزرج نه نفر از نقیبان بوده‌اند، از بنی نجار یک مرء

اسعد بن زُرارة

ابن عُدس بن عبید بن ثعلبة بن غنم بن مالک بن نجار. کنیه‌اش ابو اُمَامَة است و مادرش سعاد یا فُرَیثَة دختر رافع بن معاویه بن عبید بن أَبَجَر است. أَبَجَر لقب خُدْرَة بن عوف بن حارث بن خزرج است.

اسعد بن زرارہ پسر خاله سعد بن معاذ است. اسعد بن زرارہ دارای سه دختر به نامهای حبیب و کُبْشَة و فُرَیثَة است که هر سه از بانوان مسلمان و بیعت کنندگانند و مادرشان عُمَیْرَة دختر سهل بن ثعلبة بن حارث بن زید بن ثعلبة بن غنم بن مالک بن نجار است. اسعد دارای پسر نبوده است و اعقاب او از همین دختران سه گانه اویند، ولی از برادرش سعد بن زرارہ نوادگان پسری باقی هستند.

واقدی از عبدالرحمن بن عبدالعزیز، از خُبیب بن عبدالرحمن بن خُبیب بن یساف نقل می‌کند که می‌گفته است: * اسعد بن زرارہ و ذکوان بن عبدقیس به مکه رفتند و به خانه عتبه

بن ربیعہ وارد شدند و خبر پیامبر (ص) را شنیدند و نزد ایشان رفتند. پیامبر (ص) اسلام را برایشان عرضه فرمود و برای آن دو قرآن تلاوت فرمود و هر دو مسلمان شدند و بدون اینکه نزد عقبه برگردند هماندم عازم مدینه شدند. آن دو نخستین کسانی بودند که اسلام را به مدینه آوردند.

واقدی از عبدالملک بن محمد بن عبدالرحمن، از عمارَة بن غزیه^۱ نقل می‌کند که می‌گفته است: * اسعد بن زرارَة نخستین مرد مدینه است که مسلمان شد، سپس شش تن با رسول خدا ملاقات کردند و مسلمان شدند که او هم از آن شش تن است. سال بعد دوازده تن با پیامبر در عقبه شرکت کردند و بیعت نمودند و سال سوم هفتاد تن از انصار با پیامبر ملاقات کردند و در شب عقبه بیعت نمودند و پیامبر از ایشان دوازده نقیب برگزیدند و اسعد یکی از نقیبان بود.

واقدی می‌گوید: اسعد بن زرارَة را از جمله هشت تنی هم نام برده‌اند که نخستین گروهی هستند که از انصار با پیامبر ملاقات کرده‌اند اما موضوع شش تن در نظر ما ثابت‌ترین اقوال است که همان شش تن نخستین گروه انصارند که با پیامبر (ص) ملاقات کردند و مسلمان شدند و پیش از ایشان کسی مسلمان نشده است.

عفان بن مسلم از حماد بن سلمه، از علی بن زید، از عبادَة بن ولید بن عبادَة بن صامت نقل می‌کند: * در شب بیعت عقبه اسعد بن زرارَة که رحمت خدا بر او باد، دست پیامبر (ص) را در دست گرفت و خطاب به انصار گفت: ای مردم آیا می‌دانید با محمد (ص) با چه چیز بیعت می‌کنید؟ شما با او بیعت می‌کنید که در صورت لزوم با عرب و عجم و جن و انس همگان جنگ کنید. گفتند: ما با هر کس که او جنگ کند، جنگ می‌کنیم و با هر کس صلح کند، صلح خواهیم کرد. در این هنگام اسعد بن زرارَة گفت: ای رسول خدا شرطهای خود را به من بفرمای. فرمود: با من بیعت کنید و گواهی دهید پروردگاری جز خداوند نیست و من فرستاده خداوندم؛ و نماز را به پا دارید و زکات را پردازید و بشنوید و اطاعت کنید و با فرماندهان ستیز نکنید، و مرا از آنچه خود و خانواده‌تان را حفظ می‌کنید، حفظ کنید. گفتند: آری همچنین است. در این هنگام یکی از انصار گفت: ای رسول خدا آنچه فرمودی برای تو خواهد بود، برای ما چیست؟ فرمود: نصرت و بهشت.

۱. عمارَة بن غزیه، از محدثان مشهور مدینه در قرن اول هجرت، ابن سعد و بخاری او را ثقه و مورد اعتماد دانسته‌اند، رک: ذهبی، میزان الاعتدال، ذیل شماره ۶۰۳۶ - م.

واقدی از معاذ بن محمد، از یحیی بن عبدالله بن عبدالرحمن بن سعد بن زرارہ نقل می‌کند که می‌گفته است از ام سعد دختر سعد بن ربیع که مادر خارجه بن زید بن ثابت است، شنیدم می‌گفت نوار مادر زید بن ثابت برایم نقل کرد که * پیش از آمدن پیامبر (ص) به مدینه خودش اسعد بن زرارہ را دیده است که با مردم نمازهای پنجگانه را می‌گزارده است و روزهای جمعه هم در مسجدی که آن را در زمین سهل و سهیل پسران رافع بن ابی عمرو بن عائذ بن ثعلبه بن غنم بن مالک بن نجار ساخته بوده است، نماز جمعه می‌گزارده است. همو می‌گفته است که اکنون هم می‌بینم پیامبر (ص) در آن زمین مسجد خود را ساخته است و نماز می‌گزارد. واقدی می‌گوید: مصعب بن عمیر عهده‌دار پیشنمازی بوده و با آنان نماز می‌گزارده است و روزهای جمعه هم به فرمان پیامبر (ص) با ایشان نماز جمعه می‌گزارده است و چون به مکه آمد که همراه پیامبر هجرت کند، اسعد بن زرارہ عهده‌دار آن کار شد.^۱ اسعد بن زرارہ و عماره بن حزم و عوف بن عمراء همین که مسلمان شدند، بتهای بنی‌نجار را شکستند.

عبدالله بن موسی از اسرائیل، از منصور، از محمد بن عبدالرحمن بن سعد بن زرارہ^۲ نقل می‌کند که می‌گفته است * اسعد بن زرارہ گرفتار بیماری گلو ذبحه^۳ شد، پیامبر (ص) به خانه‌اش آمدند و فرمودند: خود را داغ کن که من در مورد تو خودم را سرزنش نمی‌کنم. فضل بن دکین از زهیر، از ابی‌الزبیر، از عمرو بن شعیب، از یکی از یاران پیامبر (ص) نقل می‌کند * پیامبر (ص) اسعد بن زرارہ را برای بیماری گلویش دوباره با حلقه‌ای داغ فرمودند و گفتند: من در باره او کوتاهی نخواهم کرد و برای خود در این مورد عذری باقی نمی‌گذارم.

واقدی از ربیعه بن عثمان، از ابی‌الزبیر، از جابر نقل می‌کند که می‌گفته است * اسعد بن زرارہ گرفتاری بیماری گلو بود و پیامبر (ص) او را داغ فرمودند.

فضل بن دکین هم از سفیان، از ابی‌الزبیر، از جابر نقل می‌کند * پیامبر (ص) دوبار

۱. مصعب بن عمیر در باره برپاداشتن نماز جمعه برای پیامبر (ص) نامه‌ای نوشت و حضرت در پاسخ دستور به اقامه نماز جمعه دادند. رک: دکتر محمد حبیدالله. مجموعة الوثائق، ص ۱۱ و ترجمه آن به قلم این بنده - م.

۲. این محمد نوه برادر اسعد بن زرارہ است - م.

۳. ذبحه نام نوعی بیماری در عربی است که از بیماریهای گلو و هم از بیماریهای قلب است، رک: فرید وجدی، دائرة المعارف، ج ۴، ص ۱۲۱ - م.

محل رگ دست اسعد بن زرارہ را داغ فرمودند.

يعقوب بن ابراهيم بن سعد زهری از پدرش، از صالح بن کيسان، از ابن شهاب، از ابی امامة بن سهل بن حنيفة نقل می‌کند که می‌گفته است * پیامبر (ص) از اسعد بن زرارہ که گرفتار بیماری پوستی شده بود عیادت کردند و چون به خانه او وارد شدند فرمودند: خداوند یهود را بکشد که خواهند گفت محمد اگر می‌تواند مرگ را از اسعد بن زرارہ دفع کند و حال آنکه من نه در باره او، بلکه در باره خودم هم، چنین قدرتی ندارم. نباید مرا در مورد او سرزنش کنند؛ و دستور فرمود او را داغ کنند و با سنگی داغ بر گلوی او بمالند.

واقدي از ابراهيم بن محمد بن عبدالرحمن بن سعد بن زرارہ، از يحيى بن عبدالله بن عبدالرحمن بن سعد بن زرارہ نقل می‌کند * اسعد بن زرارہ در مورد دختران سه گانه خود به رسول خدا وصیت کرد. نام آن سه کبشہ و حبیبہ و فارعة بود که به او فریقه هم می‌گفتند و آنان در زمرة خانواده پیامبر (ص) بودند و در خانه‌های همسران آن حضرت همراه ایشان آمد و شد می‌کردند.

عبدالله بن ادریس از محمد بن عماره، از زينب دختر نُبَيْط بن جابر که همسر انس بن مالک است نقل می‌کند که می‌گفته است * اسعد بن زرارہ درباره مادر و دو خاله‌ام به پیامبر (ص) وصیت کرد و به آن حضرت جعبه کوچکی که در آن طلا و مروارید بود سپرد و آن حضرت پیرایه دختران او را از آن عنایت فرمود، و می‌گفته است که من برخی از آن زیور را در خانواده خود دیدم.

واقدي از معمر بن راشد، از زهری، از ابوامامة بن سهل بن حنيف که نواده دختری اسعد بن زرارہ است، نقل می‌کند که می‌گفته است * پیامبر (ص) از اسعد که سالار نقيبان بود، عیادت فرمود و او گرفتار بیماری پوستی (احتمالاً آبله) بود. پیامبر فرمودند: چه بد شد که یهود خواهند گفت اگر می‌توانست این بیماری را از او دفع می‌کرد و حال آنکه من برای تو و خودم چنین اختیاری ندارم و نباید در مورد اسعد سرزنش کنند. آن‌گاه دستور فرمود او را داغ کنند و حلقه‌ای آهنی بر گلوی او نهادند، و چیزی نگذشت که اسعد بن زرارہ درگذشت.

واقدي از عبدالرحمن بن ابی‌رجال نقل می‌کند * اسعد بن زرارہ در ماه شوالی که نهمین ماه هجرت بود درگذشت و در آن حال مسجد پیامبر (ص) را هنوز می‌ساختند و این پیش از جنگ بدر بود. بنی‌نجار پیش پیامبر آمدند و گفتند: نقيب ما درگذشت برای ما نقيبی

تعیین فرمای. فرمود: من خود نقیب شمایم.

واقدی از ابراهیم بن محمد بن عبدالرحمن، از یحیی بن عبدالله بن عبدالرحمن، از قول افراد خانواده اش نقل می کرد که می گفته اند: * چون پیامبر (ص) از مرگ اسعد بن زرارہ آگاه شدند، آمدند و او را غسل دادند و در سه پارچه که یکی از آنها بُرد بود کفن کردند و بر او نماز گزارند و دیده شد که پیامبر (ص) جلو جنازه او راه می روند و او را در گورستان بتیع به خاک سپردند.

واقدی از عبدالجبار بن عماره، از عبدالله بن ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حَزْم نقل می کند که می گفته است: * نخستین کس که در گورستان بتیع دفن شده، اسعد بن زرارہ است. واقدی می گوید: این گفته انصار است و مهاجران می گویند نخستین کس که در بتیع دفن شده است عثمان بن مظعون است.

از خاندان بلحارث بن خزرج، دو مرد

سَعْدُ بْنُ رَبِيعٍ

ابن عمرو بن ابی زهیر بن مالک بن امرئ القیس بن مالک أَغْرَ بن ثعلبة بن کعب بن خزرج. مادرش هُزَیله دختر عتبة بن عمرو بن خدیج بن عامر بن جُشم بن حارث بن خزرج است. او یکی از نقیبان دوازده گانه انصار است و در بدر و اُحد شرکت کرده است و در جنگ اُحد شهید شده است. ما شرح حال او را ضمن بیان افرادی که از خاندان بلحارث بن خزرج در بدر شرکت کرده اند آوردیم.

عبدالله بن رواحة

ابن ثعلبة بن امرئ القیس بن عمرو بن امرئ القیس بن مالک أَغْرَ بن ثعلبة بن کعب بن خزرج بن حارث بن خزرج. مادرش کبشة دختر واقد بن عمرو بن اطنابة بن عامر بن زید منات بن مالک أَغْرَ است.

عبدالله بن رواحة یکی از نقیبان دوازده گانه انصار است. در بدر و اُحد و خندق و

حُدیبیه و خیبر شرکت کرد. در جنگ موته یکی از امیران سپاه بود و شهید شد. شرح حالش را قبلاً ضمن بیان افرادی که از خاندان بلحارث در بدر شرکت کرده‌اند، آوردیم.

از خاندان ساعدة بن کعب بن خزرج، دو مرد

سعد بن عباد

ابن دُلیم بن حارثة بن ابی حزیمة بن ثعلبة بن طریف بن خزرج بن ساعدة. کنیه‌اش ابو ثابت و مادرش عَمْرَة دختر مسعود بن قیس بن عمرو بن زید مناة بن عدی بن عمرو بن مالک بن نجار بن خزرج است. نام دیگر مادرش ثالثة است. سعد بن عباد پسر خاله سعد بن زید اشهلی است که او هم از شرکت‌کنندگان در بدر است. فرزندان سعد بن عباد عبارت‌اند از: سعید و محمد و عبدالرحمن که مادرشان عَزِیة دختر سعد بن خلیفة بن اشرف بن ابی حزیمة بن ثعلبة بن طریف بن خزرج بن ساعدة است و قیس و امامة و سدوس که مادرشان فکیهة دختر عبید بن دُلیم بن حارث بن ابی حزیمة است.

سعد بن عباد در دوره جاهلی خط عربی می‌نوشت و نگارش میان اعراب اندک بود. او شنا و تیراندازی را بسیار نیکو می‌دانست و چنین کسی را «کامل» می‌گفتند. سعد بن عباد و گروهی از نیاکان او در دوره جاهلی بر فراز برجهای منطقه خود ندا می‌دادند که هرکس گوشت و چربی می‌خواهد به کوشکهای دُلیم بن حارثه بیاید.

ابو اُسامة حماد بن اُسامة از هشام بن عروة، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: «من خودم سعد بن عباد را دیدم که بر فراز کوشک خویش ندا می‌داد که هرکس گوشت و چربی می‌خواهد، به خانه سعد بن عباد بیاید. پس از او هم پسرش را دیدم که چون پدر فرا می‌خواند. گوید جوان بودم و در راه مدینه می‌رفتم عبدالله بن عمر را دیدم که به محل زمین خود در منطقه بالای مدینه می‌رفت. به من گفت: ای جوان بیا بین آیا بر فراز کوشک سعد بن عباد کسی ندا می‌دهد؟ نگرستم گفتم: نه. گنت: راست می‌گویی.

ابو اُسامة با همین اسناد نقل می‌کند: «سعد بن عباد چنین دعا می‌کرده است: پروردگارا به من ستایش و بزرگواری عنایت فرمای. بزرگی جز به کارهای خوب نیست و کارها صورت نمی‌گیرد مگر به مال. پروردگارا چیز اندک مرا اصلاح نمی‌کند و من هم بر

آن اصلاح نمی شوم. واقعی می گوید: سعد بن عباد و منذر بن عمرو و ابودجانه هنگامی که مسلمان شدند بتهای بنی ساعده را می شکستند. سعد در بیعت عقبه همراه هفتادتن انصار بوده است و در این مورد همگان متفق اند. سعد بن عباد یکی از نقیبان دوازده گانه انصار است. مردی بزرگوار و سخت بخشنده بوده است و در جنگ بدر شرکت نداشته است. او برای بیرون آمدن با رسول خدا (ص) آماده می شد و به خانه های انصار مراجعه و آنان را برای حرکت تشویق می کرد، ولی پیش از حرکت او را مار گزید و ناچار از توقف در مدینه شد. پیامبر (ص) می فرمودند: هر چند سعد نتوانست در جنگ بدر حضور داشته باشد، ولی برای شرکت در آن سخت حریص بود. برخی هم روایت کرده اند که پیامبر (ص) سهم سعد بن عباد را از غنایم بدر دادند، ولی این موضوع نه مورد اجماع است و نه ثابت شده است، و هیچ کس از نویسندگان مغازی ضمن ذکر نام شرکت کنندگان در بدر در این باره چیزی ننوشته اند. سعد بن عباد در احد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است، و هنگامی که پیامبر به مدینه آمدند، همه روز سعد بن عباد دیگی پر از ترید گوشت یا شیر یا سرکه و روغن زیتون یا روغن حیوانی و غالباً ترید گوشت به حضور ایشان می فرستاد. معمولاً دیگ غذای سعد بن عباد را به خانه همسران آن حضرت می بردند. مادر سعد بن عباد، عمره دختر مسعود از بانوان مسلمان و بیعت کننده است و آن بانو در مدینه در ماه ربیع الاول سال پنجم درگذشت و پیامبر (ص) در آن هنگام در جنگ دومة الجندل بودند و سعد بن عباد هم همراه ایشان بود و چون پیامبر به مدینه آمدند کنار گور مادرش حاضر شدند و نماز گزاردند.

محمد بن عبدالله انصاری از سعید بن ابی عروبه، از قتاده، از سعید بن مسیب نقل می کند: * چون مادر سعد بن عباد درگذشت، پیامبر در مدینه نبودند. سعد پس از آمدن رسول خدا به ایشان گفت مادرم درگذشت و دوست می دارم که شما بر او نماز بگذارید. با آنکه یک ماه از مرگ او گذشته بود پیامبر (ص) بر گور او نماز گزاردند.

روح بن عباد از محمد بن ابی حفصه، از ابن شهاب، از عبیدالله بن عتبة، از ابن عباس نقل می کند: * سعد بن عباد از پیامبر (ص) در مورد نذری که مادرش داشته و پیش از انجام دادن آن درگذشته است، استفتاء کرد. پیامبر فرمودند: تو از جانب او آن را انجام بده.

روح بن عباد از ابن جریج، از یعلی، از عکرمه آزاد کرده ابن عباس نقل می کند که

می‌گفته است ابن عباس برای ما نقل کرد که * چون مادر سعد بن عباد درگذشت، سعد در مدینه نبود. بعد به حضور پیامبر آمد و گفت: ای رسول خدا مادرم درگذشته است و من نبودم. آیا اکنون اگر صدقه‌ای از سوی او بدهم برای او سودی خواهد داشت؟ فرمود: آری. گفت: شما را گواه می‌گیرم که نخلستان مخراف من وقف اوست.

عمرو بن عاصم کلابی از همام، از قتاده، از سعید بن مسیب نقل می‌کند * سعد بن عباد به حضور پیامبر (ص) آمد و گفت: مادرم درگذشته و وصیت نکرده است. آیا اگر من از طرف او صدقه بدهم برای او سودمند خواهد بود؟ فرمود: آری. سعد گفت: چه صدقه‌ای را شما بیشتر دوست دارید؟ فرمود: آب آشامیدنی.

ابوالولید هشام هم برای ما از شعبه، از قتاده، از سعید بن مسیب همین‌گونه نقل می‌کرد که * چون مادر سعد بن عباد درگذشت، سعد از پیامبر (ص) پرسید کدام صدقه از همه برتر است؟ فرمود: آشاماندن آب.

عمرو بن عاصم از سوید پدر حاتم صاحب‌الطعام نقل می‌کند که می‌گفته است * نزد حسن بصری بودم و شنیدم مردی از او پرسید آیا از این سقاخانه‌ای که در مسجد پیامبر (ص) است و آب آن صدقه است بیاشامم؟ حسن بصری گفت: ابوبکر و عمر از این سقاخانه مادر سعد بن عباد آب می‌آشامیدند، حالا تو مساله می‌پرسی؟ ساکت باش.

واقدی از معمر و محمد بن عبدالله، از قول زهری، از عبیدالله بن عبدالله بن عتبّه، از ابن عباس، از عمر بن خطاب نقل می‌کند * چون خداوند پیامبر خود را قبض روح فرمود، انصار در سقیفه بنی‌ساعده جمع شدند. سعد بن عباد هم همراهشان بود و با یکدیگر رایزنی کردند که با سعد بن عباد بیعت کنند و این خبر به ابوبکر و عمر رسید. آن دو درحالی که گروهی از مهاجران همراهشان بودند، بیرون آمدند و خود را آن‌جا رساندند و میان ایشان گفتگو و سخنانی درباره بیعت سعد بن عباد رد و بدل شد. سخنگوی انصار برخاست و گفت: من شاخ پربار و خردمند انصارم باید امیری از ما و امیری از شما باشد. در این هنگام صداها بلند شد و هیاهو فراوان بود من (عمر بن خطاب) به ابوبکر گفتم: دست فراز آر و او دست پیش آورد. من با او بیعت کردم. مهاجران و انصار هم با او بیعت کردند و بر سعد بن عباد که خود را در پارچه پیچانده و میان ایشان بود هجوم بردیم. گفتم: سعد چگونه است؟ گفتند: بیمار و دردمند است، و کسی از انصار گفت: شما که سعد بن عباد را کشتید. گفتم: خدا او را بکشد؟ عمر می‌گفته است: در کاری که برای ما پیش آمده بود، هیچ چیزی بهتر از

بیعت با ابوبکر نبود که ترسیدیم اگر برگردیم و برای ابوبکر بیعت صورت نگیرد، انصار پس از ما با کسی بیعت کنند و بعد ما ناچار بودیم یا با کسی که راضی نیستیم بیعت کنیم یا با آنان مخالفت کنیم که در آن صورت فساد و تباهی می بود.^۱

واقعی از محمد بن صالح، از زیر بن منذر بن ابی اسید ساعدی نقل می کند * ابوبکر به سعد بن عباد پیام فرستاد که بیا و بیعت کن که مردم و خویشاوندان تو بیعت کرده اند. پاسخ داد نه به خدا سوگند بیعت نمی کنم تا آنکه تمام تیرهای تیردان خود را به شما بزنم و با هر کس که از من پیروی کند و اقوام خود و خاندانم با شما جنگ کنم. چون این پاسخ به ابوبکر رسید بشیر بن سعد^۲ گفت: ای خلیفه رسول خدا همانا سعد بن عباد از بیعت خودداری و لج کرده است و او با شما تا پای جان بیعت نمی کند و اگر او کشته شود فرزندان و خاندانش هم با او ایستادگی می کنند تا کشته شوند و آنان کشته نخواهند شد مگر اینکه تمام قبیله خزرج کشته شوند و خزر جیان کشته نخواهند شد مگر اینکه قبیله اوس هم با ایشان کشته شوند. اکنون که کار شما استوار شده است، او را تحریک مکنید که اگر به حال خودش واگذارید، تنه است و زبانی برای شما ندارد.^۳ ابوبکر اندرز بشیر را پذیرفت و سعد را رها کرد. چون عمر خلیفه شد، روزی او را در راه دید و با تحقیر او را صدا زد و گفت: «آهای سعد» و سعد هم همان گونه پاسخ داد. عمر گفت: تو همانی که آن کار را کردی؟ گفت: آری من همانم، اکنون هم که فرماندهی به دست تو رسیده است و به خدا سوگند رفیقت را (ابوبکر) از تو بیشتر دوست می داشتیم و به خدا سوگند از همسایگی و مجاورت تو خوشم نمی آید. عمر گفت: کسی که از همسایگی دیگری ناخشنود است، از آنجا کوچ می کند و می رود. سعد گفت: من هم این موضوع را نمی خواهم فراموش کنم و به همسایگی کسانی می روم که از تو بهترند. گوید، اندکی بعد سعد بن عباد به شام هجرت کرد و این در

۱. خوانندگان ارجمند ملاحظه می فرمایند که عجیب یعنی بوده است. مورد توافق و اجماع همگان؟! و بدون هیچ گونه مخالفت و با کمال میل و آزادی و شرکت همگان؟! و برای اطلاع بیشتر مراجعه کنید به، ابوبکر جوهری، القیقه و فدک، تهران، چاپ ۱۴۰۱ ق.م.

۲. بشیر بن سعد بن ثعلبه از قبیله خزرج و گویند نخستین کسی است که از انصار در سقیفه با ابوبکر بیعت کرد. در سال دوازدهم به روزگار حکومت ابوبکر در جنگ عین التمر کشته شد. برای اطلاع بیشتر، رکت: ابن اثیر، اسد الغابه، ج ۱، ص ۱۹۵-م.

۳. از این گفتگو معلوم می شود که زمینه قیام برضد ابوبکر فراهم بوده است، خود بشیر از خزرج است و می بیند که می گوید همه خزرجیان و اوسیان کشته خواهند شد-م.

آغاز حکومت عمر بود و سعد بن عبادۀ در حَوْران^۱ درگذشت.

واقدی از یحیی بن عبدالعزیز بن سعید بن سعد بن عبادۀ از قول پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * سعد بن عبادۀ در حوران که از سرزمینهای شام است، دوسال و نیم پس از حکومت عُمَر درگذشته است. واقدی می‌گوید: گویا در سال پانزدهم درگذشته است. عبدالعزیز می‌گوید: متوجه مرگ او در مدینه نشدند تا آنکه گروهی از پسر بچه‌ها که در گرمای سخت نیمروزی در کنار چاه آب منبه یا سکن مشغول بازی بودند شنیدند از میان چاه کسی می‌گوید:

«همانا سرور خزر ج سعد بن عبادۀ را کشتیم و دو تیر به او زدیم که نشانهٔ ما قلب او بود و خطا نکردیم.»^۲

کودکان ترسیدند و آن روز را به خاطر سپردند و معلوم شد همان روزی بوده که در آن روز سعد بن عبادۀ کشته شده است. گوید: سعد بن عبادۀ کنار راه باریکی نشسته بود که ادرار کند او را کشته‌اند و هماندم درگذشته است و دیده‌اند که تمام پوست بدنش سبز شده است.

یزید بن هارون از سعید بن ابی عروبه نقل می‌کند که می‌گفته است شنیدم محمد بن سیرین می‌گفت: * سعد بن عبادۀ ایستاده ادرار کرد، و چون برگشت به یاران خود گفت: در خود احساس رخوت و سستی می‌کنم و درگذشت و شنیدند جنیان همان بیت فوق را می‌خوانند.^۳

مُنْذِر بن عمرو

ابن خُنَیس بن لوزان بن عبدود بن زید بن ثعلبة بن خزر ج بن ساعده. مادرش هند دختر منذر بن جموح بن زید بن حرام بن کعب بن غنم بن کعب بن سلمه است. به روایت همگان در

۱. حَوْران، از سرزمینهای کنارهٔ غربی رود اردن، و نام آن در کتاب مقدس و هم در کتیبه‌های با خط میخی آمده است، رک: دائرة المعارف اسلام، ج ۸، ص ۱۴۰، مقالهٔ شتاوی - م.

۲. قَدْ قَتَلْنَا السَّيِّدَ الْخَزْرَجِ سَعْدَ بْنَ عَبَادَةَ
وَرَمَيْنَاهُ بِسَهْمَيْنِ فَلَمْ نُحِطْ فَوَادَةَ

۳. برای آگاهی از این توطئه به شرح خطبه ۱۸۳ در شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید و جلوه تاریخ در شرح نهج البلاغه، ج ۵، به قلم این بنده، نشر تی، ۱۳۷۲ ش، ص ۳۵ مراجعه فرمایید.

بیعت عقبه همراه هفتادتن انصار بوده است و یکی از سالارهای دوازده گانه انصار است. او در جنگهای بدر و احد و بثرمعونه شرکت کرد و در آن شهید شد، و ما اخبار او را ضمن اخبار کسانی از بنی ساعده که در جنگ بدر شرکت کرده اند نوشتیم.

از خاندان بنی سَلَمَة بن سَعْد بن علی بن اسد بن سارده بن تزید بن جشم بن خزرج، دو مرد

براء بن معرور

ابن صَخْر بن خنساء بن سنان بن عبید بن عدی بن غَثم بن کعب بن سلمه. مادرش رباب دختر نعمان بن امرئ القیس بن زید بن عبدالاشهل بن جُشم بن اوس است. فرزندان براء عبارت اند از: بشر بن براء که در بیعت عقبه شرکت داشته و در بدر هم حاضر بوده است، مادر او خُلیدَة دختر قیس بن ثابت بن خالد از خاندان اشجع است که از بنی دهمان شمرده می شوند. مُبشر و هِنْد و سلافه که این دو بانو مسلمان و از بیعت کنندگان اند و رباب که او هم مسلمان و از بیعت کنندگان است و مادرشان حُمَیمَة دختر صیفی بن صخر بن خنساء بن سنان بن عبید و از خاندان بنی سلمه است. براء بن معرور به روایت همگان در بیعت عقبه حضور داشته و یکی از نقیبان دوازده گانه انصار است. براء نخستین کسی از نقیبان است که در شب بیعت عقبه پس از دیدار با رسول خدا(ص) و انتخاب نقیبان برخاست و چنین گفت:

«سپاس خداوندی را که ما را به محمد(ص) گرمی داشت و هماهنگ فرمود، ما آخرین کسان بودیم که فرا خوانده شدیم و نخستین گروه بودیم که پاسخ دادیم و پذیرفتیم، فرمان خدا و رسولش را پاسخ دادیم و شنیدیم و فرمان بردیم. ای گروه اوس و خزرج خداوند شما را به دین خود گرمی داشت، اگر می خواهید مطیع و شنوا و یاری دهنده باشید، شکر و سپاسگزاری در این است که خداوند و پیامبرش را اطاعت کنید.» و نشست.

واقدی از محمد بن عبدالله، از زهری، از پسر کعب بن مالک نقل می کند که می گفته است * براء بن معرور نخستین کسی بود که در زندگی و مرگ خود حتی پیش از رسول خدا روی به قبله کرد. هنگامی که پیامبر(ص) هنوز در مکه بودند به او فرمان دادند که روی به بیت المقدس کند و براء اطاعت کرد ولی هنگامی که مرگش فرا رسید به اهل خود دستور داد

که او را به سوی مسجدالحرام بگردانید و چون پیامبر (ص) به مدینه هجرت فرمودند، شانزده ماه به سوی بیت المقدس نماز گزاردند، آن گاه قبله به کعبه تغییر کرد.

واقدی از کثیر بن زید، از مطلب بن عبدالله نقل می کند که می گفته است * برای بن معرور نخستین کس است که نسبت به ثلث مال خود وصیت کرده است، و پیامبر (ص) هم اجازه فرموده اند.

واقدی از میسر، از زهری، از پسر کعب بن مالک نقل می کند * برای بن معرور هنگام مرگ خود وصیت کرد که چون او را در گور نهند چهره اش را سوی کعبه برگردانند، و پیامبر اندکی بعد از مرگ او به مدینه آمدند و بر برای نماز میت گزاردند.

واقدی از یحیی بن عبدالله بن ابی قتاده، از مادرش، از پدرش نقل می کند * مرگ برای بن معرور در ماه صفر و یک ماه پیش از آمدن پیامبر به مدینه اتفاق افتاده است.

واقدی از اسحاق بن خارجه، از پدرش نقل می کند که می گفته است * آن روز که قبله مسلمانان از بیت المقدس به کعبه تغییر یافت، مادر پسر (همسر برای) گفت: ای رسول خدا این گور برای است و پیامبر (ص) با یاران خود بر آن گور تکبیر فرمود.

همچنین واقدی از یحیی بن عبدالله بن ابی قتاده، از مادرش، از قول پدرش نقل می کند که می گفته است * نخستین کس که پیامبر (ص) پس از ورود به مدینه بر او نماز گزارد برای بن معرور بود. رسول خدا با یاران خود کنار گور او رفتند و صف نماز بستند و عرض کردند: پروردگارا او را بیامرز و بر او رحمت فرمای و از او خشنود باش، هر چند که همین گونه فرموده ای.

اسماعیل بن ابراهیم اسدی از ایوب، از محمد بن هلال نقل می کند * برای بن معرور پیش از آمدن رسول خدا به مدینه درگذشت و چون پیامبر به مدینه رسیدند بر گور او نماز گزاردند.

عفان بن مسلم از ابو عوانه، از ابوبشر نقل می کند که می گفته است * مردی از اهل مدینه می گفت: پیامبر (ص) بر گور یکی از نقیبان نماز گزاردند. واقدی می گوید: برای بن معرور نخستین کس از نقیبان دوازده گانه بود که درگذشت.

عبدالله بن عمرو

ابن حرام بن ثعلبة بن حرام بن كعب بن غنم بن كعب بن سلمة. مادرش رباب دختر قیس بن قُریم بن امیه بن سنان بن كعب بن غنم بن كعب بن سلمه است. عبدالله پدر جابر بن عبدالله انصاری است. به روایت همگان در بیعت عقبه همراه هفتادتن انصار بوده است. او یکی از نقیبان دوازده گانه انصار است. در بدر و احد شرکت کرد و در جنگ احد شهید شد. شرح حال و خبر او را ضمن بیان افرادی که از قبیله بنی سلمه در بدر شرکت کرده اند، نوشتیم.

از خاندان قواقله، یک مَرَد

عبادة بن صامت

ابن قیس بن أَصْرَم بن فِهْر بن ثعلبة بن غنم بن عوف بن عمرو بن عوف بن خزرج. مادرش قره العین دختر عبادة بن نَضْلَة بن مالک بن عجلان بن زید بن غنم بن سالم بن عوف بن عمرو بن عوف بن خزرج است. کنیه اش ابوالولید است. در بیعت عقبه همراه هفتادتن انصار بوده است و یکی از نقیبان دوازده گانه است. در بدر و احد و خندق و تمام جنگهای دیگر همراه پیامبر (ص) بوده است و ما اخبار او را ضمن شرح حال افراد خاندان قواقله که در بدر شرکت کرده اند آوردیم.

از خاندان زُرَیق بن عامر بن زُرَیق بن عبد حارثه بن مالک بن غَضَب بن جُشَم بن خزرج، یک مرد

رافع بن مالک بن عجلان

ابن عمرو بن عامر بن زُرَیق. مادرش ماویة دختر عجلان بن زید بن غنم بن سالم بن عوف بن عمرو بن عوف بن خزرج و کنیه او ابو مالک است. رافع بن مالک دارای سه پسر به نامهای

رفاعه و خلاد و مالک بوده است که مادرشان ام مالک دختر اُبیّ بن مالک بن حارث بن عبید بن مالک بن سالم حُبَلّی است. رافع بن مالک هم از افراد کامل است و در اصطلاح دوره جاهلی «کامل» کسی است که خط می نوشته و شنا و تیراندازی را نیکو می دانسته است، و رافع این چنین بوده است، با آنکه نگارش میان ایشان اندک بوده است. گفته می شود، رافع بن مالک و معاذ بن عفراء نخستین کسان از انصارند که با پیامبر (ص) در مکه ملاقات کردند و مسلمان شدند و اسلام را به مدینه آوردند، و در این مورد روایتی هم برای آن دو نقل شده است. رافع را همچنین از هشت تن یا شش تنی که گفته می شود نخستین کسان از انصارند که مسلمان شده اند و پیش از ایشان کسی مسلمان نشده است، شمرده اند. واقدی می گوید: موضوع شش تن صحیح تر اقوال در نظر ماست و خداوند داناتر است.

به روایت همگان رافع در بیعت عقبه همراه هفتاد تن انصار بوده است. او یکی از نقیبان دوازده گانه انصار است. رافع در جنگ بدر شرکت نکرده است، ولی دو پسرش رفاعه و خلاد در بدر شرکت کرده اند. رافع در جنگ اُحد شرکت کرد و در آن جنگ در ماه شوالی که سی و دومین ماه هجرت بود شهید شد.

واقدی می گوید عبدالملک بن زید که از فرزندان سعاد بن زید بن عمرو بن نفیل است، از قول پدرش نقل می کرد * پیامبر (ص) میان رافع بن مالک زُرَقی و سعید بن زید عقد برادری منعقد فرمود.

اینان که بر شمردیم نقیبان دوازده گانه ای هستند که رسول خدا (ص) در شب بیعت عقبه آنان را به نقابت بر قوم خودشان از انصار منصوب فرموده اند.

موضوع کلثوم بن هذم عَمری و تنی چند که روایت کرده اند در جنگ بدر شرکت داشته اند و ثابت نیست

کلثوم بن هذم

ابن امری القیس بن حارث بن زید بن عبید بن زید بن مالک بن عوف بن عمرو بن عوف بن مالک بن اوس.

واقدی از مجتَمع بن یعقوب، از سعید بن عبدالرحمن بن رُقَیْش، از عبدالرحمن بن

یزید بن جاریة، از عمویش مجتمّع بن جاریه، همچنین واقدی از ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبرة، از عثمان بن وثّاب آزاد کرده خاندان حمزه، از ابی غطفان، از ابن عباس نقل می‌کند که هر دو می‌گفته‌اند: * کلثوم بن هِذَم مردی شریف و پیری سالخورده بود و پیش از آنکه رسول خدا به مدینه بیایند مسلمان شد و چون پیامبر (ص) به مدینه هجرت کرد و نخست در محله بنی عمرو بن عوف سکونت فرمود، به خانه کلثوم منزل کرد، ولی برای گفتگو با مردم به خانه سعد بن خیشمه تشریف می‌آورد، و خانه سعد معروف بود به خانه افراد مجرّد. واقدی می‌گوید: به همین جهت برخی گفته‌اند که رسول خدا در خانه سعد بن خیشمه اقامت فرموده‌اند و حال آنکه در نظر ما قول صحیح آن است که در خانه کلثوم بن هِذَم ساکن بوده‌اند. گروهی از یاران رسول خدا هم در خانه کلثوم بن هِذَم منزل کرده‌اند که از جمله ایشان ابو عبیده بن جراح، مقداد بن عمرو، خُباب بن آرث، سُهیل و صفوان پسران بیضاء و عیاض بن زُهیر و عبدالله بن مَحْرَمَة و وَهَب بن سعد بن ابی سَرْح و معمر بن ابی سَرْح و عمرو بن ابی عمرو از خاندان محارب بن فهر و عُمَیر بن عوف آزاد کرده سُهیل بن عمرو هستند و تمام ایشان هم در جنگ بدر شرکت کرده‌اند.

پس از آمدن رسول خدا (ص) به مدینه چیزی نگذشت که کلثوم بن هِذَم درگذشت و این اندکی پیش از خروج پیامبر (ص) برای جنگ بدر بوده است. هیچ‌کس در باره مسلمانی کلثوم بن هِذَم شک و تردیدی نکرده و او مردی نیکوکار بوده است.

حارث بن قیس

ابن هَیْشَة بن حارث بن اُمَیّة بن معاویه بن مالک بن عوف بن عمرو بن عَوْف بن مالک بن اَوْس. مادرش زینب دختر صیفی بن عمرو بن زید بن جُشَم بن حارثة بن حارث بن اَوْس است. برادرش حاطب بن قیس کسی است که در باره او میان اوس و خزرج جنگی درگرفت که به جنگ حاطب معروف است.^۱ حاطب برادر پدر و مادری حارث است. برادر دیگری هم به نام عتیک داشته است و حارث و حاطب و عتیک پسران قیس هستند و حارث و حاطب عموهای جبرین عتیک هستند. عبدالله بن محمد بن عمارة انصاری می‌گوید: حارث

۱. برای اطلاع بیشتر از این جنگ که به زیان اوسیان تمام شده است، رکن: ایام العرب فی الجاهلیة، محمد احمد جاد المولی بک، علی محمد بجای، محمد ابوالفضل ابراهیم، مصر، ۱۳۶۱ قمری - م.

در جنگ بدر شرکت کرده است. واقدی هم می‌گوید: از کسی این مطلب را شنیده‌ام، ولی ثابت نیست. موسی بن عقبه و محمد بن اسحاق و ابومعشر او را از شرکت‌کنندگان در بدر نمی‌دانند ولی هیچ‌یک از سیره‌نویسان در اینکه برادرزاده‌اش جبر بن عتیک در بدر شرکت کرده است، شک و تردیدی ندارند. ولی در بیان نسب او اشتباهی کرده و نوشته‌اند جبر بن عتیک بن حارث بن قیس و او را به عمویش حارث نسبت داده‌اند و حال آنکه او برادرزاده حارث بن قیس است.

سعد بن مالک

ابن خالد بن ثعلبه بن حارثه بن عمرو بن خزرج بن ساعدة بن کعب بن خزرج. مادرش از خاندان بنی‌سُلیم است و هم گفته شده است از خانواده و فرزندزادگان جموح بن زید بن حرام که از خاندان بنی‌سُلیم شمرده می‌شوند بوده است.

سعد پسری به نام ثعلبه داشته که در جنگ اُحُد شهید شده است و نسلی از او باقی نمانده است. دو پسر دیگر به نامهای سَعْد و عمرو و دختری به نام عَمْرَه داشته که مادرشان هِنْد دختر عمرو از خاندان عُدْرَة است. سعد پسر سعد بن مالک پسری به نام سهل دارد که او هم از اصحاب پیامبر (ص) شمرده می‌شود. مادر سهل اُیَّه دختر حارث بن عبدالله بن کعب بن مالک بن خثعم است.

واقدی می‌گوید اُبَی پسر عباس بن سهل بن سعد ساعدی، از قول پدرش، از جدش نقل می‌کرد که می‌گفته است: * سعد بن مالک آماده برای خروج همراه یاران پیامبر به بدر شد که بیمار شد و درگذشت و گورش کنار خانه پسران قارظ است. گوید: رسول خدا (ص) نام او را در سهام گیرندگان از غنایم بدر منظور فرمود و سهم او پرداخت شد.

همچنین واقدی از عبدالمهیمن بن عباس، از پدرش، از جدش نقل می‌کند که می‌گفته است: * سعد بن مالک در رَوْحَاء (میان راه و بدر و مدینه) درگذشت و پیامبر (ص) سهم او را از غنایم بدر پرداخت فرمودند. واقدی می‌گوید: از کسی شنیده‌ام که می‌گفت کسی که در جنگ بدر شرکت کرده سعد پسر سعد بن مالک و پدر سهل بوده است.

عبدالله بن محمد بن عماره انصاری در کتاب نسب انصار نام و نسب آنان را همین‌گونه که ما گفتیم آورده است و متذکر نشده است که یکی از آن دو در بدر شرکت

کرده باشد، و خیال می‌کنم علت اینکه نام نبرده همان است که اُتبی و عبدالمهیمن پسران عباس بن سهل از پدر و پدر بزرگ خود روایت می‌کنند که سعد بن مالک بیمار شده و پیش از آنکه از مدینه خارج شود درگذشته است.

یحیی بن محمد جاری از عبدالمهیمن بن عباس بن سهل بن سعد ساعدی، از پدرش نقل می‌کند که سهل بن سعد می‌گفته است: * پدرش سعد بن سعد برای پیامبر (ص) وصیت کرده بوده است و وصیت خود را بر چوبه پالان شتر خود نوشته و گفته بوده است شترش و پالان و جَل آن و پنج خروار جوی را که داشته است، تقدیم پیامبر (ص) کنند. پیامبر (ص) نخست آن را پذیرفتند و سپس به وارثان او برگرداندند.

محمد بن سعد می‌گوید: این هم از دلایل آن است که کسی که عازم رفتن به بدر بوده و درگذشته است همین سعد پسر سعد بن مالک است و چنین وصیتی برای رسول خدا کرده است. آنچه هم که اُتبی و عبدالمهیمن پسران عباس از قول پدر و پدر بزرگ خود نقل کرده‌اند که پیامبر (ص) از غنایم بدر سهم او را پرداخته‌اند ثابت نشده است و هیچ‌یک از نویسندگان تاریخ جنگهای پیامبر آن را نقل نکرده‌اند.

موسی بن عُقْبَه و محمد بن اسحاق و ابو معشر هم نه سعد بن مالک و نه پسرش سعد را از شرکت کنندگان در بدر نمی‌دانند و در نظر ما هم همین ثابت است که کسی از ایشان در بدر شرکت نکرده‌اند، احتمالاً یکی از آن دو آماده برای شرکت در بدر شده است، ولی پیش از حرکت درگذشته است. همان‌گونه که اُتبی و عبدالمهیمن نقل کرده‌اند، فرزندانگان سعد پسر سعد بن مالک باقی هستند.

مالک بن عمرو نجاری

در کتاب نسب انصار نگاه کردیم و نام و نسب او را نیافتیم. نام مالک بن عمرو بن عتیک بن عمرو بن مبذول آمده است، که ظاهراً عامر بن مالک بن نجار است، گویا مالک بن عمرو که ما نام او را در کتاب نسب انصار دیده‌ایم عموی حارث بن صَمّه بن عمرو است و من خیال نمی‌کنم چنین باشد.

واقدی از یعقوب بن محمد ظفّری، از پدرش نقل می‌کند که می‌گفته است: * مالک بن عمرو نجاری روز جمعه (روز قبل از جنگ اُحد) درگذشته است و چون پیامبر (ص)

وارد خانه شدند و جامه‌های جنگی خود را پوشیدند و بیرون آمدند، جنازهٔ مالک را در محلی که جنازه‌ها را برای نماز می‌گذازدند، نهاده بودند و آن حضرت بر جسد او نماز گزاردند و سپس مرکوب خود را خواستند و سوار شدند که به اُحد بروند.^۱

خلاد بن قیس

ابن نعمان بن سنان بن عبید بن عدی بن غنم بن کعب بن سلمه. مادرش اِدام دختر قین بن کعب بن سواد از خاندان سَلَمَة است. عبدالله بن محمد بن عماره انصاری می‌گوید: خلاد بن قیس همراه برادر خود خالد بن قیس در جنگ بدر شرکت کرده است. ولی ابن اسحاق و موسی بن عتبه و ابومعشر و واقدی او را از شرکت‌کنندگان در بدر نام نبرده‌اند. من خیال نمی‌کنم شرکت خلاد در جنگ بدر صحیح باشد، زیرا اینان که گفتم به سیره و مغازی از دیگران داناترند و گفتار عبدالله بن محمد بن عماره ثابت نشده است. اسلام خلاد بن قیس از دیرباز بوده است.

عبدالله بن خيثمة

ابن قیس بن صیفی بن صَخْر بن حرام بن ربیعة بن عدی بن غَنَم بن کعب بن سلمه. مادرش عایشه دختر زید بن ثعلبة بن عُبَید از خاندان سَلَمَة است. عبدالله بن محمد بن عماره انصاری می‌گوید: عبدالله بن خيثمة همراه دو عمویش معبد و عبدالله پسران قیس بن صیفی در بدر شرکت کرده است، ولی موسی بن عقبه و ابن اسحاق و ابومعشر و واقدی او را از شرکت‌کنندگان در بدر نمی‌دانند. گوید: عبدالله بن خيثمة درگذشته و اعقابی از او باقی نمانده‌اند.

۱. واقدی این موضوع را عیناً در مغازی خود آورده است، رک: ترجمهٔ مغازی، ج ۱، ص ۱۵۶-م.

أبو عبد الله محمد بن سعد بن منيع البغدادي
كاتب الواقدي

الطبقات الكبرى

انتشارات فرهنگ و اندیشه
تهران